

BIBLIOTECA
CENTRALA A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

Nº Curent ~~17757~~ Format ~~17419~~
Nº Inventar 1.63753 Anul
Secția Depozit u Raftul 10

LITERATURA CLASICĂ.

ISTORIA
FILOSOFIEI ANTICE.

ORIENTULŪ. GRECIŪ. ROMANIŪ. CRESTINIŪ.

DE

Donațiune

TEODOREȘCU G. DEM.,
PROFESORŪ.

1893.

BUCUREȘCI.

LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL.

Donatiana d. lui Traian
honorificului.

LITERATURA CLASICĂ

In. A. 63. 753.

ISTORIA
FILOSOFIEI ANTICE.

ORIENTULŪ. GRECII. ROMANII. CRESTINII.

ANII 600 A. CR. — 750 P. CR.

DE

TEODORESCU G. DEM.,

licențiat în litere și filosofie de la Paris, profesor în cursul superior al liceului „Mateiu-Basarabiu”.

Donatiune

86932

1893.

BUCURESCI.

LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL.

16. STRADA DÓMNEY 16.

CONTROL 1953

BISLIE	TARA
COTA	17419

1956

1961

D

B.C.U. Bucuresti

C86932

PRECUVÎNTARE.

Lucrarea de față vine să faciliteze și să sporască la noi studiul clasicismului, tocmai într'unu timp când adversarii lui, imitatori ai celor din străinătate, se pregătesc a reedita cunoscutele obiecțiuni că învățarea limbilor morțe e uă perdere de timp, că operele marilor cugeători ai vechimei se pot citi în traduceri, că anticitatea este contrară vieții practice a societăților moderne.

Acestor aserțiuni le-au răspuns de seculi, și continuă a le răspunde, națiunile care sta în fruntea civilisării, căci toate pun clasicismul ca basă a culturii lor înaintate. Ca să fiă consecinți, susținătorii unor asemenea reforme (susținători cărora nu le vom face injuria de a'i numi agramați, precum nici reformele nu le vom califica de retrograde) ar trebui să începă prin a reclama desființarea facultăților de litere, a căror funcționare ar deveni imposibilă și a căror esistență ar fi chiar uă absurditate, când în licee ar înceta predarea limbilor clasice, când

la universitate studenții ară năsui să se ocupe cu filosofia, cu filologia, cu istoria, cu archeologia etc., fără cunoșcerea prealabilă a idiomelor grăcă și latină, indispensabile oricărei ramuri literare.

Convingerea noastră, cu totul contrară, este că studiul clasicismului ni-se impune ca necesitate absolută, mai întâiu pentru istoria și cultivarea limbii române, apoi pentru întărirea conștiinței naționale.

Din punctu de vedere utilitaru, tinerimea — în specialitatea ce 'și-ară alege (fiă literatură, fiă sciințe esacte séu aplicate, fiă dreptu séu medicină) — nu se pôte scuti de cunoșcerea câtu de elementară a limbilor clasice, ca celu puțină să înțelégă termenii tehnici, adoptați de nevoiă și consecrați printr'uă practică îndelungată. Ce să mai đicemă despre datoria specială ce ne incumbă nouă Românilor, ca vorbitori ai unei limbii romanice, ținuti să ne dămă séma despre semnificarea propriă a cuvintelor greco-latine dintr'ênsa! Credemă dér că studiul clasicismului, în locu de a fi restrinsu, merită pe viitoru uă atențiune și mai mare ca în trecut.

În adevăr, luându dreptu basă actuala programă cu orariul corăspunđătoru, vedemă că, în cele patru clase din gimnasiale clasice, limbile grăcă și latină au numai 20 ore pe săptămână, pe cându limbilor moderne li-se dau 21, istoriei și geografiei 24, matematicelor și sciințelor naturale ierăși 24. În șapte clase liceale, găsimă numai 38 de ore pentru grăca și latina, dér 40 pentru sciințele matematice și naturale, 48 pentru limbile moderne.

Unde este părținirea acordată clasicismului, în detrimentul părții sciințifice și idiomelor moderne?

Pe cându în alte țeri elevii esă din liceie destulă de pregătiți ca să pôtă citi și esplica, într'unu singuru ană, mai multe opere ale mai multor autori greci și latini; pe cându acolo, în cursulă superioru din liceie, ei sciū

pe din-a-fară mii de versuri, făcū compozițiuni și esametre latine, la noi abia potū citi, declina și conjuga grecesce, abia deslégă construcțiunea unei frase latine. Se numără ca escepțiuni liceiele ai căror absolvenți cunoscū, în ambele limbī, etimologia și formarea cuvintelor, mulțimea, varietatea și frumusețea operelor de valóre produse într'ensele, influința ce-aū esercitatū asupra limbilor romanice și întregei civilizațiuni moderne.

Față cu acéstă situațiune, e de mirare că și la noi se găsecū ómenī, adesea cultī, care susținū înlăturarea din învățământulū secundarū a celor douē limbī clasice. Ei vorbescū în necunoscința de lucruri și, repetândū criticele aduse clasicismulū în alte state, vorū să le aplice țerii lor, care nu le merită întru nimica. Germanii, Englesii, Slavii, ênsiși Maghiarii daū limbii grece, și mai cu deosebire celei latine, uă însemnătate de trei și de patru orī mai mare ca noi Româniī, atâtū din causa religiunii, câtū și pentru marea'i utilitate în aprofundarea filosofiei, istoriei, jurisprudinței, archeologiei, filologiei și tuturor cunoscințelor umane; ér nouē, care nici străini ca dênșii nu suntemū rasei greco-latine, nici nu posedemū în traduceri monumintele neperitóre ale celor douē limbī, ni se recomandă să le proscriemū din învățământulū secundarū! Pentru ce? Póte ca să împuținămū și acea brumă de cultură, reintrodusă abia la începutulū seculului și târđiu întemeiatū, sub influința unui aventū patrioticū de națiune latină și cu aspirațiuni civilisátore în orientulū Europei!

E posibilū ca unii din membri corpulū didacticū să nu se afle la înălțimea misiunii lor; e posibilū ca rezultatele ce dă studiulū limbilor mórte, în școlele secundare și chiarū în facultăți, să fiă neîndestulátorū. Dér ce pregătire aū primitū și ce încuragiare aū vedutū profesorii respectivī, pentru ca statulū și particularii să le reclame silințe și resulate ecuale cu cele din alte țeri, unde profesorilor li-se

acordă cea mai mare stimă și uă sollicitudine unanimă ? Cine s'a gânditū sē iē mēsuri eficace pentru înlăturarea pedicelor cu care aū sē lupte ? Și acele pedici suntu multiple. Pe lângă etatea fragedă a copiilor, incapabilī sē coprindă atâtea definițiuni, reguli și teorii ; pe lângă mulțimea materiilor impuse prin programe, se adaugă nepăsarea părinților și stăruința ce punū ca fiii lor sē frecvente scóla nu spre a înveța și a sci carte, ci spre a fi promovați, spre a scăpa de trecerea bacalaureatului ca de uă plicticósă formalitate ; se adaugă străgănimile ce vinū de la administrațiunea scolară, se adaugă lipsa de cărți indispensabile.

Pré multū clasicismū la noi ? Unde ne suntu ênsē ȕecimile de dicționare greco-române și româno-grece, latino-române și româno-latine (din care abia în ultimii ani apă-rură vr'o douē), unde aceleași ȕecimi de gramatice, de chrestomatii și antologii, care abundă în alte țēri ? În totū cursulū licealū nu se prevēdū, și nici că esistă manuale pentru studiulū mitologiei, geografiei vechi și anticităților greco-romane, căci manuale corēspunȕetóre nu esistă nici pentru alte materii prevēdute prin programe. În ce pri-vesce autorii clasici, suntemū tributari librărielor străine, care ne trāmitū edițiuni stereotipe, lucrate în vederea stării culturale a Franciei sēu a Germaniei, ênsē cu totulū nepotrivite scólelor nóstre.

Déca dér rezultatele învățămētului secundarū suntu mai pre josū la noi de câtū în străinătate, vina nu e nici a clasicismului, nici a profesorilor, ci a incuriei în care a fostū lāsātū învățămētulū secundarū, a falsei credințe că scólele se crează prin decrete, ér nu prin solida pregătire și justa recompensare a unui personalū competente, prin întocmirea de bune manuale didactice, prin procurarea de materialū și de localuri corēspunȕetóre.

Din felurite cause, s'a formatū la noi convingerea că lim-

bile grăcă și latină suntă cu totul anevoióse. Se scie că matematicile intră în aceiași categoriă, dér că pentru dênsele critica nu este atătă de acerbă. Spre înlăturarea orî-cărui neajunsă, trei miđlóce ni-se presintă de uă cam dată : I) uă metodă de predare în adevără pedagogică, constândă din esplicări ușóre pentru idei și reguli grele, ca elevii să înțelégă îndată lectiunile, găsindu-le plăcute ; II) aplicațiunea mai désă a regulilor abstracte, ca pe nesimțite să se graveze în memoriă ; III) cărți adaptate studiilor respective, în care tinerimea să găsescă acelă alimentă intelectuală, fără de care studiulă limbilor și traducerea autorilor clasici n'ară fi nici atrăgétóre, nici instructive.

Étă pentru ce, âncă din 1878 și cu sacrificie personale, amă întreprinsă întocmirea câtor-va cărți școlare¹ cum și editarea cu adnotări a vr'o patru opere latine². Totă aceluiași scopă răspunde și presinta lucrare, menită să facă mai lesniciosă și mai eficace studiulă limbilor și literaturilor greco-latine. Necesitatea ei mă-au învederat-o împrejurările următóre.

La limba elenă, scolarii clasei IV gimnasiale avëndă să traducă *Dialogulă morților* de Luciană, m'amă întreată unde voră găsi dênșii acele numeróse și variate lámuriri despre mai toți filosofii anticității, cu sistemele lor diferite, care la fiă-ce pasă îi întêmpină în scrierea faimosulă moralistă sceptică de la începutulă secululă ală II-lea? Elevii claselor superióre cum voră puté înțelegé pe Xenofonté și pe Platone (din care aă să interpreteze de la unulă Κόρον παιδεία séu Ἀνάβασις, de la altulă Ἀπολογία Σωκράτους

1. *Prosodia latină* pentru clasele IV—V (1879 și 1889) ; *Metrica latină* pentru clasele VI—VII (1880) ; *Istoria literaturii latine* pentru clasele VI—VII (1891).

2. Ciceronis *Oratio pro Marcello* pentru cl. VII (1878) și *Laelius sive De amicitia dialogus*, pentru clasa V (1892) ; P. Ovidii *Amorum libri* (1879) și *Tristia* (1889) pentru cl. IV.

séu Κρίτων), făr'a sci cine aŭ fostŭ, ce ideĭ aŭ propagatŭ și ce influință aŭ esercitatŭ Socrate, Xenofonte, Platone; făr'a avé unde sĕ caute noțiunĭ despre ideiele filosofice pe care le-arŭ întĕlni în discursurile lui Demostene și în tragediele lui Euripide?

La limba latină (totŭ după programa în vigóre), eleviĭ clasei V aŭ sĕ traducă dialogulŭ *De amicitia* alŭ lui Cicerone, în care se menționéză aci despre Pitagora și Empedocle, aci despre Socrate și adeptiĭ lui, care propagaŭ nemurirea sufletului și vieța viitoare, în opozițiune cu opiniunea materialistă că spiritulŭ pierē d'ua-dată cu corpulŭ și că tóte se distrugŭ prin mórte. Se póte admite óre ca ei sĕ înțelégă pe vestitulŭ autorŭ, fără sĕ fi audĭtŭ nimicŭ despre aceĭ mari cugetători ai anticității și fără sĕ posédă noțiunĭ, câtŭ de restrînse, despre variatĕle sisteme ale vechiei filosofĭi grece? *Georgicele* lui Vergiliu (clasa V) ca și *Eneida* aceluiași poetŭ (clasa VI); *Odele*, *Satirele* și *Epistolele* lui Orațiu (clasa VII), dér mai cu deosebire operele filosofice ale lui Cicerone, *De finibus bonorum et malorum* și *De officiis* (clasa VII), arŭ rămâné în mare parte neînțelese de ceĭ mai diliginți elevĭ, déca n'arŭ fi inițiați în teoriile scólelor filosofice despre care se discută séu la care se facŭ alusiunĭ continue.

În resumatŭ, absolvenții învățământului nostru secundarŭ n'arŭ fi mai de locŭ pregătiți pentru studiile universitare, cândŭ n'arŭ sci prin ce fase a trecutŭ spiritulŭ umanŭ ca sĕ ajungă la civilizarea timpilor moderni; cine aŭ fost întemeiătorĭi sciințelor matematice; pe cine aŭ avutŭ ca predecesori în astronomiă Galileu, Copernic, Newton, Huyghens, Herschel¹; cum doctrina interesului și a egoismului s'a transmisŭ, prin Epicurŭ și prin Lucretiu, lui Albertŭ-celŭ-mare, Roger Bacon, Telesio, Hobbes, Elvețiu,

1. A se vedé *Cursulŭ de cosmografiă*, de Th. Popescu (Bucurescĭ. 1893).

Gassendi, Condillac etc.; cum principiile morale din Elada s'au renouitū și reprodusū de Anselmū, St. Thomas, Locke, Leibniz, Kant și alții; cum, în fine, creștinismul a ajunsū s'și formeze uă sistemă propriă cu ajutorulū doctrinelor spiritualiste ale filosofiei grece.

Pre câtū scimū, două scriitori străini au fostū cunoscuți pên'acum în limba română: A. Delavigne, alū cărui *Manualū de filosofă* (la fine cu noțiuni sumare despre istoria filosofiei) a fostū tradusū la 1846 de răposatulū A. Treb. Laurianū¹, și Albert Suegler, după care fostulū ierodiaconū Genadiu Enăcénu² mai multū a prelucratū de câtū a tradusū *Filosofia antică* (partea I) la 1869 și *Filosofia modernă* (partea II) la 1873. Ambele aceste cărți, astăzi rare, fuseseră întocmite de autorii lor una spre a da noțiuni restrinse, alta spre a espune numai doctrinele filosofilor principali, în afară de indicarea isvórelor și de orî-ce preocupări didactice.

Volumulū ce noi oferimū publiculū inteliginte este lucratū: mai întâiū în scopū didacticū, ca s' se faciliteze studiulū clasicității în tóte scólele secundare și s' se ajute chiarū studenților facultății de litere; după aceia spre ușurarea colegilor profesori de limbile grécă și latină, care (cândū elevii vorū găsi aci mai tóte esplicările necesare) vorū puté folosi orele de prelegeri în cestiuni gramaticale, literare și critice; în fine, pentru instruirea orî-cărei persóne, care arū dori s' și cultive mintea și inima, prin cunóscerea unū resumatū

1. Sub titlulū de «*Manualū de filosofă*, lucratū după programa universității de la Paris din 1840, de A. Delavigne, licențiatū alū Academiei din Paris, tradusū de A. Treb. Laurianū, profesorū de filosofă în colegiulū naționalū. Bucuresci. Cu tiparulū colegiulū naționalū. 1846». În acestū manualū, filosofia ocupă 152 pagine, ér istoria filosofiei restulū pênē la 213.

2. Fostū profesorū la seminarulū centralū și actualū episcopū alū eparchiei Rómniculū și Noulū Severinū.

metodică despre produsele și dezvoltarea cugetării umane în decursul de XIV secol, la care am adăugat ore-care noțiuni privitoare la istoria religiunilor, muzicii, aritmeticii, geometriei, astronomiei, mecanicii, științelor naturale, medicinei, jurisprudenței, geografiei, etc.

TEODORESCU G. DEM.

Sinaia. 30 August. 1893.

PARTEA ANTAIA.

CAPITULUL I.

INTRODUCERE.

§ I.

IVIREA FILOSOFIEI. TEORII, SISTEME, SCÓLE ȘI SECTE FILOSOFICE.
NUMIREA LOR DE CĂTRE ANTICI.

Omul, ca ființă rațională, caută mai întâiu să cunoască totu ce există (în ce privesce cantitatea, calitatea, modalitatea și relațiunile dintre lucruri), apoi să stabilească reguli, principie și legi generale. La începutu procede instinctiv, fără să 'și dé séma nici despre necesitatea ce spiritulu lui simte d'ua asemenea cercetare, nici despre calea ce trebuie să urmeze. Cu timpul și cu progresulu esperiinței, rațiunea i-se desvoltă, năsuințele 'i devinú ordinate : cercetarea instinctivă, ajutată de cugetare și de voință, dá nascere filosofiei¹.

Espunerea sub formă științifică a rezultatelor dobândite prin cercetările rațiunii, după mediulu cultu-

1. Filosofia a fostu definită: «știința înțelepciunii» (Pitagora); «știința fericirii» (Anaxarchu); «știința eternă» (Platone); «știința principiilor» (Aristotele); «știința lucrurilor divine și umane» (Cicerone); «știința dedusă din primele principie» (Scolastici); «știința spiritulu umanu» etc.

rală în care a trăit cugetătorul, s'a numit *teorie* filosofică.

Complexul unor teorii armonice, care esplică atât abstracțiunile, cât și fenomenele materiale, a luat numele de *sistemă*.

Când sistemul se bazează pe un principiu stabil, când cuprinde vederi originale și constituie un corp de doctrine, emise de un filosof însemnat, transmise cu metodă și propagate de mai mulți alți cugetători, cu dezvoltări și chiar cu oarecare inovațiuni, atunci avem o *școală* filosofică¹.

Dacă aceste condițiuni nu sunt îndeplinite sau dacă învățămintele unei școli sunt adânc modificat, atunci se formează așa numite *secte*².

Școlile filosofice din antichitate li s'a dat numiri: I° după fundatorii lor (precum pitagorică, plonică, epicureă, etc.); II° după orașul său ținutul unde s'a ivit și dezvoltat (ionică, italică, eleatică, cirenaică, megarică); III° după localul unde s'a ținut prelegerile (cinică, academică, stoică)³; IV° după ideea de căpetenie și după procederea fundatorilor (atomistică, sofistică, sceptică, peripatetică, etc.).

Se înțelege de sine că istoria filosofiei se preocupă în special de sistemele cu valoare intrinsecă și care au influențat nu numai asupra contemporanilor, ci și asupra posterității.

1. Otfried Müller, *Istoria literaturii grece*, edițiunea franceză, (Paris. 1866), tom. II, pagina 52.

2. In cestiuni religioase, dogma recunoscută și generalmente admisă se dice ortodoxă, ér sectele ieu numele de *eresii*.

3. Ast-fel se dice Academia, Liceul, Porticul, în loc de învățămintele școlilor academică, peripatetică, stoică.

§ II.

PENTRU CE ISTORIA FILOSOFIEI INCEPE DE LA VECHIÎ ELENÎ.

Înțelepciunea vechielor popóre orientale, anterioră civilisării grece, pörtă caracterulü revelațiunii divine și se presintă sub forme simbolice. La dênsele ideiele despre dumnezeü, despre lume și despre omenire n'au făcutü obiectulü unor studii regulate. Pe de uă parte clima și constituțiunea lor politică (cu împărțirea în caste și cu regimulü despoticü) n'au fostü priinciöse liberei desvoltării a spiritului în cercetări de caracterü sciințificü; pe d'altă parte scrierea lor ideografică, puțină aptă pentru fixarea și transmiterra cugetării, a rămasü necunoscută popórelor din Europa, sciutü fiindü că numai la începutulü acestui seculü s'a pututü descoperi descifrarea cuneiformelor asiriane¹ și a ieroglifelor egiptene².

Ast-felü istoria filosofiei începe numai de la Greci, singurulü poporü din anticitate, care — animatü de spiritulü libertății și alü cercetărilor seriöse, în tóte

1. Grotofend pentru prima óră, în anulü 1802, isbuti a descifra cuneiformele vechiei limbî persane, alü cărei alfabetü fu completatü la 1836 de Eugène Burnouf în Francia și de Christian Lassen în Germania. După câți-va ani, englesulü Henry Rawlinson aprofundă inscripțiunile achemenide. Descoperirea Ninivei de Botta (1846) și săpăturile archeologice întreprinse de Layard (1849 — 1851) procurară noui documente, descifrate de Rawlinson, Hincks și Fox Talbot în Englițera, de Sauley și Oppert în Francia. Ast-felü se putu cunósce scrierea cuneiformă din textele babilonice, ninivite, mede și chaldeie.

2. Primele încercări d'a se descifra scrierea egiptenă (cu cele trei varietăți ale ei, ieratică, demotică și ieroglifică) se făcură de către Silvestre de Sacy în Francia, de Akerblad în Suedia și de Th. Young în Englițera, dér succésulü definitivü ilü avu François Champollion. Cf. G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'orient* (Paris, 1875), cap. XV.

ramurile de manifestare a vieții — știu profita de elementele civilisatōre ale altor națiuni, separâ noțiunile religiōse și poetice de cele științifice, își formâ uă limbă filosofică, produse mulțime de sisteme originale dezvoltate în scrieri numeroase și, prin intermediul Romanilor, transmise popōrelor moderne făclia artelor, științelor și literaturii.

Fiindă că dēr cu Grecii începe adevērata istoriă a filosofiei, de aceia în presinta lucrare se vorū da câte-va noțiuni despre ideiele religiōse și filosofice numai ale acelor vechi popōre, care s'aū aflatū în contactū directū sēū indirectū cu dēnșii.

§ III.

METODA SINTETICĂ ȘI ANALITICĂ, INDUCTIVĂ ȘI DEDUCTIVĂ, CRITICĂ ȘI DOGMATICĂ. DOGMATISMŪ, SCEPTICISMŪ, NATURALISMŪ ȘI SUPERNATURALISMŪ; REALISMŪ ȘI IDEALISMŪ; SIMȚUALISMŪ, RAȚIONALISMŪ, EMPIRISMŪ, NOOLOGISMŪ; UNITARISMŪ ȘI DUALISMŪ; MATERIALISMŪ ȘI SPIRITUALISMŪ.

În feluritele-i cercetări, spiritulū umanū a urmatū două căi deosebite: una Țisă *sintetică*, cândū de la principie a ajunsū la efecte, de la generalū la particularū; alta *analitică*, cândū de la cunoșcințe, de la fapte particulare a ajunsū la principie generale.

Dēca se pornesce de la particularū ca sē se conchidă despre generalū, dēca dē la concretū se ajunge la abstractū, de la efecte la cause, de la fenomene la materia în care aparū, acēstă purcedere se numesce metodă *inductivă*; dēca, din contra, de la generalū se ajunge la particularū, de la abstractū la concretū, de la cause la efecte, acēstă purcedere se numesce metodă *deductivă*.

Cându facultatea de a cunósce se admite nu numai ca esistente, ci și ca pe deplină esaminată, purcedându-se la cunósccerea ideielor, faptelor și ființelor isolate, acéstă metodă s'a numitū *critică*; déca de la presupusa cunósccere a lucrurilor particulare s'a purcesū la studiulū teoriei de a cunósce, acéstă metodă s'a numitū *dogmatică*¹.

Sistema care, printr'uaă completă încredere în rațiune, stabilește și susține óre-care învățăminte, doctrine séu dogme, se ȃice *dogmatismū*²; aceia care, prin cea mai mare neîncredere în rațiune, combate doctrinele séu dogmele altora, fără să le opună séu să le substituia alte dogme, ci adoptă ca sistemă nesicuranța și îndouiéla, se ȃice *scepticismū*³.

Dogmatismulū, déca pretinde că rațiunea omului e în stare să cunósca esența lucrurilor și legile ce conducū natura, ie numirea de *naturalismū raționalū*; déca afirmă că acéstă cunoscința nu este posibilă fără învățătura, intervenirea séu revelarea unei puteri superióre, divine, atunci se ȃice *supranaturalismū* (ipernaturalismū)⁴.

Naturalismulū raționalū séu purcede de la uaă cunoscința și, primindū ca principiū realitatea lucrurilor, demonștră printr'énsa veracitatea percepțiunilor și cunoscințelor nóstre, în care casū se ȃice *realismū*; séu

1. Numirile de *criticismū* și *dogmatismū* au prevalatū de la Kant în-cóce, de și fuseră cunoscute de mai nainte.

2. Acestui dogmatismū i-se adaugă și epitetulū de *positivū*, în comparațiune cu *septicismulū*, ȃisū și *dogmatismū negativū*.

3. Scepticismulū este opusū dogmatismului, pentru că: 1° nu numai caută a slăbi ori-ce încredere în rațiunea umană, ci chiarū a o nega și distruge, 2° se baséză pe chiarū erórea ce impută dogmatismului.

4. Supernaturalismulū, stabilindū că dumneȃeu este nu numai principiulū activū a totū ce există, ci și alū ori-cărei veritāți revelate, admite pentru cunoscințele nóstre uaă sorginte suprana-

purcede de la uă credință, aplicând'o ca să demonstre realitatea lucrurilor, pe basa veracității aprecierilor noastre, în care casă s'a numit *idealismă*¹.

Dogmatismul, cândă admite simțurile ca singurul criteriu de a cunósce totul, ié numele de *simțualismă*; cândă acésta putere o atribuie rațiunii, se dice *raționalismă*; déca susține că tóte cunoscințele nóstre sunt percepțiunii simțibile generalisate și că se dobândescú numai prin esperiință, i-se dice *empirismă*; în casulú contrarú, cândă puterea de a cunósce e atribuită inteligenței, rațiunii, ié numele de *noologismă*²; déca admite că ființele din natură suntú formate dintr'unú singurú principiu, se dice *unitarismă*; déca admite doué principie, se dice *dualismă*; déca principiulú admisú este materia, i-se dá numele de *materialismă*, ér déca e spiritulú, i-se dice *spiritualismă*.

§ IV.

DIVISIUNEA ISTORIEI FILOSOFIEI: VECHIA, MEDIÁ, MODERNÁ.

În studiulú istoriei filosofiei se admitú trei mari divisiuni și a-nume:

turală, în afară de procederile sciinței. Acéstă sistemă eoprinde mai multe varietăți, după cum revelațiunea divină se face omului séu lucrului, déca este universală séu particulară, déca e subordonată, coordonată ori superióră rațiunii. Tennemann, op. cit.

1. Idealismulú susține că primele principie (idei séu adevăruri înăscute, după Descartes și Leibniz, forme *a priori* după Kant) nu se potú esplica nici prin simțuri, nici prin esperiință, ci că își aú originea chiarú în spiritulú nostru. Nu trebuie să se confunde idealismulú care admite idei pure și *a priori*, cu idealismulú care négă realitatea obiectelor esterióre. Paul Janet, *Traité élémentaire de philosophie* (Paris, 1889) pag. 891.

2. De la νόος, νοός (inteligință, minte, rațiune) și λόγος (de unde λογισμός), ceia-ce nu trebuie să se confunde cu *neologismă*, derivatú din νέος (ténérú, nou, de curèndú) și λόγος.

A) — **Istoria vechiă**, care coprinde *filosofia greco-romană*, de la Talete pînă la Sf. Iónü Damascenulü: anii 600 înainte de Cristosü pînă la 750 după Cristosü. Acastă lungă periódă de trei-spre-zece seculi și jumătate oferă subdivisiunile următoare:

a) Epoca antęsocratică (600—450 a. Cr.), în care cugetarea umană întreprinde a cerceta și esplica originea lumii, puterea și elementele care i-aü datü nascere (cosmogonia), servindu-se de ipoteze și puindü ast-felü bazele dogmatismulü.

b) Epoca gręcă, de la Socrate pînă la prima scólă alesandrină (450—300 a. Cr.), cândü filosofia încetěză de a maı fi cosmogonică, spre a deveni antropologică; produce sisteme contimpurane variate și numeróse; esaminěză tóte controversese; pune basa progresulü pentru tóte sciințele și se propagă în tótă lumea.

c) Epoca greco-romană-crestină, de la prima scólă alesandrină pînă pe timpulü lui Cicerone și de aci pînă la Sf. Iónü Damascenulü (300 a. Cr.—750 p. Cr.), cândü vechiele sisteme începü a fi alterate prin credințe religióse, cândü activitatea și cercetările rațiunii suntü înlocuite prin contemplațiune și estasü, cândü părinții bisericii crestine caută să asocieze religiunea cu filosofia, credința cu sciința.

B) — **Istoria mediă** sęü *filosofia scolastică*¹, de la în-

1. Numită ast-felü după scólele fundate, în timpulü lui Carolü-celü-mare, prin episcopii și monastiri, în care se studiaü scrierile lui Marcianü Capella, Casiodorü și altora, în specialü *De septem artibus liberalibus*, separate — cum se esprima Boetiu — în *trivium* și *quadrivium*. «Trivium» sęü «etica» represinta invęțământulü elementarü și coprindea trei arte, gramatica, logica cu dialectica, retorica cu poetica; «quadrivium» sęü «fisica» erea invęțământulü secundarü și coprindea patru arte, aritmetica, geometria, musica, astronomia. Prin aceste șapte grade ale sciinței umane se ajungea la invęțământulü superiorü, la sciința divină. Cele *septem artes* ereaü șapte căi, prin care filosofia ajungea la teologiă. In

ceputul seculului ală IX pêne într'ală XV. Acéstă periódă de aprópe optă seculi se subdivide în patru epoce¹:

a) de la Alcuin (736—804) pêne la Roscelin (1050)², cândă dialectica (logica și metafisica) fu aplicată teologiei (așa cum fusese stabilită sub sf. Augustină), ceia-ce întemeiă sistema scolastică din seculi IX, X, XI;

b) de la Roscelin, fundatorul nominalismului (între 1089—1092) pêne la Alesandru din Hales, ăisă Alesius³: jumătatea seculului ală XI pêne la începutul celui de ală XIII, cândă apare și predomină nominalismul, după a cărui învingere de către realismul⁴, filosofia devine «ancilla theologiæ»;

c) de la Alesius pêne la Guil. Occam (1347), seculi XIII și XIV, în care domină numai realismul, se întăresce învățământul eclesiastic prin aristotelismul

acele scóle eclesiastice și în Academia condusă de Alcuin, se interpreta și aprofunda de preferință filosofia aristotelică. Despre Marciană Capella, cf. *Istoria literaturii latine*, pag. 162.

1. Alți istorici o subdividă în următoarele trei epoce: a) din nainte de Lanfranc, arhiepiscopul din Cantorbery, pêne la Albertus Magnus, anii 1007—1198; b) de la Albertul-cel-mare pêne la Durand de Saint-Porcien, episcopul din Meaux, între 1198—1333; c) de la Durand pêne la Gabriel Biel, între anii 1333—1495.

2. În acest interval apar: Alcuin (736—804) și elevul lui, Rhabanus Maurus din Maiența (776—856), Ioannes Scotus Erigena (820—886), Gerbert, devenit papă sub numele de Silvestru II la 999 (mortă la 1003), Berenger de Tours (1004—1088), Lanfranc (1007—1089), Petrus Damianus (1001—1072), elevul lui Lanfranc, St. Anselmus (1033—1109), Hildebert (1057—1134).

3. În acéstă epocă mai însemnați sunt: Iónă Roscelin (care se distine între 1089—1092), P. Abælardus (1079—1142), misticul Bernard de Cîteaux (1091—1153), Petrus Lombardus (mortă la 1164), Hugues de Saint-Victor (1096—1140), Robert Palley (mortă la 1154), Iónă de Salisbury (mortă la 1180), reformatorul Arnald de Brescia, în orientă înfloriră: istoriograful Mich. C. Psellus, mitropolitul Eustratiu, Niceforă Blemmydes și alții.

4. Epitetele de *nominalist* și *realist* se iviră din desbaterea asupra ideilor generale. Platone susținuse că ideile sunt nu numai realități (res), ci chiar realitatea absolută. Adepții acestei sisteme (ca Erigena, Lanfranc, Anselmu etc.) se ăiseră realisti. Opiniunea contrară susținea că sunt simple vorbe și nume (*nomina*): adepții ei (ca Rabană, Berenger, etc.) se ăiseră nominalisti.

împrumutată de la Arabi¹, ér filosofia se asociéză în modă ecuală cu teologia²;

d) de la secululă ală xiv pêne într'ală xv, cândă intră în luptă nominalismulă cu realismulă și teologia cu filosofia³.

C) — **Istoria modernă** începe cu renascerea artei și literaturii clasice. Mai tóte sistemele vechiei filosofii grece se renouiescū sub forme alterafe : platonismulă devine cabalistică, magiă și teosofiă (1550); ideiele peripatetice, aprobate de Melanchton (1497-1560), suntă

1. Dintre Arabi, merită a fi menționati, ca filosofi: Alkendi sėu Alchindius (Abu-Iusuf Ebn Eşak) pe la anulă 800, Al-Farabi (Abu-Nasr-Mohammed Ebn Turchan), mortă pe la 954; Avicena (Abu Ali Al-Hosain Ebn Sina Al Şaüch Al Raüs) între 980-1036; Algazel (Abu Hamed Mohammed Ebn Achmed Al Gazuli) între 1072-1127; Abubeeru sėu Tofail (Abu Geafer Ebn Tophail) mortă la 1190; Averroes (Abul Walid Mohammed Ebn Mehmed Ebn Rashid) mortă la 1217; ebrelul Moise Maimonides din Cordova (1139-1205). Cf. *Cronica din Nürnberg* (Bucuresci, 1893). pag. 31.

2. In acéstă periódă apară: Alesandru din Hales; Guil. Arvernus (mortă la 1249); St. Vincent de Beauvais sėu Vincentius Bellocensis (mortă la 1264); Mich. Scot (1217), Robertus Capito (mortă la 1253), Albertă-celă-mare (1193-1280), Ión de Fidanza Bonaventura (1221-1274), St. Thomas d'Aquino (1225-1274), Petrus Hispanus (mortă la 1277), Henric de Munda sėu Gandavensis (mortă la 1293), Richard de Middleton sėu De media villa (mortă la 1300), I. Duns Scot (1275-1308), Egidio Colonna (1247-1316), Hervæus (mortă la 1323), Roger Bacon (1214-1294), Raymond Lullius (1234-1315), P. Abano sėu d'Apono (1250-1320), Arnold de Villanova (mortă la 1312). Cf. *Cronica din Nürnberg*. 35, 42, 43.

3. Ca filosofi distinși se menționéză: Guil. d'Occam sėu Occam (mortă la 1347); Iónü Buridan (1358), cardinalulă Petru d'Ailly sėu de Alliaco (1350-1425), Robert Holcot (mortă la 1349), Gregoriu din Rimini (mortă la 1358), Henric de Hessa (mortă la 1397), N. Oramus sėu Oresmius (mortă la 1382), Mateju din Chrochove (mortă la 1410), Gabriel Biel (mortă la 1495). Adversariă nominalismulă fură: Walter Burleigh sive Burleus (1275-1337), Thomas de Brandwardine (mortă la 1339), Thomas de Strasburg (mortă la 1357), Marsiliü d'Inghen sėu Ingenuus (mortă la 1396). Misticii fură: Iónü Tauler (mortă la 1361), J. Chatlier de Gerson (1363-1429), Nicolaus de Clemangis (mortă la 1440), Thomas Hamcken sėu a Kempis (mortă la 1471), Iónü Wessel Gansfort și Raymond de Sæbonde (1436). A se cf. a mea *Cronica de Nürnberg*, paginele 12, 13, 34, 35.

combătute de Telesio (1508—1588), Patrizzi (1529-1597), Giordano Bruno (1550-1600) și alții, ér scepticismul se ivesce cu Montaigne (1533-1592), La Boëtie și P. Charron (1541-1603). Câți-va cugetători încercă a stabili reguli din ce în ce mai sicure despre cunoștința umană, și ast-felū aparū: Fr. Bacon (1561—1626), care, pe basa esperiinței, întreprinse a reforma¹ vechia direcțiune (*magna restauratio*); Thomas Campanella (1568—1639), care întemeiă filosofia naturii; Gassendi (1592—1655), care renouî și purifică, pe noui base și cu noui raționamente, sistema lui Epicurū²; Thomas Hobbes (1588—1679), care întemeiă materialismul. Acestora se opuse René Descartes séu Cartesius (1596—1650), care recunoscū consciinței uă valóre absolută și cugetării uă esistență independinte: *cogito, ergo sum*³. Spiritualismul cartesian, care imprimă uă nouă vigóre cercetărilor filosofice, fu desvoltatū în direcțiune teistă de Baruch Spinoșa (1632—1677) și de Nicolas Malebranche (1638—1715), ér în direcțiune simțualistă de John Locke (1632—1704)⁴. În Germania, God. Wilh.

1. Prin faimósa'i operă *Novum organum scientiarum*.

2. Prin scrierea'i *Syntagma philosophorum* și cu intențiunea de a forma uă nouă sistemă materialistă.

3. Elū conchise că divihitatea e unū spiritū perfectū și eternū, prin puterea și cu ajutorulū căruia (*assistentia sive concursus dei*) există tóte obiectele și ființele viețuitoře. Lumea fizică a fostū creată prin punerea în miscare a materiei, care a datū nascere unor nesfêrșite vârtegiuri (*tourbillons*).

4. Din empirismulū lui Locke se derivară: ipotesa unū simțū specialū pentru cunoșcerea adevêrurilor teoretice și morale, susținută de Rüdiger (1673—1731), de Thomas Reid. (1710—1795), de Beattie (1735—1803); încercarea de a stabili realitatea obiectivă a cunoștinței umane, întreprinsă de Condillac (1715—1780), de Bonnet (1720—1795), de Jean Rond d'Alembert (1717—1785), de Denis Diderot (1713—1784) și de Condorcet; analisarea facultăților sufletului de către David Hartley (1704—1757), de către Condillac, Bonnet etc.; propagarea materialismului și ateismului de La Mettrie (1709—1751) și Priestley (1733—1804); în fine, transformarea moralei în calcularea interesului personalū de către

Leibniz (1646—1716) creâ uă scólă raționalistă, distinsă prin spiritul sistematic, care conciliă teoriile adverse și dete filosofiei uă siguranță quasi-matematică¹. Ideiele lui fură dezvoltate în mod enciclopedic de celebrul Christian Wolf (1679—1754). După ce scepticismul englesului David Hume (1711—1776), combinat cu ateismul și materialismul, găsi eco în mai mulți filosofi empirici din Franca și eclecticii din Germania², apare principele filosofiei moderne, Emanuel Kant (1724—1804), care puse basa idealismului critic, întărind edificiul științei și credințelor umane. Tot în secolul al XVIII se distinseră: L. Cl. Saint-Martin (1743—1804), Cabanis (1757—1808), Chr. Godfr. Bardilli (mort la 1808).

Filosofia contimpurană, cea din secolul XIX, are ca

La Rochefoucauld (1612—1680) și de către Helvetius (1715—1771). Cf. Tennemann, op. cit. mai la vale, tom. I, pag. 129.

1. El admite, ca basă a raționamentelor noastre, două principie esențiale: identitatea și contrarietatea și rațiunea suficientă. Centrul sistemului este monadologia. Esperința constată că există substanțe simple (*monade*), a căror sorginte e dumnezeu, și substanțe compuse (corpuri). Dintre monade, unele n'au percepțiune (obiectele inerte), altele o au (sufletele); conștiința unora e obscură (sufletele animalelor), a altora clară (sufletele raționale și spiritele). Ori-ce monadă, care e centrul unei substanțe compuse, e împresurată de nenumărate monade, care constituiesc corpul. Intre substanțele simple nu există acțiune imediată (*influxus physicus*), ci uă tendință spre modificări interioare, de unde rezultă concordanța dintre monadă și părțile care o împresoră. Acest eculibru se datorește înțelepciunii divine, care a stabilit între dênsele, chiar de la început, uă asemenea armonie (*harmonia præstabilita*). Dumnezeu, *monas monadum*, a creată această lume ca totu ce pôte fi mai bun (de unde *optimismul* lui Leibniz); prin urmare ori-ce ființă pôte ajunge la cel mai nalt grad de fericire, pre cât îi permite natura, și contribui la perfecțiunea totului din care face parte.

2. În secolul XVIII se mai distinseră, ca filosofi însemnați: I. B. Vico (1660—1744), Fr. Hutcheson (1694—1747), G. Berkeley (1684—1753), J. H. Lambert (1728—1777), M. Fr. Arouet de Voltaire (1694—1778), H. Home și lord Kaimes (1696—1782), Adam Smith (1723—1790) etc.

represintanții de căpeteniă pe: I. Gotl. Fichte (1762—1814), Ad. Ferguson (1724—1816), Fr. H. Jacobi (1743—1819), Thomas Brown (1778—1820), Dugald Stewart (1753—1828), Lamark (1744—1829), G. Wilh. F. Hegel (1770—1831), I. Fr. Herbart (1781—1832), B. Zimmer, A. Buchner și Fr. Bouterwek, C. Chr. Fred. Krause (1776—1841), Fr. Wilh. Jos. Schelling (1775—1854) cu adepții lui frații Schlegel, Hamilton (1788—1856), pesimistul Arthur Schopenhauer (1788—1860), Von Hartmann, Auguste Comte, Stuart Mill, Buckle, Darwin, Herbert Spencer, Huxley etc.

§ V.

ISVÔRELE ISTORIEI FILOSOFIEI ȘI ALE LUCRĂRII PĂSINTE.

Isvôrele cele mai sicure pentru istoria filosofiei greco-romane suntu directe și indirecte.

Primei categorii aparțin ăenseși scrierile filosofilor, din care numai uă parte ni-s'a păstratŭ în întregime, împreună cu fragmentele lor, răspândite pe ici-colo și care aŭ provocatŭ din partea erudițiilor multime de lucrări, spre a le culege, ordina și lămuri.

Intr'a doua se clasază notele și informațiunile privitoare la viața, doctrinele și influința diferiților filosofi, pe care le găsimŭ la scriitorii posteriori, date cândŭ în modŭ incidentalŭ și fără legătură, cândŭ mai completŭ și regulate din felurite puncte de privire. Acastă ultimă clasă admite subdivisiunile următoare:

I) operele filosofilor, care coprindŭ aprecieri despre teoriile predecesorilor, precum suntu ale lui Platone, Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarchŭ, Sestu Empiriculŭ, Simpliciu și alții;

II) culegerile și biografiile lui Diogene Laertiulŭ,

Filostratū¹ și Eunapiu², istoria filosofiei atribuită lui Galenū³, scrierile lui Origene⁴, informațiunile lui Pseudo-Plutarchū⁵ și Stobeu⁶.

III) Lucrările compilatorilor, scoliastilor și lexicografilor greci și latini, între care, ca mai însemnați, figurază Ateneu⁷, Aulu-Geliu⁸, Macrobiu⁹, Suidas etc.

IV) Tractatele dogmatice, polemicele și toate scrierile părinților bisericii creștine, mai cu deosebire ale lui Clemens Alexandrinus¹⁰, Origenes¹¹, Eusebius¹²

1. Flavii Philostrati *Vitae sophistarum* in Philostratorum operibus (grecesce și latinesce), cu adnotările lui Olearius, tipărite pentru prima oară la Lipsia. 1709, în folio.

2. Eunapii *Vitae philosophorum et sophistarum*, edit. Iunius. Antwerpiae. 1768 (după edițiunea Commelin. Heidelberg. 1596, și edițiunea Schot. Genevæ. 1616).

3. Claudii Galeni liber Περὶ φιλοσόφου ιστορίας, in Hippocratis et Galeni operibus ex editione Charterrii.

4. Origenis Φιλοσοφούμενα in Iac. Gronovii „*Thesaurus antiquitatum graecarum*“ și în «*Compendium historiae philosophicae antiquae Philosophumena*, quae sub Origenis nomine circumferuntur» de Christ. Wolf. Hamburg. 1706—1716. Vezi nota 11 de mai jos.

5. Plutarchus «*De placitis philosophorum sive de physicis philosophorum decretis*».

6. Iohannis Stobaei *Eclogae physicae, dialecticae et ethicae*, Ἀποφθέγματα, Ἀνθολογία.

7. Athenaei Δειπνοσοφιστῶν (*Deipnosophistarum*) libri xv (edit. Casaubon. Lugduni. 1657—1664, în 2 volume, și Iohan. Schweighaeuser. Argentorati. 1801—1807, în 14 volume)

8. Auli Gellii *Noctes atticae*, cum notis et emendationibus Ioannis Frederici Gronovii. Lugduni Batavorum. 1687

9. Macrobbii *Saturnalium* libri vii (edit. I. Gronovius. Lugduni Batavorum. 1670) și «*Commentaria in Somnium Scipionis*».

10. Flavius Clemens din Alexandria scrise despre morală, metafizică și teologie în Προπαιδικὸς λόγος, în Παιδαγωγός în cărți, și în Στρωματεῖς viii cărți (tipărite mai întâiu la Florenza în 1550).

11. Origene, preot în Cesarăa, scrise viii cărți *Contra Celsum* adversarū alū creștinismului, *Maxime, Comentarie despre Bibliă*, uă edițiune în 6 limbi a sfintei scripturi, Περὶ ἀρχῶν (despre principiele fundamentale ale creștinismului), etc.

12. Pamfilii Eusebiu scrise în xv cărți Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως προπαρασκευῆ (*Præparatio evangelica*); x cărți *Demonstratio evangelica* și x cărți de *Historia ecclesiastica*. În traducerea făcută de sf. Ieronimū ne-a mai rămas de la densulū *Chronicon bipartitum*. A se vedé partea iv, § lxxviii.

Lactantius¹, Tertullianus², St. Augustinus³, Nemesius⁴, Photius⁵ și altor erudiți.

La întocmirea lucrării de față, amă utilizat, pe lângă scrierile citate în note, testele originale și cunoscințele coprinse în operele următoare, pe care le posedăm în edițiunile aci indicate:

Gerardi Ioannis Vossii «*duo tractatus aurei, unus De historicis latinis, alter de historicis græcis*. Francofurti ad Mœnum. Sumptibus et typis Wendelini Moewalti». 1677: volumă de 1474 pagine, care a aparținut bibliotecii ilustrului Guizot, profesor de filosofie la universitatea din Paris.

Auli Gellii «*Noctes atticæ* (cum notis et emendationibus) Ioannis Frederici Gronovii. Lugduni Batavorum, apud Ioannem de Vivie.» 1687.

Diogenis Laertii «*De vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophorum libri X* (græce et latine). Lipsiæ. Impensis Ioannis Pauli Krausii, bibliopol. viennensis.» 1759.

1. Diferite tractate de morală dogmatică, și mai cu sémă *Divinarum institutionum* libri vii.

2. Q. Septimius Florens Tertullianus din Cartaginea scrise *Apologeticum, De idololatria, De spectaculis, Ad nationes, Adversus Iudæos, De patientia, Ad martyres, De baptismo, De pœnitentia, De monogamia, De pudicitia, De anima, De resurrectione carnis, De jejuniis* (adversus psychicos), *De superstitione sæculi, De trinitate, De paradysò* etc., etc.

3. A se vedé *Istoria liter. latine*, pag. 160. Sf. Augustinū scrise mulțime de opere, între care mai însemnate sunt: *De civitate dei, De gratia, De libero arbitrio, De quantitate animæ, De falsa religione, De vera religione, De nuptiis et concupiscentia, De natura et gratia, De gestis Pelagii, De corruptione et gratia* (contra Julianum), *De prædestinatione sanctorum, Contra Faustum* etc.

4. Nemesii *Περὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου*. Anvers. 1565.

5. Pe lângă culegerile *Ἰ* de legi (*Νομοκάνονα*), scrise așa numita *Μυριόβιβλον* (disă și *Bibliotheca*), după stăruințele fratelui său Tarasiu. Elū succese lui Ignațiu în demnitatea de patriarhă ală Constantinoplelui.

«*Manuel de l'histoire de la philosophie* par Tennemann, traduit de l'allemand par V. Cousin (professeur de philosophie, etc.) Paris.» 1829: două volume, prețioase prin bogăția indicațiilor bibliografice.

Istoria vechiei filosofii de Dr. H. Ritter (profesorul la universitatea din Kiel): 3 volume. Hamburg. 1829—1831, traduse în limba franceză de C. J. Tissot (docteur ès lettres, professeur de philosophie, etc.) Paris. 1835—1836, în patru volume.

«Manualul de *Istoria literaturii clasice antice* de Fr. Ficker (profesorul de literatura clasică și de estetică la universitatea din Viena)», tradus în limba italiană de Vincenzo dr. de Castro. Venezia. 1841. Partea I, literatura romană; partea II, literatura greacă.

Histoire de la philosophie ionienne par M. C. Mallet. Paris. 1842.

Histoire des religions de la Grèce antique, par L. F. Alfred Maury. Paris. 1859, trei volume.

M. Tullii Ciceronis *Opera*, quæ supersunt, omnia, ex recensione Io. Gasp. Orellii (editio altera emendatior: opus morte Orellii interruptum continuaverunt I. G. Baiteurs et Car. Halmius). Turici. 1861.

Istoria filosofiei: note după prelegerile răposatului Ionuț Zalomită (fostul meu profesor de filosofie la facultatea de litere și filosofie din București), anul al II-lea, cursul pe 1868—1869.

«*Histoire de la physique et de la chimie* depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours» par Ferdinand Hofer. Paris. 1872.

«*Histoire de l'astronomie* depuis ses origines jusqu'à nos jours» par Ferdinand Hofer. Paris. 1873.

«*La magie et l'astrologie* dans l'antiquité et au moyen âge etc.» par L.—F. Alfred Maury. (Paris. 1877. 4-me édition.)

La philosophie par André Lefèvre. Paris. 1879.

«*Histoire des mathématiques depuis leurs origines jusqu'au commencement du XIX siècle*» par Ferdinand Hofer. Paris. 1886.

CAPITULUL II.

VECHIELE POPÓRE ORIENTALE¹.

Națiunea grécă ajunsese la uă mare desvoltare intelectuală, pe la anulă 600 înainte de  ra n ostră, c and  se ivi la d ensa spiritul  filosofic . E drept   ns  se recun scem  c  u  bun  parte de civilisare   venise de la pop rele Asiei, că primele progrese culturale, cu fondul   i forma lor sciintific , nu rămăseseră neinfluințate de ideiele religiose  i filosofice ale acelor vechi pop re.

  VI. I N D I A.

Vechii locuitori ai Indiei se distinseră de timpuri  prin arte, sciințe  i industrii, parte împrumutate de la alte națiuni (ca Egiptenii), parte originale: se găsesc  cifre s u numere indiane (* ρ:θμ.οι ινδ:κοι*)  i u  sistemă de numerațiune care le p rt  numele². Societatea erea împărțită în patru caste, din care cea d' nt i  a preoților numiți brahmani, a căror emigrare silită răspândi ideiele lor religiose în ținuturile vecine (Siamul , China, Tartaria). Deul  suprem , care nu se p te coprinde în nici u  concepțiune uman , la  nceput 

1. A se ved  Tennemann, op. cit. tom. I, pag. 56—77.

2. F. Hofer, *Hist. des mathématiques* (Paris, 1886). pag. 49—55.

se repausa într'ună deplină contemplare de sineși, apoi cuvântul creatoru a produsu totu ce esista, printr'unu siru de emanațiuni continue¹.

Ca ființa creatore, divinitatea se numesce Brahma, ca putere protectore și păstrătoare Vișnu, ca distrugătoare și renoitoare a formelor materiei Siva: Brahma-Vișnu-Siva constituie treimea fundamentală a religiunii indiane, stăpânul supremu a mulțime de deități cu naturi eterogene, dintre care unele au atribute și însemnări complete, bine determinate, precum sunt: Indra, deulu cerului; Surya, deulu sórelui; Agni, deulu focului; Pavana, deulu vânturilor, Varuna, deulu apelor; Yama, deulu infernului; Kama, deulu iubirii; Karttikeya, deulu resbelului, etc. cu spirite subalterne, ca nimfele, silfi, demonii etc.². Mai toate cărțile sacre³ se ocupă cu nenumăratele transformări ale lui Vișnu seú încarnări ale ființei divine. Cu doctrina emanațiunii stă în legătură cea despre preesistența, nemurirea și transmigrarea su-

1. De unde doctrina emanațiunii, răspândită în vechime.

2. Aceste spirite pórta numirile de Gandharvas, Apsaras, Sidhas, Asuras, Bhutas, Rakshasas.

3. Vechimea acestor scrieri nu e încă determinată cu siguranță, din cauza tradițiilor și esagerării calculului cronologic. Ele pórta titlul generalu de *Vedas* și ieú apoi numiri speciale, ca *Big-Veda*, *Iagur-Veda*, *Saman-Veda* etc. Lor le aparțin *Upanizadas* (seú Upanisads) și *Itihasas* seú *Puranas*, relative la teologiă. *Vedas* sunt opere ale mai multor autori diferiți și au fost adunate de Dwapaiana, cunoscutu sub numele de Viasa (adică compilatoru, culegătoru). În *Bagavagita* (Baghuat-Geeta) se găsecu dialogurile lui Crișna. «*Bhagavada*» seú doctrina divină, operă canonică, tracteză despre ființa supremă, despre deși, giganti, ómeni și diversele părți ale universului. *Ezur-veda* espune opiniunile religioase și filosofice ale Indianilor. *Upneck'hat* și fragmentele lor *Upanizada* au mai același coprinsu teologicu și filosoficu. *Ambertkend* tracteză despre natura sufletului etc. *Instituțiunile* seú *legile* lui Manu (Meñu), de pe la anii 800 a. Cr., sunt uă culegere de precepte. ér nu unu codu regulat. Se adaugă, în fine, *Vedangas* și *Sastras*, opere de gramatică, metrică, matematică etc. împreună cu epopeiele *Ramaiana* și *Maha-Bharata*, care facu parte din «Itihasas».

fletelor¹, despre emanarea lor din ființa divină, despre purificarea celor căzute prin reîntórceri în lumea cor-porală: fundamentul metempsychosei séu teoriei mi-grațiunii sufletelor, ast-felü cum la Greci vorü desvolta-o Pitagora și Empedocle.

Cu timpulü, religiunea și filosofia Indianilor se des-părțiră în secte, dintre care mai de căpeteniă fură brahmaismulü (séu brahmanismulü) și budaismulü (séu budismulü), cea din urmă numită ast-felü după fun-datorulü ei Buda (Bouddha)², religiune căreia apar-ținü Siamesii, Telaponii și Bonzii. După dënса, feri-cirea supremă a lui dumneșeu și a sufletuluiü umanü constă într'ua stare de neturburare și nepesare per-fectă³. Din cauza acestui amestecü, cărțile sacre, ca și

1. Filosofia indiană a adoptatü și modificatü doctrina trans-migrării sufletelor, care forméză ua parte integrantă din marea sistemă, comună brahmanismuluiü și budismuluiü, după care incar-nările séu esistențele succesive suntü consecința esistențelor tre-cute și prepară evenimintele vieții viitoare. Corpulü este recep-tacululü timpurarü alü sufletuluiü, care, după fapteleiü trecute, se înalță séu se degradă, devenindü cândü plantă, cândü animalü, cândü șeu. Cartea lui Manu arétă cum sufletele cu însușiri bune dobândescü natură divină, cum cele stăpânite de patimi suntü introduse ierăși în ómenü, cum cele deprinse cu acțiuni rele și rușinóse cadü la trépta dobitócelof și ființelor necugetátóre. Uci-gașulü, după ce a fostü torturatü în infernü, se renasce sub forma de féră insetată de sânge, celü ce comite adulteriü séu acte de ingratitudine va deveni plantă têrétóre séu pasere de prédă, furulü se va transforma în șórece séu uleü. M. Edw. Tylor, *La civilisation primitive* (Paris. 1878) tom. II, pag. 12—13.

2. Gautama s'a incarnatü de 150 de ori, în decursulü unor nenumêrați seculi, ca sê scape ființele spirituale de ticăloșia inerinte ori-cărei esistențe. Ast-felü a luatü forme diferite de ómenü, de animale, de paseri, de șerpü, etc. pêně ce a devenitü supremulü Buda. Omulü dér în acéstă vieță e după cum a fostü în cea trecută, despre care nuși mai aduce a-minte, precum nuși aduce a-minte nici de cum a fostü și ce a făcutü în cei d'ântăiü ani ai prunciei. De aci doctrina metempsychosei, pe care Pitagora o propagă la Greci, constândü din trecerea sufletelor umane în corpuri de animale. Ibid. pag. 14—16.

3. După budisti, sufletele bune staü milióne de ani cufundate în plăcerile divine ale cerului; d'asupra acestui cerü, mai suntü altele, unde încetéză ori-cé suferință séu plăcere simțuală, unde

operele brahmanilor, coprindă învățăturile cele mai felurite despre dumnezeu, despre suflet și despre lume¹: realismul și idealismul, teismul și ateismul, materialismul și spiritualismul, chiar și sistema identității absolute². Aceste doctrine, în cea mai mare parte produse sub formă de revelațiuni sevă învățăminte date de nise bărbați inspirați sevă luminați de sus și transmise de așa numiții gimnosofisti³, sunt învăluite în povestiri și fantasii poetice, în care simțimentul predomină de uă potrivă cu rațiunea. Cărțile de caracter moral vădescă blăndețea și nobilitatea celor ce au încercat să întemeieze diferite doctrine religioase, mai tôte relative la dogma migrațiunii sufletelor, dăr nu ne arătă uă tendință sistematică către cercetările filosofice. Sistemele filosofice, basate pe cărțile sacre, se numescă «Mimansa» și «Vedantismul». Operele de caracter filosofic sunt în număr de patru. Kapila scrisă *Sankya*, Patandjali *Yoga*, Kanada *Vaiseshika* și Gautama *Nyaya*.

În *Sankya*, Kapila găsesce mântuirea omului în știință, întrebuintându ca criteriū esperiința și rațiunea, prin care se voră puté smulge secretele naturii și cunosce cele trei calități corăspundătoare cu cele trei stări ale lumii și ale sufletului: lumina sevă bunătatea (virtutea), întunericul sevă răutatea (vițiul), turburarea (pasiunea), și apoi cele-l-alte două-șeci și cinci

bucuriile devinū numai intelectuale; mai sus, forma corporală dispăre și, după ultimul cer, unde nu esistă nici consciință, nici neconsciință, estasul se transformă în leșin: omul cade în *nirvana*, nimicirea persoanei umane. Ibidem, pag. 101—102.

1. După doctrinele budiste, această lume e considerată ca uă trecere la perfecțiune, după ce creatorul ei o va distruge. A se consulta Ritter, op. cit tom. I, pag. 117.

2. Desvoltată în *Upnek'hat*.

3. A se vedé Ciceronis *Quæstiones tusculanæ*, II. 22 și V. 27, apoi *De divinatione*, I. 23.

principie substanțiale, cele 25 categorii ale realității¹.

Pantadjali, elevul lui Kapila, adaugă celor 25 principie ale predecesorului încă unul, sufletul universal sêu dumnezeu, obiectul științei, al cărei scop trebuie să fiă unirea cu densusul²: teoriă care se poate considera ca origine a misticismului.

Kanada întemeiază materialismul, susținându că totul s'a format din atome, că alipirea lor nasce ființele vii și obiectele, ăr desfacerea lor le distruge. Tótă cunoștința e coprinsă în șese categorii (padarthas), anume: 1° substanța (sub 9 forme: apă, pământ, aer, lumină, eter, timp, spațiu, suflet și simț intim sêu manas); 2° calitatea (sub 24 forme, din care 15 materiale și simțibile, ăr 9 inteligibile: plăcerea, durerea, înțelegerea, suferința, dorința, aversiunea, voirea, vițiul, virtutea); 3° acțiunea (cu 5 varietăți); 4° caracterele comune (de gen, speță, etc.); 5° deosebirea (adică caracterele particulare, calitățile ce stabilesc diferența între lucruri); 6° relațiunea (afinitatea ce unește atomele și dă naștere ființelor.)

Gautama stabili regulile logice sêu mai exacte ale raționării (Nyaya)³, care conduce la certitudine; de aceea compuse uă dialectică utilă discutiunii, constându din 16 categorii sêu miđlôce de control (topice)⁴, avându ca scop fericirea eternă.

1. Adică: 1° natura, muma totului, 2° inteligența, 3° conștiința, 4°—8° cele cinci esențe ale elementelor, 9°—14° cele unsprezece organe ale simțirii și acțiunii; 15°—19° cele cinci elemente naturale (eterul, aerul, focul, apa, pământul), 20° sufletul individual.

2. De aci titlul de *Yoga*, care înseamnă unire.

3. În această scriere, unii au vădit isvorul care a inspirat lui Aristotele faimosul *Ἠθικὰ*, mai cu seamă în partea relativă la silogism: opiniune puțin verosimilă.

4. Pentru mai multe dezvoltări, a se vedé André Lefevre, *La philosophie* (Paris. 1879), pag. 57—59.

§ VII. TIBETULU.

Tibetani, ca și Indianii, credea într'unu dumnezeu revelat sub trei forme și care se transformase de nenumărate ori. Obiectul adorațiunii lor era mai cu seamă a doua persoană a divinității, care pare a fi uă imitațiune a fundatorului creștinismului. Pe lângă acestea, posedau numeroase tradițiuni despre originea lucrurilor, despre spirite și despre scoborîrea lor în lumea vizibilă printr'unu mare vârtegiu, despre diversele epoci ale lumii și despre migrațiunea sufletelor¹.

§ VIII. CHINA.

Astronomia, mecanica, optica, navigațiunea, aritmetica și geometria, toate științele și artele derivate din aplicarea matematicii n'au făcutu aci nici unu progresu, fiă din cauza respectului absolutu ce au Chinesii pentru credințele mostenite de la strămoși, ceia-ce împedică ori-ce perfecționare și ori-ce inovațiune, fiă din cauza îngâmfării lor de a se crede superiori tuturor națiunilor, pe care le consideră ca barbare, nevrîndu să intre în relațiuni cu dênsele.

Religiunea populară a Chinesilor constă din adorarea cerului, astrelor și forțelor personificate ale naturii, cu unu amestecă de idei superstițioase despre astrologia, demoni și magia². În *Y-King* seă *Cartea*

1. Hüllmann a scrisu uă interesantă «*Cercetare critică despre religiunea lui Lama*». Berlin. 1796.

2. Omul primitivă, în locă să studieze fenomenele din natură, spre a le cunoșce legile și a le aplica diferitelor lui trebuințe, își închipui că, prin practice particulare și formule sacramentale, va puté constrînge agenții fizici ca să se supună

transformărilor, atribuită lui Fu-hi (pe la anul 3000 a. Cr.), cerul e presintat ca putere superioară și inteligentă, ca principiu al mișcării, forței și luminii, iar pământul ca principiu al stării, slăbiciunii și întunericii.

Pe la 2200 a. Cr., Yu compuse opera *Su-King*, din care au rămas numai fragmentele redacțiunii lui Kitzueu dintre anii 1166—1122 a. Cr. Acastă teogoniă informă admite cinci elemente (apa, focul, lemnul, metalele, pământul), cinci facultăți umane (ținuta, vorbirea, vederea, auzul, cugetarea), cinci lucruri periodice (anul, luna, soarele, stelele și planetele, constelațiile), noțiuni de astrologie, cinci fericiri și șese nenorociri, etc.

La începutul secolului al VI-lea a. Cr., Lao-tzeu introduse din India doctrina contemplării și panteismului mistic, propagându nepăsarea și virtutea ignoranței. După dânsul, Tao este repausul etern din care provin și în care se întorc toate lucrurile. Astfel Lao-tzeu¹ întreprinse, fără isbuti, reformarea vechielor dogme religioase, amestecându-le cu oarecare idei filosofice: reformele lui ajutară introducerea budismului și a monachismului budist.

dorințelor și planurilor lui. Acastă știință se numește *magie* și scopul îi este să supună omului forțele naturii, punându-l la dispozițiune opera lui dumnezeu, prin mijlocul farmecelor, medicinei populare, descântecelor, conjurațiilor, blestemelor și altor procederi. Dintr'ânsa născură terapeutica, astronomia, meteorologia, medicina, astrologia, chimia și alchimia, interpretarea visurilor, evocarea morților și a spiritelor (necromantia), prevestirile și ghicirea de tot felul. *Magie et astrologie* par Alfr. Maury, pag. 1—2 și 16. «Natam (magiam) primum e medicina nemo dubitat, ac specie salutari irrepsisse velut altiore sanctionemque medicinam, ita, blandissimis desideratissimisque promissis, addidisse vires religionis, ad quas maxime etiamnum caligat humanum genus.» Plinii *Hist. natur.* xxx. 1.

1. Pe care unii îl identifică cu Buda al Indianilor și cu Samana-Codom al Siamesilor.

Pe la 550 înainte de Cristos, Confucius (Kong-fu-tzeu) culese tradițiunile anteriore, comentă scrierea *Y-King*, perfecționă legile și dete Chinesilor maxime alese de morală, fără a introduce, în scrierile lui, vr'ua doctrină despre divinitate și despre nemurirea sufletului¹.

Filosoful Mencius (Meng-tzeu) comentă și dete mai multă estensiune învățămintelor lui Confuciu. Idei din India și din Tibetul au trecut, în mare număr, în China.

§ IX. CHALDEA.

Chaldeii adorau astrele, fiindu înclinați spre astrologia de natura climei și a solului: printr'ensii astrologia, sub denumirea de sabeism, se reproducu cu destul succes chiar după nascerea lui Isus Cristos.

Sacerdoșii, castă erudită, care și arogaseră în mod exclusiv numele de «Chaldei»², strînseseră un număr ore-care de observări astronomice și aprofundaseră sciința ilusoriă a astrologiei. Sub dominațiunea Persilor, această castă fu cu totul slăbită prin influința preponderantă a magilor și nu se mai ocupă de câtă vrăjitoria și ghicirea după zodii (constelațiuni), cu farmecele și descântecele³. Divinitatea de căpete-

1. André Lefèvre, *La philosophie* (Paris. 1879).

2. In Babilona se deosebiau mai multe feluri de preoți său interpreți sacri: *hakamim* său învățați (adică medici); *khartunim* său farmecători; *asaphim* său înțelepți (adică teologii); *kasdim* și *gazrim*, adică chaldei, astrologii proprii diși. Ei întemeiară astrologia, dișă la Greci și *ἀποτελεσματική τέχνη*, adică arta (sciința) influințelor (*ἀποτελεσματα*). Cf. Diog. Laert. III. 49; Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, § 39, etc.

3. Preșicerile preoților chaldei aveau încă trecere pe timpul lui Alesandru-cel-umăr, care (fiă pentru motive politice, fiă ca superstițiune din parte-i) dori să le consulte.

niă a acestui poporŭ se numia Bel séu Baal¹, adoratŭ împreună cu femeia sea Velit séu Mylitta, cu Anu și soția sea Anath (Anit séu Anaïtis), cu Assur și Așera (Venus), cu Istar séu Astartea (șisă și Zarpanit), soția tuturor ȃeilor și muma tuturor ființelor. Cosmogonia lui Berosiu și pretinsele oracule chaldeiane, dovedite ca apocrife, vȃdescŭ uă origine străină Chaldeiei.

§ X. FENICIA.

Fenicianiŭ, națiune eminaminte comercială, prin neconținutele lor relațiuni cu alte popóre, răspȃndiră fórte departe cunoscințele de totŭ felulŭ, artele și noiele descoperiri ale orientului, de la oceanulŭ indianŭ și mediterana pȃnă la marea baltică. Ast-felŭ li-se atribuie invențiunea aritmeticeii și a cifrelor, întrebuintărea de mȃsurî felurite și de monete, cercetări astronomice. Aptitudinile lor mercantile îi împedigară sȃ le desvolte în propria lor țȃră, dȃr îi ajutară sȃ aprofundeze matematicile și navigațiunea, sȃ

1. Sórele, luna și cele cinci planete ereau «ȃei interpreți» ai viitorului. Saturnŭ séu bȃtrânulŭ Bel erea consideratŭ ca mai de frunte, de óre-ce erea celŭ mai depărtatŭ. Veniau apoi Bel (Jupiter), Merodach (Marte), Nebo (Mercuriu), de genŭ masculinŭ, ér Sin (Lună) și Mylitta séu Baalthis (Venus) de genŭ femininŭ. După colórea lor, metalele și substanțele metalice primiră numirile planetelor. Ast-felŭ aurulŭ corȃspundea Sórelei, argintulŭ Lunei, plumbulŭ lui Saturnŭ, ferulŭ lui Marte, cositorulŭ lui Jupiter, argintulŭ-viŭ lui Mercuriu. Acȃsta ne esplică pe de uă parte atributele și caracterulŭ datŭ de Greci divinităților cu același nume, pe de alta originea óre-căror credințe și produceri populare (precum e în romănesce ghicitórea «amŭ unŭ bulgăre de aurŭ, jócă p'ua piele de taurŭ» adică sórele licărinđŭ pe cerŭ). Alchimistiŭ din evulŭ mediŭ mănținură credința unei strinse relațiuni între metale și astre. Aceleași numiri s'au adoptatŭ și în eraldică. A se vedȃ «*Stema Romăniei* din punctŭ de vedere eraldicŭ» de loc. colonelŭ Petre V. Năsturelŭ (Bucuresci. 1892).

introducă scrierea alfabetică la popóarele cu care aveau afaceri: primul mijloc pentru răspândirea cunoscintelor și civilisării orientale.

Istoria și învățăturile lui Sanchoniathon, care înfloresc pe la anii 1200 înainte de Cristu, precum și doctrinele lui Ochus (Mochus sėu Moschus) suntu încă obiectul cercetărilor archeologice.

Ideile cosmogonice și religiunea populară a Fenicianilor suntu foarte materialiste. Ei adorau pe Astartea¹ (supranumită Baalthis), care reprezinta luna cu fenomenele generațiunii și producerii; pe Adonis (sėu Adonai), deul sóre, care se afla 4 luni cu Astartea, 4 singur și 4 sub pământ²; în fine pe Melcarth, deul navigațiunii, același ca Baal și Moloch (Melek). Stoicul Posidoniu citează, dintre Feniciani, pe Moschus ca pe cel d'ântaiu autoru alu teoriei atomelor³.

§ XI. IUDEA.

Prin scrierile sacre ale lui Moise⁴ și prin câte aparțin unor epoce posteriore, Evreii sėu Israelitiți ne-au transmis cele mai vechi opinii despre crearea lumii, despre providința care o guvernă, despre originea păcatului prin căderea primului omu, în fine uă în-

1. Numită Așera la Ascalon și Gaza, Astartea la Sidon și Carthagea. Acestă divinitate correspunde cu đina Istara, adorată de Asirianii și sub numele de Bilitta (Velitta sėu Mylitta). Grecii o asemėnară Afroditei (Venerea).

2. Ceia-ce reprezintă cele trei stagii, în care Fenicianii împărțiau anul solaru: primele 4 luni dau primă-veră, epoca producerii; cele-l-alte patru căldura verii, cându sórele e mai multu pe ceru; cele din urmă patru luni frigulu iernii, cându sórele mai că nu se arėtă. Alfr. Maury, *Histoire des religions de la Grèce antique*, tom, III.

3. Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, IX. 363.

4. Moise trăi pe la anii 1500 înainte de ərə crestină.

trégă sistemă monoteistă. Se recunósce ênsé că operele ce compunú *Biblia* séú «Vechiulú aședământú (testamentú)» nu oferú unú totú completú, uă sistemă filosofică, ci că suntú mai multú efectulú simțimêntului și alú credinței religiose.

Dumneđeú (numitú El, Elohim séú Iahveh¹), alú cărui spiritú se purta d'asupra apelor, este unú demiurgú, unú modelatorú alú materiei, căci chaosulú (Tohu-Bohu) esista de mai nainte. Acestú creatorú, de și a totúputinte, dá omului uă absolută libertate de a cerceta, îi dá rațiunea, dér uă rațiune care nu'si póte esplica nici viéta și mórtea, nici fenomenele fisice, ci alternéază între credință și îndouielă: credința o găsimú la profeti, scepticismulú în *Ecclesiastú*.

Regiú David și Salomon, nișce bărbați cu înțelepciune practică și cu multă esperiință, tractară, ca și profetiú, despre morală și religione, sub formă gnomică séú sentențioasă; nici-uă-dată ênsé Iudaniú nu se ocupară cu filosofia propriú-đisă, de câtú în modú incidentalú séú fórte târđiú. Ast-felú, pe timpulú captivității, culeră mai multe idei de ale teologiei lui Zoroastru (precum despre doué ființe, una bună și alta rea, Jehova și Satanú, cum și despre spirite bune și rele, ângerú și demonú).

Secta ascetică a Esenianilor² are óre-care asemênări cu scóla lui Pitagora, de care se deosebia prin neadmiterea metempsichosei, cređêndú numai că sufletele dreptilor, scăpate de legăturile corpului, în care fuseseră închise, mergú într'unú locú de récóre și de pace, pe cândú ale celor rúi suferú chinuri eterne³.

1 De unde numirea de Iehova, generalminte cunoscută.

2. Despre care ne-aú transmisú noțiuni Filone neoplatoniculú (în *Fragmenta*) și Iosefú Flaviu (în *Bellum judaic.* II. 8. § 3.10.)

3. Iosephi Flavii, *Antiquit. judaic.* XIII. s. § 9.

Maî târziû câți-va Evrei se stabiliră în Egiptû și, studiândû medicina, își îndreptară atențiunea spre cercetări teoretice și practice, cândû dobândiră óre-care cunoștințe despre filosofla grécă; ênsê, neclintiți în orgoliulû lor naționalû că orî-ce înțelepciune trebuisse de la începutû sê provină numai de la «poporulû lui dumnezeû», luară dreptû amăgiri atâtû adevêrurile ce se găsiaû în sistemele filosofiei grece, câtû și ceia-ce se potrvia cu vechiele lor tradițiuni.

§ XII. P E R S I A.

La Persi (Parsi, Partî), religiunea consta maî cu sémă în adorarea astrelor, cu deosebire a sórelui, și a forțelor naturii. Acéstă religiune, de unû caracterû simplu și maiestosû, se numi sabeismû, ér sacerdoții ei magi¹. Prin înclinarea exclusivă a magilor către astrologiă, cultulû focului se alteră, devenindû unû cultû alû sórelui și alû planetelor.

Medulû Zoroastru (Zarathustra séû Zerduscht), care trăia sub domnia lui Gushtasb (Darius Hystaspes), purifică religiunea poporului zendû — căreia aparțineau vechii Bactriani, Međii și Perșli—prin însemnata'i operă *Zend-Avesta*, care espune ideiele'i teologice și liturgice, fizice și morale, ceremoniele cultului religiosû etc.², din-

1. Pe sacerdoții mazdeismului (adică ai cultului adusû lui Ormuzd séû *Ahura-Mazda*) Grecii 'i numiră μάγοι, alterare din espressionile zende *mog*, *mogbed* séû *mobed*, titlu purtatû în patria lor și care însemna *preotû* în limba pehlivi (care înlocui pe cea zendă în liturgia mazdeană în epoca Sasanidilor). Clearchû din Soli, în tractatû 'i Περί παιδείας, consultatû de Diogene Laerțiu, susține că magii perși își imprumutaseră doctrinele de la gimnosofistii Indiei. Alfr. Maury, *Magie et astrologie*, pag. 30—31.

2. *Khordah-Avesta*, cartea sacră a vechiei religiuni perse, arêtă ce sórtê ascéptă pe sufletele celor bunî și pe ale celor rei, printr'unû

tr'unu punctu de vedere misticu. Conformu opiniunii generale, elu admise uă ființă primordială, pré-putinte și infinită, *Zervane Akerene* (durata necreată, timpulul absolutu), din sînulă căreia aū eșitu din eternitate, prin puterea cuvêntului sêu creatoru (*Honofer*), cele doue principie ale lucrurilor: Ormuzd (Ahura-Mazdă, adică înțeleptulu viu), lumina curată și fără de sfêrșitu (sorele), înțelepciunea, perfecțiunea, creatorulu a totu ce e bine, și Ahriman (Angra-Manyu sêu Anra-Mainyu, adică spiritulu celu rău), principiulu întunericului, morții și rêului, opusă lu Ormuzd fiă de la începutu, fiă după căderea lu. Urméază apoi povestiri poetice despre creaturile opuse și despre lupta dintre aceste doue puteri; despre domnia universală, păstrată pêne în cele din urmă binelui, și întorcerea lu Ahriman în intervalu de patru periode de câte 3000 ani fiă-care; despre spiritele bune și rele (numite Amskaspands¹, Izeds², Ferfers³, Devas⁴) cu deosebiri lor de sexu și de ranguri; despre sufletele ómenilor (Fervers)⁵, care, fiindu create de Or-

dialogu ținutu de Zoroastru cu Ormuzd și cu Ahriman. *Bun-Dehes*, ultima parte din «*Zend-Avesta*», e scrisă în limba pelvi (pehlevi), ér nu în vechia limbă zendă.

1. Adică *sfinți nemuritori* (personificare a formelor sórelui), a căror căpeteniă erea Ormuzd. Mai târziu acesti archangeli deveniră geniele ipocritore ale creațiunii. Cf. Anquetil du Perron, *Zend-Avesta*, tom. II, pag. 32, și Alfr. Maury, *Croyances et légendes de l'antiquité*, pag. 165.

2. *Izeds* sêu *Izatas*, protectorii (personificarea fenomenelor naturale), ereau mai întâiu în numărul de 24, după zilele lunii, apoi se admiseră 28. Plutarchi *De Iside et Osiride*, § 47.

3. *Ferfers* sêu *Feruers*, genii care represintau forțele vii ale naturii, totu atâtea ipostase ale ființelor cu viêtă și inteligință.

4. *Devas* sêu *Devs*, spirite rele, ereau servitorii lu Ahriman, pe care lu ajutasera a crea totu ce este urêtu și animalele rêu-făcêtoare. În *Vedas*, *Daevas* suntu spirite bune, dér aū devenitū rele pentru Perși, după cum divinitățile persane și egiptene devinū demoni rei pentru Greci, ér deii și spiritele adorate de Greci, Romani, Germani, etc. devinū diavoli pentru creștinii.

5. Spiegel și Roth credū că acesti Fervers sêu Fravași represintau umbrele rēpoșătilor și că originea lor se află în adorarea sufletelor.

muzd înainte de unirea lor cu corpurile, locuiesc mai întâiu în ceru, apoi pe pământu în corpuri, ér după mórte séu trecu în locașurile fericitilor, déca aú servitú lui Ormuzd în viéță, séu suntú prăvălite în întunericú, déca aú servitú lui Ahriman; în fine, despre viitórea în-viire a corpurilor, după victoria lui Ormuzd asupra lui Ahriman, și despre renouirea tuturor lucrurilor. Ast-felú suntú preceptele ascetice și principalulú obiectú alú cărtilor sacre.

Doctrinile lui Zoroastru se întinseră în depărtare și jucară mare rolú, prin demonologiă și magiă. Acestú cultú s'a mai păstratú în India, la Parsii care aú fostú goniți din Persia de Mahometani și în posesiunea că-rora arú fi rămasú, precum pretindú, cărțile sacre ale lui Zoroastru.

§ XIII. EGIPTULÚ.

Egiptenií suntú uá națiune fórte însemnată prin vechimea civilisării și prin caracterulú originalú alú sisteméi lor sociale. Singuri preoții, castă puternică, pose-daú noțiuni sciințifice și filosofice, păstrându cărțile sacre, scrise cu caractere ieroglifice (ieratice). Nu se scie cu siguranță în ce consta sciința lor misterioasă séu secretă (disă doctrină esoterică), comparativú cu învêțămintele despre religiunea populară (séu doctrină exoterică), care privia adorațiunea astrelor (adică sa-beismulú) séu a óre-cărora animale (adică fetișismulú¹),

1. Prin fetișismú se înțelegú tóte religiunile care credú într'unú fetișú, adică într'unú obiectú, arbore séu animalú, divinizatú și adoratú ca ființă a-tot-puternică. Cuvéntulú spaniolú *fetisso*, care însemnézá lucru vrăjitú, fărmeCATÚ, nésdrăvanú, se derivă din latinulú *fatum* (destinú, sórté). Winterbottom pretinde

împreună cu simbolele lor și cultul eroilor divinizați (ca Thaut, Theuth său Thot, Hermes său Horus ală Grecilor, Mercuriū ală Romanilor¹).

Dogma metempsychosei, adoptată din religiunea budistă, consta său din succesive încarnări în corpurile unor creaturi terestre, aquatice ori aeriene (prin care trebuia să trecă sufletul spre a deveni ierăși om), său dintr'ua judecată, în urma căreia cei răi ereau trămiși pe pământ ca să locuască în corpul unor animale impure². Ammon (Amun-Ra), regele ȳeilor, represinta principiul căldurii și ală vieții: statua lui da oracule, ca Apoline la Greci. Divinitățile Isis și Osiris³ represintau două principie, unul masculin, altul feminin. Sorele și luna ereau adorate sub felurite simbole, împreună cu ȳeii particulari ai fiă-că-rei lună, șeptemâni său ȳile (numiți de Greci *δέκανοι*⁴).

Configurațiunea solului, rēvērșările Nilului, piramidele și obeliscele contribuira la desvoltarea geometriei practice și astronomiei, de care erea legată magia (adică astrologia și vrăjitoria), cu numerose supersti-

că e uă alterare din *faticaria* (putere magică), provenitū totū din *fatum*. Alfr. Maury, *Magie et astrologie* pag. 10. — Portugesii, care se stabilira în Africa occidentală, vėdėndū adorațiunea Negrilor pentru diferite obiecte, le comparară cu baierele și talismanele, și le deteră numele de *feitico* (farmecū), derivatū din latinescul *facticius* (*factitius*) cu înțelesū de *faptū* (făcutū) său descantare magică. De aci la Francesi și Englesi espresiunile *fetichie* și *fetish*. M. Edw. Tylor, *Civilisation primitive*. II. 186.

1. «Mercurius (quintus) Argum dicitur interemisse ob eamque causam Ægyptum profugisse atque Ægyptiis leges et litteras tradidisse. Hunc Ægyptii Thoθ appellat, eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur». Ciceronis *De natura deorum*. III. 22. 56. — A se vedē mai la vale part. IV, cap. III.

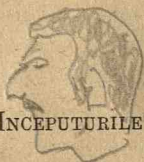
2. Ast-felū arėtă picturile și frasele ieroglifice din *Cartea morților*, pe care o posedemū într'ua descifrare modernă.

3. Osiris erea represintatū prin boulū Apis, invocatū sub numele de Osor-Apis, de unde, prin contracțiune, Serapis.

4. Ast-felū gāsīmū ca divinități pe cele următore: Ra (sorele), Anubis, Hathor, Selk (Seb), Mou, Neith, Phtha (Ptah).

țiuni, foarte căutate de poporú. Nu se pôte determina pêne la ce gradú progresaseră sciințele sub preoții egipteni pêne pe la 600 ani înainte de erva nóstră¹.

După cuceririle lui Alesandru-celú-mare și după fundarea unui regatú greco-egipténú, civilisațiunea ambelor popóre se contopi cu încetulú, pêne cândú Grecia și coloniile ei rădică artele, sciințele și liturele la cea mai înaltă tréptă de desvoltare.

§ XIV.

INCEPUTURILE CIVILISĂRII ȘI FILOSOFIEI GRECE.

Trecerea Greciei de la barbariă la óre-care stare de cultură fu grăbită prin stabilirea coloniilor venite din Egiptú, Frigia și Fenicia, care aduseră cu ele invențiuni, arte și meșteșuguri, precum scrierea și numerațiunea, mistere și procesiuni sacre, poeme fabuloase, cânturi religioase, agricultura și ceramica, încercări de pictură și noțiuni de arhitectură. Aceste elemente străine găsiră unú tărémú atâtú de priinciosú, în câtú deteră nascere unei civilisări noi și foarte înaintate.

Națiunea grécă, dotată c'unú spiritú vioiú și inventivú, cu multă originalitate intelectuală, nu erea împedicată de la realizarea progresului nici prin caste, nici prin corporațiuni sacerdotale, nici prin instituțiuni despotice. Religiunea, cu tóte formele ı simțibile, cu tótă mulțimea miturilor, atrăgea spiritele și oferia unú vastú materialú poeților, care, luând'o ca punctú de plecare, întreprinseră unú felú de educa-

1. Scrierile și fragmentele preotului Manetone suntú suspecte, în privința vechimii și autenticității.

țiune estetică și intelectuală, premergătoare studiilor științifice.

Pe la 1250 înainte de Cristă, poetul Orfeu răspândi precepte morale și concepțiuni cosmogonice prin imnurile religioase și didactice, prin introducerea câtor-va usuri de purificare și a misterelor egiptene modificate. Ast-fel îi se atribui : *Legenda sacră* (Ἱερός λόγος), scrisă în versuri, care învêța pe ómenî că dumnezeu e originea primară a totului, a cauzelor și a efectelor ce ni-se presintă sub forme atât de variate¹; apoi cânturi de inițiere (Ἱελεταί) la procesiuni și mistere; poema despre expedițiunea Argonauților (Ἀργοναυτικά) în 1384 versuri; răspândirea noțiunilor rudimentare de medicină; compunerea mai multor descântece și farmece²; în fine, uă poemă fizică de 760 versuri *Despre pietre* (Περὶ λίθων)³. De aci se nascu orfismul, misterele și scrierile orfice, cu casta sacerdotală a orfeoteleștilor⁴.

1. Din care cauză a și fost considerat ca părinte al teologiei și poreclit (de unii) teologul, apoi ca inventator al alchimiei. Aceste opere compun așa numitele «poeme orfice», a căror vechime nu trece peste 500 ani înainte de era creștină. A se vedé scrierea lui Lobeck intitulată *Aglaophamus*, citată de Alfred Maury, tom. III, pagina 304.

2. A se vedé drama satirică *Cyclops* de Euripide.

3. Cele mai multe dintr'aceste scrieri sunt atribuite lui Onomacritu din Crotona, care (după mărturia lui Erodotu și a lui Clemens Alexandrinus) publicase câte-va oracule (χρησμός) sub numele lui Orfeu său egiptenului Cercops din timpul lui Xerxe. Ciceronis *De natura deorum*. I. 38.

4. Acești sacerdoți își atribuiau ore-care putere asupra naturii, descântau șerpii, opriau vânturile, produceau plouî, metamorfosau ómenî în animale (de unde credința în lycanthropiă), apoi practicau totu felul de purificări, exorcisme, evocațiuni și expiări, ca magi, zodiași, fărmeători, care spuneau viitorul, vindeau substanțe și baiere sacre. Acestu amestec de doctrine teologice, importate din Asiria, din Persia, din Frigia și din Egiptu, amestecate cu ideile grece, se numi *magiă* în epoca alesandrină, cum rezultă din operele lui Plutarchu, Porfiriu, Eusebiu, Tertullianu etc. Atunci se ivi νεκρομαντεία seu νεκρομαντεία (adică ghicirea prin evocarea morților), χειρομαντεία, μετωπισκοπία etc. Spre a se esplica faptele și legendele prin asemenea procederi superstițioase, unii

Museu descrise în versuri imperiul pe care-lu populază sufletele celor morți. Omeru, pe la 1000 înainte de  ra crestină, reproduse, în epopeielei naționale, imaginea moravurilor, credințelor și miturilor vechiei Grecii. Esiodu, pe la anul 800 a. Cr., celebră sub forme mitologice generațiunea  eilor¹, formarea lumii, natura și datoriele omului. Epimenide din Creta, Simonide din Ceos, poeții lirici, gnomici și didactici aduseră servicie însemnate  svoltării intelectuale și culturii generale. Legislațiunea lor (măsurile lui Licurgu, Zaleucu, Charonda și Solone) v desce unu simțimentu  naltu de libertate și egalitate, cunoșcerea aprofundată a inimii umane și uă mare prevedere politică. Sentințele celor șapte  nțelepți², de și coprindu consilie și reguli practice despre conducerea statului și a ómenilor în societate, exprimate pe scurtu și cu energiă, ar tă progresul civilisării și pregătirea rațiunii pentru cercetări sciințifice.

Spiritulu filosoficu, îndată ce se descept  printre d nșii, c ut  săși întindă din ce în ce dominiulu: de la mituri și concepțiuni poetice, așia numita *philosophia mythica* sive *poetica*, trecu la vieța cotidiană, prin exprimarea în versuri de sentințe morale și politice (*γν μα*), adică la *philosophia gnomica* sive *sententiaria*.

sustinur  că Orfeu prin *νευρομαντεια* evocase spiritulu soției s le Euridica. Cf. Vergilli *Georgica* iv și Pausanias, x. 30. 3. Totu atunci apărură tractate de magi  sub numele lui Osthanes, lui Dardanus, lui Typhon, lui Damigeron și Berenicei. A se ved  Tertulliani *De anima*. 35; Plinii *Historia naturalis*, xxx. 2.

1.  n *Θεογονία*.

2. Acestia  re u: *Talete* din Miletu, *Solone* din Salamina, *Pitacu* din Mitilena, *Bias* din Priena, *Cleobulu* din Rodos, *Chilone* din Sparta, *Ieriandride* din Corintu. Unii adaugă pe *Anacharsis*, pe *Epimenide* și pe *Ferecide*. Porecla de înțelepți (*σοφοί*) li-se dete nu at tu pentru sciința, c tu pentru activitatea lor ca bărbați politici, pentru consiliile adresate poporului despre afacerile publice și pentru sentințele lor morale, pe care le relat z  Diogene Laertiu, Plutarchu, Stobeu și alții.

Incepându cu ipotese despre formarea lumii esteriore, elu îmbrățișă obiectele cele mai importante ale sciinței, din punctu de vedere teoreticu și practicū, își sistematisă rezultatele și puse basa dogmatismulu.

Deprinderea și înlesnirea de a cugeta, puterea simțimântulu moralu, nevoia ce simția de unitate și de armoniă îndreptară cercetările spre studiarea omulu, și filosofia deveni mai vastă, mai metodică. Prin adoptarea unei îndouielii intenționate, opusă dogmatismulu, ênsă cu tendința la aplicarea vieții reale, se ivi contradicerea diferitelor sisteme, obicinuirea c'unu scepticismu subtilu și uă stăruința pasionată pentru comparări și erudițiune.

Cândū încercă a găsi unu nou isvoru de certitudine în aliarea cu credințele orientale, atunci filosofia grecă ajunse la sincretismu și la esaltarea mistică. Oricum ênsă, cugetătorii greci suntū cu dreptū cuvântu recunoscuți ca maiestri și ca modêluri pentru posteritate, nu numai prin spiritulu lor de cercetare și de esaminare, dér și prin rezultatele ce dobândiră în forma și în materialulu scrierilor filosofice, ênsă mai cu deosebire printr'unu aspectu de eleganță și de cuviință, printr'ua neasemănată pricepere de a espune totulū conformū condițiunilor bunulu gustu și ale sciinței.

PARTEA A DOUA.

EPOCA I A FILOSOFIEI ANTICE.

CAPITULUL I.

§ I.

SCÓLELE ANTI-SOCRATICE (ANII 600—450 A. CR.)

Primele cercetări ale filosofiei grece, sfióse ca orice începuturi, se ocupă cu mundul, care înconjură pe om și de care densusul nu se póte încă distinge.

Câți-va cugetători studiéză fenomenele, despre care își puteau da séma cu ajutorul simțurilor, prin percepțiunea esternă; alții urmărescú relațiunea dintre fenomene și obiecte, legătură concepută prin abstracțiune; dér și unii și alții ieú ca punctú-de-plecare natura ($\varphi\acute{\nu}\sigma\iota\varsigma$), lumea ($\kappa\acute{\omicron}\sigma\mu\omicron\varsigma$), de unde caracterulú fiziologicú și cosmogonicú alú acestor prime investigări.

În ántáia epocă a istoriei filosofiei întélnimú:

Scóla *ionică*, care găsesce originea lumii în materiă;

Scóla *pitagorică*, care găsesce originea lumii în forme;

Scóla *eleatică*, care opune rațiunii esperiința;

Sistemele *intermediare*, care coprindă teoriile filosofilor Eraclitū, Anasagora și Archelaū, Onomacritū, Empedocle;

Scóla *atomistă*, care unesce esperiința cu rațiunea;

Secta *sofistilor*, care abuzază și de esperiința și de rațiune.

CAPITULUL II.

§ II. SCÓLA IONICĂ¹.

În numărósele colonii grece din Ionia (Asia mică), celebre prin prosperitatea-le materială și prin spiritul lor de independință², se iviră primii bărbați de geniu care, puindū ca basă filosofiei observarea naturii (φύσις), fundară scóla ionică séu ioniană, caracterisată prin admiterea unui singurū elementū materialū ca principiū generatorū alū universulū.

Cu peste șese seculi înainte de ərəa crestină, puterea intelectuală a națiunii elene se concentrase în Miletū³, capitala Ioniei; apoi străbātu Marea-egeă și, dincolo de Mediterana, își trãmise represintanți pêne în Sicilia și Italia meridională⁴. În Miletū dér apare cea

1. A se consulta M. C. Mallet, *Histoire de la philosophie ionienne* (Paris. 1842) și F. Hofer, *Histoire de l'astronomie* depuis ses origines jusqu'à nos jours (Paris. 1873).

2. Între care Miletulū, Efesulū, Smirna, Colofonulū, Clazomena, Cume etc. Dintre toți Grecii, Ionicii se distingeau atât printr'unū gustū pronunțatū pentru idei și lucruri noi, pentru cunoscințe variate în vieța cotidiană, câtū și printr'ua mare curiositate sciințifică în studiarea naturii, a universulū. Otfried Muller, *Istoria literaturii grece* (ed. fr.) tom. II.

3. Situatū în față de Priena și la gura riului Meandru, nu departe de insula Samos.

4. «Istoria sciințelor scóte fórte bine la ivielă faptulū singularū că civilisațiunea grécă își avea sediulū primitivū în coloniile ionice din Asia-mică și că de acolo, trecendū Marea-egeă și ținutulū Pelasgilor, merse de se stabili mai ăntaiū în Sicilia și în I-

d'ântâiū scólă filosofică, care de la începutū își îndreptéază cercetările spre lumea esterióră, spre natură, ceia-ce îi dá unū caracterū físicū séu fisiologicū.

Cu îndrăsnéla spiritului neesperimentatū, filosofii acestei sisteme vorū să resolve cestiunile cele mai serióse, să descopere din ce s'a născutū lumea, care e începutulū tuturor lucrurilor. Fără uă lungă esperiință, ei judică *a priori*, își reducū observările la câte-va puncte de căpeteniă și, prin ipoteze, găsescū originea totului în materiă, ér originea materiei cândū în apă, cândū în focū, cândū în aerū, etc.

Metoda lor este inductivă, căci purcede de la fenomene ca să ajungă la substratū, la materiă.

§ III. TALETE.

THALES (Θαλῆς), unulū din cei șépte înțelepți ai Greciei¹, contimpuranū cu Solone, legislatorulū Atenei², se născu în Miletū la anulū 640 înainte de Cristosū; călători în Creta și în Egiptū, unde mai mulți ani la Naucratis și Memfis³ fu inițiatū de preoții egipteni în sciințele físicas

talia-de-josū (Grecia-mare), mai nainte d'a se întórce în-căt-va ca să se fixeze pe miculū teritoriu alū Aticei. Apoi, după unū momentū de ecuilibrū nēstatornicū, va porni să urmeze sórta celui mai norocosū din locușitorii lui Alesandru-celū mare, aședându-se în căminulū cetății fundate în Egiptū de marele euceritorū. Aceste stațiuni ale spiritului grecū, părintele civilisării nóstre, suntū însemnate prin întrebuiñțarea diferitelor dialecte, între care domină celū iónicū (în Asia), celū doricū (în Sicilia) și celū aticū (în Grecia). F. Hofer, *Histoire des mathématiques* (Paris. 1886. III édit.) pag. 73.

1. A se vedé mai susū, pagina 43, nota 2.

2. Despre Thales, Cicerone se exprimă ast-felū: «Thales inter septem sapientes solus civitati suæ non præfuit.» *De orat.* III, 34, 137, *De divinatione*, II, 27, 58 și *De legibus* II, 11, 26.

3. Roth, *Griechische Philosophie* (Mannheim. 1858) apud Hofer op. cit. pag. 96.

și matematice; apoi se stabili în Miletu, își consecră totă activitatea pentru cercetări astronomice și muri pe la anul 540 a. Cr. Elu deveni celebru prin prevestirea primei eclipse totale a sórelui¹ din 28 Maiu, anul 585 a. Cr.², și prin invențiunea câtor-va figurî geometrice; asemenea descoperi miđloculu d'a măsura înălțimea piramidelor prin măsurarea umbrei lor, și constelațiunea Ursei-mari, căreia'i dete acéstă numire; studiá volumulu sferei³; desvoltá mai multe teoreme (*θεωρίαις*) despre linii și triánghiuri scalene⁴; făcu esperimente cu magnetulu (*μαγνητικis*) și cu ambra (*ἴλεκτρον*), dintre care celú d'ántaiú atrage bucățile de ferú, ér cea de a doua corpurile ușóre, cândú e frecată, și esplicá aceste fenomene prin miscarea unui fluidú particularú⁵; studiá mersulu sórelui și epocele cândú intrá în tropice; fixá durata anulu la 365 și a lunii la 30 ȝile; regulá succesiunea stagiunilor și, cu miđlócele imperfecte ce poseda, încercá să mėsóre mărimea sórelui, comparativú cu luna, pe care o gási de 720 de orí mai micá de câtú sórele.

In cosmogoniá, pornindú de la ideia că din nimicú nu se póte nasce ceva (*ex nihilo nihil fit*), admise că

1. Acestú evenimentú puse capétú resbelulu dintre Liđi și Medí. «Thales primus defectionem solis, quæ Astyage regnante facta est, prædixisse fertur.» Ciceronis *De divinatione*. I. 49, 111. «Primus vidit solem lunæ oppositum solere deficere» Ciceronis *De republica*. I. 16, 15.

2. Acéstă datá s'a verificatú de astronomii Airy (*Philosophical transactions* t. cxlii, p. 179), Hind (*Athenæum*. an. 1852, pag. 919) și Zech (*Recherches astronomiques sur les principales éclipses de l'antiquité classique*, pag. 57) apud Hoefler, *Histoire de l'astronomie* pag. 96. A se vedé ale mele «*Mituri lunare*».

3. «Sphæra solida atque plena (quæ opponitur vacuæ Archimedis) a Thalete primum est tornata». Cicer. *De republ.* I. 14, 22.

4. F. Hoefler, *Histoire des mathématiques*, pag. 79—81.

5. Ce-arú fi ȝisú acei vechi filosofi, cândú li-s'arú fi spusú că modestele lor încercări peste mií de ani vorú produce telegrafia, adică miđloculu d'a transmite cugetarea cu iuțela fulgerulu!

universul, totalitatea lucrurilor, trebuise să fi fost creat din ceva. Acelu ceva primordial (*ἀρχή*), cea cauză primară (*αἰτία*)¹ găsi că este umiditatea, adică apa (*τὸ ὕδωρ*), principiu material și pasiv, pus în mișcare de altu principiu activ, de uă forță pe care o asemănă vieții seú sufletului universal² (ceia-ce mai târziu se va numi *νοῦς*, *mens*).

La această conclusiune fusese condus prin aspectul mării și de multiplele considerațiuni că apa e mai întinsă de câtu uscatul, ca sēmēnța generatōre a tuturor animalelor este licidă, că plantele nu pot trăi fără umejune, că chiaru focul (căldura sórelui și astrele) se nutresce din evaporarea apelor³, că sângele și cele-l-alte sucuri suntă basa vitalității umane. Póte că chiaru religiunile orientale, în specialu cultul adus principiuului umed de către Asiro-Chaldeani, cu poesia și mitologia, îi sugeraseră această idee, căci «poetii și teologii ne arétă pe deī jurându pe apa Stigelui, ne represintă Oceanul și pe Tetida ca autori ai tuturor fenomenelor din această lume⁴». In fine, mai mulți filosofi indiani (*γυμνοσοφισταί*)⁵ susținuseră că apa, simplă și omogenă în tóte părțile ei, putea lua uă infinitate de forme

1. «Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit esse initium rerum, deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret». Cicer. *De natura deorum*, lib. I. 10 și 33, 91.—«Thales, unus e septem, cui sex reliquos concessisse primas ferunt, ex aqua dixit constare omnia. At hoc Anaximandro, populari et sodali suo, non persuasit». Cicer. *Academ. quæst.* II. 37. 118. — Unii aú pretinsu că prin ὕδωρ înțelegea apa-argintu, mercuriul, și deci traducú începutul primei «Olimpice» a lui Pindarú «τὸ ἄριστον μὲν ὕδωρ» prin «celu mai bun (prețiosu) lucru este mercuriul».

2. Tennemann, *Ist. filos.* trad. de V. Cousin (Paris. 1829), tom. I.

3. Eusebii *Præparatio evangelica*, lib. XIV, 14, apud M. C. Mallet.

4. Aristotelis *Metaphysica*. I. 3 ap. eumd.; *De cælo*. II. 13.

5. «In ea gente (India) ii, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt et nives hiemalemque vim perferunt sine dolore». Ciceronis *Tusculan.* V, 27. 77 și 78.

diferite și deveni materie pentru corpuri foarte opuse unele altora¹.

Umiditatea aflându-se răspândită în întreaga natură, ca divinitate a totu-generatore, de aci rezultă și caracterul panteistic al cosmogoniei lui Talete, după care fiă-ce obiectă coprinde unu deū (δαίμων²), ér sufletul (fluidul) e răspânditū pretutindenī, chiarū în lucrurile ce ni-se parū inanimate³.

În distribuirea univrsului, foculū ocupă regiunea superiōră, sub care se află aerulū, apoi pământulū, în cele din urmă apa, basa tuturor lucrurilor și pe care credea că plutesce uscatulū.

Mai toți scriitorii, numindū pe Talete părinte alū filosofiei și fundatorū alū scōlei ionice, îlū proclamă ca primū pătrunđătorū alū misterelor astronomiei. Meritulū lui fu de a fi întemeiatū unitarismulū și de a fi stimulatū ast-felū cercetările ulterioare ale spiritului umanū. Din scrierilei în versuri, câte i-se atribuie⁴, ni-s'aū păstratū de biografulū Diogene Laerțiulū numai sentințe⁵, ca cele următoare:

Mai vechiū de câtū orī-ce este dumneđeū, fiindū că nu e născutū; mai frumōsă lumea, căci e opera lui dumneđeū; mai mare spațiulū, căci coprinde totulū;

1. Strabo, lib. xv.

2. «Πάντα πλήρη θεῶν εἶναι». Aristotelis *De animo* lib. i. cap. 4. § 15. — «Thales existimabat omnia deorum esse plena». Ciceronis *De legibus*, lib. ii. cap. 11, § 26.

3. Dândū ca-exemple ambra frecată și magnetulū.

4. În numărū de trei și care ereaū intitulate *Despre învêrtirea astrelor* (Περὶ τροπῆς). *Despre solstiție și ecuinocție* (Περὶ ἰσημερίας) și *Despre astrologia nautică* (Περὶ ναυτικῆς ἀστρολογίας). Elū își învêtase compatrioții sē nu-și mai dirigă navigațiunea după Ursa-mare, care descrie unū pré mare cercū în jurulū polului, ci, ca și Fenicianii, după stēua polară. *Ναυτικὴ ἀστρολογία* a fostū atribuită unū scriitorū posteriorū, Phocus din Samos.

5. Elū e autorulū faimōsei maxime γνῶσις παντῶν, scrisă pe frontispiciulū templului de la Delfi și adoptată mai târđiū de Socrate ca basă a filosofiei lui morale.

mai răpede gândul, căci străbate universul; mai tare nevoia, căci învinge totul; mai înțeleptu timpul, căci descopere toate. *id est cognoscit tota*

Dumnezeu e ființa fără de început și fără de sfârșit.

Greu e a te conduce însuși, ușor a primi consiliu.

Abținându-te de ceia-ce desaprobă la alții, este să trăiești conformu binelui și dreptății.

Bunul (fericirea) constă nu în frumusețea corpului, ci în cultivarea spiritului prin studiul științelor.

Vorba multă nu e semnul unei minți înțelepte.

Asceptați de la fii aceiași purtare, pe care voi ați avut-o către părinți.

§ IV. ANASIMANDRU.

ANAXIMANDER (*Ἄναξίμανδρος*), născut în Miletu la anul 611 a. Cr., conduse colonia milesiană, care fundă orașul Apolonia pe țărmul Mării-negre¹, și muri la 547 a. Cr., după ce totă viața se ocupase cu cercetări astronomice. Ca elev și amic al lui Talete, învățase de la dânsul noțiunile diferitelor științe, pe care se sili să le desvolte. Ast-felul i-se atribuie: prima întrebuintare a gnomului² pentru a calcula mersul sórelui, durata anului, stagiunile, solstițiile și ecuinoctiele; introducerea primului cadran solaru la Sparta în anul 580 a. Cr.; invențiunea sferei de cristal pentru a explica misca-

1. A se vedé «Originea și fazele orașului Tomis» în edițiunea mea din «P. Ovidii Nasonis *Tristium* elegiæ excerptæ». Introducerea, pag. xi. (București. 1889).

2. Γνώμων, unu simplu stâlp, fixat pe uă suprafață plană, a fost primul instrumentu astronomicu. Măsurându-i-se umbra pe fiă-care dă în cursul unui an, s'a putut cunoșce cându e medulă zilei, cându ziua e de uă potrivă cu nóptea, mai mare ori mai mică, cându se întorcă zilele de aceiași durată etc. În Egiptu, acestu gnomon era înlocuitu printr'unu obeliscu. Peste puțin, gnomul deveni stâlpul unui cadranu solaru.

rea astrelor¹; demonstrarea oblicității eclipticei, adică depărtării sórelui de ecuator²; construirea de carte geografice la Greci³ pentru divisiunea matematică a pământului în genere; determinarea formei și pozițiunii pământului și depărtării sórelui; prevestirea cutremurelor⁴ și altor fenomene.

Ca origine a mundului, Anasimandru admise un tot material, constând dintr'ună infinitate de principie elementare, totu numitū *ἄπειρον* séu *ἀπειρατον* (infinitul⁵). Acestu totu unicu, acestu primitivu amesticu (*μίγμα*), compusū dintr'unu numărū indeterminatū de elemente, avéndu starea de mijlocū între focū și aerū, s'a transformatū în diferitele'i părți constitutive și a datū nasceré tuturor lucrurilor prin desfacerea celor similare de cele contrare⁶. Infinitulū coprinde în sine cauza orî-cărei produceri și orî-cărei distrugerî, provocată printr'ună miscare circulară și inerinte infinității lucrurilor. Din *ἄπειρον*, divinitate nemuritoare (*τὸ θεῖον*), necreată (*ἀγέννητον*) și necorruptibilă (*ἀφθαρτον*), care coprinde totulū în sine (*περιέχον*), aū eșitū stelele, cerurile, adică tótă acea mulțime de lumî, care se nascū și disparū în nemărginirea spațiului și timpului, considerate ca attribute ale acelei divinități supreme⁷.

1. Origene în *Philosophum*. B. 6., Plutarchū; *De placitis philosoph.* II, apud Hoefler et Mallet; Erodotu, II, 109; Diog. Laert. II. 1.

2. Plinii *Historia naturalis*. II. 8 apud Otfried Muller, loc. cit.

3. Egiptenii le cunoseaū încă de pe timpulū lui Sesostris, cam cu 1570 de ani înainte erei crestine.

4. «Ab eo moniti Lacedæmonii sunt ut urbem linquerent, quod terræ motus instaret». Ciceronis *De divinatione*. I. 50. 112.

5. «Ἄρχῆν καὶ στοιχεῖον τὸ ἄπειρον». — «Anaximander infinitatem naturæ dixit esse a qua omnia gignerentur». Ciceronis *Quæstion. academic.* II. 37.

6. Ast-felū Anasimandru, celū mai mare dintre filosofii ionici, este precursorulū lui Anasagora și alū lui Democritū.

7. «Eius opinio est nativos esse deos, longis intervallis orientes occidentesque eosque innumerabiles esse mundos». Ciceronis *De natura deorum*. I. 10. 25.

După această teorie, totu așa de practică ca și a lui Talete, infinitul trebuia nu numai să coprindă, dér să și guverne toate lucrurile: πάντας περιέχειν τοὺς κοσμοὺς καὶ κυβερνᾶν¹.

Anasimandru susține că sórele e unŭ corpŭ arđetorŭ, compusŭ din foculŭ celŭ mai curatŭ (καθαρώτατον πῦρ) și celŭ puținŭ totŭ atătŭ de mare câtŭ pământulŭ; că luna nu posede uă lumină propriă, ci împrumutată de la sóre; că astrele, pământulŭ și tótă sfera ceréscă trebuie să aibă unŭ sfêrșitŭ, ca ori-ce lucru care a avutŭ unŭ începutŭ; că pământulŭ stă liberŭ în aerŭ², ocupă centrulŭ universulŭ (pozițiune care îlŭ împedică să cadă) și că are uă formă cilindrică (κωνιδροειδῆ)³, fiindŭ de trei ori mai lungŭ de câtŭ adâncŭ; că viețuitoarele aŭ trăitŭ mai ântâiŭ în apă⁴ și aŭ purcesŭ de la tipuri inferioare, perfecționându-se succesivŭ. Omulŭ, fiindŭ că nu se pôte nutri îndată singurŭ, ca cele-l-alte animale, ci multŭ timpŭ are nevoie să fiă nutritŭ de mamă, de aceea a trebuitŭ să existe totŭ în apă, pênă să devină animalŭ terestru, sub altă formă de cum o are actual-minte⁵: în totŭ casulŭ, s'a născutŭ celŭ din urmă în seria ființelor organizate⁶.

Anasimandru scrisese primulŭ tractatŭ didacticŭ de-

1. Origenis *Philosophumena*. 6; Aristotelis *De caelo*. III. 5.

2. După uă vechiă opiniune, ale cărei urme se întelnesŭ în *Bibliă*, pământulŭ era unŭ cubŭ legatŭ la colțuri de bolta firmamentului. După mitologia grécă, era ca unŭ discŭ, păzitŭ de unŭ mare șerpe incolăcitŭ în jurulŭ seŭ aparatŭ de Ὀχιάνοσ.

3. După aserțiunile lui Origene (ibid.) și Eusebiu (*Preparatio evangelica*, x. 14), pe cândŭ, după Diogene Laerțiulŭ, arŭ fi susținutŭ că are formă sferică (σφαιροειδῆ).

4. Probă copilulŭ în cele 9 luni înainte de a se nasce.

5. Plutarchŭ, *Symposium*. VIII. 8. 4. — Acestă gradațiune coprinde, în germene, ideia trecerii de la maimuță la omŭ, teoriă ilustrată în timpurile moderne de renumitulŭ Darwin.

6. Conclusiune conformă *Bibliiei* și, după mai multŭ de 2000 ani, verificată prin cercetările sciinței moderne. (Sancti)

spre geometriă¹, perdută cu totul, ér la etatea de 60 ani uă carte *Despre natură* (Περὶ φύσεως)², compusă în prosă, dér într'ună stilă concisă și poetică, de și toți erudiții de pên'atunci întrebuițaseră versurile.

§ V. FERECIDE.

PHERECYDES (Φερεκύδης), născut în insula Syra (Σύρα³), una dintre Ciclade, la anul 598 a. Cr., avu ca învățător pe înțeleptul Pitacū, călători în Fenicia, stete de cece ani în Egiptū (sub domnia lui Amasis), apoi se întórse în patriă spre a se ocupa cu filosofia naturii. Elū determină începutul anului, servindu-se de un cadran solar (ἡλιοτρόπιον); propagă pentru prima óră nemurirea sufletului⁴; dobândi reputațiune prin prevestirea vijelielor pe mare, cutremurelor și altor fenomene⁵; avu ca scolarū pe Pitagora și muri la 512 a. Cr.⁶

După dēnsulū, unū deū supremū și creatorū, sub formă aeriană și numitū Ζεὺς, cu atributul de eternū în timpū (χρόνος), a creatū mai întâiū pământulū (χθών), apoi a modelatū tóte lucrurile. Atátū creatorulū divinū, câtū și materia, aū esistatū și vorū esista eternū unite, ceia-ce dă teoriei lui unū caracterū teistū, nu prin admiterea unui deū creatorū, cum susține crestinismulū,

1. Περὶ γεωμετρίας, precum afirmă Suidas.

2. Hoefler, op. cit. pag. 98. După Apolodorū și Diogene Laertiulū, Anasimandru scrisese acéstă operă într'a 58-a olimpiadă. Cf. Diog. Laert. lib. II. 2. și Simplicius despre *Fisica* lui Aristotele.

3. Prin urmare Syrius, nu Scyrius, nici Syrus.

4. «Pherecydes Syrius primus dixit animos hominum esse sempiternos. Hanc opinionem discipulus ejus Phythagoras maxime confirmavit». Ciceronis *Quæstiones tusculan.* lib. I. 16, 38. Ferecide trăi dér pe cândū la Roma domnia regele Serviu Tului.

5. După Hoefler, op. cit. pag. 100, căci datele lui Tannemann, în *Tablele chronologice*, parū eronate.

6. Ciceronis *De divinatione.* I. 50. 112 și II. 13. 31.

ci prin recunoscerea unei puteri vii, superioară materiei, capabilă de organizație și conservare. Din rerafacțiunea materiei (χθών) s'aũ nãscutũ — într'ua seriã de grade ascendinte — apa, aerulũ, foculũ, tôte materiale. Singurũ sufletulũ este neperitorũ¹.

Ferecide scrisese² *Despre naturã* (Περὶ φύσεως) și *Despre deĩ* (Περὶ θεῶν)³, dẽr sistema'ĩ cosmogonicã 'și-o espusese în poema'ĩ *Despre cele șapte încãperi ale marelui totũ* (Περὶ ἑπτὰ μυθῶν τοῦ πάντος ὅλου)⁴, care începea cu versulũ

Ζεὺς μὲν καὶ χρόνος εἰς ἀεὶ καὶ χθών ἦν.

Acele șapte regiuni ereaũ: spațiulũ infinitũ, care înconjurã sfera cerescã; cerulũ stelelor fixe; cerulũ planetelor; sfera sórelui; sfera lunii; pãmẽntulũ; în fine, sub-pãmẽntulũ seũ infernulũ, locũ de retragere și pórtã prin care (dupã credințele egiptene) treceaũ și se întorceaũ sufletele⁵.

Zeus erea consideratũ mai ântãiu ca principiũ primordialũ, apoi ca creatorũ, ca focũ primitivũ rãspãnditũ în aerũ și esercitãndu'și puterea creatóre asupra materiei pasive, chaotice. Din acẽstã materiã fãcuse universulũ, din care pãmẽntulũ (χθών, χθονία) se derivate prin acțiunea timpului (χρόνος). De aceia, pe cândũ

1. Aristotelis *Metaphysica*. xiv. 4; Diogene Laertiuľ, i. 119; Ciceronis *Quaestiones tusculanæ*. i. 16.

2. Intrebuintãndũ piei de mielũ (δ:φθέρα!), cãci Ionicũ nu cunosceaũ încă papyrus egiptẽnũ.

3. Uã teogoniã, scrisã în proșã ionicã și într'unũ stilũ poeticũ, reproducẽndũ ideiele poemelor orfice. Cf. Theopompus apud Diog. Laert. lib. i. 11, 2.

4. «*Pherecydis fragmenta* coll. Fr. Guil. Sturz (Gera, 1789)»; edit. ii Lipsia. 1824. Cf. Preller *Die Theogonie des Pherekydes von Syros* (*Rhein. Mus.* 1846. an. iv).

5. Despre Ferecide a se vedẽ Erodotũ, lib. v. 58 și Suidas; «*Pherecydis fragmenta* edit. Sturz»; Damascius, *Quaestion. de primis principijs* (edit. Kopp.); Achilles Tatius, *Isagog. in Arat. Phaenom.*; Jacobi in *Theologische Studien* de Ullmann și Umbreit (1851, vol. i).

Talete, Anasimandru și Anasimene trecu dreptu fundatori ai materialismului, Ferecide este consideratü ca întemeiätorü alü dualismului (numitü «spiritualismü»), în care substanța reală (aci eternă, aci creată) e dominată de unü principiü spiritualü și superiorü materiei.

Opera'i *Despre ñei*, conständü din ñece cãrți și cunoscută sub numele de Θεοκρασία sëü Θεογονία, ca și a lui Esiodü, esplica și sistematisa teogonia grécă prin concepțiunii împrumutate naturalismului (pe care invențiunile poetice tindeau neîncetatü së le arunce uitãrii), reguländü ierarchia divinã dupã fenomenele fisice, a cãror personificare ereau ñei. Ea întroduse în Grecia mai tôte miturile și ideiele religiöse asiro-feniciane.

Mai äntãiu de tôte fuseserã create elementele, adicã foculü (πῦρ), apa (ὕδωρ), aerulü (ἀήρ) sëü suflarea (πνεῦμα) și eterulü (αἰθήρ); apoi, din combinarea acestor elemente, s'a produsü inteligibilulü (τὸ νοητόν), adicã mundulü primitivü, compusü din pãmëntü (γῆ) și din apă sëü oceanü (ὠγήν). In jurulü pãmëntului, consideratü ca centru alü universului, se mai nãscuserã nenumërate divinitãți, produceri de ale iubirii, între care marele șerpe Ὀφιοιεύς, pãrintele și capulü unei ärmate de Ofionði¹. In lupta lor cu Χρόνος, ei furã învinși și precipitați în Ὠγένος (Oceanü)².

Intre alte mituri, autorulü nara legendele despre Perseü (scãpändü pe Andromeda), Hercule, Danaü, Cadmus, Iasone și Medea, Cabiri etc.³. Ast-felü Ferecide fu nu numai filosofü, ci și reformatorü religiosü, unü profetü inspiratü de divinitate, unü θεοσοφός sëü θεοφιλής.

1. Se pare cã acesti șerpi represintă in naturã vënturile.

2. André Lefèvre, op. cit. pagina 64.

3. L. F. Alfred Maury, *Histoire des religions de la Grece antique* (Paris. 1859) tom. III, pag. 248—259.

§ VI. ANASIMENE.

ANAXIMENES (*Ἀναξίμανης*), scolarulă, amiculă și succesorulă lui Anasimandru, se născu în Miletă, la anulă 568 a. Cr., și trăi pênă pe la 499, ocupându-se cu fizica, cu geografia și cu astronomia, perfecționându orologiele solare și studiându natura bolții ceresci. Resultatulă acestor lungi cercetări îlă consemnă într'ua operă scrisă în prosă.

Elă pune principiulă generatoră ală tuturor lucrurilor într'ună elementă unică, mai subtilă de câtă ală predecesorilor, *aerulă* (*ἀήρ*)¹, considerându'lă ca identiculă cu eterulă, cu spiritulă seă sufletulă, cu respirațiunea (*πνεῦμα*) etc.² «Totulă vine din aeră și totulă într'ensulă se întorce. Precum sufletulă nostru, pe deplină aericulă, ne mănține corpulă, ast-felă spiritulă și aerulă (*πνεῦμα καὶ ἀήρ*) împesoră și mănține întregulă universă (*ὅλον τὸν κόσμον*)»³. Așia dér nu deii aă creată mundulă: vaporii și ceta, norii și apa, pământulă și petrele, chiară foculă, suntă condensări seă dilatări în diferite grade ale aerulă, fiă ale celă respirabilă seă atmosfericulă (*ἀήρ*), fiă ale celă înaltă și mai subțire (*αἰθήρ*)⁴. Prin dilatarea seă rareficarea aerulă⁵ s'a produsă căldura, foculă; prin ântâia 'i condensare frigulă, adică apa;

1. Aristotelis, *Metaphysica*, c. 3; Sextus Empiricus, *Princip. mater.* lib. III c. 3, *Adversus physicos* lib. IX, ap. Mallet, pag. 100.

2. *Spiritus, flatus, animus, aura, halitus* etc. însemnău ori-ce corpă gazosă. Plutarchi *De placitis philosophorum*, I. 3. 6; Stoben *Eclogæ physicae* etc., I.

3. Stobeu, *Eclogæ physicae* I; Plutarchă, *De placitis philosophorum*, I. 3. 6; Eusebiu, *Preparatio evangelica*, I. 8.

4. Origenis *Philosophumena*; Ciceronis *Academicorum* lib. II. 37. 118, apud Hoefler op. cit.

5. La acestă teoriă fusese condusă din cauza necesității și eternei mobilități a aerulă, cum și a schimbărilor atmosferei.

printr'a doua pământul, ér acestea aũ datũ nascere ființelor și obiectelor din naturã¹.

Aerulũ, ca unũ deũ supremũ, este imensũ, infinitũ și tot-dé-una în miscare²: conclusiune la care fusese condusũ prin considerațiunea că, fără aerũ, viața arũ fi cu neputință pentru animale și plante. Apa e mai subțire de câtũ pământulũ, aerulũ mai subțire de câtũ apa: prin natura lui se presintă ca ceva ușorũ, înaltũ, cerescũ. Așa dér teoria lui Anasimene e unũ progresũ, comparativũ cu a lui Talete (*apa*) și cu a lui Ferecide (*pământulũ*). Ea se pôte numi panteistã, de óre-cẽ divinitatea e ênsuși spațiulũ infinitũ, plinũ de aerũ, adicã de sufletũ.

Dupã opiniunea lui, sórele și pământulũ aũ forma latã ca uã mészã (*τραπεζοειδής*) și staũ libere în spațiu, plutindũ în aerũ, ér luna își primesce lumina de la sóre. Anasimene răspândi pentru prima órã ideia (greșită, dér tenace) că cerulũ este uã boltã materialã și solidã, transparente și mobilã, în care stelele se aflã înfipite ca nisce cuie; că sub acéstã boltã se aflã sferele planetelor, corpuri formate prin condensarea unei materii vaporóse și dotate d'ua miscare propriã; că, în fine, tóte astrele se rotescũ în-prejurulũ pământului, consideratũ ca centru alũ mundului.

Tractatu'i *Περὶ φύσεως*, în dialectulũ ionicũ, înlătura espresiunile poetice. Prin citirea lui se formã adeptulũ acestei opiniuni, Diogene din Apolonia.

1. «Anaximenes infinitum aëra dixit esse, a quo omnia gignerentur; sed ea, quæ ex eo orirentur, definita; gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia». Ciceronis *Quæstiones academicæ*, II. 37. 118.

2. «Anaximenes aëra deum statuit eumque gigni esseque immensum et infinitum et semper in motu». Ciceronis *De natura deorum* lib. I. 10. 36. «Ἐν αὐτῷ ξῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν» dicea Sf. Pavelũ despre relațiunea dintre omũ și dumnezeũ.

§ VII. DIOGENE DIN APOLONIA.

DIOGENES APOLLONIATES (Διογένης ὁ ἀπολλωνιάτης), ast-felū numitū fiindū că se născuse în oraşulū Apolonia din insula Creta, pe la anulū 520 a. Cr., fu scolarulū şi continuatorulū teoriei lui Anasimene în cosmogoniă, alū lui Anasagora în psihologiă. Elū înflori în Atena pe la anulū 472 a. Cr., dobândi epitetulū de φυσικός, (pentru care fu persecutatū ca ateū) şi muri pe la 430 a. Cr.

Diogene admite, ca elementū generatorū alū tuturor lucrurilor, aerulū (στοιχείον εἶναι τὸν ἄερα), cu attributele divinităţii, adică ca fiindă mare, putinte, eternă şi atotū-sciutóre¹. Aerulū; ca forţă activă şi universală, a stabilitū ordinea şi armonia ce se manifestă în tôte fenomenele naturii: dotatū de inteliginţă (νοήσιν ἔχον), domină şi guvernă totulū (πάντων κρατεῖν) şi nu e lucru care sē nu participe dintr'a lui esistenţă. Aşia dér elū pune în aceiaşi substanţă causa materială şi causa eficientă, considerândū aerulū ca unū corpū materialū, eternū şi nemuritorū (ἀθάνατον καὶ ἀθάνατον σῶμα) şi în acelaşi timpū ca putere inteligente, ca viéţă, ca sufletū.

Prin condensări şi rarificări, totulū provine din aerū şi totulū se întorce într'ensulū. Viéţa şi cugetarea încetază, îndată ce se suprimē aerulū, îndată ce se o-presce respiraţiunea. Fiinţele vii trăiescū numai fiindū că respiră. Chiarū pescii din apă respiră aerū şi, deca a-fară în aerū morū, causa e că pré respiră multū d'ua-dată, contrarū normei că e uă măsură în tôte. Metalele absorbū şi dēnsele aerū, asimilându'şi elementele dintr'ensulū, precum corpulū viu îşi asimiléză alimentele

1. «Quid aër, quo Diogenes utitur deo; quem sensum habere potest aut quam formam dei?» Ciceronis *De natura deorum*. lib. 1. 12—79; Simplicius *Physic.* cap. 33.

După elū, foculū e unū aerū răritū, apa unū aerū condensatū. Corpurile mai grele, ca licuidele și pământulū, ocupă regiunile inferioare; cele ușore, ca foculū și eterulū, staū în regiunile înalte, dândū nascere sórelui și celor-l-alte astre¹. Sufletulū are îndouita proprietate de a cunósce și de a determina miscarea, ér inima e punctulū centralū atátū alū vitalitătii, câtū și alū cugetării. Efectele de atracțiune ale magnetulūi și kihlibarulūi le considera ca manifestări ale unor forțe vitale și chiarū inteliginte. In resumatū, sistema predecesorului e completată de dēnsulū dintr'unū punctū de vedere mai largū și cu mai mare pētrundere.

Diogene, stimatū ca omū eruditū și elocinte², scriese uă carte sub titlulū obicinuitū *Despre natură* (Περὶ φύσεως), pe care o cunoscuse comentatoru'i Simplicius³.

CAPITULULŪ III.

§ VIII.

SCÓLA PITAGORICĂ

Acéstă scólă pórtă numirile de: *pitagorică*, după famosu'i fundatorū ; *italică*, fiindū că s'a desvoltatū și propagatū în partea de josū a Italiei (disă în vechime

1. Eusebiu in *Præparatio evangelica*, lib. i. cap. 8 ; Diogene Laertiulū lib. ix. cap. ix.

2. « Ἄνθρωπος φυσικός και ἄγαν ἑλλόγισμος ». Diogene Laertiulū — « Vixit Anaxagoræ temporibus. *Physicus* dictus est et eloquentia non minus quam philosophia valuit ».

3. Acéstă operă, scrisă în dialectulū ionicū, începea ast-felū: « Λόγου παντός ἀρχόμενον δοκέει μοι χρεῶν εἶναι, τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι, τὴν δὲ ἐρμηνησίην ἀπλήν και σεμνήν ». Diogene Laertiulū vi, 81 ; ix 57. Cf. *Diogenis Apolloniatae fragmenta* de Frid. Panzerbieter (Lipsiæ. 1830, in 8).

Grecia-mare¹); *matematică*² s'eu *geometrică*³, după studiul de predilecțiune, cu care s'au ocupat mai întâi maiestrul, apoi discipulii.

Pe când scôla ionică pornise de la studiul naturii, ca să găsească legile generale ale formării mîndului, cea pitagorică vede în numere principiul tuturor lucrurilor și distinge ceia-ce ne dau simțurile de noțiunile abstracte, pe care ni-le dă rațiunea. Ea întreprinde a construi sciința *a priori*, interpretându proprietățile numerelor. Metoda ce întrebuintează este deductivă, căci plécă de la generalul la particularul, de la abstractul la concretul, ér caracteristica îi este tendința către spiritualismul.

§ IX. PITAGORA.

PYTHAGORAS (Πυθαγόρας), fiulul lui Mnesarchul ânelarulul, se născu în Samos⁴ la anulul 608 a. Cr. după unii, la 584 după alții⁵, și învêță filosofia de la Ferecide, ér în

1. In care înfloriau orașele: Tarentum (în Mesapia s'eu Calabria), Velia (Elea), Heraclea și Sybaris s'eu Thurii (în Lucania); Crotona, Scylacium, Locri-epizefirci și Rhegium (în Brutium); Messana, Catana, Syracuse, Camarina, Agrigentum, Selinus, Lilybaeum, Drepanum și Panormus (în Sicilia), etc.

2. Sciința care se ocupă cu numerele, greutatele, distanțele și măsurile (și pe care Platone o considera ca vestibulul alul filosofiei) s'a numit sciința matematică (μαθηματική ἐπιστήμη) s'eu simplul matematic (τὰ μαθηματικά). In mai tôte limbile indo-europene, prin urmare și în românesce, a prevalat singularul de *matematică*. In limba francesă, după ce s'a întrebuintat singularul, cu timpul s'a adoptat pluralul (mathématiques), de unde deprinderea de a se scrie cându uă formă, cându alta.

3. Primele cunoscințe matematic (s'a numit *geometriă* (din γῆ, pământul, și μετρώ, a măsura), fiindu că s'au derivat din măsurarea distanțelor pe suprafața solului.

4. De aci epitetul de *Samius*. Diogene Laertius (viii. 1) relatéză că tatălul lui Pitagora se numia Marmacul și că locuia în Samos.

5. Datele cronologice sunt forțe controversate. Ast-felul Larcher admite anulul 608 a. Cr. ; Röth (*Geschichte der griechischen Philosophie*. Mannheim. 1858, tom. 1, p. 286) susține că s'a nă-

Samos de la Ermodamante (Ἐρμωδάμας). În adolescență călători prin Grecia continentală, vizită Lesbos și Creta, unde se scoborî în pescera Ida (Ἰδαίον ἕντρον) împreună cu Epimenide (Ἐπιμενίδης)¹, care atâta timp dormise într'ênsa. De aci porni prin Fenicia, Asiria și Arabia, unde intră în relațiuni cu erudiții preoți Chaldei și Magi², apoi în Egiptu, unde fusese recomandat

scut în Samos la 569 a. Cr. și că a murit de 99 ani la Tarentu în 470; Brandis (*Geschichte der Entwicklung der griechischen Philosophie*. Berlin. 1862. tom, 1, pag. 158) stabilește că a murit octogenar după anul 509 a. Cr.; Meiners dă anul 504, ér alți biografi anul 489. Cf. F. Hofer, *Hist. des mathem.* pag. 87.

1. Despre poetul legendar Epimenide din Gnosus (în insula Creta) biograful Diogene Laerțiu relatează tradițiunile următoare. În tinerețe, fiindu trâmisiu de tată-său ca să aducă de la câmpu uă ouă, intră în pescera Ida, unde fu coprinsu desomnu și dormi 57 de ani. Când se desceptă, începu să și caute ouă. Negăsind-o, se duse la câmpu, dér țerina părintescă trecuse în stăpânirea altuia. Mirat, se întorse la Gnosus și voi să intre în casa familiei. Aci fu întrebatu cine este și ce caută. În cele din urmă abia fu recunoscutu de fratele'i mai micu, acum gârbovit de bătrânețe, de la care află adevêrul celor întemplate. Considerat ca semi-deu, Atenianii îl aduseră din Creta ca să le purifice orașul și să i scape d'ouă pestilență. Elu muri în etate de 157 ani după unii, de 299 ani după alții. Se susține că cei 57 ani din tinerețe nu dormise în pesceră, ci călătorise în scopuri științifice, mai cu sémă pentru studiarea plantelor medicinale. Lui i-se atribuie: instituirea espiatiunilor, construirea de altare și de temple (ἱερά), epistole către Solone despre legile pe care Minos le dedese Cretanilor, scrierea în prosă *Despre sacrificie* (Περὶ θυσιῶν) și despre *Organizarea Cretei* (Ἐν Κρήτῃ πολιτεία), ér ca o pere poetică uă *Teogoniă* (Θεογονία), *Genesa Cureților și Coribanților* (Κορρήτων καὶ Κορδάντων γένεσις), *Construirea navei Argos și navigarea lui Iasone la Colchi* (Ἄργος ναυπηγία τε καὶ Ἰάσονος εἰς Κόλχους ἀπόπλους), *Despre Minos și Radamantiu* (Περὶ Μίνω καὶ Ῥαδάμανθου): în totalu ca la 15500 versuri. După Epimenide, cele două principie primordiale ereau nóptea și aerul, din a căror unire rezultase Tartarul (chaosul), ér din aceste trei oul cosmic, în sinul căruia se desvoltase inteligența. Prin importanța ce da purificărilor și espiatiunilor, admitea ideia că greșelele se potu răscumpăra și că sufletul se póte renouî prin rituri simbolice.

2. Frații'i mai mari se numiau Eunomu și Tirenū, ér ca adeptu avu pe Zalmoxe séu Zamolxe, adorat de Geți ca Saturnu (după afirmarea lui Erodotu) și care fu civilizatorul Dacilor (după mărturia altor istorici).

regeluî Amasis printr'ua epistolă a lui Policrate, regele (πόρρινος) din Samos, sub care înfloriau artele, sciințele și comeriul. Sub direcțiunea preoților egipteni din Teba (Διόσπολις) și în spațiu de 20 ani, aprofundă diferitele sciințe, mai cu sémă astrologia, fizica și matematica¹, împreună cu doctrina trecerii sufletelor în totu felul de animale². La întorcere, găsindu'si patria în préda turburărilor, nu voi a se stabili nici în Samos, nici în Atena, ci preferi Italia meridională³. Pornind cu mumă-sa, c'unu discipulū numitū totu Pitagora, cu adeptu'i Zalmoxe și cu doui sclavi, pe la 526 ajunse la Sybaris⁴, visită Tarentulū și, scoborindu-se în josū, își alese ca reședință orașulū Crotona, unde fundă uă însemnată sistemă, unū felū de academiă filosofică, uă asociațiune seū congregațiune, care, pe lângă tendința de a perfecționa deprinderile intelectuale, credințele religiöse și aplicările morale⁵, avea și unū scopū politicū, ținutū secretū, ceia-ce contribui la desființarea ei după mórtea lui Pitagora (la 500 a. Cr.) în vârsta înaintată de 84 ani după uni⁶, de 99 după alții.

1. Fr. Buddei *De peregrinationibus Pythagoræ*. Iena. 1692, în 4°.

2. Diodorū Sicilianulū cit. apud F. Hoefler, eod. loc. pag. 87.

3. «Pythagoras, discipulus Pherecydis, huius doctrinam de animorum æternitate maxime confirmavit. Qui quum, Superbo regnante, in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam tum honore disciplinæ, tum etiam auctoritate, multaque sæcula postea sic vigit pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur». Cicer. *Tusculan.* I. 16. 8. — «Pythagoras, vir præstanti sapientia et nobilitate, fuit in Italia iisdem temporibus, quibus L. Brutus patriam liberavit». Ibid. IV. 1. 2.

4. Aug. Bern, Krische, în dissertațiunea'i *De societatis a Pythagora in urbibus Crotoniatarum conditis scopo politico commentatio* (Gœtting. 1836), susține anulū 540 a. Cr.

5. Ast-felū uă dogmă fundamentală între toți adeptii asociațiunii pitagorice erea ca bogatii se'si impartă averile cu săracii, învățații cunoscințele cu ignoranții.

6. Despre mórtea lui Pitagora, Diogene Laerțiu dă următoarele trei versiuni: 1) că arū fi muritū la Metapontū, în templulū Muselor, după uă nemâncare de 50 zile; 2) că în resbelulū dintre

Pitagora, care preferă epitetului de înțelept (σοφός) pe cel de «iubitor-de-înțelepciune» (φιλόσοφος)¹, fu un om extraordinar prin frugalitatea vieții², prin vasterile cunoscințe, prin variatele invențiuni, prin talentul ce posedă și influința ce avu. Grecii și Romanii îl venerară ca pe un ființă miraculoasă³, supranaturală, ca pe un Apoline venit din ținuturile iperbo-reice⁴, ér discipulii îi considera preceptele ca nediscutabile⁵. Teoriile lui produsera atâta entusiasm, că peste 600 de persoane din Lucania, Picen, Mesapia, Bruș și Sicilia, din tot restul Greciei-mari și din alte orașe ale lumii antice⁶, bogați și săraci, tineri și bă-

Agrigentini și Siracusani, ar fi fost ucis de către cei din urmă; n) că, pe când se afla la un ore-care Milone, invidiosii (pe care nu voise a i admite între discipuli) ar fi pus foc casei și că lară fi ucis într'un câmp de legume, pe când fugia ca să scape. Alții cred că faptul lară fi comis locuitorii Crotonei, bănuindu-l că aspiră la domniă (τοράννης), și că în aceea ocașie ar fi perit 40 dintre elevii lui, scăpând numai câțiva, între care Archita, Lise, etc.

1. «Pythagoras, in colloquio cum Leonte, principe Phliasiorum, primus se *philosophum* esse dixit. Nec vero nominis solum inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui quum, post hunc phliasium sermonem, in Italiam venisset, exornavit eam Græciam, quæ Magna dicta est, et privatim et publice præstantissimis et institutis et artibus». Cicer. *Tusculan.* v. 3. 8 și 4. 10.

2. Pitagora se nutria numai cu pâne și cu faguri de miere; nu bea vin, nu gusta carne; interdicea mâncarea bobului (ca fiind plin de spirite), sacrificiele de animale etc. — «Eis interdictum putatur ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis, quærentis vera, contrariam». Ciceronis *De divinatione* I. 30. 62 și II. 58. 119.

3. In fragmentele lui Terențiu Varone se găsește afirmarea că «Pythagoras νεχρομαντία usus erat», ér Cicerone dice: «Pythagoras divinationi magnam auctoritatem tribuit, qui etiam ipse augur vellet haberi». *De divinatione*. I. 3. 5 și 39. 8.

4. «Ἀπόλλων ἐξ Ἰπέρβορέων». Diogene Laertiu, lib. VIII.

5. «Neutiquam probare soleo quod de Pythagoreis accepimus; quos ferunt si quid affirmarent in disputando, quum ex iis quæreretur quare ita esset, respondere solitos ipse dixit (ὡς τὸς ἔφατ). Ipse autem erat Pythagoras». Ciceronis *De natura deorum*. I. 5. 10.

6. Iamblich, în *Vita Pithagoræ*, cap. xxx, enumeră pe mai toți scolarii lui Pythagora.

trânî, femeii și fete, alergau să-i asculte prelegerile. În acea mulțime se găsea și frumoasa Teana, pe care filosoful, de și în etate de 60 ani, o luă apoi de soție și o lăsă a-i succede în conducerea școlii.

Învățământul lui Pitagora era de două feluri: unul esternu său exotericu pentru simplii auditori (ἀκουστικοί), de ori-ce etate și de ambele sexuri, numiți pitagoristi său pitagorei (πυθαγόρειοι), coprinzându uă pregătire morală și religioasă pentru viață civilă, cu noțiuni de calculu după reguli generale și de musică aplicată unor cântece (vesele și triste); elu dura 2 ani, în timpul cărora discipulii trebuiau să păstreze uă absolută tăcere. De aci inițiatii deveniau interni și, sub imediata direcțiune a maestrului (de unde numele lor de studioși, μαθηματικοί¹, său pitagorici, πυθαγορικοί), primiau învățământul internu său esotericu în timpu de trei ani, constându din geometria, gnomonică și musică. În cele din urmă deveniau φυσικοί, după învățatura ce primiau (mai cu sémă cosmogonia și metafisica). Numai acestei ultime clase Pitagora încredința adevărata-i doctrină, care nu trebuia divulgată: discipulii dintr'ênsa aveaū unū caracterū sacerdotalū (σεβαστικοί), ca preoții egipteni, și aprofundau sciințele înalte, putându discuta, observa și întreprinde cercetări proprii².

1. De la μάθησις, studiū. — E de observatū că titlul de μαθηματικοί deveni sinonimū cu celū de σοφοί și se aplică erudiților în genere, ér în parte magilor și astrologilor egipteni, care îndată fură preferiți de Greci vrăjitorilor din Chaldea. Doctrinile ambelor ținuturi se contopiră, dându nascere astrologiei judiciare și orfismului. A se vedé nota 2 de la pag. 31.

2. Fotiu citéză pe unū autorū anonimū, care distingea trei feluri de Pitagorici: unii devotați vieții contemplative sub conducerea învățatorului și numiți pioși (σεβαστικοί), alții care participau la afacerile publice (πολιτικοί), în fine a treia categoriă a celor ce se ocupaū numai cu studiul sciințelor (μαθηματικοί). Photii *Biblioth.* cod. 259.

Dintr'ênșii se distinseră, ca legislatori, Zaleucus (Ζάλευκος) și Charondas (Χαρώνδας) ¹.

Studiarea concretului și abstractului, naturii fizice și morale, medicinei ², igienei ³, moralei și politice; transmiterea de legi erudite, de inițieri intelectuale și religioase la mai toate orașele din Grecia-mare; preceptele formulate în așa numite «versuri de aur» (χρύσεα ἔπη) ⁴: toate acestea vădescu din parte-i uă iubire sinceră pentru umanitate și silința de a-i realiza perfecțiunea morală și socială. Prin geniul inventiv, Pitagora stabili elementele științei matematice ⁵, în

1. Zaleucus întocmi legislațiunea orașului Loeri și Charondas pe a orașului Catana.

2. «Ὅνκ ἡμέλησε δὲ οὐδὲ Ιατρικῆς». Diogene Laertiulū, loc. cit.

3. Elū deprinse pe ómeni cu postulū, cu abstinența, cu frugalitatea, indemnându-i sē bé numai apă, spre a'și întreținē bunastare a corpului și agerimea spiritului: «συνασκήων καὶ συνήζων εἰς εὐκολίαν βίου τοὺς ἀνθρώπους.. καὶ λιτὸν ὕδωρ πίνουσιν· ἐντεσθῆεν γάρ καὶ σώματος ὑγίειαν καὶ ψυχῆς ὀξύτητα περιμένεσθαι».

4. Acele vechi poeme aū fostū atribuite cândū lui Orfeū, cândū lui Pitagora, cândū unui discipulū alū lui, numitū Cercops (pe care alții l'aū confundatū cu egiptenulū Cecrops). — «Hoc orphicum carmen pythagorei ferunt cuiusdam fuisse Cercopis». Ciceronis *De natura deorum*. I. 38, 107. Despre Orfeu și Cercops a se vedē pag. 42, notele 1, 3 și 4.

5. Știința numerelor, căreia-i aduse servicie numeroase și pe care o privia ca chiăiă a matematicēi, se părea lui Pitagora că póte deveni, din cauza naturii ei emigmaticē, sorgintea orī-cărei cunoscințe filosofice. *Æliani Var. histor.* IV. 17; *Iamblichus, Vita Pythag.* 10, apud Tennemann, op. cit.—«Prin aprofundarea numerelor s'aū stabilitū legi după care se potū mēsurā spațiile și distanțele, ba chiarū prevesti fenomenele viitoare. Prin calculū astronomia a ajunsū sē evalueze masa și volumulū sórelui sēu ale pământului, distanțele, direcțiunile și iutēla miscării astrelor, incidentele periodice din cursulū lor; fizica a recunoscutū numărulū undulațiunilor ce determină lumina, căldura, electricitatea, sunetulū; chimia a stabilitū proporțiunile în care se combină atomele feluritelor elemente simple spre a constitui corpurile și organismele; fiziologia ne va spune uă-dinióră din câte miscări celulare se compune uă cugetare, căci de curēndū a calculatū răpediciunea sensațiunilor și timpulū ce le separă de voință». A. Lefèvre, op. cit. pag. 70 și Ștefanū C. Mihăilescu, *Psychophysica*. (București. 1893)

specialu pe ale aritmetice, geometriei¹, muzice și astronomiei, care ascuțu și înalță spiritulu. Descoperirile făcute de densusul în aceste ramuri aru fi de ajunsu ca săi asicure nemurirea numelu.

După Pitagora, principiulu și causa producătoare a universulu este divinitatea (ὁ θεός), putere a naturii, înobilată prin însușiri morale (bunătatea și adevărulu²). Acestu θεός, causă primordială seú primară (οὐσία, ἀρχή), nefăcutu de cine-va, ci de sineși născutu (αὐτόγενης), este inteligența supremă (νοῦς): nesupusu pasiunilor umane, inaccesibilu simțurilor nóstre și neespusu coruperii, căci numai cu mintea ilu putemu concipe. Elu e unicu, simplu și în același timp quadruplu, unime (μονάδης) și pătrime (τετράκτους), fiindu-că coprinde următoarele patru părți:

*eterulu*³, principiu activu seú masculinu prin escelință, disu și unime (monadă);

materia, principiu pasivu seú femininu, disu și douime (diadă), compusă fiindu din pământu și din apă⁴;

timpulu seú treimea (triadă), care coprinde trecutul, prezentele și viitorulu, cu alte cuvinte începutulu, mijloculu și sfârșitul;

1. Se spune că Pitagora adusese unu mare sacrificiu, cându inventase teorema că patratulu făcutu pe ipotenusă unu trianghiu drept-ânghiu este ecualu cu suma patratelor de pe celelalte două laturi: εὐρότα ὅτι τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου ἡ ὑποτείνουσα πλευρὰ ἴσον δύνανται ταῖς περιεχούσαις. Diog. Laert. lib. viii, cap. i. «Pythagoras, quum in geometria quiddam novi invenisset, Musis bovem immolasse dicitur; sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne aram sanguine aspergeret». Cicer. *De nat. deor.* iii. 36. 87. Vitruv. ix, 2.

2. Cf. Aristotelis *De cælo*. ii, 13; Ciceronis *De natura deorum*. i. 11; Diog. Laertiulu, viii. 27; Plutarchi *De placitis philosophorum*. i. 3. 7; Jamblichus, ibidem, lxxxvi, 137; Æliani *Var. histor.* xii. 59; Stobeu, *Eclog. phys., dial. et ethic.*

3. Pe care pare-se că ilu confunda cu spațiulu.

4. Sub forma de pulbere, stare chaotică a materiei, răspândită pretutindenî în spațiulu.

destinul (εἰμαρμένῃ), lege nestrămutată, coprindețorul tuturor lucrurilor (τὸ περιέχον), ȃisū și pătrime (tetradă) seū regina τετρακτύς, fiindū că îmbrățișeză totū universul: spațiul, materia și timpul.

Unulū (τὸ ἓν) seū marele-totū este deosebitū de unime (ἡ μονάς) și privity că unitate generatrice a numerelor¹, care coprinde atâtea unități, câte suntū arătate prin valorea fiă-căruia.

Totulū s'a creatū în regulă—cu numărū, greutate și măsură—de către ȃeulū supremū, începătorū și domnū absolutū (ἀρχηγός și ἡγεμών), prin efectulū puterii lui absolute (δύναμις). Numerele suntū principie și cause (αἰτίαι)² ale tuturor lucrurilor: forma și substanța a totū ce esistă este uă imitațiune³ a numerelor⁴. Ele suntū de douē categorii: unele cu soțū (ἀρτίοι, *pares*) seū simetrice, altele fără-soțū (περίτιοι, *impares*) seū asimetrice; cele d'ântăiū ilimitate și incomplete, cele d'alū douilea limitate și complete. Unimea (μονάς seū μονάδη), adausă sieși, nasce douimea (δύας seū δυάδη)⁵, începutulū celor

1. Ast-felū unitatea lui dumnezeū e luată ca punctū de plecare, ȃr prin modulū cum numerele nascū unele dintr'altele Pitagora esplica cum cele-l-alte divinități se născuseră din sinulū divinității primordiale. De aci asemnarea ȃeilor cu numerele, căci numere ȃreaū pentru ȃensulū cerulū, sufletulū și întrȃga creațiune.

2. Aristotelis *Metaphys.* I, 3; Iamblichus, *Vita Pythagorae.* XII.

3. Precum Platone va susține mai târziū că suntū uă imitațiune a tipurilor eterne (παράδειγματα).

4. «Μίμνησιν εἶναι τὰ ὄντα τῶν ἀριθμῶν». Arist. *Met.* I, 3, 5, 6. XII, 6, 8.

5. Diada seū dualismulū fu obiectulū celor mai vechi cercetări filosofice, din cauza mai ȃntăiū a dualității sexurilor, care petuă fiinȃele vii, apoi a fenomenelor (nȃpte și ȃi, întunericū și lumină, mȃrte și vieță, rece și caldū etc), a abstracțiunilor (bine și rēū, virtute și viciū, adevērū și minciună, dreptate și nedreptate), în fine a simetriei corpulū umanū, care are 2 ochi, 2 urechi, 2 nări, 2 mȃni, 2 piciȃre puse d'a drepta și d'a stȃnga liniei mediane care, pornindū de la crescetū, trece printre sprȃncene și vērfulū nasulū, prelungindu-se în josū prin miȃloculū peptulū și buricū. «Pythagoras Samius ait omnium rerum initia esse bina, ut finitum et infinitum, bonum et malum, vitam et mortem, diem et noctem». Ter. Varro, *De lingua latina.*

pare, și acésta, adausă sieși, produce pătrimea (τετράδη) etc. formându seria numerelor cu soțu¹. Treimea (τριάς) începe seria numerelor impare și e represintată, în corpurile solide, prin cele trei elemente (punctul, linia, planul) și prin cele trei dimensiuni (lungimea, lățimea, înălțimea)².

Mundul este compus din patru părți : I^o sufletu (*ψυχή, spiritus, animus*) séu focu centralu (*πῦρ ἐν κέντρῳ*), căldura care dă vieță totulu; II° minte (*νοῦς, mens*) séu inteligență supremă; III° materie, fire (*φύσις, moles*), dominată de minte ; IV° destin, care coprinde și guvernă. Ast-felū pătrimea, ca ființă de sine viețuitoare (*τὸ αὐτόζωον*), represintă séu lumea materială, compusă din 4 elemente (focul, aerul, apa și pământul), séu imaginea sufletulu, dotatū de 4 calități (inteligență, voință, miscare și simțire). Joue mântuitorulū (*Ζεὺς σωτήρ*), ȕeulū creatorū, e deosebitū de monada născută, ântâia manifestare a divinității sub numele de Apoline; douimea e represintată prin Artemida (Diana), șesimea prin Afrodita (Venerea), septimea prin Atena (Palada), optimea prin Posidone (Neptun), ér ȕecimea (decada) figuréză ființa perfectă (*παντέλεια*), adică divinitatea supremă. Invocată ca divinitate, *τετράκτυς* erea rațiunea întocmirii tuturor luerurilor.

În regulă generală, principiulū absolutū alū perfecțiunii este unitatea și limitarea (*πεπερασμένον*), alū imperfecțiunii dualitatea și infinirea (*ἄπειρον*). Primele

1. Mai târziu Eratostene (născutū în Cirena la anul 276 a. Cr.), astronom, geometru, gramatic, orator, poet și filosof, descopri metoda găsirii numerelor prime séu nesotū (impare), metodă care s'a și numitū «ciurulū lui Eratostene».

2. Triânghiulū drept-ânghiū, după Platone, simbolisa unirea matrimonială (bărbat, femeia, copii); patratulū de pe laturea verticală represinta pe bărbat (forța), celū de pe basă pe femeia (grația), celū de pe ipotenusă progenitura amândorora (abundanta). Plutarchū, *De Iside et Osiride*, c. LVI.

dece numere fundamentale¹ delinează într-o sistemă a naturii. Prin relațiunea numerelor se poate concepe substanța lucrurilor, după cum prin combinări numerice se determină originea și formarea lucrurilor². De aci aplicarea numerelor la fizică, la psihologie și la morală³.

Fiind că omul constă din suflet și corp, avându rațiune și simțuri, de aci două științe matematice: aritmetica (ἀριθμητική)⁴, teoria abstractă a numerelor, și geometria (γεωμετρία)⁵ se aplică lor la măsurarea lucrurilor concrete, cărora în practică le corespundeau calculul (λογιστική) și divizarea pământului (γεωδেসία). Acastă pătrime se reducea însă la unitate, căci aritmetica era inseparabilă de geometria, precum capul, toracele, abdomenul și membrele formează la om un singur corp organic și armonios, precum simțirea și mișcarea (voința), cu inteligența și rațiunea, formează un singur suflet.

Basându-se și sistemă pe un înțeles simbolic, a-

1. Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*. iv, 3, 70. A se consulta Michaelis *Dissertatio*, cit. apud Tennemann.

2. Se pare că Pitagora ajunsese la această sistemă pentru două motive: 1° fiind că, în natură, la ființele organice, numerele jocă un rol constant (precum 9 luni ale fătului uman în pântecul mamei, mai multe sau mai puține la alte animale; 7 ani pentru schimbarea dinților la copii etc.); 2° fiind că numerele, derivându-se unele dintr-altele, par a reprezenta chiar succesiunea fenomenelor. Aristotelis *Metaphysica*. i. 5.

3. În geometria, monada este punctul; diada linia (lungimea); triada triunghiul (lungimea, lățimea, înălțimea); tetrada patrulă, trapezul și alte figuri patrângiulare, ér în spațiu piramida. În morală și în societate, monada este omul, diada părechia (bărbatul și femeia), triada familia (bărbatul, femeia, copiii), tetrada e tribulă, pentada orașul, etc.

4. De la ἀριθμός (de unde latinescul *rhythmus*), care înseamnă număr, cantitate, relațiune. Aristotelis *Metaphys.* i. 5; Cicero *Quaest. academ.* iv. 37; Sextus Empiricus, *Hypotyp.* iii; Stobeu, *Eclog. physicae* etc. i, apud Hofer *Hist. des mathem.* pag. 93.

5. A se vedé pag. 54 (nota 1) și pag. 61 (nota 3).

tribuită numerelor, Pitagora găsi că din unitatea multiplicată nasce armonia stărilor ceresce, și inventă așa numitul *κᾶνον* musicală. Următorele șapte astre, Luna, Marte, Mercuriu, Jupiter, Venus, Saturnă, Sorele (după care s'aă dată numirile ăilelor șeptemăni¹), corăspundeă celor șapte sunete ale gamei musicale, avândă aceiași relațiune în privința depărtării seă intervalor dintre ele. Ast-felă distanțele dintre Lună și Mercuriu, dintre Mercuriu și Venerea, dintre Marte și Joue, dintre Joue și Saturnă represintaă câte uă jumătate de tonă seă 63000 stadie; cele dintre Sore și Marte, dintre Pământă și Lună câte ună tonă întregă seă 126000 stadie; cele dintre Sore și Venerea, dintre Saturnă și stelele fixe câte ună tonă și jumătate seă 189000 stadie². Asemenea fiă-care planetă represinta câte uă chiiăă musicală: Saturnă modulă dorică, Jupiter pe celă frigiană etc. Totalitatea acestor date constitua armonia astrelor seă «diapasonulă³ universală»⁴.

Așa dér universulă este ună totă ordinată, simetrică și armonică (de unde numirea'i de *κόσμος*⁵, frumusețe), constândă din ăece mară corpuri, care se miscă împrejurulă centrulă după legi armonice: de aci «música seă armonia sferelor».

Centrulă seă foculă centrală (sorele), postulă de observațiune ală lui Joue⁶ și a lui monadă, este lucrulă

1. A se vedé ale mele *Mituri lunare* (*Conv. liter.* 1889).

2. «Pythagoras ex musica ratione appellat tonum quantum absit a Terra Luna etc». Plinii *Historia naturalis* lib. II. c. 22.— Kepler, unulă din cei măi însemnați astronomi, studiase măi mulți ani aceste idei, înainte d'a ajunge seă descopere legile care aă pusă basa astronomiei moderne. Cf. Hoefler, loc. cit., pag. 114.

3. A se vedé, despre originea acestui termenă, pag. 79 și nota 2.

4. «Pythagoras ad harmoniam canere mundum existimat». Ciceronis *De natura deorum*. III, 11, 27.

5. Ceia-ce corăspunde latinesculă *honor* (honor).

6. «Δῶς ὀϊκος φολάκη», cum ilă numesce Filolau.

perfectă din natură, principiul căldurii, prin urmare ală vieții, care pătrunde și înconjură toate lucrurile.

Luna își primesce lumina de la sora. Stelele sunt și ele divinități; ba chiar omeni și animalele au un fel de înrudire cu ființa divină, fiind că posedă într'ensele uă păticeică de căldură. Totă aerul¹ e plin de spirite seú geni (δαίμονες)², intermediari între deși și omeni³. Sub influința lor sunt puse sănătatea și bólele, visurile, purificarea și magia⁴.

Materia, amestecă de apă și pământ, a fost răspândită în totă universul și pătrunsă de principiul activ seú masculin ală eterului. Sub influința lui materia a produsă cele patru elemente de căpeteniă, (focul, aerul, apa, pământul), din care apoi au rezultată toate corpurile și mundul însuflețit (κόσμος ἔμφυχος), inteligibil, sferic, având la mijloc pământ-

1. Anticii sciau că aerul este mai rar pe vârful munților de câtă în văi. Pe această deosebire își basară teoria că sunt două feluri de aer, unul impur, eterogen (ἀήρ), răspândit în-pre-jurul pământului și în care toate lucrurile sunt muritoare; altul pur, omogen (αἰθήρ), materie cerescă, liberă de ori-ce corupțiune: de aceea toate cele coprinse într'ensul (deși, astre) sunt nemuritoare, deci divine. Cf. Diogene Laerțiu, lib. viii; poema pitagorică a lui Ierocle; Hofer, *Histoire de la physique et de la chimie*, pagina 15.

2. Aceste spirite îndemnă pe omeni fiă la bine, fiă la rău (πείσαι ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἢ ἐπὶ τὸ κακόν), și e fericit omul care dobândește ună spirită bună, întocmai ca în credințele crestine. A se vedă mai jos despre geniul lui Socrate.

3. A se vedă despre «Genii seú șerpă de casă» în ale mele «Incerări critice despre unele Datine, credințe și moravuri ale poporului român» (București. 1874) paginile 95—122 și F. Hofer op. cit. pagina 341.

4. Spiritele au fostă uă-dinióră suflete umane și au păstrată inclinările bune seú rele din viața trecută. Cele rele îndemnă pe omeni la viața și la crime. Ast-fel se esplica, prin această doctrină, esistența și manifestarea răului, a căruă origine pe nedreptă erea atribuită deilor. Ea fu adoptată nu numai de Platone, dér chiar de Xenocrate, de Crispă și de mulți alți filosofi stoici. Cf. Alfr. Maury, *Histoire des relig.* etc. iii, pag. 352. Despre evocațiuni și magie, a se vedă mai sus paginile 31, 33, 38, 42:

tulă, care e rotundă ca și mundulă, cu părți ecuale de lumină și de întunerică, de răcedă și de căldură.

Simțurile nu potă să percăpă de cătă ceia-ce esistă în timpă și în spațiu. Număi inteligința și rațiunea, facultăți asimilatóre și generalisatóre, producă ideă, abstracțiunii, legi, principie; singure daă percepțiunii prin simțuri caracterulă verității. Aceste operațiuni ênsă aparțină nu corpului, ci sufletului, despre care Pitagora, ca și învățatoru'i Ferecide, susține că este uă emanațiune din foculă centrală, din divinitate, ună composită de eteră caldă și rece, susceptibilă să se unescă cu oră-ce corpă organică, dér ursită să trecă printr'ua seriă de ființe viețuitoare¹.

Elă definesce sufletulă «ună numără care se miscă de sineși», uă rađă derivată din centrulă lumini², care și ié isvorulă din monada perfectă și absolută (θεός). În adevără, deii născându-se uniă dintr'alții, ca emanațiuni succesive ale sufletului universală din centrulă sferei ceresci, la capătulă acesteia scări de ființe se află sufletele umane (cele din urmă și cele mai individuale emanațiuni ale sufletului universală), ér ca intermediare spiritele și eroi. Ființele corporale suntă număi forme trecătoare, prin care se prefiră sufletele eșite din divinitate și care apoi se reîntorcă de unde aă pornită. Aceste suflete, ca individualității imateriale și nemuritoare, esă din corpurile umane, după încetarea vieții animale; rămână nedestructibile,

1. «Τήν ψυχάν ἀπόσπασμα εἶναι αἰθέρος, καὶ τοῦ θερμοῦ, καὶ τοῦ ψυχροῦ». Diog. Laert. ibid. — «Ἀποφῆναι τήν ψυχάν κύκλον ἀνάγκης ἀμείβουσαν, ἄλλοτε ἄλλοις ἐνδείσθαι ζώοις». Idem. eod. loc.

2. «Pythagoras censuit animum esse per naturam rerum omnem intentum et commeantem, ex quo nostri animi carperentur». Ciceronis *De nat. deor.* I. 11, 27. «Pythagoras Pythagoreique, incolæ pæne nostri, Italici philosophi quondam nominati, nunquam dubitarunt quin ex universa mente divina delibatos animos haberemus». Ciceronis *Cato major.* 21, 78.

ca forțe primordiale; reintră în sufletul general ală
mundului, din care emană; apoi, după 1000 sêu 1200
de ani, se reîntorcă în alte corpuri¹, spre a percurge
nise ciclurî indefinite. De aci faimósa teoriă a trans-
aminării sêu emigrării sufletului, cunoscută sub nu-
mele de μετεμψυχώσεις²: doctrină adoptată de la E-
gipteni³, apoi succesivă înobilată de Empedocle și
de Platone. Ca consecință, Pitagora interdicea ómeni-
lor d'a se nutri cu carne de animale, ca nu sufletele
vr'unor depărtați strămoși se se fi aflându într'ênsele⁴.

1. Mercuriu (Ερμής) conduce sufletele curate în înălțime; pe
cele impure, nelăsându-le să se apropie de cele-l-alte, le dă spre
a fi legate de Furiî (Έρινύαι) cu lanțuri nesdrobite.

2. După relațiunea lui Eraclitū Ponticulū, Pitagora susținea că
sufletul sêu trăise mai întâiū în Etalide (Αιθαλιθής), fiulū lui
Mercuriu, de la care dobândise privilegiul de a nu uita nimicū
din cele petrecute în vieță. După aceia trecuse în corpulū lui
Euforbū (Ευφορβος), unulū dintre eroiū troiani, rănitū de Menelaū.
Euforbū spusese uă-dinióră că fusese mai întâiū Etalide, că de
la Mercuriu aflase cum sufletulū trece dintr'unū corpū într'al-
tulū și ce suferă în infernū spre a se purifica. Sufletulū lui Eu-
forbū intrase apoi în Ermotinū (Ερμώτιμος), profetulū din Clazo-
mena, care, ca probă despre acesta, arătase în templulū lui A-
poline din Argos (după alții în templulū đineî Hera), scutulū lui
Euforbū, pe care Menelaū, întorcându-se de la Troia, îlū conse-
crase deulū, scutū acum pútređitū și din care mai rămăsese
numai ivoriulū de pe d'asupra. Din Ermotimū trecuse în Piru
(Πύρρος), pescarū din insula Delos, ér în cele din urmă în Pita-
gora, care și amintia tóte aceste peregrinări de 207 ani. Diogene
Laertilū, lib. viii. i. 4. 5.

3. După Pitagora, unirea sufletului cu corpulū nu era ce-va
întéplătorū, ci regulatū de potrivirea între unulū și altulū. Su-
fletulū celui ce în vieță se purificase prin acte virtóse și simțiminte
înalte, prin pietate și moravurî frumoșe, după eșirea i din corpū
(în care fusese ca îngropatū), se unia cu altū corpū mai bunū,
ca să dé nascere unei ființe perfecte; déca, din contra, se de-
gradase prin fapte rele, atunci intra într'unū corpū inferiorū.
Totulū dér era regulatū după meritū și demeritū. E de obser-
vatū că Pitagora nu admitea în metempsicosă mineralele și plan-
tele, considerându-le ca neinsuflețite. A. Maury, ibid. iii. 351.

4. «Pythagoras et Empedocles, viri maximi et docti, unam
omnium animantium condicionem juris esse denuntiant clamant-
que inexpiabiles poenas impendere iis, a quibus violatum sit a-
nimal». Ciceronis *De republica*. iii. 11. 19.

De aci instituirea posturilor și oferirea către zei de fructe, vegetale, tēmōiă, în locū de victime vii¹; de aci recomandarea virtuții și interdicerea sinuciderii².

Acestei scōle se datoresce prima teoriă psihologică a fenomenelor interne și analisarea facultăților sufletului.

Sufletul, «numărū de sine miscătorū», posedă, ca facultăți seū puteri: inteligința (νοῦς) și rațiunea (φρένες), principie ale operațiunilor intelectuale; apoi simțibilitatea seū dorința (θῦμος) pentru necesitățile fizice. Fiăcare dintr'ênsele își are câte uă a-nume reședință. Puterea spirituală ocupă, în corpū, partea dintre cordū și creieri; în acestū din urmă organū (ἐγκεφάλος), residă rațiunea și inteligința, ér voința și poftele în peptū (θῦμος), adică în ânimă. Armonia sufletului, unitatea lui, asemnarea'ī cu dumneḏeu³ constituie virtutea.

Morala și politica pitagorică coprindū învțături escelinte. Respectulū către divinitate, către părinți și către bētrâni; castitatea, fidelitatea conjugală, supunerea, modestia și disprețulū luxului de către femeī; temperanța, monogamia, practicarea virtuții de către bărbați⁴:

1. A se vedé edițiunea mea din Ciceronis «*Laelius sive De amicitia dialogus*» (Bucūresci. 1892) nota 4 de la pagina 24 — «Τὸ πυρὸς, καὶ κριθᾶς, καὶ τὰ πόπανα μόνῃ τιθεσθαι ἄνευ πυρὸς ἰσχυρὸν δὲ μῆθεν». Diog. Laert. VIII.

2. «Pythagoras velat injussu imperatoris, id est dei, de praesidio et statione vitae decedere». Ciceronis *Cato major*, 20. 73. — «Pythagoras et Plato mortem ita laudant, ut fugere vitam ventent atque id 'contra foedus fieri dicant legemque naturae». Ciceronis *Pro Scauro oratio*. 2. 5.

3. ὁμολογία πρὸς τὸ θεῖον.

4. «Docebat nunc has pudicitiam et obsequia in viros, nunc illos modestiam et litterarum studium. Inter haec, velut genitricem virtutum, frugalitatem omnibus ingerebat, consecutusque disputationum assiduitate erat, ut matronae auratas vestes caeteraque dignitatis suae ornamenta, velut instrumenta luxuriae, deponerent eaque omnia delata in Junonis aedem ipsi deae consecrarent, praeseferentes vera ornamenta matronarum pudicitiam, non vestes esse». Justinii lib. xx. 4.

ast-felū suntū preceptele pe care le inculca scolarilor și le recomanda societății. Binele moralū e represintatū prin ideia unității și determinării, răulū printr'a multiplicității și indeterminării¹: întōrcerea la bine este întōrcerea la unitate, la dumneđeū, de unde regula că fericirea omulū constă în asemnarea'i cu divinitatea.

Justiția e definită «unū numărū patratū» (ἀριθμὸς ἰσάκις ἑσῶς²), ér dreptulū «uă recompensă ecuală și reciprocă». Orī-ce omū trebuie să sufere consecințele faptelor lui.

Datoria politiceī este să facă pe cetățenī câtū mai bunī și mai virtoși, adică mai fericiți, prin organizarea nemerită a statulū, prin întocmirea unor legī basate pe dreptate și prin înțelepta lor aplicare de către cei mai bunī (ἀριστοί)³. Ascetismulū, frugalitatea, ideia de virtute și devotamentū⁴ atraseră cu deosebire atențiunea pitagoreilor, căci tōtă organizarea asociațiunii lor se referia la unū scopū eminaminte moralū, cum probéză sentințele următore:

Abține-te d'a sēvérși fapta despre care te îndouiescī déca este dréptă orī nedréptă.

Douē darurī frumoșe aū făcutū deīi ómenilor: adēvērulū și facerea-de-bine.

1. Pitagoricīi indentificău partea de susū (τὸ ἄνω) cu binele, cu virtutea, ér pe cea de josū (τὸ κάτω) cu răulū, cu vițiulū. (Simplicius *In Aristot. de calo.* II. 2). De aci espresiunea proverbială ἄνω-κάτω, confundarea binelū cu răulū, intervertirea ordinī naturale, înlocuirea susulū cu josulū.

2. Aristotelis *Ethic. ad Nicom.* I. 1; Diog. Laertīulū. VIII.

3. De aci preferința acordată formeī de guvernū disă ἀριστοκρατία, adică domnia celor mai bunī (mai instruiți și mai morali).

4. «Quantopere amicitias desideraret, Dionysius, Siculorum tyrannus, declaravit in Pythagoreis duobus illis (Dámone et Phintia), quorum, quum alterum vadem mortis accepisset, alter, ut vadem suum liberaret, praesto fuisset ad horam mortis destinatam. *Utinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer!*» Ciceronis *Tuscul.* v. 22. 65; *De finibus.* II. 24. 79.

Amiciția este uă ecualitate armonică¹, este ca din mai mulți să se facă unul².

Ale amicilor tóte le suntă comune³.

Intocmai ca într'uă numerósă adunare de ómenī, unde unii vinū pentru negoțū, alții spre a se lua la întrecere, cei mai bunī ca să privescă, ast-felū în acéstă viéță unii vénézá gloria, alții âmbă după avere, ér câți-va caută adevărulū.

Nimenī să nu trecă peste măsură, nici în bere, nici în mâncare.

Bětrâniī trebuiescū onorați, legile respectate, nedreptatea înlăturată.

Pórtă uă grijă ecuală de presinte, ca și de viitorū.

Étă și câte-va din așa numitele-ī simbóle (σύμβολα)⁴, maxime cu înțelesū alegoricū seú sentințe enigmatice:

Nu smulge corónă⁵.

Nu sgândări foculū cu sabia⁶.

Nu sări peste jugū.

Urma ólei amestec'o cu (cea-l-altă) cenușiă.

Să nu mergi cu fața întórsă de spre sóre.

Nu âmbă alături de drumulū-mare.

1. «Φιλίαν ἑναρμόνιον ἰσότητα εἶναι».

2. «Pythagoras volt, in amicitia, ut unus fiat ex pluribus». Ciceronis *De officiis*. I. 17. 56.

3. «Τὰ τῶν φίλων κοινά». Cf. Ciceronis *De legibus*. I. 12. 54.

4. Afară de aceste maxime, pitagoricīi aveaū și simbóle figurate. Ast-felū mâna cu cele patru degete întinse și lipite, ér cu celū mare întorsū spre podulū palmei, simbolisa justiția. Ca semnū secretū, spre a se recunósce între dênșiī (intocmai ca așa numiții *francs-maçons* din țilele nóstre), aveaū pentagrama seú pentagonulū stelatū: ✧. Ca salutare reciprocă întrebuințāu termenulū *δύσεια*, sănětate! (*vale seú cura ut valeas* la Romāni). Uă liněă verticală | represinta unitatea; cea orizontală undulată ~~~~ progresiunea numerelor, din care a celor impare avea ca semnū gnomulū ⊥, ér a celor pare două drepte ecuale =. Cerculū ○ însemna miscarea, ér patratulū înscrisū într'unū cercū ◻ miscarea eternă a marelui-totū.

5. Adică nu viola legile, care suntă coróna statelor. Cf. Porphyrii *Vita Pitagoræ*. 41, și Diogene Laertiulū. VIII.

6. Adică nu acița orgoliulū și mânia prin vorbe provocătóre. Cf. Origenes, *Philosophumena*. VI; Plutarchi *Numa*. 14; St. Hieronymus, *Adversus Rufinum*. III. 10.

Nu hrăni pasări răpitoare.

Spata ascuțită trebuie întorsă.

Nici să nu ȃici, nici să nu faci ceva la mână.

În astronomia, Pitagora admite că sôrele este centrul sistemului planetar; că planetele se mișcă circular și uniform de la apusul spre răsărit, în direcțiune contrară mișcării generale a cerului pe timpul zilei. Elu inventă teoria cercurilor auxiliare sêu superpuse (ἐπικύκλα), admisă și pe largu dezvoltată mai târziu de astronomul-geografu Ptolemeu¹, pentru explicarea mișcării planetelor; elu descoperi că luciferul seri și dimineții e una și aceeași stea, planeta Venus²; lui i-se datoresce prima opiniune că pământul, învârtindu-se împrejurul, produce ziua și noptea³.

Pitagoreii se ocupaseră multu și cu cestiuni fizice. Cutremurul pământului îl consideră, după credința maestrului, ca unu efectu alu sguidurii morților sub pământu, adică în Tartaru. Fenomenul vederii îl explica prin faptul că ochiul proiectează a-fară dintr'ensul uă infinitate de rațe care, ca totu atâtea brațe invisibile, ajungu la obiectu, îl apucă și îl transmitu imaginea în organul vederii, de unde rezultă imaginea lui vizuală⁴.

Pitagora inventă monocordul, cu ajutorul căruia își stabili faimosul *κάνον* musicalu, basa doctrinelor pitagorice. Acestu instrumentu se compunea dintr'ua

1. A se vedé, mai la vale, a doua scólă alesandrină sêu neoplatonică: partea iv, cap. iv.

2. «Præveniens quippe et ante matutinum exoriens, Venus *Luciferi* nomen accepit; contra, ab occasu refulgens, nuncupatur *Vesper*: quam naturam eius Pythagoras Samius primus deprehendit». Plinii *Historia naturalis*, lib. ii. 6. Acéstă descoperire a fostu atribuită și lui Talete. Cf. pag. 48.

3. «Τὴν γῆν, κύκλῳ περιμένειν περὶ τὸ μέσον, νοκτὰ τε καὶ ἡμέραν ποιεῖν». Aristotelis *De caelo*, ii. 13.

4. F. Hoefler, *Hist. de la physique et de la chimie*, pag. 169.

tablă răsunătoare ($\gamma\chi\epsilon\iota\omicron\nu$) și dintr'ua singură córdă, legată la amândouă capetele de două călușe fixe, care da tonul regulator ($\chi\acute{\alpha}\nu\omicron\nu$). Unu călușu mobilu ($\omicron\pi\alpha\gamma\acute{\omega}\gamma\iota\omicron\nu$) îi înlesnia subdividerea în lungimi diferite: fiindu pus tocmai la mijlocu, fă-care jumătate a córdēi da același sunet (unisonu), alu octavei superioare, însemnatu prin 1. Continuându împărțirea pe jumătate, se dobândia sunetul 2, alu octavei superioare (adică $\frac{1}{4}$ din lungimea primitivă), apoi sunetul 3 pentru $\frac{1}{8}$, sunetul 4 pentru $\frac{1}{16}$ și așa mai departe, pêne nu se mai aușia sunet, cu tótă vibrarea córdēi. Resultatele obținute îi desceptară atențiunea și constată că sunetele ast-felū produse nu schimbă întru nimic melodia, déc'arū fi scóse pe rōndū sēu de uă dată¹. De aceia dete octavelor numele de $\delta\iota\acute{\alpha}\ \pi\alpha\sigma\omega\upsilon\acute{\nu}$ ². Asemenea mai observă că intervalele sunetelor fundamentale (octavelor) suntū în relațiune de 1 : 2 în progresiune geometrică. Căutându relațiunea 2 : 3, găsi quintele, care, împreună cu octavele, forméză unu sunet plăcutu aușului și basa orī-cărui «acordū perfectū». Continuându găsi quarta pentru relațiunea 3 : 4, terța maioră pentru 4 : 5, terța minoră pentru 5 : 6 și, fiindu că sunetul celū mai armonicū erea produsū de octavă, quintă și terța maioră, isbite pe rōndū sēu d'ua-dată, acestū

1. Pentru córdēle de aceiași substanță, lungime și grosime, găsi mai antaiū că tonulū își măresce ascuțiimea în proporțiune cu greutatea care le întinde, apoi că nicovale de mărimi diferite puteau da unu acordū perfectū, fiindu lovite cu același ciocanū. A se vedé Nicomachi *Enchiridium harmonices* edit. Meibome; Iamblichū, *Vita Pythagoræ*. 26; Forkel, *Geschichte der Musik*, tom. 1, pag. 320, apud Hofer ibidem, pagina 87.

2. Nume păstratū pêne ađi, cu deosebirea că, în locū sē se aplice divisiunii geometrice a monocordurilor, care dau octavele, se aplică unū sunetū convenționalū, după care se reguléză sēu se acordă instrumentele musicale. Acestū sunetū este nota *la* (pe a doua córdă a viórei) și e produsū de unu cleștișorū de oçelū, care trebuie sē esecute 435 vibrațiuni pe sēcundă.

acordū se numi «acordulū perfectū maiorū» de natură veselă, ér sunetulū octavei, quartei și terței minore «acordulū perfectū minorū» de natură tristă.

Pitagora lăsase posterității să calculeze vibrațiunile¹ (atâtū în ce privesce forma și numărul lor, câtū și distingerea celor sonore de cele ce, fiindū pré moi séu pré răpedi, nu aū nici uă sonoritate): de aceia la mórte își rugase discipulii să'i înscriă pe morméntū monocordulū.

§ X. URMAȘII LUI PITAGORA.

Vechia scólă pitagorică se basâ pe învățămintele fundatorului: adeptii și propagatorii ei—ca Hippodamus din Thurium, Euryphamus, Hipparchus, Theages, Metopus, Clinias, Damasippus, Callicratides, Pampelus, Perictioneus—se mărginiră a le desvolta séu modifica, făr'a inventa altele.

Cei mai cunoscuți suntū următorii:

ARISTEUS (Ἀριστεύς) din Crotona, ginerele și succesorulū lui Pitagora în capulū scólei pitagorice².

1. Relațiunea dintre numere fiindū rădicată la trépta unui principiu filosofico-astronomicū, este probabilū că prima notațiune musicală a Grecilor s'a făcutū cu numere, aplicabile sunetelor armonice ale căror intervale suntū ca 1, 2, 3, 4, componéndū: rezonanța fisică a córdelor, cele patru vechi moduri musicale și faimósa tetradă a lui Pitagora. Mai târziu se observă că doctrina intervalelor musicale, disă *κανονική*, nu erea simplă, precum se cređuse, căci sunetele intermediare conđuceau la relațiuni de intervale fórte complexe și fracționare, care producū disonanțe neplăcute audulū. Trebui dér se se renunțe la numere și se se noteze suntele prin semne convenționale, după cum le percipe urechia. Inventatorulū acesteii sisteme fu peripateticulū Aristoxene din Tarentū, care trăi pe la 351 a. Cr. și scrise, după cum afirmă Suidas, peste 400 opere musicale și filosofice. De aci douē secte musicale, a Pitagoreilor, cunoscuți sub numele de *canonici*, și a Aristoxenilor, diși *armonici*.

2. După Iamblichū, în *Vita Porphyrii*, apud Tennemann.

TELAUGES (Τηλαυγής) și MNESARCHUS (Μνήσαρχος), fiii lui Pitagora, continuară doctrinele paterne. Celu d'ântâiu se crede că aru fi fostu profesorulu lui Empedocle.

ALCMÆON (Ἀλκμείων) din Crotona, elevulu lui Pitagora, renumitu ca filosofu, ca naturalistu și ca medicu, propagă că sufletulu, în adevêrù nemuritoru, se află într'ua miscare perpetuă, întocmai cum ni-se pare că se mîscă sórele¹.

POLUS (Πόλος) din Lucania² scrise unu tratatù *Despre justițiã* (Περὶ δικαιοσύνας) conformu preceptelor pitagorice³. După dênsulù, dreptatea e muma și principiulu oricãrei virtuți, cãci ea mântine pacea și ecuilibrulu sufletulu, ea nasce buna ordine (εὐνομία) în cetãți și în orașe, concordia seú buna înțelegere (ὁμοφροσύνα) între soți, iubirea servitorilor cãtre stãpâni și buna-voință a stãpânilor cãtre servitorî⁴.

Afară de THEANO (Θεανώ), fiica lui Brontinu din Crotona, se mai distinse ca pitagorică PHINTYS (Φίντυς), fiica lui Callicrates, care compusese unu tratatù *Despre înțelepciunea femeieșcă* (Περὶ γυναικὸς σοφροσύνας).

HIPPASUS (Ἰππασος) din Metapontu împrospetă teoriile scôlei ionice, prin doctrina'i despre unu elementu unicu ca basă a tuturor lucrurilor, și susținu că universulu, nemãrginitu⁵, se află în continuă miscare.

1. Diog. Laert. viii. 5.—«Alcmæo Crotoniates Pythagoricus soli et lunæ reliquisque sideribus animoque prætera divinitatem dedit». Ciceronis *De natura deorum*. i. 11. 27.

2. Care nu trebuie confundatù cu omonimulu lui, sofistulu Polus din Agrigentù (Sicilia). A se vedé mai josù cap. vii, § xxxii.

3. Compilatù de Stobeu, *Sermon*. viii.

4. «Οἰκετᾶν δὲ ποτὶ δεσπότας εὐνοια, δεσποτᾶν δὲ ποτὶ θεραπόντας καθεμονία». Cf. Alfr. Maury, *Hist. des relig.* tom. iii, pag. 370.

5. Diogene Laertiu, lib. viii, cap. 6.

Prin scrierile lui, divulgă mai toate învățămintele secrete ale lui Pitagora.

ECPHANTES (Ἐκφάντης) din Siracusa și ASTON (Ἄστων) din Crotona scriseră diferite opere (atribuite chiar lui Pitagora) și se ocupară în special cu cercetări matematice și astronomice.

HICETAS (Ἰκέτας) din Siracusa învăță că cerul, soarele, stelele sunt imobile, pe când pământul se mișcă circular (τὴν γῆν κινεῖσθαι κατὰ κύκλον) și foarte răpede în jurul axei sale, producându pentru vederea noastră același efect, ca și cum s'ar învârti cerul, er pământul ar sta într'ua completă nemiscare¹.

OCELLUS (Ὀκέλλος) din Lucania înflori pe la 496 a Cr. Lui i-se atribuie scrierile *Despre legi* (Περὶ νομῶν), *Despre regnă* (Περὶ βασιλλείας), *Despre pietate* (Περὶ ὁσιότητος), *Despre genesa totului* (Περὶ τοῦ παντὸς γενέσεως), în fine un tractat *Despre natura universului* (Περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως)², a cărui autenticitate a fost pusă la îndoielă. Se susține că mai multe din aceste opere au fost consultate de Platone³.

1. «Hicetas Syracusius, ut ait Theophrastus, cœlum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia stare censet neque, præter terram, rem ullam in mundo moveri; quæ quum circum axem se summa celeritate convertat et torqueat, eadem effici omnia, quam si, stante terra, cœlum moveretur». Ciceronis *Questiones academicæ*, lib. II, 39, 123.

2. Publicat mai întâiu în *Opuscula* de Th. Gale, apoi de Bateux, cu opera lui Timeu (Paris. 1768), de Argens separat (Berlin. 1792), de Rotermund (Leipzig 1794), în fine de Rudolph. (Lipsca. 1801). Cf. Meiners, *Histor. doctrin. de vero deo*, part. II *Historia scient. apud. Græc. et Rom.* tom. I; Tiedemann, *Spirit. philos. specul.* tom. I, apud Tennemann, tom. I, pag. 99.

3. Platone, care visitase Grecia-mare și de mai multe ori Sicilia, dorind să aprofundeze doctrinele pitagorice, se silise să și procure cât mai multe din scrierile pitagoricilor. Ast-fel, din epistolele reproduse de Diogene Laertiul, rezultă că rugase pe Archita să i caute și să i trimită operele lui Ocellus. Archita îi arătă că, ducându-se în Lucania, a putut găsi pe nepoții lui

TIMÆUS (Τίμαιος) din Locri-epizefiriică¹ compuse xvii cărți de *Istoriă* (Αἱ ἱστορίαι). Lui i-se atribuie tractatul *Despre sufletulă mundului* (Περὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς), de și în realitate acéstă lucrare, așa cum o posedem, pare ună estrasă din «*Timeulă*» lui Platone².

§ XI. FILOLAŪ ȘI SUCCESORII LUI.

PHILOLAUS (Φιλόλαος), născută la Crotona (între 500—450 a. Cr.) și educată la Tarentă³, fu contimpurană cu Democrită și Socrate, apoi profesoră lui Archita. Elă propagă la Metapontă doctrinele pitagorice: că universulă a fostă creată de dumnezeu, care 'lă mănține și conduce, căruia ierăși îi comunică natura'ă eternă și neperitóre⁴; că pământulă nu stă, ci se învêrtesce.

Fiindă hănuită că ară conspira să schimbe organisa-re-a statului, spre a întroduce monarchia (ἐπιτίθεσθαι τυραννίδι), pitagoricii fură goniți din Italia meridională, mai cu sémă din Metapontă, ér Filolaū se stabili la Teba, unde formă mai mulți scolară, între care pe Simias și pe Cebes.

Elă divulgă⁵ (ca mai înainte Hippasus) doctrinele pitagorice prin tractatului intitulată *Bacantele* (Αἱ Βάκχαι), despre femeiele pitagorice, operă în care se vorbia *despre mundă* (περὶ κόσμου), *despre natură* (περὶ φύσεως), de-

Ocellus și că'ă trămite scrierile menționate. După aceia Platone îi răsponde că a admirată pe autoră, demnă de predecesorii lui, ómeni antică și însemnați. A se vedé, mai josă, despre Archita.

1. De aceia numită și Timeū Epizefirculă.

2. Tipărită în *Opuscula mytholog., phys., ethic.* de Th. Gale, publicată de Argens la Berlin (1763) și tradusă de Bardili. Cf. Tennemann, *Sistema filosofiei lui Platone*.

3. Din care causă e cunoscută și sub porecla de «Tarentinus».

4. Stobeu, *Eclog. phys. et ethic.* I. 21. 2—5.

5. După cum afirmă Diogene Laerțiulă, Iamblichă și Porfiriu, cit. ap. Hoefér, eod. loc., pag. 109.

spre sufletă (περὶ φύλης)¹. Ca și Pitagora, elă își întemeiă sistema pe greutate, măsură și numără, susținândă că tóte lucrurile simțibile aă ună numără, fără de care nimică nu s'ară puté concipe². Aceste numere le clasa în prime (tóte impare, afară de δοάδη), și în compuse (pare séă impare), multiple ale celor prime. Cele trei ânghiuri ale triânghiului și cele patru ale patrilaterului le consecra divinităților, a căror generațiune erea represintată prin relațiuni geometrice. Asemenea admitea mai multe feluri de armonii: a unirii corpurilor complexe séă eterogene din care e compusă universulă, a sufletelor individuale, a sferelor cerescă séă astrelor³.

In astronomiă, Filolaă atribuia producerea zilei și nopții în timpă de 24 ore (νοκτημερήδη) miscării de rotațiune a pământului, căci elă celă d'ântăiă susținu lămurită că sfera năstră se învêrtesce circulară în spațiu⁴, de și acéstă aserțiune se mai atribuie lui Hicetas din Siracusa. Posițiunea centrală a universului⁵ e ocupată,

1. Aceste trei părți suntă citate de Stobeu, Proclu, Nicomachă, Teonă din Smirna și Claudiu Mamercă.

2. «Numărulă residă în totă ce e cunoscută. Fără dănsulă, e peste putință să se cugete, să se cunoscă ceva; fără dănsulă, nu se potă lămuri nici lucrurile în ele ênseși, nici relațiunile dintre lucruri. In tóte acțiunile și vorbele omului, in tóte artele, dér mai cu semă în musică, se manifestă a-tot-puterniciă numărulă». Filolaă apud Lefèvre, op. cit., pag. 73.

3. «Pythagoræ, quia nihil ipse scriptitaverat, a posteris quaerenda sententia est; in quibus vel potissimum floruisse Philolaum reperio. Tarentinum, qui multis voluminibus de intelligendis rebus et quid quæque significant, oppido obscure dissertans, priusquam de animæ substantia decernat, de mensuris, ponderibus et numeris juxta geometriam, musicam atque arithmetica mirifice disputat, per hæc omnia universum existitisse confirmans». Claudianus Mamertus, *De statu animæ*. II. 8. Cf. Aug. Boeckh, *Philolaus, des Pythagoreers Lehren nebst den Bruchstücken seines Werkes* (Berlin. 1819).

4. «Τὴν γῆν κινεῖσθαι κατὰ κύκλον πρῶτον εἰπεῖν». Diogene Laertiulă, lib. VIII. 7. 3.

5. «Τὴν τοῦ μέσου χάραν».

după dânsul, nu de pământ, ci de foc (sóre); căci «locul de onóre trebuie ocupat de ceia-ce este mai prețios și, fiind că focul e mai prețuit de cât pământul, de aceia pământul se învêrtesce circular împrejurul focului: γῆν κύκλω περιφέρεισθαι περι τὸ πῶρ»¹. Acest foc central este enunțat sub mai multe numiri: Διὸς φυλάκη (paza lui Joue), Μητήρ θεῶν (muma șteilor), etc.

Unii susțin că ideiele'î din *Timeu* (Τίμαιος) Platone le-a luat din scrierile lui Filolau, pe care 'ș-le procurase fiă prin banî, fiă prin bine-faceri către vre un discipulă ală filosofului pitagoric².

Filolau avu ca succesoră pe EURYTUS (Εὐρύτος) din Tarentă, ér acesta pe XENOPHILUS (Ξενοφίλος) din Calcida (în Tracia), pe PHANTO (Φάντων), pe ECHECRATES (Ἐχέκρατης), pe ACRIO (Ἄκριων)³, pe DIOCLES (Διοκλῆς) și pe POLVMNASTUS (Πολύμναστος) din Fliunta.

§ XII. ARCHITA. IPOCRATE. EPICHARMU. LISE.

ARCHYTAS (Ἀρχύτας) din Tarentă⁴, născută pe la 430 a.

1. Aristotelis *De caelo*, lib. II. 13 ap. Hoefler op. cit. pag. 110.

2. Platone, după ce pornise spre Sicilia la tiranulă Dionisiu, a cumpărată cu 40 mine alesandrine de argintă, de la rudele lui Filolau, menționata scriere a acestuia, din care și-a estrasă *Timeulă*. Alți spună că Platone a primit-o în dară, fiindă că rugase pe Dionisiu să libereze din închisore pe ună tēnēră dintre discipulăi lui Filolau: εἰβλίον μὲν Πλάτωνα τὸν φιλόσοφον παραγενόμενον εἰς Σικελίαν πρὸς Διονύσιον ὠνήσασθαι παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ Φιλολάου, ἀργυρίου Ἀλεξανδρινῶν μνῶν μ'. καὶ ἐντεῦθεν μεταγεγραφεῖν τὸν «Τίμαιον». ἕτεροι δὲ λέγουσι τὸν Πλάτωνα λαβεῖν αὐτὰ παρὰ Διονύσιου, παραιτησάμενον ἐκ τῆς φυλακῆς νεανίσκον ἀπηγγεμένω τῶν τοῦ Φιλολάου μαθητῶν». Diogene Laertiulă. VIII. 7. 4. A se vedé, mai la vale, despre viéta și doctrinele lui Platone.

3. «Timæus, Acrio, Echecrates Pythagorei Locris». Ciceronis *De finibus*, v. 29, 87. Cf. Iamblichus, *Vita Pythagoræ*, et Diogenes Laertius. VIII. 48.

4. Diogene Laertiulă, lib. VIII. 4. — Să nu se confunde acestă

Cr., fu scolarul lui Filolaŭ¹ și ajunse distinsă geometru, renumită mecanică². Elă scăpă vieța lui Platone³, prevenindu-l printr'ua epistolă despre intențiunile rău-voitore ale lui Dionisiu, tiranul Siracusei⁴. Admirat pentru totu felul de virtuți (ἐπι πάση ἀρετῇ), fu ales de șapte ori ca să guverne statul (de și acéstă înaltă magistratură se da cui-va numai pentru ună ană, conform legii), ceia-ce ênsă nu-l împedica d'a se ocupa cu matematica. Elă celă d'ântăiă stabili în modă metodică principiile mecanice, prin aplicarea geometriei, construindă uă porumbiță automatică, miscată de aerul comprimată ce avea într'ênsa⁵ și printr'ună mecanismă așia de ingeniosă, în cătă imita sborul unei păsări vii. Archita peri într'ună naufragiă, nu departe de Tarentă⁶. Din numeroșele scrieri despre astronomiă⁷, matematică, agricultură etc. ne-aŭ rămasă foarte puține fragmente: din ele, ca și din citațiunile posteriorilor⁸, rezultă că dênsulă deslegase problema celor două medii proporționale, descoperise duplicarea cubului, definise infinitul «ceia-ce este mai mare seŭ mai mică de cătă ori-ce cantitate dată» și propagase cele mai frumoșe principie de morală politică⁹.

Archita c'ună altă omonimă, scriitoră latină din seculul I ală erei crestine, contimpurană cu Vitruviu și care este citată în *Tractatulă de geometriă* ală filosofului Boetiu.

1. F. Hoefler, *Histoire des mathématiques*, pag. 132.
2. Ciceronis *Laelius sive De amicitia* dialogus, cap. xxiii, 88.
3. Parte din epistolele schimbate între Archita și Platone suntă reproduse de Diogene Laertiulă în cartea viii.
4. A se vedé, mai la vale, biografia lui Platone.
5. «Aura spiritus inclusa». Aulă Gellii *Noctes atticæ*. x. 32.
6. Evenimentă nemurită de Orațiu prin oda' 28 din cartea ii.
7. Cicerone, în *De amicitia*, reportă asertiunea lui că, d'arū fi posibilă se se rădice cine-va în înălțimea firmamentului, frumusețea universului nu i-arū produce atăta plăcere, déca n'arū avé ună amică, căruia să i-o descriă.
8. Ca Diogene Laertiulă, Eutociu (comentatorulă lui Archimede), Eudemă, Aristotele, Simplicius
9. Ast-felă i-se atribuie opiniunea că totă ce e bună și dreptă

HIPPOCRATES (Ἱπποκράτης) din Chios¹, care trăia pe la 440 a. Cr., ocupându-se cu comerțul pe mare, fu prins de pirați și, după ce scăpă, se duse la Atena, unde studiă filosofia pitagorică și academică, pentru a cărei înțelegere trebuise să aprofundeze geometria. Dobândind cunoscințe întinse, începu să predă cursuri cu plată, după exemplul sofistilor, ceea ce i cauză excluderea din congregațiunea pitagorică. El se ocupase în special cu problema despre cuadratura cerului.

HIPPOCRATES din Cos, fondatorul medicinei din secolul v a. Cr., păru adăpat în special de principiele lui Eraclit, căci admise focul ca substanță și constructor și organizator al corpurilor. Sufletul său viețea este, după densul, un foc subtil, răspândit în toate viețuitoarele²: de aceea, în practica medicală, întrebuițase arsurile (causticele)³.

EPICHRMUS (Ἐπίχαρμος), născut în insula Cos⁴, dus de copil la Megara (Sicilia) și apoi la Siracusa (din care cauză e poreclit când Megaricul, când Sicilianul), fu discipul lui Pitagora și, în cei 90 ani ai vieții, scris: diferite comentarii *Despre știința studiului naturii* (Περὶ τῆς φυσιολογικῆς ἐπιστημῆς), tradusă în versuri latine de poetul roman Q. Eniu⁵; uă

trebuie preferit utilului, că legile trebuie să stabilească totu ce privesc divinitatea, spiritele și strămoșii familiei: «ὁμοί τὸν νόμον τὰ περὶ θεοῦ καὶ δαίμονας καὶ γονέας καὶ ὄλων τὰ καλὰ καὶ τίμια πράγματα τίθεσται».

1. Una dintre insulele dese «sporade».

2. Școala care admite un principiu vital și a numit «vitalism» (de la *vita*, vieț) și «animism» (de la *anima*, suflare vitală). Ea a fost din nou scosă la ivielă în timpii moderni. Cf. A. Lefèvre, *La philosophie* (Paris. 1879), pag. 75.

3. A se vedea *Cronica din Nürnberg* (București. 1893), pag. 41.

4. Diogene Laerțiu, lib. viii, cap. iii. 3.

5. A se vedea neo-pitagorică din epoca română, part. iv, cap. iv.

Culegere de sentințe (Γνωμολογία), *Despre medicină* (Περὶ τῆς ἰατρικῆς) și diferite comedii, care prin spiritul lor aparțineau vechiei comedii grece (în parte imitate de poetul latin M. Acciu Plautu¹). Epicharmu muri, sub domnia lui Ierone, la 477 a. Cr.²

LYSIS (Λύσις) din Tarentu, filosofu pitagoricu stabilitu la Atena între anii 380—320 a. Cr., trece dreptu adevăratul autoru alu așa numitelor «versuri de aură» (χρῶσεα ἄεργα) atribuite lui Pitagora. Este mai probabilă opiniunea că elevul compusese altele, după modelul maiestrului. Elu fu preceptorul generalului tebanu Epaminonda³ și scrise patru opere în versuri⁴.

CAPITULUL IV.

§ XIII.

SCOLA ELEATICĂ.

Acéstă scólă s'a numitü după orașulü Elea⁵, coloniă fundată de Foceanii ionicî în Lucania (Italia inferioră seü Grecia mare)⁶, unde se stabilescü seü se nascü filosofii carei propagă teoriile.

1. Horatiu *Epistol.* lib. II, ep. I, vers. 58; Aulu Geliu, *Noctes atticæ.* III. 3; a mea *Istoriă a literaturii latine*, pag. 32.

2. După cum rezultă din indicațiunile date de «Marmora din Paros». Cf. Iamblichu, *Vita Pythagoræ.* 29.

3. Ciceronis *De officiis.* I. 44. 155 și *De oratore.* III. 34. 139.

4. Intitulate *Despre totu* (Περὶ τοῦ ὅλου), *Cuvântulü sacru seü Legendă sacră* (Ἱερὸς λόγος), *Despre sufletü* (Περὶ ψυχῆς) și *Despre pietate* (Περὶ ἐουσεβείας). Diogene Laertiulü. VIII. 1. 5.

5. Disă mai întâiü *Iela* (Ἰέλῃ) seü *Ila* (Ἰλή), apoi *Elea* (Ἐλέα) și *Velea* (Ἐλλη), adı numită *Velea seü Velia*. — Să nu se confunde Elea din Grecia-mare cu Elea de pe litoralulü Eolidei (Asia-mică), lângă gura riului Caicü. Cf. Ciceronis *De natura deorum.* III. 33. 82.

6. Acei coloni fugiseră din patriă spre a nu căde sub jugulü Persilor. Cf. Erodotu, lib. I. 164. Totu Foceanii fundară Marsilia și alte orașe de pe litoralulü Liguriei.

Pe cândă cugetătorii scólei ionice porniseră de la esperiință și luaseră ca basă mărturia simțurilor, încercândă să esplice originea a totă ce e relativă și variabilă, cum și relațiunea lucrurilor cu ceia-ce este absolută și invariabilă, scóla eleatică își propune a deosebi raționamentul de observare și, contrarū celei ionice, neglige matematica și astronomia. In locul unității principiului primordială, cum susține scóla ionică, ea adoptă dualitatea (dualismul): declară că esperiința este uă aparință amăgitoare; că miscarea și schimbarea nu se potă înțelege; în fine, identifică pe dumne-deu cu lumea, și de aceia se caracterisază printr'un panteismă idealistă.

Multe din ideiele-i de căpeteniă au fostă desvoltate de filosofi posteriori (ca Giordano Bruno, Spinoza și alții).

§ XIV. XENOFANE.

XENOPHANES (Ξενοφάνης), născută între anii 500—470 a. Cr.¹, în orașul Colofonă din Ionia, la etatea de 25 ani fu esilată din patriă, cădu în mâna Persilor, apoi fugi la Atena, ér de aci la Siracusa. Peste puțină trecu la Crotona, ca să asculte pe Pitagora; după cât-va timpă se aședă în orașul Elea, unde și petrecu vieța profesândă filosofia; avu ca scolară pe Parmenide, ér în cele din urmă, săracă și slăbită, se întorse să moră

1. Cf. Mallet și Hoefler, op. cit.—După Sotione, Apolodoră și Sextu Empiriculă, s'arū fi născută la anulă 602 a. Cr. (a 40 olimpiadă). Mallet, pag. 197. Alte cronologii susțină ca anul ală naserii lui 620 și 540 ca dată a stabilirii lui în Elea. (A. Lefèvre, pag. 65). Este necontestată că Xenofane menționază despre Pitagora, că Eraclită și Epicharmă vorbescă despre densusă. La Zancle n'a locuită de câtă după ce acestă orașă deveni cu totulă ionică. Cf. Diogene Laerțitulă. ix. 18.

în patriă, avându etatea de peste 100 ani. Fără a fi voit să inaugureze uă nouă sistemă filosofică, elă trece dreptă fundatoră ală scólei eleatice, din cauza stabilirii lui în Elea.

Xenofane pornesce de la principiulă că din nimică nimică nu se face și ajunge la ideia unei divinități, care nu s'a născută, ci a trebuită să existe din eternitate, ecuală sieși, infinită, numai spirită și inteligință, care vede totă, cunoasce totă, aude totă¹: οὐλος ὀρα, οὐλος δὲ νοεῖ, οὐλος δε τ'ἀκούει. Acelă deă, superioră celor-l-alți deși și ómenilor, nu sémená cu muritorii nici la corpă, nici la inteligință; este unică și bună, fiindă că, déca natura divină există, ea trebuie să fiă totă ce póte fi mai bună și mai puternică; e absolută și eternă, pentru că numai ceia-ce se nasce e supusă morții; este imutabilă, căci eternitatea escluce schimbarea; e activă numai prin forța cugetării; imaterială, fiindă că materia se preface neîncetată; așa dére independinte și distinctă de lumea pe care o guvernă². In resumată, divinitatea, ființa cea mai putinte și mai bună (τὸ πάντων ἄριστον καὶ κράτιστον) e unică, cu totul asemenea și ecuală sieși; nici limitată, nici nelimitată; nici miscătoare, nici nemiscătoare; ea nu póte fi represintată sub nici uă formă umană, căci constă numai din cugetare, din simțire, din ce-va cu totulă spirituală, și are forma sferică, pentru că sfera e corpulă de formă perfectă, care se limitéză prin sine însuși³.

1. *Xenophanis Colophonii carminum reliquiae* edid. S. Karsten. (Bruxelles. 1830 în 8° și 1850) fragmen. II, p. 35, edit. A. Pegron. Lipsia. 1810 în 8°.—*Commentationum Eleaticarum* pars I, de Crist. A. Brandis (Altonæ, 1813).

2. André Lefèvre, op. cit., pagina 67.

3. Așa dér Xenofane e întemeiătorulă monoteismului rațională, desvoltată mai în urmă de Socrate și de Platone. A. Lefèvre, *La philosophie*, pag. 67.

Formarea lumii o explică prin concursul și influința reciprocă a două elemente primordiale : d'ua parte apa și pământul amestecate (τὸ ὕδωρ καὶ ἡ γῆ), de alta spiritul, forța care le-a pus în mișcare (sub forma de foc și aer), forța inerentă materiei, unită cu densa și formându un tot indisolubil¹. Așa dă dualitatea spirit și materie, răspândită pretutindeni în natură, a dat naștere tuturor lucrurilor. Și, fiind că orice lucru material își are în sine și spiritul său sufletului corespunzător, de natură aeriformă (vaporosă), de aci urmează că divinitatea se află în tot și în toate. Pentru acest motiv, Xenofane trece drept fondator al panteismului idealist.

Din evaporarea apei s'a născut aerul, din condensarea pământului au rezultat pietrele și din combinarea lor corpurile organice. Dintre cele două elemente, mai preponderant este pământul, din care totul este și în care totul se întoarce:

Ἐκ οὗ πάντα γαίης καὶ εἰς γῆν πάντα λυέσθαι.

Principiile sistemului panteist și materialist erau rezumate în următoarele propoziții: nimic nu a fost creat; tot ce este, există din eternitate și va dura etern; totul este unul; dumnezeu e universul și universul e dumnezeu².

După densul, producția este imposibilă, pentru motivele următoare: ea nu poate să provină din ce nu există, căci ar fi uă absurditate; din existențele ne-

1. «Xenophanes, paulo antiquior Anaxagora, unum esse omnia dixit neque id esse mutabile, et id esse deum, neque natum unquam, et sempiternum, conglobata figura». Ciceronis *Academic.* II. 37.118.—«Xenophanes, unus qui deos esse diceret, divinationem funditus sustulit». Cicer. *De Divinat.* I. 3.5 și 39.87.—«Xenophanes, mente adjuncta, omne præterea quod esset infinitum, deum voluit esse». Ciceronis *De nat. deor.* I. 11. 28.

2. Fr. Hofer, *Histoire de la physique et de la chimie*, pag. 341.

similare nu p \acute{o} te s \acute{e} provin \acute{a} , c \acute{a} c \acute{i} nu este admisibil \acute{u} ca din bine s \acute{e} resulte r \acute{e} ul \acute{u} \acute{s} i vice-versa; cele similare nu pot \acute{u} de c \acute{a} t \acute{u} s \acute{e} se repete, s \acute{e} se reproduc \acute{a} pe sine \acute{s} i. A \acute{s} ia d \acute{e} r producere nu esist \acute{e} : tot \acute{u} ce se afl \acute{a} \acute{i} n realitate, esisten \acute{a} principal \acute{a} ($\tau\acute{o}$ $\delta\upsilon\nu$ $\kappa\alpha\tau'$ $\acute{\epsilon}\xi\omicron\chi\acute{\eta}\nu$), este etern \acute{u} \acute{s} i imutabil \acute{u} . T \acute{o} te lucrurile sunt \acute{u} supuse legii unit \acute{a} ti \acute{i} , c \acute{a} c \acute{i} esisten \acute{a} este unul \acute{u} \acute{s} i totul \acute{u} ($\acute{\epsilon}\nu$ $\tau\acute{o}$ $\delta\upsilon\nu$ $\kappa\alpha\iota$ $\pi\acute{\alpha}\nu$).

El \acute{u} sus \acute{t} inu c \acute{a} p \acute{a} m \acute{e} ntul \acute{u} \acute{i} ntreg \acute{u} a fost \acute{u} la \acute{i} nceput \acute{u} acoperit \acute{u} de ap \acute{a} , c \acute{a} are forma unui con \acute{u} r \acute{e} sturnat \acute{u} , a c \acute{a} ru \acute{i} bas \acute{a} se perde \acute{i} n nem \acute{a} rginirea aerului s \acute{e} u eterului, \acute{e} r pe al \acute{u} c \acute{a} ru \acute{i} v \acute{e} r \acute{f} u trunchiat \acute{u} locuim \acute{u} noi \acute{o} menii. S \acute{o} rele, luna \acute{s} i \acute{i} n genere t $\acute{o$ te astrele sunt \acute{u} locuibile $\acute{1}$, d \acute{e} r, ca simple meteore de natur \acute{a} vapor \acute{o} s \acute{a} , se sting \acute{u} \acute{s} i se reaprind \acute{u} continu \acute{u} . Miscarea lor se efectue \acute{a} \acute{i} n line \acute{a} dr \acute{e} pt \acute{a} , d \acute{e} r lunga-le durat \acute{a} \acute{s} i marea-le dep \acute{a} rtare fac \acute{u} s \acute{e} ni-se par \acute{a} c \acute{a} descri \acute{u} linii curbe $\acute{2}$.

Lu \acute{i} Xenofane i-se atribuie: u \acute{a} poem \acute{a} *Despre natur \acute{a}* ($\Pi\epsilon\rho\acute{\iota}$ $\varphi\acute{\upsilon}\sigma\epsilon\omega\varsigma$), compus \acute{a} \acute{i} n versuri esametre \acute{s} i \acute{i} nt \acute{r} 'un \acute{u} spirit \acute{u} religios \acute{u} ; c \acute{a} te-va elegii gnomice; un \acute{u} num \acute{e} r \acute{u} de versuri iambice, prin care critica pe Esiod \acute{u} \acute{s} i Omer \acute{u} pentru aser \acute{t} iunile lor despre pluralitatea \acute{d} eilor $\acute{3}$, versuri pe care nu le scrisese, ci — la etatea \acute{i} de 92 ani — se spune c \acute{a} el \acute{u} \acute{e} nsu \acute{s} i le recita \acute{s} i c \acute{a} nta \acute{i} n pu-

1. «Xenophanes habitari ait in luna eamque esse terram multarum urbium et montium» Ciceronis *Academic \acute{a} qu \acute{a} estiones*. II. 39, 123; Lactantii *Institut. divin.* lib. III, 23.

2. Stobeu, *Eclog \acute{e} physica \acute{e}* , I, 534; Plutarch \acute{u} , *De placitis philosophorum*. II. 24; Achile Ta \acute{t} iu, *Isagog \acute{e}* in Aratum, cap. XI. apud Hoef \acute{e} r, op. cit., pagina 102.

3. Dup \acute{a} d \acute{e} nsul \acute{u} , Omer \acute{u} \acute{s} i Esiod \acute{u} ereau corup \acute{t} orii adev \acute{e} ratei religii, c \acute{a} c \acute{i} atribuiau \acute{d} eilor nu numai capacit \acute{a} ti \acute{s} i virtu \acute{t} i umane, ci \acute{s} i vi \acute{t} ii \acute{s} i crime (ca adulteriul \acute{u} , \acute{i} ncel \acute{a} ciunea, furtul \acute{u} , omorul \acute{u} etc.). Apoi adaug \acute{a} : «nimeni n'a sciut \acute{u} , nimeni nu va sci nimic \acute{u} sigur \acute{u} despre \acute{d} ei \acute{s} i despre univers \acute{u} ($\pi\epsilon\rho\acute{\iota}$ $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\omega\nu$), \acute{s} i cel \acute{u} ce vorbesce mai bine despre d \acute{e} n \acute{s} ii nu scie mai multe!» Sestu Empiricul \acute{u} , *Adversus mathematicos*. IX. 195. Asemenea idei se mai \acute{i} nt \acute{e} lesc \acute{u} la sofist \acute{i} , la epicurei, la sceptici. A. Lef \acute{e} v \acute{e} re, op. cit. pag. 96.

blică spre a fi învățate de alții¹ și spre a câștiga cu ce s'și îngrope copiii; în fine, două poeme epice de câte 1000 versuri, una despre întemeierea orașului Colofon², alta despre colonia din Elea.

§. XV. IPONE ȘI ENOPIDE.

HIPPON (Ἰππων), născut în orașul Regiu (Rhegium), urmă sistema eleatică, admițându totu două elemente primordiale, ênsă *focul* și *apa* (πῦρ τε καὶ ὕδωρ), unul ca forță activă, alta ca materie pasivă, supusă transformării și putându produce cele-l-alte lucruri. Focul (căldura) a pus în mișcare apa: prin evaporarea ei s'a născut pe de o parte aerul, pe de alta pământul și cele-l-alte ființe.

ENOPIDES (Ἐνοπίδης)³, născut în insula Chios, călătorise în Egipt pe la 450 a. Cr. ca să studie matematica și astronomia⁴: aci află despre oblicitatea ecliptice⁵ și, întorcându-se în Grecia, stabili la Olimpia uă tablă de aramă pentru calcularea mersului sôrelui. Elian⁶ îi atribuie invențiunea ciclului de 59 ani pentru concordarea anului lunar cu cel solar, socotind pe cel din urmă de 365 zile și 9 ore. Calea lacteă, după densusul, fusese drumul pe care sôrele îl urmăse uă-dinióră, dér, îngrozit de cina lui Atreu,

1. «Ἀδὸς ἐρραψόδει τὰ ἑαυτοῦ». Diogene Laertiulă. ix. 18. — «Xenophanes, Parmenides minus bonos versus fecerunt quam Empedocles». Ciceronis *Academic.* ii. 23, 74 și 5, 14.

2. Sub titlul de Κολοφῶνος κτίσις.

3. Pe care unii îl trecu între filosofi pitagorici.

4. Diodoră Sicilianulă, lib. i. 48 și 98.

5. Ecuatorul sferii oblice s'a numit *ecliptică*, pentru că aci se observă mai tôte eclipsele, aci se efectua mișcarea proprie anuală a sôrelui și, fórte aprópe de acestu plană, se roteșcu luna și tôte planetele, de și cu orbite deosebite.

astrulū dīlei părăsise vechiulū drumū, alegēndu'si actuala cale a zodiaculū¹. In cosmogoniā admite totū douē elemente generatōre, *foculū* și *aerulū* (πῶρ τε καὶ ἀήρ), unulū ca origine a tuturor astrelor, altulū ca basă a celor-l-alte lucruri din natură. Elū încercase a esplica crescerile anuale ale Nilulū printr'ua ciudată teoriă, susținēndū că provinū din causa căldurii interiōre a pământulū². Ca matematicū, i-se atribuie soluțiunea problemelor ce figurēză sub no. XII și XXIII în prima carte din opera lui Euclide³.

§ XVI. PARMENIDE.

PARMENIDES (Παρμενίδης), născutū în orașulū Elea, pe la 518 a. Cr., trăi stimatū de toți contimpuraniī pentru viētaī cea virtōsă. Spre bētrânețe (probabilū pe la anulū 460) călētori cu Zenone pēnē la Atena, unde făcu cunoscință cu Socrate⁴.

Elū continuă și desvoltă sistema învેțătorulū sēū Xenofane, admitēndū uă diadă ca elemente primordiale, constândū ēnsē dintr'unū focū etericū (lumina și căldura) ca principiū activū, și din pământū ca principiū pasivū (rēcēla, întuniculū, nōptea)⁵; celū d'ântaiū ē pētrundētōrū, activū, realū și pozitivū, elementulū

1. Fr. Hofer, *Histoire de l'astronomie*, pag. 113.

2. Diodorū Sicilianulū, lib. I. 98.

3. F. Hofer, *Histoire des mathématiques*, pagina 137. A se vedē despre Euclide partea IV, cap. I.

4. Parmenide, în etate de 58 ani, se dusesē la Atena cu ocasiunea marelor Panateneie, însoțitū de Zenone eleaticulū, care avea atunci 40 de ani. Socrate dēr erea încă tēnērū (σφόδρα νέος), adică în etate de vr'o 20 ani. Unulū din faimōsele dialoguri ale lui Platone pōrtă numele filosofulū Parmenide.

5. «Parmenides ignem dixit esse a quo omnia gignerentur, qui moveat terram, quæ ab eo formetur» Cicer. *Academ.* II. 37, 118.

intelectuală și creatoră (*δημιουργός*)¹; celălalt, cel de-al doilea, desigur și greu, negativ, material (*ὕλη*). Ființa sa este existența, este focul, identică cu sufletul, cu puterea și cu mișcarea: în mod necesar (*ἀναγκαιως*), ea este singură, activă și nimic nu poate fi în afară de ea; ea este una (*τὸ ἓν*), eternă, neschimbătoare, fără trecut, fără viitor, fără limite și fără diviziune. Acest spirit, influențându-mă materia, a creat tot ce se află în natură.

Cu ast-fel de tendințe către idealism, Parmenide susține că unicul criteriu pentru cunoșterea adevărului este rațiunea, de orice simțurile corporale nu ne oferă nici o certitudine: *κριτήριον δὲ τὸν λόγον, τὰς τε αἰσθησεις μὴ ἀκριβεῖς ὑπάρχειν*. Prin urmare sunt două feluri de cunoștințe: unele adevărate, ale rațiunii, altele numai aparente, ale simțurilor. Totul (existența) este fără început, invariabil și indivizibil, ocupă întregul spațiu și se limitează prin sine însuși. Așa este orice mișcare și orice prefacere este numai o simplă apariție, este nu o realitate.

În astronomia afirmă că pământul are forma sferică, că lumina și căldura și aerul și apă sunt și acestea și acestea stă.

Teoriile filosofice și-le expuse în versuri esametre, scriind opera intitulată *Despre natură* (*Περὶ φύσεως*)³. În partea I, se ocupa cu acele cunoștințe, pe care ni le dă rațiunea, și tracta despre inteligibil, despre veritate și despre ființa unică. Pornind de la principiul

1. «Parmenides belum, discordiam, cupiditates ceteraque generis eiusdem ad deum revocat». Ciceronis *De natura deor.* I. 11, 28. *Academicæ questiones*, II. 5, 14.

2. De și această descoperire este atribuită lui Pitagora.

3. A se consulta scrierile lui Buhle și opera lui Brandis «*Xenophanis, Parmenidis et Melissi doctrina, e propriis philosophorum reliquiis repetita*». Ciceronis *De nat. deor.* I. 11, 28, *Academ.* II. 42, 129; 23. 74, 514 și IV. 23; Plutarchi *De audiendis poetis.*

că cugetarea și obiectul ei sunt identice, stabilia că numai ceia-ce ne confirmă cugetarea (rațiunea) este adevărată și permanentă. Tóte câte există au trebuit să fiă create din ce-va și de cine-va. Creatorul e spiritul, dotat de forță și de mișcare¹. În partea II, tracta despre opinii și explica mundul simțibil, ajungându la concluderea că tóte cunoștințele empirice sunt simple iluzii ale simțurilor, că numai cele raționale sunt adevărate, că nu există nici producere, nici transformare; căci, ȕicea densusul, ceia-ce există cum aru mai pute să voiescă a fi, cum s'aru mai pute nasce? Déca s'aru produce, n'aru fi; déca numai aru avé se existe, nici c'aru pute fi. Ast-felú orí-ce producere e nimicítă și peirea este inadmisibilă².

Afară de acéstă operă, mai făcuse uă espunere în formă de corónă (*στεφάνη*), represintându brăul luminos percursú de sóre în jurul cerului, pe care îl considera ca divinitate³.

§ XVII. MELISU.

MELISSUS (*Μέλισσος*), născutú în insula Samos, se ocupă cu afacerile publice, ajuns generalú, se opuse cu táriă

1. În poema *Περὶ φύσεως*, scrisă în modú metaforicú, spunea că, fiindú dusú de cai péné unde potú ajunge cugetările, pētrunsesse — sub direcțiunea feciórelor sórelui — la porțile nopții și ale ȕilei. Acolo *Δίκη*, justiția eternă, care avea chiăiele porții, îl luă de mână, îi adresă cuvinte bine-voitóre și i-vesti că i-se păstrase a învăța totulú, spiritulú nepregetătorú alú adevărului persuasivú și părerile ómenilor, în care nu trebuie să pună deplină încredere. Cf. Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*. VII. 111, apud Otfried Muller, op. cit. tom II, pagina 80.

2. Simplicius către Aristotele, *Physica*, 316. Cf. Brandis, în *Comment. eleaticæ* etc.

3. Parmenides (ex opinione Vellei Epicurei) commenticium quiddam coronæ similitudine effecit (*στεφάνην* appellat), continente ardore lucis orbem, qui cingat cœlum, quem appellat deum. Cf. Ciceronis *De natura deorum*. I. 11. 28 și *Academic.* II. 5. 14.

Atenianilor în resbelul din anul 440 a. Cr. și i învinse la 444 într' uă luptă navală (în absința lui Pericle)¹.

Prin opera'i *Despre fință și despre natură*, scrisă în prosă și sub formă dialectică, reproduse teoriile lui Parmenide, ajungându la uă completă negațiune. Astfelu susținu că universul este infinitu și nelimitatū în timpū (*ἄπειρον*), nemiscatū, asemenea sieși, unicū și neschimbătorū²; că nu esistă nici golū, nici miscare, acestea fiindū uă ilusiune a vederi³; că reproducerea este imposibilă⁴; că pluralitatea lucrurilor și divisibilitatea, pe care ni-le confirmă simțurile, suntū uă simplă aparință în noi (*τὸ ἐν ἡμῖν*), cu totulū în a-fară de cunoscința reală. Despre deī susținu că nu se pôte spune nimicū, fiindū că n'avemū nici unū mijlocū de a i cunósce. Mundulū este condusū de necesitate, care se manifestă prin două forțe, atracțiunea (iubirea) și repulsiunea (ura).

§ XVIII. ZONONE ELEATULŪ.

ZENO (*Ζήνων*) din Elea⁵, amiculū și elevulū lui Parmenide, înflori pe la anii 460 a. Cr. și deveni cuno-

1. «Melissus Samius fuit, non philosophia magis, quam rebus gestis clarus». Cf. Diogene Laerțiu, lib. iv. 24.

2. «Melissus dixit hoc, quod esset, infinitum et immutabile, et fuisse semper et fore». Ciceronis *Academic. quæst.* II. 37, 118.

3. Diogene Laerțiu lib. ix, cap. 4.

4. Été modū i de a raționa: «Déca n'arū esista nimicū, ce s'arū puté dice, despre acea stare, ca despre uă esistință? Déca esistă ce-va, acelū ce-va e seū uă producere seū uă esistință eternă. Déca e uă producere, atunci provine seū din ce esistă seū din ce nu esistă. Nu e ênsé posibilū ca ceva se provină din neesistință, pentru că nimicū esistente nu devine din neesistente, cu atâtū mai puținū esistința absolută (*τὸ ἀπλῶς εἶν*). Asemenea nici esistința nu pôte proveni din esistință, căci, déca arū esista, nu s'arū mai produce. Așia dér esistentele nu e unū produsū, decī este uă esistință eternă». Simplicius *Adversus physicos*, fragm. 22.B.

5. Despre cei-l-alfi Zenoni, a se vedé scōla stoică.

scutū ca înfocatū apărătorū alū libertății. Călătorindū la Atena, întreprinse a face apologia idealismului eleaticū, citindū uă scriere propriă, în care demonstrează prin raționamente și cu uă rară dibăciă — că nu există multiplicitate, că prin urmare este unū ce cu totul absurdū realismul empiricū, adică doctrinele materialiste. Intorcându-se în patriă, fu implicatū într'ua conspirațiune, proiectatā pentru răsturnarea tiranului din Elea, și muri, cu multă tăria de caracterū, în cele mai crude chinuri¹.

Elū e consideratū ca fundatorū alū dialecticei, fiindū că pentru prima oră întrebuiță dialogul pentru espunerea doctrinelor filosofice².

În cosmogoniă admise că totul s'a născutū din patru elemente: caldulū (θερμόν), uscatulū (ψυχρόν), recele (ξηρόν) și umedulū (ὕγρόν), care se potū reduce la două, foculū și apa³. Amândouē aū fostū combinate, pêne a sta împreună în echilibru, printr'ua forță activă, miscătoare, a-nume necesitatea (ἀνάγκη), ale cărei manifestări suntū iubirea (φιλία) și ura (νεῖκος)⁴. Ómenii s'aū născutū din pământū, avëndū unū sufletū rezultatū din tóte elementele⁵. Lumile suntū numeroase, dér golū nu pôte să existe.

De și consideratū ca reprezentantū alū scólei eleatice, elū esageréză prin nesocotirea simțului comunū și prin escesulū de raționamente, ceia-ce pregătesce

1. Suferite pentru că nu voise a'si denunța complicii: «Zeno Eleæ in tormentis necatur». Ciceronis *De natura deorum*, III. 33. 82. — «Zeno Eleates perpressus est omnia, potius quam conscius delendæ tyrannidis (Nearchi) indicaret» Ciceronis *Tusculanæ quaestiones* II. 22. 52 și *Academicæ quaestiones*. II. 42. 129.

2. Diogene Laertiulū, lib. IX. cap. V.

3. Unii aū vëdutu într'ensele foculū, pământulū, aerulū și apa, ca în sistema lui Empedocle.

4. Stobeu, *Eclog.* I. apud. Ritter op. cit. tom. I, pag. 421.

5. A se vedé *Cronica din Nürnberg* (Bucuresci. 1883) pag. 28.

calea sofisticeii și a scepticismului. În adevăr, Zenone negă nu numai realitatea lucrurilor, dér și esistența spațiului și a mișcării, prin patru argumente negative (*ἀπορίαι*), comentate de Aristotele¹.

Déca spațiul este ce-va, atunci trebuie să se afle unde-va și să fiă coprins în ce-va, adică i-ar trebui un alt spațiu, pe care s'ar ocupa, celui de al doilea i-ar trebui un altul (al treilea) și așa mai departe, până la absurd: deci spațiu nu există. Neesistența mișcării o demonstrează prin exemplul săgeții: aruncată cu arcul, săgeța trebuie să treacă printr'ua infinitate de puncte intermediare, în care se oprește puțin, foarte puțin, dér se oprește, stă, căci nu poate fi colo și dincolo în aceeași secundă; așa, dér săgeța stă în mai multe puncte și simțurile (vederea) ne amăgesc, căci, pe când ne arată că săgeța merge, se mișcă, în realitate ea stă într'un număr infinit de puncte. Ast-fel e și argumentul bróscei său al lui Achile².

Déca s'ar admite esistența mai multor lucruri reale, ar urma să li-se atribuie și calități contrare (asemănarea și neasemănarea, unitatea și pluralitatea, mișcarea și imobilitatea), ceea-ce ar fi absurd. De asemenea nu se poate concepe divisibilitatea obiectelor, căci părțile lor ar fi sau simple sau compuse: în primul caz, corpul n'are întindere, mărime și nu există; într'al doilea, n'are unitate, fiind în același timp finit și infinit. Așa dér nu există nici gol, nici spațiu, nici mișcare, nici pluralitate, nici divisibilitate³.

1. A se vedea Aristotelis *Physica*, lib. vi, cap. ix.

2. Se presupune că «pedagerul» Achile, luându-se la întrecere cu uă brósă țestoasă, n'o va pute ajunge nici-uă-dată; căci, când va sosi în punctul de unde brósca plecase, ea va fi parcursă ore-care distanță și așa mai departe.

3. Doctrina lui Zenone eleaticul a fost studiată de Vico în opera *De antiquissima Italorum sapientia*.

Scriindă în prosă, elă ié ca subiectă ală opereă lui sě justifice separațiunea reflesiunii filosofice de cugetarea vulgară (*δόξα*), demonstrândă absurditatea ce rezultă din ideiele despre varietate, miscare, producere, contrare doctrineă «unulă și totulă» a lui Parmenide.

XENIADES (*Ξενοδοῦς*)¹ din Corintă adoptă ideiele scólei eleatice, pe care mai târđiu le voră reînoui și continua filosofii ce aparțină scólei megarice.

CAPITULULŪ V.

§ XIX.

SISTEME INTERMEDIARE.

Intre scóla eleatică și cea atomistă, se interpună sistemele cător-va cugetători de valóre, dintre care cei mai însemnați suntu Eraclitū, Anasagora, Archelaū, Onomacritū și Empedocle.

De și unii i-aū clasificatū printre filosofii ionici, din cauza sistemei lor fizice, séu i-aū alăturatū scólei eleatice, ér alții i aū consideratū ca sincretici, totuși ei merită a fi studiatī în parte, atătū pentru originalitatea teorielor și influința ce-aū esercitatū asupra doctrinelor posterioare, câtū și pentru pluralitatea elementelor din care admitū că s'a formatū lumea.

§ XX. ERACLITŪ.

HERACLITUS (*Ἡράκλειτος*), născutū în Efesū la anulă 540 a Cr., trăi departe de ori-ce afaceri, din cauza corrup-

1. Sextus Empiricus, *Πρὸς τοὺς μαθηματικούς*. VII. 48, 55.

țiunii în care zăceau mai toate orașele grece din Asia-mică. Inclinându spre satiră, elu detesta demagogia ce domnia în orașu'i natalu. Ostracismulu pronunțatu în contra virtosulu sêu amicü Ermodoru (Ἐρμόδορος) îi mări melancolia, rămasă legendară¹, îlu făcu să deplângă perversitatea ómenilor și să nu védă nici Atena, nici curtea regelui Darius, care îlu chiăma², ci se se retragă la munți, spre a se nutri cu rădăcinii și ierburi, pêne la mórte (anulü 480 a. Cr.³).

Védendü diversitatea opiniunilor filosofice de pêne aci⁴, Eraclitü se sili să găsescă unü principiü care se împace pe toți, și ast-felü stabili uă sistemă dogmatică, ce'i pórtă numele. Acelü principiu este uă causă, uă forță, miscarea (*κίνησις*); căci, chiarü de ne-amü îndou de toate, nimeni nu póte nega că ori-cine pórtă în sine puterea care'lü face să'si misce capulu, timba, mânila etc. Ast-felü, făr'a se preocupa de esența materiei, se întrébă de unde provine și din ce transformări resultă dênsla. De aceia, ca și predecesorii din scóla ionică, admite unü singurü elementü generatorü alü mundulu, principiu materialü, fisicü, ênsé celü mai subțire și mai puternicü din toate, foculü (*τὸ πῦρ*), de natură eterică și activă⁵, adică lumina și căldura.

Lumea dér nu e opera nici a ómenilor, nici a țeilor (cum susținuseră Esiodü și Omerü), ci a fostü și va fi ast-felü prin acțiunea foculu; căci prin focü s'a

1. Ciceronis *Questiones tusculanæ*, lib. v, 36. 105.
2. Epistolele dintre ei le reproduce Diog. Laert. ix. 1. 9.
3. Elü urmase prelegerile lui Xenofane eleaticulü.
4. Intre alți discipulü ai lui fu Cratilu, profesorulü lui Platone.
5. «Heraclitus ignem dixit esse a quo omnia gignerentur». Cicer. *Academ.* II, 37. 118.—«Heraclitus deos ex igne esse credit» Varonis fragm.—«Dii ex igni sunt, ut credit Heraclitus» Boethius, *De diis*, p. 392.—«Stoici omnia solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes, quem ipsum non omnes interpretantur uno modo». Ciceronis *De nat. deorum*, III. 14. 35.

începută și prin focă are să se sfârșescă¹: γεννασθαι τον κόσμον εκ πυρός και πάλιν εκπυροσθαι. Foculă fiindă cauza miscării și originea totului, de aceia totulă se află și se va afla în curgere (ροή)², în miscare³, în continuă transformățiune (μεταβολή), ceia-ce constituie viața⁴. Totulă se nasce și se prefăce, prin puterea acestui focă viu în eternitate (πῦρ ἀείζωον), care se aprinde și se stinge după nisce legi neschimbătore, eterne⁵ și determinate⁶ de nestămutata sôrtă (εἰμαρμένη).

Căldura însufleșce tôte vietățile: ea e cauza descompunerilor, recompunerilor și purificărilor felurite, fenomene care în realitate nu suntă de câtă miscare.

Din transformarea focului se nasce aerulă⁷, apa, pământulă. Luă i-se datoresce producerea și disolverea (distrugerea) tuturor lucrurilor, prin efectulă rarifi-

1. A se compara credințele, fôrte răspândite și devenite populare, despre sfârșitulă lumii printr'ună focă generală (ἐμπύρωσις, *deflagratio*), admise și de religiunea creștină.

2. De mai multe ori prefăcerea lucrurilor o asemănă curgerii rîurilor: «Intrămă în aceleași rîuri și nu intrămă (fiindă că în același momentă devinū alte rîuri); suntemă și nu suntemă (fiindă că nici ună minută din existența noastră nu pôte fi oprită și prinsă ca ce-va permanentă): ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαίνομεν τε καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν. Εἰμέν τε καὶ οὐκ εἰμέν». A se consulta Heracliti *Alleg. Hom.*, cap. xxiv, p. 84.

3. «Mă miscă, prin urmare esistă» fu principiulă fundamentală de Eraclitū cu peste 2000 de ani înainte de faimosulă «*Cogito, ergo sum*» ală lui Descartes (Cartesius). Hoefler, *Histoire de la physique et de la chimie* (Paris. 1872), pagina 95.

4. Aceste idei fuseseră împrumutate din preceptele orifice.

5. «Κόσμον τὸν αὐτὸν ἀπάντων οὔτε τις θεῶν, οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν ἀεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ ἀείζωον, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννόμενον μέτρα». Clemens Alexandrinus, *Stromat.* v.

6. Ideiă luată ca punctă de plecare pentru doctrina *determinismului*, desvoltată mai târziū de Leibniz, împreună cu teoria despre *armonia prestabilită*. A se vedă pag. 21 de mai sus.

7. Aerulă, ca mai subțire de câtă cele-lalte elemente, alimenteză foculă și respirațiunea: aserțiune ală cărei adevără fu probatū tocmai peste 2250 ani de la mórtea filosofului grecū, prin cunoșcerea părților ce compunū aerulă. A se vedă F. Hoefler, *Histoire de la physique et de la chimie* (Paris. 1872) pag. 339.

cării și condensării (ἀραιώσσει καὶ πυκνώσσει)¹. Foculū condensatū devine aerū, aerulū vaporī, vaporīi apă, ér apa —printr'ua nouă condensare —produce pământulū; în modū inversū, pământulū rarificatū se schimbă în apă, din care provinū mai tóte cele-l-alte elemente prin evaporatiune (ἀναθυμιάσις). Așia dér nu esistă viêtă și mórte, ci continuă și neîntrepută transformare a corpurilor materiale², aparintē la omū prin veghiare și somnū, prin tinerețe și bătrânețe.

Nerēmânendū nimicū fixū în natură, ci fiindū într'ua perpetuă nascere (γίνεσθαι), mobilitatea lucrurilor din universū este asemēnată cú ondulațiunile córdei arcului séu lirei: totulū se depărtéză, revine la același punctū de plecare, apoi se depărtéză din nou și ast-felū se miscă într'unū șirū nemărginitū de oscilațiuni armonice, regulate nu atâtū de necesitate (ἀνάγκη), câtū de către destinulū supremū (εἰμαρμένῃ)³. Unū principiu de alterare, de repulsiune, numitū luptă (πόλεμος), discordiă (ἔρις), produce și variéză, pe cândū altulū de atracțiune și ignițiune (ἐκπύρωσις), de afinitate și asimilare, numitū concordiă (ὁμολογία), pace (εἰρήνη), distruge varietatea și readuce totulū la unitatea stării originare. Din ecuilibrulū acestor douē forțe resultă armonia, din multiplicitate unitatea, precum din combinarea consunelor cu vocalele se nascū cuvintele și arta vorbirii, din unirea sunetelor grave cu cele ascuțite armonia musicală,

1. «Ἐκ πορὸς τὰ πάντα συνεστάναι καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι». Diogene Laertiułū, lib. ix, cap. i. 2.

2. Unū lucru e mórtea altuia. Foculū a vēđutū mórtea pământului, aerulū mórtea aerului, apă mórtea aerului, pământulū mórtea apei: ζῆ πῶρ τὸν γῆς θάνατον, καὶ ἀπὸρ ζῆ τὸν πορὸς θάνατον, ὕδωρ ζῆ τὸν ἀέρος θάνατον, γῆ τὸν τοῦ ὕδατος. Maximus Tyrius in *Dissertationes*. xxv.

3. «Heraclitus censuit omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferet». Ciceronis *De fato*. 17. 39.

din amestecul colorilor frumusețea picturii¹. Ast-felū totulū se reduce la două căi: una ascendinte (de volatilisare), alta descendinte (de fixare), din care cea d'ântâiū e simbolulū generațiunii, cea de a doua simbolulū descompunerii².

În logică, Eraclitū recunoșce că puterea intelectuală a omului residă în simțuri și în rațiune (αἰσθήσει καὶ λόγῳ), dăr că numai cea din urmă e legitimă și superiōră³, singurū criteriu pentru cunoșcerea adevărului⁴. Acestū θεῖος λόγος pētrunde tōte lucrurile și este represintatū în omū prin simțulū comunū, prin înțelepciunea dată fiă-căruia de natură.

În metafisică, consideră sufletulū ca parte, ca scînteia din foculū universalū, care se agitā prin respirațiune: elū nutresce inteligența omului, elū singurū pōte cunoșce adevărulū, după maxima că «similulū cunoșce similitulū», că trebuie să existe asemănare între obiectulū observatū și subiectulū observatorū. Totū Eraclitū răspândi, în Asia-mică și în Grecia, ideia unității divine, combătēndū antropomorfismulū omericū și interpretāndū miturile poeților prin fenomene naturale. După dēnsulū, deului unicū îi suntū subordonate spiritele și sufletele, de natură focosă, răspândite în totū universulū⁵. Dintre suflete, celū uscatū (bărbătescū) este mai bunū și mai înțeleptū⁶. De aceia Socrate dicea,

1. Aristotelis *De mundo*. 5, *Ethica ad Nicomachum*. VIII. 1.

2. Alchimistiū, în evulū mediū, și-aū însușitū multe din ideiele lui Eraclitū, esagerāndu-le sēu denaturāndu-le.

3. Sextus din Mitilena, *Adversus mathematicos*. VII. ap. Mallet.

4. Prin rațiune, Eraclitū înțelege nu pe cea individuală, ci pe cea universală: κοινὸς καὶ θεῖος λόγος. Unū fragmentū, relativū la acestū criteriu, a fostū păstratū de Sextus Empiricus, alte sentințe ale lui de către Stobeu, Plutarchū, și diferiți scoliasti.

5. «Καὶ πάντα ψυχῶν εἶναι καὶ δαιμόνων πλήρη». Diog. Laertiulū loc. cit. Cf. Lasaulx, *Ueber die theolog. Grundlag aller philosoph. System*, (Munich, 1856) apud Maury, op. cit., pag. 391.

6. «Ἄθῃ ψυχῆ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη». Stobeu, *Sermon*. XVII.

vorbindă despre densusul: totă ce-amă înțelesă este sublimă, și sublimă trebuie să fi fostă și ceia-ce n'amă înțelesă!¹.

Ca toți filosofii scôlei ionice, elă se ocupă cu astronomia și meteorologia, susținendă că sórele constă din flacări vii și curate, pe cândă cele-l-alte astre aă uă căldură și uă lumină slabă. Luna e fórte aprópe de pământă, dér într'ună spațiă puțină curată: fasele ei le atribuie unei miscări de rotațiune². Dilele și nopțile, lunile, stagiunile, aniă, vânturile și cele-l-alte fenomene se datorescă deosebiriă de evaporare. Eclipsele se producă atunci, cândă astrele își întorcă spre pământă convexitățile lor întunecate.

Lui Eraclită i-se atribuie scrierea, în prosă ionică, a mai multor opere³, care ênsă ereau capitulele unui singură tractată de filosofă naturală, morală și teologică⁴, intitulată Περὶ τοῦ πάντος καὶ πολιτικόν καὶ θεολογικόν⁵, compusă într'ună stilă greoiă și discutândă cestiuni dificile de înțelesă, din care causă i-se dedese po-

1. Probabilă că din causa obscurității stilului.

2. A se vedé André Lefèvre, op. cit., pagina. 74.

3. Intitulate *Musele* (Μούσαι), *Despre natură* (Περὶ φύσεως), *Despre stată* (Περὶ πολιτείας), *Regulă sigură despre conducerea vieții* (Ἀκριβὲς διάκρισμα πρὸς στάθμην βίου), *Apresiasi moravurilor* (Γνώμη ἡβίων). Cea d'antăiă a fost publicată, după mórtea autorului, de filosoful Crates. Platonē combate unele aserțiuni, pe care le-a apărată eruditulă editoră Grote. A se vedé *Fragments des philosophes grecs* (edițiunea Firmin Didot).

4. A se vedé Ciceronis *De finibus* lib. II, cap. 5 și *De natura deorum* I, 26. De aceia s'a pusă întrebarea déca Eraclită nu aparține și filosofiei morale, ca celei materialiste (naturale): «ἐξήρτειτο δὲ καὶ περὶ Ἡρακλείτου εἰ μὴ μόνον φυσικός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἠθικός φιλόσοφος». Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*. VII; Aristotelis *Metaphysica* I, 3; Plutarchi *Decret. philos.* I, 3, 23.

5. «Heraclitus, cognomento σκοτεινός perhibetur, quia de natura nimis obscura memoravit de industria». Ciceronis *De finibus*. II, 5, 15.—«Consulto dicebat occulte». Ciceronis *De natura deorum*, I, 26, 74.—«Valde Heraclitus obscurus, minime Democritus», Ciceronis, *De divinatione*. II, 64, 133.

recla de σκοτεινός (obscurulă)¹. Lucrețiu, combătându-i doctrina, se exprimă ast-felū:

Quapropter, qui materiam rerum esse putarunt
ignem, atque ex igni summam consistere solo,
magnopere a vera lapsi ratione videntur.
Heraclitus init quorum dux prœlia primus,
clarus ob obscuram linguam magis inter inaneis,
quam de graveis inter Graios, qui vera requirunt;
omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
inversis quæ sub verbis latitantia cernunt,
veraque constituunt, quæ belle tangere possunt
aureis et lapido quæ sunt fucata sonore².

Etē câte-va din sentințele lui Eraclitū³:

Orgoliulū trebuie stinsū mai de preferință de câtū incendiulū (ἄβριν κρή σβεννύειν μάλλον ἢ πορκαίην).

A fi înțeleptū e cea mai mare virtute: înțelepciunea constă în a spune și a face ceia-ce e adevăratū.

Apartine tuturor (ómenilor) să se cunóscă pe ei éniși, prin urmare să fiă înțelepți.

Pe muritorī îi ascéptă (atâtea vicisitudinī) câte nici că nu speră și câte nici că prevēdū.

Poporulū trebuie să lupte pentru lege ca pentru unū zidū de apărare (μάχεσθαι χρή τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὅπως ὑπὲρ τείχεος).

Totulū este în miscare, totulū curge ca unū riū.

1. Eraclitū își depusese scrierile în templulū Artemidei din Efesū spre conservare. Platone le studiasé cu multă atēnțiune. Fragmentele și epistolele ce i-se atribuie aū fostū publicate de Henri Estienne în *Poesis philosophica*, traduse și explicate în Germania de Fr. Schleiermacher în *Museum des Alterthumswissenschaften* (Berlin. 1808), tom. 1, partea 3.

2. Lucretii *De rerum natura*, lib. 1, vers. 636—646.

3. Despre Eraclitū efesilū să se consulte operele următóre: *Rhetor. Ald.* laudante Car. Goettlingio (Jenæ. 1831); Schleiermacher, *Herakleitos der Dunkle dargestellt aus den Trümmern seines Werkes und den Zeugnissen der Alten* în Wolf's n. Buttmann's *Museum* tom. 1, § 313; Theod. Lud. Eichhoff, *Disputationes heracliteæ* (Moguntiaë. 1824).

§ XXI. ANASAGORA.

ANAXAGORAS (Ἀναξαγόρας), unulă din cei mai însemnați cugetători ai anticității, se născu dintr'ua familiă avută pe la anulă 500 a. Cr. în Clazomena, orașă din Ionia, la nord-vest de Efesă și nu departe de Miletă¹. După ce, la etatea de 25 ani, își termină învățăturile cu Hermotimus (Ἑρμοτύμος) din Clazomena — care recunoșcea că numai uă inteligență rațională putuse crea mun-dulă²—părăsi orașulă natală și se duse ca să asculte pe Anasimene. Apoi se stabili și locui 30 de ani în Atena, renunțându la afacerile publice și considerându ca cea mai demnă ocupațiune studiarea naturii și în specială a astrelor³. Fiindă întreată «dēcă patria nu valora nimică pentru dēnsulă», «din contra, răspunse: patria mī-este obiectulă tuturor cugetărilor!» și cu degetulă arētă cerulă, pe care lă considera ca adevērata patriă a omulă⁴. Elă avu între discipulă pe Euripide, Pericle, Democrită, Tucidide, Archelaă, Prodicus din Ceos, pōte și pe Socrate⁵.

Esplicându prin cause și legi fizice originea plante-

1. Unii istorici ai filosofiei ilă consideră ca aparținēndă cândă școlēi ionice, cândă celei atomiste; alții (a căror opiniune o adoptămă) că formēză uă sectă deosebită. Din cauza dualității principiilor creatōre, mulți ilă enumēră printre filosofii eleatici.

2. Aristotelis *Metaphys.* I. 3. Sextus Empiricus, *Adv. math.* IX. 7.

3. «Anaxagoras, Pythagoras, Democritus a regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt». Cicer. *De oratore.* III. 15, 56. «Anaxagoras et Democritus agros et patrimonia sua reliquerunt et discendi quaerendique divinae delectationi toto se animo dederunt». Ciceronis *Tusculanae quaestiones.* V. 39, 115.

4. După opiniunea lui Schaubach avea 41 ani; după alții mersese la Atena în anulă 456.

5. Diodoră Sicilianulă, lib. I. 7; Diogene Laertiusulă; Diod. historicus. XII. 39; Ciceronis *Quaestiones tuscul.* III. 14; *Brutus* (De Pericle) și *De oratore* III. 34, 138, *De natura deorum.* I. 11, 26, *De divinatione.* II. 27, 58. *De republica.* I. 16, 25.

lor și animalelor, cum și fenomenele ceresci, atribuite pîn'atunci puterii divine; susținându că sórele și luna nu suntu ȃei, ci astre; cã aerulũ și vîntulũ, fulgerulũ și tunetulũ, plouia și ninsórea nu staũ în puterea lui Joue, ci cã suntu fenomene naturale fórte inteligibile¹, fu acusatũ ca ateũ² și întemnițatũ, fiindũ cã degradase sórele din demnitatea'ĩ de ȃeu, numindu'ľũ corpũ arȃetorũ (*μὲδρον διάπρον*). Cãndũ i-se anunțã condamnarea la mórte a lui și a copilului ce avea (conformũ legiĩ care prescria mãntinerea intactã a cultului ȃeilor), Anasagora ȃise: «despre mine cunosceamũ de multũ sentințã naturiĩ cã amũ sã morũ; despre fiu-meũ sciamũ asemenea cã nãscusemũ unũ muritorũ»³. Uniĩ afirmã cã inocența i-arũ fi fostũ recunoscutã prin intervenirea lui Pericle, alții cã a trebuitũ sã fugã din Atena pe la aniĩ 431 a. Cr. În totũ casulũ, desgustatũ de ingrãtitudinea ómenilor, pe care cãutase s'ĩ instruiescã, Anasagora se retrase în orașulũ Lampsacũ din Asia-micã, pe țermulũ Elespontului, unde muri în etate de 72 ani (428 a. Cr.)⁴.

Sistema lui cosmologicã și astronomicã, mãi completã de cãtũ a predecesorilor, e cu dreptũ cuvîntũ consideratã ca întemeiãtóra dualismului spiritualistũ.

La începutũ a esistatũ chaosulũ, compusũ de uã infinitate de elemente materiale, imperceptibile simțu-

1. Teoriile lui Anasagora sã se compare cu cele susținute de cãtre Descartes și Leibniz, ale cãror opiniuni aũ fostũ pe scurtũ enunțate la paginile 20 și 21 de mãi susũ.

2. Dupã Sotione din Alesandria, care înflori pe la 70 p. Cr. Cf. Teofrastu, *Istoria plantelor*. III. 2; Xenofonte, *Memorabilia*. IV. 7; Platone, *Apologia lui Socrate*. 14.

3. «Sciebam me genuisse mortalem». Ciceronis *Tusculanæ disputationes*. III. 14, 29 și 24. 58.

4. Dupã alte cronologii la 430 a. Cr.—F. Hoefler, *Hist. des mathém.* pag. 84. «Lampsaci quum moreretur, quærentibus amicis velletne Clazomenas in patriam, si quid ei accidisset, afferri: nihil necesse est, inquit; undique enim ad inferos tantumdem viae est». Ciceronis *Tusculan.* I. 43. 104 și *Academic.* I. 12. 44, II 5. 14.

rilor din cauza extremei lor micimi¹, înconjurată de eteră (focă) și de aeră, ambele infinite². Din acestă chaos aă rezultată tóte lucrurile, prin unirea particulelor omogene³, numite *ὁμοιομερεῖαι* seú *ὁμοιομερῆ στοιχεῖα* (*particulæ inter se similes*)⁴. De aci teoria *omiomerielor* lui Anasagora, despre care Lucrețiu se exprimă ast-felă:

Nunc et Anaxagoræ scrutemur *ὁμοιομερεῖαν*,
quam Græci memorant, nec nostra dicere lingua
concedit nobis patrii sermonis egestas ;
sed tamen ipsam rem facile est exponere verbis
principium rerum, quam dicit *ὁμοιομερεῖαν*.
Ossa videlicet e paucillis atque minutis
ossibu', sic et de paucillis atque minutis
visceribus viscus gigni sanguemque creari
sanguinis inter se multis coëntibu' guttis;
ex auriq̄ue putat micis consistere posse
aurum, et de terris terram concreescere parvis ;
ignibus ex ignem, humorem humoribus esse :
cætera consimili fingit ratione putatq̄ue⁵.

Fiă-care omiomeriă, moleculă similară alteia, posede în sine caracterele și proprietățile totului⁶, ast-felă că lumea cea imensă de mare (*μακροκόσμος*) este formată din celulă seú moleculă, uă lume imensă de mică (*μικροκόσμος*). Așia dér nutrirea și crescerea ființelor este

1. «Ὅμοῦ πάντα χρήματα, ἄπειρα πλήθος καὶ οὐδὲν εὐδῆλον ὀπόσμι-
κρότης». Cf. Aristotelis *De generatione et corruptione*, lib. I. 1; Ci-
ceronis *Academicæ quæstiones*. I. 2.

2. «Πάντα ἄῤῥ τε καὶ ἀβῆρ κατεῖχεν, ἀμφοτέρα ἄπειρα ἔοντα». Dio-
gene Laertiuł, eod. loc. cit.

3. Déca, în loculă acelor particule, vomă pune atomele meta-
lelor și metaloidelor, vomă vedé că sciința modernă urmăză încă pe calea deschisă de Anasagora.

4. «Anaxagoras materiam infinitam dixit esse, a qua omnia
gignerentur, sed ex ea particulas inter se similes, minutas, eas
primum confusas, postea in ordinem adductas a mente divina».
Ciceronis *Academic. quæst.* IV. 37, II. 37, I. 12. 24.

5. Lucretii Cari *De rerum natura*, lib. I, vers. 830—842.

6. «Ἐν παντὶ πάντος μοῖρα».

posibilă și foarte espicabilă, prin faptul că «similulă atrage similulă»: alimentele fiindă compuse din aceleași particule-similare ca organele pe care le întrețină, aceste organe își alegă dintr'ênsele părțile simile corăspundătoare.

Numărulă omiomerielor nu se pôte nici spori, nici micșora : de aceia cantitatea de materiă, din care e formată mundulă, rămâne tot-dé-una aceeași, căci nimică nu pieră și nimică nu se produce din noă, cu tôte transformările ce se vedă în lume¹.

Ca să dé nascere lucrurilor, moleculele similare s'au alipită prin impulsionea unei mișcări circulare (περιχώρησις), propriă nu materiei (omiomerielor), ci unei forțe imateriale și inteliginte, coordinatóre și conducătoare a totă ce există, causă a mișcării și acțiunii². Acestă putere, superiără materiei, eternă ca și dânsa, dér incorporală (ἀσώματος), Anasagora o numesce νοῦς (minte, spirită³, inteligință), spre a învedera analogia dintre ea și cugătarea seă inteligința umană, causa tuturor mișcărilor nôstre libere⁴. Așia dér, pe cândă întunecosulă chaos domnia în universă, νοῦς — spiritulă superioră — in-

1. Euripide, scolarulă lui Anasagora, susține că nici uă ființă nu pôte trăi fără aeră; că materia nu pieră, ci numai ie transformări diferite; că totă ce este în aeră se reintorce în spațiu. Cf. Vitruviu, *Præf.* viii.

2. «Νοῦς ἀρχή τῆς κινήσεως».

3. «Anaxagoras primus omnium rerum descriptionem et modum rationis infinitæ vi ac ratione designari et confici voluit». Ciceronis *De natura deorum.* i. 11. 26.

4. Spiritulă (νοῦς) este infinită, liberă, fără amestecă, dependinte numai de sineși. Dintre tôte lucrurile e celă mai subtilă și mai curată, posedendă cunoscință despre oră-ce și uă putere nemărginită. Totă ce există îi este supusă. De la dânsulă emană mișcarea universală și circulară, care mântine sórele, luna, stelele, pământulă. Spiritulă vede totă, căci dânsulă a regulată și conduce totă ce a fostă, totă ce este, totă ce va fi : «ἐστὶ γὰρ λεπτότατόν τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον καὶ γνῶμην γε περὶ παντός πᾶσαν ἴσχει καὶ ἴσχύει μέγιστον». Simplicii *Fragmentum*, apud Schaubach.

terveni ca să imprime miscare mulțimii de elemente învălmășite¹: materia (ὕλη) se lămuri; moleculele similare (omiomeriele) se agregară; dulcêța, umiditatea, răcêla și întunericul se strînseră acolo, unde ađi e pămêntul; căldura și uscăciunea se rădicară în regiunile eterului; din frig, umiditate și densitate rezultă mai ântâiŭ apa, dotată de uă eternă mobilitate, apoi pămêntul și pietrele, căci acțiunea răcelii prefăcu nuorii în apă, apa în pămênt, pămêntul în piétră. În lume dér nu există viétă și mórte, ci compozițiune, ăisă producere, și descompunere séu distrugere: agregare și desagregare, combinare și desbinare de molecule, uă neînteruptă modificare a materiei primordiale (ἀλλοίωσις), care nu încetéză și nu pierе nici-uă-dată. Numai printr'ua eróre de espresiune, prin figurarea limbagiului, Grecii aŭ numitŭ nascere și mórte ceia-ce în realitate e simplă combinare de elemente (σύνκρσις) și apoi a lor desfacere (διάκρσις).

Noŭς (spiritul) nu e supusŭ legii generale a omiomerielor; căci, de și se află în ființele însuflețite, nu e unitŭ cu atomele materiale cum aceste atome suntŭ unite între dênsele. Elŭ a imprimatŭ atomelor, âncă de la începutŭ, miscarea din care a rezultatŭ forma fiă-căruŭ lucru, miscare rotatoriă, păstrată âncă de sóre, lună, stele, aerŭ și prin care își mântinŭ loculŭ tóte aceste corpuri grele și pietróse. Spiritulŭ, putere divină, pêtrunde tóte ființele și le dă viétă, rěspânditŭ fiindŭ în universŭ ca existență individuală și propriă, imutabilă, cugetătóre și activă, posedândŭ omnisciința, mărimea, puterea, uă enérgiă liberă și spontană (αὐτόκρατες). Elŭ este principiulŭ vi-

1. A-se vedé începutulŭ *Metamorfoselor* lui Ovidiŭ, în care chaosulŭ, despărțirea elementelor și crearea mundului suntŭ espuse în versuri frumóse după ideiele lui Anasagóra.

tală, sufletul lumii (ψυχή τοῦ κόσμου), în elă residă dreptatea și adevărata fericire¹.

Din acțiunea reciprocă a focului, apei și pământului a provenit actuala stare a lumii, ivindu-se mai în urmă de orî-ce animalele, care se perpetuă și se voră perpetua prin generațiune. Vegetalele sînt și ele viețuitoare, dotate d'ua adevărată respirațiune: generațiunea lor provine din aeră, avîndă ca vehiculă apa².

Căderea unui aerolită, aprópe de Ægos-Potamos pe Elespontă, făcu pe Anasagora să inducă despre ceră că e uă boltă materială și solidă, care efectuă uă imensă miscare de rotațiune; că astrele aű aceiași constituțiune ca și pământulă; că sórele, fórté mare³, e ună corpă incandescentă (μύδρος διάπυρος), compusă din munți și văi; că luna e ună pământă locuibilă, asemenea cu văi și munți; că cometele sîntă corpuri aprinse, provenite din cele-l-alte globuri ceresci, ér meteorele nisce scînteii scăpate din astre⁴; în fine, că mai există și alte numeróse lumi ca a nóstră⁵. La obiecțiunea că astrele ară cădă, déc' ară fi grele, răspundea că miscarea lor circulară le împedica întélnirea și căderea⁶.

Anasagora celă d'ântaiă esplică calea lacteă (γαλαξία) prin resfrângerea rașelor solare de către mulțimea unor astre neluminóse prin ele ênseși; provenința vên-

1. «Αὐτὸς δ' ἴσως ᾤετο τὸν ζῶντα ἀλόπως καὶ καθαρῶς πρὸς τὸ δίκαιον ἢ τινος θεωρίας κοινωνοῦντα θείας τοῦτων ὡς ἀνθρώπων εἰπεῖν μακάριον εἶναι». Aristotelis *Ethica ad Eudem.* 1. 4.

2. A se vedé Aristotele, *Istoria animalelor și plantelor.*

3. Mai mare de cătă Peloponesulă.

4. A se vedé Böckh in *Corpus inscript. græc.* tom. II, pag. 320.

5. Xenophontis *Memorabilia*; Plat. *Apolog. Soerat.*; Diog. Laertiulă. 11. 3; Origenes, *Philosophumena.* 1. 7. pag. 22 (edit. Cruice. Paris. 1860 in 8°); F. Hoefler op. cit., pag. 103; Mallet, op. cit., pag. 188-252.

6. Primă noțiune despre forța rotatoriă, recunoscută in astronomiă ca fiindă capabilă să mântină tóte corpurile ceresci in orbita ce este propriă fiă-căruia dintr'ensele.

turilor prin acțiunea acelorași rațe solare asupra aerului, determinându rădicarea său scăderea temperaturii; fenomenul tunetului prin întâlnirea nuorilor, ală fulgerului prin frecarea lor reciprocă, ală cutremurelor prin nisce curenți subterani¹. Cătă timpă fusese închisă, se ocupase cu quadratura cercului său cu relațiunea dintre circumferință și diametru, cestiune desvoltată de contimpuranu'i Ipocrate din Chios, pitagorică², și mai târziu de astronomul Metone.

Relativă la criteriulă verității, afirma că trebuie căutată nu în simțuri, ci în rațiune (λόγος)³.

Din opera'i *Despre natură* (Περὶ φύσεως)⁴, pe care Simplicius o citia în secululă vi, ca și pe a lui Diogene din Apolonia, ne-au rămasă numai câte-va fragmente⁵.

În resumată, deulă miscării și ordinii (νοῦς), concepută de Anasagora, nu se pôte compara cu divinitatea absolută bună a lui Platone, nici cu dumnezeulă crestinismului, părinte creatoră ală materiei și universului, care iertă, prevede și regulază totulă, dér nu e mai puțină ună deă imaterială și eternă⁶: progresă

1. Diogene Laerțiulă. II. 3. Unele din aceste idei aă fostă repetate de Epicură și succesoriă lui.

2. A se vedé, mai susă, pagina 87.

3. Ciceronis *Academicorum* lib. II, cap. 3. Ast-felă, de și vederea afirmă că néua e albă, rațiunea ne spune că apa e de colóre închisă, prin urmare că ninsóra nu e albă: «Anaxagoras nivem nigram dixit esse. Albam esse nivem non modo negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset, albam ipsam esse né videri quidem». Ciceronis *Academic.* II. 31. 100.

4. Scrisă în prosă ionică, după esemplulă lui Anasimene.

5. Culese și publicate de Schaubach sub titlulă de «*Anaxagoræ Clazomenii fragmenta*, quæ supersunt omnia» (Leipzig. 1827). Asemenea se mai găsescă în *Fragmenta philosophiæ græcæ de Mullah* (Paris. 1860 în 8°, edit. Firmin Didot). Cf. *De fragmentis Anaxagoræ ordine* de Panzerbieter (Meiningæ. 1836) și *Anaxagoræ Clazomenii et Apolloniatae Diogenis fragmenta dispos. et illustr.* de Wilh. Schorn (Bonnæ. 1829), apud Otfried Muller, op. cit., tom. II, pagina 68.

6. De aceia Anasagora e considerată ca părinte ală teodiceiei.

însemnată față cu începuturile științei filosofice. Ideea despre unu deū unicū (deosebitū de materie și manifestându-se prin punerea ei în mișcare cu ordine), unită cu teoria despre nemurirea sufletelor¹ și cu investigațiile celor-l-alți filosofi vëdescū nu numai setea de cercetări științifice, dër și înălțimea cugetărilor anticității. În specialū despre Anasagora se pôte dice că sistema lui cosmogonică e unū dualismū, constândū dintr'unū principiu imaterialū (νοῦς), care 'și-a esercitatū puterea de acțiune asupra unū principiu materialū (ὁμοιομερείαι)²; că în teologiă elū propagă pentru prima óră monoteismulū, ceia-ce de acum înainte va manifesta destulū de clarū în operele poetilor, filosofilor și istoricilor³.

§ XXII. ARCHELAŪ.

ARCHELAUS (Ἀρχέλαος), născutū în Miletū seū în Atena⁴, fu scolarulū lui Anasagora (460), pe care 'lū urmā în esiliu și căruia 'i continuā doctrinele filosofice în orașulū Lampsacū⁵. Mai în urmă se strămutā în Atena⁶, unde avu ca elevū pe Socrate⁷. Elū se ocupā cu cestiuni fisece și astronomice: ast-felū i-se atribuie opiniunile că universulū este infinitū (τὸ πᾶν ἄπειρον), că sórele e

1. A se vedé mai susū despre Ferecide și Pitagora.

2. Alfred Maury, *Hist. des relig.* etc. tom. III, pag. 395.

3. Aserțiunea că materia a esistatū din eternitate, paralelū cu unū principiu seū forță care a pus-o în ordine, a fostū adoptatā și desvoltatā de mai mulți filosofi moderni. În ea se găsește germenele «ideiei» lui Hegel, «voinței» lui Schopenhauer, «inconștientulū» lui Hartmann.

4. «Ἀρχέλαος Ἀθηναῖος ἢ Μιλήσιος». Diogene Laerțiu.

5. Elū fu persecutatū ca Diogene din Apolonia și Anasagora.

6. De și Atenianii aveaū antipatiā pentru asemenea cercetări, persecutându-le și parodiându-le cu epitetulū de *meteosofia*.

7. «Eum Socrates audierat». Cicerois *Tusculan. quest.* v. 4. 10

celū mai mare dintre astre, că vocea (prin urmare orîce sunet) este efectulū percusiunii aerului, că marea ocupă cavitățile (văiele) pămîntului, etc.

Archelaū admite că douē principie contrare aū datū nascere mundului (δύο αἰτίας γενέσεως), a-nume *căldura* și *frigulă* (θερμὸν τε καὶ ψυχρόν)¹, ceia-ce revine la *focū* și *apă*. La începutū, amîndouē aceste elemente fuseră amestecate; apoi se despărțiseră spre a se influința reciprocū, producîndū pămîntulū și aerulū. Acțiunea căldurii (foculū) făcu mai ântâiū ca uă parte din apă să trecă în starea intermediară dintre solide și licuide, de unde rezultă pămîntulū; după aceea, dîndū unor molecule apōse mai mare fluiditate, formă aerulū. Astfelū în totalitatea lucrurilor (universū), aerulū se superpuse apei și pămîntului, fiindū ênsē dominatū de focū. Aerulū și spiritulū ereaū, după dînsulū, principie de natură divină.

Globulū nostru a fostū, la începutū, uă imensă mōcirlă², din care — sub influința căldurii (foculū) — se despărți uscatulū, apărură plantele și animalele, ér mai în urmă omulū³. Tōte viețuitōrele aū sufletū (νοῦς), tōte aū unū corpū și organe de care se servū, ênsē unele mai încetū, altele mai rāpede⁴. După dînsulū, sōrele e celū mai mare dintre astre; vocea provine din percusiunea aerului (τοῦ ἀέρος πληῆει).

1. Diogene Laertziulū, lib. II. cap. IV.

2. Ideiā conformă tradițiunii biblice, care ne spune că «tenebrae erant super faciem abyssi et spiritus dei ferebatur super aquas». *Genesa*, cap. I. vers. 2.

3. Pe de uă parte *Biblia* afirmă că dumnezeū creā pe omū în ȕiua a șesea, după tōte cele-l-alte animale; pe d'altă parte acēstā conclusiune concordă cu opiniunile unōra dintre filosofii anteriori și cu cercetările geologice, mai cu sēmă cu ale lui Elie de Beaumont.

4. «Νοῦν δὲ λέγει πᾶσιν ἐμφερέσθαι ζωίσι ὁμοίως χρῆσασθαι γὰρ ἕκαστον καὶ τῷ σώματι ὁμοίως, τὸ μὲν βραδυτέρως, τὸ δὲ ταχυτέρως». Origenē, lib. I, ap. Mallet, op. cit., pag. 258.

De și, în prelegerile lui, ținuse mai multe cuvên-
tări despre legi¹, despre frumos și bine², totuși i-se
da porecla de φυσικός, fiă pentru că se ocupase multă
cu fenomenele fizice, fiă pentru că filosofia naturii în-
cetéză cu dênsulă, spre a da locă filosofiei morale, scósă
la ivielă și întemeiată de scolarulă sêu Socrate.

§ XXIII. ONOMACRITŪ.

ONOMACRITUS (Ὀνομάκριτος)³ din Crotona, amiculă lui
Pisistratŭ și care, în calitate de preotŭ, trăi la curtea
lui Iparcŭ, adună oraculele lui Museu și scrise cânturi
pentru inițierea la cultulă mistică ală lui Orfeu⁴.

În privința cosmogoniei, elŭ susținu că mundulă s'a
formatŭ prin concursulă a trei elemente primordiale:
foculă, apa și pământulă⁵. Foculă, ca principiŭ activŭ,
a evaporatŭ apa și a produsŭ aerulă; pământulă, sub
influența căldurii, a datŭ nascere pietrelor, metalelor și
altor solide; apa a mântinutŭ și va mântiné ecuilibrulă
între forță (focŭ) și materiă (pământŭ), putendŭ avé și
forma aeriană sêu gazósă (vapori, nuori), și forma so-

1. Ceia-ce se observă mai târziu și la Socrate.

2. Elŭ găsia că sorgintea ideilor despre dreptate și nedrep-
tate nu există chiarŭ în natură, ci în legi: τὸ δίκαιον εἶναι καὶ τὸ
ἀδίκαιον οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ.

3. Pe Onomacritŭ îlŭ trecemŭ între filosofi intermediari, cu
sistemă propriă, din cauza originalității teoriilor lui și a treimii
de elemente ce adoptase, conformŭ poemelor orfice.

4. Alfred Maury, *Histoire des religions* etc. tom. II, pag. 509 și
518, tom. III, pag. 304, 325, 348. — «Si Philoponum audimus, non so-
lum fuisse Orpheum concedit, sed etiam quaedam eius dogmata
nosci ab Onomacrito, numeris inclusa». Orelli, in Ciceronis *Ono-
masticon*, pars II, pag. 433. — A se vedé pag. 42, notele 3 și 4.

5. Ideia despre trei elemente se găsesce în legendele despre
«oulă cosmogonică» sêu «oulă lumii» (cosmică) în care cója re-
presintă bolta cerescă, albușulă aerulă (după unii) sêu apa (după
alții), ér gălbenusulă pământulă.

lidă (grindină, ghiață). În omă se găsescă câte trei aceste elemente: focă séú sufletă (căldura animală produsă prin respirațiune), apă (sânge, lacrimi, salivă etc.) și pământă (muschi, piele, óse etc.).

Ast-felă Onomacrită pare a stabili că există ună principiu eternă, nemuritoră și totă-dé-una același (spiritulă, foculă séú căldura), ună ală douilea supusă transformării continue (pământulă, materia organică și inorganică), ér ună ală treilea intermediară, potolitoră, capabilă să alieze pe celă activă cu celă pasivă, spre a le țină în echilibru.

Amestecându ideiele lui Pitagora cu misticismulă și ascetismulă popórelor din Asia, apoi cu dogmele egiptene, elă compuse mulțime de scrieri, oracule, imnuri, invocațiuni, etc., pe care le puse sub numele lui Orfeu, și — prin răspândirea lor — aduse modificări însemnate vechiuluiă cultă elenică, în care începură a se introduce ceremoniele religioase din Frigia, din Fenicia, din Siria.

§ XXIV. EMPEDOCLE.

EMPEDOCLES (Εμπεδοκλής), fiiulă lui Metone, dintr'ua familiă vechiă și bogată, născută la Agrigentă¹ (Sicilia) pe la 490 (mortă la 430 înainte de era noastră), participase la fundarea orașului Turii (Θουρίοι) și la resbelulă Siracusei cu Atenianii. Nu e probabilă să fi ascultată pe Pitagora, dér e neîndouiosă că fusese discipululă lui Parmenide. Elă studiase stilistica și poetica, astronomia și literatura. Aristotele îlă dă ca fundatoră ală retoricei; alți istorici îlă numescă oratoră însemnată și îi atribuie câte-va tragedii; ênsă cea mai mare faimă

1. Vechiă coloniă greacă din Sicilia, astă-đi Girgenti.

și-o dobândise, în tótă Sicilia, prin lucrări de utilitate publică¹, prin operarea de vindecări miraculoase, prin propagarea și practicarea de inițieri și purificări, prin prevestirea câtor-va evenimente astronomice². De aceea Sicilianii îi deteră numele de medic și ghicitor (ιατρος και μάντις), îl considerară ca semi-deu și vrăjitor (γόης), atribuindu-i puterea de a opri vânturile (κωλοσανέμας, ἀλεξάνεμος), de a lega plouile, de a goni bólele și de a învia morții. Été cum se exprimă chiar densusul, în versuri entusiaste :

«Salutare, o amici, care locuiți vêrful imensului oraș, pe țărmurile d'aurite ale Agrigentului (Acragantului), deprinși cu lucrări nobile și folositoare. Pentru voi, eu sunt un deu nemuritor. Nu, nu mai sunt muritor, când pășesc în mijlocul aclamațiilor universale, împresurat de bandici, acoperit de flori și de corone. Indată ce m'apropi de înfloritoarele vóstre cetăți, bărbați și femei vin să mă salute pe întrecute. Unii îmi cer să le arăt calea norocului, alții să le destăinuiesc viitorul, mulți mă consultă despre

1. Empedocle realizase mari îmbunătățiri în situațiunea topografică și condițiunile fizice ale diferitelor ținuturi. La Selinunte distrusese emanațiunile bălților insalubre, prin șanțuri care scurgeau apele stagnante. Spre amintirea acestei fapte meritorie, se bătură medalie, reproduse în *Annali dell' Istituto di corrispondenza archeologica* (1845, pag. 265). În alte localități, prin lucrări însemnate de apărare, închise văiele și opri curentele vânturilor, din care cauză i-se dete poreclă de κωλοσανέμας. A se vedé «*Empedocles Agrigentinus, de vita et philosophia eius*» exposuit, carminum reliquias collegit Sturz» (Lipsiæ. 1805) tom. 1, pagina 49. apud Alfr. Maury op. cit., tom. 1, pag. 84. Cf. *Empedoclis fragmenta* de F. G. Sturz (Lipsiæ. 1806. 2 volume.)

2. Pe lângă acestea, schimbându constituțiunea de pên'aci a statului, desființă autoritatea oligarchică a celor *uă miă*, spre deplina satisfacere a poporațiunii, care mersé pêné a'i oferi demnitatea de rege. Cf. Otfried Muller, *Ist. liter. grece*, tom II, pag. 84.—După ce multă timp fusese pus în capul afacerilor prin stima cetățenilor, Empedocle călători la Atena, spre a propaga doctrinele i filosofice; apoi, voind să se reintórca în patriă și aflându că n'arū mai esercita influința ce avusese, preferă a se retrage în Peloponesu, unde își sfêrși vieța. A. Lefèvre, op. cit. pag. 75.

bóle de totú felulú. Toți alérgă sê'mi asculte oraculele neamăgitóre ce le daú »¹.

Fiă dér ca sê justifice acéstă reputațiune de semi-deú și, după esemplulú mai multorú legislatorú², tăinuindu'si diua morțiú și loculú îmorméntării, sê lase a se crede că s'a înălțatú la cerurú; fiă pentru că doria sê esamineze de aprópe erupțiunea muntelú Etna, care data numai de câți-va aní, de aceia, pe cândú erea de vr'o 60 aní³, se aruncâ séú căđu în craterulú vulcanulú⁴, care îi scóse a-fará sandalele'í de ferú, împreună cu lava⁵. Orí-care îi va fi fostú ênsé felulú morțiú, Empedocle apare ca una din cele mai seducétóre figurí ale anti-cității. După vr'o 400 de aní, poetulú Lucrețiu sê inspiră din operele lui și resumă în aceste versurú admirațiunea ce i-a purtatú și păstratú posteritatea:

Adde etiam, qui conduplicant primordia rerum,
aëra jungentes igni terramque liquori,
et qui quatuor ex rebus posse omnia rentur:
ex igni, terra atque anima procreescere et imbri.
Quorum Acragantinus cum primis Empedocles est,
insula quem triquetris terrarum gessit in oris,
Quam fluitans circum magnis anfractibus æquor
Ionium glaucis asspergit virus ab undis
angustoque fretu rapidum mare dividit undis

1. Al. Pierron, *Histoire de la littérature grecque*, pag. 225.

2. Precum Moise, Licurgú, Zalmoxe și alții.

3. După cum afirmă Aristotele. Uní ênsé îi daú 72 aní, alții 109.

4. Orațiú, ironicú și chiarú aspru pentru poeții láudároși, adoptă rima versiune, pe care o amintese prin urmátórele versurú:

Siculique poetæ
narrabo interitum. Deus immortalis haberi
dum cupit, Empedocles ardentem frigidus Ætnam
insiluit. . . .
Ars poetica, vers. 463-466.

5. Diogene Laerțiulú repórtă mai multe párerí: că s'arú fi făcutú nevéđutú; că, la adâncí bêtrânețe, arú fi căđutú în mare; că, în fine, arú fi plecatú spre Peloponesú și arú fi muritú la Megara. Fiindú că dér nu'í posedaú morméntulú, Agrigentiniú arú fi inventatú aruncarea'í în Etna. Cf. Alfred Maury, *Hist des rélig.* tom. III, pag. 390, nota 7. A se vedé nota 2, pagina precédinte

Italiae terrai oras a finibus ejus.
 Hic est vasta Charybdis et hic ætnea minantur
 murmura flammaram rursus colligere iras,
 faucibus eruptos iterum, ut vis evomat igneis,
 ad cœlumque ferat flammai fulgura rursus.
 Quæ, quum magna modis multis miranda videtur
 gentibus humanis regio visendaque fertur,
 rebus opima bonis, multa munita virum vi;
 nil tamen hoc habuisse viro præclarius in se,
 nec sanctum magis et mirum carumque videtur.
 Carmina quin etiam divini pectoris ejus
 vociferantur et exponunt præclara reperta,
 ut vix humana videatur stirpe creatus!¹

Intr'ua poemă *Despre natură* (Περὶ φύσεως), scrisă în tonu epicu, cu adâncu entusiasmă și în trei cârți de versuri esametre grece² (urmată de alta intitulată *Espiațiunii*, Καθαρμοί)³, Empedocle își espunea teoriile cosmogonice, adoptându unele idei ale scôlelor ionică și eleatică. Elu susține că lumea s'a formatu prin concursulu a patru elemente⁴, două mai subțiri, aerulu și

1. Lucretii *De rerum natura*, lib. 1, vers. 713—734.

2. Fragmentele acestei scrieri, în dialectulu ionicu, au fostu culese și publicate de Karsten, sub titlulu de «*Empedoclis Agrigentini carminum reliquie*». (Amsterdam. 1838 în 8°).

3. La începutulu poemei Περὶ φύσεως, Empedocle declară că, conformu unui destinu inevitabilu, unei vechi hotăriri a ȳeilor, cându uă ființă cu vieța prelungită, în zăpăcela simțurilor, și-a pătatu corpulu versându sânge, atunci trebuie să rătăcescă de parte de nemuritori în cursu de 30000 stagiuni. Ast-felū este și densuslu: unu fugaru și unu isgonitu alu cerulu, pentru că se-versise unu omorū, încredându-se discordiei furiose. Precum der omoritorulu pribégū, încă din anticitatea eroică a Greciei, avea nevoia d'ua espiațiune și d'ua purificare, totu asemenea unu ȳeu, alungatu și gonitu într'unu corpū omenescu, trebuie să fiă espiațu și purificatū, spre a se putē întorce la originea'i curatā și sublimă. Acea purificare avea s'o îndeplinescă inaltele contemplări ale poemei intitulate *Cânturi de purificare* (Καθαρμοί). Cf. Fragm. în Plutarchū, *De exsilio*. xvii, ap. Sturz v. 5.

4. «Empedocles hæc pervolgata et nota: quatuor elementa dixit esse, e quibus omnia gignerentur». Cicer. *Academ.* II. 37. 118. —«Empedocles, multa alia peccans, in deorum opinione turpissime labitur; quatuor enim naturas, ex quibus omnia constare volt, divinas esse censet». Cicer. *De natura deorum*. I. 12. 29.

focul¹, două mai consistente, apa și pământul, fiecare considerate ca principie fundamentale și particulare, nu ênsă primordiale, ci derivate, complexe, compuse dintr'ună mulțime de părțile foarte mici și indivizibile (στοιχεία ἄτομα). Numai aceste din urmă corpuscule atomice sunt² invariabile, nedestructibile și eterne: ele, prin combinări felurite, aũ produsũ, producũ și vorũ produce tóte corpurile din natură. Fiindũ ênsă materiale și materia prin ea ênsași neavândũ miscare, ele aũ fostũ puse în acțiune de către două forțe imateriale: una pozitivă, atracțiunea, amiciția, iubirea (φιλία, concordia, amor), care unesce și crează; alta negativă, numită repulsiune, ură (νεῖκος, discordia, odium)², care desbină și distruge.

După dẽnsulũ, sufletele — cu totul de altă natură de câtũ corpurile³ — provinũ din acea putere divină, care pẽtrunde totũ universulũ. Ele suntũ nemuritoare și supuse transmigrării (metempsychosei), ca în sistema

1. La cele două elemente pitagorice, aerulũ purũ seũ eterulũ (foculũ) și aerulũ impurũ seũ respirabilũ, elũ adause apa (Tales) și pământulũ (Ferecide). De aceia e consideratũ ca sincreticũ. Cf. Plutarchũ, loc. cit.; Clemens Alexandrinus, *Stromat.* v.—Lucrețiu Caru la Romani luã ca modelũ poema lui Empedocle. Cf. *De natura rerum.* I, v. 717 și a mea *Ist. liter. lat.* pag. 37.

2. În viața practică binele și rẽulũ, virtutea și vițitulũ, lumina și întunericulũ, viața și mórtea.

3. Dupã dẽnsulũ, sufletulũ omulũ residã în sãnge, prin urmare în cordũ: «Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem». Cicer. *Tuscul.* I. 9. 19 și 17. 41.—Partea superiórã a sufletului (δαίμων), de origine divinã, e introdusã în corpũ ca pedepsã pentru greșelele comise intr'ũã viațã anteriorã. Spre a se purifica, trebuie sã sufere uã primã pedepsã în infernũ, sã trecã printr'ũã seriã de esistențe, sã rãtãcescã în atmosferã, sã locuiescã intr'ũã mulțime de corpuri materiale (animale), ba chiarũ sã fiã scoboritũ pẽnẽ la simpla forțã vitalã a unei plante. Acestã metempsychosã, diferitã ore-cum de a lui Pitagora, erea de origine egiptenã. Cicerone o resumã ast-felũ: «Est enim animus celestis ex altissimo domicilio depressus in terram, locum divinæ naturæ æternitati contrarium». *De senectute*, cap. 21.

lui Pitagora¹, din care cauză, ca și Pitagora, interzice vârsarea de sânge și nutrirea ómenilor cu carne de animale. Totu din aceiași ființă superióră, care produce sufletele, se derivă și geni (δαίμονες), uni buni și alții răi², apoi sufletele umane, d'ua ordine inferióră³.

Materia, ca și spiritul, ie forme diferite, dér e neperitóre. Nimicú nu se produce, nimicú nu dispare: totul e numai amestecú, combinare și disolvare a elementelor combinate⁴. Cele doué forțe active nascú miscarea (în modú fatalú, necesarú⁵) și determină agregarea elementelor materiale; căci prin φιλία înțelege ceia-ce ađi se numesce în fizică coesiune, în astronomiă atracțiune, între ómení simpatia și iubire (cum rezultă din aplicarea acestei teorii la amicitia⁶), ér prin contrarele lor forța de expansiune, de repulsiune, contrarietatea, antipatia, ura etc. Ast-felú fenomenele compozițiunii și descompozițiunii materiei le esplica prin

1. Ast-felú Empedocle credea că, după gonirea í din cerú, fusese mărăcine, pesce, pasere, băiatú și fétá, ér acum puterile care conducú sufletele ilú aduseserá în acéstá întunecósá pescerá a pámentului, de unde întórcerea lá demnitatea diviná íi erea deschisá, ca tuturor prevestitorilor (profetilor), cántáreřilor (poetilor) și altor bine-făcétóri aí umanității. — Cf. Diogene Laertiu. VIII. 77; Porfiriu, *De antro nymph.* VIII; Mullachius, *Question. Empedocl. spec.* (Berlin. 1853); Sextus Empir. *Adv. mathem.* VII. 122. 124; Th. Bergk, *De Empedoclis proœmio* (Berlin. 1859); Hollenberg, *Empedoclea* (Berlin. 1853) apud Otr. Muller, tom. II, pag. 86. Cf. pag. 28 n. 2.

2. Plutarchus, *De Iside et Osiride.*

3. Aceste asertiuni despre spirite, despre inferioritatea rasei umane și căderea ei printr'unú pécátú originalú, suntú dogme pe care fórte târđiu le va adopta și desvolta crestinismulú. A se vedé André Lefevre, op. cit., pag. 77.

4. «Μόνον μίξις τε διαλλάξις μίξντων». Aristoteles în *Metaphysica.* lib. I. 3 și în *De generatione et corruptione*, lib. I. 1.

5. «Agrigentinum quemdam doctum virum carminibus græcis vaticinatum ferunt quæ in rerum natura totoque mundo constant quæque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam». Ciceronis *De amicitia.* VIII. 24.

6. «Empedocles censet omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferet». Ciceronis *De fato.* 17. 39.

faptul că particulele omogene se atrag și se combină, cele eterogene se resping și se desfac unele de altele.

Empedocle considera întreaga lume materială, chaosul (σφαῖρος¹, μῆγμα), ca ce-va divin, deosebindu-l pe cel simțibil (κόσμος αἰσθητός) de cel inteligibil (κόσμος νοητός), tipul al celui d'ântăiu. Apoi, după ce explica, în mod ingenios, frumoasa construire a universului, studia pământul în calitățile lui de la suprafață și în producerile lui din interior, susținându că munții și stâncile fuseseră rădicate de un foc subteran², și descria formele gigantice ale primelor animale³.

După densul, toate corpurile solide sunt poroase, avându în ele interstiții, ca și nise mici tuburi capilare, prin care se efectuează efluviele și scurgerile (ἀπόρροιαί) forțelor particulare. Totu prin aceste efluvii se explică și acțiunea atrăgătoare a magnetului.

Nu mai puțin curios e modul cum Empedocle se silește să stabilească principiul cunoșterii pe baza identității cugetării și a lucrului ce densă caută să se apropie. După el, trebuie să existe identitate de compoziție între subiectul observator și obiectul observat. Astfel omul poate dobândi cunoștințe despre natura, forma și calitățile obiectelor, fiind că este compus din aceleași elemente ca și lucrurile din lume ce observă⁴.

Înainte de Aristotele, el atribuie cauza respirației

1. Lui i-s-a atribuit și poema în versuri iambice intitulată Σφαῖρα, în care se descrie zodiacul. S-a constatat însă că e opera unui filosof alexandrin posterior, care se ocupase în special cu matematica și astronomia.

2. Plutarch, *De primo frigore*, cap. XIX.

3. Aeliani *Historia animalium*, XVI. 29.

4. Platone explică faptul prin teoria ideilor înăscute. Cf. F. Hofer, *Histoire de la physique et de la chimie*, pag. 342.

«greutății aerului, care se precipită în interiorul pulmonilor»¹ și, celălalt d'ântăiū dintre filosofi, se încercă să esplice în modū mecanicū atracțiunea magnetului prin structura porilor ferului².

Poema'ī *Despre natură* (Περὶ φύσεως) consta din 3000 versuri, *Espiațiunile* (Καθαρμοί) din 2000, ér cea intitulată *Sciința medicală* (Ἱατρικὸς λόγος) din 600 esametre în dialectulū ionicū³.

CAPITULULU VI

§ XXV.

SCÓLA ATOMISTĂ.

Acéstă sistemă s'a numitū atomistă (atomică, atomistică), fiindū că esplică formarea mundului din atome (ἄτομα), molecule imperceptibile, părțicele materiale care nu se mai potū tăia, fiindū ajunse la ultima limită a divisibilității.

I-se mai đice și *abderitană*, fiindū că întemeiătorii ei s'aū născutū orī stabilitū în orașulū Abdera (Ἄβδηρα) coloniă foceană din vechia Traciă⁴. Teoria atomelor n'a fostū inventată⁵, ci numai desvoltată de către filosofi Leucipū și Democritū.

§ XXVI. LEUCIPŪ.

LEUCIPPUS (Λεύκιππος)⁶, născutū după uniī în Abdera,

1. Aristotelis *De respiratione*, cap. VII, apud. Hoefler, ibid., pag. 16

2. F. Hoefler, eod. op. cit., pagina 243.

3. «Egregium poema». Ciceronis. *De oratore*. I. 50, 217. — «Meliores versus fecit quam Parmenides et Xenophanes». Ciceronis. *Academicae quaestiones*. II. 25. 74.

4. După alte afirmări, coloniă a Miletului.

5. Inventiunea ei se atribuie fenicianului Mochus. Cf. pag. 35.

6. Diogene Laertius, lib. IX, cap. VI.

după alții în Miletu său Mela, fu scolarul eleaților Parmenide și Zenone. Pe la anul 480 a. Cr., fundă școala atomistă, numită și filosofia corpusculară. Plecându de la principiul că nimic nu se poate naște din ceia-ce nu există¹, admise în mod necesar explicarea creării lumii din nise particule materiale și consistente, d'ua extremă micime, nesusceptibile de altă divisibilitate (ἀτόμοι)² și de ua varietate infinită. Aceste molecule imperceptibile, invariabile, inecuale în mărime, în formă și în greutate, fiindu dotate de ua miscare interioară proprieă, au fostu, sunt și voru fi cauza orî-cărei combinări și orî-cărei descompunerî. Ele au existat din eternitate în gol (κενόν)³ și s'au unitu între dênsele fiă printr'ua forță ôre-care, numită necesitate (ἀνάγκη), fiă din întemplantare (τύχη). Unirea său combinarea lor (σύγκρισις, συμπλοκή), apoi desfacerea unora de altele (διάκρισις) au datu nascere focului, aerului, apei, pământului și celor-l-alte lucruri din natură, tôte compuse din atome materiale.

Feluritele modificări ale corpurilor (ἀλλοιώσεις) și proprietățile lor sunt determinate de întocmirea și aședarea atomelor (ἀτομῶν τάξις καὶ θέσις). Sufletul e unu agregat de atome rotunde, perfecte: de aceia posedă căldură, miscare, cugetare.

Ast-felū, contrarū școlei eleatice, care nega multiplitateă substanței, realitateă miscării și esistența spațiului, considerându-le ca iluziune a simțurilor nôstre, Leucipū admite realitateă miscării, esistența spațiului gol și multipla varietate a materieî, supusă schimbării.

1. Μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεσθαι: *ex nihilo nihil fieri*.

2. «Leucippus, Zenonis Eleaticæ discipulus, jam ante Democritum atomos statuit». Ciceronis *De natura deorum*. I, 24. 66.

3. «Leucippus plenum et inane dixit esse a quo omnia gignerentur». Ciceronis. *Academicæ questiones*. II. 37. 118.

În fizică și în astronomia i-se atribuie opiniunea că pământul are forma unei tambure, de și admitea, cu pitagoricii, că se mișcă împrejurul lui însuși¹.

§ XXVII. DEMOCRITŪ.

DEMOCRITUS (Δημόκριτος), născut în Abdera pe la anul 494 a. Cr.², încă de ténărū fusese inițiat în teologie și astrologia de nisce Magi și Chaldei³, lăsați tatălui său ca óspeți de regele Xerxe. Cu averea părintescă putu călători în Grecia-mare, apoi în Egipt și în Etio-
pia, de acolo în Persia și pênă în India⁴. După ce se întorse în patriă, trăi retras de or-ice afaceri⁵, se ocupă cu scrierea unui însemnat număr de opere filosofice și muri în etate de peste 100 de ani⁶. Compatrioții îi atribuiră un caracter vesel, batjocoritor, căci rîdea de ignoranța și vițiile ómenilor⁷, în opozițiune

1. F. Hofer, *Histoire de l'astronomie*, pag. 116.

2. Unele cronologii dau anii 494—490, altele 470—460. Cf. F. Hofer, *Histoire des mathématiques*, pagina 83.

3. Preoți meți din Persia și Babilonia, renumiți astrologi. A se vedé pag. 33, 37 și 39 de mai sus.

4. «A Democrito, propter discendi cupiditatem, videmus ultimas terras esse peragratas». Ciceronis *De finibus*. v. 19. 50 și *Tusculanæ quæstiones*. iv. 19. 44.

5. «Veni Athenas, inquit Democritus, neque me quisquam ibi agnovit! Constantem hominem et gravem, qui gloriatur a gloria se afuisse». Ciceronis *Tusculanæ disputat* v. 36. 104.

6. «Democritus dicitur oculis se privasse, ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur; patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam!» Ciceronis *De finibus*. v. 29. 87.—«Democritus, Pythagoras, Anaxagoras a regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transulerunt». Ciceronis *De oratore*. iii. 15. 56.—«Eum non cõegit in suis studiis obmutescere senectus». Ciceronis *De senect.* vii. 23.

7. Satirisându defectele și esclusivismul vietii umane, elu imputa Grecilor esagerata-le iubire de patriă, fiindu că'i impedita de a considera ca patriă întréga lume: una din ideiele cele mai cutezătoare ale anticității.

cu contimpuranu'î Eraclitū, care le deplângea cu în-tristare.

De și ascultase pe Anasagora, totuși, ca amicū și compatriotū cu Leucipū, îi continuâ doctrina, adău-gându'î uă psihologiă și uă morală¹. Călătoriele'î în orientū îi întăriseră convingerea că în adevărū mun-dulū imensū de mare își are începutulū într'unū mundū imensū de micū.

Pe de uă parte teoria atomelor esista în India, unde Kanāda esplica printr'ênsele formarea lumii materiale, făr' a nega necesitatea unei inteligințe supreme și in-finite; pe de altă parte sistema lui Pitagora, omiome-riele lui Anasagora și forțele admise de Empedocle coroboraū doctrina atomistă a predecesorului, pe care Democritū o făcu atâtū de renumită, în câtū trece dreptū fundatorū alū ei².

Plecându de la ideia, ađi de toți și pretutindenī ad-misă, că nimicū nu se nasce din nimicū și că nimicū nu piere, elū susține că tóte lucrurile aū rezultatū din atome, corpuscule materiale, solide și cu óre-care în-tindere, dér indivisibile, imperceptibile și infinite în numărū (*ἀπείροι*), dotate de óre-care greutate și prin ur-mare de uă miscare propriă, lesne de esplicatū prin esistența porilor séu intervalelor góle³. Aceste atome suntū impenetrabile: douē atome nu potū ocupa nici-uă-dată același spațiū, ci una resistă celei-ce arū tinde s'ó înlocuiéscă. Ele se aflaseră mai ântâiū în spațiulū golū

1. «Democritus Leucippo in hoc similis, ut diceret plenum et inane esse, a quo omnia gignerentur, uberior in ceteris». Cice-ronis *Academicæ disputationes*. II. 37. 118 și 40. 125.

2. Mai târđiu Gassendi se vâ sili sé concilieze teoria atomelor cu dogmele crestinismului, reducând-o la uă teoriă fisică. Cf. p. 20.

3. «Democritus singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum esse docet ponderibus et motibus». Ciceronis *Academicæ questiones*. II. 38. 121.

(κενόν)¹ și primiseră uă impulsione primordială (πληγγή)², sub influința căreia începuseră a se misca în modū oscilatorū (παλμός), comunicându miscarea, de la una la alta, în tóte atomele aceleiași grupe: de aci rotațiunea (δίνη), tipulū tuturor miscărilor din lume. Ast-felū mulțimea atomelor, miscându-se în spațiu ca nisce vêrtegiuri³, întêlnindu-se și agregându-se între ele, aū datū nascere focului, apeī, pămêntului, din care apoi s'au formatū tóte lucrurile.

Democritū dér admitea golulū și plinulū, eternitatea timpului, a spațiului și a miscării, ênsē nu specifica ce erea impulsionea primordială: uă forță inerinte elementelor (εία στοιχείων), rațiunea supremă (λόγος), órba fatalitate, întêmplarea (τύχη), orī natura irațională (ἄλογος φύσις)? Dintre tóte, pare a inclina către necesitate (ἀνάγκη), după care se face totulū în natură⁴ fără nici uă întrepupere, căci miscarea necesară nu avusese începutū⁵ și nu va avē sfêrșitū, ci fusese și va fi eternă ca timpulū.

Ca sē compenseze nedomiririle ce suscitaū acesteteorii, stabili în principiu că «similulū atrage similulū⁶»,

1. Așia dér atomele și golulū ereaū, după dēnsulū, principiile primordiale ale totului: ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων ἀτόμους καὶ κενόν. Restulū ilū considera ca unū prejudițiu, ca uă ilusiune. Diogene Laertziulū, lib. ix, cap. 7, 44. — Prin golū înțelegea sufletulū mundului sēū spiritulū intangibilū alū universului.

2. «Ex eius doctrina, atomi quamdam vim motus habent impulsionis, quam *pagam* ille appellat». Ciceronis *De fato*, 20, 46. — «Individuorum corporum levium et rotundorum concursione fortuitam, concalectam et spirabilem esse voluit». Ciceronis *Tusculanae disputationes*. I, 15, 42.

3. A se compara acesiā ideā cu teoria lui Descartes despre așa numiteleī «tourbillons». A se vedē pag. 20 de mai sus.

4. «Πάντα κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, τῆς δίνης αἰτίας οὐσὶς τῆς γενέσεως πάντων ἦν ἀνάγκη λέγει». Diogene Laertziulū, ix 7. — «Democritus, auctor atomorum, accipere maluit necessitate omnia fieri, quam a corporibus individuū naturalis motus avellere (ut fecit Epicurus)». Ciceronis *De fato*, 10, 13.

5. «Nullo a principio (montum atomorum), sed ex æterno tempore intelligi convenire». Ciceronis *De finibus*. I.

6. Ca omiomeriele în doctrina lui Anasagora.

prin urmare că elementele eterogene se resping¹. Așia d^{er} materia e supusă unei forțe de atracțiune și alteia de repulsiune, dintr'a căror combinare rezultă atât^u agregarea moleculelor și formarea corpurilor, cât^u și miscarea circulară, oscilatóre, cu ecuilibrul^u ce se observă în univers^u.

Uă altă inovațiune a lui Democrit^u fu și celebra «teoriă a imaginelor». Imaginea restrînsă, forma esterióră se^u chipul^u în miniatură (εἰδῶλον) al^u lucrurilor emană din obiecte, se întro^uduce în noi prin miđlocirea simțurilor și ast-fel^u avem^u cunoscînță despre acele lucruri, put^undu-le apoi reproduce din memoriă, prin represintări materiale (pictură, sculptură, etc.) se^u prin cuvinte (narațiune, descriere)². Prin urmare noi vedem^u și cunoscem^u tot^u ce ne înconjóră numai prin întro^uducerea se^u incursiunea din a-fară a acelor imagini³: prin ele putem^u av^u cunoscînțe și impresiuni, lor datorim^u tóte ideiele și cugetările (ἄισθησις καὶ νόησις)⁴, dobândind^u mai^u ântâi^u uă noțiune confusă (σκοτίη), apoi uă deplină cunoscere (γνησίη)⁵.

1. Prin ac^ustă axiomă esplică densul^u fenomenul^u de atracțiune a magnetul^u și kihlibarul^u freat^u.

2. A se compara ac^ustă teoriă cu aserțiunea că ochii jócă rolul^u lentilei din aparatul^u fotografic^u, prin care imaginea redusă a obiectelor se imprimă în circumvoluțiunile creierul^u.

3. «Ὅρα^ν δ' ἤμας κατ' εἰδῶλον ἑμπτόσις». — «Quæ ille Gargettius (Epicurus) et jam ante Democritus εἰδῶλα, Catius spectra nominabat». Ciceronis *Ad familiares*. xv. 16. 1. Cf. *De natura deorum* 1. 38. 107; II. 30. 76.

4. «Imagines (spécies, simulacra), quas εἰδῶλα nominant, quorum incursione non solum videmus, sed etiam cogitamus». Ciceronis *De finibus*. I. 6, 21. — «Quum imagines earumque circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat, tum scientiam intelligentiamque nostram. Idem, quia nihil semper suo statu maneat, negat esse quidquam sempiternum». Ciceronis *De natura deorum*, I. 12. 29.

5. Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*. VII. 139; Diogene Laertius. x. 16 27; Plutarch^u, *De placitis philosophorum*. IV. 8; Ciceronis *De natura deorum*. XII. 26, 33, 43. — Ac^ustă teoriă, că

După Democrită, sufletul și ideiele suntă rezultatul diferitelor senzațiuni: ună conglomerată, ună efectă multiplă, ér nu ună principiū unică și simplă. Ele crescă și se sfârșescă cu organismul viū, care le produce, adică cu corpulă.

Imaginațiunea, darulă celū măi prețiosă și indispensabilă unū poetū, o identifică cu inspirațiunea (*furor*), înțelegândū printr'ênsa esaltarea, ună felū de nebuniă trecătoare¹.

Adevărulă și perfecta cunoșcere a realității suntă aprópe imposibile omulū, căci ênsași natura le-a ascunsă fórte adâncă². Măi totū așa este cu ideiele despre deī, căci pe de uă parte ómenii nu suntū în stare să înțelegă fenomenele naturale, ce se ivescă în-prejurulū lor, pe de alta suntū supuși impresiunilor ce le comunică unele ființe de uă nespusă mărimă (*εἰδωλα*), care aū aceiași conformațiune ca noi și locuiescū în aerū. Acestor ființe se datoiescū visurile, prevederea viitorulū, ghicitoria.

Relativū la universū, Democritū se arétă măi eru-

imaginile ce se forméză în ochi suntă uă emanațiune a obiectelor observate, erea cu totulă opusă ideielor pitagorice că rațele pornite din ochi percepū obiectele. Platone, precum vomū vedé, se sili să concilieze ambele teorii.

1. «Democritus negat sine furore quemquam poetam magnum esse posse, quod idem dicit Plato». Ciceronis *De divinatio*. I. 37.80 — «A Democrito et Platone in scriptis relictum est poetam bonum neminem sine inflammatione animorum existere posse et sine quodam afflatu quasi furoris». Ciceronis *De oratore*. II. 46. 194. — Orațiū, în *Ars poetica*, vers. 295—298, se esprimé ast-felū:

«Ingenium misera quia fortunatius arte

«credit et excludit sanos Helicone poetas

«Democritus, bona pars non unguis ponere curat,

«non barbam, secreta petit loca, balnea vitat».

2. «Democritus, Anaxagoras, Empedocles nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt et, ut Democritus, in profundo veritatem esse demersam... Natura in profundo veritatem. ut ait Democritus, penitus abstrusit». Ciceronis *Academicae disputationes*. I. 12. 44 și II. 10. 34.

dită de câtă predecesorii¹, afirmându că există uă infinitate de lumă (*ἀπείρους εἶναι κόσμους*)², înconjurată fiă-care d' uă pătură (atmosferă) particulară: «unele suntă asemănite, altele deosebite între densesle; unele fără de nici ună sôre, altele cu mai mulți sori; unele aprôpe d'a se nasce, altele ajunse la completa-le dezvoltare; unele formate din atome rotunde, altele din atome ângiulare seú colțorose»³. Tôte aú avută ună începută și voră avé un sfârșită, căci suntă născute și deci peritôre (*γενητοὶ καὶ φθαρτοὶ*).

Diferința dintre atome determină și diferența dintre obiecte: totă ce există se deosebesce numai prin forma și relațiunea atomelor între densesle⁴. Ast-felă căldura e ună elementă formată din atome rotunde, fôrte mobile și provenite din substanțe focose printr' uă scurgere continuă⁵; sufletulă ierăși constă din atome rotunde și focose, care imprimă miscare corpului. În privința magnetului (despre care scrisese ună tractată a-nume), susține că atomele acestei substanțe pëtrundă în mijloculă atomelor mai puțină simțibile ale ferului, spre a le agita, că atomele ferului se răspândescă în a-fără și suntă absorbite de ale magnetului, din cauza asemănării lor și a golurilor interstițiare⁶.

Democrită celă d'ântăiă emite ideia că lumina căiei

1. «Homo eruditus in geometriacque perfectus», cum ilă numesce Cicerone în *De finibus*. I. 6. 21.

2. «Innumerabiles mundi, qui et oriuntur et intereunt quotidie» Ciceronis *De finibus*. I. 6. 21 și *Academic. quæst.* II. 17. 55.

3. Aristotelis *De celo*. III. 4; Pîutarchă, *ibid.* II. 7; Ciceronis *Academic.* III. 17, apud Hoefér op. cit., pagina 117.

4. «Ista flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi, esse corpuscula quædam levia, alia aspera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quædam et quasi adunca; ex his effectum esse cælum atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito». Ciceronis *De natura deorum*. I. 24. 66. și 25. 75.

5. Fr. Hoefér, *Histoire de la physique et de la chimie*, pag. 104.

6. Idem, eod. op., pag. 243.

lactee provine din nenumărata mulțime de stele, care ne aparău ca nuori (nebulóse), noi neputendă vedé pe fiă-care în parte: opiniune verificată, după 2100 ani, de faimosul Galileu și care face onóre perspicacității filosofului din Abdera¹.

După densusul, deii există, ca forme séu ca fenomene vizibile (εἶδωλα), avendă relațiuni cu ómenii și desoperindu-le viitorul². Ζεός este aerul, care înconjură totul și întreține vieța³.

Morala lui este rudimentară. Déca totul e formată din atome; déca omul nu póte avé de câtă sensațiuni, a căror rezultată e sufletul, consecința logică este că omul nu póte avé idei abstracte, noțiunea binelui, frumosului, adevărului. Morala și justiția suntă lucruri curatū umane. Binele absolutū e uă abstracțiune dedusă din binele realū, pozitivū și presinte. Cătă despre scopulū vieții séu fericire, elū constă în starea bună și linistită a sufletului (εὐθυμία)⁴, provenită nu din plăcere, ci din marea i constanță și mulțămire, prin neturburarea de nici uă frică, de nici uă superstițiune, de nici uă altă suferință⁵.

Înlăturandă, ca imaginară séu inutilă, intervenirea vre-unei divinități în conducerea universului, Leucipū

1. «Democritus impediri etiam animi aciem aspectu oculorum arbitrabatur, et quum alii saepe quod ante pedes esset non viderent, ille, luminibus amissis, in infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret». Ciceronis *Tuscul.* v. 39 114.

2. Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos.* ix. 24; Plutarchi *De placitis philosophorum.* iv. 4; Ciceronis *Tusculan. quest.* I. 34.

3. Brandis *Handbuch.* etc. și *Oper.* Mullach. cit. apud Alfred Maury, *Histoire des religions,* tomulū iii, pag. 465.

4. Eté doué sentințe ce i-se atribuie: «Celū ma i frumosū triumfū este a se învinge pe sineși»; «Omulū trebuie sé evite réulū nu de frică, ci de cuviință (pudóre)».

5. «Τέλος δὲ εἶναι τὴν εὐθυμίαν, ὃ τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἡδονῇ, ἀλλὰ καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἢ ψυχῇ διάγει, ὅπο μὴδενὸς ταρρατμένῃ φόβου, ἢ δεισδαμονίας, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους». Diogene Laertii. ix. 8. 12.

și Democritu se încercă a explica toate fenomenele prin singura acțiune a forțelor fizice: de aceea teoria lor a fostu adoptată de toate școlile materialiste posterioare¹. Deii, ca nisce mari fantome cu forme aprópe umane, care planéză în aeru, trăiescú fericiți, făr'a se preocupa de ómení, ale căror rugăciuni nu le sciú, nu le audú și nu le potú îndeplini.

Democritu îmbrățișase toate cunoscințele epocii și tractase despre zoologiă, botanică, fizică, matematică, astronomiă, medicină, logică, morală, poesiă, gramatică, musică și chiaru strategiă. Elú scrisese în dialectulu ionicu uă mulțime de opere², perdute pentru noi, dér a căror citire mai întaiú formă pe Epicuru³ (care 'i adoptă sistema cu óre-care modificări⁴), apoi inspiră pe poetulu romanu Lucretiu.

1. Ferd. Hoefler, *Histoire de la physique et de la chimie*, pag. 342. —Intre altele, Cicerone dice despre densulu: «Democritus censet sapienter instituisse veteres ut hostium immolatorum inspicerentur exta». *De divinatione*. I. 57, 131.

2. Sub următoarele titluri: *Pitagora* (Πυθαγόρας), *Despre cele din iadú* (Περὶ τῶν ἐν ᾄδου), *Tritogenia* (Τριτογένεια), *Despre probitate séu virtute* (Περὶ ἀνδραγαθίας ἢ περὶ ἀρετῆς), *Despre cornulu abundanței* (Ἀμαλθείας κέρας), *Despre linistea sufletulu* (Περὶ εὐθυμίας), *Despre mundulu celú mare* (Μέγας διάκοσμος), *Despre mundulu celú micu* (Μικρὸς διάκοσμος), *Descrierea mundulu* (Κοσμογραφίη), *Despre planete* (Περὶ τῶν πλανήτων), *Despre natură* (Περὶ φύσεως), *Despre natura omulu séu despre carne* (Περὶ ἀθρώπου φύσεως ἢ περὶ σαρκός), *Despre inteligință* (Περὶ νοῦ), *Despre simțuri* (Περὶ αἰσθήσεων), *Despre sufletu* (Περὶ ψυχῆς), *Despre colori* (Περὶ χροῶν) etc. Pe lângă acestea, i-se mai atribuie primulú tractatú despre *Numerele séu liniile neraționale* (Ἄλογοι γραμμαί), *Despre contactulu cerculu și sferei* (Περὶ ψάβσιος κύκλου καὶ σφαιρῆς), despre geometriă, despre cosmografiă și despre perspectivă.

3. Despre Epicuru, intimu 'i amicu Metrodorú dicea că, de n'arú fi avutú ca conducătoru pe Democritu, nici-uă-dată n'arú fi inaintatú atâta în cercetările filosofice. Cf. Ciceronis *De finibus*. I. 6. 17. 18. 20 și II 31. 102; *De natura deorum*. I. 33. 93; *Tusculanae disputationes*. I. 34. 82.

4. Criticate pe largu de Cicerone în *De finibus*. Despre Democritu se se consulte «*Commentatio critica de Democriti Abderitæ de sensibus philosophia*» de Io. Fr. Guil. Burchard (Mindæ, 1830. 4°).

§ XXVIII.

SUCCESORII LUI DEMOCRITŪ.

Ca însemnată filosofă, Democrită avu mai mulți aderenți, dintre care cei mai cunoscuți sunt:

NESSUS (Νέσσος) și METRÓDORTIS (Μητροδόωρος), amândouă din Chios, care profesară scepticismul¹.

DIOMENES (Διομένης) din Smirna, învățătorul lui Anasarcă².

NAUSIPHANES (Ναυσιφάνης) și NAUCYDES (Ναυκύδης)³, celă d'ântăiă din insula Teios, scolarulă scepticulă Pirone. Elă succese lui Democrită în capulă scólei atomiste, își espuse teoriile în ópera Τριπέδη și avu ca elevă pe Epicură⁴.

ANAXARCHUS (Ἀνάξαρχος) din Abdera, discipululă lui Metrodoră și ală lui Diomene, fu amică cu Alesandru-celă-mare, după mórtea căruia fu prinsă și ucisă de Nicocreonte, tiranulă Ciprului. Aliândă modestia cu scepticismulă, elă repeta adesea că nici atătă nu scie că nu scie nimic⁵. Fiindă că dusesese uă viétă frugală și arétase multă tăriă de caracteră, i-se dete porecla de «fericitulă» (εὐδαιμονικός)⁶, fiă din acéstă causă, fiă pentru că susținuse că scopulă filosofiei este fericirea (εὐδαιμονία).

1. Ciceronis *Academicae quaestiones*. iv. 25 ; Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*. vii. 48. 88.

2. Diogene Laertiułă, lib. ix, cap. x. 1.

3. Diogene Laertiułă, *Prooemium*. x.

4. Diogene Laertiułă, ix. 11. 4. 7. 12 și x. 4. 8.

5. «Μηδὲ αὐτὸ τοῦτο εἰδέναι, ὅτι οὐδὲν οἶδεν».

6. Diogene Laertiułă, lib. ix, cap. ii.

CAPITULUL VII.

§ XXIX.

SECTA SOFISTILOR.

Filosofia, după ce se ivise în ținuturile grece din Asia-mică și se dezvoltase în Grecia-mare, pe timpul lui Pericle se strămută la Atena, care — prin legislațiunea lui Solone, prin victoriile reputate asupra Persilor, prin înflorirea comerțului, prin strălucirea ce-i dedea talentele istoricilor Tucidide și Xenofonte, dramaturgilor Sofocle, Euripide și Aristofane, medicului Ipocrate, artiștilor Miron, Policleț, Fidias, Polignot, Zeuxis, Parasiu, etc. — ajunsese areopagul și podoba întregei Grecii continentale. Dér totu atunci înflorise luxul; moravurile se corup; elocința devine un mijloc de a străluci; organizarea democratică degeneră în demagogia, căreia-i succede tirania, sub diferitele-i forme; știința e redusă la superficialitate, și toate aceste împrejurări pregătesc aparițiunea sofistilor.

Sofistii (σοφισταί) au fost numiți ast-fel spre deosebire de adevărații învățați și înțelepți (σοφοί) : de aci și numele de sofisme (σοφισματα), dat raționamentelor artificioase, ce întrebuintau cu scop de a prezenta adevărul ca falsitate, realitatea ca aparință, răul ca bine și vice-versa. Ei fac din elocință un meșteșug, care consta din subtilități deșerte; abuză de limbă și de vorbirea frumoasă, spre a le transforma în exercițiu; se silesc a da erorii aspectul verității, după voința lor personală și pentru interese materiale. Sub

1. Toți câți se ocupa cu știința se distingeau prin cuvântările, sentințele ori conduita lor, se diceau înțelepți, a-tot-știutori, σοφοί. Pitagora cel d'ântaiu, considerându acestu epitetu ca pretentiosu, adoptă titlul mai modestu de φιλόσοφος, adică «iubitoru de înțelepciune, doritoru de a ști toate». Cf. pag. 64.

densii, filosofia își perde caracteru'i generosă și desinteresată (căci reclamară a fi plătiți pentru cunoștințele superficiale, ce comunicaū altora); încetază de a mai fi uă specialitate, de ore-ce sofistii se dau ca enciclopedisti, sciindū totulū și vorbindū despre tôte; ajunge, in fine, unū instrumentū, unū mijlocū de speculă, basatū pe dibăcia de a disputa, pe dialectică.

Sofistii suntū uă sectă, nu uă scōlă, căci nu aū uă sistemă propriă, unū corpū de doctrine filosofice, unū principiiū stabilū și unū capū recunoscutū. Ei suntū despărțiți în douē grupe: de uă parte Gorgia, cu elevii lui, Polus din Agrigentū, Calicles și Critias din Atena, Trasimachū din Calcedona; de altă parte Protagora, cu Prodicus din Ceos, Diagora din Melos, Nessus și Metrodorus din Chios, Diomenes din Smirna și Anarscū, învțătorulū scepticulū Pirone.

§ XXX. GORGIA.

GORGIAS (Γοργίας), născutū în orașulū Leonțiu (Sicilia) între 490-459 a. Cr.¹, fu discipululū lui Empedocle și asistă la câte-va operațiuni magice ale filosofulū, mediculū și naturalistulū din Agrigentū, pe care îlū celebră în poemele ce compuse. Mergendū la Atena, pronunță elogiulū funebru alū vitejilor morți în lupta de la Salamina. In resbelele ce bântuiaū Sicilia, pe la 424 a. Cr., fu trāmisū de orașu'i natalū la Atena, ca să'i obțină protecțiunea în contra Siracusanilor. In urmă, stabilindu-se în Atena, se distinse prin talentulū vorbirii, pentru care fu numitū retorū (ὁ ῥήτωρ) și deschise prima scōlă de elocință. Elū avu ca scolarī pe Iso-

1. Krüger (*Clintoni Fastis*) susține anulū 499; Clinton anulū 459, ér alții anulū 485 a. Cr.

crate, pe Antistene, pe Proxenū Beoțianulū și pe alții; puse basa dialecticei, prin desvoltarea ce'i dete în detrimentulū logicei; fu rivalū lui Protagora; reînoui unele idei ale scōlei eleatice (în specialū arguțiele lui Zenone); compuse mai multe scrieri în versuri și în prosă¹, și muri în etate de 109 ani².

În tractatu'i *Despre neesistință* seū *despre natură* (Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως)³, afirmă că nu există nimicū realū; că, chiarū d'arū exista, nu se pōte concipe și cunōsce; că, chiarū d'arū exista și s'arū cunōsce, nu s'arū putē transmite altora⁴. Despre aceste trei aserțiuni argumentēză cu destulă subtilitate. Existența reală trebuie să fiă seū eternă, seū produsă, seū și una și alta. Ca eternă, arū urma să fiă infinită, asemenea infinitului în care e coprinsă; e ênsē absurdū a se admite mai multe infinituri unulū într'altulū: așa dēr realitatea nu există, neputēndū fi eternă și infinită. Ca produsă, nu putea resulta nici din sineși (căci, din nimicū, nimicū nu se pōte nasce), nici din realitate, care nu există. Ca să cunōsemū ce-va, trebuie să fiă uă legătură intimă între ce concipemū și ce există; acēsta e ênsē

1. Între cele din urmă suntū discursurile ce rostise, apoi tractatulū despre *Retică*, despre *Neesistință* etc. — «Inter primos tractavit orationis artificia». Ciceronis *De oratore*. 12. 39.—«Gorgias numeros oratorios primus invenit, sed iis est usus intemperatus». Ciceronis *De oratore*. 52. 175. 176.—«In concinnitatis consecratione fuit princeps». Ciceronis *Orator*. 49. 165.—«In eius oratione plerumque numerum efficit ipsa concinnitas». Ciceronis, *Orator*, cap. 50. 167.

2. Diogene Laertiułū, II. VI. 5. 7; VI. 1. 2; VIII. 2. 3.—Cicerone afirmă că a trăitū 107 ani: «Gorgias Leontinus, Isocratis magister, centum et septem complevit annos neque unquam in suo studio atque opere cessavit». Ciceronis *De senect.* 5. 13 și 7. 25. Apollodorus îi dă 109 ani; Pliniu, Censorinū, Lucianū 108.

3. Din care se găsescū citațiuni în operele lui Aristotele și Sextus Empiricus.

4. «Ὅδκ εἶναι φησὶν οὐδέν· εἰ δ' ἔστιν, ἄγνωστων εἶναι· εἰ δὲ καὶ ἔστι καὶ γινωστὸν, ἀλλ' οὐ δηλωτὸν ἄλλοις». Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*. VII. 65.

imposibilă, de ôre-ce putemă concipe ună omă cu aripă, care totuși nu există; așa dăr realitatea nu se pôte cugeta și cunósce nici chiară de noi, necum s'o mai transitemă altora.

Dupa dânsulă, simțurile ne amăgescă continuă. Noi nu comunicămă de cătă cuvinte și numiri despre ceia-ce ni-se pare, făr'a transmite ênsași realitatea¹.

Dândă uă mare desvoltare dialecticeii, în detrimen-tulă logiceii, elă întemeiă secta sofistică și arêtă ună adevărată talentă în a vorbi pe nepregătite despre orî-ce ară fi fostă întreată². Gorgia celă d'ântăiă ceru s'ă fiă plătită de școlariii care ară fi voită s'ă învețe artificeiulă vorbirii³.

Prin învêtămintele lui demoralisă aristocrația ateniană, propagândă că vițiuulă este de uă potrivă cu virtutea, că fiă-ce individă este datoră s'ăși satisfacă tôte plăcerile, s'ă ajungă a domina și a se înavuți cu orî-ce preță și prin tôte miqlócele, după maxima antisocială că forța priméză dreptulă⁴.

1. Sub numele lui posedemă două cuvântări. *Elogiulă Elenei* (Ἐλένης ἐγκώμιον) și *Apologia lui Palamede* (Ἦπερ Παλαμίδου ἀπολογία), a căror autenticitate este nesicură.

2. «Gorgias, antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimavit». Ciceronis *De inventione*. I. 5. 7.—«Is e sophistarum numero primus est ausus poscere quaestionem, id est jubere dicere qua de re quis vellet audire». Ciceronis *De finibus*. II. 1. 1.—«Permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, quum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret». Ciceronis *De oratore*. I. 22. 103.—«Is princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere qua de re quisque vellet dicere: cui tantus honos habitus est a Græcis soli, ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur». Ciceronis *De oratore*. III. 32. 129.

3. Despre Gorgia s'ă se confrunte H. E. Foss, *De Gorgia Leontino commentatio* (Halis. 1829); Spengel, critica scrierii precedente in *Bibliotheca critica*, Scebodii (1829); Luigi Garofalo, *Discorsi intorno a Gorgia Leontino* (Palermo. 1831).

4. Aceste teorii, funeste moravurilor publice, fură practicate de demagogi. Cf. André Lefèvre, *La philosophie*, pagina 90.

§ XXXI. PROTAGORA.

PROTAGORAS (Πρωταγόρας), născutū după uniī la Teos, după alții la Abdera (între 515—503 înainte de ȕra năstră), ascultase pe Democritū, aprofundase retorica și, prin talentu'i de a vorbi, escelă în Atena pe la 443 a. Cr. Spre a convinge pe alții, adoptă metoda prin întrebări și rȕspunsuri; fundă luptele de cuvȕntări (λόγων ἀγωνας); scōse la ivielă importanța desbaterii și disputei (ȕριστικȕ), combaterii opiniunilor contrare, desvoltării fără prealabilă pregătire a orȕ-căruī subiectū, argumentării despre orȕ-ce întrebare i-s'arū fi pusū; ceru 100 mine¹ ca plată pentru prelegeri; întrebuintă, în fine, argumentele speciōse și sofisme, de unde i-se dete porecla de sofistū (σοφιστής), ȕr vorbirii lui numele de sofistică (σοφιστικȕ). Unulū din dialogurile lui Platone pōrtă titlulū de «*Protagora* sȕu despre sofistī»².

În fizică, admite că miscarea e principiulū formelor, că materia e fluidă și că se scurge fără nctare.

În psihologiă, în logică și în morală este simȕtualistū, susținȕndū că, pentru orȕ-ce acȕiune, esistă douȕ motive, reciprocū contrare; că omulū este mȕsura, criteriulū tuturor lucrurilor³; că nu esistă de cȕtū ceia-ce, se manifestă, contrarele fiindū valabile în circumstanȕe diferite. Manifestările suntū cȕndū adevȕrate, cȕndū false: prin urmare între erȕre și veritate nu e

1. Mina, μνᾶ, valora cam 95 lei, după moneda năstră, și co-prindea 100 drachme (δράχμαι) a cȕte 95 bani una.

2. Între multele i opere se citȕză: *Despre dei* (Περὶ θεῶν), *Despre statū* (Περὶ πολιτείας), *Despre virtuți* (Περὶ ἀρετῶν), *Despre cele din iadū* (Περὶ τῶν ἐν ᾄδου), *Despre ambiȕiune* (Περὶ φιλοτιμίας), *Despre contradicȕeri* (Περὶ ἀντιλογιῶν), *Aria disputărilor* (Τέχνη ȕριστικῶν), *Despre luptă* (Περὶ πάλης), *Despre invȕșături* (Περὶ τῶν μαθημάτων), *Despre natură* (Περὶ φύσεως). Cf. Ciceronis *De oratore*. III. 32. 128.

3. «Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος».

nicî uă deosebire, binele unuia putendû fi răulă al-
 tuia și vice-versa. Nu există adevăruri absolute, ci nu-
 măi relative, despre care ne încredințază simțurile, ală
 căror rezultată e sufletulă. Nu e bună de cătă ce ne
 este folositoră, ce ne interesază personală: nu e ade-
 vărată de cătă ceia-ce ni-se pare ast-felă¹. Nu negă, ce
 e dreptulă, existența virtuții, dér îi negă oră-ce esență
 absolută. «Tote virtuțile suntă părți ale virtuții, nu ca
 particielele aurului, asemănite între dênsele și totulă
 pe care lă constituie, ci ca părțile obrazului, care se
 deosebescă de obrază, precum se deosebescă și între
 ele, avendă fiă-care propriu'i caracteră»².

Acestă scepticismă materialistă se complică cu opi-
 niunea că despre ței nu se pôte afirma déca există
 seă nu, pentru măi multe motive, între care suprema
 nesicuranță a cestiunii și scurtimea vieții umane³.

Asemenea ideă pe de uă parte grăbiaă coruperea mo-
 ravurilor publice și private, pe d'alta slăbiaă credințele
 morale și religiöse. Protagora dér fu acusată ca ateă
 și esilată din Atena, ér scrierile'i arse în piața publică
 (ἐν τῇ ἀγορᾷ), cerute fiindă de agenții autorităților de
 pe la cei ce le posedă. Plecă dér în Sicilia, unde muri
 în etate de vro 90 ană⁴.

1. «Protagoras putat id cuique verum esse, quid cuique videatur». Ciceronis *Academicæ disputationes*. II. 46. 142.

2. André Lefèvre, *La philosophie*, pag. 92.

3. «Περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι εἰθ' ὡς εἰσὶν, εἰθ' ὡς οὐκ εἰσὶν, πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἢ τε ἀδηλότης καὶ θραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου». Diogene Laertiuă IX. 8.—«Protagoras, sophistes temporibus illis vel maximus, quum in principio libri sui sic posuisset «*De divinis neque ut sint, neque ut non sint habeo dicere*», Atheniensium jussu urbe atque agro est exterminatus librique eius in concione combusti». Ciceronis *De natura deorum*. I. 23. 63.—«Protagoras dubitare se dixit utrum dii sint necne... sese negat omnino de diis habere quod liqueat sint, non sint, qualesque sint». Ciceronis *De natura deorum*. I. 1. 2; 12. 29; 43. 117

4. Biografia lui a fostă scrisă de Lud. Ferd. Herbst în «*Philol. hist. Studien auf dem akadem. Gymnas*». (Hamburg. 1832).

XXXII. SOFISTI SECUNDARI.

CALLICLES (Καλλικλῆς) din Acharna și THRASYMACHUS (Θρασύμαχος) din Calcedona¹ urmară pe aceiași cale. Aplicându principiile lui Gorgia și Pitagora în religione, în morală, în afacerile publice, ei propagaū că nu e deosebire absolută între vițiū și virtute, ci numai păreri relative și personale, variându după educațiunea și inteligența fiă-căruī omū. Avariția e uă virtute pentru avarū, dér unū vițiū pentru alțiī; liberalitatea, cumpătarea, dreptatea, compătimirea, etc. suntū virtuți pentru cei-ce le practică, vițiī pentru cei nedepriși cu ele. Distingerea între unele și altele e dér uă convențiune socială fără temeiū, inventată de legislatori și de politici: deci nu ersistă altū dreptū de câtū alū celui mai tare, ér în statū bunul-placū alū celui ce domnesce.

CRITIAS (Κριτίας) din Atena, unulū dintre cei trei-deci tirani, inamiculū lui Socrate, susținu pe de uă-parte că sufletulū residă în sânge, pe de alta că ideia, respectulū și temerea de divinitate suntū invențiuni ale preoților și legislatorilor, cu alte cuvinte că religiunea își are începutulū în politică².

DIAGORAS (Διαγόρας) din Melos³, libertulū și elevulū lui Democritū, merse și mai departe de câtū predecesoriī,

1. Unii istorici ilū numescū Corintiulū. Despre dēnsulū Cicerone dice: «Thrasymachus Chalcedonius sophista inter primos tractavit orationis artificia. Eius omnia nimis etiam exstant scripta numerosa. Plurimum de natura rerum et disseruit et scripsit». Ciceronis *Orator*. 12. 39; 52. 175; *De oratore*. III. 32. 128.

2. «Critias Atheniensis, unus de xxx tyrannis, secundæ ætatis orator.... civitati suæ quidem non bonus, sed certè doctus atque eloquens, socraticis disputationibus eruditus». Ciceronis *De oratore*. II 22. 93; III. 34 139; *Brutus* 7. 29; *Tusculan. quæst.* I. 40. 96.

3. «Quid? Diagoras ἄθεος qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne aperte deorum naturam sustulerunt?». Ciceronis *De natura deorum*. I. 23. 63 și III. 37. 89.

afirmându că nu esită dumnezeu¹ și parodiându misterele eleusine. Din această cauză dobândi reputațiunea de ateu, fu condamnat la mörte, dér putu scăpa cu fuga (pe la anii 416—412 a. Cr.). Se stabili dér în Corintă, unde muri de bătrânețe.

PRODICUS (Πρόδικος) din Iulis (în insula Ceos²), școlarul lui Protagora, înflori pe la 420 a. Cr., atâtă ca șofistă, câtă și ca gramatică, ocupându-se în șpecială cu espresiunile sinonime și avându ca școlarul pe Socrate. Elă susținu că prin ței trebuie să se înțelgă forțele naturii, persoanele și obiectele divinizzate pentru întere și folose materiale, căci primii ómeni aă imaginată ca ței pe Joue, Apoline, Neptună etc., fiindă că le folosia aerulă și plóvia, sórele, apa etc. Așia dér religiunea, după densusulă, se derivă din simțiméntulă recunoscinței. Cătă despre virtute, Prodicus declamă despre densusă și o recomandă altora, fără s'ó fi practicată însuși. Lui i-se atribuie faimosulă apologă despre Hercule, căruia —la despărțirea în două a unui drumă—într'ua parte îi apăru ședucetőrea Plăcere, într'alta posomorita Virtute. Eroulă, preferindă calea gré și spinósă a virtuții, cuceri nemurirea. Din cauza doctrinelor țe profesase, Prodicus fu acusată ca ateu, condamnată la mörte și nevoită a bé cicută, ca și Socrate.

HIPPIAS (Ἱππίας) din Elis, care cu îngâmfare pretindea că posede șciința universală, aplică aceleași teorii, conșidéndă că ideia despre virtute și dreptate este uă ficțiune, că legile suntă invențiuni fără nici uă basă

1. «Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaicus nullos esse omnino deos putaverunt», Ciceronis *De natura deorum*. I. 1. 2.

2. Cicerone ilă numesce Prodicus: «Prodicus Ceus, qui ea, quæ prodessent hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit, quam tandem religionem reliquit?» Ciceronis *De natura deorum* I. 42. 118.—«Prodicus ceterique sophistæ a Socrate impugnati». Ciceronis *Bruus*. 8. 30, 85. 292; *De oratore*. III. 32. 128

rațională, cărora ómenii nu trebuie să se supună¹.

CALLIAS (Καλλίας) propagă că singurú folosulú este caracterulú distinctivú alú adevérului.

POLUS (Πόλος) din Agrigentú² reproduse învățămintele lui Calicle și Trasimacú, care suprimau orí-ce simțiminte despre frumosú, dreptú și adevérú.

EUTHYDEMUS (Εὐθύδημος) din Chios, ca și predecesorii lui, susținu că nu e obligatorú pentru omú, de câtú ce'i dictéză instinctulú, capriciulú séú puterea fizică, dreptulú și nedreptulú fiindú invențiunii ale politiceí. Aceleași idei propagă fratele lui, DIONYSODORUS (Διονυσόδωρος).

NESSOS și METRODOROS din Chios suntú mai multú sceptici de câtú sofisti.

§ XXXIII. RESUMATÚ COMPARATIVÚ.

Scóla *ionică*, de caracterú materialistú, admite unú singurú principiú fizicú, servindu-se de observațiune și căutându se esplice prin analogiá legile generale ce au presidatú la formarea universulú. Ea ajunge la uá concepțiune dinamică, recunoscéndú materiei uá energiá, uá forță propriá. Sufletulú esistă, dér nedespărțitú de materiá, ca uá modificare a ei.

Scóla *pitagorică*, de caracterú idealistú, pornesce de la abstrațiune ca se ajungă la realitate, servindu-se de calculú. Monada, generațiunea numerelor, armonia sferelor ne arétă căutarea legilor generale ale mundulú în forme și în relațiuni matematice. Sufletulú, dupá dénsa, este unú numérú care se miscă de sine.

Scóla *eleatică*, de caracterú idealistú, separă fizica de filosofíá, ființa de neființă. Admițéndú unitatea abso-

1. «Hippias Eleus ceterique sophistæ, quibus se opposuit Socrates». Ciceronis *Brutus*. 8. 30; 85. 292; *De oratore*. III. 23. 127.

2. Care nu trebuie confundatú cu omonimú'i pitagoricú.

lută ca singură ființă reală, négă spațiul, miscarea, pluralitatea, adică esistența mundului fizic. Varietatea este numai uă aparință; sufletul e deosebit de corp.

Sistemele *intermediare* conciliéză esperința cu rațiunea și pună basa sincretismului, prin combinarea teoriilor anteriore cu câte-va idei originale.

Scóla *atomistă* fundéză un dogmatism materialist, substituind unități absolute a Eleaților pluralitatea infinită a atomelor și miscarea lor în spațiul gol. Ea confundă simțurile cu rațiunea; admite că pot exista corpuri materiale indivisibile, capabile să formeze corpuri cu întindere și divisibile; înlătură orice idee de scop final; consideră sufletul ca material și ca peritor împreună cu corpul. Contraponderând sistemele idealiste, ea suscită observarea fenomenelor și dă naștere sciințelor naturale.

Sofisti, acordând preferință simțurilor, înlătură orice influință a rațiunii. Aserțiunea lor că același lucru pôte fi adevărat și fals, că morala nu se baséză pe principie neștrămutate, ci că depinde de interesul individual, că variază după preocupările politice, conduse societatea la scepticism, la incredulitate, la uă viață bestială. Subtilitățile sofistice deteră naștere criticei și fundară arta oratorică (retorica), dér uluiră spiritele și corupseră moravurile publice. Singurul lor merit e că au descęptat plăcerea de studiu, că au provocat înființarea de scóle numeroșe pentru răspândirea instrucțiunii generale, că au agerit și mai mult spiritul grec, înclinat spre controversę și dotat de uă mare putere de invențiune¹.

1. Dintre filosofi moderni, Hegel a întreprins să reabiliteze pe sofisti, conform propriilor sęle teorii, mai mult ingenioșe, de cât întemeiate.

PARTEA A TREIA.

EPOCA II A FILOSOFIEI ANTICE.

CAPITULUL I.

SCÓLELE DISCIPULILOR LUI SOCRATE. PROPAGAREA
FILOSOFIEI GRECE.

(450—300 a. Cr.).

§ I.

Socrate pune uă basă practică cercetărilor filosofice, dându-le dreptă obiectă studiarea omului ca individă, ca membru ală familiei, ca cetățenă: ast-felă filosofia devine antropologică. Elevii lui, desvoltându'i principiile în direcțiunii felurite, fundeză sisteme variate și din ce în ce mai complete. Pênă la jumătatea seculului ală douilea înainte de ăra crestină, mai tóte teoriile se răspândescă pretutindenă: la Roma, voră fi analizate de spiritulă investigatoră ală eclecticului Cicerone.

In acéstă epocă găsimă subdivisiunile următóre:

Sistema spiritualistă a lui Socrate (și a urmașilor lui imediați), care produce scólele succesive și a-nume:

Scóla *cinică*, care nesocotesce atâtă simțurile, câtă și natura omului, în numele virtuții;

Scóla *megarică*, care, dându puțină importanță moralei, desvoltă în mod exclusiv dialectica;

Scóla *idonică*, care identifică fericirea cu plăcerea;

Scóla *sceptică*, care de uă potrivă négă atât autoritatea simțurilor, cât și pe a rațiunii;

Scólele *eliacă* și *eretriacă*, de puțină importanță;

Scóla *academică*, care întemeiază idealismul;

Scóla *peripatetică*, care înclină spre empirism;

Scóla *stoică*, care pune fericirea în împlinirea datoriilor, adică în virtute, nesocotind plăcerea;

Sistema *epicureă*, care aliază teoriile scólei atomiste cu cele idonice, întărind dogmatismul materialist.

Academiile posterioare, care modifică ideile platonice.

CAPITULUL II.

§ II.

SISTEMA SOCRATICĂ.

Speculațiunile sofistilor îndemnară spiritul uman a se studia pe sineși, ca să găsească filosofiei uă basă solidă, principie sicure pentru adevăr, pentru morală și pentru religiune. Acéstă nouă direcțiune se datoresce lui Socrate, înțeleptului care, conformându și faptele cu vorbele, trebui să plătescă cu vieța cutezarea d'a înfrunta prejudițiile societății, subtilitățile sofistilor, aviditatea și pasiunile politice.

Ea purcede de la om la natură, de la subiect la obiect, cercetând nu numai abstracțiunile, dér și cestiunile practice, apoi sistematisându rezultatele dobândite.

De aci înainte se produc sisteme originale, vaste, favorisate de înflorirea artelor și sciințelor. Grecia

devine centrul lucrărilor filosofice, care și au anumite școli, unde se poate învăța cu înlesnire, după metode apropiate.

§ III. SOCRATE.

SOCRATES (Σωκράτης)¹, fiulul pietrarului Sofroniscu și alu mosei Fenareta, se nascu in anul 470 a. Cr. la satulu Alopecense de langa Atena. După ce studiă matematica, retorica și poetica, ér filosofia sub Anaxagora și Archelau, își formă unu caracteru cu totulu opusu superficialității sofistilor. Ca cetățenu, își împlini consciințiosu datoria către patriă in trei resbele², ér in senatū se distinse prin spiritu i termu și imparțialu. Ca omu, duse uă vieță de adevăratu înțeleptu, instruindu și compatrioții nu pentru renume seu câstigurii materiale, ci din propria i vocațiune. Prin demnitatea învțămintelor lui, atrase numeroși tineri, le inspiră cugetări înalte, simțiminte generose și făcu dintr'ensii bărbați de unu meritū superioru. De aceia, la întrebarea «cine e celu mai înțeleptu dintre contimpuranii», oracululu de la Delfi răspunse lui Cherefonte: ἀνδρῶν ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος³. Intrebuințându ca arme ironia și dialectica: combătându pe sofistii, pe amăgitorii de meseriă și pe fanatici, elu aprinse furia invidiei și își făcu inimici din toți negustorii de vorbe, din toți câți se deprinseseră a dobândi avere și gloriă fără învțătură, fără talentu, fără

1. Diogene Laertiulu, lib. II, cap. v.

2. Celu de langa Deliu (ή κατά Δήλιον μάχη), unde scapă vieța lui Xenofonte, cadutu de pe calu; apoi expedițiunile de la Potidea, in fine cele din Samos și Istmu.

3. La acestu răspunsu alu Pitiei, Cicerone face de două ori alusiune in «*Laelius sive De amicitia dialogus*», cap. IV. 13.14 și II. 7. A se vedé edițiunea mea din 1892, la pag. 4, 18, 20, 21.

virtuți și fără muncă. Sub guvernul celor trei-deci tirani, fu condamnat la moarte prin otrăvire, pe motiv că surpă religiunea statului, propunându noui divinități sub numele de spirite (*δαίμονες*), că corupe tinerimea prin doctrine periculoase ¹. Ast-felū muri în temniță, la 400 a. Cr., după ce în ajunū, față cu înduioșiații discipulū, susținuse nemurirea sufletului ².

De și nu 'și propunea să fundeze uă a-nume scólă și unū corpū de doctrine, preceptele lui aduseră cele mai prețioase rezultate filosofiei, căci învățară pe ómenī a se studia ca ființe raționale și perfectibile. Intemeiându-se pe bunul-simțū și luându ca punctū de plecare omulū ³, elū stabilește că opiniunile împrumu-

1. Anitū, unulū dintre cei-ce trăiau din politică, Licone din partea sofistilor și Melitu dintr'a poeților depreciați de Socrate, ilū acusară de impietate și de pervertirea tinerimii, cerendū să fiă pedesitū cu moartea: *ἀδικεῖ Σωκράτης, οὗς γὰρ ἡ πόλις νομίζει θεοῦς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ κινὰ δαίμονια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διασθεΐρων τέρημα θάνατος*. Cândū Socrate obiectă că, pentru serviciile séle, merita să fi fostū întreținutū în Pritaneū cu spesele statului, atunci, la majoritatea de 281 vóturi, esprese de mai nainte, se aduseră ancă 80. Imediatū după pronunțarea sentinței, fu dusū in carcerē. «Veī muri pe nedreptū» îi dīse soșia. «Nū cum-va tu, îi răspunse Socrate, ai vré să mori pe bună-dreptate? (*Σὺ δὲ δικαίως ἐθούλου;*)». Citindu'i Lisias uă apologiă, pe care i-o pregătise. Socrate o găsi bună ca discursū judiciarū, dér nepotrivită cu caracterulū seū de filosofū. Suntū cunoscute propunerile ce i-se făcuseră de a fugi din închisore și pe care dēnsulū le respinse. Peste câte-va zile, muri linistitū, după ce în ajunū demonsttrasē discipulilor nemurirea sufletului. Nu trecu multū, și Atenianii se căiră: esilară pe nedreptii acusatorii, lui Socrate îi rādicară statue, dér nu desliințară ostracismulū, pēnē cândū en-sași Grecia nu cădu în sclaviă.

2. A se vedé dialogulū lui Platone intitulatū *Φαίδων*. — Mai multī din scriitorii vechi afirmă că, după moartea lui Socrate, indignarea publică se întorse în contra inimicilor și acusatorilor lui. Ast-felū susținū: Diodorū Sicilianulū (*Biblioth.* xiv. 37), Plutarchū (*De invidia et odio*), St. Augustinū (*De civitate dei.* viii. 3.), Tertulianū (*Apologeticum.* 14.)

3. De aceia cu dreptū cuvēntū Cicerone dīce că Socrate celū d'antăiū scobori filosofia din cerū pe pământū: «Socrates, id quod constat inter omnes, primus a rebus occultis et ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerant,

tate de la alții nu conducă la uă adevărată știință. Ca să ajungă la practicarea virtuții și la unirea religiunii cu morala, fiă-care trebuie să examineze lucrurile prin sineși, să le controleze cu rațiunea și să credă numai după ce se va fi convinsă despre adevăr. In acestu scopu, omul trebuie să și aproprieze știința, singurul bun realu, după cum ignoranța e singurul rău pozitiv¹. Studiul continuu², împlinirea datoriei și practicarea virtuții sunt norma unei vieți depline, fără a ne preocupa de avuția scă de noblețea nasterii³.

In logică, întrebuintează dubitațiunea suspensivă⁴, basa scepticismului dezvoltat de scótele posterioare⁵. Acéstă metodă consta din ironiă⁶ și dialogu.

avocavit philosophiam et ad vitam communem adduxit». *Academic.* I. 4. 15. — «Ab antiqua philosophia usque ad Socratem (qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat) numeri motusque tractabantur et unde omnia orirentur quoque reciderent, studioseque ab iis siderum magnitudines, intervalla, cursus anquirebantur et cuncta coelestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit e caelo et in urbibus collocavit et in domos etiam introduxit et coegit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere. Cuius multiplex ratio disputandi rerumque varietas et ingenii magnitudo, Platonis memoria et litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum». *Tuscul.* v. 4, 10 și 11. — «Socrates omnem caelestium curam deposuit, eaque, quae de natura quaerentur, aut maiora quam hominum ratio consequi possit, nihil omnino ad vitam hominum attinere dixit». Ciceronis *De republica* I. 10.15.

1. «Ἐν μόνον ἀγαθόν εἶναι, τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἔν μόνον κακόν, τὴν ἀμαθίαν». Diogene Laertiu. II. 5. 14.

2. Ast-felū. de și intr' uă vîrstă înaintată, totuși înveța să cânte cu lira (λύρα), cându n'avea alte ocupațiuni, dicendū că nu este de locu rușinosu ca cine-va să învețe ceia-ce nu scie.

3. Bogăția și noblețea nasterii n'au nimic respectabilu: πλοῦτον καὶ εὐγένειαν οὐδεν σημαίνον ἔχειν.

4. Adoptată și dezvoltată mai târziu de filosoful francesu Descartes (Cartesius). A se vedé pagina 20 de mai susu.

5. In specialu de cea disă sceptică și de nouele academi.

6. «De Græcis dulcem et facetum festivi que sermonis atque in omni oratione simulatorem, quem εἴρων Græci nominaverunt, Socratem accepimus». Ciceronis *De officiis*. I. 30. Quintilianu dice că εἴρων este celu-ce se preface ignorantu și admiră pe alții ca

Afirmându că «atâtă scie, că nu scie nimic», Socrate se punea în gradul de nesciință al unui ignorant s'eu al unui discipul, își ascundea părerea și, prin discutiune, silia pe cel cu care vorbea să ı recunoscă că are dreptate, să ı aprobe opiniunile. Acastă îndouielă¹, acastă neîncredere în sine, pe care voia s'o inspire și altora, erea cu totul contrară nemăsuratei suficiințe a sofistilor².

Dialogul consta în a discuta cu câte cine-va prin întrebări și răspunsuri. Déca se strecura vr'uă eróre, vr'uă opiniune greșită, căuta s'o îndrepteze; apoi, continuându convorbirea, trăgea din consciința fiă-căruia principiile credinței lui intime, prin inducțiune³ și prin analogia.

Acastă metodă, pe care o compara cu arta unei mose (μαγειρική), îi fusese sugerată atât de drépta ı judecată, câtă și de trebuința ce simția ca să pună pe sofisti în contradicțiune cu ei ênsiși, spre a ı combate mai cu eficacitate, pentru care scopă întrebuița ironia, adică ignoranța ı simulată⁴. Cu modulă acesta, înlătură ori-ce sciință vană s'eu aparinte, ideiele strimte și esclu-

invêțați. — «De se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita, quum aliud diceret, aliud sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant». Ciceronis *Academice disputationes*. II. 5. 15.

1. «Illam socraticam dubitationem de omnibus rebus reliquerunt Academici et Peripatetici. Ita facta est (quod minime Socrates probabat) ars quaedam philosophiæ». Ciceronis *Academicæ*. I. 4. 17.

2. Ca virtute principală pentru tineri stabilia principiul «nimeu peste măsură» (μηδὲν ἄγαν), îndemnându ı a se uita mereu în oglindă, pentru ca cei-ce s'arū găsi frumoși la față să se facă demni d'acea frumusețe, ér cei urêți să ı acopere urêtenia prin instrucțiune și educațiune (παιδεία).

3. «Ἐπαγωγῆ (inductione) plurimum est usus in sermonibus Socrates» Ciceronis *Topica*. 10. 42.

4. «Socrates opposuit se sophistis et, subtilitate quadam disputandi, refellere eorum instituta solebat urbanissime». Ciceronis *Brutus sive de claris oratoribus*. 8. 31.

sive, fără a distinge énsă lămuritū ce putemū și ce nu putemū cunósce cu înlesnire; apoi, considerându omulū ca centru raționalū și activū, se mărgini în a'î desvolta rațiunea, fără să aprofundeze diferitele idei și mobiluri care aparținū ordinii practice. Elū celū d'ântaiū demonstră că libertatea omulū, ca și natura, este supusă legilor¹; elū arētā sorgintea orī-cărei sciințe și găsi nouī obiecte de cercetări filosofice.

Socrate nu separă noțiunile universale de cele particulare, cum făcură succesoriī lui, care deteră celor d'ântaiū numele de *idei*. Asemenea se ocupă cu limbajulū, definindū că vorbirea (decī și scrierea) este imaginea séū transparentulū cugetării², și creă uă limbă filosofică, de óre-ce pēnē la dēnsulū noțiunile sciințifice fuseseră exprimate sub haina poesiei. In fine, de și poseda matematica și tóte cunoscințele sofisticeī, de și împărtășia scolarilor cunoscințe despre originea reală a fenomenelor și despre lucrurile din natură, elū considera ca fără scopū, deșertū și neplăcutū lui dumedēū, totū ce n'arū fi virtosū și folositorū pentru viēta practică³.

Ideiele filosofiei lui practice și morale le atribuia unei revelațiunii superioare, unui geniu (*δαίμων*)⁴, care'lū îndemna a se feri de răū, a face și a propaga binele, adevērulū, frumosulū. Pentru omū, fericirea și cea mai

1. Înțelegendū prin legī atātū pe cele decretate de ómenī, câtū și pe cele naturale, imprescriptibile, nescrise: *Νόμοι ἄγραφοι*, cum le numsece Xenofonte. *Memorab.* iv. 4 și *Economic.* vii. 31.

2. «Præclare Socrates hanc viam ad gloriam proximam et quasi compendiarium dicebat esse, si quis id ageret, ut qualis haberi vellet, talis esset». Ciceronis *De officiis.* ii. 12. 43.—«Socrates dicere solebat omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes». Ciceronis *De oratore.* i. 14. 63.

3. «Socrates ait nihil esse utile, quod non honestum sit; nihil honestum, quod non utile» Victorinus. i. 10.

4. Ceia-ce puse basă mai āntaiū demonologiei, desvoltată de scolaru'ī Platone, apoi misticismulū neoplatonicū (Plotinū).

demnă întrebuintare a facultăților lui este ca binele, pe care îl spune rațiunea, să-l practice în mod obligatoriu și desinteresat (ἐμπραξία): spre a ajunge aci, trebuie să se cunoscă pe sineși (γνώθι σεαυτόν) și să-și stăpânească pornirile.

Înțelepciunea (σοφία), pe care adesea o asemănă prudenței și moderațiunii (σοφροσύνη), coprinde toate virtuțile, ca uă cunoscință activă. De și sub forme diferite, virtutea este uă sciință și își are reședința în suflet¹. Datoriile omului către sineși sunt: temperanța (ἐγκρατεία) și coragiul (ἀνδρεία); datoriile către alții se resumă în dreptate (δικαιοσύνη), care constă din împlinirea legilor divine și umane: primă ideiă despre un drept și uă justițiă naturală. Adevărata fericire (εὐδαιμονία), perfecțiunea morală, este inseparabilă de virtute și de sciință. Datoriile către divinitate se coprind în religione, în pietate (εὐσεβεία): respectul adus lui dumnezeu prin practicarea virtuții și prin neîntreruptă silință de a face binele, pe cât scim și pe cât ne stă în putință².

Dumnezeu, ființă rațională, ilimitată, invisibilă, care se revelă prin efectele séle, este creatorul mundului și depositarul legilor morale: tipul virtuții și omnisciinței, autorul binelui, cel care guvernă lumea. Esistența lui dumnezeu e atestată prin ordinea și armonia naturii, atât în a-fară, cât și în interiorul omului. Prin providința divină (πρόνοια)³ se esplică înțelepta condu-

1. «Omnis eius oratio in virtute laudanda et in hominibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur». Ciceronis *Academicae quaestiones*. I. 4. 16.

2. Înțelepciunea dér este isvorul datoriilor individuale, justiția al celor sociale, pietatea al celor religiose.

3. Acestei doctrine aparține credința lui în ghicitoriă și în geniul particular (δαίμων), care îl inspira ideiele filosofice. A se vedea convorbirea lui Socrate cu Aristodemul; Xenofonte, *Memorabilia*, lib. I., cap. XIX, și Diogene Laertiul, lib. II, v. 24.

cere a universului și constituirea omului: spre a-i proba existența, întrebuintează argumente teleologice¹. Ast-felul Socrate nu voia să modifice nici cultul politeist², nici ceremoniile serbărilor³, ba admitea chiar divinațiunea⁴, oraculele, minunile și alte superstițiuni ale epocii⁵, dăr se silia să presinte pe deși ca ființe curate, fără pasiuni, și perfecte, ceia-ce esercită uă puternică influință asupra religiunii.

Sufletul, după densusul, e de natură divină: imaginea de și incompletă, a lui dumneđu, de care se apropie prin rațiune⁶ și prin puterea-i invisibilă. Ca și dumneđu, sufletul e necoruptibil și nemuritor⁷. Toți ómenii avëndu suflet, prin acésta suntú óre-cum înrudiți din natură, ceia-ce constituie basa amicitiei și primul germen al ideiei despre uă înfrățire universală, pe care mai târziu o va proclama creștinismul.

Fiindú că printre elevii și amicii lui Socrate unii erau înclinați spre studiul științelor, alții către uă viață activă în deosebite sfere, de aceia prelegerile lui orale (căci n'a scrisú nimicú) formară discipulii, care apucară direcțiuni felurite. Ei se potú clasa în următoarele trei grupe:

a) Atenianii Xenofonte, Eschine, Simone, Critone, tebanul Cebes etc. îi propagară doctrinele fără să le

1. Adică relative la scopú (*τέλος*).

2. Elú profesa ideiele pe care poetul Euripide le formuléză în tragedia *Bachantele*, versurile 202—205.

3. Xenophontis *Memorabilia*. iv. 6, și Platonis *Phaed.*

4. *Memorabilia* Xenophontis i. 4.

5. Xenophontis *Apologia Socratis*. 13; Ciceronis *De divinatione*. i. 3; Lactantii *Institutiones divine*. iii. 20.

6. *Μετέγυ: τοῦ θεοῦ*.

7. Cf. dialogul *Φαίδων* alú lui Platone. — Socrates «non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem semper (dicebat), animos hominum esse divinos iisque, quum e corpore excessissent, re-ditum in cœlum patere optimoque et justissimo cuique expedi-tissimum». Ciceronis *De amicitia*. iv. 13.

modifice, și viețuiră conformă regulilor lui morale.

b) Șese dintr'ênșii fundară noui secte, mai multu său mai puțin depărtate de virtute, de și în numele ei. Ast-felū Antistene din Atena fundă noua scólă numită *cinică*, Aristipū deveni capulū sistemei *idonice* său *ci-renaice*, Pirone întemeiă *scepticismulū*, Euclide renumi scóla *megarică*, Fedonū fu consideratū ca autorū alū scólei *eliace*, Menedemū conduse secta *eretriacă*.

c) Platone, printr'ua rară activitate, desvoltă cunoșcințele filosofice din tóte punctele de privire, dér mai alesū dintr'alū raționalismulū, și fundă scóla *disă academică*, de caracterū idealistū.

Cei din prima categoriă se ocupară mai multū cu partea teoretică său metafisică; cei din a doua își întórseră atențiunea de preferință asupra părții practice, adică asupra moralei; toți ênsē nu prinseră cugetările lui Socrate și nu le desvoltară de câtū din a-numite puncte de vedere, separatū privite de fiă-care. Numai Platone îmbrățișă atătū partea teoretică, câtū și pe cea practică.

Aristotele, elevulū lui Platone, întemeiă scóla *peripatetică*, pornindū mai multū din punctulū de vedere alū empirismulū.

Din scóla cinică își luă nascere alta contrară, a-nume *stoicismulū*, ér din cea idonică alta apropiată de dēnsa, a-nume *epicurismulū*.

Dogmatismulū stoicū provocă combaterea lui de către academiculū Arcesilaū, de unde dér se ivi *scepticismulū mediei și nouei Academii*.

Ast-felū, din sistema practică a lui Socrate, se derivă numeróse scóle dogmatice, diverginte în teoriă și în practică, împreună cu secta *sceptică*.

Elevii lui Socrate, care-i continuară învățămintele, fură cei următori:

§ IV. XENOFONTE.

XENOPHON (Ξενοφών) Atenianul¹, originar² din satul³ Erchieu, născut⁴ la anul⁵ 450 a. Cr., unul⁶ dintre discipulii⁷ devotați⁸ lui Socrate, deveni⁹ amic¹⁰ul¹¹ lui Ciru prin¹² mijloc¹³irea¹⁴ lui Proxen¹⁵u Beoțiu¹⁶l¹⁷ (Πρόξενος Βοιωτίας) și nară¹⁸ expedițiunea¹⁹ întreprinsă²⁰ de acest²¹u rege, sub titlul²² de Κόρου ανάβασις. Mergend²³u apoi²⁴ în Asia, la Agesila²⁵u, regele²⁶ Lacedemonilor, și puindu-se²⁷ în capul²⁸ mercenarilor²⁹ înrolați³⁰ în serviciul³¹u lui Ciru, fu condemat³²u de Atenianii³³ la esiliu³⁴. După³⁵ ce se întorse³⁶ în Grecia, ca să i³⁷e parte³⁸ cu Agesila³⁹u la resbelul⁴⁰ în contra Tebanilor, își cumpără⁴¹ uă proprietate⁴² pe riul⁴³ Selinus, unde i⁴⁴și compuse⁴⁵ scrierile⁴⁶ istorice. Prin fugă⁴⁷ scăpă⁴⁸ în Corint⁴⁹u. Unul⁵⁰ din fiii⁵¹ lui, Grilu (Γρόλλος), cădu⁵² în luptă⁵³ de lângă⁵⁴ Mantinea, împreună⁵⁵ cu generalul⁵⁶ teban⁵⁷u Epaminonda.

Ca filosof⁵⁸u, voind⁵⁹u să reproducă⁶⁰ cugetările⁶¹ învățatorului⁶², Xenofonte⁶³ le alteră⁶⁴ după⁶⁵ impresiunile⁶⁶ i personale. Ast-fel⁶⁷u se contradice⁶⁸ în privința⁶⁹ naturii⁷⁰ și numărului⁷¹ deilor⁷², ér despre suflet⁷³u înclină⁷⁴ a l⁷⁵u considera⁷⁶ ca forță⁷⁷ vitală, răspândită⁷⁸ în univers⁷⁹u⁸⁰.

El⁸¹u scris⁸²e opere, și se socratice, în număr⁸³u de peste 40, între care : *Expedițiunea lui Ciru* (Κόρου ανάβασις),

1. Diogene Laertiul⁸⁴u, lib. II, cap. VI.

2. «Xenophon, ex sententia Velleii Epicurei, multa peccat in doctrina de natura deorum; facit enim in iis, quae a Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam dei quæri non oportere eundemque et solem et animum deum dicere, et modo unum, tum plures deos». Ciceronis. *De natura deorum*. I. 12. 31.

3. «Quærit apud Xenophontem Socrates unde animum arripuerimus, si nullus fuerit in mundo». Cicer. *De nat. deor.* III. 11. 26.

întocmită nu atât din punctul de vedere istoric, cât și ca lucrare filosofică¹; *Educațiunea lui Ciru* (Κύρου παιδεία), atât de interesantă pentru pedagogia celor antici²; *Faptele Grecilor* (Τὰ Ἑλληνικά); *Memorie* (Ἀπομνημονεύματα); *Ospetul* (Συμπόσιον); *Economicul* (Οἰκονομικός), tradus de Cicerone în limba latină³; *Apologia lui Socrate* (Σωκράτους ἀπολογία); *Despre semințe* (Περὶ πόρων); *Despre călăriă* (Περὶ ἵππικῆς); *Despre vânătoriă* (Κυνηγετικόν)⁴. Pentru dulcéța stilului, Xenofonte fu supranumit «musa atică» (ἀττικὴ μούσα).

§ V. ESCHINE, SIMONE, CRITONE, GLAUCONE, SIMIA, CEBES.

ÆSCHINES (Ἀισχίνης) Atenianul⁵, care preparase fuga din temniță a lui Socrate, călătorise prin Sicilia și, întorcându-se în orașul natal, se ocupă cu oratoria, compunându pentru alții memorie, apărări și discursuri judiciare. Prin acest exercițiu, dobândi reputațiunea

1. «Cyrus ille a Xenophonte non ad historiae fidem scriptus, sed ad effigiem justı imperii. Quos quidem libros non sine causa noster ille Africanus de manibus ponere non solebat». Ciceronis *Ad Quintum fratrem*. I. 1. 8; 2. 3; *Tusculanę quest.* II. 26. 62.

2. «Παιδείαν Κύρου, quam contriveram legendo, totam in hoc imperio (ad Pindenissum. a. u. c. 704) explicavi». Cicer. *Ad famili.* IX. 51. 1.—«Cyri vitam et disciplinam legunt (omnes), præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam». Cicer. *De claris oratoribus*. 29. 112. Filosoful roman o considera nepotrivită educațiunii romane, din cauza ideielor despotice coprinse într'ênsa, contrare ideielor liberale profesate de republicanul Cicerone.

3. «Xenophon locum de re familiari commodissime persecutus est in eo libro, qui *Economicus* inscribitur, quem ego adolescens in latinum converti». Ciceronis *De officiis*. II. 24. 87.

4. I-se contestă scrierile intitulate *Ierone său despre tiraniă* (Ἱέρων ἢ τυραννικόν), *Agesilau* (Ἀγησίλαος), *Statul Atenianilor și Lacedemonilor* (Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων πολιτεία), ba chiar *Despre comanda călărimii* (Ἴππαρχικόν), de și despre a doua menționează chiar Cicerone, *Ad familiares*. V. 12. 7.

5. Diogene Laertius, lib. II, cap. VII.

de însemnată oratoră, cum rezultă din renumita cuvântare a lui Lisias în contra lui, intitulată *Despre calomniă* (Περὶ συκοφαντίας)¹.

SIMON (Σίμων) Atenianul², scolarul și amicul lui Socrate, ținu pentru prima oră dialoguri socratice și scrise — într'ua singură carte — un număr de 33 asemenea convorbiri, numite scițice (σκωτικοὶ διαλόγοι), pentru că se imagină că au fost ținute între lucrători originari din Sciția.

CRITO (Κρίτων) Atenianul³, care ascultase pe Socrate împreună cu cei patru băieți ai săi⁴, desvoltă învățăturile maistrului într'ua scriere compusă din șeptespre-dece dialoguri. Numele lui fu immortalizat printr'unul din cele mai interesante dialoguri ale lui Platone.

GLAUCON (Γλαύκων) Atenianul⁵ scrise nouă dialoguri⁶ într'un singur volum, a-fără de alte trei-deci și două separate, a căror autenticitate a fost contestată chiar de contimpuranți.

SIMMIAS (Συμμίασις) din Teba⁷ desvoltă teoriile socratice în trei-deci și trei dialoguri, coprinse într'un singur volum (ca și ale lui Glaucone), cum și alte numeroase tractate despre diferite cestiuni filosofice, unele destul de importante⁸.

1. Acestu Eschine se nu se confunde cu omonimul lui, celebrul orator rival al lui Demostene.

2. Diogene Laerțiu, lib. II, cap. XIV.

3. Diogene Laerțiu, lib. II, cap. XIII.

4. A-nume Critobul, Ermogene, Epigene și Ctesip.

5. Diogene Laerțiu, lib. II, cap. XV.

6. Intitulate Φεῖδουλος, Εὐρυπίδης, Ἀρμόντιλος, Εὐθίας, Λυσισίδης.

² Ἀριστοφάνης, Κέφαλος, Ἀναξίτημος, Μενέξενος.

7. Diogene Laerțiu, lib. II, cap. XVI.

8. Intitulate *Despre înțelegere* (Περὶ σοφίας), *Despre raționament* (Περὶ λογισμῶν), *Despre muzică* (Περὶ μουσικῆς), *Despre versuri* (Περὶ ἐπῶν), *Despre vită* (Περὶ ἀνδρείας), *Despre adevăr* (Περὶ ἀληθείας), *Despre învățătură* (Περὶ διδασκαλίας), *Despre artă* (Περὶ τέχνης), *Despre*

CEBES (Κέβης) Tebanul¹, scolaru fidelu alu lui Socrate, scrise trei dialoguri², dupa aceiasi sistemă.

CAPITULUL III.

§ VI.

SCOLA CINICĂ.

Acestă scolă filosofică s'a numitu *cinică* seū fiindu că stabilia, ca regulă generală pentru omu, traiulu conformu naturii animale, luându dreptu normă vieța căinéscă (κονικὸς βίος), seū fiindu că teoriile ei au fostu dezvoltate într'ua clădire disă κυνόσαργες (Cynosarges)³.

Fundatorulu ei porni de la iubirea virtuții, conformu preceptelor socratice, dér neglese necesitățile fizice și bunul-simțu alu omului. Este mai multu de câtu probabilu că ea aru fi rămasu în stare de sectă, deca n'aru fi avutu mai mulți adepti, unii forte escentrici.

§ VII. ANTISTENE.

ANTISTHENES (Ἀντισθένης)⁴ se născu săracu în Atena și înflori între anii 404—380 a. Cr. Mai întâiu ascultase pe Gorgia, apoi deveni amicul și admiratorulu

alegere și evitare (Περὶ ἀποροῦ καὶ φροντοῦ), *Despre scire* (Περὶ εἰδέναι), *Despre sufletu* (Περὶ ψυχῆς), *Despre buna-viețuire* (Περὶ τοῦ εὖ ζῆν), *Despre vieță* (Περὶ ζωῆς), etc.

1. Diogene Laerțiu, lib. II, cap. XVII.

2. Intitulate Πίναξ, Ἐβδόμη, Φρόνιχος.

3. Κυνόσαργες crea unu satu de langă Atena. După densusu fu numitu și localulu situatu în acea direcțiune, aprupe de porțile cetății, gimnasiu seū locu de exerciție (apoi asiulu pentru copiii găsiți), în care Antistene își ținu prelegerile.

4. Diogene Laerțiu, lib. VI, cap. I.

lui Socrate, ér în urmă fundâ uă a-nume scólă, disă cinică, atâtă după numele localului, câtă și din causă că elú ênsuși se da dreptă ună simplu și adevărată căne (*ἀπλοκώων*).

Acestă «homo acutus magis quam eruditus»¹, convingându-se că luxulă este causa corupțiunii ómenilor, făcu apologia simplicității, esagerând'o și învătându că omulă, cu totulă materială și condusă numai de simțură (ca tóte animalele), e datoră să asculte singura voce a naturăii, să trăiěscă cu singurele miđlóce ce dēnsăi pune la dispozițiune. Ca tipă alese pe celă mai inteliginte dintre animalele domestice, cănele, și îndemna pe toți sělă imite, dispensându-se de oră-ce lucrură artificiale, de unelte, de locuință, de îmbrăcăminte²: așia dér ună dispreță absolută de avere, de onorură, de frumusețe, de gloriă și de tóte bunurile în genere, private ca vanităță ale lumăii.

În logică nu admise adevărură generale, ci numai pe cele particulare: omulă póte cunóscce obiectele în modă individuală, dér nu și genulă cărora aparțină. Pentru acéstă cunósccere simțurile ne suntă singurulă și supremulă arbitru.

Despre divinitate nu putemă avé niciă uă ideiă, de óre-ce dumneđeă nă se asemēnă cu niciă unulă din obiectele simțibile: dumneđeă este abstractă, unică și mai pre susă de divinitățile populare³.

Scopulă viețăii este virtutea, care constă în abținere și cumpėtare: printr'ēnsa ne asicurămă libertatea, nedepin-

1. Ciceronis *Ad Atticum*. XII. 38. 4.

2. «Cynicorum ratio tota est ejicienda, est enim inimica verecundiae, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum». Ciceronis *De officiis*. I. 41.

3. Cicerone đice despre dēnsulă: «In eo libro, qui *Physicus* inscribitur, populares deos multos, naturalem unum esse dicit». *De natura deorum*. I. 13. 32. *Tusculanae quaestiones*. V. 9. 26.

plându de lucrurile esteriore; printr'ensă putemă ajunge la cea mai înaltă perfecțiune, la deplina fericire, devenindă asemenea lui dumnezeu. Nimicū mai frumosū de câtū virtutea, nimicū mai rău ca viciulū: τ'ἀγαθὰ καλὰ, τὰ κακὰ αἰσχρά. A-fară de virtute, tôte suntū indiferente (ἀδιάφορα) și nedemne d'a ne atrge atențiunea. De aci regula că omulū trebuie să trăiescă numai conformū naturii (τὸ ζῆν κατὰ φύσιν), disprețuindū convenințele sociale și luândū ca modelū animalele, adică fără învățatură, fără arte, care pervertescū natura. Iubirea de părinți, de frați, de surori și de amici, devotamentul pentru patriă, sacrificiul pentru societate și omenire nu implică nici uă ideia de obligativitate, ci suntū curate amăgiri, convențiuni ridicule, născociri seū visuri de ale fantasiei.

Luī Antistene i-se atribuie compunerea a 4ece volume, în care tracta despre numeroase subiecte mitologice, fizice, retorice și morale¹, dintre care s'au păstratū numai sentințe citate de unii-alții, precum:

E mai de preferitū să cađi între corbi, de câtū între lingușitori: unii te sfășia numai cândū estī mortū, pe cândū cei-l-alți te mănâncă de viu.

Celū mai bunū lucru este să mori fericitū.

Atunci pierū popóarele și cetățile, cândū nu mai potū face deosebire între cei bunī și cei rei.

Este absurdū să curățimū grăulū de neghină, ér statulū să nu'lū scăpămū de (ómenii) cei răi.

Desvêtulū de rele este celū mai folositorū învățū.

Nu mai și numai cei virtoși suntū nobili.

Înțeleptulū trebuie să trăiescă nu conformându-se legilor, ci conformându-se virtuții.

1. Intitulate *Despre adevărū* (Περὶ ἀληθείας), *Despre natură* (Περὶ φύσεως), *Despre injustițiā și impietate* (Περὶ ἀδικίας καὶ ἀσεβείας), *Despre plăcere* (Περὶ ἡδονῆς), *Despre natura animalelor* (Περὶ ζώων φύσεως), *Despre coragiū* (Περὶ ἀνδρείας), *Despre bine* (Περὶ ἀγαθοῦ), *Despre statū* (Περὶ πολιτείας) etc. Cf. Clêr. *De oratore*. III. 17. 62.

Maî bine cu puţin viteji în contra multor netreb-
nici, de câtu cu mulţi netrebnici în contra câtor-va viteji.
Inimiciî trebuiesc observaţi cu cea maî mare în-
grijire (atenţiune), căci ei maî ântâiu îţi vedû greşelile.

§ VIII. DIOGENE.

DIOGENES (Διογένης)¹, născutû în Sinope la anulû 413
a. Cr., se aşedâ în Atena, fu scolarulû lui Antistene
şi deveni celebru prin esagerata aplicaţiune a teorie-
lor cinice. Navigândû spre Egina, fu prinsû de piraţi
şi dusû în Creta, unde fu vëndutû ca sclavû unui ôre-
care Xenjade, care'lû duse în Corintû şi'lû întrebuiţâ
ca pedagogû pentru copii. Aci muri la etatea'i de 90
anî, în aceeaşi ði cândû Alesandru-celû-mare espira la
Babilona (323 a. Cr. seû 431 de la fundarea Romei).

În Atena trăi aprópe golû, c'ua mantiâ care'i ser-
via ca asternutû şi învelişiû, c'unû toiagû în mânâ şi
c'ua traistâ pentru de-ale mâncării. Neavëndû unde
locui, se culca într'unû chiupû de untû-de-lemnû şi se
hrânia cu legume seû cârnuri crude²; véra se rostogolia
în nisipulû fierbinte, iérna lua în braţe statuele
pline de ninsóre³. Elû ênsuşî ðicea că e unû câne
(ἐλεγεν ἑαυτὸν κύνα εἶναι)⁴, blândû cu cei darnici, lâfrâ-
torû şi muscătorû pentru cei rēi şi avari. De maî multe
orî fu vëdutû ðiua, în mânâ c'unû felinarû aprinsû,
rëspundëndû, celor celû întrebaû, că âmblâ pe stra-
dele oraşului ca sē găsescâ unû omû demnû de acestû
nume. Alesandru-celû-mare, mergëndû sē'lû vedâ de

1. Diogene Laertiu, lib. iv, cap. ii.

2. Alimento luate din ceia-ce se espunea la drumû, pentru câni
şi pentru cerşetori, sub numele de «cina Ecatei».

3. Alfred Maury, *Histoire des religions* etc., tom. III., pag. 468.

4. Diogene Laertiu, lib. vi, cap. ii.

curiositate și invitându'lă să i cêră orî-ce arŭ voi, «Nu'mî lua și ce nu'mî poți da!» (adică lumina și căldura só-relui) rēpunse dēnsulŭ¹.

Diogene fu scepticŭ în privința ȃeilor²; nesocoti că-sătoria; propagă comunismulŭ; consideră ca inutile, ba chiarŭ ca vătēmătóre, artele și sciințele. Elŭ critica pe gramaticî (literați) că se preocupă de restristele lui Ulise, dér că pe ale lor le ignoréză; pe cāntăreți și musicanți că își acordă córdele lirei, păstrāndŭ moravuri discordante; pe matematicî (astronomi) că, totŭ privind sórele, luna, stelele, negligŭ cele-ce le staŭ înaintea piciórelor; pe oratori că și daŭ silința să spună lucruri drepte, bune, frumóse, dér că nu le și punŭ în practică.

Etă câte-va din sentințele i mai cunoscute:

Bogatulŭ prānȃesce cândŭ vrea, sārăculŭ cândŭ póte.

Ómenii nu cerŭ ȃeilor ceia-ce este în adevērŭ bine, ci numai ceia-ce li-se pare că e bine pentru dēnsii.

Mulți se gāndescŭ mai în-de-lungŭ la ce viséză dormindŭ, de câtŭ la ceia-ce lucréză veghiāndŭ.

Vinulŭ, cu câtŭ e mai bunŭ, cu atâtŭ e mai rēu.

Bogatulŭ incultŭ este uă óuiă cu lānă de aurŭ.

Setea de banî este isvorulŭ tuturor relelor.

Cea mai grea (din tóte suferințele) este bētrānețea; celŭ mai nenorocitŭ (dintre ómenii) bētrānulŭ sārăcŭ.

Cei bunî suntŭ imaginea ȃeilor.

Dintre fiérelle sēlbaticle mai periculosŭ muscă defăimătorulŭ, dintre parasite lingușitorulŭ.

Tinerii să nu se însóre āncă; bētrānii nici-uă-dată.

Nu e rēu să trăiesci, ci e rēu să trăiesci rēu.

1. «Alexandro roganti ut diceret si quid opus esset, *Nunc quidem paullulum*, inquit, *a sole!* offererat videlicet apricanti». Ciceronis *Tusculanae disputationes*. v. 32. 92.

2. «Diogenes cynicus dicere solebat Harpalum, qui temporibus illis praedo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret». Ciceronis *De natura deorum*. III. 34. 83 — «Improborum prosperitates secundaeque res redarguunt, ut Diogenes dicebat, vim omnem deorum ac potestatem». Ciceronis *De natura deorum*. III. 36. 88.

Omenii suntu multu mai darnici cu cerșetorii, de câtu cu filosofii, cređendú că mai lesne vorú (puté) ajunge (vr'ua-datá) schiopí și orbí, de câtu filosofí.

Celú puținú la atáta'ti folosesce filosofia, că te pre-gătesce pentru ori-ce isbire ți-arú veni de la sórté.

Sclavií servescú stápânilor, cei rěi patimilor.

Cine spune binele și adevărulú, dér nu le practicá, e uá chitará care rěsuná, dér care n'aude și nu simte¹.

§ IX. SUCCESORII LUI DIOGENE.

Dintre succesorii lui Diogene și adepții scólei cinice, mai renumiți suntu cei următori:

MONIMUS (Μόνιμος) din Siracusa², autorulú unei culgeri de sentințe serióse și glumețe.

ONESICRITUS (Ὀνησικριτός) din Egina³, autorulú unei scrieri despre *Educațiunea lui Alesandru* (celú mare)⁴, compusá mai după aceiași normá și în același stilú cum Xenofonte scrisese *Educațiunea lui Ciru*⁵. Elú propagá teoria viețuirii conformú naturii animale, disprețuindú partea intelectualá a omulú.

CRATES (Κράτης) din Teba, scolarulú lui Diogene⁶, vėndu totú ce poseda, își împărți averea la săraci și trăi ca filosofú cinicú, după esemplulú lui Diogene, îmbrăcatú într'unú cojocú de óuiá. Elú trece dér ca fundatorú alú ascetismulú cinicú.

1. Despre Diogene ciniculú se se consulte Ciceronis *Tusculana quęstiones*. I. 43. 104, III. 23. 56; *Pro Murena*. 36. 75; Diogene Laertíulú. VI. 59 și Fragmentele lui Varone.

2. Diogene Laertíulú, lib. VI, cap. III.

3. Diogene Laertíulú, lib. VI, cap. IV.

4. Ἀλεξάνδρον παιδεία. Ibid, lib. II, cap. VI și lib. VI, cap. IV.

5. Conscolari cu Onesicritú mai furá: Menandru, Egeseu (din Sinope) și Filiscu (din Egina).

6. Diogene Laertíulú, lib. VI, cap. V.

Cinismulă fu continuatŭ de HIPPARCHIA (Ἰππαρχία)¹ din Maronea, soția lui Crates, și de fratele ei METRO-
CLES (Μητροκλήης)², care susținea că tóte bunurile ma-
teriale se dobândescŭ cu banî, ér cele imateriale (ca
instrucțiunea, esperiința, etc.) cu banî, cu timpŭ și cu
muncă. Averea e vătămătóre, déca celŭ avutŭ n'o scie
întrebuința pentru binele lui și alŭ altora. Metrocle
fu primulŭ filosofŭ, care își arse totŭ ce scrisese pêne
după etatea'i matură, numindu'si composițiunile secă-
turî și închipuirî ale unor visurî.

MENIPPUS (Μένιππος)³, fenicianŭ de origine, tostŭ sclavŭ,
apoi scolarŭ alŭ lui Diogene, trăi ca filosofŭ cinicŭ în
Teba și deveni cunoscutŭ prin XII volume de scrieri
glumete, în care satirisa credințele religioase, deprin-
derile și vițiile epocel⁴. Acestă procedere avu multă
căutare și fu cultivată sub numele de «satire meni-
pee»⁵.

MENEDEMUS (Μενέδημος), elevulŭ lui Colotu din Lam-
psacŭ, continuă cinismulŭ cu óre-care modificări, sus-
ținendŭ că a trăi conformŭ naturii însemnéză a trăi
conformŭ virtuții (τὸ κατ'ἀρετὴν ζῆν). Acestă opiniune
apropia cinismulŭ⁶ de filosofii stoicî.

Scóla cinică fu inobilată și absorbită de cea stoică.

1. Diogene Laerțiu lŭ, lib. iv, cap. vii.

2. Diogene Laerțiu lŭ, lib. vi, cap. vi.

3. Diogene Laerțiu lŭ, lib. vi, cap. viii.

4. De aceia Lucianŭ îl luă ca tipŭ și lŭ întroduse ca interlo-
cutorŭ în *Dialogulŭ morților*, ér Terențiu Varone la Romanî se
inspiră din satirele lui, spre a scrie pe ale sêle.

5. «Eum imitatus, non interpretatus est Varro». Cicer *Acade-
mic.* i. 2. 8 — «Menippus cynicus, Diogenis, ut videtur, discipulus
fuit. Eum æmulatus, Varro satyras suas *menippeas* vocavit». Aul.
Gel. *Noct. attic.* ii. 18; Macróbii *Saturnal.* i. 11. Despre Varone
a se vedé a mea *Istoria literaturii latine* (Bucuresci, 1891) pag. 95.

6. Pên'aci consideratŭ ca sinonimŭ cu nerușinarea.

Mai târziu, în primii seculi ai erei crestine, numele-i fu din nou scos la ivielă de scriitori ca Lucianu, ênsê mai multu ca afectatiune, de câtu ca sectă filosofică.

CAPITULUL VI.

§ X.

SCOLA IDONICĂ SÈU CIRENAICĂ.

Acéstă scólă s'a numitù «cirenaică» după patria fondatorului ei, Aristipù. Se mai dice și «idonică» (*voluptaria*), fiindu că admitea plăcerea (*ήδονή*) ca scopu al tuturor actiunilor, prin urmare alu vieții umane.

§ XI. ARISTIPÛ.

ARISTIPPUS (*Ἀριστιππος*), fiulù unui bogatù neguțatorù se născu în orașulù Cirena, vechiă coloniă grécă din Africa. Mergêndu la Atena, fu scolarulù lui Socrate, și înflori pe la anulù 380 a. Cr. Părăsindù investigațiunile cosmogonice ale predecesorilor, elù căutâ se de filosofiei uă direcțiune mai practică, mai psihologică: stabili dér că scopulù vieții, pentru omù ca și pentru tôte animalele, este fericirea, care constă numai în plăcere (*ήδονή*)¹.

1. «Aristippus, qui Socratem audierat, princeps eorum, qui voluptatem finem esse voluerunt: unde cyrenaici». Ciceronis *Academic.* II. 42. 151. — «Aristippus socraticus non dubitavit summum malum dolorem dicere». Ciceronis *Tusculan.* II. 6. 15. — «Epicurus ad voluptatem et dolorem et quæ sequamur et quæ fugiamus refert omnia: quod Aristippi est a Cyrenaicisque melius liberiusque defenditur». Ciceronis *De finibus* I. 7, 25, 8. 26; II. 6. 18. 19, 7. 20, 11. 34, 13, 38; v. 7. 29; *De officiis.* III. 33. 116.

Tóte viețuitóarele caută plăcerea, care e uă miscare lină, dulce, și evită durerea, miscare aspră, violinte. Uă plăcere nu diferă de alta și nu póte fi mai mare. Prin plăcere, Aristipū înțelege pe cea corporală, percepută prin simțuri, considerată ca scopū alū vieții (τέλος, *finis*). Ea e unū bine (τὸ ἀγαθόν), chiarū cândū arū proveni din lucruri necuviincióse.

In natură nu există fapte, obiecte seú ideī drepte, frumoșe, rușinóse: acéstă distincțiune s'a întrodusū prin deprinderi și prin legi, ênsē variéză după etatea, inteligința și educațiunea persónelor. Orī câtū de urétā arū fi uă acțiune, voluptatea merită să fiā preferitā și considerată ca fericire. Cātū despre lipsa seú depărtarea dureriī — admisā mai târđiu de Epicurū ca plăcere — ea se póte numi «stare-de-miđlocū» (*medium*) și compara cu situațiunea celui-ce dórme.

Plăcerea nu resultă nici din amintirea trecutului seú din speranța fericirilor viitóre¹, nici din câte vedemū seú auđimū, fiindū că cele d'ântāiū suntū nesicure, cele d'alū douilea schimbátóre și relative, de óre-ce privimū și ascultāmū bucurosū pe cei-ce imită plânsulū (ca, de esemplu, în tragedia), ênsē cu neplăcere pe cei-ce plângū în realitate.

Așia dér plăcerile corpului suntū mai pre susū de ale sufletului², pe cândū durerile celui d'ântāiū suntū cu multū mai nesuferibile de câtū ale celui d'alū douilea.

1. Plăcere dér, după dēnsulū, e numai cea presinte și actuală, nu și cea trecută seú absinte, cum va susține mai târđiū imitatorulū seú Epicurū: ἀπέλαυε μὲν γὰρ ἡδονῆς τῶν παρόντων, οὐκ ἐβήρα δὲ πόνου τὴν ἀπόλαυσιν τῶν οὐ παρόντων», Diogene Laertius, lib. II, cap. VIII.

2. «Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum fuetur; Zeno (stoicus), quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur». Ciceronis *Academic. disputation.* II. 45. 139. — «Posse asotos ex Aristippi schola exira dicere solebat Aristochius». Ciceronis *De natura deorum.* III. 31. 77.

D'aci rezultă, după opiniunea lui, îngrijirea cu preferință a corpului și neglijerea spiritului.

Aristipū susține că prevederea (*φρόνησις*, *prudentia*) e unū bine, uă virtute, nu pentru ea ênsași, ci pentru plăcerea ce pōte sē procure, precum e și amicitia (*φιλία*) pentru folosul ce aduce. Se cuvine ca înteleptul sē nu cedeze nici invidiei, nici poftelor, nici superstițiunii, pentru că potū s'êlū turbure. Adunarea de avere trebuie sē aibă ca scopū plăcerea, êr nu grămădirea de bani fără nici uă întrebuițare practică.

Pentru distingerea plăcerii de durere și pentru cunoșcerea adevărului, există unū singurū criteriu: nu rațiunea, ci simțurile, cu care ne-a dotatū ênsași natura. Prin ele percipemū existența lucrurilor, tōte materiale; prin ele dobândimū idei¹; prin ajutorulū lor impresiunile din a-fară producū în noi ôre-care modificări sēu turburări (*τὰ πάθη*). Dovédă ne suntū animalele și copiii, care, în totū ce facū, arétă că chiarū de către natura necoruptă plăcerea este (și trebuie sē fiă) căutată, êr durerea evitată.

Aristipū scrisese diferite *Sentințe* (*Ἀποφθέγματα*)², apoi numeroșe opere filosofice³ și istorice⁴, unele în dialectulū aticū, altele în celū doricū. Ele produsēră mare sgomotū, fură căutate și atraseră mulțime de adepți.

1. Mai târziu filosofulū Gassendi va dice asemenea: «*omnis idea ortum ducit a sensibus*». A se vedē mai susū paginile 20, 127, etc. și mai la vale despre Epicurū.

2. Sentințele lui Aristipū și maximele filosofilor Antistene, Diogene și Crates aū fostū publicate în colecțiunea Gnosticilor de Orelli. A se vedē F. A. Grimaldi «*Vieța lui Diogene Ciniculū*» (Napoli. 1777); C. M. Wieland «*Aristipū și contemporanii lui*» (Lipsia. 1800—1802. 4 volume); Batteux, în «*Mémoires de l'Académie des inscriptions*» (Paris), tom. xxvi.

3. Precum *Despre educațiune* (*Περὶ παιδείας*), *Despre virtute* (*Περὶ ἀρετῆς*), *Esortatorulū* (*Προτροπικός*), *Despre întēmplare* (*Περὶ τῶρης*), *Deatribe* (*Διατριβαι*) etc.

4. *Istoria Libiei* (*Ἱστορία τῶν κατὰ Λιβύην*) în 25 dialoguri.

§ XII. SUCCESORII LUI ARISTIPŪ.

Adepții lui Aristipŭ, șiși cirenaicî seŭ idonici (οἱ ἡδονικοί), disprețuiaŭ fisica și dialectica, fiindŭ că omulŭ pôte sĕ vorbĕscă bine, sĕ alunge superstițiunea și sĕ înlătore frica de mórte făr'a se fi ocupatŭ cu studiulŭ sciințelor. Alții dintre succesoriŭ lui subdiviseră etica în cinci părți, care tractaŭ despre alegerea lucrurilor, despre afecțiuni și pasiuni, despre diferitele acțiuni, despre studiulŭ cauzelor (física) și, în fine, despre raționamente (logica).

Intre acești succesori se numĕră fiică-sa ARETA, ETIOPI Ptolemaidulŭ, ANTIPATRU Cireneulŭ¹ și alții.

ARISTIPŪ-CELŪ-TĒNĒRŪ, nepotulŭ maistrului—poreclitŭ «metrodidactulŭ» (ὁ μετροδιδάκτορας), fiindŭ că fusese instruitŭ de mumă-sa Areta — desvoltă și completă sistema cirenaică, numită filosofia plăcerii (ἡδονισμός).

Elŭ stabili că, pentru corpŭ și spiritŭ, suntŭ douĕ stări contrare, plăcerea (ἡδονή) și durerea (πόνος); că plăcerea corporală este superióră celei spirituale. Scopulŭ vieții nu e fericirea intelectuală, ci voluptatea presente, actuală, provenită din emoțiunile simțibile (τὰ πάθη), a-nume din plăcerea corporală în miscare, nu în repaus: τέλος μὲν οὐκ εὐδαιμόνια, ἀλλὰ δε ἡδονή ἐν κινήσει.

După dĕnsulŭ, física și logica suntŭ inutile: tótă filosofia constă din morală, adică din teoria senzațiilor, care singure potŭ fi cunoscute, înțelese și neamăgitóre (καταληπτά και ἀδιάφροστα), care singure constituiescŭ criteriulŭ verității.

1. Despre Antipater Cyrenaicus sĕ se consulte Ciceronis *Tusculanae quæstiones*, v. 38. 112, și Diogene Laertiusulŭ, lib. II. 26.

§ XIII. TEODORŪ ȘI BIONE.

THEODORUS (Θεόδωρος) din Cirena, scolarulŭ lui Aristipŭ-celŭ-tĕnĕrŭ, alŭ stoicului Zenone și alŭ scepticului Zenone, continuă la Cirena învățămintele doctrinei idonice. Prin scrierea-i *Despre deĭ* (Περὶ θεῶν), din care se va adăpa mai târziu Epicurŭ, căută să supprime ori-ce credință în divinitate: pentru acestŭ motivŭ fu numitŭ *ateulŭ* (ὁ ἄθεος)¹.

Elŭ stabilește că suntu două extreme, bucuria și întristarea, din care rezultă plăcerea și durerea. Scopulŭ vieții e fericirea, ér fericirea constă în veselie (χαρά) seŭ plăcere. A căuta adevĕrulŭ este uă absurditate, cunoscerea lui fiindŭ imposibilă. Negândŭ ast-felŭ esistența unui criteriu universalŭ pentru adevĕrŭ, elŭ pregăti calea scepticismului.

Înțeleptulŭ nu e datorŭ să móră pentru patriă, nici să se sacrifice pentru amici seŭ pentru omenire, căci înțelepciunea nu trebuie perdată spre folosul nebunilor, cândŭ adevĕrata ei patriă e universulŭ.

Din natura ei, nici uă faptă nu este urĕtă seŭ frumósă, decentă seŭ rușinosă: opiniunea contrară s'a răspânditŭ numai pentru înfrĕnarea vulgului.

Pentru aceste doctrine nenorocite, Teodorŭ — acusatŭ ca ateŭ²—fu condamnatŭ și gonitŭ din Atena. Fugi dér, pentru cât va timpŭ, la curtea regelui Ptólemeu din Egiptŭ, apoi la Cirena, dér și de aci fu iĕrăși alungatŭ în Grecia.

Partisanii lui formară uă sectă, sub numele de *teodori* (θεοδώριοι).

1. Diogene Laertiulŭ, lib. iv, cap. vii.

2. A se vedé mai susŭ pag. 141, nota 3.

BION (Βίων), originarū de lângă râulū Boristene, învăță filosofia sub Teodorū, apoi se așeđă în Atena, unde fu scolarulū lui Teofrastū. Elū deveni sofistū însemnatū și înavuți filosofia cu termenī înfloriți, c'unū limbagiū atrăgătorū; dér, ca și învățătoru'i Teodorū, negă esi-stința țeilor și a iadulū, riđendū de ceī-ce credeaū ase-menea «absurdități»¹.

§ XIV. EVEMERŪ.

EVHEMERUS (Εβήμερος) din Tegea (Mesena) înflori pe la finele seculului alū iv înainte de ȕra nōstră. Ca amicū alū regelū Casandru, putu călători în Persia și în Arabia. Voindū sē coroboreze doctrina ateistă și sē demonstre absurditatea politeismulū, elū compuse uă *Istoriă sacră* (Ἱερά ἀναγραφή)², în care se sili a învedera că țeii semi-țeii și eroii mitologiei esistaseră ca simpli muritorī, dér că fuseseră divinisați pentru talentele lor sēu pentru bine-facerile aduse societății³. Interpretările lui, adesea ridicule⁴, fură adoptate de unii scriitorī,

1. Ciceronis *Tusculanę disputationes*. III. 26. 62.

2. Tradusă în versuri latine de poetulū Q. Eniu. Aceiași teoriă fu adoptată de Perseū, discipululū filosofulū stoicū Zenone. Ciceronis *De nat. deor.* II. 15. A se vedé, mai la vale, scōla stoică.

3. «Quid, qui aut fortes aut claros et potentes viros tradunt post mortem ad deos pervenisse eosque esse ipsos, quos colere, precari venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? Quę ratio maxime tractata ab Evhemero est: quem noster et interpretatus et secutus est, præter ceteros, Ennius. Ab Evhemero autem et mortes et sepulturę demonstrantur deorum. Utrum igitur hic, confirmasse religionem videtur, an penitus totam sustulisse?» Ciceronis *De natura deorum*. I. 41. 119.

4. Precum se pōte vedé din cele ce relatézá Hellanicus și Philochorus (în *Istoriă Aticeī*). Cf. Plutarchū, *Thes.* 31. Sistema evermeristă fu urmată, între alții, și de către Androtion. Cf. *Scholia ad Euripidis Phœnic.* v. 674, cit. apud Alfred Maury, *Histoire des religions* etc. tom. III, pag 471, nota 2.

serviră ca normă critică pentru miturile anticității și formară sistema așa zisă «evemerismu»¹, după numele autorului ei.

§ XV. EGESIA.

HEGESIAS (Ἡγησίας) din Cirena, scolarul lui Parebate, dezvoltă teoriile lui Aristip în Alesandria, sub dominația lui Ptolemeu Filadelful (284—247 a. Cr.), formându-și o sectă, ai cărei adepți se numiră «egesiaci».

În opera-i intitulată Ἀποκρῆσεων, susținu că înțeleptul se cunósce după indiferința-i morală. Averele și sărăcia, libertatea și sclavia, știința și ignoranța, renumele și obscuritatea nu influințază întru nimic producerea, durata și mărimea plăcerii: săracii, sclavii, incultii, pot fi totuși așa de fericiți ca și cei bogați, liberi și învățați. Erorile și păcatele nu trebuiesc pedepsite, căci nimeni nu le comite de bună-voință, cu intențiune, ci stăpânit de pasiune și de alte turburări, fie intelectuale, fie fizice. Amiciția, buna-voință, binefacerea sunt practicate nu pentru ele înseși, în calitate de virtuți, ci și prin deprindere, și de necesitate, și pentru interese personale.

Ușă vieții pe deplină fericită, ușă voluptate perfectă, nu e posibilă², din cauza pasiunilor, desiluziunii, bolilor, care afectă sufletul și corpul: așa dă omul are să alégă între viață și moarte, două stări cu totul ecuale³. De câtă se ducă însă ușă vieții neplăcută, mai

1. Evemerismul se ivise și în India, unde se formaseră două școli raționaliste, a lui Nairukta, care explica miturile și numirile zeilor prin fenomenele fizice, și a lui Aitihāsika, care le explica prin fapte istorice. Cf. A. Kuhn, *Zeitschrift zur vergleich. Sprach.* an. 1851, apud Otfried Muller, loc. cit.

2. «Ἄδυνατόν καὶ ἀνεπαρκτόν».

3. «Τὴν τε ζωὴν καὶ τὸν θάνατον αἰρετόν». Diogene Laertiu. II. 8.

bine să te sinucidă, căci morțea e preferibilă durerii. De aci porecla ce i-se dăte, și sub care e cunoscută, de «îndemnătorul-lă-morțea» (πεισιθάνατος)¹.

§ XVI. ANICERIDE.

ANNICERIS (Ἀννικερις) din Cirena, scolarulă lui Egesia și ală lui Parebate, răscumpărătorulă lui Platone, fu ală cincilea capă ală scōlei cirenaice, profesândă la Alesandria. Adeptiilă lui îi adoptară numele.

Filosofii aniceriilă seă anicericilă² recunosceaă că amiciția, bine-facerea, respectulă către părinți și bătrâni, sacrificarea pentru patriă, stima ómenilor pentru talentulă seă vieța onestă a cui-va, contribuiescă puternică la fericire. Ei dér admită ca scopă supremă plăcerea³, ênsă unită cu virtutea, ca una ce póte să procure, să efectueze plăcerea⁴.

Cu modulă acesta, sistema cirenaică se apropiă de teoriile lui Epicură, în care fu absorbită.

§ XVII. RESUMATĂ COMPATIVĂ.

Comparândă cele două scōle filosofice, formate din

1. «Hegesias Cyrenaicus, dictus πεισιθάνατος: «a malis mors abducit, non a bonis». Et quidem hoc ab eo sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemæo Philadelpho prohibitus esse dicatur illa in scholis discere, quod multi, iis auditis, mortem sibi ipsi consciscerent». Ciceronis *Tusculanæ quæstiones*. I. 34. 84 și 85.

2. «Annicerii nomen habent ab Anniceride Cyrenaico, discipulo Hegesiae, qui est Aristippi discipulus». Ern. in *Onomasticon* oper. Ciceronis, pag. 37.

3. «Annicerii philosophi omne bonum in voluptate posuerunt virtutemque censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset voluptatis. Quibus obsoletis florêt Epicurus, eiusdem fere adjutor auctorque sententiæ». Cicer. *De officiis*. III. 33. 116.

4. Ciceronis *De officiis*, ibidem.

Învățămintele lui Socrate, vedem că amândouă consideră virtutea ca bine suprem, ca fericire, ca scopul al vieții, tinzând să întărească morala practică și să înlăture speculațiunile abstracte, dăr că ambele esagează, urmându căi opuse, după dispozițiunea spiritului și pozițiunea socială a fundatorilor.

Antistene, de caracter melancolic și născut în sărăciă, găsesce fericirea în virtutea care disprețuiesce necesitățile fizice și nu simte nevoia de nimica. Aristip, din contra, dispunându de avere, crede că fericirea constă în virtutea de a-și satisface toate plăcerile.

Cel d'ântăiu derivă fericirea din virtutea austeră, cel d'ală douilea derivă virtutea din fericirea plăcerii.

Morala unuia s'a considerat ca orgoliu escesiv, a celui-l-altă ca lux și moliciune.

CAPITULUL V.

§ XVIII.

SCOLA MEGARICĂ.

Acastă scolă s'a numit după orașul Megara, patria lui Euclide, fundatorul ei.

Intrebuințându metoda dialectică, ea amintia de uă parte procederea eleatică, de alta pe cea socratică, și se consideră ca precursoră a celei sceptice. Adepții ei fură numiți: *megarici* (μεγαρικοί) după numele localității; *eristici* (ἐριστικοί) și *dialectici* (διαλεκτικοί), atât din cauza talentului de a disputa ală lui Euclide, cât și din cauză că toate compunerile său cuvântările succesivelor lui constaū din întrebări și răspunsuri, din scrieri în dia-

1. De la ἔρις (*lis, litigium*), dispută, discusiune, desbatere.

logă¹, după metoda adoptată de Platone și de cei-l-alți filosofi, care, în urma omorării lui Socrate, fugiseră la Megara, îngroziți de cruzimea guvernelor tiranice. Principala lor ocupațiune fu să perfecționeze și să practice dialectica, modelându-i principiile după ideile eleatice și socratice.

Abusul de făcură de raționamente pune în evidență necesitatea de a se supune logica unor cercetări serioase și unor reguli determinate, ceia-ce mai târziu va întreprinde Aristotele.

§ XIX. EUCLIDE.

EUCLIDÈS (Εὐκλείδης) din orașul Megara² fu atrasă la studiul filosofiei prin scrierile lui Parmenide. Mergând la Atena, ascultă diferitele sisteme și deveni cel mai zelos dintre discipulii lui Socrate. Pe la anul 404 a. Cr., fundă uă nouă sistemă, susținându că binele e unitatea, că acea unitate e binele suprem (ἐν τῷ ἀγαθόν), singur real și invariabil³, de și cunoscut sub numiri diferite, cându ca deū (θεός), cându ca minte (νοῦς), cându ca prevedere seū înțelepciune (φρόνησις). Elū înlătură ori-ce comparațiune și asemănare; căci, déca e vorba despre asemănări, importante sunt persoanele, faptele seū lucrurile în sineși, ér nu acelea care le sémănă; cându nu sémănă, atunci ori-ce discusiune este zadarnică. In același modū înlătură ori-ce raționamentū prin analogiă (διὰ παραβολῆς λόγους) și se preocupă a critica cele-l-alte sisteme nu în argumen-

1. «Διὰ τὸ πρὸς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τοῦς λόγους διατίθεσθαι». Diogene Laertiu, lib. II, cap. X.

2. Vecină cu Isthmos. Cf. Diogene Laertiu, lib. II, cap. X.

3. «Solum bonum dicit, quod esset unum et simile et idem semper». Ciceronis *Academicæ questiones*. II, 42, 129.

tele, ei în consecințele lor. Perfecționându logica, capul scôlei megarice deprinse spiritele sê'si dé mai bine séma despre tóte credințele și ast-felú simplificá în modú considerabilú teologia politeistá.

Euclide scrisese șése dialogurí ¹.

§ XX. EUBULIDE.

EUBULIDES (Εὐβουλίδης) din Miletú ² fu unulú din preceptorii lui Demostene, pe care, printr'unú lungú exercițiú, îlú scăpá de greutatea ce întêmpina tênerulú oratorú de a pronunța licida *q*. Elú fu adversarulú lui Aristotele, pe care'lú criticá cu asprime, și susținu uá dialecticá subtilá în contra realitáții cunoscințelor dobândite prin simțurí. În dialecticá trece ca inventatorú alú celor șapte raționamente sofistice interogative, numite «mincinosulú și amăgitorulú» (ψευδόμενος καὶ διαλανθάνων, *mentiens et fallens*), «Electra» (Ἠλέκτρα), «acoperitulú» (ἐγκεκαλυμμένος, *convelata*), «grămada» (σωρείτης, *acervus*), «încornorata» (κερατίης, *cornea sive cornuta*), «pleșuvulú» (ψαλκρός, *calva*) ³.

§ XXI. ALEXINU.

ALEXINUS (Ἀλεξίνος) din Elida (Ἠλίδας), scolarulú lui Eubulide ⁴, dotatú cu multá agerime de spiritú, se stabi-

1. Intitulate Δαμπρία, Αἰσχίνη, Φοίνιξ, Κρίτων, Ἀλκιδιάδης, Ἐρωτικός.

2. Diogene Laerțiulú, lib. II, cap. X. 4.

3. Dintre acestea, *sortita* se referia la grămada de nisipú, formatá prin adausulú câte unuí grăunte, *pleșuvulú* la luarea din capú a câte unuí firú de pêrú.

4. «Alexinus, philosophus megaricus de schola Eubulidæ. Zenoni Stoico in primis adversarius erat, quem multis sophismatibus et fallacibus conclusiunculis vexabat». Ciceronis *Onomasticon*, edit. Orelli; vol. X, pag. 31

lise la Olimpia, cu intențiunea de a funda uă sectă, pe care s'o numéscă *olimpică*; énsé, din cauza insalubrității locului și lipsei de orî-ce miđlóce, aderenții îlŭ părăsiră. Rémânéndŭ c'unŭ singurŭ servitorŭ, muri peste puținŭ, din cauza înțepăturii într'ua trestia, pe cândŭ se scălda în rîulŭ Alfeŭ.

APOLLONIUS (Ἀπολλώνιος), supranumitŭ Cronus (Κρόνος), e citatŭ printre auditoriŭ și adeptiŭ lui Eubulide.

DIODORUS (Διόδωρος) din Iasos (în Caria)¹, supranumitŭ *Cronus*, elevŭ alŭ lui Eubulide și Apoloniu, aparține scólei dialectice. Trăi în Egiptŭ, sub domnia lui Ptolemeŭ Soterulŭ. Lui i-se atribuie c'arŭ fi inventatŭ «involutum et cornutum dicendi genus»². Elŭ negă îndouita semnificare a cuvintelor, discută despre posibilități (περὶ δυνατῶν) și despre adevărulŭ apreciarilor ipotetice (τὸ συνημμένον), apoi produse câte-va noui argumente în contra realității miscării³. Asemenea discutate fôrte multŭ despre destinŭ, combăténdŭ pe Crisipŭ.

PHILON (Φίλων), đisŭ dialecticulŭ⁴, se ocupase cu filosofia și esercițiile dialectice, împreună cu Zenone stoiculŭ. Elŭ fu scolarulŭ și adversarulŭ lui Diodorŭ.

STILPO (Στίλπων) din Megara, care ascultase pe Euclide și pe Trasimacŭ din Corintŭ⁵, fu profesorulŭ stoicului Zenone și escelă atâtŭ prin caracterŭ, câtŭ și printr'unŭ fôrte mare talentŭ de invențiune și elo-

1. Diog. Laert. II, 111; Plinius, *Hist. nat.* VII, 53; Auli Gellii *Noctes atticae*. IX, 12,2; Ciceronis *De fato*. 6, 12; 7, 13; 9, 17; *Ad fam.* 9, 4.

2. «Ἐγκεκαλυμμένον καὶ κερατίνην λόγον ἐνρηκέναι». Diogene Laertius, lib. II, cap. XI.

3. «Alexinus, Stilpo, Diodorus molesti Academicis veteribus, sed minuti philosophi, quorum sunt contorta et aculeata quaedam σοφίσματα. Ciceronis *Academicae disputationes*. lib. II, 24,75.

4. Care nu trebuie confundatŭ cu Filone stoiculŭ, cu Filone academiculŭ și cu ebreulŭ Filone neoplatoniculŭ.

5. Intimulŭ lui Ichthia.

cință¹. Elū nega valórea obiectivă a ideielor de relațiune (τὰ εἶδη) și veritatea judecăților ce nu suntū idențice². Înțeleptulū trebuie să fiă neturburatū, în nepăsare (ἀπαθία): să aibă unū *animus impatiens*, cum țice Seneca. Aceste teorii Stilpone și-le espusese prin nouē dialoguri³.

BRYSO (Βρύσων) seū Dryso (Δρύσων) din Achaia, fiulū lui Stilpone și învățătorulū lui Cratete; se mărginise a propaga ideiele scólei megarice, fără să le consemne prin opere filosofice.

CLINOMACHUS (Κλεινόμαχος), din orașulū Turii, scrisese, pentru desvoltarea ideielor megarice, *Περὶ ἀξιωμαίων καὶ κατηγορημάτων*: despre axiome și atribute.

EUPHANTUS (Εὐφαντος) din Olintū, discipulū alū lui Eubulide, pe lângă studielei filosofice, scrisese uă istoriă a timpului seū, apoi fórte multe tragedii. Elū fu preceptorulū lui Antigonū, regele Macedonieii, despre a cărui domniă compuse uă istoriă.

ICHTHYAS (Ἰχθύας), adeptulū lui Euclide și scolarulū lui Diodorū, continuă învățămintele scólei megarice.

ZENO (Ζήνων) din Cițiu, fundatorulū scólei stoice, fusese asemenea elevū alū lui Stilpone.

1. Ast-felū atrase, ca auditori, pe Metrodorū teorematiculū (Μητρόδωρος ὁ θεωρηματικός) și pe Timagora (Τιμαγόρας) Geloulū, scolarii lui Teofrastū; pe Clitarcū (Κλείταρχος) și pe Simia (Συμμία) Siracusanulū, discipuliū lui Aristotele cirenaiculū; pe Peoniū (Παιώνιος), elevulū lui Aristide; pe Difilū (Δίφιλος) Bosporianulū și pe Mirmecū (Μύρμηξ) din scóla lui Eufantū; pe Frasideiū (Φρασιδέης) peripateticulū și pe oratorulū Alcimū (Ἄλκιμος); în fine pe Cratete (Κράτης) și pe Zenoē (Ζήνων) Fenicianulū. A se se vedē Diogene Laertiulū, lib. II, cap. XIII, 2.

2. Ferd. Deycks, «*De megaricorum doctrina ejusque apud Platonem et Aristotelem vestigiis*» (Bonna. 1820, în 8°).

3. Intitulate Μόσχος, Ἀριστικὸς ἢ Καλλίας, Πτολεμαῖος, Χαιρέκράτης, Μητροκλής, Ἀναξιμένης, Ἐπιμένης, Πρὸς τὴν εἰαυτοῦ θηγατέρα, Ἀριστοτέλης.

4. Diogene Laertiulū, lib. II, cap. XI, 2.

CAPITULUL VI.

§ XXII.

SCOLA SCEPTICĂ.

Acéstă scólă s'a numitū sceptică de la verbulū grecū σκέπτομαι, fiindū că adeptiī eī aveau deprinderea sistematică de a cerceta continuū, de a nu descoperi nici-uă-dată nimicū și de a se afla într'uă nesicuranță perpetuă¹. Eī își dau silința să combată teoriile diferitelor scóle, făr'a enunța altele proprii. Scepticismulū, care se ivise încă de multū², avu trei fase: alū lui Pirone, alū nouelor Academii și celū posteriorū (seū alū lui Enesidemū), care se termină cu Sextus Empiricus.

§ XXIII. PIRONE.

ΠΥΡΡΗΟ (Πύρρων) din Elida³, născutū la 378 a. Cr., pictorū de profesiune, ascultă mai întâiū prelegerile lui Drusu (Δρόσων), fiulū lui Stilpone, apoi pe Anasarcū,

1. Primii sceptici avură numirile următore: *pirōniī* (πυρρώνειοι) după Pirone, fundatorulū scólei; *aporetici* (ἀπορητικοί) după îndouiela în care se aflau (de la ἀπορία, din ἀπορεῖν, îndouielă, nesicuranță, nedomirire, esitare, neîncredere); *sceptici* (σκεπτικοί) din cauza cercetării și deliberării lor continue (ἀπὸ τοῦ σκέπτεσθαι ἀεὶ καὶ μηδέποτε εὐρίσκειν); *zetetici* (ζητητικοί) de la ζητεῖν (a căuta, a ispiti, a cerceta), fiindū că se ocupau neîncetatū cu căutarea adevărului (ἀπὸ τοῦ πάντοτε ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν); *efectici* (ἐφεκτικοί) de la ἐπέχω, de unde ἐφεκτός și ἐφεκτικός, celū ce și opresce aprecierea, își amână opiniunea. căci, după ori-ce căutare, ajungeau la nedomirire și amânare (ἐποχή).

2. Unii consideră pe Omerū ca începătorū alū scepticismulū, căci relatează diferite păreri, făr'a se pronunța și a și da opiniunea; după aceia vinū: cei șapte înțelepți, poetii Archilocū și Euripide, eleaticii Xenofane și Zenone, care negă realitatea miscării și spațiului, apoi Empedocle, Democritū, sofistii, Socrate, etc.

3. Diogene Laertiu, lib. ix, cap. xi.

cu care se înrolă ca soldat în expedițiunea lui Alexandru-cel-umăr. Ast-fel în anul 330 a. Cr. călători în Asia, unde convorbi atât cu gimnosofistii Indiei, cât și cu magii Persiei. Pe la 340 se făcu preot și ajuns mare pontifex în Elida. Aci, combinându ideile lui Democrit cu ale școlii megarice, fundă șola sceptică și, după uă vieță onestă și constantă, muri în e-tate de 90 ani la 288 a. Cr.

Pirone susține că numai virtutea are valoare¹, ér că cele-lalte ocupațiuni, chiar științele, sunt inutile și imposibile. Motivul acestei aserțiuni (care 'lă apropia de ironia lui Socrate) érea opozițiunea principiilor (*ἀντιλογία, ἀντίθεσις τῶν λόγων*), care ne demonstrează incomprehensibilitatea lucrurilor (*ἀκαταληψία*). Spre a sci cu siguranță, ar trebui să cunoșcem: a) natura lucrurilor; b) relațiunea dintre noi și ele; c) rezultatul acelei relațiuni. După dânsul, această cunoșcere este imposibilă, pentru motivele următoare:

a) Față cu adevărul său falsitatea, toate lucrurile sunt indiferente, incerte, nesupuse aprecierilor (județiilor) noastre: nu le putem cunoșce nici prin simțuri, nici prin rațiune. Despre nimic nu putem afirma că este așa sau altfel, căci contrarele pot fi de-ua-potrivă admise. Ast-fel ceia-ce este frumos și bun pentru unul este urât și rău pentru altul.

b). Neputându-ne pune în așa contact cu lucrurile, în cât să le cunoșcem cu certitudine, noi nu scim nimic pozitiv despre dânsle. Trebuie dér să ne abținem d'a afirma sau nega cu hotărîre, să ne stăpâ-

1. «Mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt honeste vivere. Sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, qui, virtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquit» Cicer. *De finib.* iv. 16, 43; 18, 40 și 22. 60.

nimū judecata (ἐπέχειν) și orī-ce apreciere s'o însoțimū de espresiunile «pare că, pōte că...» etc. Pirone stabili dece motive (τόποι, *loci communes*) s'eu argumente dubitative, cunoscute sub numele de δέκα τρόποι ἐποχῆς, prin care demonstră imposibilitatea cunoscințelor obiective și justifică suspendarea orī-cărei aprecieri decisive. Ele suntū deduse din împrejurările următore:

I) din marea neasemēnare a ființelor însuflețite, în ce privesce plăcerea s'eu durerea, modulū lor de a se nasce, de a simți, de a crede, de a se nutri, etc.

II) din deosebirea ce există între ómenī, după temperamentulū ce au și ocupațiunile felurite ce și alegū;

III) din neidentitatea organizării fizice a ființelor, în ce privesce simțurile, care n'au tot-dé-una și la toți ómenii aceiași vigóre, relativū la percepțiune;

IV) din împrejurările personale și din starea variabilă a ómenilor, în ce privesce sănătatea și bóla, bucuria și întristarea, etatea și pasiunile. Ast-felū din natură unii suntū somnambuli, alții lunatici orī cu diferite alte infirmități; mulți viséză și tuturor ni-se pare că astrele staū pe locū, ca și pământulū;

V) din substanța lucrurilor, din pozițiunile, distanțele și felurimea condițiunii lor locale. Ast-felū obiectele mari se vedū mici din depărtare¹, cele cu colțuri parū rotunde cândū se învêrtescū; munții ni-se arétă plani și ca nisce nuori; în apă vedemū obiectele de altă dimensiune, de altă formă și de altă colóre;

VI) din amesteculū și asociațiunea în care ne aparū lucrurile. Vedemū, spre esemplu, că ênsuși sórele nu are tot-dé-una aceiași colóre: la căldură, unū lucru ni-se pare alt-felū ca la frigū, la lumină alt-felū ca la întunericū, în miscare alt-felū ca în repausū;

VII) din neasemēnarea cantității, dimensiunilor și deosebita conformare a lucrurilor. Același vinū, b'ebutū în puțină cantitate, dá putere, ér multū îmbétă; măn-carea potrivită e folositóre, pré multă îmbolnăvesce;

VIII) din relațiunile ce au lucrurile între ele, fiă grele

1. Ca sórele, luna, stelele, etc.

séu ușóre, fiă calde séu reci, fiă mari séu mici. Ast-felú partea séu mâna dréptă nu esistă de câtú în oposițiune cu cea stângă: una n'arú esistă fără alta; asemenea, de n'arú fi nópte, nu s'arú puté concipe ce este ziua, etc.

IX) din deprinderea, raritatea séu noutatea lucrurilor și sensațiunilor. Nu admirămú sórele, cândú îlú vedemú în tóte dílele; cutremurulú de pământú ne impresionezá, fiindú că e ce-va rarú și neobicinuitú.

X) din influința educațiunii asupra ómenilor, din legi și contracte, din constituțiunea politică a statelor și din credințele religioase ale comunităților séu popórelor. Ast-felú ceia-ce e dreptú, bunú, plăcutú la unii este nedreptú, réú, neplăcutú la alții; unele popóre credú în unii deí, altele într'alții; Egiptenií îmbálsămaú pe morți, Romanií îi ardeáú, Peonií îi aruncaú în lacurí.

Aceste dece motive¹ se potú reduce la trei, după cum privescú subiectulú care cugetă, obiectulú la care se cugetă séu pe améndoué d'ură-dată.

c). Din cele doué demonstrațiuni precedente resultă scopulú doctrinei sceptice. Simțurile nu ne daú cunoscințe sicure; căci nici ele, nici rațiunea nu constituiescú unú criteriú pentru cunóscerea adevérului. De aci îndouiéla, nedomirirea, nesicuranța, admisă ca principiú de acéstă scólă. Trebuie dér sé ne îndouimú de orí-ce, nefindú sicurí de nimicú; sé fimú într'ură completă și continuă nepésare (*ἀδιαφορία*), neascultându nici vocea rațiunii, nici pe a instinctelor séu simțurilor: în apatiă, în nepésare constă binele supremú, fericirea, căci lasă sufletulú neagitátú, în stare de repausú².

După Pirone, nu esistă bine și reú, dreptú și nedreptú, virtute și vițiu, plăcere și durere, vieță și mórte³.

1. Mai târđiú Agrippa va adăuga încă cincí. A se vedé mai josú partea iv, cap. vi, § lvi.

2. «Ei summum bonum est, media ne sentire quidem sapientem, quæ ἀπάθεια nominatur» Cicero. *Academ. quest.* ii. 42. 130.

3. «Ὅδδεν γάρ, ἔφασκεν, οὔτε καλόν, οὔτε ἀισχρόν, οὔτε δίκαιον, οὔτε

Ómenii suntu conduși de legi séu de obiceiuri¹. Ca normă pentru vieță trebuie sè se ié animalele și copiii, care, făr'a raționa, se conducù după natură, singura înțeléptă, căci ea a săditù în omù instinctulù conservării, îndemnându pe animalù sè evite răulù, pe copilù sè se témă de orï-ce felù de pericolù².

Pirone celù d'ântaiù dete cuvântulù σκέψις (examenare, cercetare), întrebuințatù și pèn'atunci, însemnarea specială de îndouielă (*dubitatio*). Acéstă doctrină, de și recomanda moderarea pasiunilor (μετριοπάθεια), totuși nu ținea sémă de adevărata natură a omulù și, prin preceptu'ï de completă nepèsare, stingea din sufletù sințimintele generóse, avénturile mărețe de sacrificiù pentru patriă, iubirea de naționalitate și de omenire, devotamentulù către părinți, rude, amici, séu munca pentru cercetări și invențiunì sciințifice.

Pirone nu scrise nimicù, ca și Socrate, dér formă destuì discipulù, între care suntu menționați:

EURYLOCHUS (Εὐρόλοχος), rivalù alù sofistilor;

ECATÆUS (Εκαταίος), originarù din Abdera;

TIMON (Τίμων) Fliasiulù, care'ï succese,

NAUSIPHANES (Ναυσιφάνης) din Teios, succesorulù lui Democritù și profesorulù lui Epicurù.

§ XXIV. TIMONE.

TIMON (Τίμων) din Fliunta³, ducându-se de tènèrù la

ἀδικον». Diog. Laert. ibid. — «Πύρρων ἔλεγε μηδὲν διαφέρειν ζῆν ἢ τεθνάναι». Stobeu Ἀνθολογία. 121.28. — «Pyrrho inter optime valere et gravissime ægrotare nihil prorsus dicebat interesse», Ciceronis *De finibus*, lib. II, cap. XIII. 43.

1. «Μηδὲν εἶναι τῆ ἀληθείᾳ, νόμφ δὲ καὶ ἔθει πάντα τοὺς ἀνθρώπους πράττειν». Diogene Laertiulù, ibidem.

2. Precum de tunetù, de intunericù, de șerpì, de fiere sèlbatice, de ființe necunoscute séu puternice, etc.

3. Diogene Laertiulù, lib. IX, cap. XII. Acestù Timone Fliasiulù

Megara, ascultă pe Stilpone, apoi se însură și se strămută în Elida, unde deveni scolarul și amicul lui Pirone. Pe la 272 a. Cr. se mută în Calcedona. Aci profită de talentu'i oratoricū spre a preda elocința și filosofia. După ce strînse avere, petrecu câți va anī la Teba și, în cele din urmă, se stabili la Atena, unde trăi pêne la etatea de 90 anī.

Afară de operele'i în prosă, între care tractatu'i *Despre simțū* (Περὶ αἰσθησεως), scrise epopei, 60 tragedii, 30 comedii și uă poemă satirică în trei cărți, intitulată *Silloe* (Σίλλαι), din care causă a fostū poreclitū *σilloγράφος*. In acēsta din urmă, imitându versurile vechilor poeți, batjocoria scólele de filosofă dogmatică. Cartea I co-prindea espunerea clară a teorielor sceptice, ér cărțile II și III dialogurī între autorū și Xenofane eleaticulū².

Timone duse și mai departe scepticismulū, care la începutū se mărginise în óre-care regiditate morală. Cu multū disprețū către cei-l-alti filosofi, elū sustine că doctrinele dogmatice nu suntū fundate pe principie reale, ci numai pe uă simplă presupunere (ἐξ ὑποθέσεως); că obiectulū cercetării lor nu póte ajunge la cuno-scința ómenilor, tótă sciința fiindū vană, ca una ce nu transmite arta de a fi fericitū. Așia dér în practică omulū trebuie să asculte numai vocea naturii, să se conducă după inimă, după simțiminte, ér în teoriă să se abțină de a se pronunța (*ἀφασία*), spre a'si păstra neclintită linistea sufletescă (*ἀπαραξία*). Cele de-ce motive de îndouielă ale scepticilor aū fostū atribuite cândū lui Pirone, cândū lui Timone.

să nu se confunde cu Timone Atenianulū, supranumitū *ὁ μισάνθρωπος*. Cf. Ciceronis *De amicitia*, cap xxiii. 87, pag. 69.

1. Ast-felū numite după cuvēntulū *σilloe*, ridiculū, batjocură.

2. Dintr'ensele și din *Περὶ αἰσθησεως* ni-s'aū păstratū numai câte-va fragmente.

Elu n'avu succesoru imediatu, ci numai auditori, între care se citează: DIOSCURIDES (Διοσκουρίδης) din Cipru; NICOLCHUS (Νικόλοχος) din Rodos; EUPHRANOR (Εὐφράνωρ) din Seleucia; PRAYLUS (Πραῦλος) din Troada.

Scepticismulu fu ênsê continuatû de EUBULU din Alexandria și renouitû de elevulu acestuia, PTOLEMEU din Cirena, care avu ca ascultători pe SARPEDONE și ERACLIDE. Celu din urmă formâ pe Enesidemû.

CAPITULUL VII.

§ XXV.

SECTELE ELIACĂ ȘI ERETRIACĂ.

Aceste două secte, numite după orașele în care li se născuseră fondatorii, de și parû neînsemnate din cauza lipsei de adepți, rămaseră mai fidele de câtû altele preceptelor lui Socrate. Filosofi din Elis se numiră *eliaci* (ἠλειακοί), cei din Eretria¹ *eretriaci* (ἐρετριακοί).

§ XXVI. FEDONE.

PHEDON (Φαίδων)² din Elida (Ἠλίδας); luatû în captivitate de învingătorii orașului său natalu, fu răscumpăratû de Alcibiade său de Critone, după îndemnulû lui Socrate, căruia'î deveni unulû din scolarii cei mai devotați³. Elu desvoltâ învățămintele socratice⁴, ênsê mai

1. Orașu în insula Eubea.

2. Diogene Laertiulu, lib. II, cap. IX.

3. Numele lui ilu pörtă faimosulu dialogu alû lui Platone despre nemurirea sufletului.

4. Prin mai multe dialoguri, care i-aũ fostu contestate.

multă din punctul de vedere teoretică, și avu ca succesori pe PLISTANUS (Πλιστάνος) din Elida, ér ca elevi pe ANCHIPYLLUS (Ἀρχιπέλλος), pe MOSCHUS (Μόσχος) și pe MENEDEMUS (Μενέδημος).

§ XXVII. MENEDEMŪ.

MENEDEMUS (Μενέδημος), născut în Eretria¹, fiind trimis ca soldat în ajutorul Megarei, desertă din serviciu, plecă la Atena și aci ascultă prelegerile lui Platone în «Academiă». Asclepiade din Fliunta îl duse înapoi la Megara, unde amândouă frecventară șola lui Stilpone. Din Megara navigară pînă în Elida, unde se întâlniră cu Anchipilu și Moscu. Câteși patru fură mai înainte considerați ca filosofi eliaci; mai în urmă înseli-se dete epitetul de *eretici* sêu *eretriaci*, după patria lui Menedemă, care deveni capul sectei². Elă ajunse celebru prin serioșitatea și onestitatea caracterului; combătu luxul și imoralitatea; duse uă vieță frugală de 74 ani, ocupându-se cu afacerile publice, cu oratoria, cu literatura și cu filosofia. Amiciția lui cu Asclepiade se compara de cei vechi cu a lui Pilade și Oreste³.

Menedemă nu scrise nimic (ca Pitagora și Socrate), ci escelă numai prin desvoltarea variatelor subiecte de filosofă morală. Celă mai mare bună, după densusul, constă în mințea cui-va, în agerimea spiritului, prin care pôte cunosce adevărul spre a practica binele⁴. Atătă elă, cătă și puținii discipuli ce formă, atribuiră

1. Diogene Laertiulă, lib. II, cap. XVIII.

2. «A Menedemo, quod is Eretria fuit, Eretriaci sunt appellati».

3. A se vedé edițiunea mea din *Laelius* sive *De amicitia* dialogus, cap. IV. 15 și VII, 24, pag. 26 și 33.

4. «Quorum omne bonum in mente positum et mentis acie, qua verum cerneretur». Ciceronis *Academicę quęstiones*. II, 42, 129.

veritate reală numai propozițiilor identice, nu ănsă celor negative categorice, nici celor condiționale, nici celor colective.

ASCLEPIADES e numai amintit¹, făr'a se fi distinsă.

CAPITULUL VII.

§ XXVIII.

SCÓLA ACADEMICĂ.

După Socrate, crearea de nouă scóle filosofice erea cu totul dificilă, đin causă că, pentru cercetarea adevărului, nu se mai putea recurge la ipoteze. Cu tóte acestea, desvoltarea teoriilor socratice o întreprinse Platone, care—pe lângă darurile naturii (imaginațiunea creatóre, puterea de abstracțiune, talentul de a'și espune cugetările sub forme atrăgétóre)—își apropiase uă vastă erudițiune și aprofundase tóte sistemele anterióre².

Doctrina lui, a cărei caracteristică este idealismul, se numi «academică», după localul unde atâția ani își ținu prelegerile și unde fu îngropat după mórte'i: loc de eserciții corporale (γυμνάσιον), înconjurat de grădini cu arbori fructiferi, spre partea pădurósă a Atenei, și đisă ast-felă după numele unui eroú 'Ακάδημος ('Εκάδημος séu Κάδημος)³.

1. «Asclepiades, non ignobilis eretricus philosophus etc.» Ciceronis *Tusculanae disputationes*, v, 39, 113.

2. In ce privesce simțibilitatea, elú adoptă câte-va din ideiele lui Eraclitú; relativú la inteligință și sufletú, urmă doctrina pitagorică, cu desvoltări mai vaste, mai sistematice; in afacerile civile (morală), se inspiră din preceptele lui Socrate.

3. «Academia, gymnasium celeberrimum Athenis, ab Academo heroe sie nominatum». Ciceronis *Orator*. I. 21, 98, *De finibus*. v, 1, 1; *Ad familiares*. iv. 12, 5.

§ XXIX. PLATONE.

PLATO (Πλάτων)¹, care avea numele de Aristocle, fiulul lui Aristone și Perictionei (din familia lui Codru și Solone), se născu la 429 a. Cr. În timpu de optu ani, fu unul dintre eminenții discipulii ai lui Socrate și contimpuranu cu Fidiias, Praxitele, Sofocle, Euripide, Aristofane, Menandru, Xenofonte, Tucidide și alții. De ténérü se ocupâ cu [musica, poesia, pictura și gimnastica; scrise diatribe, compositiuni lirice și mai multe tragedii; apoi urmâ la scóla sofistilor și, sub Cratylus, studiâ doctrinele lui Eraclitü. La etatea'i de 20 ani, făcëndü cunoscință cu Socrate, se devotâ exclusivü filosofiei, ținëndu-se departe de orï-ce preocupări politice, care'i inspiraü aversiune, din cauza deselor revoluțiunii, licenței democratice și decăderii moravurilor. În specialü se ocupâ cu poesia, cu matematica, și se perfecțiônâ prin călătoriï numeróse.

Dupâ omorîrea învêțătorului sêü, părăsi Atena (ca mulți alți filosofi) și se duse la Megara, ca sê asculte pe Euclide. Visitâ Sicilia, spre a examina craterulü vulcanului Etna; trecu la Tarentü (pe la anulü Romei 405); apoi străbätu orașele din Grecia-mare, unde aprofundâ preceptele pitagorice sub Timeu, Filolaü, Euritü²,

1. Diogene Laertiulü, lib. III, cap. I—LXXV.

2. A se vedé pag. 82—86 de mai susü. — «Socrate mortuo, primum in Ægyptum, discendi causa, post in Italiam et in Siciliam contendit, ut Pythagoræ inventa perdisceret, isque et cum Archita Tarentino et cum Timæo Locro multum fuit et Philolai commentarios est nactus. Quumque eo tempore in his locis Pythagoræ nomen vigeret, se et hominibus pythagoreis et studiis illis dedit. Itaque quum Socratem unice dilexisset eique omnia tribuere voluisset, leporem socraticum subtilitatemque sermonis cum obscuritate Pythagoræ et cum illa plurimarum artium gravitate contexuit». Cicer. *De republica*. I. 10. 16; *De finibus*. V. 29. 87.

Echecrată (din Locri), Acrione, Archita. De aci trecu în Africa, mai întâi la Cirena, ca să urmeze prelegerile geometrului Teodor, după aceea în Egipt, ai cărui preoți îl învățară astronomia și științele oculte¹. Unii susțin că ar fi înaintat pînă în Persia, spre a convorbi cu Magii². Pe la 390 a. Cr. se întorse în patriă³, ca să întreprindă o nouă călătorie în Grecia-mare și în Sicilia. Aci elevul și amicul său Dione îl prezintă lui Dionisiu-cel-bătrîn, domnitorul Siracusei, care-l primi bine și îl dăruie cu bani; dă mai în urmă, fiind că Platone îi critica escesele, îl vîndu ca sclav lui Polide Lacedemoniul din Egina. Fiind răscumpărat cu 30 mine⁴ de Aniceride din Cirena⁵ (pe la 388 a. Cr.), se stabili în Atena și începu pe de o parte scrierea renumitelor lui dialoguri, pe de alta espunerea învățămintelor filosofice, în auzul unor numeroși discipuli, cărora le cerea, ca inițiere, cunoșcerea științei matematice. Patru-șeci de ani, consacrați acestor prelegeri, făcură celebră șola-i numită «Academia». După ce încă de două ori călătorise pînă în Sicilia (mai întâi abia putînd scăpa de bănuitoria furie a lui Dionisiu-cel-tînăr, prin intervenirea lui Archita⁶, er în ală douilea rînd neisbutind să împace pe Dione cu Dionisiu), se întorse la Atena,

1. «Plato Ægyptum peragravit, ut a sacerdotibus barbaris numeros et celestia acciperet». Cicerō. *De finibus*. v. 29. 87. Proclama afirmă că, în Egipt, Platone avusese convorbiri cu preotul Pateneit la Sais, cu preotul Ochlapit la Heliopolis și cu preotul Ethimon la Sebennyta. *Ad Platonis Timæum*. § 31.

2. «Ab eo, propter discendi cupiditatem, videmus ultimas terras esse peragratas». Ciceronis *De finibus*. v. 19. 50 și *Tusculanæ disputationes*. iv. 19. 44.

3. Diogene Laertiulă afirmă că a participat la trei expedițiuni rebelnice, una în Tanagra, alta în Corint, a treia în Delos.

4. Prin urmare cu 2948 lei, după moneda noastră.

5. A se vedé pag. 82, nota 3, și pag. 173 de mai sus.

6. A se vedé pagina 86 de mai sus.

continuă a'și propaga sistema, a'și scrie cugetările, a'și instrui scolarii, și muri scriind (în aceiași zi, în care se născuse) la etatea de 81 ani (348 a. Cr.)

Operele lui Platone, cea mai mare parte (vr'o trei-deci) în dialoguri¹—în care reprezintă pe Socrate convorbind cu filosofi anteriori, cu sofisti și cu discipuli², fără să i atribuie concluziuni definitive—sunt scrise cu

1. Schleiermacher subdivide ast-felū operele platonice:

Epoca I antisocratică, scrieri din tinerete și de caracter mai mult moral: *Fedru* său despre iubire (Φαῖδρος ἢ περὶ ἔρωτος), *Eutifrone* său despre sanctitate (Εὐθύφρων ἢ περὶ ὁσίου), *Apologia lui Socrate* (Ἀπολογία Σωκράτους), *Critone* său despre datorii (Κριτόνων ἢ περὶ πρακτέου), *Laches* său despre coraj (Λάχης ἢ περὶ ἀνδρείας), *Lisis* său despre amicitia (Λύσις ἢ περὶ φιλίας), *Protagora* său sofistii (Πρωταγόρας ἢ σοφισταί), *Menone* său despre virtute (Μένων ἢ περὶ ἀρετῆς), *Iphia I* său despre frumosi (Ἰππίας πρῶτος ἢ περὶ καλοῦ), *Gorgia* său despre oratoriă (Γοργίας ἢ περὶ ῥητορικῆς), *Iphia II* său despre minciună (Ἰππίας δεῦτερος ἢ περὶ ψεύδους), *Iparchū* său dorința căstigului (Ἰππαρχος ἢ φιλοκερδῆς), *Anteraste* său despre filosofii (Ἀντερασταί ἢ περὶ φιλοσοφίας), *Teage* său despre inteligență (Θεάγης ἢ περὶ φιλοσοφίας), *Carmide* său despre frugalitate (Χαρμίδης ἢ περὶ σωφροσύνης), *Ion* său despre «Iliada» (Ἴων ἢ περὶ Ἰλιάδος), *Critias* său Atlanticu (Κριτίας ἢ Ἀτλαντικός).

Epoca II megarică, scrieri de uă profundă dialectică: *Teetū* său despre știință (Θεαιτήτος ἢ περὶ ἐπιστήμης), *Sofistulū* său despre esistență (Σοφιστής ἢ περὶ τοῦ ὄντος), *Parmenide* său despre idei (Παρμενίδης ἢ περὶ ἰδεῶν), *Politiculū* său despre regalitate (Πολιτικός ἢ περὶ βασιλείας), *Filebū* său despre plăcere (Φίλητος ἢ περὶ ἡδονῆς), *Fedone* său despre nemurirea sufletului (Φαίδων ἢ περὶ ψυχῆς), *Ospetulū* său despre bunū (Συμπόσιον ἢ περὶ ἀγαθοῦ), *Clitofone* său esortativulū (Κλειτοφών ἢ προτρεπτικός).

Epoca III pitagorică, dialoguri de caracter instructiv: *Tīmeu* său despre natură (Τίμαιος ἢ περὶ φύσεως), *Despre statū* (Περὶ πολιτείας) în X cărți, *Despre legi* (Περὶ νόμων) în XII cărți, *Alcibiade* său despre natura omului (Ἀλκιβιάδης ἢ περὶ ἀνθρώπου φύσεως), *Alcibiade II* său despre rugăciune (Ἀλκιβιάδης δεῦτερος ἢ περὶ προσευχῆς), *Cratilū* său despre rectitudinea numelor (Κρατύλος ἢ περὶ ὀρθότητος ὀνομάτων), *Eutidemū* său disputat-rulū (Εὐθύδημος ἢ ἐριστικός), *Menexenū* său epitafulū (Μενέξενος ἢ ἐπιτάφιος), *Minos* său despre lege (Μίνως ἢ περὶ νόμου), *Epinomis* său filosofulū (Ἐπινομίς ἢ φιλόσοφος).

2. Se dice că Socrate, ascultând citirea dialogului intitulatū *Lysis*, arū fi exclamatū: — «O dōmne, câte mai minte tēnerulū acesta despre mine!» (Ὁ Ἡράκλει, ὡς πολλὰ μου κατεψεύδεις ὁ νεανίσκος).

spiritu și în stilu poeticu, dintr'unu punctu de vedere superioru, de unde putea descoperi adeverulu coprinsu în lucrările contimpuranilor și predecesorilor¹, ferindu-se de preocupările lor esclusive. Credeudu că omenirea nu'și pôte ajunge ținta de câtu numai prin adeverata filosofia, îmbrățișia mai multu teoria de câtu practica, ca părți indivisibile ale aceluiași totu, pe care le transmise printr'unu învețământu exotericu și printr'altulu esotericu, unulu publicu, altulu secretu.

După densusul, filosofia transmite cunoscerea a totu ce este necesaru, absolutu și universalu, împreună cu relaținea și esența lucrurilor, ambele constatate și probate nu prin simțuri (căroră li-se adresază numai ceia-ce este limitatu și variabilu), ci de rațiune (alū cărei obiectu este invariabilulu, ființa seū esistența în sineși, τὸ ὄντως ὄν).

Filosofia coprindeudu principiile tuturor sciințelor și făcendu-ne a cunosce mundulu simțibilu prin mundulu inteligibilu, studiulu ei a fostu subdivisū, relativu la teoria, în dialectică seū logică, și în fizică (fiziologie) seū cosmologie (cosmogoniă), ca parte practică avendu etica (morală)².

Sufletulu, principiu unicu, simplu și identicu, pe lângă afectarea lui de impresiuni (așia numita simțibilitate), mai posedă facultatea de a cugeta, subdivisă în inteligență, care distinge și unesce imaginile simțibile, și în rațiune, care coprinde tipurile tuturor lucrurilor. Una dă materia, cea-l-altă forma cugetării. Combătendu aser-

1. De aceia și combate mai tôte scótele naturaliste anteriore.

2. «Fuit jam accepta a Platone philosophandi ratio triplex: una de vita et moribus, altera de natura et rebus occultis, tertia de disserendo et quid verum, quid falsum». Ciceronis. *Academicæ disputationes* 1. 5, 19.

țiunile scólelor materialiste, Platone demonștră că prin simțuri nu putem ajunge la cunoșcerea cu certitudine a adevărului, ênsă că nici nu trebuie să le nesocotim¹. Simțurile sunt organe, intermediare, dér celú ce simte e sufletulú. Simțurile ne dau senzațiuni, adică noțiuni individuale, variabile, concrete și confuze; inteligența, prin puterea'i de abstracțiune, generaliséză și ne dá noțiuni totú variabile, ênsă generale, care potú fi obiectulú sciinței; singurá rațiunea póte concepe ceia-ce este necesarú, eternú și invariabilú, tipulú idealú despre binele absolutú, despre frumosulú absolutú² și despre justiția absolutá: rațiunea dér este criteriulú sicurú alú cunoșcinței adevărate. Prin simțuri cunoșcemú ceia-ce este, esistența (τὸ ὄν); prin inteligența ceia-ce trebuie să fiá, adică esența lucrurilor; prin rațiune ceia-ce în modú necesarú există și trebuie să existe ca absolutú, ca eternú, ca invariabilú.

Divisiunea (διαίρεσις) și definițiunea (ὄρος) ne conducú la certitudinea cunoșcințelor, în care suntú patru grade: presupunerea, conjectura (εἰκασία), care provine din impresiunile simțibile; credința (πίστις), ca rezultatú alú a-celor impresiuni; raționamentulú (διάνοια), care din principie deduce consecințele; rațiunea (νόησις), care concepe ênseși principiele. Cele doué d'ântâiú constituie opiniunea, părerea, aparința (δόξα), cele-l-alte doué sciința (ἐπιστήμη), basată pe adevărú și certitudine³.

1. In sfera lor, simțurile suntú mărturií competente, fidele, necorruptibile, dér numai in ce privesce simțibilitatea. Criteriulú veritáții nu le aparține lor, ci rațiunii.

2. In viețá, frumosulú se presintá inșoțitú de utilú și este de trei feluri: frumosulú esteriorú, forma perfectá (εἰδμορφία); frumosulú usualú (χρηστικόν), ca celú realizatú de arhitectură și de artele industriale; frumosulú utilitarú (πρὸς ὠφέλειαν), ca celú realizatú prin legi și studie pentru binele vieții. Diog. Laert. III. 55.

3. Asemenea mai admite reminiscința (ἀνάμνησις). Legătura dintre cele patru grade ale cunoșcinței fu germenulú probabilismulú scepțicú, desvoltatú de nouele academii. A Lefèvre, p. 108.

În sufletul omului are noțiuni înăscute (*νοήματα*), proprii numai rațiunii și basă a oricărei cugetări. Ele există din naștere, anterioră oricărei percepțiuni particulare; se impun în actele noastre ca principie de determinare și se numesc idei (*ιδέαι*)¹, tipuri eterne și identice², modeluri (*παραδείγματα*), principie său începuturi ale lucrurilor (*ἀρχαὶ τῶν ὄντων*), la care referim cu mintea infinita varietate a obiectelor individuale (*τὸ ἄπειρον, τὰ πολλά*). De aci urmăzează că felurile noastre cunoscute nu sunt produsul esperinței, nici nu ni-le apropiăm pentru prima oră, ci sunt numai dezvoltate, ca reminiscențe dintr'ua viață anterioară, în care a trăit sufletul mai înainte de a fi căzut în corpul unde se află³. Cu alte cuvinte, îndată ce în natură înțelnim și percipem prin simțuri existența copiilor făcute după modelul ideilor eterne (*τὰ ὁμοιώματα*) și de care e plină lumea, ele ni-se redescopă în minte și ast-felul sufletul (în care au fost sădite chirul de dumnezeu) și-le reamintese din starea anterioară, de pe când trăia fără a se fi unit cu corpul. Dece obiectele esperinței corăspund, celul puțin în parte, cu ideile primordiale, atunci trebuie să existe un principiu comun și al obiectelor și al sufletului (care le recunosc⁴): acest principiu e dumnezeu, care a format toate obiectele după modelul ideilor⁵. Inteligența su-

1. «Rerum formas appellat. *ιδέαι* ille, non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor et magister Plato». Ciceronis *Orator*. III 10.

2. Numite *enade* (ἐν) și *monade* (μόνον), conformul limbajului pitagoric.

3. A se vedé *Timeu*, *Fedone*, etc.

4. Lucrurile coprind într'ensele adevărul numai întru câtul participă din ideile înăscute, cărora se asemănă, după cum copiele sémână originalului.

5. Ideile sunt genurile care coprind clase de ființe (esistențe); ele sunt fundamentul realității și verității, ele compun mndul inteligibil.

premă este unŭ intermediarŭ, îndeplinindŭ între lumea simțibilă și ideiele înăscute în noi aceeași mijlocire, pe care sórele, prin lumina lui, o îndeplinesce între obiectele observate și ochii care le observă. Așia dér există uă fórte strînsă înrudire între divinitate și ideiele înăscute în sufletŭ, coprinse în rațiune. Acéstă rațiune e partea divină a omului, precum dumnezeŭ e autorulŭ și partea rațională a universului: ea e criteriulŭ neamăgitorŭ alŭ verității, printr'ênsa putemŭ cunósce ceia-ce este eternŭ, absolutŭ, imutabilŭ.

Ast-felŭ e taimósa *teoriă a ideielor* și dogmele fundamentale ale raționalismului, pe temeiulŭ cărora Platone rădică la cea mai naltă tréptă principiulŭ identității și contrarietății, prin care deosebi cunoscînțele empirice de cele raționale, unele aparținêndŭ simțurilor, altele cugetării.

Elŭ mai aduse și alte servicie filosofiei, căci pentru prima óră stabili: legile cugetării¹, regulile propozițiunii și conclusiunii, diferența dintre metoda analitică² și cea sintetică³, distingerea substanței (*οὐσία*) de ceia-ce este universală (*κοινόν*), caracterele verității și originea aparințelor.

Lui se datorescŭ: prima încercare de a forma

1. Ast-felŭ demonstră că, fără unirea seŭ asociațiunea ideielor, nu pôte se existe nici judițiŭ, nici limbagiŭ.

2. Intrebuințată în dialoguri și în prelegerile publice.

3. Intrebuințată în învățămêntul secretŭ. Cătŭ despre aplicarea limbagiului în viața practică, Platone distinge cinci feluri de vorbire: i) cuvêntarea civilă (*πολιτικός λόγος*), întrebuințată pentru discursurile rostite în adunări, pentru facerea legilor și pentru administrațiunea statului; ii) vorbirea oratorică (*τὸ ῥητορικόν*), întrebuințată de oratori spre a demonstra ce-va, spre a lăuda, critica, apăra seŭ acusa pe cine-va; iii) vorbirea privată seŭ particulară, familiară (*τῶν ἰδιωτικόν*), prin care ómenii se înțelegŭ mutualŭ între dênșii; iv) vorbirea dialogală (*διαλεκτικός λόγος*), prin întrebări și rêsponsuri în discusiuni, în desbateri și în desvoltarea vre unui subiectŭ; v) cuvêntarea artificiosă seŭ artifi-

ună limbagiū filosoficū¹; prima aplicare a ideiei de cunoscință și de sciință; prima desvoltare logică a ideielor de materiă, formă, substanță, accidentū, causă și efectū, de simplă miscare și libertate, de realitate (τὸ ὄν) și de aparință (τὸ φαινόμενον); prima demonstrațiune despre spiritualitatea și nemurirea sufletului².

Platone fu primulū filosofū, care dete uă ideia esplită despre dumnezeū și despre atributele-i morale³, față cu credințele politeismului și cu superstițiunile populare⁴, demonstrându-i esistența prin raționamente cosmologice⁵.

Inceputulū lucrurilor nu pōte fi materia, care nu se miscă de sineși. După cum corpulū e pusū în miscare de sufletulū raționalū, totū ast-felū și universulū e pusū

cială (τὸ τεχνικόν), pe care o întrebunțeză omenii de meseriă pentru esplicarea și demonstrarea cunoscințelor speciale ce posedū. Oratoria o subdivide în șese varietăți: persuasivă (προτροπή, *adhortatio*), disuasivă (ἀποτροπή, *dehortatio*), acusatōre (κατηγορία, *accusatio*), defensōre (ἀπολογία, *defensio*), lăudatōre (εὐχάριον, *laudatio*), defăimătōre (ψόγος, *vituperatio*) Diogene Laertiulū. III.59.

1. A se vedē mai cu sēmă dialogulū intitulatū *Cratylū*.

2. Credința în acēstă nemurire esercitā uă influință puternică asupra întregēi vieți și își iē cea mai deplină espresiune în momentulū supremū cândū, nevoindū sē credă ceia-ce vedū, părinții, rudele, amicii zimbescū în mișloculū lacrimelor și susținū că ceia-ce aū înainte-le nu este mōrtea, ci inceputulū vieți: doctrinā consolatōre, pe care nu putea sē n'o admitā uă religiune curată, cum este crestinismulū.

3. În *Περὶ πολιτείας*, lib. II-III.

4. «Cândū Omerū narēzā cum Marte și Venerea fură surprinși în plasa făuritā de Vulcanū, ore asemenea lucruri suntū bune ca sē îndemne tinerimea la înfrēnare?... Sē oprimū dēr ori-ce încercare de a convinge pe tineri că deii potū produce sēu esecuta fapte rele, că eroii nu prețuiescū mai multū de câtū omenii. Aceste povestiri atingū și religiunea și adevērulū, căci e peste putință ca ce-va rēu sē vinā din partea deilor». *De republica*. III. 4 și 16; *De legibus*. IV. 6.

5. Elū adoptā principiulū monoteismului, ca Anasagora și Socrate, fār'a a lmitē fatalismulū fisicū și superstițiunile populare, prin urmare făcēndū din astronomiā uă ramurā a teologiei. A se vedē *De legibus*, VII. 21 și XII. 13.

în mișcare de uă putere, de uă cauză rațională, care este dumnezeu, sufletulă mundului. Ceia-ce e lipsitū de rațiune lucrēzā inconștientū, fără ordine: mundulū fiindū totū ce e mai armonicū, mai ordinarū și mai frumosū (κόσμος), urmēzā cā autorulū și regulatorulū lui¹ a fostū, este și va fi rațiunea supremā, ideia regalā care dominā și conduce totulū cu ordine, legislatorulū fără eróre, idealulū eternū și infinitū, unū sóre a căruī luminā radiēzā asupra tuturor ființelor inteliginte. Mundulū fiindū creatū de dumnezeu, din materia esistente, de aci rezultā treimea platonică: tatălū (divinitatea creatóre), muma (materia modelatā), fiulū (produsulū creațiunii, universulū).

Dumnezeu (ὁ θεός) nu numai cā există, ci se și manifestā în noi, se revelā în activitatea universală, în totū ce ne înconșorā. Dotatū de prevedere (πρόνοια, *providentia*) dumnezeu este absolutū bunū, perfectū, sufletulū mundului, din care emanā cele-l-alte suflete și din care participā tóte corpurile, atātū cele ceresci, cātū și cele terestre; elū este executorulū legiī morale, fār'a fi rēșpunșătorū de existența rēului în naturā, de óre-ce rēulū provine din materiā și tóte lucrurile ast-felū aū fostū întocmite, în cātū pēnē în cele din urmă rēulū sē fiā învinsū, înlăturatū de rațiune².

Mai pre josū de dumnezeu, Platone admite³ și alte ființe supranaturale, care participā din perfecțiunea di-

1. Τὸ πᾶν ἐνοετακταίνετο, cum se exprimā în *Timeu*, § 10.

2. *Protogora*, 83; *De republica*. III. 19; *Convivium* și *Phaedrus*. 64. «În nici unū chipū dumnezeu nu pōte fi nedreptū; din contra, e cū totulū dreptū și nimicū nu'ī sēmēnā mai multū ca acela dintre noi, care a ajunsū la celū mai înaltū gradū de dreptate... Acela e în adevērū înțeleptū și virtosū, care cunōșce pe dumnezeu; cine nu'lū cunōșce este rēu și ignorantū (*Teetetū*. 81). Dumnezeu iubescē pe celū dreptū și 'lū chiamā la dēnsulū, dēr respinge pe îngāmfatū, pe poștitorū, pe celū egoistū». *De legibus*. IV. 8.

3. În *Timeu* și în *Symposium*. 28 et seq.

vină și din slăbiciunea umană¹, ființe numite spirite (δαίμονες², lares³, genii) și prin care se exercită acțiunea divinității. De aci *demonologia*, dezvoltată mai târziu de filosofii neo-platonici⁴.

În fizică, Platone atinge cestiuni foarte variate.

Materia (ἕλη), inertă și informă (τὸ ἄμορφον), principiul contingentei, limitării, a fost modelată cu ordine și armonie de către dumnezeu (θεός), ființa emanantă bună (τὸ ἀγαθόν), principiul rațiunii absolute, ilimitării în timp și în spațiu. Această modelare a materiei a fost făcută conform tipurilor eterne și imutabile numite idei. Așa dă lumea simțibilă (κόσμος νοητός) este copia lumii inteligibilă (ideală), divinitatea fiind cauza și forța care a întipărit ființelor forma ideilor, care a creat totul din materie după chipul și asemănarea tipurilor eterne⁵. Ca lumea să fie cât mai bună și mai frumoasă, dumnezeu îi dă forma sferică (rotundă⁶) și o mișcare circulară; pune rațiunea în suflet, er sufletul îl îmbracă cu haina corpului și îl face intermediar între natura eternă și indivizibilă a rațiunii (divinității) și între cea limitată, schimbătoare și divizibilă a materiei. Ce-va mai

1. «Sunt enim (dæmones) inter nos ac deos, ut loco regionis, ita ingenio intersiti, habentes cum superis communem immortalitatem, cum inferis passionem». Apulejus, *De deo Socratis*. 13.

2. În *Κρατύλος* (§ 33), explicându etimologia cuvântului δαίμονες, îl derivă de la δαίμονες, fiind că eroii sunt fii de zei și dîne. În *Ἀπολογία Σωκράτους*, numește δαίμονες pe fiii zeilor, născuți cu nimfele sau cu alte femei.

3. «Quos Græci δαίμονας appellant, nostri, opinor, lares». Cicer. *De univ.* 2. Lactanțiu traduce pe δαίμονες cu *genii* (*Institutiones divin.* II. 14). În inscripțiunile grece, cunoscută formulă funerară *Dius Manibus* e dată prin *Δαίμοσιν εὐσεβέσιν*.

4. A se vedea, în partea IV, despre Plotin și Proclus.

5. «Plato ex materia, in se omnia recipiente, mundum esse factum censet a deo sempiternum» Ciceronis *Academ.* II. 37. 118.

6. «Rotunda forma ullam negat esse pulchriorem» Ciceronis *De natura deorum*. I. 10. 24.

multă: îi dă unitate, formă perfectă (sferică), puterea de a se mișca de sine, constituțiunea unui tot organic, viu, rațional. Omul dă este imaginea universului: precum sufletul omului mișcă corpul și determină personalitatea individuală și distinctivă a ființei, tot așa există un suflet al lumii, care îl conduce corpul cel material. Sufletele individualizate în diferitele ființe formează sufletul general al lumii, precum diferitele facultăți se concentrează și formează unitatea completă a sufletului uman.

Sufletul dă este o forță activă, mișcându-se de sine¹ și participând la simțibilitate. În unirea lui cu corpul are două părți (μέρη): un element divin, neperitor, rațional² (λογικόν, λογιστικόν, νοῦς); altul doritor, pasional (ἐπιθυμητικόν), irațional (ἀλογιστικόν), adică animalitatea³, unite prin coraj, zel, entuziasm⁴ (θῦμος, θυμοειδής, animus⁵) și suflet irascibil (θυμικόν⁶). În om, partea animală își ia începutul din momentul când sufletul a fost esilat din cer și scorbit în corp. Prin puterea rațională, sufletul are conștiință despre ideile-tipuri și se poate întoarce la

1. «Αὐτὸ ἐαυτὸ κινεῖν». Platonis Περὶ νόμων, lib. x.

2. Această parte e proprie numai omenilor, ca ființe raționale.

3. Sufletul nerațional, peritor, se găsește atât la om (în care se manifestă prin energia instinctelor, prin spiritul de conservare, prin tendința pasiunilor), cât și la animale, ba chiar la plante (forța de vegetație). — «Veterem illam equidem Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionem sequar, qui animum in duas partes dividunt; alteram rationis participem faciunt, alteram expertem: in particeps rationis ponunt tranquillitatem, in altera motus turbidos quum iræ, tum cupiditatis». Ciceronis *Tusculanæ disputationes*. iv. 5. 10.

4. El admitea, ca ce-va reală, inspirațiunea poetică. A se vedea despre Democrit, pagina 130 de mai sus.

5. Centrul aspirațiilor nobile, simțimintelor generose.

6. La cel d'ântai se referă cugetarea, rațiunea, consilierea, meditațiunea, deciziunea omului; la cel d'aloua două poftele, dorințele; la cel de aloua treilea plăcerile și durerile, supărările și veseliile. Diogene Laerțiu, iii. 56.

vieța fericită a spiritelor¹. Intr'ênsulă se dividă și se distingă trei facultăți, simțirea, cunoșcerea (înțelegerea) și voința², avându 'și fiă-care reședința într'ua a-nu-mită regiune a corpului: rațiunea în cap, partea superiōră, de formă rotundă și care conduce cele-l-alte organe; coragiulă în peptă (torace), ér simțibilitatea în pântece³. Gútulă separă sediulă rațiunii de ală coragiului, diafragma sediulă coragiului de ală simțibilității⁴.

Din cauza naturii lui divine, sufletulă este nemuritoră, pentru motivele următore:

I. — Ca esistența de sine și prin sine, nu este supusă alteia și măi puțină materiei; căci, materia fiindă limitată și variabilă, sufletulă, ca ce-va contrariu ei, este ilimitată, identică, tot-dé una același.

II. — Ca substanță simplă, ér nu ca agregatiune de măi multe părți, nu e supusă stricăciunii, disolvării: cum a fostă înainte de unirea'i cu corpulă (nascere), așa va rămână și după despărțirea'i de dânsulă (morte).

III. — Avândă idei înăscute, adică posedate dintr'ua vieță anterioră eternă, ér nu dobândite în vieța fizică, cu alte cuvinte idei de esență abstractă, pe care nu i-le

1. Acéstă teoriă a spiritelor, esagerată măi târziu, va da nascere neoplatonismului mistică și scōlelor spiritiste.

2. Platone esplică asemenea modulă cum se exercită cele trei facultăți, diferitele specie de percepțiunii și de simțiri, în fine-motivele care determină voința.

3. «Plato triplicem finxit animum: cuius principatum, id est rationem, in capite, sicut in arce posuit; ei duas partes parere voluit, iram et cupiditatem, quas locis disclusit, iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locavit». Cicer. *Tuscul.* I. 10 20.

4. În *Timeu*, Platone admite pentru omeni ună sufletă nemuritoră, cu reședința în creieri, și două suflete muritōre, unulă în peptă, altulă în pântece sub diafragma. În *Republică*, cele trei suflete suntă trei puteri ale aceluiași principiu: νοῦς, inteligența seú rațiunea, care comandă și apără; θυμός, coragiulă, provenință a pasiunilor și afectelor; ἐπιθυμητικόν, pofta seú dorința, órbă și rebelă, cu anevoiă condusă de rațiune și coragiū. Platone măi admite în sufletă ună elementă estetică și morală, iubirea (ἔρως), isvorulă entusiasmului, strinsă unită cu θυμός și subdivisă în două: una condusă de rațiune, iubirea ideală (*amor platonicus*), alta de simțibilitate, iubirea sexuală.

dă esperiința, urmăză că esistența lui nu depinde de durata corpului, ci că persistă și pe viitoru. Firea'i divină e permanentă, ca și sorgința din care emană.

IV. — Avându într'ensulū principiulū activității independinte, sufletulū este uă causă absolută, care nu se pôte distruge prin cause relative, accidentale: așa d'er este neperitorū, pururea durabilū.

V. — Ca putere activă și viiă, sufletulū posede energiă și o imprimă corpului: nu se pôte d'er concipe de câtū ca putere, căreia acțiunea și viiēta urmăză a i-se atribui fără întrerupere, chiarū după disolvarea părții materiale (a corpului) prin care se manifestă.

VI. — Ignoranța, vițiile și alte rele interne împedică perfecționarea sufletului, aventu'i către divinitate, d'er nulū potū nimici: activitatea lui persistă și rămâne aceeași. Déca d'er nulū potū distruge relele interioere, cu atâtū mai puținū ilū potū atinge cele esteriore și materiale. Bóla, armele, înecarea, otrava, etc. potū ucide corpulū, pe cândū sufletulū supraviețuiesce ca ce-va imaterialū, intangibilū și nemuritorū.

VII. — Fiindū că, dintre sufletele întroduse în corpuri, unele, perfecționându-se, practică și realizéză frumosulū, binele, adevărulū, dreptatea și totū ce constituie virtutea, ér altēle cedéză instinctelor, pasiunilor, comitēndū lapte rele, urēte, nedrepte, e necesarū s'e se admită recompense pentru cele d'ântaiū, pedepse pentru cele d'alū douilea'. Déca în acéstă vieță nu se pôte aplica sanțiunea legii morale, meritulū și demeritulū, atunci caută s'e esiste uă altă vieță, în care binele s'e fiă recompensatū și rēulū pedepsitū². În acea vieță

1. In *Fedru*, in *Timeū* și in *Republică*, Platone sustine că sufletele se reincarnéză în cutare ori cutare situațiune (mai multū ori mai puținū înaltă), după cum esistențele lor anteriorē le-au făcutū capabile s'e le ocupe. A se vedé paginēle 28, 39, 74, 120 și 121. Unele suflete intră în corpuri de filosofi, de poeți, de inamorați, altēle în corpuri de tirani, de usurpatori; unele suntū condem-nate s'e locuiescă în animale, după care trecū în ómeni, dec'au dusū uă vieță destulū de curată; cele ușore trecū în paseri, cele ignorante în stridii. Cf. M. Edward B. Tylor, *La civilisation primitive*, trad. par M. Ed. Barbier, tom. II, pag. 17 (Paris. 1878).

2. Aceste probe, ca mai tóte dogmele platonice, fură adoptate

mergû sufletele, după eşirea lor din corpuri, căci dintr'ênsa aũ venitũ în aceste închisorĩ materiale.

Platone, ca și Pitagora¹, dă cea mai mare importanță matematicii cu diferitele-ĩ ramuri².

Ast-felũ esplică printr'ua problemă aritmetică întocmirea sufletului de către dumnezeũ; admite ca evindință cã foculũ, aerulũ, apa, pãmêntulũ suntũ corpuri (*σώματα*) și cã ori-ce corpũ e limitatũ prin planuri formate din triãnghiuri; totũ cu triãnghiurile, ca planuri elementare, cautã a construi solidele geometrice, pe care le asêmenã principiilor constitutive ale mundului, și descopere cã numai 5 poliedre regulate potũ fi înscrise în sferã seũ cãrora li-s'arũ puté circumscrie uã sferã, a cãrei suprafățã se atingã tôte ânghiurile solide ale acelor corpuri: *tetraedrulũ* (corêspunđetorũ focului), *octaedrulũ* (corêspunđetorũ aerului), *icosaedrulũ* (corêspunđetorũ apei), *exaedrulũ* (corêspunđetorũ pãmêntului), și *dodecaedrulũ* (represintândũ forma eterului). De ele s'a servitũ dumnezeũ spre a întocmi planulũ universului³, cãci divinitatea face mereũ geometriã (*τὸν θεὸν ἀεὶ γεωμετρεῖν*)⁴. În fine, elũ întroduse mai multã precisiune în geometriã, dândũ definițiuni logice punctului, liniei, planului și solidelor, convinsũ fiindũ, ca și Pitagora, cã totulũ a fostũ regulatũ cu numêrũ, cu greutate și cu mêsurã.

Ca și Pitagora, Platone admite douê specii de aerũ,

în cele din urmã și de religiunea crestinã, ca fiindũ cele mai curate din cãte oferia anticitatea.

1. A se vedé *Tectetũ*, *Despre statũ* și mai cu sémã *Timeũ*.

2. Scrisese d'asupra ușei se nu între inãuntru nici unũ necunosctorũ de geometriã: *Μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσέρτω μου τὴν στέγην*.

3. Alcinous, intr'a lui *Introducere la doctrina platoniceã*, asêmenã cele douê-spre-dece fețe ale dodecaedrului celor douê-spre-dece constelațiuni ale zodiacului.

4. Fãcendũ alusiune la formele cristalelor (cubulũ, piramida, octaedrulũ, dodecaedrulũ) proprii multor minerale și chiarũ metalelor.

unulū ordinarū, plinū de vapori, pe care'lū respirămū, altulū subtilū, etericū, în care corpurile ceresci plutescū și își efectueă rotirile¹.

Sunetulū (*φωνή*) este de două feluri, însufletitū (*ἐμψυχος*) și neînsufletitū (*ἄψυχος*): celū din urmă aparține corpurilor răsunătoare, celū d'ântăiū fiindelor vii, și se subdivide în sunetū articulatū (*ἐγγράμματος*), cum e vocea umană, și în sunetū nearticulatū (*ἀγράμματος*), cum e cânteculū pasărilor și sbieretele animalelor².

Relativū la perciperea obiectelor, conciliéază teoriile pitagorice cu cele atomistice, esplicândū vederea prin întelnirea rașelor ce pornescū din ochi cu rașele ce emană din obiecte³. Scólei platonice se datoresce și descoperirea unei legi fundamentale a opticeii, că lumina se propagă în lineă dréptă, făcendū ânghiulū de incidență ecualū cu ânghiulū de reflesiune: esperiință esecutată într'ua cameră obscură, în care, printr'unū orificiū, se lăsase să pētrundă ua rașă luminósă, isbindū într'ua oglindă⁴.

În același timpū ênsē capulū Academiei considera lumina ca omogenă⁵.

Platone celū d'ântăiū se încercă a grupa corpurile după tipuri. Ast-felū, după dēnsulū, unele suntū indivisibile, ca unimea, punctulū și sunetulū (*μονὰς καὶ ἡ στιγμὴ καὶ ὁ φθόγγος*); altele compuse și divisibile, ca silabele, apa, viețuitórele, care constaū din părți neasemēnate (*ἀνομοιομερῆ*); altele divisibile, dér simple, formate numai

1. A se confrunta *Timeū*, *Fedone*, etc.

2. A se vedé Diogene Laertiulū, lib. III. 72.

3. Plutarchi *De placitis philosophorum*. IV. 13 și 14.

4. Hoefler, *Histoire de la physique et de la chimie*, pag. 169.

5. Celū ce arū întreprinde să descompună lumina, dicea Platone, printr'acēsta arū arēta că nu cunoșce de locū deosebirea dintre puterea omulū și puterea lui dumneđeū. Acēstă descompunere a luminii fu ênsē realizată de Newton în anulū 1668, prin analiza spectrului solarū.

din părți similare (*ὁμοιομερῆ*), ca aurul, sulful, etc¹.

Sucurile vegetale se subdivid în patru varietăți: primei, care coprinde focul, aparține vinul cu derivatele lui; secundei resina, pęcura, grāsimele și oleurile; terției mierea și tóte sucurile dulci; ultimei sucurile lăptóse, precum sunt ale macului, smochinului, etc.

Despre metale afirmă că atunci când, prin acțiunea timpului, partea terestră se desface de dęsele, se produce un corp care se numesce rugină. Așia dęr emitea opiniunea că oxidul (rugină) se produce nu pentru că metalul ar absorbi ce-va, cum se susține în sciința modernă, ci pentru că, din contra, ar perde ce-va. Acel ce-va era pământul pentru Platone, după cum era focul pentru Stahl, autorul faimósei teorii a «flogisticului»².

Atracțiunea ambrei frecate și a magnetului o asemnă cu miscările respirațiunii.

După dęnsul, astrele sunt ființe însuflețite: chiar universul este un animal cu formă sferică (tipul perfecțiunii), pe care dumneđeu i-a dat-o împreună cu miscarea. Universul se învęrtesce în aceeași pozițiune (*ἐν ταύτῳ τόπῳ*), fără să și schimbe locul (*οὐ μεταβατικῶς*). Cătú despre pământ, dumneđeu l'a format ca să ne hrănescă, să fiă pázitorul și producătorul ńilei și noptii³: în jurul lui, ca centru comun, astrele și planetele descriu, în miscările lor proprii, cercuri în formă de spirală (*ἑλικοειδῆ*), urmândú douę progre-

1. Diogene Laertiu, lib. III, 73.

2. Ideile platonice despre istoria sciintelor se găsesc în *Timéu*. Cf. Hofer, *Hist. de la phys. et de la chimie*, edit. cit, pag. 344.

3. Plutarchi *Quęstiones platonice*. VIII, 3 și *De facie in orbe lune*, 25; Teofrastú, cit. de Plutarchú în *Vięta lui Numa*, c 11; Plotin *Enneade*, II, 2, 1; Th. H. Martin, *Etudes sur le «Timéu» de Platon* t. II, 90 apud Hofer, *Hist. de l'astronomie*, pag. 131.

4. Termenul *ἑλικοειδῆ* a fostú fórte bine tradusú în latinesce prin *helicis inflexio*.

siuni deosebite: cercurile descrise de Sóre, Lună, Marte, Mercuriu fiindă represintate numerică prin 1, 2, 4, 8, cele descrise de Jupiter, Saturnă, Venus prin¹, 3, 9, 27. Totă în același modă le atribuire colórea astrelor ce percurgă aceste curbe: cerculă stelelor e sclipitoră și variată (ποίηλον), ale lui Saturnă și Mercuriu mai galbene de câtă ale Sórelui și Lunii; ală Venerei mai puțină albă de câtă ală lui Saturnă; ală lui Jupiter celă mai albă dintre tóte, pe cândă ală Lunii împrumută de la Jupiter atâtă lumina, câtă și colórea. In fine, de óre-ce pên'atunci nu se studiase miscarea revolutivă a unor planete d'ua mărimă și d'ua varietate prodigiósă, elă demonstră că planetele se reîntorcă la punctulă de unde porniseră, după uă lungă periódă, numită anulă celă mare, anulă perfectă (τὸν τέλειον ἐναυτόν)¹. Acestă mare anulă platonice constă din 12954 ană solari, după cum spunea Cicerone², din 15000 ană solari, după afirmațiunea lui Macrobiu³.

Medicinei îi acorda uă deosebită importanță, dér o considera nu atâtă ca sciință, câtă ca artă. Fără să intre în amănunte, elă o subîmpărțea în cinci ramură⁴.

1. A-se vedé *Περὶ τῆς πολιτείας*.

2. Intr'ua citațiune din opera'i perdută «*Hortensius sive de philosophia*», reprodusă de gramaticulă Serviu intr'ale lui *Comentarie asupra «Eneidei»*, lib. III. 284. Cf. *Ciceronis Somnium Scipionis* și *De finibus* lib. II. 31. 102.

3. *Commentaria in «Somnium Scipionis»* cit. de Th. H. Martin in *Etudes sur le «Timée» de Platon*, tom. II., pag. 78, apud Ferd. Hofer, *ibid.*, pag. 133.

4. Acele cinci ramură ereau cele următóre: farmaceutica (φαρμακευτική), care vindecă bólele prin bėutură (φάρμακα); chirurgica (χειρουργική), care procede prin tăiături și arsuri (cauterisări); dietetica (διαιτητική), care înlătură suferințele prin regularea măn-cării, bėuturii, miscării, etc.; nosognomonica (νοσογνωμονική), care curăză, prin răpedea cunóscere a bólei, prin siguranța diagnosticulă; boetetica (βοηθητική) seú partea ajutătóre, adică profilactică, pentru că ușurază durerile prin ajutóre eficace. A se vedé Diogene Laertiulă, lib. III. 50.

În morală, Platone aprofundeză cestiunea despre binele suprem și despre virtute.

Plăcerile constituiesc, neapărat, unul din bunurile vieții, mai cu sémă cele intelectuale și morale (care rezultă din cultivarea spiritului și dintr'ună vieță curată), ênsă nu sunt nici absolute, nici invariabile, nici singurul scop al vieții: ele nu trebuiesc nici esagerate, cum făcea idonici, nici suprimate, cum cereau scólele cinică și stoică, ci regulate de rațiune.

Binele suprem constă într'ună activitate completă armonică: a lucra în deplină libertate, conform ideii raționale a binelui și numai pentru iubirea binelui¹. Datoria omului este să tindă a se apropia de tipul perfecțiunii, a se asemăna lui dumnezeu pe cât îi va sta prin putință². Din unitatea și acordul tuturor părerilor și acțiunilor noastre cu rațiunea rezultă fericirea, care constă în realizarea ideilor divine, virtuții ideale³.

Virtutea e una și aceeași, dăr se presintă sub patru forme, numite virtuți cardinale: I^o înțelepciunea sėu prudența (σοφία, φρόνησις), care corăspunde rațiunii, II° zelul, coragiul, bărbăția, vitejia, constanța (ἀνδρεία), care corăspunde pasiunilor nobile coprinse în θυμός; III° temperanța sėu frugalitatea (σωφροσύνη, σώφρων ψυχής ἔξις), care regulază poftele și plăcerile; în fine, IV°

1. În această privință, se se citescă Ciceronis *De officiis*.

2. Ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν. *Timæus et Theætetes*. — «Τέλος εἶναι τὴν ἕξομοίωσιν τῷ θεῷ». Diogene Laertiu, lib. III, 42.

3. Platone nu este atât de exclusivist, pe cât s'ar păre; căci pentru fericire (εὐδαιμονία) admite diferite bunuri: I) instruirea, educațiunea, esperința (care constituiesc εὐδουλία); II) buna stare a simțurilor și buna funcționare a organelor (εὐαισθησία și ὁγία); III) isbânda cui-va în întreprinderi, conducându-se drept și vitejesce (εὐτοχία); IV) gloria și autoritatea, dobândite prin cualități personale (εὐδοξία); V) abundența miqlócelor pecuniare, pentru ajutarea altora și pentru indulcirea traiului (εὐπορία). A se vedé Diogene Laertiu, lib. III, 64.

virtutea care armonisează pe cele-l-alte, a-nume dreptatea seú probitatea ($\delta\iota\kappa\alpha\iota\sigma\acute{o}\nu\eta$)¹.

Virtutea merită acéstă numire numai cându e unită cu sciința, cându e practicată în modú liberú, cu tendința de a ne rădica mai pre susú de interesele materiale și de plăcerile simțurilor: «e mai bine și chiarú mai folositorú sê suferimú uă nedreptate, de câtú sê o comitemú».

Adevărata sciința este cunoșcerea binelui, adevărata moralitate este practicarea lui desinteresată²). În viața cotidiană, obligațiunea rigurosă a împlinirii datorielor nu esclude spiritulú de dulcétă și de sociabilitate³. Omulú onestú, în miđloculú persecuțiunilor, e mai fericitú de câtú celú rău și coruptú, chiarú cândú acesta s'arú găsi în culmea fericirii și prosperității.

1. Acestea se numescú «cele patru virtuți cardinale» seú fundamentale ale platonismului. Cea d'antâiu ne invétă sê cunoșcemú binele; a doua sê'lú pune în acțiune, sê'lú transformămú în fapte reale; a treia sê supunemú rațiunii instinctele, dorințele, pasiunile; a patra sê mântinemú ordine și uă potrivită proporțiune între cele-l-alte. În statú, justiția se practică față cu deii (dreptulú canonicú), cu cei-l-alți ómeni (dreptulú civilú, împreună cu celú comercialú, criminalú, etc.) și cu cei repausați (practicele religiose). Diogene Laertiulú, lib. III 48.

2. Bine-facerea ($\epsilon\upsilon\epsilon\rho\gamma\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$) se póte fáptui în patru moduri: prin bani ($\chi\rho\acute{\rho}\mu\alpha\sigma\iota$), dați celor săraci; prin forța corporală ($\sigma\acute{o}\mu\alpha\sigma\iota$), apărândú pe cine-va de ori-ce violință; prin invétături și ajutore sciintifice ($\epsilon\pi\sigma\iota\sigma\acute{\tau}\eta\mu\alpha\iota\varsigma$), instruindú pe alții, îngrijindu-le sănătatea etc.; în fine, prin cuvinte ($\lambda\acute{o}\gamma\omicron\iota\varsigma$), dândú cui-va consilie seú apărândulú inaintea instanțelor judiciare Ibidem. 60.

3. Simțiméntulú iubirii se manifestă sub trei forme. Esistă uă simpatia naturală ($\phi\upsilon\sigma\iota\kappa\acute{\eta}\ \phi\iota\lambda\acute{\iota}\alpha$), sădită ca instinctú în ființele viețuitoare, cum este iubirea dintre soți, dintre copii și părinți, dintre frați și rude: ea se observă chiarú la animale și paseri. Uă altă formă este iubirea socială ($\epsilon\tau\alpha\iota\rho\iota\kappa\acute{\eta}\ \phi\iota\lambda\acute{\iota}\alpha$), adevărata amicițiă. A treia, dișă ospitaliară ($\xi\epsilon\upsilon\iota\kappa\acute{\eta}\ \phi\iota\lambda\acute{\iota}\alpha$), corêspunde misericordiei, îndurării, carității crestine: bunătatea sufletescă de a primi pe străini, de a le oferi ospitalitate, de a'i tracta ca pe amici și rude. Cf. Diogene Laertiulú, lib. III, 46. — «Plato virtutem dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus nasci, nunc exercitatione confici, nunc a deo dari». Victorinus. I p. 3.

Educațiunea, civilisarea constă în cultivarea liberă și morală a spiritului și a inimii. Frumosul este re-presintarea simțibilă a perfecțiunii morale și fizice¹, confundându-se cu bunul și cu adevărul: ele inspiră uă iubire pură, ideală (*amor platonicus*), care conduce la virtute², ér nu la plăceri materiale.

Politica este aplicarea legii morale tuturor ómenilor puși sub imperiulú acelorași legiurii, avëndú ca scopú concordia și libertatea³. Statulú este în mare ceia-ce în micú este omulú: virtușile, ce trebuie să practice unulú, urméză să fiă realizate de celú-l-altú. Obiectulú politiceii este ca societatea umană să fiă îndreptată spre același scopú comunú: fericirea dobândită prin cunóscerea și făptuirea binelui, prin împlinirea datorielor, prin aplicarea legilor morale. De aceia, în *Περὶ πολιτείας* și în unele părți din *Περὶ νόμων*, ne represintă statu'i idealú, basatú pe rașiune, adicá dupá cum arú trebui să fiă⁴.

Ținëndú sémá de moravurile și de necesitășile proprii societáșii grece, cum și de considerașionilei personale despre sufletú, sistema lui Platone oferé particularitășile urmátóre:

Organisarea statului coréspunde constitușionii omulú și se baséză pe patru clase, dupá numérlulú celor patru virtuși cardinale: 1°) clasa celor mái culți și mái

1. *De legibus*. II, *Symposium*, *Phædrus*, *Hippias*, *Euthyphron*.

2. Δειλός γάρ ἄν παρσίχεν ἔρωτας εἰ τι τοιοῦτον ἐάντις ἐναργές εἶδωλον παρσίχεται εἰς ὄψιν ἴον. *Fedru*, 65. — «Formam ipsam et tanquam faciem honesti vides; quæ, si oculis cerneretur, mirabiles amores, ut ait Plato, excitaret sui». Ciceronis. *De officiis* I. 5.

3. «Plato, Aristoteles, Theophrastus totaque peripateticorum familia magnum locum philosophiæque proprium de republica tractarunt uberrime». Ciceronis *De divinatione*. II. 1. 3.

4. Spre a realisa scopulú societáșii, ómenii suntú datorii a se ajuta și respecta mutualú, a și înfréna patimile, a și da silința să deviná din ce în ce mái bunú, într'unú cuvéntú a și întocmi legi conforme cu aceste tendințe.

buni (ἀριστοι), magistrații și filosofi, care trebuie să guverneze, să dirigă pe cei-l-alți, ca una ce corăspunde rațiunii și are de împlinită virtutea sapienței, prevederii, atât în facerea celor mai bune legi, cât și în aplicarea lor; ii^o) clasa luptătorilor, rebelnicilor, menită să ajute și să susțină pe cea d'ântăi, să apere pe toți în contra inamicilor, să potolască răscările și să practice virtutea coragiului, vitejiei; iii^o) clasa lucrătorilor (meseriașilor), în care se prenumărau și neguțatorii; iv^o) clasa agricultorilor, menită să îndeșteze trebuințele traiului și să practice temperanța, frugalitatea, supunerea. Din unirea armonică și practicarea celor d'ântăi trei virtuți, rezultă justiția socială. Când toți cetățenii își vor îndeplini datoriile, pe basa legii morale, atunci fiă-ce clasă va gusta uă parte proporțională de fericire și se va ajunge idealul la care trebuie să tindă ori-ce societate¹. Acest ideal însă se va realiza numai atunci, când filosofii vor fi regi sėu regii nisce filosofi².

Platone enumeră cinci forme de guvernământ: — întâia populară (τὸ δημοκρατικόν), în care afacerile importante, alegerea magistraților, facerea legilor, etc. se află în mâinile poporului; — a doua aristocratică (τὸ ἀριστοκρατικόν), în care guvernă nu cei mai bogați, nici cei mai însemnați prin nascere sėu prin gloriă, ci aceia, care sunt cei mai buni, adică cei mai virtoși; — a treia

1. «Plato jubet tantum contendere in republica, quantum probari tuis civibus possis; vim neque parenti, nec patriæ afferre oportere». Ciceronis *Ad familiares*, I. 9. 18.

2. Prin acēta nu se gândia la dominațiune, cum aū bănuită unii. — «Plato, ille princeps ingenii et doctrinæ, tum denique fore beatas res publicas putavit, si aut docti ac sapientes homines eas regere cœpissent, aut ii, qui regerent, omne suum studium in doctrina ac sapientia collocassent». Ciceronis *Ad Quintum fratrem*. I, 1. 10. 29.

restrînsă (τὸ ὀλιγαρχικόν), cându puterea o deținū numai câți-va, mai adesea cei influinți prin avere (πλουτοκρατία); — a patra regalitatea (τὸ βασιλικόν), care e de două feluri, electivă séu după lege (κατὰ νόμον), adică constituțională, și ereditară séu dinastică (κατὰ γένος); — a cincia tirania séu absolutismulū (τὸ τυραννικόν), cându unū singurū domnitorū guvernă după propria'i voință. Forma ce recomandă densusulū e cea aristocratică, înțelegendū printr'ênsa nu oligarchia de nascere, ci preponderanța celor buni (virtoși) și capabili (erudiți).

În dorința'i de a reduce totulū la unitate și pornindū de la particularū la generalū, Platone comite mai multe erori: aprobă mănținerea sclaviei, susține crescerea în comunū a copiilor și comunismulū femeielor.

Negreșitū că educarea tinerimiī prin gimnastică și prin artele liberale¹ o justifica prin interesulū statului de a forma buni cetățeni și luptători robusti, ageri; ér în ce privesce femeiele, se gândia la clasa înarmată, la marele numărū de soldați, care în regulă generală nu potū îngriji de familiă²; cu tôte acestea Platone nu observa că legitiméază distrugerea familiei. E și mai de mirare cum acestū mare cugetătorū alū anticității, acordândū femeielor drepturi aprópe ecuale cu ale bărbaților, nu consimția să pună și pe sclavi în rōndulū ómenilor³.

De și unele idei le împrumutase de la alți filosofi, în specialū de la Pitagora, totuși — ca adevăratū omū

1. Între artele liberale, rolulū preponderantū îlū acordă mușicei, pe care o subdivide în vocală (cântulū, ᾠδή), instrumentală (ca ȕitara, κιθάρα) și mixtă (cântulū însoțitū de acordulū cu ȕitara, κιθαροψάλια). Diogene Laertiulū, lib. III, 53.

2. În ce privesce pe cei-l'alți cetățeni, recomandă căsătoria cu uă singurā femeieă legitimă, cum resulă din *De legibus*, VIII, 8.

3. Credința că sclavia e lăsată de natură se întelnesce la toți filosofiī anticī. A se vedé, mai la vale, politica lui Aristotele.

de geniū — Platone le imprimă semnul originalității și fundă uă sistemă completă, basată pe teoria ideilor (de unde și denumirea-i de *idealistă*); pe concentrarea în legea morală a tuturor motivelor activității noastre; pe strînsa legătură ce stabili între virtute, frumos, adevăr și fericire; pe interesul puternic ce inspiră pentru știință. De aceea se pôte dice că cu Platone religiunea grécă își ajunsese apogeul, întemeiându-se pe morala cea mai curată¹.

Părțile slabe ale sistemei lui sunt: puțina distingere a noțiunilor rațiunii pure de cele dobândite prin esperiință; aliarea rațiunii cu imaginațiunea, cu inspirațiunea poetică și cu geniul filosofic; comunismul femeielor și creșterii copiilor.

Platone atrăsese în juru-i mulțime de admiratori și discipuli, printre care se găsiu bărbați de statu²,

1. Plutarcu resumă ast-felū elogiulū filosofiei: «Ea ne-a învățatū că trebuie să adorămū pe dei, să ne onorămū părinții, să respectămū pe bătrāni, să ne supunemū legilor, să înălțămū căsătoria printr'ūă înțeleptă înfrēnare, să avemū duiosia pentru copii, să ne tractămū sclaviū cu omenia și, ceia-ce e mai dificilū, nici să nu ne îngonfāmū în norocire, nici să nu ne ofilimū în tristețe, nici să nu ne moleșimū de plăcere, nici să nu ne infuriamū de mânia». Plutarchi *De liberis educandis*, § 10, apud Alfred Maury, *Histoire des religions* etc., tom. III, pag. 452

2. Etē-le numele: Speusipū și Polemone (din Atena), Xenocrate (din Calcedona), Aristotele (din Stagira), Filipū (din Opunta), Estieū (din Perintū), Dione (din Siracusa), Amielu (din Eraclia), Erastū și Coriscu (din Scepsu), Timolaū (din Cizicū), Hippias (din Elea) geometrulū, Leodamas geometrulū, Teetetū (din Atena), Pamfilū (din Samos), Eveu (din Lampsacū), Ipotale și Calipū (din Atena), Demetriu (din Amfipole), Eraclide (din Pontū), apoi Teofrastū, oratorulū Iperide, Licurgū, oratorulū Demostene, Eudoxu (din Cnidū), Mnesistratū (din Tasos), Menechmū (inventatorulū secțiunilor conice, elipsei, parabolei și iperbolei); fratele lui, Dinostatū matematiculū etc. Platone instrui pe Dionisiu-celū-tēnērū; Cirena îi ceru legi și, din scōla lui, Dione porni ca să libereze Siracusa, Phytōn și Heraclitus ca să scape Tracia de tirania lui Cotis; Aristonymus, Phormion și Menander ca să dé uă constituțiune și legi Arcadianilor, Eleaților și orașului Pyrrha.

tineri de temperament felurite și chiaru femeii¹. Preceptele lui, prin separarea diferitelor părți în epoce dominate de altu spiritu filosoficu, trecură prin mai multe fase, dându nascere la mai multe academii, care se potu grupa în trei: vechiă, mediă și nouă, pe lângă care mai târziu va apăre neo-platonismul său scôla alesandrină, cu ôre care varietăți.

CAPITULUL VIII.

SUCCESSORIÎ LUI PLATONE SÉU VECHIA ACADEMIĂ.

Sub acéstă numire se coprindū discipulii imediați ai lui Platone, a-fară de Aristotele, care creă uă a-numită scôlă. Acesti filosofi suntū următorii²:

§ XXX. SPEUSIPPŪ.

SPEUSIPPUS (Σπεύσιππος)³ Atenianulū, originarū din satulū Mirinusu, nepotū de soră lui Platone, pe care îlū întovarășise în a treia'i călătoriă în Sicilia, succese unchiului său în capulū scôlei academice (347), unde profesă optū ani, pêne la mórte (339 a. Cr). Elū înclină spre Pitagora, Parmenide și Euclide în privința me-

1. Precum Axiotea (Αξιόθεα) din Fliunta și Lastenia (Λασιθέσια) din Mantinea, care âmblau îmbrăcate bărbătesce, după afirmările lui Dicearcū. Cf. Diogene Laerțiu, lib. III. 31 și lib. IV. I. 5.

2. «Academice veteris principes Speusippus, Xenocrates, Polemo». Ciceronis *De legibus* I. 13, 38 și 21, 36.—«Speusippus et Xenocrates, qui primi Platonis rationem acceperant, et post hos Polemo et Crates, unaque Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quæ a superioribus acceperant, tuebantur». Ciceronis *Academicæ questiones*. I. 9. 34.

3. Diogene Laerțiu, lib. IV. 2; Aristotele, *Metaphysica*. VII. 2; XII. 7; Sextus Empiricus *Adversus mathematicos*. VII. 145.

tafisiceii, spre Crates în privința moralei. Ast-felū căuta-se a pune în armoniă doctrinele platonice cu cele pitagorice, într'ua mulțime de scrieri (pe care Aristotele le-a cumpăratū în urmă cu trei talanți¹), susținendū că numerele ereaū ideiele care serviseră ca modēlū lui dumeđeū pentru totū ce crease; că divinitatea este uă forță activă, însuflețită, conducētoare a universului². Alături cu axioma că «plăcerea este unū răū», întēlnimū la dēnsulū definițiunea că fericirea e uă stare perfectă în lucrurile naturale și prin urmare scopulū virtuții.

§ XXXI. XENOCRATE.

XENOCRATES (Ξενοκράτης)³ din Calcedona ascultase încă de tēnerū pe Platone și'lū însoțise în călētoria'i din Sicilia. Renumitū prin viēța'i morală și printr'ua mare serioșitate⁴, succese lui Speusipu și, în timpū de 25 anī, conduse vechia academiă, avēndū ca discipulū și pe Demostene⁵. Elū nu admitea pe nimeni în scōlă, déca nu poseda principiile musicei, geometriei și astronomiei, a căror cunōscere credea că este absolutū nece-

1. Ceia-ce, după moneta noastră, revine la 17682 lei. Ele ereaū intitulate: *Despre avuțiă* (Περὶ πλοῦτου), *Despre plăcere* (Περὶ ἡδονῆς), *Despre justițiă* (Περὶ δικαιοσύνης), *Despre amicițiă* (Περὶ φιλίας), *Despre zei* (Περὶ θεῶν), *Cetățēnulū* (Πολίτης), *Despre sufletū* (Περὶ ψυχῆς), *Elogiulū lui Platone* (Πλάτωνος ἐγκώμιον), *Despre sancțiunea legii* (Περὶ νομοθεσίας), *Despre numere* (Περὶ ἀριθμῶν) în care stăruia în specialū asupra numărulū *dece*.

2. «Speusippus, Platonem avunculum subsequens, deum vim quamdam dicit, qua omnia regantur, eamque animalem». Cicero-nis *De natura deorum*. I, 13. 32.

3. Diogene Laerțiulū. lib. IV. cap. II; Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, VII. 16.

4. «Xenocrates severissimus philosophorum, ob eamque rem ipsam magnus clarusque fuit». Cicer. *De officiis*, lib. I. cap. XXX.

5. Cu tōte acesteā Atenianii, neputēndū plăti unū tributū. ilū vënduseră ca sclavū, împreună cu alții. Elū fu reseumpăratū de oratorulū Demetriu Falereulū.

sară filosofiei. Elū muri în etate de 82 ani (314 a. Cr.).

Și mai multū de câtū predecesoru'î, Xenocrate isbuti sē apropie ideiele lui Platone de ale lui Pitagora, ceia-ce se observă în titlurile unor scrieri, în cercetările'î despre astre și în definițiunile ce întrebuintéză. Ast-felū susține că sufletulū e unū numărū care se mișcă de sine¹; că mundulū constă dintr'ua diadă, materia și dumneđeū (spiritulū), cea d'ântăiū ca substratū pasivū, celū d'alū duoilea ca forță activă.

Triânghiulū ecuilateralū represintă ființele și lucrurile nemuritoare; scalenulū pe cele divine, dér imperfecte; isoscelulū pe cele intermediare, constândū din genii și din entități metafisice. Șirulū numerelor este espresiunea relațiunii dintre ființe. In natură, divinitatea e represintată prin optū corpuri luminóse sēū grupe de stele: sórele, luna, cele cincī planete și totalitatea stelelor fixe². Intre mundulū simțibilū și celū inteligibilū admitea uă progresiune neînteruptă. Sufletulū universalū circulă și pētrunde tóte lucrurile.

Aprofundarea esegesei fundate de Platone, transformată acum în teodiceă, atrase lui Speusipū epitetulū de θεόλογος³. In morală, propagă că fericirea constă în virtute, ér virtutea în desvoltarea progresivă și completă a tuturor facultăților nóstre. Elū scrisese peste 75 de opere, constândū din 223 cărți⁴.

1. «Xenocrates animi figuram et quasi corpus negavit esse, verum numerum dixit esse, cujus vis, ut jam ante Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset». Ciceronis *Tusculanæ disputationis*. I. 10, 20 și *Academ. quæstionum*. II. 39. 124.

2. «Xenocrates, Aristotelis condiscipulus. In eius libris, qui sunt *De natura deorum*, nulla species divina describitur; deos enim octo esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nominantur, unum qui ex omnibus sideribus, quæ infixæ cœlo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus; septimum solem; adjungit octavumque lunam». Cicer. *De natura deor.* I. 13. 34.

3. Pe care i'lū dă Eustratios, «Ad Aristotelis *Ethic. Nicomach.* I. 6.

4. Printre care figuraū: *Despre mórte* (Περὶ θανάτου), *Despre ami-*

§ XXXII. POLEMONE.

POLEMO (Πολέμων) Atenianul¹, originar² din satul³ Æta, de și ca ténăr⁴ ducea uă vieță neregulată, se îndreptă prin consiliile lui Xenocrate, deveni cel⁵ mai zelos⁶ dintre elevii lui și, de la 314 a. Cr., presidă vechia academiă, arătându uă mare tăria de caracter⁷. Ca bine suprem⁸ el⁹ consideră practicarea virtuții, unită cu bunurile esteriore, într' uă vieță ordinară conformă naturii¹⁰.

Preferința acordată părții practice (aplicațiunii) asupra celei teoretice (regulilor) erea nu numai uă abatere de la principiile lui Platone, dér și începutul¹¹ decăderii științifice, manifestată în nouele academii.

El¹² avu ca discipul¹³ pe Zenon¹⁴ și pe Arcesila¹⁵.

§ XXXIII. CRATETE. CRANTORŪ. SOSICRATE.

CRATES (Κράτης) Atenianul¹⁶, originar¹⁷ din satul¹⁸ Triasu—care nu trebuie confundat¹⁹ cu ceî-l-alt²⁰ omonim²¹, unul²² filosof²³ cinic²⁴, altul²⁵ peripatetic²⁶ — fu

citiă (Περὶ φιλίας), *Despre fericire* (Περὶ εὐδαιμονίας), *Despre scriere* (Περὶ τοῦ γραφεῖν), *Despre memoriă* (Περὶ μνήμης), *Despre destină* (Περὶ εἰμαρμένης), *Despre idei* (Περὶ ἰδεῶν), *Despre genuri și specie* (Περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν), *Despre numere* (Περὶ ἀριθμῶν), *Despre geometriă* (Περὶ γεωμετρίας), etc.

1. Diogene Laertiul²⁷, lib. iv, cap. iii; Cicero, *De finibus*. iv. 6.

2. «Pelemoni, et jam ante Aristoteli, ea prima visa sunt virtutis usus cum vitæ perfectæ prosperitate». Cicer. *De finib.* ii. 11, 34. «Polemo planissime secundum naturam vivere summum bonum esse dixit». Ciceronis *De finibus*. iv. 6. 14.

3. Diogene Laertiul²⁸, lib. iv, cap. iv.

4. A se ved²⁹ mai sus pag. 164 și mai jos³⁰ capitulul IX.— «Speusippus et Xenocrates et post hos Polemo et Crates, unaque Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quæ a superioribus acceperant, tuebantur». *Academicæ questiones*. i. 9, 34.

elevul, amicul și succesorul lui Polemone în capul scôlei academice. El înflori pe la anul 313 a. Cr., urmând calea predecesorului și avu ca discipul pe Arcesila, pe Bione și pe Teodoru.

CRANTOR (Κράντωρ) din Soli¹, venind la Atena, fu scolarul lui Xenocrate împreună cu Polemone, avu ca discipul pe Arcesila și muri mai tînăr ca cei doi contimpurani. El e considerat ca primul comentator al filosofiei platonice și ca cel mai însemnat moralist al scôlei academice. Sistemul lui Platone e mântinit de dînsul numai în lineamentele fundamentale, dîr alterat în ce privesce învățămîntul practic destinat poporului. Ca și predecesorii, Crantor continuă comentarea scrierilor platonice și, din cauza modificărilor introduse, trece ca inițiator al secunde academii. Cicerone îl laudă mult pentru compozițiunea sa despre jale (*De luctu*), aprobată și de Panetiu.

SOSICRATES (Σωσικράτης) din Rodos fu ultimul cap al vechiei scôle academice.

§ XXXIV. EUDOXU ȘI AUTOLICU.

Apartin vechiei scôle academice și acei erudiți, care, pe lângă speculațiunile filosofice, se specializară în diferitele ramuri științifice. Intre acestia merită să fi menționați Eudoxu și Autolicu.

EUDOXUS (Ἐβδόξος) din Cnidu², după ce studiasse me-

1. A se vedea Diogene Laertiu, lib. iv, cap. v.

2. «Legimus omnes Crantoris, veteris Academici, *De luctu*; est unum non magnus, verum aureolus et, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediscendus libellus». Ciceronis *Academicæ disputationes* II 44, 135.

3. A se vedea Diogene Laertiu, lib. viii, cap. viii.

dicina cu Filistione Sicilianulă și geometria din scrierile lui Archita, la etatea-i de 23 ani porni cu medicul Teomedonte la Atena, unde ascultă mai întâiu prelegerile sofistilor, apoi deveni unul dintre elevii de predilecțiune ai lui Platone. După ce se reîntorse în patriă, călători pênă în Egiptă¹ (fiindă recomandat de Agesilău printr'ua epistolă către Nectanabe), unde trei-spre-dece ani (361—348. a Cr.) studiă la Eliopole sub preoții egipteni²; apoi se aședă la Cizicū, profesă filosofia în Propontida, visită Atena, ér în urmă se întorse din nou în patriă, unde fu primită cu onoruri. Elă luă parte și la întocmirea legilor. De și muri numai de 53 ani, după ce se ilustrase ca geometru, ca astronom, ca medic și ca legislator³, totuși scrisse *Despre astrologiă* (Τὰ ἀστρολογούμενα), *Despre geometriă* (Περὶ τῆς γεωμετρίας), dialoguri *Despre zei* (Περὶ θεῶν), *Despre mundă* (Περὶ κόσμου), *Despre fenomenele ceresci* (Περὶ τῶν μετεωρολογουμένων⁴), *Despre medicină* (Τὰ ἰατρικά), *Despre rotațiunea pământului* (Περὶ τῆς γῆς περιόδου): de aceia, în loc de Ἐὐδοξος, i-se dicea ἔνδοξος (ilustrulă).

Eudoxu calculase diametrul sôrelui, apoi cauzele eclipselor solare, în fine intemperiele stagiunilor și revoluțiunea lunii (pe care o găsise de 29 zile, 12 ore,

1. Impreună cu medicul Crisipă din Cnidă, care nu trebuie să fiă confundat cu filosoful Crisipă din scôla stoică.

2. Pe cândă se afla la Eliopolis, Ichonufis vëdu pe Apis lingându-i mantia, ceia-ce se interpretă că nu va avé uă lungă vieță.

3. Ciceronis *De republica*. i, 14. 22. *De divinatione*. ii. 42, 87.

4. Pe care Aratus numai le-a versificat. — Aratus (născut în Soli séu în Tarsū) trăi pe la anul 270 a. Cr. După cererea regelui Antigônă, elă puse în versuri două din scrierile lui Eudoxu din Cnidă, ună *Oglindă* (Ἐνοπτρον), alta *Arătările și prognosticele* (Φαινόμενα καὶ διοσημεῖα), despre mersul și influința astrelor, din care s'a inspirat și Vergiliū în *Georgica*. La Romani cea din urmă fu tradusă de M. T. Cicerone, Cesare Germanicus, Avienus. În grecesce fu comentată de erudiții Hipparchus, Achilles Tatius și Theon Alexandrinus.

43 minute, 38 secunde). După dânsul, sórele are trei sfere: una care, în 24 ore, se întórce de la răsărită spre apusă în jurul polilor universului; alta, în $365\frac{1}{4}$ zile, de la apusă spre răsărită în jurul eclipticeî; a treia de uă fórté încétă miscare, referindu-se la precisiunea ecuinoctielor. Luna are asemenea trei sfere, una esplicátóre miscării ei diurne, cele-l-alte doué mişcărilor în longitudine şi latitudine.

Elú inventá esplicarea sistemeî planetare prin linii curbe¹: tóte sferele, în numărú de 26, formaú totú atâtea cercuri particulare, care în modú distinctú se pëtrundeau una pe alta. Acéstă metodă, de şi cu entusiasmu admisă în tótă Grecia şi adoptată cu admiraţiune² chiarú de Aristotele, apoi láudată de Ptolemeú, Cicerone, Proclu, Sextu Empiriculú, nu aducea folóse reale progresului astronomieî.

Eudoxu se ocupase în specialú cu duplicarea cercului, concepuse secţiunile conice şi descoperi liniile curbe în genere. Archimede îlú dá ca autorú alú măsurării piramideî şi conului, ér Teone din Smirna afirmă că studiase solidele şi imaginase nouí feluri de relaţiuni între corpuri. Din scrierileî geometrice (*Γεωμετρούμενα*) nu ne au rămasú nici chiarú fragmente³.

AUTOLYCUS (*Αὐτόλυκος*) din Petana (în Eolida) călëtorise la Sardes cu elevulú şi concetăţenulú seú Arcesilau, care avea să devină căpetenia secundeî academiî⁴. Pe lângă filosofią, după principiile platonice şi pitagorice, elú aprofundá matematicile şi compuse doué tractate,

1. «Ἐὐδοξεῖν τε τὰ περὶ τὰς κἀμπόλας γραμμάς» Diog. Laert. *ibid.*

2. Aristotelis *Metaphysica*. XII, 8. Simpliciu, în alú XLVI comentariu despre scrierea lui Aristotele *De caelo*. II, apud Ferd. Hoefler, *Histoire de l'astronomie*, pag. 137-142.

3. Ferd. Hoefler, *Histoire des mathématiques*, pag. 158.

4. A se vedé Diogene Laertiulú, lib. IV, cap. VI, 3.

Despre sfera în mișcare (Περὶ κινουμένης σφαίρας) și *Despre răsăritul și apusul astrelor* (Περὶ ἐπιτολῶν καὶ δυσέων)¹. Prima scriere coprindea două-spre-zece propozițiuni geometrice, despre mișcările numite «sfera dréptă» și «sfera oblică», ér a doua câte-va definițiuni despre mișcarea astrelor. Cândü uă sté răsare și apune d'uă dată cu sórele, acéstă răsărire și apunere se dice «cosmică»: stéua rămâne invisibilă din causa rașelor solare. Se dice «acronică» răsărirea stelei cândü sórele apune și apunerea ei cândü sórele răsare. Se numesce răsărire séú apunere «solară» (heliacă), atunci cândü stéua apare puținü înainte de răsăritul sórelui și e vizibilă âncă câte-va minute după apusul lui. Ceï vechi regulaü, după aceste răsărirî și apunerî lesne de observatü, ordinea lucrărilor agricole, timpulü favorabilü navigațiunii și coprinsulü calendelor. Ambele scrieri ênsé n'aü adusü progrese sciinței matematice: într'ênsele nu se găsesce nici urmă de trigonometriă, care singură arü fi pututü da uă soluțiune completă cestiuilor puse de autorü sub forma de teoreme obscure².

§ XXXV. PITEA. ERMOTIMÜ. ARISTEU.

PYTHEAS (Πυθίας) din Marsilia trăi pe la 350 a. Cr. și fu scolarulü lui Eudoxu. După ce măsurase latitudinea punctului Gadira (Cadix) și observase fenomenulü fluxului și refluxului în strimtórea Columnelor-lui-Ercule (Gibraltar), călători pêné la promontoriulü Sacru (Cap Saint-Vincent); peste trei ðile ajunse la capulü Finisterræ, peste alte trei ðile la insulele Celtice (dintre care mențio-

1. Fragmente dintr'ênsele, câte ne aü rămasü, aü fostü publicate de C. Dasypodius la Strasburg în 1572.

2. Ferd. Hoefér, *Histoire des mathématiques*, pag. 164.

néză pe Uxianea séu Ouessant). De aci trecu prin canalulū Mânecei (Manche) și, la Kantion, vėdu pe Bretoni, cărora le studiă moravurile.

După uă navigare de două ȃile și jumėtate, se întorse la gura Rinului, unde observă altitudinea polului, apoi peste trei ȃile și jumėtate ajunse la Cattegat și la vėrfulū septentrionalū alū Iutlandei. Aci auđi de la Cimbrii legenda despre Marea-mórtă (inghiătată). Apoi visită pe Goți în Suedia, pėtrunse pենē la insula Abahas, unde vėdu turba întrebuiņată ca combustibilū, și luă mai multe informaņi despre insulele Balticei, aflate în jurulū Scaniei.

De aci, în două ȃile, ajunse pe cósta prusiană a Balticei (unde se exploata ambra); cunoseu pe Goți de pe Vistula; merse pենē la insulele Latris (Rügen); dobāndi informaņi despre renū, despre ciuta sėlbatică și despre diversele produceri ale țėrilor de mėdānópte. Prin insulele britanice ajunse la Orcade, apoi la Shetlande și, peste două ȃile de navigaņiune, desbarcă în *ultima Thule*¹ (Θουλί), adică în Islanda, unde locuitorii beaū unū fermentū amestecatū cu miere (hydromel) și se nutriaū cu meiū, cu rādėcini și cu alte legume². Mai nainte, adaugă dēnsulū, nu se póte înainta, căci nu mai e nici pāmēntū, nici aerū, nici mare, ci unū amesticū din cāte trele, asemenea cu pulmonulū de mare (πνεύμων τής θαλάσσης). Fiă că este vorba despre concrescențe zoofitice, despre uă «mare de Sargasa» plină de alge, cum a întâlñitū mai târđiū Cristoforū Columbū³, fiă că trebuie să înțelegemū cėța nepėtrunsă

1. Despre care vorbesce Vergiliū în *Georgice*, lib. 1, vers 30.

2. W. Bessel, *Über Pytheas von Massilien* (Gėttinga. 1858. 8°) cit. apud Hœfer, ibidem, pagina 140.

3. A se vedé *Christofor Cólumb* (1436--1506), traducere după A. De Lamartine de I. M. Riurėnu (Bucuresci. 1893), în escelenta'i «Biblioteca de lectură pentru tinerimea de ambe-sexe».

ce învêluie munții de gheață despre cónsta Groelandei, în totú casulú cãlétoria lui Pitea, întreprinsã acum xxii de seculi, meritã sã fiã amintitã ca uã întreprindere din cele mãi temerare.

Totú scólei platonice apartinú HERMOTIMUS din Colofonú și ARISTÆUS celú bêtrânú, care scrisese tractate geometrice despre cele cincî solide regulate, cincî cãrți despre sectiunile conice și cincî despre locurile solide¹.

CAPITULULŪ IX.

§ XXXVI.

SCÓLA PERIPATETICĂ.

Acéstã scólã s'a đisú peripateticã (περιπατητική), fiindú cã fundatorulú ei Aristotele, scolarulú lui Platone, transmitea cunoscințele-i filosofice nu ședëndú pe uã cateđrã, ci vorbindú în miđloculú discipulilor seú mergëndú în cétã cu dênșii pe sub umbrósa preãmbulare² a localulú numitú Liceulú (περίπατον ἐν Λυκείῳ)³.

Ea procede dupã metoda analiticã, pornindú de la fapte isolate și de la fenomene particulare, ca sã inducã la reguli generale și legi universale. De aceia,

1. Restabilitè de Viviani sub titlulú «*De locis solidis*, secunda divinatio geometrica in quinque libros, injuria temporum amissos, Aristæi senioris». (Florența. 1701).

2. «Aristotelis, a Platone profectus, Peripateticorum nomen obtinuit». Ciceronis *De oratore*. III. 17. 62.

3. Liceulú erea singurulú localú rëmasú disponibilú, de óre-ce în Academiã preda acum Xenocrate, ér κινóσαρχες erea ocupatú de filosofii cinici. — «Ἐλθόντα δὴ αὐτὸν καὶ θεασάμενον ὁπ' ἄλλῃ τὴν σχολήν, ἐλῆσθαι περίπατον τὸν ἐν Λυκείῳ καὶ μέχρι μὲν ἀλείμματος ἀνακάμπτοντα, τοῖς μαθηταῖς συμφιλοσοφεῖν, ὅθεν περιπατητικὸν προσαγορευθήναι». Diog. Laert. v. 4. — «Qui erant cum Aristotele Peripatetici dicti, quia disputabant ambulantes in Lyceo». Cicer. *Academ.* I.

4. 17. Cf. *De oratore*. I. 24. 98 și *De divinatione*. II. 13. 22.

prin tendința'î empirică și prin incomparabilul spiritul de observare alu întemeiătorului, puse basa mai tuturor sciințelor esperimentale.

§ XXXVII. ARISTOTELE.

ARISTOTELES (²Ἀριστοτέλης)¹ se născu la Stagira (Stavro), orașiu aprópe de golfulu Strimoneului și de peninsula muntelui Atos, în Tracia², la anul 384 a. Cr. Tatălul său Nicomacul, descendinte din familia lui Esculapul, fusese medicul și amicul regelui macedonicu Amintas II (393-369 a. Cr.) și înculcase fiului său gustul de a studia fenomenele naturii. La mórtea părintelui, Aristotele, în etate de 17 ani, plecâ în Asia la tutorele său Proxenul Beoțiu, sub a căruî îngrijire aprofundâ diferitele sciințe. Intorcându-se la Atena, fu scolarul lui Platone în decursul de 20 ani (367-347), manifestându un talentu extraordinar de analiză. După ce se despărți de densusul³, la 348 a. Cr. plecâ din nou în Asia mică, de astă-dată în Misia, la curtea lui Hermias, regele Atarneilor, unde rămase trei ani. Când regele fu omorît, Aristotele fugi la Mitilena cu Pythias, fiica lui Hermias, pe care o luâ de soție. De aci fu chiămatul de Filipul, regele Macedoniei, care la 343 a. Cr. îi încredință instruirea și educarea fiului său Alesandru-celul-mare⁴, atunci în etate de 13 ani⁵. Acéstă împrejurare

1. A se vedé Diogene Laertiulul, lib. v, cap. 1.

2. Fundatâ de către locuitorii din Chalcis (în Eubea).

3. Din causă că (dice-se) Platone preferise pe Xenocrate, ca să succedâ în capul scólei academice, în urma nepotului său Speusipul; alții afirmă că din cauza deosebiri de opinii.

4. A se vedé Ciceronis *De oratore*, III, 35, 141.

5. Alesandru se născuse în anul 356 a. Cr. (398 de la fundarea Romei). Anul morții lui, 323 a. Cr. (431 de la fundarea Romei), fu luatul ca începutul alu unei noi ere pentru calculele filosofilor din Alesandria, cum rezultâ din scrierile astronomului și geografului Claudiu Ptolemeu.

îi fu de mari folóse. Stagira re rădică din ruinele în care o aruncase rebelul, ér generosul elevul în lesni studiile sciințifice, prin bani pentru cumpărarea de cărți: mai târziu, în mijlocul expedițiilor rebelnice, îi trămise, din centrul Asiei, mari culegeri de animale și obiecte pentru istoria naturală¹, ba chiar volume manuscrise despre subiecte și în limbi diferite². Ast-fel, pe când unul cuceria orientul, altul cuceria știința, cu deosebirea că profesorul întemeia un imperiu cu mult mai durabil de cât al școlarului. Aristotele învătă pe sburdalnicul și desceptul discipul noțiunii de elocință și de poetică, de morală și de politică, de istorie naturală, de fizică, de medicină, de muzică. Pentru dânsul a-nume revăduse și adnotase întreaga *Iliadă*. Instruindu-l pênă pe timpul expediției în Asia, Aristotele — îndată ce se începu rebelul cu Persia — se întorse la Atena și, în etate de 50 ani (334 a. Cr.), fundă noua școlă, disă «peripatetică», predând lecții de filosofie în localul numit Liceu, timp de 13 ani. Invățământul se împărția în două: uă preâmbulare de dimineața cu discipulii cei mai înaintați, cărora le dá noțiuni despre științele abstracte și dificile (conferințe numite ἀκροαματικοὶ λόγοι); alta după amieză, în care transmitea unei mari mulțimi cunoscințe sumare și generale (prelegeri numite ἐγκύκλιοι λόγοι, ἐν κοίνῳ λόγοι, ἑξωτερικοὶ λόγοι)³.

Prin vastul geniu, prin neobosita activitate, prin scrierile numeróse și felurite, dobândi uă autoritate

1. A se vedé a mea *Istoria literaturii latine* (Buc. 1891) pag. 132.

2. Se sustine că, dintr'unul manuscris trămis din India, Aristotele s'arú fi inspirat în compunerea sistemii síle logice. A se vedé pagina 30, nota 3, de mai sus.

3. «Aristotelis et Theophrasti sunt duo genera librorum: unum populariter scriptum, quod ἑξωτερικόν appellabant, alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt». Cicer. *De finibus*. v, 5. 12.

estraordinară, ca filosof, ca naturalist, ca retor, ca astronom. După mórtea lui Alesandru-cel-umare, Eurymedon îl acuză de impietate, pentru ideile coprinse într'ua epigramă, compusă în onórea amicului său Hermias, dér în realitate din cauza circumspecțiunii și esitării cu care se exprimase despre deși¹, ca unul ce, admitându astrele ca nisce divinități subalterne, lăsa a se înțelege că există un singur dumneđu al universului, ca forță inteligentă și nepersonală; că celelalte credințe, care constituiau religiunea, sunt uă invențiune omenescă «pentru convingerea mulțimii, pentru sancțiunea legilor și pentru binele publicu»². Părăsi dér Atena, se retrase la Calcida din Eubea și, după un an³, espiră în etate de 62 ani (322 a. Cr.). Ca esecutor testamentar, desemnă pe amicu regele Antipatru, ér manuscriptele numeróse le lăsă în păstrarea lui Teofrastu, cu espresa condițiune de a nu le da nici-uă-dată publicității⁴.

1. «Egregie Aristoteles ait nunquam nos verecundiores esse debere, quam quum de diis agitur». Seneca, *Quaest. natur.* VII. 30.

2. A se vedé Aristotelis *Metaphysica.* XIV. 8.

3. Unii susțin că aru fi muritu de uă bôlă de stomac, alții prin otrăvire voluntară, uă a treia categoriă că chiaru de bună voiă s'aru fi aruncat în undele riului Euripu.

4. Abundanta materie împedica pe autoru s'o coordoneze în modu sistematicu. Scrierile lui au uă terminologiă propriă: stilulú pré concis, aprópe laconic, și erorile gramaticale le îngreuiéză înțelesul. După mórtea lui Aristotele, ele rămaseră lui Teofrastu, care le transmise lui Neleu din Scepsis (în Troada), ér urmașii acestuia, transportându-le în Pergam, împreună cu operele lui Teofrastu, le ținură 190 de ani îngropate sêu ascunse în locuri retrase. Róse de car și de uméjune, ele fură vëndute cu mare prețu lui Apelicone din Teos, care le depuse în biblioteca din Atena, după ce se încercase a le îndrepta foiele alterate. Dictatorul romanu Sila, cându coprinse Atena, le trâmise în capitala lumii romane, unde gramaticul Tiranione din Amisú încercă sê le claseze. Mai târđiu (peste mai multu de doui seculi) peripateticul Andronicu din Rodos le puse în bună stare. Din aceste numeróse scrieri, unu totu completu forméză numai cele publicate sub titlulú de *Ὀργάνον*. Cf. a mea *Ist. lit. lat.* pag. 45.

Aristotele a lăsat opere prețioase despre toate ramurile cunoscințelor umane, câte putuseră pătrunde la Greci, dăr mai cu sēmă despre filosofie. Dintr'ensele ni s'au păstrat numai a treia parte, ceia-ce'i arētă marea fertilitate a cugetării. In adevăr, elū poseda: memoriă; agerime de spiritū; talentulū distingerii și analizei, unitū cu cele mai întinse cunoscințe, dobândite din cărțile predecesorilor, din 20 anī de studiū sub Platone (care'lū inițiase în învățămēntu'ī secretū), și din chiarū observarea naturii¹. Inlăturându dăr ideiele platonice², susținu: că tōte cugetările nōstre suntū produsulū esperiinței, care le procură materialulū și le desvoltă; că lumea este eternă, dăr nu opera unei divinități providențiale. Elū nu are, ca Platone, puterea de imaginațiune, entusiasmulū pentru frumosū și bine, iubirea de idealū: filosofia lui se adresază înțelegerii, plecându de la paticularū la universalū³.

După dēnsulū, filosofia este sciința care ne învăță a cunōsce conformū principiilor, ăr cunōscerea e de

1. «Aristotele—și acēsta 'ī e gloria, care nu mai are părechia—fu unū observatorū, unū esperimentatorū, unū adevēratū eruditū. Adesea orī nu s'a mulțamitū cu povestiri, cu visuri, cu copilării dise sublime. Cāndū a voitū sē întocmēscă uă politică, a culesū și a comparatū peste uă sută cincī-deci de constituțiuni; a studiatū meteorele, colorile, acustica, botanica, mecanica. mai cu sēmă zoologia; a scrisū istoria animalelor după ființe vii; a clasificatū tōte mostrele din fauna și flora ce Alesandru 'ī trāmitea din Asia, colecțiunī pentru care cuceritorulū chieituse mai multe miliōne». A. Lefèvre, *La Philosophie*, pag. 122.

2. Aristotele a fostū criticatū pentru ingratitudinea ce arētă fostulū sēu învățatorū, de și asprimea criticelor, ce'i adresază, elū o basa și o scusa prin marea 'ī iubire de adevērū: *amicus Plato, sed magis amica veritas!*

3. «Aristoteles, meo iudicio, in philosophia prope singularis». Ciceronis *Academicę disputationes*. II, 43, 132. — «Peripateticorum veterum princeps, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum». *De finibus*, v, 3, 7 — «Quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel iudicandis acrior Aristotele fuit?». Ciceronis *Orator*. 51, 172.

două feluri, una mediată, alta imediată, cea din urmă fiind indispensabilă pentru ca cea d'ântâiu să fiă posibilă. Imediat, prin observare și esperiință, noi cunoscem ceia-ce este particulară ($\tau\acute{\alpha} \kappa\alpha\theta' \acute{\epsilon}\kappa\alpha\sigma\tau\alpha$), apoi ceia-ce este universală ($\tau\acute{\alpha} \kappa\alpha\theta' \acute{\omicron}\lambda\omicron\nu$) și ast-telul realul și necesarul ajungă la cunoștința noastră, exprimate prin termenii, definițiunii și axiome. Din cunoșterea imediată tragem pe cea mediată prin raționamente, cu a căror teorie se ocupă logica. Aristotele lărgi, mai mult de câtă orî-cine, sfera filosofiei, îmbrățișîndu-tote științele experimentale (raționale și mixte), a-fară numai de istoria propriu-șisă (civilă). De aci caracterul empiric al sistemelor lui.

Filosofia o subdivide¹ aci în logică, fizică și morală; aci în teoretică (speculativă) și practică, cea d'ântâiu avîndu dreptă obiectă cugetarea legitimă, ordinea reală, care nu depinde de voința noastră, cea de a doua propunîndu-și a studia acțiunea legitimă, adică totă ceia-ce este voluntară și accidentală.

Lucrurile sînt sîu variabile și peritoare, sîu invariabile și neperitoare. Cerul este variabil și neperitor; dumnezeu singur este și neperitor (etern) și invariabil. Cu modulă acesta, filosofia speculativă, după gradul de abstracțiune la care se rădică, devine fizică, matematică sîu metafizică; după obiectele cu care se ocupă, se numesce logică și metafizică (teologie)², fizică (în care intră cosmologia și psihologia)³, morală (subdivisă în etica restrînsă⁴, economică⁵ și politică)⁶. Ast-

1. Pentru divisiunea filosofiei lui, a se consulta *Topicele*. XII.

2. Acestea constituiesc ceia-ce dînsul numesce *prima filosofie*.

3. Sîu, după cum o numesce, *secunda* filosofia teoretică.

4. Partea care se ocupă în special cu binele moral.

5. Adică noțiunile privitoare la uă bună conducere a familiei.

6. Buna administrațiune a statului. — Filosofii academici și peripatetici, din cauza atențiunii date organizării statului, au fost

felu întocmesce uă sistemă enciclopedică, supuindū unei examinări rigurose atâtū cunoscințele diferitelor științe, câtū și teoriile predecesorilor¹.

Aristotele se consideră ca întemeiătorū alū logicei², partea filosofiei care se ocupă cu regulile și formele cugetării. Elū este, celū puținū, creatorulū silogismului.

Obiectulū științei, constatarea adevărului, se realizază prin demonstrațiune, alū cărei mijlocū este raționamentulū său silogismulū: cu ajutorulū lui cunoscemū déca lucrurile suntū adevărate, verosimele său false. Logica dér este instrumentulū (ὄργανον) întregei științe filosofice, în ce privesce forma, căci numai esperiința trebuie săi procure materia spre a fi lucrată și transformată în principie generale. Fiindū că dér logica aristotelică, după numărulū celor cinci simțuri (ἄργανα), e desvoltată în cinci scrieri—intitulate Κατηγορία: (*Caracteristicile*), Περὶ Ἑρμηνείας (*Despre exprimarea său interpretarea cugetărilor*), Ἀναλυτικά³ (*Analiticele*), Τοπικά⁴ (*Locurile comune*), Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων⁵ (*Despre argumentele sofistice*)—de aceea a fostū publicată sub numele de ὄργανον⁶. Étē în resumatū coprinsulū fiă-cărei părți:

numiți și filosofii politici. — «Peripatetici philosophi et academici olim, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati». Ciceronis *De oratore*. III. 28. 109.

1. În secululū alū v-lea după Cristosū, David Arménulū propuse divisiunea în trei a filosofiei aristotelice: partea organică, partea practică, partea teoretică.

2. Logica lui Aristotele a întemeiatū antropofismulū raționalū și a dominatū cam două mii de ani asupra spiritului umanū.

3. *Analiticele* se sub-împartū în *prime* și *secuude* (πρότερα και ὑστερα), constândū din IV cărți. Primele tractéză despre silogismū, secundele despre demonstrațiune.

4. Scrierea intitulată *Tópicele* constă din VIII cărți.

5. Acéstă operă constă din II cărți.

6. Pe lângă aceste cinci opere relative la logică, Aristotele mai scrise:—a) *fisice*: Φυσική ἀκρόασις (VIII cărți), Περὶ γενέσεως και φθοράς (II cărți), Μετεωρολογικά (IV cărți), Περὶ ἀκουσάτων, Ἀνέμων ἕσεις και προσηγορία, Περὶ κόσμου, Περὶ οὐρανοῦ (IV cărți), Προβλή-

A. Orî-ce propozițiune constă din mai mulți termeni, orî-ce judițiu sêu silogismă din mai multe propozițiuni. Termenii, care nu coprindă și nu exprimă nici adevêrulă, nici erórea, dér prin care enunțămă modulă de a fi și calitățile esențiale ale lucrurilor, se numescă «categoriî» (*prædicamenta*)¹, căci orî-ce lucru se pôte caracteriza (*κατηγορεῖται*), despre orî-ce se pôte declara că este într'ună felă sêu într'altulă. Aceste categorii sêu moduri generale, în care cugetarea umană claséză ființele sêu ideiele, suntă în numără de deuce (*ἀι δέκα κατηγορίαι* Ἀριστοτέλου)²:

ματα μηχανικά;—b) de *istoria naturală*: Περὶ ζώων ἱστορίας (x cãrți), Περὶ ζώων μορίων (iv cãrți), Περὶ ζώων γενέσεως (v cãrți), Περὶ ψυχῆς (iii cãrți), Φυσιογνωμικά, Περὶ φωτῶν (ii cãrți), Περὶ χρωμάτων, Προβλήματα, Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν, Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως, Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρευσεως, Περὶ ἐνοπνίων, Περὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς, Περὶ τῆς κοινῆς τῶν ζώων κινήσεως, Περὶ μακροβιότητος καὶ βραχυβιότητος, Περὶ νεότητος καὶ γῆρας, Περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, Περὶ ἀναπνοῆς, Περὶ ζώων πορείας, Περὶ τοῦ πνεύματος, Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων;—c) *matematice*: Προβλήματα (în 57 secțiuni), Περὶ ἀτόμων γραμμῶν (*De lineis insecabilibus*);—d) *metafisice*: Τὰ μετὰ τὰ φυσικά (iv cãrți), Περὶ ἰδεῶν, Περὶ ἀγαθοῦ sêu Περὶ φιλοσοφίας;—e) *retorice*: Τέχνη ῥητορικῆ (iii cãrți), Ῥητορικῆ πρὸς Ἀλέξανδρον, Τὰ θεοδέκτεια;—f) *poetice*: Περὶ ποιητικῆς, Σχόλιον εἰς τὴν ἀρετήν, Εἰς τοὺς παρ' Ὀμήρω ἥρωας ἐπιτάφια, Πέπλος;—g) *moralē*: Ἠθικά Νικομάχεια (x cãrți), Ἠθικά Εὐδῆμεια (vii cãrți), Ἠθικά μεγάλα (ii cãrți), Περὶ ἀρετῶν καὶ κακῶν;—h) *politice*: Πολιτικά (viii cãrți), Νόμιμα sêu Πολιτεῖαι πόλεων;—i) *economice*: Οἰκονομικά (ii cãrți), Γεωπονικά;—j) de *istoria filosofiei*: Πρὸς τὰ Ξενοφάνους, Πρὸς τὰ Ζήνωνος, Πρὸς τὰ Γοργίου, Περὶ Ἀλεξάνδρου și multe alte opere perdue, căci în totală scrisese vr'o 400 volume.

1. Aceste categorii aū ocasionatū, între filosofii scolastici, de-sbaterea asupra entităților platonice, după unii reale, după alții nominale: de unde marea luptă dintre realismū și nominalismū. A se vedé pagina 18 de la începutū.

2. Grupări mai de același felă se găsecă și la alți filosofi anteriori. În India, filosofulă Kånada admitea șese categorii (substanța, calitatea, acțiunea, caracterulă comună și propriū, relațiunea), ér Gautama (Gotama) șese-spre-deuce (A se vedé pag. 30 de mai susū). Pitagora admitea asemenea deuce antinomii: finitulă și infinitulă, soțulă și nesoțulă, unitatea și pluralitatea, drepta și stanga, masculinulă și femininulă, repausulă și miscarea, dreptulă și încovăiatulă, lumina și întunericulă, binele și rēulă, patratulă și figurile cu laturī inegale.

1). *Substanța*, ființa, existența (*ἡ οὐσία, τι ἐστί, quis, quid*), cea-ce există de sine, în mod independent, fără a putea fi subiectul într'altu obiect. Dintre existențe unele sunt individuale sau speciale (și atunci se dicu existențe primare, *οὐσίαι πρῶται*), altele generale (dise și secundare): caracterul tuturor este unitatea și identitatea.

2). Ființele presintându-se sub mărimi diferite, de aci rezultă cea de a doua categorie, care e *cantitatea* (*τὸ πῶσον, quantum*), avându dreptu caracteru egalitatea.

3). Pentru că totu ce există are uă formă, uă consistență, uă coloră, de aci rezultă *calitatea* (*τὸ ποῖόν, quale*), avându dreptu caracteru asemănarea sau deosebirea.

4). Intre ființe se află ore-care *relațiune* (*πρὸς τι, cur*), avându dreptu caracteru fundamentalu reciprocitatea.

5). Ori-ce ființă trebuie să se afle unde-va (*ποῦ, ubi*), să ocupe unu locu în spațiu: de aci relațiunea de locu.

6). Ființele sau obiectele din natură trebuie să existe când-va (*ποτέ, quando*): de aci relațiunea de timp.

7). Asemenea urmează să fiă aședate într'unu chipu sau într'altul: de aci modalitatea, *situațiunea* (*κεῖσθαι*).

8). Ele trebuie sau să aibă ce-va sau să fiă ale cui-va, de unde determinarea *posesiunii* (*ἔχειν, cuius*).

9). Obiectele sau ființele nu se pôte să nu producă unu efect, să nu aibă uă acțiune (*ποιεῖν, quoties*).

10). In fine, ele trebuie să fiă supuse unei modificări, unei acțiuni ore-care, unei suferințe (*πάσχειν*).

Pe lângă aceste de ce, Aristotele admise și alte șese categorii suplimentare, numite *catagoreme*¹ (*praedicabilia*), înțelegându printr'ênsele determinările de gen (*γένος*), de specie (*εἶδος*), de diferență (*διαφορά*), de accident (*συμβεβηκός*), de limitațiune sau *definițiune* (*ἕρος*), de particularitate (*ἴδιον*). Ast-fel în categorii se coprind primele noțiuni ale simțibilității și ale inteligenței, împreună cu alte câte-va deduse, prin abstrațiune, din faptele experimentale.

1. *Κατηγορία*, ca și *κατηγορήματα*, corespunde cu cea-ce în latinesce numim *praedicatum*, în franțuzesce *attribut*.

B. Fiindă că adevărulă seă falsitatea nu constă în termenă isolatã, ci în exprimarea unei cugetãri, în modulă cum termenă suntă aședatã în propozițiune, prin care se afirmă seă se negă ce-va, de aceia a doua parte din Ὀργανον se ocupă cu enunțarea cugetãrilor prin propozițiuni seă frase, ală cãror caracteră este afirmarea seă negarea.

C. Partea a treia se ocupă cu judițiile seă raționamentele, cu enunțarea cugetãrilor prin frase complete. După dēnsulă, analiza (ἀνάλυσις) este ună raționamentă deductivă, operațiunea prin care, dintr'ună principiu generală, despărțimă, desfacemă (ἀναλύειν) veritãțile particulare ce se coprindă într'ēnsulă. *Analiticele* prime se reportă la formele raționamentului, cele secunde la regulile silogismului. Aristotele stabilește trei figură principale, patru moduri de silogisme, patru-spre-dece combinãri conclusive și trei-deci și patru neconclusive.

D. Fiindă că silogismele suntă seă demonstrative (ἀποδεικτικά), seă posibile, seă probabile, seă false, de aci rezultă cele-l-alte părți din Ὀργανον. În Τοπικά, disci și Διαλεκτικά², se espună regulile raționamentelor aplicate discusiunii (*loci communes*): modulă de a găsi soluțiuni probabile pentru ori-ce subiectă³.

E. De ore-ce prin raționamente se pôte transmite

1. De unde titlulă de ἑρμηνεία, exprimare, interpretare.

2. «Ab Aristotele loci (τόποι) appellati sunt eae quasi sedes, e quibus argumenta promuntur». Cicēronis *Topica*. 2. 7.

3. În ce privesce principiulă contradicțiunii seă contrarietãții, Aristotele ilă formulăză în mai multe chipuri, prin aserțiuni ca cele urmãtoare: «Ună lucru nu pôte de-uă-dată și se fiã și se nu fiã în același subiectă și din același punctă de privire —Același lucru nu pôte, în același timpă, se esiste și se nu existe.—Afirmarea și negarea nu potă fi adevărate, în același timpă, despre același subiectă.—Același subiectă nu admite, în același timpă, două atribute contrare». Cf. A. Lefèvre, op. cit., pag. 135.

nu numai adevărul, ci și falsitatea, de aceea în partea finală Aristotele tractează despre argumentele sofistice, arătându în ce constă arta sofistilor și enumerându mijlocele de a evita cursele ce ea ar putea întinde spiritului uman.

În metafizică (numită și «prima filosofie») — alu carei obiectu e cunoșcerea ființei în sine, a principiilor, a cauzelor și a efectelor. — Aristotele îmbrățișează mai multe cestiuni de natură abstractă.

Combătându teoria ideielor lui Platon¹, susține să ideiele nu le posedăm dintr'ua viete anterioară, nu ni le reamintim cu ocaziunea senzațiunilor, ci că sunt obiecte simțibile eternisate. Ideiele înăscute nu ne-ar pute face să cunoșcem individualul, de care sunt cu totul străine. Noi cunoșcem numai ceia-ce există ca particular și individual, apoi transformăm simțibilul în idei generale: genul nu-l putem separa de individ, noțiunea de «om» de noțiunea de «Petre, Ion, etc.» Tote cunoștințele noastre provin din senzațiunea pe care ne-o dau lucrurile particulare: prin urmare nu ideiele, ci eseriința este originea cunoștințelor umane. Din cauza acestei aserțiuni, Aristotele a fost considerat ca fundator al empirismului, ceia-ce nu e absolut exact, de ore-ce admite și densul că mai întâi cunoșcem necesarul, universalul, generalul (cunoștințe care sunt obiectul științei) și în urmă particularul, contingentul, accidentalul (cărora le dă numele de «opiniuni»). El diferă de Platon numai prin afirmarea că generalul nu trebuie separat de particular.

Un alt punct, dezvoltat în metafizică, este prin

1. Ceia-ce face asemenea în *Fizică*, în *Analitice*, etc.

cipiulă contradicțiunii, basatŭ pe adevărulă că unulŭ și același lucru nu pŭte sŭ fiă și sŭ nu fiă în același locŭ și în același timpŭ. Condușă a cerceta esența lucrurilor, ca sŭ putemŭ avŭ uă adevărată cunoscință despre dŭnsele, stabilește că alt-ceva este a sci că unŭ lucru există și alt-ceva a sci pentru ce există în cutare formă, în cutare mărime etc. De aci divisiunea cauzelor, care suntŭ în numărŭ de patru :

I) materia, substratulŭ (ἡ ὕλη) sŭ subiectulŭ principalŭ: τὸ ὑποκείμενον (*causa materialis* sŭ *ex quo* la filosofii scolastică din mai totŭ evulŭ mediŭ);

II) specia, aparința, forma propriă sŭ totalitatea însușirilor esențiale ale fie-cărui lucru: εἶδος μορφῆς (numită de scolastică *causa formalis*, *quid* sŭ *quidditas*);

III) principiulŭ miscării, producerii sŭ prefacerii: ἀρχὴ τῆς κινήσεως (*causa efficiens* sŭ *per quem* la scolastică);

IV) rațiunea, scopulŭ acțiunilor sŭ folosulŭ lucrurilor: τὸ ὅτι ἐνεκα καὶ τὰ γαθόν (*causa finalis* sŭ *cujus gratia* după scolastică și după filosofulŭ Leibniz)¹.

Precum, în oră-ce operă de artă, materia primesce uă formă determinată, ast-felŭ în oră ce lucru există materiă și formă. Ce este materia? Nimicŭ nu se pŭte nasce din nimicŭ: urmŕză dŕr ca lucrurile sŭ provină din ce-va realŭ. Acelŭ ce-va este materia, adică ceia-ce nu e încă actualminte, dŕr pŭte fi unŭ lucru; ceia-ce nu e acum nici cutare sŕu cutare obiectŭ, dŕr pŭte deveni acelŭ cutare sŕu cutare obiectŭ (εἶναι καὶ ὄναι εἶναι ὄναι). Ea se schimbă, ênsŕ nu piere, ci totŭ în materiă se preface. Arama, de exemplu, nu e nimicŭ încă, dŕr pŭte deveni cãldare, statuă, monetă. Prin urmare materia este *substratum*, nu și esența absolută a lucrurilor. Spre a fi obiecte sŕu ființe, individe, materia trebuie se aibă uă formă.

1. Termenulŭ de natură (φύσις) e aplicatŭ de Aristotele fiă-căreia din aceste patru cauze, exercitate asupra materiei.

Forma stă cu materia în aceeași relațiune ca omul deștept cu cel de dorme, ca ceia-ce e lucrată cu ceia-ce nu e încă lucrată. Materia se află în actualitate și are putința de a lua uă formă: este potențială. Opozitul formei este privațiunea (στέρησις)¹. Materia există de sine cu formă relativă; deca nu i-se dă formă determinată, atunci e privațiune, lipsă: privațiunea dăr este contrară formei, nu materiei. Între materie și formă se află aceeași legătură ca între actualitate și posibilitate, ca între facultate și energie, ca între lemn și mese ce se poate face dintr'ensul. Totu ce se naște provine dăr nu din nimicul absolut, ci din nimicul relativ, potențial, din materia fără formă, care poate deveni obiectul său ființă. Numai forma determină materia, făcând-o să fie ce-va real: ea este esența, sufletul și căru lucr. Această formă însă, pentru lucrurile simțibile, este relativă ca și materia. Grinda, față cu uă casă terminată, e uă materie, față cu un arbore netăiat e uă formă; sufletul, față cu corpul, e uă formă, pe când față cu rațiunea (care e forma formelor) e uă materie. Așa dăr totalitatea ființelor se poate compara cu uă scară, a cărei primă treptă e materia primă (ἡ πρώτη ὄλη), trepta cea mai de sus formă, ăr mijlocul parte materie, parte formă: de aci dualitatea materiei-prime și formei-pure.

Unirea formei cu materia (combinarea, desfacerea, prefacerea și toate transformările) se numește miscare (κίνησις, μεταβολή). Materia nu se mișcă de sineși, ci este pusă în miscare de cine-va și de ce-va². Ca să existe

1. Privațiunea și lipsa de formă este și starea materiei într' uă formă ce pierd și alta ce are să se nască, și — într' uă anumită formă — absința altei forme ce-ăr fi putut lua materia.

2. Nu e dăr vorba despre mișcările parțiale, care se produc pentru cât-va timp și apoi încetăză, ci despre începutul, soriginea tuturor mișcărilor în genere. *Metaphysica*. lib. iv, cap. 5.

obiecte séu ființe, trebuie să preesiste uă materiă, care — pusă în miscare — să priméscă uă formă. Miscarea e cauza motóre¹. Apoi orî-ce acțiune, orî-ce miscare făcându-se pentru ce-va, tindëndü către unü scopü (τέλος, τὸ τοῦ ἔνεκα, *finis*), de aci rezultă cauza finală, care se află în aceiași relațiune cu cea motóre, ca și cauza formală cu cea materială. Scopulü d'ântăiü este forma, ér scopulü finalü este binele (τάχαθόν).

Aceste patru cause se reducü la douë: de uă parte cea materială, de alta cea formală, combinate cu cauza motóre și cu cea finală. Miscarea e trecerea de la potențialü la realü: materia e pusă în miscare² ca să ié séü să i-se impună uă formă într'unü a-nume scopü. Ast-felü ca predominante suntü, în natură, cauza materială și cauza formală.

De óre-ce totü ce este actualü e mai pre susü de potențialü și orî-ce este posibilü nu devine realü, de câtü prin ceia-ce are uă putere de activitate propriă, uă energiă (ἐνέργεια), de aceia trebuie să se admită unü principiü alü miscării, avëndü ca esență actualitate. Acelü principiü activü e dumneđeü, cu atributele următóre: este eternü, pentru că miscarea generală, ca și timpulü, nu are nici începutü, nici slêrsitü³; invariabilü și imobilü, ca fiindü prima causă motóre⁴, care imprimă miscare regulată celor-l-alte lucruri; făr'a o primi din a-fară; imaterialü și neperitorü, ca ne-supusü prefacerii, schimbării; unicü, căci multiplicitatea

1. Prin miscarea întéplătóre, fără causă aparinte (τὸ αὐτόματον) trebuie dér, după Aristotele, să se întelégă cause și legi reale, chiarü cândü nu le amü puté cunósce.

2. Prin topire (căldură), închiägare (rêcélă), dizolvere, ciocnire, apêsare séu printr'uă altă forță óre-care.

3. Primulü lucru pusü în eternă miscare a fostü cerulü. *Metafisica*, lib. viii, 5, și *Despre cerü*, lib. ii, 3.

4. Τὸ πρῶτον κινουὸν ἀκίνητον.

apartine numai materiei; indivisibilă, ca nefiindă uă agregatiune de părți, ci putere ilimitată, capabilă să imprime uă eternă mișcare. Dumneșeu e viața perpetuă și completă în celă mai naltă gradă, activitatea perfectă și independente, realitatea absolută, energia pură a-fară din spațiu, unicul și constantul obiect al propriilor seles cugetări, este cugetarea cugetării (*νόησις νοήσεως*): absolutul subiect-obiect. Ast-felă, de și Aristotele se exprimă în modă mai precisă, mai științifică de câtă profesoru' Platone, este frumosă să vedemă pe aceste două mari genii ale cugetării antice, fiindă cu totulă de aceeași opiniune, într'ună punctă așia de importantă, cum este chestiunea despre existența și atributele lui dumneșeu.

Fizica (său a doua filosofă), derivată din aplicarea metafiziceii¹, are ca obiectă studiulă naturii și ală sufletului, pentru că fenomenele suntă său externe (fizice) său interne (psichice).

Natura (*φύσις*) coprinde totalitatea lucrurilor reale, a căror existență o constatămă prin percepțiune, basă esperienței, de ore-ce obiecte de ale concepțiunii (*νοητά*) nu există prin ele înseși. Știința naturii se ocupă cu legile generale ale corpurilor supuse mișcării.

Obiectele suntă său variabile, mobile (*κίνητα*), său invariabile, imobile (*ἀκίνητα*). Cele d'ântăiu se subdividă în peritóre (*φθαρτά*) și neperitóre (*ἄφθαρτα*). Dumneșeu, aflată în a-fară de mundă—pe care-lă pune în mișcare—e singură neperitoră și invariabilă. Universulă se subîmparte în două: mundulă supra-lunară

1. Prin *τὰ φυσικά*, Aristotele nu înțelegea ceia-ce se coprinde în fizica modernă, ci o considera numai ca uă tranșițiune de la științele naturale la speculațiunile abstracte său teoretice, care veniau după fizică (*τὰ μετὰ-φυσικά*).

séu cerulü, în care totulü e neperitorü, dér mobilü, și mundulü sub-lunarü, în care tóte ființele și obiectele suntü variabile și peritóre.

Prima cestiune, care se presintă cercetării, privesce generațiunea, nascerea lucrurilor (γένεσις). Din nimiculü absolutü nu se póte nasce ce-va; se póte nasce énsé din nimiculü relativü, din materia-primă. Ca să fiă nascere, producere, trebuie să fiă miscare. Fiindü că miscarea se efectuă pentru unü scopü, a-nume ca materia-primă să ié uă formă, de aceia în orï-ce lucru trebuie să se admită uă putere capabilă de a face ca posibilulü să devină realisabilü. Acéstă forță — numită ἐντελέχεια¹, fiindü căși are scopulü în sineși (ἐν αὐτῇ τέλος ἔχει)— pune în miscare materia și îi dă formă. Ast-felü se nascü atâtü obiectele (unele reale, altele artificiale), câtü și ființele organice (unele nesimțítóre, ca plantele; altele simțítóre, ca animalele; altele simțítóre și raționale, ca ómenii). Așia dér puterea motóre este principiulü întregei naturi, prin mijloculü acelor ἐντελέχειαί, care lucréză în scopü de a imprima materiei forme diferite. Cândü se întépină vr'unü obstaculü, cândü materia e suprabundantă și nu póte fi supusă formei, după legile ordinii, simetriei, rațiunii, atunci e ceia-ce numimü întémpare (τύχη, *casus*): acțiunea se dice anormală, fenomenală, ér produsulü ei miraculü, prodigiü, monstru (τὸ τέρας).

Aristotele se încércă a precisa, în modü obiectivü și sciintificü, noțiunile despre locü, despre infinitü, despre spațiü, despre timpü și despre divisibilitate.

Loculü (τόπος) e prima limită invariabilă a elementulü ce înconjură tóte corpurile², adică ultima limită

1. Ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια ἢ ποιότου. *Fisica*. III. 1. VIII. 1.
2. Τὰ τοῦ περιέχοντος πέρασ ἀκίνητον πρῶτον. *Fisica*. IV. 4

imobilă a cerului, care atinge corpurile miscătoare.

Infinitul este uă continuitate, pe care n'o înțelegem, de câtă numai cu mintea și care se reportă la spațiu, la timp și la miscare.

Spațiul este limita extremă a corpului conținător.

Timpul este numărul (*ἀριθμός*) său măsura mișcării și repausului, față atât cu ordinea anteriorității, cât și cu a posteriorității¹.

Singur timpul este infinit, pe când spațiul, cu toate câte se copriind într'ensul, e susceptibil de uă divisibilitate pêne la infinit (conform cerințelor matematicii), de și acea divisibilitate nu pôte fi realizabilă, căci infinitul nu se ajunge, nu există de cât în ideia ce noi ne facem despre densul.

Spațiul total se descompune în sfere particulare: uscatul este înconjurat de apă, amândouă de aer, aerul se află în eter, eterul în cea-ce noi ómenii numim cer, și toate aceste corpuri se miscă în locul său către locul lor.

Gol (*κενόν*) nu există—cum susținuseră alți filosofi—căci atunci nu s'ar pute concepe miscarea.

Schimbarea său prefacerea (*μεταβολή*) e de mai multe feluri: de la neființă la ființă (nascere), de la ființă la neființă (morte), relativă la cantitate (sporire și micșorare), relativă la calitate (transformare, *ἀλλοίωσις*), relativă la loc (transferare, *φορά*).

În cosmologie, Aristotele admite crearea lumii din cinci elemente primordiale: două opuse, focul cel ușor și pământul cel greu; două intermediare, aerul și apa, ér ca alu cincilea eterul. Ele au produs toate ființele și obiectele², prin prefacerea unora în al-

1. Ἀριθμός κινήσεως κατὰ τὸ πρῶτον καὶ ὄσπερον. *Fisica*. iv. 11.

2. Calitățile și contrarele lor forméză, după Aristotele, vr'o

tele. Greulă trage spre centru, ér ușorulă spre ceră, căci greutatea și ușurimea suntă cause motóre ale elementelor, care producă două miscări în lineă dréptă (una centripetă, alta centrifugă). Foculă nasce din căldură și uscăciune, aerulă din căldură și umejune, apa din umejune și răcélă, pământulă din răcélă și uscăciune. Pământulă, apa, aerulă suntă învelite de zona focului, în care se află astrele.

Universulă (*κόσμος*) este totalitatea ființelor supuse miscării. Afară dintr'ensulă nu e nici spațiu, nici timpă, nici miscare. Intr'ensulă se coprinde miscarea, dér elă este eternă și nemiscătoră. Ființa principală, cauza oricărei miscări, nu face parte din mundulă pe care l'a creată, ei este ună totă unică, fără începută, fără sfârșită și de formă sferică.

Pământulă e punctulă centrală, limitată de ceră și imobilă¹, contrară doctrinei pitagorice, care admitea uă miscare de rotațiune a pământului².

Miscările simple suntă de trei feluri: spre centru séu către pământă pentru corpurile grele, din centru spre periferiă pentru corpurile ușóre (focă, gaze etc.), în jurulă centruluiă pentru ceră. Miscarea circulară este miscarea perfectă: cerulă superioră, căreia aparține, este ună corpă divină, perfectă, nedestructibilă, nesupusă prefacerii séu suferinței, de natură mai nobilă de câtă corpurile sublunare. Elementulă eterică, din care suntă compuse astrele, este principiulă or-

șapte părechă, ca recele și caldulă (amândouă active), umedulă și uscatulă (ambele pasive), greulă și ușorulă, tarele și mólele, elisosulă (jilavulă) și scórșosulă (uscatulă), asprulă și netedulă, etc.

1. A se vedé tractatulă *Despre ceră* (*Περὶ τοῦ οὐρανοῦ, De celo*).

2. E de mirare că ună așa de mare cugetătoră și observatoră ală universuluiă a luată aparința dreptă realitate și mărturia simțurilor ca espresione a adevărului, cândă esperiința de tóte zilele ne convinge câtă de multă simțurile și simțimintele nóstre aū nevoiă de controlulă și conducerea rațiunii.

cărei vieți, orî-cărei acțiuni, orî-cărei cugetări din regiunea inferioară¹ și totul aci jos se află pus sub direcțiunea, sub imperiul lui. Stelele sunt ființe însuflețite (ἐμψυχὰ), avându într'ênsele forța miscării și rotindu-se după cercuri proprii.

De matematice Aristotele se interesase mai mult din punctul de privire alu aplicării lor practice, de câtu alu teoriilor abstracte². In cea mai mare parte, aserțiunile-i sunt incomplete séu eronate³.

Nu e totu așa în ce privesce cestiuile fisece.

Ast-felú, în *Istoria animalelor*, primele iv cărți descriu cu tóte amênunțele părțile ce constituiescú corpurile animalelor; cele-l-alte iii următóre le studiéză nascerea, reproducerea, durata vieții; a viii se ocupă cu alimentarea și a ix cu moravurile lor. Acéstă lucrare, prin continuitatea investigărilor, se póte considera ca primă încercare pentru uă adevărată zoologie comparată⁴.

In *Meteorologicé*⁵, vorbindú despre apa de mare — făcută potabilă prin evaporare — susține că vinulú și tóte licidele potú fi supuse aceleiași procederi: după ce

1. Ciceronis *Tusculanæ questiones*. i, 10. 22 și 26, 65; *Academica disputationes*. i, 7, 26; *De natura deorum*. ii, 15, 42 și 16. 44.

2. Cum resultă din tractatele-i intitulate *Despre cerú* (Περὶ τοῦ οὐρανοῦ), *Cestiuni mecanice* (Προβλήματα μηχανικά) și *Auscultările fisece* (Φιสิกὰ ἀποδείξεις).

3. Ast-felú, cândú e vorba despre pârghia séu balanța cu brațe inegale, care pune în ecilibru greutatei inegale, tótă esplicarea o caută în proprietățile miraculoase ale cercului, pe care 'lu consideră ca «figură așa de fecundă în minuni».

4. «Istoria omului, consideratú numai ca animalú, este completă în acéstă operă a lui. Din numărulú animalelor lumii vechi — de la chitú pêné la insectá, fiá că s'arú misca pe uscatú, fiá că s'arú rădica în aerú, fiá că arú locui sub ape — mai că nu esistă nici unulú, despre care Aristotele sé nu ne spună vr'ua particularitate. Lui îi pare cunoscutú totú ce potú descoperi ochii: și elefantulú, căruia i-a făcutú disecțiunea, și acelu viețuitorú imperceptibilú, care abia se vede născendú în pulbere și în putrejune». Cf. A. Lefèvre, *La philosophie*, pag. 130.

4. A se vedé *Meteorologicéle*, liber ii, cap. 2.

aă fostă reduse în vapori, devină ierăși licide. Asemenea esplică pentru ce apa de mare este sărata și amară: precum apa filtrată prin cenușiă dobăndesce ună gustă neplăcută (sălcii), totă așia apa mării își datoresce savórea unor săruri, care rêmână pe fundulă vasulă, după ce s'a evaporată apa. Apele mării suntă în stare să pórte pe dênsele corpuri și vase mai mari de câtă apele dulci, fiindă că coprindă săruri în disoluțiune: probă esperiintă după care ună oă plină, pusă la suprafață într'ună vasă cu apă dulce, cade la fundă, pe cândă același oă plutesce, déca apa a fostă de mai nainte sărata.

Fulgerulă și tunetulă suntă produse, după dênsulă, de nisce spirite subtile, care se aprindă cu sgomotă, aprópe ca în lemnele care, arđendă, scotă câte-uă-dată fășiituri și trosnetă (gaze). Fulgerulă dér este ună spirită incandescentă¹.

Corpurile netopite de apă se disolvă prin focă, din causă că porii lor suntă mai deschiși pentru focă, de câtă pentru apă: de aci aplicarea termenulă topire (*τήμεσθα*) atătă disolverii apóse, câtă și fusiunii focóse.

Asemenea vorbesce despre cétă, nuori, plóuiă, grindină, ninsóre și vânturi, pe care le numesce esalări subite ale aerulă², curențe ale căror cause depindă de împrejurări diferite și puțină cunoscute, ceia-ce împedică d'a li se determina direcțiunea generală. Totuși nicăieri nu mențióneză despre uă atmosferă propriă pământulă. Susține ênsă că ori-ce corpă are greutate, chiară și aerulă, esceptându-se numai foculă³. In sprijinulă acestei afirmări, făcuse uă esperiintă: îmflase uă bėșică și, prin cântărire, constatase că plină cu

1. A se vedé *Meteorologicéle*, liber II, cap. 50.

2. A se vedé, *Περὶ κόσμου* (*De mundo*), cap. IV.

3. «Πάντα βάρου ἔχει, πλὴν πυρός». *De caelo*. IV. 1.

aerū erea mai grea de câtū gólă¹. Asemenea stabilește că unū corpū în cădere dobândesce cu atâtū mai mare miscare, cu câtū se depărtéză mai multū de punctulū de unde începuse să cadă²; apoi că, în același mediū aerianū, corpurile cadū cu uă iuțelă proporțională masei lor³. Ideia, că greutatea corpurilor produce uă miscare uniformū accelerată și că corpulū ce cade merge iuțindu'si în fiă-ce momentū căderea, fu de toți adoptată în evulū mediū, ér în secululū alū XIII-lea găsi unū abilū apărătorū în spiritulū celū agerū alū celebrulū filosofū Duns Scot⁴.

Aristotele și adeptii lui consideraū căldura ca uă calitate ocultă, care adună lucrurile (elementele) omogene și depărtéză pe cele eterogene. Acéstă aserțiune fu aspru criticată de adversari, sub cuvântū că nu putea căldura să aibă în același timpū facultatea de a desbina elementele și de a le combina. Și, cu tóte acestea, afirmarea lor erea și este adevărată⁵.

Lumiņa o esplicau prin ipotesa corpurilor transpa-

1. «Ἐλαει πλείον ὁ πεφουσημένος ἀπὸς τοῦ κενοῦ». Ibidem. Cu tóte acestea peripateticii posteriori rădicară în dogmă aserțiunea despre *natura horror vacui*, că natura are oróre de golū.

2. A se vedé *De cælo*, liber 1. 8.

3. Ferd. Hoefer, *Hist. de la phys. et de la chimie*, pag. 96-97.

4. Iohannes Duns Scotus, născutū la Dunston (în ținutulū Northumberland) pe la 1275, studiase la Oxford și la Paris. Deveniindū celebru prin critica făcută lui St. Tomas d'Aquin, susținu veritatea și necesitatea revelațiunii divine, apoi scrise opere erudite și muri la 1308. Elū susținea că universalulū se coprinde nu numai în potențialū (*posse, in potentia*), ci și în realitate (*in actu*); că, spre a exista uă ființă reală, trebuie să se unescă uă *quiditate* cu uă *haecitate*, înțelegendū prin acesti termeni pe *οὐσία* și *τί ἐστι* din «Categoriile» aristotelice. Din cauza acestor subtilități, fu poreclitū *doctor subtilis* și fundă scóla dișă scotistă, contrarā celei tomiste, adică a lui St. Tomas d'Aquin. Cf. pag. 19.

5. Esperianțele lui H. Sainte-Claire Deville aū probatū că, la uă temperatură fórte rădicată, corpurile compuse se descompunū și că elementele lor nu se mai combină. Ferd. Hoefer. *Histoire de la physique et de la chimie*, pag. 104.

rente prin ele ênseși, ca aerul, apa, ghiata etc., adică care aș proprietatea de a lăsa se se vedă cele aflate dincolo de dênsele. Nôptea aceste corpuri nu lasă se se vedă nimic prin ele, nu sunt transparente de cât *in potentia*, pe când ziua sunt în realitate, *in actu*: lumina pune în acțiune acea putință. Acéstă teoriă, cu totul imaginară, a avut mulți susținători, de și unii peripatetici consideraș lumina și colorile ca adevărate calități ale corpurilor luminoșe și colorate, de aceeași natură ca sensașunile ce ele produc în noi, după principiul că «nihil dat quod in se non habet»².

În universș sunt trei esențe: învelișul supremș, esență nemiscătoare și necoruptibilă; cea necoruptibilă, dér miscătoare, care merge pên la orbita lunară și pôte fi numită quintesență (dêca se țin în sêmă cele patru elemente grele și ușore); în fine, esență miscătoare și coruptibilă, care de la lună merge sêu tinde spre centrul pământului².

Far'a intra în considerașuni teoretice, Aristotele celș d'ântâiș citêză magnetisarea trecătoare a ferului môle, în contactș c'unș magnetș, ca se arête că facultatea miscării se pôte transmite altui corpș, fără ca celș ce o transmite se participe la miscare: ast-felș divinitatea pôte se misce totulș, ea ênsași fiindș în repausș.

Psicologia aristotelică e prima încercare a stabilirii unei teorii regulate, de și incomplete, despre însușirile sufletului, basată pe esperiință și unită cu idei abstracte. Sufletulș este, în modș exclusivș și prin es-celință, principiulș activș alș vieșii, forma primară sêu prima *ἐντελέχεια* a orî-cărui corpș fizicș, capabilș de

1. Ferd. Hoefer, *Hist. de la p̄ys. et de la chimie*, pag. 169.
2. Aristotelis *De cœlo*, apud Lefèvre, eod. loc., pag. 127.

viată, adică organică¹. Elă se manifestă prin totalitatea funcțiunilor și e deosebită de corpulă materială în esența lui, ca formă², ănsă inseparabilă de dănsulă. Precum, în oră-ce lucră, materiei îi trebuie neapărată uă formă, ca s'ă determine în vederea ună scopă, astfelă și corpulă viu, organizată, trebuie să posădă ună sufletă, partea formală a corpulă.

Ființele viiă aă mai multe facultăți (δυνάμεις) diferite între dănselă: i) nutrițiunea (crescerea) cu generațiunea³; ii) simțibilitatea (suferința) cu evoluțiunea sėu locomotiunea⁴; iii) cugetarea (τὸ διανοητικόν) cu rațiunea, (νοῦς, λόγος) ; iv) voința, cu miscarea liberă și voluntară. Plantele aă uă urmă de sufletă, care posedă numai cea d'ântăiă facultate; animalele ună sufletă incompletă, care posedă și pe cea d'ântăiă și pe cea de a doua; singură omulă are ună sufletă perfectă, care le întrunelă pe câte patru. Cu tôte manifestările lui felurite, sufletulă are unitate, este uă ființă identică. Nutrirea și reproducțiunea caracteriză numai sufletulă animală, ăr rațiunea și voința sufletulă activă, inteligentă sėu rațională.

Fórte judițioase suntă observările lui Aristotele despre cele cinci simțură, despre simțulă-comună (κοινή αἴσθησις), despre imaginațiune (φαντασία), despre amintire sėu reminiscință (ἀνάμνησις), și despre memoriă (μνήμη). Simțibilitatea e facultatea de a primi senzațiuni, adică modificări produse asupra sufletulă prin impresiunea primită de la obiectelă și fenomenelă esteriore.

1. «Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ, ζωὴν ἔχοντος δυνάμει». *De animo*, liber i. 1 și liber ii. 1.

2. De aceia ilă și numelă cândă εἶδος, cândă ἐντελέχεια.

3. Puterea ce aă ființele de a se reproduce, de a procrea alte ființe asemănite lor, pentru propagarea și perpetuarea mai ăntăiă a genulă, apoi a speciei cărora aparțină.

4. Miscarea instinctivă, nerațională.

Acéstă parte constituie sufletul sensibil și în legătură cu el se află cele cinci organe, numite simțuri, care-i transmit numai acele senzațiuni, ce sunt proprii fiă-căruia dintr'ênsele.

Simțul general, căruia toate cele-l-alte se adresază ca unui centru, se numesce «simțul comun» său «bunul-simț»¹. Cu el sunt strîns unite imaginațiunea, amintirea, memoria, poftele său dorințele.

Intuițiunea este percepțiunea formelor său ideilor, prin intermediul obiectelor. Cugetarea inteligentă este percepțiunea ideilor chiar din idei, cea-ce presupune existența simțibilității și a imaginațiunii. De aci uă inteligență pasivă (*νοῦς παθητικός*) și alta activă (*νοῦς ποιητικός*). Cea d'ântâiu primesce forma obiectelor simțibile; cea de a doua represintărele generale și ideiele, avîndu ca produs raționamentele. Cea d'ântâiu e unită cu sufletul sensibil, decî peritoare, pe cîndu cea de a doua e nemuritoare, ênsă făr'a avé consciință și amintire despre uă vieță anterioară, cum susținuse Platone.

Puterea de a cugeta, rațiunea, e deosebită de corp și cu totul de altă natură, venită omului ca pîrticică din divinitate și asemănată acelu element eteric, din care sunt formate astrele.

Voința (*ῥεξις*) este activitatea și miscarea, ambele îndreptate spre lucrări practice, spre bine, care e său adevărat său aparinte, după cum procură bucurii durabile său momentane. Așia d'er și voința se subdivide în voință propriu disă (*βούλησις*) și în dorință (*ἐπιθυμία*)². Bucuria este urmarea desvoltării complete a unei forțe, desvoltare prin care acea forță se perfec-

1. Condillac a desvoltat în toate amênuntele acéstă teoriă. Filosofi posteriori au numit acéstă parte a sufletului «consciință». A se vedé pagina 20 de mai sus.

2. Așia d'er voința este uă dorință rațională.

ționeză. Cea mai nobilă bucurie rezultă din rațiune, căci bucuria rațională, împreună cu moralitatea, este uă putere de voință mai înaltă, determinată de judecata noastră în virtutea experienței, fără vr' uă intuițiune ideală, superioră naturii materiale.

Sufletul se subdivide în două: uă parte sensibilă, rezultatul al organizării corpului, și rațiunea se uă cugetarea activă, independentă de corp. Cea d'ântăiu e muritoare, perind uă d' uă-dată cu corpul, cea de a doua nemuritoare și eternă, ca scînteia divină. După mörte, sufletul nu rămâne ca individualitate distinctă și nu și reamintese că a mai existat într' uă altă vieță (cum afirmase Platone), ci reintră în divinitatea din care a fost luat. Adevărata esență a omului stă în inteligența activă (rațiune), care e teoretică și practică: cea d'ântăiu dă determinarea, cea de a doua acțiunea pentru îndeplinirea scopului suprem, a binelui¹.

Filosofia practică a lui Aristotele coprinde teoriile morale despre fericire. Punctul fundamental este ideea binelui suprem și a scopului final, privite din întreita pozițiune ce pöte avé omul în societate: ca individ, ca părinte, ca cetățen. De aci divisiunea moralei în etică propriu și a (τὰ ἠθικὰ), în economică (τὰ οἰκονομικὰ) și în politică (τὰ πολιτικὰ). Acéstă parte, basată pe experiență, este una din cele mai înțelepte produceri din câte ne-a lăsat anticitatea.

Etica se ocupă cu binele moral și e temelia celorlalte sub-divisiuni. Fiă-care om trebuie să se perfecționeze și să se conducă, în tot ce și face, conform regulilor moralei. Nu pot fi bune moravuri

1. «Aristoteles, in statuendo fine bonorum, proxime videtur accedere ad Academiam veterem». Cicer. *Academic.* II, 42, 131.

publice, fără bune moravuri particulare. Scopul suprem al vieții (τέλος) este fericirea (εὐδαιμονία, εἰπραξία), pe care n'o producă nici plăcerile simțurilor, nici bogăția, nici gloria, nici puterea, nici nobilitatea de naștere, nici chiar contemplarea lucrurilor inteligibile sau ideilor (care sunt totuși atâtea auxiliare, ce nu trebuiesc disprețuite), ci numai totalitatea bucuriilor care rezultă din exercitarea perfectă a rațiunii. Fericirea constă, pentru om, în dezvoltarea activității sufletului spre a făptui totuși binele realizabil (er nu pe cel ideal, cum susținuse Platone): e practicarea virtuții în mod constant și continuu, într'ua viață perfectă și întregă¹; căci, precum uă singură rîndunică nu face primă-vêra, totuși ast-fel uă singură faptă bună nu face pe om virtuos și uă singură di nu'lă pôte face fericit. După cum se observă la copii, în cea mai fragedă etate, există în noi uă inclinare firască, care ne îndemnă a simți și a lucra într'unuși scopuși bun, moral, sub impulsunea diferitelor impresii. Acastă tendință spre bine se manifestă mai întăiu instinctiv, apoi e confirmată și condusă de rațiune, pêne devine uă deprindere. Așia dêr binele, virtutea, nu rezultă din știința teoretică (cum propagaseră Socrate și Platone), ci ca exercițiu, din practica reală și cătuși mai desă a binelui². Trebuie să îndeplinesci mereu acte de virtute, spre a te numi virtuos, după cum estii ținutuși a produce mai multe tabele artistice, statue, poeme de valoare, spre a merita titlul de pictor, de sculptor, de poet; căci

1. «Τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ'ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ». *Morală către Nicomacuși*. I. 7.— «Aristoteles virtutis usum cum vitæ perfectæ prosperitate conjunxit» Cicer. *De finib.* II. 6. 19.

2. După Platone, acțiunile morale sunt consecința cunoștințelor raționale, a teoriei; după Aristotele, din contra, trebuie uă predispozițiune naturală spre bine, er acțiunile morale preceduși, sunt anterioare cunoștințelor raționale.

cine arŭ numi ast-felŭ pe cei-ce arŭ cunósce numai teoreticŭ pictura, sculptura, poetica, făr' a fi doveditŭ prin produceri reale cã sciŭ și cã potŭ traduce în practicã preceptele teoretice? Prin urmare demnã de omŭ este numai activitatea realã, conformatã rațiunii¹, avëndŭ dreptŭ țintã fericirea și ca unicŭ mijlocŭ virtutea, care este perfecționarea seŭ a rațiunii speculative seŭ a rațiunii practice. De aci uã virtute intelectualã, raționalã (*διανοητικὴ ἀρετὴ*) și uã virtute moralã, practicã (*ἠθικὴ ἀρετὴ*): cea d'ântãiu aparține pe deplinŭ numai lui dumnezeŭ, aducëndŭ cu sine fericirea supremã, inefabilã, beatitudinea absolutã; cea de a doua lãsatã pentru ómeni și constãndŭ în perfecționarea voinței raționale, devenitã deprindere (*ἕξις*, *habitus* sive *habitus*) întru a face binele prin hotãriri libere (*προαιρετική*)².

Caracterulŭ psihologicŭ alŭ voinței raționale fu pentru prima órã pusŭ în evidință de Aristótele. Cu tendința lui cãtre empirismŭ, dupã ce a pusŭ binele supremŭ, fericirea, în activitatea raționalã, mai admite și alte circumstanțe ausiliare, fãcënd'o sã depindã și de bunurile esterióre, cum suntŭ averea, sãnãtatea, frumusețea, amicii constanți și devotați, etc. Cu modulŭ acesta pune capëtŭ disputei dintre scótele exclusiviste și conciliézã doctrina filosofilor cirenaici (care susțineã ca bine supremŭ numai plãcerea) cu a filosofilor stoici și cinici (care preconisãu numai virtutea). Etã cum raționézã elŭ, prin metoda'i inductivã și prin analogiã: orĩ-ce produsŭ alŭ activitãții (opere de artã, de sciință și morale) póte fi consideratŭ ca ce-va pré multŭ, ca ce-va pré puținŭ și ca ce-va intermediarŭ, de mijlocŭ

1. «Τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου πράξεις μετὰ λόγου».

2. De aci resultã cã nici animalele necugetãtóre, nici copiii, la care nu s'a desvoltatŭ rațiunea, nu potŭ sã fiã fericiți, ca neputëndŭ desvolta uã activitate raționalã.

În primele două cazuri, atât acțiunea, cât și produsul ei sunt incomplete. Numai drépta măsură, ordinea, armonia și justa proporțiune dă perfecțiunea. Escesul conduce la extreme. Tóte bunele însușiri, tóte virtuțile (coragiul, temperanța, liberalitatea, mărinimia, bunătatea, modestia, popularitatea, integritatea, candórea, dreptatea, pudórea, etc.) ocupă punctul de mijloc între două extremități, care sunt viciile. De aci regula că omul trebuie să se ferescă de pré mult și de pré puțin (escesul), și să țină între extreme calea de mijloc ($\tau\omicron\ \mu\acute{\epsilon}\sigma\sigma\omicron\upsilon\ \mu\epsilon\sigma\acute{o}\tau\eta\varsigma$): *in medio virtus și medium tenere beati*¹.

Acest punct central atât de prețios, acest *medium aureum*², care depinde de etate, de esperiință, de pozițiune și de alte împrejurări, e foarte dificil de găsit și de urmat, în special când e vorba despre pasiuni covârșitoare: de aceea trebuie să'l determine înțeleptul, căci fără instrucțiune și cultură nici uă adevărată virtute nu este cu puțință³.

Pe lângă sciință, omul trebuie să se bucure de uă deplină libertate: prin liberu'i arbitriu și în mod spontan, să și alégă linea de purtare din convingere, ér nu de silă. Virtutea morală, în privința lucrurilor ce trebuiesc căutate séu evitate, ié diferite forme, dintre care șépte sunt mai de căpeteniă: ele se numesc cele șépte virtuți cardinale⁴. Tóte sunt ca nisce termene de mijloc între două extremități. Față de suferință și pericol, virtutea se numesce coragi; față de

1. Ἐν μέσῳ ἢ μεσότης. *Ethica ad Nicomachum*. II. 7.

2. A se compara «aurea mediocritas» a poetului Q. Orațiu Flacu.

3. *Etica către Nicomac*, II. 6. — «Vitae degendae ratio maxime quidem Aristoteli et Theophrasto placuit quieta, in contemplatione et cognitione posita rerum» Ciceronis *De finibus*, v, 4, 10.

4. A se compara cu cele șépte mistere și cu cele șépte virtuți ale religiunii crestine.

plăcere, moderațiune¹; relativă la avere, se nasce liberalitatea (ἐλευθεριότης) și măreția (μεγαλοπρέπεια)²; contrară minciunii și prefăcătoriei este sinceritatea; opusă urei este iubirea, amicitia, devotamentul.

Justiția³ (δικαιοσύνη) îmbrățișează toate cele-lalte virtuți și trebuie practicată atât către noi, cât și către semenii noștri. Dreptul reportat la om, ca individ, se dice τὸ δίκαιον (*jus*), față cu familia τὸ οἰκονομικόν și ca cetățenul τὸ πολιτικόν. Justiția se poate considera din două puncte de vedere, în mod general și în înțeles restrâns. În primul cas, este regula morală, termenul mediu, care trebuie observat de om în toate acțiunile lui (publice și private); într'ală douălea cas, constă în a da fiă-căruia ceia-ce este ală său, ceia-ce i-se cuvine (*suum cuique tribuere*)⁴. De aci denumirile de justiția distributivă (διανεμητικόν) și justiția comutativă (διορθωτικόν): conformă uneia, cetățenii au drept să participe la avere și onoruri, după meritul fiă-căruia (κατ' ἀξίαν), decī în analogia geometrică; conformă alteia, trebuie să existe egalitate între mijlocele de schimb, după analogia aritmetică⁵.

Dreptul civil este de două feluri, nescrisă său naturală (τὸ φυσικόν), și pozitivă său legală (τὸ νομικόν). Cel d'ântăiu posedă într'ensulă uă validitate generală, recunoscută de rațiune; este permanent, același pre-

1. Coragiul, tăria de caracter, constanța arētă că omul nu se teme de durere; moderațiunea, cumpătarea, că poate să și înfrânze, să și stăpânescă plăcerile și pasiunile.

2. Cea d'ântăiu e dărnicia aplicată la lucruri mici, cea de a doua e însușire propriei unei înalte condițiuni sociale. generositate, sacrificiul averii pentru binele societății.

3. Justiția e termenul de mijloc între a face și a suferi nedreptatea.—«De ipsa justitia quatuor implevit sane grandes libros Aristoteles» Ciceronis *De republica*. III. 8, 12.

4. Δίκαιος ὁ τὸ ἴσον βουλόμενος ἔχειν, δικαιοσύνη μὲν ἀρετὴ δι' ἣν τὰ ἀδῶν ἕκαστοι ἔχουσι. *Retorica* I. 9.

5. De aci expresiunile de *justitia arithmetica et geometrica*.

tutindenî, făr'a fi exprimată prin frase, nici investită de formalităţi convenţionale: elă trebuie să fie baza oricărei legislaţiuni. Celă d'ală douilea se coprinde în legile scrise, în măsurile luate de fiă-care stată, după împrejurările şi necesităţile'i particulare. Dreptulă naturală e mai bună de câtă celă pozitivă¹, ecitatea e preferibilă justiţiei legale, căci îi corige imperfecţiunile, inspirându-se din principiile neprescriptibile ale dreptulă naturală.

În resumată, doctrina morală a lui Aristotele se pôte numi *evdemonismă*, de ôre-ce, după dânsa, binele supremă, scopolă finală ală omulă, este fericirea (*εὐδαιμονία*), pe care o putemă realisa prin practicarea virtuţii².

Cea mai strînsă legătură esistă între morală, politică şi economică, fiindă că tôte învétă cum scopolă finală, fericirea prin virtute, se pôte realisa în condiţiunea domestică şi civilă a omulă, prin buna constituire a familieî şi a statulă.

Principiile de pên'aci potă să conducă pe omulă cultă la cunoscerea şi practicarea virtuţii; pentru vulgă ênsă e trebuinţă de legi obligatôre, ca şi cei inculţi să beneficieze în cât-va de scopolă societăţii, care e utilitatea publică, binele tuturor concetătenilor. Societatea fiindă compusă din familiî, rezultă de sine că din morală face parte şi economia, ală cărei obiectă este organisarea tuturor relaţiunilor domestice, în scopă d'a realisa fericirea familieî. Acéstă organizare se întemeiază pe uă lege naturală şi pe alta morală.

Omulă, prin chiară natura lui, neputêndă trăi solitară, e datoră să contribuie la constituirea, mânti-

1. Βέλτιον ὄν δίκαιον τὸ κατὰ φύσιν τοῦ κατὰ νόμον. *Magn. mor.* I. 33

2. «Homo ad duas res, ut ait Aristoteles, ad intelligendum et agendum est natus, quasi mortalis deus». Cicer. *De finibus.* II. 13, 40.

nerea și sporirea societății în care trăiesc. E uă necesitate naturală să se căsătorască, însă nu pentru plăceri corporale, nici numai pentru perpetuarea genului prin procreațiune : căsătoria, pe lângă ajutorul, iubirea și stima mutuală din totu decursul vieții, are unu scopu moralu, din care causă a și fostu pusă sub auspiciile religiunii, ca să i-se dé unu și mai naltu caracteru. Soții suntu datorî ca, în deplină concordiă și cu bună-credință, să practice virtutea sub diferitele-i forme, în condițiuni de reciprocitate.

Din cauza deosebirilor de constituțiune, etate și pozițiune, membrii familiei stau unii către alții în relațiuni deosebite. Comparativu cu femeia, bărbatul are supremația, fiindu că forța-i intelectuală și fizică contribuie mai multu la fericirea domestică: așaia dér între bărbatu și femeia se află uă relațiune aristocratică. Față de copii, tatălă posedă și esercită autoritatea supremă; elu singuru judecă, decide și guvernă: relațiune monarhică. Intre frați și sorori trebuie să existe egalitate: relațiune democratică. In ce privesc sclavi, ei suntu instrumente de muncă pentru satisfacerea necesităților familiare, uă absolută proprietate a stăpânului: relațiune despotică.

După elu, este cu totulă firescu ca sclavi să serve stăpânilor, în propriulu lor interesu. Natura pe unii omenî i-a dotat cu inteligența, pe alții cu virtutea coragiulu, pe alții cu forța corporală și, precum sufletulu raționalu conduce corpulu, totu ast-felū stăpânulu inteligente trebuie să aibă sub jugu pe sclavulu ignorantu, asemănatu animalulu, tractându-lu însă cu ôrecare blândețe. Acéstă opiniune, de și justificată de unii prin împrejurările epocii în care trăia Aristotele, totuși constituie uă slăbiciune în sistema și din partea unui spiritū atâtū de agerū.

Din asocierea mai multor familii nasce comuna (πόλις), dintr'a mai multor comune statul (πολιτεία). Neputându trăi solitari, ómenii (ca animale politice, adică sociabile¹) s'aú înţelesú a locui împreună, ca s'şî îndestuleze reciprocú trebuinţele vieţii, şî s'aú organizatú prin felurite instituţiuni, alú căror fundamentú e neapăratú s' fiă concordia şî dreptatea. Politica íşî propune. căutarea mijlócelor ce conducú la scopul finalú alú omeniirii, mijlóce apropiate folosului comunú, binelui publicú. Şî statului se impune, ca individelor, obligaţiunea de a practica virtutea, singura cale ce conduce la fericirea tuturor.

Constituţiunea statului (care depinde de poziţiunea geografică, de climă şî produsele ţerii, de ocupaţiunile, aptitudinile, moravurile şî necesităţile locuitorilor) se póte face în trei moduri. Conducerea afacerilor şî puterea supremă potú fi esercitate de unú singurú omú, şî acéstă formă de guvernú se numesce monarchiă; de către cei mai inteliginţi, mai instruiţi şî mai morali, formă şisă aristocraţiă; în fine, de către toţi cetăţenii liberi, de către poporú, ceia-ce se numesce democraţiă. Cândú interesulú personalú séú de castă depărtézá pe guvernánţi de principiile concordiei şî ecităţii, atunci monarchia degenerézá în tiraniă, aristocraţiia în oligarchiă, democraţiia în demagogiă: câte trele escese, extreme rele şî vătémátóre, abátute de la calea de mijlocú. Sub cele d'ântáiú forme, domnescú legile şî dreptatea, cărorá cetăţenii se supunú de bună-voiă; în cele din urmă, unulú séú mai mulţi impunú tuturor capriciulú séú bunulú lor placú.

În statú énsé mai suntú şî alte puteri: una consultativă séú deliberativă pentru afacerile comune, alta care dis-

1. Ζώνον πολιτικόν ó άνθρωπος.

tribuie funcțiunile, și uă a treia judiciară. După cum ele se găesc în mânilor cător-va său într'ale întregului popor, rezultă constituțiunii mixte.

Aristotele, fără a se pronunța într'ună modă destulă de lămurit, înclină mai mult spre monarhia, ajutată de consiliile poporului.

Asemenea combate comunismul lui Platone în ce privește proprietatea, femeiele și crescerea copiilor. E constatat că mai mult ține omul la proprietatea privată, de cât la cea comună. Comunitatea femeielor și a copiilor este distrugerea familiei, deci a statului, de óre-ce statul e gruparea mai multor familii. Egalizarea bunurilor e peste putință, căci ară reclama să se limiteze numărul copiilor. Statul însă are nevoie de activități felurite, de ceia-ce se numesce distribuirea lucrărilor, divisiunea muncii.

Constituțiunile nu pot fi aceleași pentru toți și pretutindenă. Uă țără muntósă înclină spre aristocrația, teritoriului șesă îi convine de preferință democrația. Valórea unui stat nu depinde de mulțimea locuitorilor, ci de calitățile lor fizice, morale și intelectuale. Adevărații cetățeni sunt cei-ce posedă uă parte din solul patriei și participă la conducerea afacerilor publice, la satisfacerea cerințelor generale. Cea mai nemerită sistemă ară fi ca solul să aparțină parte statului, pentru întreținerea cultului, pentru edificarea monumentelor publice și pentru îndestularea trebuințelor comune, parte persónelor particulare, pentru necesitățile familiare.

Tinerii sunt datori să apere țera, maturii să administreze, bătrânii să de consilie și să întrețină cultul, primindă din partea celor-l-alte vârste uă profundă venerațiune. Resbelul pentru cuceriri este uă politică detestabilă. Statul trebuie să îngrijescă de

buna-stare și chiaru de formarea cetățenilor, să supravegheze căsătoriele, să organizeze educarea tinerimii prin exercițiū (gimnastică), prin studiul științelor, alu artelor și alu meseriilor.

Despre gramatică, și mai cu sémă despre musică, Aristotele întreprinse cercetări numeroase în scrierile *Περὶ ἐρμηνείας* (asupra limbajului), *Περὶ τῆς ῥητορικῆς* și *Περὶ τῆς ποιητικῆς*, stabilindū teoria că scopul artelor este mai multu imitarea naturii, adică a frumosului realu, de câtu exprimarea celui imaginaru. Ete și câte-va din sentințele lui Aristotele ¹:

Atâta câstigū aū mincinoșii, ca să nu mai fiă creduți nici chiaru atunci, cându voru spune adevărulū. Amare suntū rădăcinele învățaturii, dulci fructele. Speranța este visulū celui desceptū.

Trei lucruri suntū neapăratū trebuincioase copiilor: talentulū, învățatura și exercițiulū.

Ómenii culți se deosebescū de cei inculți întocmai ca cei vii de cei morți.

Erudițiunea (învățatura) este uă podóbă în fericire, unū refugiū (consolațiune) în nenorocire.

Amiciția e unū sufletū care locuiesce în douē corpuri.

Unii ómenii suntū atâtū de avari, ca și cum arū avé să trăiescă tot-dé-una; alții suntū atâtū de răsipitori, ca și cum arū avé să móră îndată.

Aristotele este, déca nu descoperitorulū, celū puținū unulū dintre genialiī promotori ai empirismului. Cu tóte acestea prelegerile lui Platone nu rămăseseră fără nici uă influință asupraī, cum rezultă din mai multe contradicțiuni în care cade².

Ast-felū, de și admite esperiința, ca ce-va necesarū și în totū-dé-una basată pe constatările simțurilor, nu se póte opri de a proclama esistența rațiunii ca ce-va

1. Date de către biografulū Diogene Laerțiulū, loc. cit.

2. Mai cu sémă în metafisică și în psihologiă.

superioră și singură capabilă să concopă abstracțiunile ce-i procură și simțurile și esperința. Nu crede în nemurire, dăr recunósce fiă-căruī omū unū sufletū de esență nemuritoare. Nu confirmă, nu recunósce și nu laudă providința divină, dăr admite cauzele finale și unū dumneđeū în acțiune, de și nu în putere. Susține că miscarea este eternă, ênsē provenită de la uă forță primordială și nemiscătoare, adică de la dumneđeū.

Êtă pentru ce sucesoriī lui vorū tinde unī către naturalismū, alții către idealismulū ateū, uă a treia clasă către scepticismū. Êtă pentru ce ierăși — uluiți și doritori de a'și împăca multele nedómiriri — filosofii de mai târđiū își vorū încorda tôte silințele ca să împace pe Platone cu Aristotele.

XXXVIII. TEOFRASTŪ.

THEOPHRASTUS (Θεόφραστος) din Eresu (în insula Lesbos)¹ ascultase mai întâiū pe concetățenuī Leucipū, apoi urmă la Atena prelegerile lui Platone, ér după mórtea lui pe ale lui Aristotele, care-i schimbă numele de Tirtamū (Τύρταμος), pe care 'lū avea, în celū de Teofrastū (din Θεός, dumneđeū, și φράσειν, a vorbi), din cauza vorbirii lui divine (διὰ τὸ τῆς φράσεως θεσπέσιον²). Ensuși Aristotele îlū alesese, ca pe celū mai eruditū și mai zelosū dintre discipuli, ca sē'i fiă sucesorū și erede³. Teofrastū escelă prin talentulū elocinței, prin practicarea virtuții și prin opere scrise într'unū stilū îngrijitū. Elū muri la anulū 288 a.Cr. Peste 2000 scolari

1. Diogene Laerțilū, lib. v, cap. 11; Aulu Geliu *Noct. attic.* xiii. 5.

2. «Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit (nam antea Tyrtaemus appellabatur)». Ciceronis *Orator*, 19. 62.

3. Intr'uă epistolă către Fanias, elū își dă, pentru prima oră, epitetulū de *scolasticū*.

alergaseră de pretudindenă ca să-i asculte prelegerile. Într'ua viată de 99 ani¹, el ū scrisese (desvoltându chiar ū puncte numai atinse de Aristotele²) peste 225 opere despre filosofă, oratoriă, matematică, sciințe naturale și politice, afară de versuri. Nu ni-s'au păstrat ū ensă de cât ū: unele părți din tractat ū *Despre istoria naturală* (Περὶ φυσικῶν); în întreg ū cartea *despre Caracterele morale* (Ἠθικοὶ χαρακτῆρες)³; în fine, numai fragmente⁴ din *Istoria plantelor* (Περὶ φυτῶν ἱστορίας) în x cărți⁵, *Despre cauzele vegetațiunii* (Περὶ φυτικῶν αἰτιῶν) în viii cărți⁶, *Despre pietre* (Περὶ λίθων), etc.

În psihologiă, Teofrast ū fu materialist ū, ca și următorii lui (Eudem ū, Dicearc ū și Aristoxen ū). După densusul ū, sufletul ū are miscări de două feluri: ună corporală, alta încorporală, cea d'ântăi ū coprinđend ū poftele, dorințele și supărarea (mânia), cea de a doua cunoscerea și judecata.

În fizică, urmă metoda experimentală a lui Aristotele⁷, ér în morală întroduse, ca inovațiune, ideia că

1. Diogene Laertiul ū îi dă numai 85 de ani, ceia-ce nu se confirmă prin alte date cronologice și afirmări numerose.

2. «Quid? Theophrastus mediocriterne delectat quum tractat locos ab Aristotele ante tractatos?» Ciceronis *De finibus*. I. 2. 6.

3. Operă alterată de erudiți și copiatori. Ea presintă tipuri generale de caractere vițiose, copiate după natură și care vedesc ū uă cunoșcere profundă a firii omenesci. Caracterisarea e gradată, stilul ū elegant ū, și cititorul ū se deprinde cu observarea subtilă a moravurilor ridicule, ce forméză un ū tot ū complet ū. Ea a fost ū tradusă și imitată în franțusesce de La Bruyère.

4. Publicate grecesce și latinesce de Dan. Heinsius. (Lugduni Batavorum. 1613) în 2 volume. — Dintre scrierile ū matematice, tôte perdute, cea mai însemnată erea, pre cât ū se afirmă, *Istoria geometriei și aritmeticei*.

5. Posedăm ū numai un ū fragment ū, considerat ū ca făcend ū parte din cartea X.

6. Cele d'ântăi ū șese a ū fost ū păstrate.

7. În tractat ū *Despre pietre*, vorbește pentru prima oră de cărbunele fosil ū, care (spune densusul ū) se găsește, amestecat ū cu kihlibarul ū, în Liguria și Elida. În scrierea ū *Despre foc ū*, afirmă că flacăra e întreținută de un ū corp ū aeriform ū, ceia-ce tocmai

bunurile esteriore contribuie la fericire¹ (ceia-ce slăbi valórea virtuții), și aserțiunea că viața omului este condusă de întemplerare, érá nu de înțelepciune². Ce depărtare între densusul și între Platone, care saluta mórtea cu bucuriá, în speranța unei sciințe perfecte în acea viață viitoare, care este completa fericire!³.

Reluându unele subiecte, tractate numai în trecétu de maiestru, elú aprofundá pe cele óre-cum neglese, și de multe orí ajunse la rezultate care modificará înțelesul doctrinei aristotelice. Ast-felú disprețui căsătoria și relațiunile paterne, ba îndémná pe înțeleptú să trăiescă ca egoistú, retrasú de cei-l-altí ómení, spre a medita într'uá neturburată liniste filosofică⁴.

peste 2000 de aní s'a demonstrátú sciintíficesce. Vorbindú despre esențele aromatice, observá că mirosulú lor se datoresce volatilisării, că numai corpurile compuse impresionézá odoratulú, pe cândú cele simple suntú inodore.—«Theophrasti libri complures, qui inscribuntur Φοιδῶν ιστορίας et alteri Φοιδῶν αιδῶν, non tam idonei ús, qui agrum colere volunt, quam qui scholas philosophorum». Cf. Terentiú Varone, *De re rustica*. i. 5.

1. «Theophrastus cum fortuna, cum dolore, cum cruciatu conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit». Cicer. *De finib.* v. 26. 77. — «Theophrastus, quum statuisset verbera, tormenta, cruciatus, patriae eversiones, exsilia, orbitates magnam vim habere ad male misereque vivendum, non est ausus elate et ample loqui, quum humiliter demisseque sentiret». Cicer. *Tuscul.* v. 9. 24.

2. «Theophrastus, vir et oratione suavis, et ita moratus, ut præ se probitatem quamdam et ingenuitatem ferat, fregit quodam modo auctoritatem veteris disciplinæ (peripateticæ); spoliavit enim virtutem suo decore imbecillamque reddidit, quod negavit in ea sola positum esse beate vivere (in libro Περὶ τῆς θείας εὐδαιμονίας)». Ciceronis *Academicæ questiones*. i. 9. 33. — «Vitam regit fortuna, non sapientia». Ciceronis *Tusculanæ disputationes*. v. 9.

3. Luí Teofrastú îi plăcea mai multú acéstá viață de câtú cea viitoare: «Theophrastus moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset». Ciceronis *Tusculanæ questiones*. iii. 28. 69.

4. Acéstá teoriá a luí Teofrastú a fostú adoptatá sub crestismú, de către adeptii monachismulú asceticú: «liberorum causa uxorem ducere, ut vel nomen nostrum non intéreat, vel habeamus senectutis præsidia et certis utamur hæredibus, stolidissimum est». Hieronymus, *Adversus Jovianum*. i. 189.

§ XXXIX.

EUDEMŪ. ARISTOXENŪ. DICEARCŪ.

EUDEMUS (Εὐδήμος) din Rodos¹, scolarŭ alŭ lui Aristotele, totŭ așia de escelinte ca și Teofrastŭ, reproduse și esplică celŭ d'ântâiŭ, cu pré neînsemnate modificări, doctrinele maiestrului despre fizică, logică și morală. Lui îi este adresată opera aristotelică intitulată *Morala către Eudemŭ* (Ἠθικὰ εὐδήμεια). Fragmentele rămase din opera lui intitulată *Istoria geometriei și astronomiei*² suntŭ totŭ ce cunoscemŭ despre istoria științei matematice în anticitate.

ARISTOXENUS (Ἀριστόξενος)³ din Tarentŭ, născutŭ pe la 318 a. Cr., se ocupă cu scrierile pitagorice, ascultă pe Aristotele și înflori pe la 351 a. Cr. Elŭ deveni cunoscutŭ ca musicŭ însemnatŭ, fiindŭ că aplicase științei musicale doctrina empirică a lui Aristotele despre cunoscerea lucrurilor reale.

Materialistŭ în psihologiă, ca și Dicearcŭ, elŭ considera sufletulŭ cu unŭ sunetŭ, ca unŭ acordŭ produsŭ de corpŭ și analogŭ cu sunetulŭ córdelor unŭ instrumentŭ. Precum armonia musicală este produsă de feluritele relațiuni ale tonurilor între dênsele, totŭ ast-felŭ și sufletulŭ este produsulŭ relațiunii ce există între formele diferitelor părți ale corpului. Acea relațiune naște miscarea, căci sufletulŭ nu se pôte concepe de câtŭ ca uă tensiune a corpului⁴.

1. A se vedé Diogene Laertiulŭ, *Proœmium*, no. vi.

2. Păstrate de Proclus, Simplicius, Theon din Smirna, etc.

3. A se vedé despre Pitagora, pag. 80, nota 1, de mai susŭ.

4. «Aristoxenus musicus idemque philosophus animum dixit esse ipsius corporis intentionem quamdam; velut in cantu et

Elu modifică notațiunea musicală cu numere, întrebuintându semne convenționale, și fundă secta musicală a «armonicilor», spre deosebire de a pitagoreilor diși «canonici». După cum afirmă Suidas, Aristoxenū scrisese 400 opere musicale și filosofice, din care ni s'au păstratū numai *Elementele armonice* (Ἀρμονικὰ στοιχεῖα), celū mai vechiū tractatū ce posedămū despre vechia musică a Grecilor¹.

DICÆARCHUS (Δικαίαρχος) din Messana (Sicilia), născutū pe la 318 a. Cr., scolarū alū lui Aristotele, fu oratorū, jurisconsultū, filosofū și geometru. Elū înflori pe la 326 a. Cr. și se deosebi chiarū de Teofrastū, prin înălăturarea considerațiunilor teoretice². Ast-felū întroduse sciințele empirice, în specialū geografia, în cerculū cunoscințelor peripatetice. In scriereaī *Despre măsurarea înălțimū munților*, afirmă că munții Cilenū și Pelionū, a căror înălțime fusese cu totul esagerată de poeti și în legende, aveau numai 1250 pași (1100 metri)³.

Materialistū în psihologiă, elū considera sufletulū ca forță vitală, pusă de natură în corpulū omulū⁴. Așa

fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos». Ciceronis *Tusculane disputationes*. I. 10. 20. A se vedē mai susū pag. 80.

1. Reprodusū în culegerea lui Meibome intitulată *Antiquæ musicæ auctores* (Amsterdam. 1652. 2 vol în 4°).

2. «Magna controversia est Dicæarcho cum Theophrasto, ut ille τὸν πρακτικὸν εἶον longe omnibus anteponat, hic autem τὸν θεωρητικόν». Ciceronis *Ad Atticum*. II. 16. 5.

3. Polibiu critică aceste scrieri, mai cu sēmă în ce privesce regiunile occidentale și septentrionale ale Europei.

4. «Vim omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quicquam, nisi corpus unum et simplex, ita figuratum, ut temperatione nature vigeat et sentiat». Ciceronis *Tuscul. question.* I. 1.— «Cum Dicæarcho nullum omnino esse dixit (Aristoxenus)». Ciceronis *Tusculane disputationes*. I. 11. 24 și 22. 51.

dér sufletulū este muritorū, ca și corpulū¹, ceia-ce demonstra în trei cărți, dise lesbiace². Asemenea combātu pe Teofrastū și teoriiele'i despre vieța teoretică, opuinđu'i pe ale séle, privitoare esclusivū la vieța practică (τὸν πρακτικὸν βίον). Totuși admise veracitatea prevestirilor prin oracule, prin inspirațiune și prin visurī³.

Tôte numerósele'i scrierī aū fostū perdute, de și esistaū pe timpulū lui Cicerone⁴. Posedămū numai unū fragmentū din poema'i geografică, în versurī iam-bice, despre *Descrierea Greciei* (Ἀναγραφή τῆς Ἑλλάδος).

§ XL. ERACLIDE PONTICULŪ.

HERACLIDES (Ἡρακλείδης)⁵, născutū în orașulū Sinope din provincia Pontului (de unde porecla'i de *Ponticus*)⁶,

1. A se confrunta Ciceronis *Academicæ quæstiones*. II. 39. 124

2. «Dicæarchus tres libros scripsit, qui *lesbiaci* vocantur, quod Mytilenis sermo habetur, in quibus vult efficere animos esse mortales». Ciceronis *Tusculanæ quæstiones*. I. 31. 77.

3. «Dicæarchus et Cratippus censent esse in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore divino incitatus animus, aut somno relaxatus, solute moveatur ac libere». Ciceronis *De divinât.* II. 48. 100. — «Probat vatum et dormientium prædictiones». Ciceronis *De divinatione*. I. 50. 113. — «Cetera divinationis genera sustulit, somniorum et furoris reliquit». Ciceronis *De divinatione*. I. 3. 5.

4. «Est Dicæarchi liber *De interitu hominum*». Cicer. *De officiis*. II. 5. — «Πελληγαίων (πολιτείαν) in manibus tenebam. Κορυθίων et Ἀθηναίων puto me Romæ habere». Cicer. *Ad Atticum*. II. 22. — «Libros eius mihi velim mittas et maxime Περὶ θεῶν et Παλλάδος». Cicer. *Ad Atticum*. XIII. 39. 2. — «Dicæarchi quos scribis libros sane velim mittas; addas etiam Καταβάσεως (εἰς Τροφωνίου), Περὶ ψυχῆς et ceteros». Cicer. *Ad Atticum*. XIII. 31. 2; 32. 2 și 33. 2.

5. Numitū după orașulū Eraclea, din care causă unii aū bănuitū că s'arū fi născutū acolo.

6. Diogene Laertiulū (lib. V. 6 și VIII. 1. 4.) naréză despre Eraclide că domesticise unū șerpe, care crescuse forte mare. Inainte de a muri, rugă pe unulū din credincioșii lui să'i înveléscă bine corpulū și in patū să'i așede șerpele, spre a face să se credă că fusese metamorfosatū în reptila care se considera ca emblemă a

e consideratŭ de unii ca pitagoreŭ, da alții ca vechiŭ academicŭ, dér în realitate aparține scólei peripatetice.

Mergendŭ la Atena, elŭ ascultase mai ântâiŭ pe Platon, apoi pe Speusipŭ cãtre anulŭ 352 a. Cr., dupã aceia pe diferiți filosofi pitagorici și în urmã pe Aristotele. Pe la 310 a. Cr., escelã atãtu prin varietatea talentului oratoricŭ, cãtu și prin puterea'i estraordinarã de a încãnta, de a captiva cu totul spiritele auditorilor.

Elŭ susține: cã dumnezeŭ e unŭ spiritŭ răspânditŭ în totŭ universulŭ, ênsã fãrã simțuri și de formã variabilã; cã stelele miscãtore (în specialŭ sórele, luna și planetele) aŭ și dênsele uã parte din divinitate¹.

În ce privescã astronomia, afirmã, ca mai nainte Ec-fante, cã pãmântulŭ se învêrtesce nu printr'ua miscare de translațiune, ci printr'ua rotațiune de la apusŭ spre rêsãritŭ în jurulŭ propriului sãu centru².

Din numerósele'i biografii despre Pitagora și despre alți filosofi, cum și din importantele'i scrieri despre filosofia, istoria, gramaticã, politicã, geometria și dialecticã (oratoriã), care esistaŭ pe timpulŭ lui Cicerone, s'aŭ pãstratŭ uã fórtã micã parte¹, împreunã cu órecare fragmente din tractatu'i intitulatŭ *Περὶ πολιτειῶν*.

Înțelepciunii și eternității. La venirea mai multor amici, șerpele eși din vestmintele puse peste elŭ, dér în același timpŭ desveli și cadavrulŭ lui Eraclide.

1. «Mundum mentem divinam esse putat; errantibus etiam stellis divinitatem tribuit sensuque deum privat et eius formam mutabilem esse vult». Ciceronis *De natura deorum*. I. 13, 34. Este probabilŭ cã Eraclide amestecase preceptele matematice ale pitagoreilor cu abstracțiunile vechiei Academii, cu empirismulŭ peripateticŭ și cu noțiunile astrologice ale orientului. Din acestã causã trece ca aparținendŭ cândŭ unei sisteme, cândŭ alteia.

2. «Κινῶσι τὴν γῆν ὁ μὴν μεταβατικῶς, τῶχος δὲ δίνην ἐνζωισμένην ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς περὶ τὸ ἴδιον αὐτῆς κέντρον». Plutarchi *De placitis philosophorum*. III. 13.

3. Publicate pentru prima órã la Roma, în 1545, împreunã cu operele lui Elianŭ. Edițiunea cea mai din urmã și completã e a lui Geo. Dav. Koeler. Halæ. 1804 în 8º.

§ XLI. STRATONE.

STRATO (Στράτων) din Lampsacū¹, pe care Teofrastū îl lăsase prin testamentu'i ca succesoru' alū scōlei peripatetice, fu bărbatu' elocinte și preceptorulū regelū Ptolemeū Filadelfulū.

Elū scrise peste 48 opere în mai multe cărți fiăcare, înflori pe la anulū 286, conduse scōla 18 ani, și muri la 270 a. Cr.

Părăsindū partea teoretică, esageră intențiunile lui Aristotele, ocupându-se aprópe numai cu istoria naturală, din care causă i-se dete porecla de «naturalistulū» (φυσικός)². După dēnsulū, simțurile producū sensațiuni, care și dēnsele nascū cugetarea, considerată ca organū principalū alū sufletului (τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς). Consecința acestei păreri e că gândirea intelectuală nu se distinge de percepțiunea simțibilă.

Stratone dă uă formă mai pozitivă sistemei fizice, imprimēndu'i unū caracterū dinamicū. Forțele active ale corpurilor suntu' căldura și rēcēla: reducerea lor la ποιότης și la πνευματικόν îlū apropiă de fizica stoicilor. Ast-felū, escludēndū cu totulū teologia (ceia-ce determină pe uniī sē'lū considere ca ateū), esplica totulū prin forța producētóre a naturii în modū inconsciinte³.

1. Diogene Laertiulū. v. 3; Ciceronis *Academ* i. 9; iv. 38; *De finibus*. v. 5; *De natura deorum*. i. 13; Sextus Empiricus, *Hypotyp. pyrrhon*. iii. 32. 136 și *Adversus mathematicos*. vii. 350.

2. «Strato Lampsacenus, Theophrasti auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamen a disciplina Peripateticorum omnino semovendus est. Qui, quum maxime necessariam partem philosophiae, quae posita est in virtute et in moribus, reliquisset totumque se ad investigationem naturae contulisset, in ea ipsa plurimum discedit a suis». Ciceronis *Academicæ disputationes*. i. 9. 34.

3. «Negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum. Quaecumque sint, docet omnia esse effecta natura, nec ut ille, qui asperis et laevibus et hamatis uncinatisque corporibus concreta

§ XLII. LICONE ȘI ARISTONE CEULŪ.

LYCON (Λόκων) din Troada¹, scolarulŭ dialecticului Pantedu, se distinse ca oratorŭ și pedagogŭ. Din cauza dulcetei expresiunii, la numele lui se adăuga litera γ, pronunțându-se Γλόκων (dulcele). Pe la anii 270-268, succese lui Stratone în capulŭ scôlei peripatetice și muri de podagră, la etatea'i de 74 ani (236 a. Cr.).

Sub dēnsulŭ, scóla peripatetică ie uă direcțiune cu totulŭ diferită de preceptele lui Aristotele, mărginindu-se a investi *loci communes* cu ornamentele retoricei.

Elŭ susținu că durerea morală provine din neajunsurile sórtii séu din slăbiciunile corpului, ér nu din vici ale sufletului². In aceste idei erea scrisă opera'i Περὶ τέλους, care amintesc — atâtŭ prin titlu, câtŭ și prin mai multe aserțiuni coprinse într'ēnsa — scrierea «*De finibus bonorum et malorum*» a lui Cicerone.

ARISTO (Ἀρίστων) din Ceos³, născutŭ la Iulis (de unde porecla'i de Ἰουλίτης), care nu trebuie confundatŭ cu omonimu'i din Chios⁴, succese lui Licone în capulŭ scôlei peripatetice pe la 226 a. Cr. și nu se distinse

hæc esse dicat, interjecto inani. Somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis Ipse autem, singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum esse docet ponderibus et motibus». Ciceronis *Academic.* II. 38. — «Non audiendus Strato, is qui *physicus* appellatur, qui omnem vim divinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi habeat, sed careat omni sensu et figura». Ciceronis *De natura deorum.* I. 13.

1. A se vedé Diogene Laerțiu, lib. v, cap. 4.

2. «Lycon, ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, fortunæ et corporis incommodis, non animi malis». Ciceronis *Tusculanæ disputationes* III. 32. 78.

3. A se vedé Diogene Laerțiu, lib. v, cap. v.

4. A se vedé § L la pagina 283 de mai josŭ.

prin nici uă inovațiune, limitându-se a comenta, în numeroase scrieri, câte-va din operele lui Aristotele, mai cu sémă pe cele privitoare la morală¹.

§ XLIII. DEMETRIU FALEREULŪ.

DEMETRIUS (Δημήτριος)² din Falera fu discipulul lui Teofrastū și străluci, pe la 330 a. Cr., ca oratorū însemnatū, mai înfloritū de câtū Iperide și Lisias, dér care «magis delectabat Athenienses, quam inflammabat»³. Ca omū de statū, fu numitū de Casandru guvernatorū alū Atenei, ai cărei locuitori — în cei de ce ani, câtū îi conduse — îlū onorară cu 360 statue. In urmă, fiindū alungatū de către Antigonū și Demetriu Poliorcetu, la 296 a. Cr., se retrase în Alesandria, la curtea lui Ptolemeū Soterū, care, după îndemnurile lui, fundă celebra bibliotecă din Alesandria, a cărei primă direcțiune fu încredințată lui Demetriu Falereulū. Elū muri în anulū 284 a. Cr.

Prin erudițiune și prin cele vr'o 50 scrieri de retorică, istoriă și politică⁴, întrecu pe toți peripateticii contimpurani. Operele'i filosofice⁵ ereau compuse într'unū stilū vigurosū, dér pré oratoricū. Dintre sentințele lui, suntū memorate cele următoare:

«Nu este órbă numai bogăția, ci și aducătorulū ei noroculū.

1. A se vedé Ciceronis *De finibus*, v. 5. 13.

2. A se vedé Diogene Laerțiulū, lib. v, cap. iv.

3. Ciceronis *Brutus sive De claris oratoribus*. 9. 37.

4. «Demetrius Phalereus, quum in philosophia excelleret Theophrastique esset auditor, multa præclara in illo calamitoso otio scripsit». Ciceronis *De finibus*. v. 19. 54.

5. Intre căre *Despre bătrânețe* (Περὶ γήρωτος), *Apologia lui Socrate* (Σωκράτους ἀπολογία), *Catalogulū principilor* (Ἀρχόντων ἀναγραφή), *Despre legislațiunea Atenianilor* (Περὶ τῆς Ἀθηναίων νομοθεσίας), *Despre legi* (Περὶ νόμων), *Drepturile* (Δίκαια), etc.

«Atâta putere are în stată elocința, câtă în resbelă ferulă.

«În fericire, amicii trebuie să vină chiămați; în nenorocire, nechiămați și de sineși.

§ XLIV. IERONIMŪ. CRITOLAŪ. DIODORŪ TIRIULŪ.

HIERONYMUS (Ἱερόνυμος) din Rodos, contimpurană și adversarū cu Arcesilau, «homo doctus et suavis»¹, stabili că scopulă vieții este ca omulă să nu aibă nici uă durere, nici uă suferință (*indolentia*), fiă morală, fiă materială², fără să admită ênsă plăcerea ca uă consecință a lipsei de durere³. Elă scrisse despre numere⁴ și făcu uă culegere din operele oratorului Isocrate⁵.

CRITOLAUS (Κριτόλαος)⁶, născutū la Faselis, capulă scōlei peripatetice din epoca lui, fu trāmisū de Atenianī la Roma, ca solū din parte-le, împreună cu stoiculă Diogene și cu academiculă Carneade⁷, în anulă 155 a. Cr. Elă se ocupase în specialū cu cercetări morale despre binele supremū (*summum bonum*) ca scopū alū vieții umane.

DIODORUS (Διοδωρος) din Tirū⁸, succesorulă lui Crito-

1. A se vedé Ciceronis *De finibus*, lib. v. 5. 14 și 7. 20.

2. «Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nomine nunquam utitur pro illa *indolentia*, quippe qui ne n expetendis quidem rebus numeret voluptatem». Cicer. *De finibus*. II. 6, 19, 5. 16; 3. 8; *Academic*. II. 42; *Tuscul*. II 6 și v. 30.

3. «Finis illi videtur *nihil dolere*; negat esse voluptatem propter se expetendam. Aliud igitur censet gaudere, aliud non dolere». Ciceronis *De finibus*. II, 3, 8.

4. «Hieronymus *De numeris* scripsit». Rufinus in *Comment*.

5. «Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus». Cicer. *Orator*. 56. 190.

6. Ciceronis *Academie* IV, 42; *De finibus*. II, 3 și v. 7.

7. A se vedé § LIII și § LXIV de mai josū.

8. Care nu trebuie confundatū cu Diodorū din Iasos, filosofū megaricū. A se vedé pagina 176 de mai susū.

laŭ în fruntea scólei peripatetice, înflori pe la 100 a. Cr. Elŭ stabili că fericirea constă în practicarea justiției și a binelui (*honestum, honestas*), unite cu lipsa de ori-ce durere ¹.

§ XLV. RESUMATŪ COMPARATIVŪ.

Scólele academică și peripatetică suntŭ cele mai strălucite din vechia filosofă grécă, pentru vastele orizonturi ce deschiseră cercetărilor sciințifice.

Comarate între dênsele, sistema lui Platone este rațională și idealistă, a lui Aristotele experimentală și universală. Dialogulŭ unuia se transformă la celŭ-altŭ în prosă obicinuită, ér contemplarea este înlocuită cu definirea.

Celŭ d'ântăiŭ se ocupă cu lucrurile esterne numai întru câtŭ ele influințeză pe cele interne; celŭ de alŭ douilea caută să înțelégă individualulŭ prin observațiune și în modŭ enciclopedicŭ.

Procederea unuia este sintetică, pornindŭ de la idei generale ca să ajungă la formele individuale și particulare ale ființelor; a celui-l-altŭ analitică, fiindŭ-că plécă de la fapte empirice ca să ajungă la idei și la principie generale.

Unulŭ consideră filosofia ca operă divină, ca rezultatŭ alŭ puterilor sufletului, pe cândŭ altulŭ o consideră ca operă umană, provenită din necesitatea ce simte omulŭ de a cunósce totulŭ.

Din combinarea ambelor sisteme resultă, pentru investigările filosofice, mari și multe folóse.

1. «Diodorus ad honestatem addidit vacuitatem doloris». Cicer. *De finibus*. II. 6. 19 și 42. 131; V. 5. 14 și 8. 21; *Tusculanæ quaestiones*. V. 31; *Academicæ disputationes*. II. 131.

CAPITULULŪ X.

§ XLVI

SCÓLA STOICĂ.

Esista în Atena unŭ porticŭ (στοά), uă galeriă pe stâlpi și învelită, numită Παισιανόκτειος. Aci se țineaŭ întruniri poetice, apoi adunări politice și, sub guvernulŭ celor trei-șeci tirani, cam 1400 de cetățeni fuseseră uciși într'ênsa¹. Din cauză că Polignotŭ îi zugrăvise păreții cu colorî felurite, prevalase denumirea de «galeria împestrită» (ποικίλη στοά). Zenone, voindŭ să scótă la ivielă acestŭ localŭ părăsitŭ și s'elŭ pună la adăpostŭ de orî-ce turburări ulterioare, întreprinse a'și ține într'ênsulŭ prelegerile'î filosofice. Invățămintele lui formară scóla șisă *stoică*. Elevilor, care îlŭ ascultăŭ, li se șisese mai ântâiŭ *zenonii*, mai în urmă ênsē li se aplică epitetulŭ de *stoici* (στωϊκοί). Intențiunea lui erea să formeze cetățeni virtoși, magistrați integri, bărbați capabili de a lupta în contra vițiului și a despotismului², ageriți printr'ua viêtă conformă naturii³.

După acéstă sistemă, douē principie aŭ datŭ naștere lumii: materia inertă, pasivă, și uă forță activă, cauză eficientă, dominantă și superioară materiei. Celei d'ântâiŭ aparține corpulŭ, celei de a doua sufletulŭ.

Scopulŭ vieții umane e fericirea, care constă în cul-

1. A se vedé Diogene Laertiuŭ, lib. vii, cap. i. 6.

2. Acéstă esplică pentru ce stoicismulŭ fu adoptatŭ de Romani, sub tirania inaugurată de Tiberiŭ și dusă pêne la escesŭ de succesorii lui. Ênsuși Zenone presimțise că Grecia avea să fiă cucerită de puterea romană și voia ca concetățenii lui, prin moralitate și vitejiă, să fiă în stare a'și apăra instituțiunile naționale, limba și libertatea patriei.

3. Ciceronis *De finibus*, lib. iii. 21; iv. 2 și *Quæst. acad.* lib. i. 10-

tivarea spiritului, în înfrânarea pasiunilor, în nesocotirea plăcerilor și în împlinirea datoriilor, care sunt de două feluri: unele perfecte sêu absolute (*κατορθώματα*), altele mediocre sêu relative (*καθήκοντα*). Așia d'er fericirea adevărată, apreciată numai de rațiune, constă în pacea conștiinței, pe care o procură practicarea virtuții, dorită nu pentru interesu sêu plăcere, ci pentru ênsași virtute ¹, de ôre-ce plăcerea nu e scopulū primelor instincte și inclinări ale naturii animale (*τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν*), ci unū ce factice, unū adausū posteriorū (*ἐπιγένημα*). De aceia înteptulū stoicū, care se pôte considera ca unū deū între ômenī (*ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις*) e fericitū chiarū în tortură (*κᾶν στρεβλωθῆ*).

Caracterulū scôlei stoice e sincretismulū: combinarea de idei diferite, fără unitate și armoniă, împrumutate cândū de la Talete (fatalismulū), cândū de la Ferécide (unirea puterii creatôre cu materia formată), cândū de la Eraclitū (foculū eternū, drépta rațiune, determinismulū), cândū de la Platone și Aristotele ².

§ XLVII. ZENONE.

ZENON (*Ζήνων*) ³, născutū în orășelulū Cițiu din insu-

1 «Ἀρετὴν αὐτὴν δι' αὐτὴν εἶναι αἰρετήν».

2 «Stoici, quum Peripateticis et Academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res secuti sunt». Ciceronis *De finibus*. v. 8. 22. — «Stoici a Peripateticis et Academicis verbis magis quam sententiis differunt» Cicer. *Academ.* ii. 5. 15. — «Sunt socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominantur». Ciceronis ii. 44. 136. — «Stoicorum princeps non tam rerum inventor fuit, quam verborum novorum». Ciceronis *De finibus bonorum*. iii. 2, 5 și 4. 15.

3. Optū Zenonī aū fostū cunoscutī anticității: 1) Zenone eleaticulū; 2) Zenone Cițiu, capulū scôlei stoice; 3) Zenone Rodiulū, care scrise istoria insulei Rodos; 4) Zenone istoriculū, care compuse istoria resbelor pūrtate de Piru în Sicilia și Italia, precum și uă prescurtare despre luptele Romanilor cu Cartagiñesii; 5) Ze-

la Cipru, pe la anul 340 a. Cr.¹, esercita comerțul de purpură și, din cându în cându, citia scrieri de ale scolarilor lui Socrate, pe care tată-său i-le aducea din Atena. Perđându-și averea părintescă într'unu naufragiu, se duse la Atena², unde începu a se ocupa cu filosofia, considerând-o ca uă consolațiune, ca unu sprinjă în contra restristilor sórtii.

În capitala Greciei ascultă prelegerile filosofilor megarici Stilpone și Diodorū Cronus, apoi pe ale lui Cratete din scóla cinică, în fine pe academicii Xenocrate și Polemone. După 20 ani de studiū, deveni capul unei sisteme de filosofă morală, în scopu de a forma uă națiune de cetățeni virtoși. Mai târđiū Antigonū Gonatas, regele Macedoniei, cu care erea amicū și care-i asculta cursurile, orī de câte orī venia la Atena, îl ũchiāmase să locuiască la dēnsulū, ca să-i învețe supușii a practica bărbăția și probitatea, «căci, îi scriia regele, cum este capul unui poporū, așa trebuie să-i fiă și subalternii». Zenone se scusă că, fiindū octogenarū, bētrānețea nu-i permite nici uă călătoriă: îi trāmise dēr pe doui din cei mai distinși elevi, Perseu Cițiulū și Filonide Tebanulū³.

Biografalū Diogene Laerțiulū reproduce chiarū unū decretū publicū, prin care Atenianii—recunoscători că Zenone îndrumase tinerimea spre bine, îndemnând-o

nōne stoiculū, scolarulū lui Crispū; 6) Zenone Herophileus, medicū; 7) Zenone gramaticulū și epigramaticulū; 8) Zenone Sidonilū, filosofū epicureū.

1. După alte cronologii, s'a născutū la 362 și a muritū la 264 a. Cr. Cf. André Lefèvre, *ibidem*. pag. 153.

2. În etate de 28 ani: așa dēr la 312 a. Cr.

3. În acea epistolă, Zenone constatā că numai acela este nobilū (εὐγενής), care practică virtutea, coprinsū fiindū de iubirea filosofiei și disprețuindū acele plăceri vulgare, care efeminază sufletele unor tineri. Diogene Laerțiulū, lib. vii, cap. I. 8.—Despre Perseu său Doroteu din Cittium, se se vedă Suidas la cuvintele *Persæus* et *Hermagoras*.

la virtute și frugalitate¹, apoi că ênsași vieța lui, conformă învêțămintelor ce rêsândia, fusese unũ modelũ de imitatũ pentru toți cetățenii—decidũ a i-se oferi uã corónã de aurũ pentru virtutea și cumpêtarea lui (ἀρετῆς ἔνεκα καὶ σωφροσύνης²), ér la mórte sã fiã îmormêntatũ în suburbea Ceramicêi cu spesele statului. Cinci cetățeni furã însãrcinați cu esecutarea decretului și coprinsulũ lui fu scrisũ pe douẽ colonne, aședate una în Academiã³, alta în Liceu⁴, ca ast-felũ «toți sã sciã cã poporul Atenianilor onorézã pe cei bunĩ și în viețã și dupã mórte»⁵. Elũ muri de 80 anĩ (la 260 a. Cr.), din care 58 consumați în studiulũ și profesarea filosofiei.

Zenone își compune doctrina din preceptele morale ale celor-l-alte scóle, inaugurândũ procederea sincre-

1. Lui se datorescũ uã multime de maxime, precum: «*De aceia avemũ douẽ urechi și uã singurã gurã, ca sã ascultãmũ multe și sã vorbimũ puține. Nu ce e mare e bunũ, ci ce e bunũ e mare*». Asemenea critica luxulũ, considerãndũ ca efeminare, mãi cu sémã la tineri; recomanda modestia în purtare, în vorbe, în haine, etc. Urmașii, mãi zeloși de câtũ maestrulũ, duserã penẽ la escesũ asprimea traiului și negleserã cu totũ îngrijirea corpului, ca și cum omulũ arũ fi numai spiritũ, ér nu compusũ și din materiã.

2. Zenone mânca numai pâne cu miere, smochine și alte fructe pãrguite; ca hainã purta uã simplã mantiã ierna și véra, nesciindũ ce este bóla sãu suferința. De aceia i-s'au dedicatũ versurile urmãtoare, pe care le gãsimũ la biografulũ Diogene Laerțitulũ:

Τὸν δ' οὐτ' ἄρ χειμῶν κρούεις, οὐκ ὄμβρος ἀπειρων,

Ὁ δὲ φλὸς ἡελίοιο δαμάζεται, οὐ νόσος αἰνῆ,

Ὁδὲ ὡς τις δῆμου ἐναρίθμιος, ἀλλ' ὅγ' ἀτειρῆς

Ἄμφι διδασκαλίῃ τέταται γύκτας τὲ καὶ ἤμαρ.

care au fostũ ast-felũ traduse în nemerite esametre latine:

Hunc non acris hiems domuit, non frigidus imber,

Non solis radii, non vis teterrima morbi,

Non quidquid vulgo prætiosum; invictus at unus

Instabat gravibus studiis noctesque diesque.

3. A se vedé despre Platone, pagina 186 de mãi susũ.

4. A se vedé despre Aristotele, pagina 219 de mãi susũ.

5. «Ἄπαντες ἴδωσιν ὅτι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ζῶντας τιμᾷ καὶ τελευτήσαντας». Diogene Laerțitulũ, lib. vii, cap. i. 9.

tică. După densusul, filosofia este știința care conduce la înțelepciune (*σοφία*), manifestată în cugetarea, în cunoștințele și în faptele omului. Prin înțelepciune se înțelege virtutea, binele perfect al sufletului uman: știința inseparabilă de virtute. Scopul vieții e fericirea, pe care o putem dobândi numai prin practicarea a totu ce e cuviincios, drept, bun și frumos¹.

Virtutea se divide, ca și filosofia², în fizică, logică și etică: prin urmare, spre a o practica, omul trebuie să aibă uă rațiune sănătoasă, uă esactă cunoștință de lucruri, uă viață fără pată. Suferințele fundatorului imprimară stoicismului un caracter pronunțat de austeritate. Disprețuirea plăcerilor, onorurilor, averii și chiar vieții; devotamentul și sacrificiul sub toate formele; răbdarea îndărătnică³ și înfruntarea nenorocirilor: astfel fură învățămintele scolare, cărora—sub Romani—despotismul le va da uă nouă strălucire.

Logica stoicilor urma să fiă mai vastă de cât a lui Aristotele, de ore-ce se coprindea într'ênsa uă parte din psihologie, din logica propriu zisă, din gramatică și din retorică. Față cu nesicuranța și capriciul opiniunilor vulgare, ea trebuia să fundeze un criteriu sigur pentru deosebirea adevărului de falsitate.

Partea fundamentală o formeză teoria percepțiunii,

1. *Μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν*: honestum solum bonum est. «Una (sententia), cujus Zeno auctor, posita in decore tota, id est in honestate». Ciceronis *De finibus bonorum* lib. II, cap. XI. 35 și *De officiis*, liber III, cap. III.

2. Sunt demne de cunoscută (spre a se vedé perspicacitatea spiritului grec) comparațiunile dintre filosofie și alte lucruri. Așia, față cu omul, logica represintă oșele și nervii, etica carnea, fizica sufletul. Aseménată cu oul, logica e cója, etica albușul fizica gălbenușul. Relativu la uă livede, logica e gardul, etica fructele, fizica pământul cu arborii. Diog. Laert., VII, I. 33.

3. A se vedé mai sus, pagina 166, nota 2.

a represintării comprehensibile, numită *φαντασία καταληπτική*. La început, spiritulū umanū e uă *tabula rasa*, destinată a primi diferite caractere, pe care nu le are încă¹. Obiectulū din a-fară, prin intermediulū simțurilor, afectă sufletulū (ceia-ce se numesce *πάθη*) și produce prima impresiune sēū represintare, ȃisă *φαντασία (visum)*. Dintr'aceste percepțiuni simțibile rațiunea, ca facultate superioră și predominantă (*τὸ ἡγεμονικόν*), forméază tôte cunoscințele și judecările omulū. Represintarea unū obiectū dă amintirea (*μνήσια, recordatio, souvenir*), ér unū mai mare numărū de amintiri dă cunoscința experimentală (*ἐμπειρία*). Prima cunoscință e represintarea: din ea provine amintirea și din acésta esperiința, care e sorgintea cunoscințelor. Ideiele generale nu suntū de câtū abstrațiunea cunoscințelor primite prin simțuri. Stoicii dér suntū autorii celebrei maxime «nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu», atribuită lui Aristotele, adoptată de Epicurū și repetată mai târȃiū de alți filosofi materialistū².

Represintarea e adevărată, cândū se nasce dintr'unū obiectū realū și i-se reproducū caracterele proprii. Puterea de a percepe impresiunile se ȃice *κατάληψις*; represintarea lesniciósă, comprehensibilă, a obiectelor se numesce *καταληπτική*. De aci *φαντασίαι καταληπτικαί* sēū *κατάληψεις*³. Spre a se efectua, e necesarū ca: 1) represintările sē fiă produse de obiecte reale și aflate a-fară

1. Principiū desvoltatū mai târȃiū de Iohn Locke și succesoriū lui. A se vedé pagina 20 de la începutū.

2. Precum de Condillac și de alți filosofi.

3. «Percipiendi vis ita definitur a Stoicis, ut negent quidquam posse percipi nisi tale verum, quale falsum esse non possit». Ciceronis *De finibus*. v. 26.76. — Ensuși Zenone definesce că represintarea veridică este «óre-care întipărire asupra părții principale a sufletulū, formată după modelulū unū obiectū realū, ast-felū, in câtū sē fiă peste putință sē fi avutū altă causă de câtū realitatea». Cf. A. Lefèvre, eod. op. cit., pag. 156.

din noi; 2) să li-se reproducă și caracterele esențiale, ér nu simpla imagine în modū nedeterminatū; 3) să nu se reproducă alt-ceva, adică să nu se confunde cu altele. Déca se represintă lucruri nereale, ce nu există în adevărū și nu se află în a-fară din noi, atunci represintarea nu se mai numesce *φαντασία*, ci *φάντασμα*.

Noțiunile suntū de douē feluri: unele provenite din esperiință, prin simțuri (*αἰσθητικάί*), ca ideia de albū, negru, mare, micū, etc.; altele dobândite în modū artificialū (*ἐννοία*, *ἑπιστήμη*), cum e noțiunea despre dreptū, libertate, etc., pe care le concepe numai rațiunea dezvoltată. Cele din urmă suntū produse prin cōmpararea celor d'ântâiū între dênsele și prin gruparea lor într'ua noțiune colectivă séū generală, făcută aci involuntarū, aci cu voință, de unde rezultă pe de uă parte noțiunile naturale (*φυσικάί ἐννοίαι* séū *προλήψεις*), pe de alta noțiunile dobândite artificialū (*ἐννοίαι*). Cele naturale constituiescū bunulū-simțū cōmunū (*κοινὸς λόγος*, *pinguis sive crassa Minerva*¹)

Sciința propriu disă constă din represintarea ideielor generale, produse în modū artificialū. Criteriulū verității, prin care cunōscemū déca uă ideia e adevărată séū falsă, este rațiunea, drépta judecată (*ὀρθὸς λόγος*). Fiindū întreatū uă-dată ce deosebire e între retorică și dialectică, Zenone închise mâna, apoi o deschise, răspundēndū: «*été deosebirea!*». In mintea lui, acéstă comparațiune nu trebuia să fiă în avantajulū retoriceī, căci prin mâna închisă înțelegea nu numai raționamentele strînse, sobrietatea de cuvinte, ci și lipsa de cunoscințe, ba chiarū noțiunile și închipuirile (*αἱ φαντασίαι*), ér prin mâna deschisă abun-

1. Ciceronis *Quaestiones academicæ*, lib. i. 11, lib. ii. 42 și *Lælius sive De amicitia* dialogus, cap. v, § 19, in edițiunea mea la pagina 28, mai cu sémă nota 8.

danța expresiunilor, simbolul judecății comprehensive (κατάληψις)¹.

Retorica este arta de a vorbi frumos (ἐπιστήμη τοῦ εἰ λέγειν); dialectica arta de a raționa, pe care stoicii o cultivară mai de preferință².

Stoicii numesc corpuri lucrurile reale, care pot suferi séu lucra: unele sunt solide (στερεά), altele nu. Locul, spațiul, timpul sunt încorporale³. Două principie eterne (ἀρχαί) au dat naștere universului: materia informă (ἄλη, ἄπειρον οὐσία), ca principiu pasiv, și forța rațională (dumnezeu), ca principiu activ, ca putere formatore, der imanentă materiei, inseparabilă de densa. Mundul e corpul lui Dumnezeu, er Dumnezeu sufletul mundului, care i da viața.

Lumea der este un animal (ζῶον) și încă un animal inteligent: doctrină cu totul panteistă.

Tote lucrurile s'au format prin combinarea elementelor (στοιχεῖα), sub influința lui Dumnezeu, reprezentată prin foc (ca în teoria lui Eraclit)⁴, ens printr'un

1. «Zeno, ex quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat quid inter rhetoricam et dialecticam interesset». Cicer. *Orator*. 32. 115.—«Zeno rhetoricam palmæ, dialecticam pugni similem esse dicebat». Ciceronis *De finibus*. II. 6.17.

2. «Stoici iudicandi vias diligenter persecuti sunt ea scientia, quam διαλεκτικήν appellant; inveniendi artem, quæ τοπική dicitur, totam reliquerunt». Cicer. *Topica*. II. 6.—«Quum duæ sint artes quibus perfecte ratio et oratio compleantur, una inveniendi, altera disserendi, hanc posteriorem et Stoici et Peripatetici, priorem autem illi (Peripatetici) egregie tradiderunt; hi (Stoici) ne attigerunt quidem». Ciceronis *De finibus*. IV. 4.10.

3. «Argumentis demonstravit animum esse mundum compositæ rationis». Cicer. *De nat. deor.* II. 7.20.—«Zeno animalium semen ignem esse docuit». T. Varro, *De lingua latina*. V. 10.

4. «Stoici omnia solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes». Cicer. *De nat. deor.* III. 14. 35.—«Naturam ita definit, ut eam dicat igem esse artificiosum ad gignendum, progredientem via». Ciceronis *De natura deorum*. II. 22. 57. Cf. paginile 96 și 100—106 de mai sus.

focū deosebitū de celū obicinuitū, pe care stoicii îl numescū aci aerū séu rēsufare (πνεῦμα)¹; aci focū eternū (πῦρ ἀεζζωον alū lui Eraclitū)²; aci «sufare rațională (puternică prin sineși), care împle totū univērsulū»³, care forméză, nasce și pētrunde tóte lucrurile după reguli seminale (λόγοι σπερματικοί); aci rațiunea universală, care modeléză⁴ și conduce materia, ca lege a întregēi naturi⁵. După cum dér prin focū s'a născutū mundulū, elementele descompunēndu-se sub acțiunea focului, totū prin focū va peri uă-dinióră⁶.

— Dumneđeū e represintatū ca forță generală, nu ca ce-va intuitivū, abstractū, particularū și determinatū; apoi consideratū sub unū îndouitū punctū de vedere: moralū și fizicū. Elū nu e a-fară din acelū mare animalū, care se numesce mundū, ci e coprinsū într'ēnsulū⁷. Ast-felū esplică stoicii doctrina providinței (πρό-

1. După dēnsiī, golulū (κενόν) esistă numai dincolo de mundū, confundēndulū cu spațiulū infinitū. — «Eis æther videtur summus deus, mente præditus, qua omnia regantur». Ciceronis *Academicæ disputationes*. II. 41. 126.

2. A se vedé paginēle 100—106 de mai susū.

3. Sextus Empiricus *Adversus mathematicos*. II. 7.

4. De unde numirea'i de πῦρ τεχνικόν (*ignis artifex*). A se vedé Ciceronis *De natura deorum*. II. 11.

5. Ciceronis *Quæstiones academicæ*, lib. I. 11 și *De natura deorum*, liber II. 8, 9, 14, 22, 32.

6. Cicero. *De natura deorum*, lib. II. 46. — «Stoici dicunt hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quæ et se et ipsum fabricata sit et omnia moderetur, moveat, regat. Est eis persuasum etiam solem, lunam, stellas omnes, terram, mare deos esse, quod quædam animalis intelligentia per omnia ea permanet et trans-eat: fore tamen aliquando ut omnis hic mundus ardore deflagret». Ciceronis *Academicæ quæstiones*. II. 37. 119.

7. «Zeno naturalem legem divinam esse censet eamque vim obtinere, recta imperantem prohibentemque contraria. Idem (alio loco) æthera deum esse dicit; aliis autem libris, rationem quamdam per omnium naturam rerum pertinentem, vi divina, esse affectam putat. Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus annorumque mutationibus. Quum vero Hesiodi *Theogoniam* intrepreatatur (allegorice) tollit omnino usitatas perceptasque cog-

νοια), susținându că divinitatea e forța motóre a naturii și în același timp destinul în acțiune (εἰμαρμένη, *fatum*)¹, privit ca concordanță necesară a cauzelor și efectelor din lume. Din punctu de vedere fizic, dumnezeu este eterul², acel aer subțire în care se învârtesc astrele, de unde concluziunea că ori-ce temere de deși e uă superstițiune. Din punctu de privire morală, dumnezeu este principiul înțeleptu alu legii naturale, care învătă a face binele și a evita rēul.

Dumnezeu fiindu sufletul mundului, fiă-care ființă animată are unu sufletu individualu, de uă materie subțire ca focul, unu aeru caldu, arđetoru (πνευμα ἔθερμον), care emană din sufletul generalu alu mundului, ênsē corporalū și peritorū ca ori-ce individualitate reală³. Sufletul are optu puteri, părți seū facultăți: cele cincē simțuri, imaginațiunea, vorbirea, forța fundamentală seū inteligența (ἡγεμονικόν, λογισμός), basa celor-l-alte, precum în natură divinitatea e principiul tuturor forțelor particulare. Simțurile (πάθη) și voințele (όρμαί) rezultă din inteligență, fiindu că se întemeiează pe credința în adevērul, în realitatea obiectului lor, pe uă judecată seū pe uă aprobare⁴.

nitiones deorum; neque enim Jovem, neque Junonem, neque Vestam ceterosque in deorum habet numero, sed rebus inanimis atque mutis per quamdam significationem hæc dicit tributa nomina». Ciceronis *De natura deorum*. I. 14. 36.

1. «Fatalem vim et necessitatem rerum naturalium». Cicero. Ibidem.—«Ex genere causarum, ex æternitate pendentium, fatum a Stoicis nectitur». Ciceronis *Topica*. 15. 59.

2. «Zenoni et reliquis fere Stoicis æther videtur summus deus, mente præditus, qua omnia regantur». Ciceronis *Academ*. II. 41.

3. Sufletul este materialu, după densiū, fiindu-că între elu și corpū există uă strinsă legătură, relațiuni de activitate și pasivitate. Sufletul miscă corpul; dér, cându corpul suferē, sufletul nu pôte rămâne neinfluențatū, ér cându vine mórtea, sufletul se desparte de corpū. Déca arū fi imaterialu, cum s'arū putē uni cu ce-va materialu și, uă-dată unitū, cum s'arū mai putē desuni? Cf. Nemesius, *De natura hominis*.

4. Ciceronis *Quæstiones tusculanæ*. IV, 6 și *De finibus*, IV. 38.

Morala stoică e dedusă din observarea caracterului esențială ală omenirii, ținându sémă de rațiune și de libertate, în strînsa lor legătură cu legile scrise și cu cele naturale¹. Ca ființă rațională, omulū numai prin ordine, legitimitate și rațiune își pôte ajunge scopulū esistenței: virtutea, spre care totulū îlū conduce². Ţelulū omenilor e sē trăiescă conformū cu legea sēū cu regula dreptei rațiunii³ (ὀρθὸς λόγος) și cu natura: ὁμολογουμένως τῷ λόγῳ sēū ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν. Moralitatea (τὸ καλόν, *honestum*) e singurulū bunū de valóre reală și absolută (ἀξία), precum vițiulū e singurulū răū pozitivū: cele-l-alte bunurī esterióre (precum sănătatea, averea, reputațiunea, frumusețea, gloria, plăcerile și altele) suntū cu totulū indiferente (ἀδιάφορα⁴), de valóre relativă, așia dēr putēndū fi tolerate, admise sēū evitate (μεσόν, ληπτόν, ἄληπτον)⁵. Omulū înțeleptū pôte gusta fericirea și fără aceste bunurī, ba încă va fi cu atātū mai fericitū, cu cātū nu se va preocupa de dēnsele, ci — în modū exclusivū — numai și numai de împlinirea datoriei (καθῆκον)⁶.

1. A se confrunta Ciceronis *De natura deorum*, lib. I. 14.

2. «Zeno nulla in re, nisi in virtute, propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum esse dixit». Ciceronis *De finibus*. IV. 17. 47 — «A Zenone hoc magnifice tanquam ex oraculo editur: virtus ad beate vivendum se ipsa contenta est». Ciceronis *De finibus*. V. 27, 79

3. Naturæ convenienter vivere. — «Stoicis finis consentire naturæ, quod esse volunt e virtute, id est honeste vivere; quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quæ natura evenirent, eligentem ea, quæ essent secundum naturam, rejicientemque contraria». Cicer. *De finib.* II. 11. 34 — «Facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sunt, etiam si ea non assequamur, id est et honestum et solum per se expetendum et solum bonum Stoici dicunt». Cicero. *Ibidem*. V. 7. 20.

4. «Zenoni summum bonum est in mediis, neutram in partem moveri, quæ ἀδιάφορία ab ipso dicitur» Cicer. *Acad.* II. 42. 130.

5. A se vedé Ciceronis *De finibus*, lib. III. 3, 8, 15.

6. Elū celū d'antăiū puse în evidință cuvēntulū datorii (καθῆκον), scriindū uă carte de morală cu acestū titlu.

Virtutea are ca basă înțelepciunea, prudența (*φρόνησις*), și constă în exercițiul, în practicarea rațiunii libere, independente, în armoniă cu sine însași și cu natura, aplicată la cunoșcerea și făptuirea binelui¹. Vițiul e uă acțiune inconsecințe (*inconstantia*), care rezultă din disprețuirea seú perversitatea rațiunii: relele deprinderi seú pasiunile, ce decurgú dintr'ensulú, suntú isbite de demeritú și de responsabilitate². Tóte acțiunile suntú numai de doué categorii: unele conforme, altele neconforme rațiunii, decí naturii omului. Cele d'ântáiu (*καθήκοντα, παρὰ τὸ καθήκον*) suntú conforme seú în modú perfectú (*καθήκοντα τελεῖα*) seú în modú imperfectú (*καθήκοντα μεσά*): în primulú casú, fiindú îndeplinirea legii, se dícú fapte bune (*κατορθώματα*), ér contrarele lor abateri, delictes, nelegiurí, pécate (*ἀμαρτήματα*). Singurá virtutea, care e uniculú bine, ne póte duce la fericire (*εὐδαιμονία*), lăsându ca viéta se se scurgá linistitú (*εὐροία εἰου*), cáci ea ni-se stinge dincolo de acéstá lume.

Virtutea, de și este una și aceeași, se manifestá sub patru forme esențiale: prudența (*φρόνησις*), coragiulú (*ἀνδρία*³), temperanța (*σωφροσύνη*), dreptatea (*δικαιοσύνη*). Contrarele lor suntú forme ale vițiului. Una singurá este virtutea, unulú singurú vițiulú: ele nu se potú nici

1. « Διáθεσις ὁμολογομένη ». Diog. Laert. vii.—« Διáθεσις ψυχῆς σύμφωνος ἀτῆ περὶ ὅλον τὸν εἶου ». Stobeu. *Ecl. ethic.* ii. 204.—Dupá alte definițiuni, virtutea e conduita omului în totalú regulatá pe acestú principii, cá buná este numai practicarea binelui și cá numai într'ensa residá caracterulú libertáții. « Zeno sapientem non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est ». A se vedé Ciceronis *De finibus.* v. 28, 84.

2 Ciceronis *Quæstiones Academicæ.* i. 10; *Quæstiones tusculanæ.* iv. 9—23; *De finibus.* iii, 7; *Paradoxa Stoicorum,* v.

3. Criticele, ce i-s'au adusú, priviaú mái cu sémá scrierea i despre *Statú* (*Πολιτεία*), în care stabilia: cá trebuie consideratú ca inimicú orí-cine se depártézá de probitate, fiá chiarú unú párinte, unú frate; cá admitea, ca și Platone, comunismulú soțielor și interdicea edificarea de temple, de teatre.; etc.; cá propunea ace-lási modú de îmbrácáminte pentru femeí, ca și pentru bărbați.

spori, nici micșora, căci faptele bune, ca și cele rele, se ecuivalază între dênsele, fiindu de uă potrivă bune séu de uă potrivă rele. De aci, pentru dreptu și legislațiune, consecința că greșelile și culpele trebuiescū pedepsite ca și crimele¹.

Omulu virtosū e la adēpostū de pasiuni, nu scie ce e suferința: acéstă stare o numescū *ἀπαθεία*, ceia-ce nu însemnéză nesimțire, ci dominarea simțurilor de către rațiune, stăpânirea de sineși. Cățu despre patimi (plăceri și vițiuni), ele trebuiescū nu numai înfrênate, ci stîrpite chiarū din rădēcina².

Ómenii suntū séu numai bunī (*σπουδαίοι*) séu numai rēi (*φύλοιοι*), fără a se admite termenū de miđlocū, subdivisiuni intermediare. Séu s'a desceptatū rațiunea în omū, séu nu. In primulū casū, elū e condusū de rațiune (sciință), și e bunū; într'alū douilea, e stăpânitū de instincte, de pasiuni (ignoranță), și este rēū. Mai bunū séu mediocru suntū cuvinte necunoscute și neadmisibile pentru stoici. De aci portretulū înțeleptulū, în care acumuléză tóte însușirile sublime ale perfecțiunii morale și intelectuale³ (fără a observa că e mare diferență între idéalū și realū; că omulū nu póte realiza binele absolutū, de cătū prin virtuți individuale; că nu póte fi scutitū de óre-care șovăiri, inerinte naturii și mediulū în care trăiesce); de aci permisiunea ce'i daū de a comite chiarū abominațiunii, destulū numai ca scopulū sē'i fi fostū virtutea; de aci dreptulū ce'i acordă, sub óre-care condițiuni, de a'și rădica sin-

1. «Probe definitur a Stoicis fortitudo, quum eam virtutem esse dicunt propugnantem pro æquitate». Cicer. *De officiis*. I. 19. 62.

2. «Placet Stoicis omnia peccata esse paria; at hoc Antiocho vehementissime displicet». Ciceronis *Academicæ disputat.* II. 43. 133.

3. «Stoicorum facilis conclusio est, ut cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit: ita fit semper vita beata sapientis». Ciceronis *Tusculane questiones*. V. 28.82 și 29.83.

gură vieța, acea sinucidere (*αὐτοχειρία*) fiindu ca uă consecință a libertății lui nelimitate¹.

Combinarea ideilor morale cu cele naturale și teologice, necompletarea deosebirilor ce separă natura și libertatea, moralitatea și fericirea, cauzară acestei doctrine inconsecințe și defecte², care se observă mai alesu în ideiele despre libertatea absolută și în incompatibilitatea acestei independințe cu destinulu (*fatum*) și cu ghicitoria (*divinatio*)³.

Stoicismulu dăr păru ca unu orgoliu escesivă, ca uă îndărătnicia sêlbatică, care nu se împacă nici chiară cu starea unei cultură morale. Pe bună dreptate Cicerone afirmă că Zenone considera pe omă ca și cum ară fi fostă desbrăcată de vëlulu corpulu, contrarū lui Aristipă, care nici că visa despre sufletă⁴. In schimbă ênsă, elă înalță pe omă, îi inspiră simțimêntulu demnității, uă forță neînvinșă, uă cutezanță stăruitoare, tăria de a suferi, de a resista ispitelor plăcerii,

1. Acestă dreptă fu mai târziu întinsă și condițiunile i fură cu totulă lărgite, în epoca romană, mai cu sêmă de filosofulu Seneca. Mai toți stoicii se sfêrșiră atunci prin sinucidere.

2. «Stoici hoc uno vitio maxime premi videntur, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere. Quid enim tam repugnans, quam eundem dicere quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum a natura profectam!». Cicer. *De finib.* IV. 28.79.—«Stoici mihi in hoc jocari videntur interdum, quum ita dicunt, si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam vitam potius, cui hæc adiecta sint, nec beatiorem tamen ob eam causam fore». Ibid. IV. 12.50.

3. «Nimis superstitiosa eorum de divinatione sententia». Cicer. *De divin.* 48.100, apoi ibid. I. 6.10; 3, 5 și 6; 38.82; II. 49.101.—«Stoici negant quemquam, nisi sapientem divinum (id est rerum futurarum præsagum) esse posse». Ibid. II. 63.129.—«Omnia fato fieri dicunt: unde iis consentaneum est oracula ceteraque, quæ ad divinationem pertinere dicuntur, comprobare». Cicer. *De fato* 15.33.

4. «Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum amplectitur; Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur». Ciceronis *Academicæ disputationes.* II. 45.139.

rigorii despotismului și persecuțiunii¹: numai elū putu da martiri creștinismului.

Zenone scrise opere pe atâtū de însemnate, pe câtū de numeroșe², care formară obiectulū meditarii și desvoltării adeptilor posteriori.

Dintre elevii lui, ca mai însemnați se citéză cei ce urméză.

§ XLVIII. SUCCESORII IMEDIAȚI AȚI LUI ZENONE.

PERSÆUS (Περσαῖος) din Cittium, trāmisū de Zenone regelū Antigoni alū Macedoniei³, fu însemnatū prin scrieri de valóre⁴. Suntū de notatū ideiele'i teologice, asemēnate «evemerismului». După dēnsulū, aū fostū consideratī ca deī inventatorii artelor, cunoscințelor și mișlōcelor necesare spre înlesnirea traiului, cărorā, pentru lucrurile lor folositōre (ca aerulū, apa, sōrele), li-s'aū datū nume de deī (Joue, Neptunū, Apoline, etc.)⁵

1. Tennemann, *Istoria filosofiei*, trad. de Victor Cousin. ed. cit.

2. *Despre viēță conformū naturii* (Περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου), *Despre poftă seū despre natura omului* (Περὶ ὁρμῆς ἢ περὶ ἀνθρώπου φύσεως), *Despre turburări* (Περὶ παθῶν), *Despre datorii* (Περὶ τοῦ καθήκοντος), *Despre lege* (Περὶ νόμου), *Despre educațiunea grēcă* (Περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας), *Despre privire* (Περὶ ὄψεως), *Despre totū* (Περὶ τοῦ ὅλου), *Despre semne* (Περὶ σημείων), *Cestiuni pitagorice* (Πυθαγορικά), *Cestiuni universale* (Καθολικά), *Despre rațiune* (Περὶ λόγου), *Despre dicțiuni* (Περὶ λέξεων), *Cinci probleme omerice* (Προβλημάτων ὁμηρικῶν πέντε), *Despre ascultarea poetică* (Περὶ ποιητικῆς ἀκροάσεως), *Argumente* (Ἐλεγχοί), *Memorie* (Ἀπομνημονόματα), *Ideiele morale ale lui Cratele* (Κράτητος ἠθικά), *Statulū* (Ἡ πολιτεία), *Despre arta iubirii* (Περὶ ἐρωτικῆς τέχνης), etc.

3. Regele, voindū sē lū incerce, puse sē i-se anunțe că tōtā averea și țérinele rămase de la părinți îi fuseserā devastate de inimići. Perseu fu coprinsū de uā adāncă māhnire. Atunci «vedī, îi dīse, că bogăția nū e lucru indiferentē»? (Ὅρᾶς, ἔφη, ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁ πλοῦτος ἀδιάφορος;). Diogene Laertiulū.

4. Precum ereaū *Despre statulū Laconiei* (Περὶ πολιτείας λακωνικῆς), *Despre căsătorii* (Περὶ γάμου), *Despre impietate* (Περὶ ἀσεβείας), *Despre scōlele morale* (Περὶ τῶν ἠθικῶν σχολῶν) și altele.

5. «Persæus Citieus, Zenonis auditor, eos dicit habitos esse

ATHENODORUS (Ἀθηνόδωρος) din Soli, bibliotecarū în Pergamū, cunoscutū prin opera'i intitulată *Memorie ospetărescī* (Ἰπομνήματα συμποτικά).

PHILONIDES (Φιλονίδης) din Teba, pe care Zenone îlă trămisese, ca și pe elevu'i Perseu, la curtea regelui din Macedonia, pentru propagarea stoicismului.

Mai puțină însemnați sunt: CALLIPPUS (Κάλλιππος) din Corintū; POSIDONIUS (Ποσειδώνιος) din Alesandria; ZENO (Ζήνων) din Sidonū, devenitū epicureū, și APOLLONIUS (Ἀπολλώνιος) din Tirū¹, care scrise despre maiestrulă scōlei stoice².

§ XLIX. CLEANTE.

CLEANTHES (Κλεάνθης), născutū la anulă 300 a. Cr. în Assos (Troada)³, mergendū la Atena, se supuse la totū felulă de anevoiōse lucrări corporale ca, împreună cu Aristone, să pōtă studia filosofia sub Zenone⁴. De și erea dotatū de uă mare putere fizică (din care causă fu poreclitū «alū douilea Ercule»), în schimbū ênsē avea unū spiritū greoiu și timidū. Devenindū celebru prin viēța'i onestă și muncitōre, pe la 264 a. Cr. dobândi onōrea de a succede lui Zenone în capulă

deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa ipsasque res utiles et salutare deorum esse vocabulis nuncupatas». Ciceronis *De natura deorum*. I. 15. 38. A se vedé Plutarchi *De Iside et Osiride*, I. 23.

1. Ciceronis *Academicæ question*. II. 22. 71; *Tusculanæ disputationes*. II. 25. 60 și III. 9. 19; *De finibus*. V. 31. 91.

2. Sub titlulă de Περὶ Ζήνωνος.

3. A se vedé Diogene Laertiułă. lib. VII, cap. V.

4. Ast-felū se spune că, neavendū cu ce se și cumpere cele necesare invēțaturii, scriia pe țeste și pe ôse de bou totū ce auđia în scōla lui Zenone, împreună cu proprielăi cugetări.

scólei stoice, unde audiase 19 aní. La etatea de 80 aní, suferindú de ímflătura gingiilor, muri prin abținerea de la orí-ce mâncare (220 a. Cr.).

Cleante divide filosofia în șese părți: dialectică, oratorică, morală, civilă, naturală și teologică¹.

Mânținendú severitatea doctrinelor propagate de Zenone, elú combătu pe peripateticí (despre care dicea că suntú ca lirele, care scotú sunete frumoșe, dér care nu se potú auđi pe sineși); dete felurite probe despre esistența lui dumneđeú, încercându-se énsé a demonstra că sufletulú este muritorú², și stabili că ómenilor li se cunoscú moravurile și defectele după aparința esterióră, după înfățișarea ce au.

Conformú opiniunilor lui, dumneđeú este eternú, atotú-putinte, neschimbătorú în legile'i stabile, isvorú alú binelui și alú vieții, alú ordinii și alú inteliginții, e totú universulú, avéndu'si reședința în eterú, ca sufletú și ca rațiune a întregéi lumí³. Asemenea își dete multă osténelă, ca și alți stoicí⁴, sé interprete în modú raționalú miturile și fabulele relative la ței.

Sórele, după dénsulú, este unú focú inteligente, care se nutresce din evaporarea mărilor și care, la solstiție, se întórce înapoi de unde a venitú pên'aci, spre a nu se pré depărta de ceia-ce 'lú nutresce. In

1. A se consulta Diogene Laerțiulú, lib. vii. cap. i. 33.

2. Opiniune adoptată mai târđiu și de filosofulú Panetiú.

3. «Cleanthes tum ipsum mundum deum dicit esse, tum totius naturæ mentí atque animo tribuit hoc nomen: tum ultimum, omnia cingentem, ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum iudicat. Idemque in iis libris, quos scripsit contra voluptatem, tum fingit formam quamdam et speciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinius». Ciceronis *De natura deorum*. i. 14, 37.

4. «Zeno primus, post Cleanthes, deinde Chrysippus magnam molestiam suscepit commenticiarum fabularum reddere rationem... Locus de physica ratione fabularum a Zenone tractatus, post a Cleanthe et Chrysippo, pluribus verbis explicatus est». Ciceronis *De natura deorum* iii, 24, 65; ii, 24, 63.

acelū focū inteliginte residă marea și întréga putere care guvernă mundulū.

În privința pământului, îlū credea imobilū. Și, fiindū că Aristarcū din Samos, astronomū neo-platonicū, printr'ua genială intuițiune, bănuia că sfera terestră se învêrtesce atâtū împrejurū'ī, câtū și în jurulū só-relui, Cleante îlū acuză de impietate și 'lū chiāmă înaintea judecāții, sub ciudatulū cuvântū că «violase repausulū Vestei».

În morală susține că nă vieță virtósă estă uă vieță regulată după armonia ce domnesce în natură. Precum mundulū e supusū unor legi universale, ast-felū și fiă-care din noi trebuie să le observe personalū, de ore-ce firea omului e uă pārticică din firea universului. Așia dér modifică maxima lui Zenone «a trăi conformū dreptei-rațiunii» (ὁμολογουμένως τῷ ὀρθῷ λόγῳ ἔῃν), susținēndū că scopulū vieții este «a trăi conformū naturii» (ὁμολογουμένως τῇ φύσει ἔῃν)¹: a lucra în armoniă cu natura rațională, pe câtū timpū n'a fostū coruptă de patimi, ci s'a păstratū în starea'ī naturală primitivă.

De aci maxima lui: «a lucra ast-felū, în câtū rațiunea se'ți fiă în armoniă cu sineși»², adică a'ți conforma rațiunea cu tendințele naturale și vice-versa.

1. A se vedé mai susū despre Polemone, pagina 213.

2. Între scrierile'ī numeróse și interesante se citéză: unū *Imnū* către ființa superioră, douē cărți *Despre fisiologia lui Zenone* (Περὶ τῆς τοῦ Ζήνωνος φυσιολογίας), patru despre *Espunerile lui Eraclitū* (Ἐρακλείτου ἐξηγήσεις), douē *Despre poftă* (Περὶ ὀρέξεως), trei *Despre datoriă* (Περὶ τοῦ κτήνοντος), trei *Despre discursū* (Περὶ τοῦ λόγου), apoi câte unū tractatū *Despre timpū* (Περὶ χρόνου), *Despre simți* (Περὶ αἰσθήσεως), *Despre anticități* (Ἀρχαιολογία), *In contra lui Democritū* (Πρὸς Δημοκρίτου), *In contra lui Aristarcū* (Πρὸς Ἀρισταρχου), *In contra lui Eritū* (Πρὸς Ἐριλλου), *Despre dei* (Περὶ θεῶν), uă *Artă poetică* seū *Despre poetū* (Περὶ τοῦ ποιητοῦ), *Despre virtuti* (Περὶ ἀρετῶν), *Despre libertate* (Περὶ ἐλευθερίας), *Despre onóre* (Περὶ τιμῆς), *Despre legi* (Περὶ νόμων), *Despre scopū* (Περὶ τέλους), *Despre sciință* (Περὶ ἐπιστήμης), *Despre amicițiă* (Περὶ φιλίας), *De-*

§ L. ARISTONE DIN CHIOS.

ARISTO (Ἀρίστων) din insula Chios¹, elevul stoicului Zenone, se depărtă în cât-va de tradițiunile fundatorului și, pe la 260 a. Cr., ajunse a fi considerat ca inițiatorul unei secte proprii, căci discipulii lui, MULTIADE și DIFILŪ, se numesc *aristoni* (ἀριστωνεῖοι). El ū își propagă doctrinele, în localulū numitū Κυνόσαργες², cu multū talentū de persuasiune și pêne la uă vērstă înaintatā, cândū muri de insolațiune.

Aristone se apropiā de scōla scepticā, suprimēndū fisica și logica, sub cuvēntū că una e mai pre susū de noi ómenī, adicā imposibilā de apropiatū³, alta cu totul nefolositorē⁴. Filosofia dēr fu redusă numai la moralā, care singurā interesēzā pe ómenī, ba āncă la uă moralā mărginitā, constāndū din cāntārirea ideiei binelui, fără nici uă aplicațiune la viēta practicā.

După dēnsulū, fericirea supremā constā în virtute (*honestum*), nefericirea în vițiū⁵, ēr scopulū vieții e a trăi în indiferință (ἀδιαφόρως), adicā cumpētātū, într'uă completā nepēsare (ἀδιαφορία) pentru tóte lucrurile in-

spre identitatea virtuții la bărbatū și la femeid (Περὶ τοῦ ὅτι ἡ αὐτὴ ἀρετὴ καὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικός), *Despre plăcere* (Περὶ ἡδονῆς), *Despre dialecticā* (Περὶ διαλεκτικῆς), *Despre aramā* (Περὶ καλλοῦ), etc.

1. Diogene Laertiulū, lib. vii, cap. ii. — *Despre Aristone din Ceos*, sē se vedă § xlii, pag. 261 de mai susū.

2. A se vedē mai susū scōla cinicā, pag. 158 și nota 3 ibidem.

3. «Nihil rerum naturalium sciri putat posse». Ciceronis *Academicæ disputationes*. 39, 123.

4. «Τὸν τε φυσικὸν τόπον καὶ τὸν λογικὸν ἀνήρει, λέγων τὸν μὲν εἶναι ὅπερ ἡμᾶς, τὸν δ' οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς». Diogene Laertiulū, vii, 2.

5. «Is honestum non summum modo, sed etiam solum bonum videtur». Ciceronis *De finibus*. iii, 4, 12 și 15, 50. — «Aristo, qui Zenonis fuerat auditor, re probavit ea, quæ ille verbis, nihil esse bonum nisi virtutem, neque malum nisi quod virtuti esset contrarium: in mediis ea momenta, quæ Zeno voluit, nulla esse censuit». Ciceronis *Academicæ questiones* ii, 42, 130.

termediare dintre virtute și vițiū, pe care stoicii le excludeau din noțiunea binelui și le clasaū între noțiunile preferibile¹. Déca înțeleptulū arū trebui să alegă între avere și neavere, între sănătate și bôlă, între buna și réua reputațiune, negreșitū că va alege pe cele d'ântaiū, ca ființă rațională cum este (dér nu pentru ênseși acele lucruri, care suntū indiferente și prin ele ênseși nu constituiescū supremulū bine).

După Aristone, raționamentele dialectice suntū ca pânzele de păiajinū, care denotă ore-care dibăciă, dér suntū cu totulū nefolositoare². Înțeleptulū trebuie să fiă ca unū bunū actorū, care, fiă că represintă pe mândrulū Agamemnone, fiă că jôcă rolulū insolentulū și pocitulū Tersitū, își propune să imite cândū pe unulū, cândū pe altulū, cu gesturi, cu voce și cu atitudine corêspundătoare³. In privința divinității, susține că nu se pôte concipe sub nici ũă formă, ba se îndouiesce déca în universū esistă seū nu ũă putere însuflețită și însuflețitoare⁴.

Lui i-se atribuie numeroșe scrieri, între care două cărți *Despre esortațiunii* (Περὶ προτροπικῶν), șapte *Despre înțelepciune* (Περὶ σοφίας), cinci-spre-dece *Comentarie despre gloria deșértă* (Ἰπομνήματα ὑπερ νενοδοξίας), dialoguri *Despre dogmele lui Zenone* (Περὶ τῶν Ζήνωνος δογμάτων), *In contra oratorilor* (Πρὸς τοὺς ῥήτορας) și *In contra dia-*

1. «Aristonis explosa est sententia dicentis nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas præter virtutes et vitia, inter quas quidquam omnino interesset». Ciceronis *De finibus benorum.* iv, 17, 47; 18, 49 și 22, 60.

2. «Aristo dicere solebat nocere audientibus philosophos iis, qui bene dicta male interpretarentur, posse enim *asotos* ex Aristippi, *acerbos* e Zenonis schola exire». Cicero *De nat. deor.* lib. iii, 31, 77.

3. «Ὅμοιον εἶναι τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν».

4. «Aristo, Zenonis discipulus, neque formam dei intelligi posse censet, neque in diis sensum esse dicit, dubitatque omnino deus animans necne sit». Ciceronis *De natura deorum.* i, 14, 37.

lecticilor (Πρὸς τοὺς διαλεκτικούς), etc. Panețiu și Sosicrate, care-lă combată, afirmă că scrisese numai iv cărți de epistole către Cleante, ér că cele-l-alte opere ară fi aparținută lui Aristone peripateticulă¹.

§ LI. ERILŪ ȘI SFERU.

HERILLUS (Ἡρίλλος) din Cartaginea, născută pe la 295 a. Cr., fu discipululă scepticulă Pirone, înflori pe la 260 a. Cr., și susținu că scopulă viețilă este sciințā: ἡ ἐπιστήμη τέλος². Spre a deveni fericită, omulă trebuie să trăiescă referindă totulă la sciințā și nelăsându-se, a fi supusă de ignorantă³. Acestă scopă variéză după ómenilă și împrejurărilă: unulă e absolută, superioră (τέλος), pe care-lă realizéză numai cei înțelepțilă; altulă e relativă, inferioră celui d'ântăiă (ὕποτελής), pe care îlă potă realiza chiară și cei neînțelepțilă⁴. Extremele suntă virtutea și vițiuulă, adică binele și rēulă: tóte cele-l-alte, intermediare între dēnsele, suntă indiferinte (ἀδιάφορα)⁵.

1. Cu acelașilă nume aă mai fostă: Aristone Iulietulă, peripatetică; Aristone Atenianulă, musică; Aristone poetă tragică; Aristone din Alăa, gramatică; in fine, Aristone din Alesandria, filosofă peripatetică. A se vedé și pag. 261 de mai susă.

2. «Herillus, ad sciēntiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit, sed nec optimum, nec quo vita gubernari possit. Itaque hic ipse jam pridem est rejectus; post enim Chrysippum non sane est disputatum». Ciceronis *De finibus*, lib. II, cap. XIII. 43.

3. «Sæpe ab Aristotele, a Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. Hoc uno captus, Herillus scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expectandam». Ciceronis *De finibus*. V, 25, 73.

4. «Διαφέρειν δε τέλος και ὑποτελής: τῆς μὲν γαρ και τοὺς μὴ σοφοὺς στοχάζεσθαι, τοῦ δὲ μόνον τὸν σοφόν». Diogene Laertiu, lib. VII, cap. III.

5. «Herillus in cognitione et scientia summum bonum ponit. Qui, quum Zenonis auditor esset, vides quantum ab eo dissenserit et quam non multum a Platone». Cicer. *Academ.* II. 42, 129— «Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum, præter scientiam, omnem consilii capiendi causam inventionemque officii sustulit». Cicer.

Prin scrierile lui¹, compuse într'ună stilă concisă și energică, teoriile stoicului Zenone ercau în parte modificate, ér în parte combătute.

SPHÆRUS (Σφαῖρος) din Bosporū, elevulū lui Zenone și alū lui Cleante, care trăi mai multū timpū în Alesandria la curtea regelui Ptolemeū Filopatorulū, stabilia deosebire între simpla aparință (καταληπτική φαντασία) și între probabilitate.

Elū desvoltă teoriile stoice în mulțime de scrieri², escelândū mai cu sémă prin justețea definițiunilor³.

§ LII. CRISIPŪ.

CHRYSIPPUS (Χρῑσιππος) din Soli séu Tarsū⁴, celū mai renumitū dintre discipulii lui Cleante, se născu la 280 a. Cr. «Homo et acutus et diligens⁵, versutus et callidus⁶», elū succese învătătorulū séu în capulū scōlei stoice la 240 a. Cr., scrise 311 tractate de logică⁷, dér

De finib. v. 8. 23 — «Aristonis, Pyrrhonis, Herilli sententiæ de finibus evanuerunt» Cicer. *Tuscul.* v. 30, 85 — «Aristonis, Pyrrhonis, Herilli jam pridem explosa sententia est». Cicer. *De officiis.* i. 2, 6.

1. *Despre esercițiū* (Περὶ ἀσκήσεως), *Despre turburări* (Περὶ παθῶν), *Despre subiecte morale* (Περὶ ἠθικῶν θέσεων), *Legislatorulū* (Νομοθέτης), *Invătătorulū Antiferone* (Ἀντιφέρων διδάσκαλος), *Mercuriū* (Ἑρμῆς), *Medea* (Μήδεια), *Dialoguri* (Διάλογοι), etc.

2. Precum: douē cărți *Despre universū* (Περὶ κόσμου), trei *Despre Licurgū și Socrate* (Περὶ Λυκούργου καὶ Σωκράτους), douē *Despre arta dialectică* (Περὶ διαλεκτικῆς τέχνης), *Despre sórtē* (Περὶ τύχης), *In contra atomelor și imaginilor* (Πρὸς τὰς ἀτόμους καὶ εἰδῶλα), *Despre statulū laconicū* (Περὶ λακωνικῆς πολιτείας), *Despre ghicitoriū* (Περὶ μαντικῆς), *Despre filosofii eretriaci* (Περὶ τῶν ἑρετριαικῶν φιλοσόφων), *Despre avutiă* (Περὶ πλούτου), *Despre mórte* (Περὶ θανάτου), etc.

3. De multe din difinițiunile lui s'a folositū și Cicerone.

4. Diogene Laertiulū, lib. vii, cap. vii; lib. viii. 8.

5. Cicero. *De finibus*, lib. ii, cap. xiv, 44; *Qæst. acad.* iv, 24.

6. Ciceronis *De natura deorum.* iii, 10, 25.

7. A-nume citate cu titlurile lor de către Diogene Laertiulū.

unū mai mare numărū despre fizică și morală, consacrate în specialū polemiceī și combaterī Epicureilor. De aceea fu consideratū ca «columnă a Porticului», ca stâlpū și ca unū alū douilea fundatorū alū scōlei stoice, dicēndu-se că, de n'arū fi esistatū Crisipū, n'arū fi mai fostū Porticulū¹, adică stoicismulū. Atenianī, entusiasmați de prelegerile lui, la mōrte (212-208 a. Cr.)² îi rădicară uă statuă ἐν τῷ Πολεμείῳ, suburbea Ceramicēi, represintāndulū ședēndū josū și cu mâna întinsă³.

Mlădiarea și ascuțimea lui de spiritū se arētă mai cu sēmă în modulū cum perfecționā silogistica⁴, în teoriaī despre raționamentele ipotetice și disjunctive. Elū stabilise patru-spre-ḑece categorīi logice, în care clasa ființele și ideiele, grupāndu-le după substanță, după relațiune, după accidentū sēu calitate.

În cosmologiā, admite că totulū constă din corpuri, create de principiulū activū alū focului. Lumea și ființa umană suntū combinate din douē părți: uă materiā inertă, și uă substanță mai subțire, care guvernă. Acea putere activă e dumneḑeu pentru lume, sufletulū pentru corpū, cu deosebirea că, pe cândū cugetarea și tōte actele divinității (focului etericū) corēspundū neschimbatei înlānțuirī a lucrurilor (în care providința nu se distinge de fatalitate), sufletulū omului rămāne liberū.

Sufletele umane suntū de mai multe categorīi, după ființele ce le posedū: mai tōte pierū de uă dată cu corpulū, prin mōrte, afară de sufletulū perfecționatū prin învățatură și prin virtute, adică rațiunea înțeleptului, care singură este nemuritoare.

1. «Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρῆσιππος, οὐκ ἂν ἦν στοά».

2. După alte cronologii, s'a născutū la 276 și a muritū la 206 a. Cr. A se vedē Ficker, *Istoria literaturīi grece*, pag. 208.

3. A se vedē Ciceronis *De finibus*, lib. I, cap. XI, 39.

4. În specialū preferia raționamentele ḑise sorita și ψευδόμενος.

Relativă la partea fizică, Crisipă stabilea uă mai mare deosebire între golă și spațiu, considerându pe celă d'ântăiu infinită ca și timpulă, dér pe amândouă ca neavându uă esistență reală.

Ca și Cleante, elă produse felurite probe despre esistența divinității, sub formele variate ale fenomenelor materiale¹. Asemenea admise ghicitoria (*μαντική*)² ca artă pentru cunoșcerea voinței divine și a viitorului prin oracule, visuri, arătări și felurite alte semne. In fine, interpretă politeismulă mitologică prin fiziologiă și teologiă³. In totă casulă, nu există deși și dîne, căci divinitatea nu e deosebită prin sexuri. Diferiții deși populari suntă manifestările naturale ale deuluiă supremă⁴, care emană din eteră, principiulă universală.

Ordinea și concordanța fenomenelor din natură îlă conduseră la *optimismă* și la doctrina *determinismului*, ală căror germene îlă găsisse la Eraclită. Pornindă de la axioma că totă ce este însufletită și rațională e mai de valoare și mai bună de cătă lucrurile inanimate și ființele iraționale, conchise că acéstă lume — animată de sufletulă generală, care pătrunde totulă — e cea mai bună posibilă (*optimus*) din căte s'ară fi putută crea, că totă ce coprinde e întocmită în cele mai bune condițiuni, după legi a-numite, fixe, *determinate*⁵.

1. După dănsulă, Vulcană este foculă, Venerea pacea și armonia, Saturnă cursulă lucrurilor în timpă, Rea pământulă, Jupiter aerulă și eterulă, Plutone întunericulă seă căța, etc. Crisipă își dă apoi silința să unescă aceste idei cu asertiunile lui Omeră, Esiodă și poemelor orfice. Diogene Babiloniulă propunea uă sistemă identică. A se vedă Ciceronis *De natura deorum*. I. 15.

2. După dănsulă, ghicitoria (*divinatio*) «est vis cognoscens et videns et explicans signa quæ a diis hominibus portenduntur», ér arătarea prin visuri «vis cernens et explanans quæ a diis hominibus significantur in somnis». Cicer. *De divinatio*. II, 63, 130.

3. Cicero, *De natura deorum*, lib. I, II. 3; *De fato*, c. 12, 13, 17.

4. De aceia numele de Ζεός îlă derivă de la ζῆν (a trăi, a viețui).

5. Despre optimismulă lui Leibniz, se se vedă pagina 21 de mai susă, ér despre Eraclită și determinismulă lui pag. 100-106.

Arătându deosebirea ce există între ființele însuflețite, susține că unele escelează prin simțibilitate, altele prin rațiune, că prin urmare scopul suprem al vieții diferă după aceste condițiuni, putându consta séu în plăcere, séu în virtute, séu în unirea amândorora¹.

Prin multe raționamente, elū se silesce a convinge că există uă deplină asemănare între bólele corpului și turburările sufletului².

Morala lui Crisipū diferă în cât-va, de și puținū, de morala stoicilor predecesori.

După Cleante, omulū trebuie să trăiească conformū naturii; după Crisipū, să trăiească conformū naturii umane, care își are reședința în rațiune. De și admite importanța secundară a bunurilor materiale (ca sănătatea, bogăția, frumusețea, gloria, etc.), totuși nu se opresce de a disprețui bunulū-simțū, de a considera pe omū mai pre susū de firea ce are, de a'lū readuce la starea sēlbatică, din care l'a scosū civilizarea a-tător seculi. Din acestū punctū de privire, stoicismulū nu numai că se apropia de cinismū, dér încă se și confunda cu dēnsulū.

Dintre toți adeptii scólei, Crisipū desvoltă mai de preferință morala aplicată dreptulū, demonstrându că principiulū dreptății și ecității e basatū pe natura ființelor raționale (*φύσει και μὴ θέσει δίκαιον*). Cu modulū acesta, stabili adevērata ideia a dreptulū naturalū.

Intre cele 311 volume, consacrate gramaticeii, limbajului în genere și silogismului în speciă (prin care desvoltase silogistica lui Aristotele), mai însemnate erau operele următoare: *Despre proverbe* (*Περὶ παροιμιῶν*), *Despre rațiune* (*Περὶ λόγου*), *Cestiuni naturale* (*Τὰ φυσικά*), șese cărți

1. Ciceronis *Academicę disputationes*. II. 45. 138 și 46. 140.

2. A se vedé Ciceronis *Tusculanę quęstiones*. IV. 10. 23.

Περὶ ἀνωμαλίας, *Despre oracule și despre visuri*¹, *Despre scopuri* (Περὶ τελῶν), și multe altele.

§ LIII. SUCCESORII LUI CRISIPŪ.

ZENO (Ζήνων) din Tarsū, scolarulū lui Crisipū, care înflori între anii 202-212 a. Cr., se distinse prin dezvoltarea doctrinei în numeroase scrieri. Elū înlătură cu totul opiniunea fundatorului scōlei despre sfârșitul lumii printr'unū focū universalū (ἐκπύρωσις τοῦ κόσμου); înlăturare aprobată și de către stoicii posteriori, cum fură Panețiu și Posidoniu.

DIOGENES (Διογένης), născutū în Seleucia și ȃisū din Babilonia (Βαβυλώνιος) din cauza vecinătății orașelor², fu scolarulū lui Crisipū și deveni, pe la 170 a. Cr., «magnus et gravis stoicus»³. In anulū 155 a. Cr., fiindū trāmisū de Atenianī la Roma, ca solū din parte-le, cu Carneade academiculū și Critolaū peripateticulū⁴, întroduse teoriile stoice în capitala Lațiuului⁵, deschidēndū uă scōlă de prelegeri filosofice, în care tracta despre dialectică și politică. Aci avu numeroși discipuli, între care pe Caiu Leliu⁶. Antipatru din Tarsū și Carneade se numără printre scolarii lui. Elū scrise uă carte despre ghicitoria⁷, primindū din teoriile Chaldeilor numai

1. A se vedé Ciceronis *De divinatione*, liber 1, 3. 6 și 19, 37; liber II, 56, 115; 65, 134 și 70, 144.

2. Διὰ τὴν γειτονίαν. Diogene Laertiu, lib. VI, cap. II, 13.

3. A se vedé Ciceronis *De officiis*, lib. III, 12.

4. Ciceronis *Academ. quæst.* II, 45, 137; *De oratore.* II, 37, 155.

5. «Diogenes-Babylonius Stoicus et Carneades Cyrenæus academicus ad senatum ab Atheniensibus missi legati, philosophiæ studia Romæ excitaverunt». Ciceronis *Tuscul. disputat.* IV, 3, 5.

6. Care atunci erea în etate de 30 ani. A se consulta a mea *Istoria literaturii latine* (București, 1891.) pagina 41.

7. «Unum librum de divinatione edidit» Cicer. *De divin.* I, 3, 6.

posibilitatea de a se afla seú prevesti caracterulú și aptitudinile fiă-căruí omú¹.

ANTIPATER (Ἀντίπατρος) din Tarsú² (Cilicia), scolarulú lui Diogene Babiloniulú, «homo acutissimus»³, se distinse pe la 146 a. Cr. mănținéndú, și mai multú de câtú Diogene, severitatea principiilor stoice⁴. Prin scrierileí filosofice⁵, combate în specialú pe academicí, acuzându'í de inconsecință și susținéndú că, pentru cunoșcere și certitudine, nu este nevoiă de căutarea și găsirea nici unui criteriu⁶.

§ LIV. PANETIU.

PANÆTIUS (Παναίτιος) din Rodos⁷, născutú pe la anulú Romei 582, renumitú pe la 610, fu scolarulú lui Diogene Babiloniulú și alú lui Antipatru din Tarsú. După ce se formă prin studiú și deveni cunoscutú prin diferite scrieri, călători la Roma în anulú 150 a. Cr., fiindú recomandatú lui Caiu Leliu de către Diogene Babi-

1. «Chaldæis concedit aliquid, ut prædicere possint dumtaxat quali quisque natura et ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri». Ciceronis *De divinatione*. II. 43. 90.

2. Antipatru din Tarsú erea supranumitú *ὁ καλαροβόας*. Elú nu trebuie confundatú cu Antipatru din Tirú, filosofú stoicú de pe timpulú lui Cicerone, nici cu Antipatru din Sira, contimpuranulú lui Carneade.

3. Ciceronis *De officiis*, lib. III, cap. XII, 51; cap. XXIII, 91.

4. «Quid enim est a Chrysippo prætermissum in stoicis? Legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisque familiarem nostrum Posidonium». Ciceronis *De finibus*, lib. I, cap. II. 6.

5. În mai multe volume combătuse pe Carneade, în altele douë scrisese despre ghicitoriă, apoi despre visuri.

6. Ciceronis *Questiones academicæ*, lib. II. 6, 9. 34. și *De divinatione*. I. 3, 6; 39, 84; 54, 123; II, 70, 144.

7. A se vedé Diogene Laerțilulú, lib. II. 7. 8; V. 5; VII. 1; IX. 2

loniulă, care-i învățase pe amândouă filosofia stoică. Aci locui în familia lui Publiu Scipione Africanulă (Minor)¹ și intră în relațiuni cu patriciă ceă măi însemnați. La 146 a. Cr., însoți pe Scipione în expedițiunea-i din Alesandria și, pe la 134 a. Cr.², își termină cele trei cărți *Despre datoriă* (Περὶ τοῦ καθήκοντος), din care măi târziu se va inspira Cicerone, ca să scriă tractatu-i *De officiis*. După uă lungă ședere în capitala lumii romane, cam de vro 20 ani³ (intervală în care dedese consilie înțelepte despre organizarea diferitelor instituțiuni⁴), pe la 130 a. Cr. se întorse în patriă, duse uă vieță virtosă, succese lui Antipatru din Tarsă în conducerea scōlei stoice și muri în Atena pe la anulă 104 a. Cr.

Panetiă, evitându asprimea și tristețea doctrinelor stoice, le conciliă cu teoriile socratice, academice și peripatetice⁵, ceia-ce pe de uă parte convenia Romanilor, pe de alta formă basa eclecticismului. Dintre tôte, preferia doctrina plonică, ca cea măi curată, numindă pe autorulă ei «Omerulă filosofilor», dér se deosebia de dēnsulă în cestiunea nemuririi sufletului, pe care îlă

1. Amiculă lui Caiu Leliu și despre care e vorba în dialogulă ciceroniană *Laelius sive De amicitia*. A se vedé edițiunea mea.

2. «Scriptum a discipulo eius Posidonio est triginta annos vixisse Panætium, postquam eos libros edidisset». Ciceronis *De officiis*, lib. III, cap. II.

3. Intre amici avusese pe P. Scipione Africanu, C. Leliu și familiile înrudite cu dēnsii; între discipulă pe Caiu Faniu, pe cei două Scevola, pe P. Rutiliu Rufu și pe M. Vigellius.

4. «Persæpe Scipio Africanus Minor cum Panætio disserere solitus est coram Polybio, duobus Græcis vel peritissimis rerum civilium, multa que colligere ac docere, optimum longe statum civitatis esse eum, quem majores nostri nobis reliquissent». Ciceronis *De republica*. I. 21. 34.

5. «Panætius, Stoicorum tristitiam atque asperitatem fugiens, nec acerbiter sententiarum, nec disserendi spinas probavit, fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior, semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipsius scripta declarant». Cicer. *De fin.* IV. 28, 79.

considera ca muritoru, pentru motivul că n'arū pute sē rēmānă fără de sfērșitū unū lucru care a avutū începutū¹. După Panețiu, sufletulū este esența încālđitā a vieții, adică uā vitalitate înflăcărātā.

In morală, propagā principiile austere ale stoicismulū, reprobāndū luxulū și vanitatea, criticāndū teatrele, circurile, petrecerile și construcțiunile Romanilor, ca și pe ale Grecilor.

Dintre toți filosofii stoici, elū singurū înlăturā prevestirile astrologice (precum hāruspiciele, auspiciile, oraculele, visurile, etc.), punēndū la îndouielā eficacitatea ghicitoriei². Elū compusese opere fōrte nume-rōse și destulū de importante³.

Ca elevi avu pe DEMETRIUS (Δημήτριος) din Bitinia, fiululū stoiculuī Difilū, și pe MNESARCHUS (Μνήσαρχος), autorulū multor serieri⁴ și conducētorulū scōlei stoice din Atena⁵.

§ LV. POSIDONIŪ ȘI ECATONE.

POSIDONIUS (Ποσειδόνιος)⁶, nāscutū pe la 135 a. Cr. în Apamea (Siria⁷), studiā sub Panețiu și profesā filoso-

1. «Panætius dissentit in nonnullis a Platone; quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat; vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit interire, nāsci autem animos». Ciceronis *Tusculanæ disputationes*. I. 52. 79.

2. Ciceronis *De divinatione*, I. 3. 6 și 58; II. 42. 88 și 47. 97.

3. Intre care *Despre secte* (Περὶ τῶν ἀρέσεων), *Despre linistea sufletulū* (Περὶ εὐθυμίας), *Despre providința* (Περὶ προνοίας), etc.

4. Ciceronis *De finibus* I. 2. 6. A se vedē § LIII, pagina 306, nota 3, de mai susū.

5. Ciceronis *De oratore*. I. 11. 45; *De finibus*. I. 2. 6; *Academicæ disputationes*. II. 22. 69.

6. Care nu trebuie confundatū cu Posidoniu din Alesandria, scolarulū lui Zenone, despre care sē se vedā cap. XLVIII.

7. Apamea din Siria, situatā lângă Oronte, sē nu se confunde cu Apamea din Frigia-mare (alipitā provinciei romane Cilicia).

fia stoică la Rodos între 100-103 a. Cr., din care cauză este cunoscută și sub numele de «Rhodius». Aci, pe la anul 70 a. Cr., îl ascultase Cicerone, care legase relațiunii de amiciție cu dânsul¹. El muri la 59 a. Cr.

Posidoniū se ocupă în specială cu cestiuni fizice², scriindă uă a-nume carte, în care se silia a demonstra deosebirea dintre natura creată și dumnezeū ca ființă creatore. Admițendă posibilitatea d'a se întrevadă viitorul, Posidoniū găsia originea ghicitoriei cândū în divinitate, cândū în sórtē, cândū în natura lucrurilor³: ideī dezvoltate în cele cinci cărți ale lui din opera *Περὶ μαντικῆς*. Scrierea-i despre natura ȃeilor pare a fi servitū ca modelū lui Cicerone pentru compunerea operei cu același titlu. Prin cartea-i *Περὶ τοῦ κατὰ περίστασιν καθήκοντος*, completéză lucrarea lui Panetiū *Περὶ τοῦ καθήκοντος* și se nevoiesce a concilia opiniunile lui Zenone stoiculū cu ale primei academii. Asemenea i-se atribuie uă culegere de exemple despre diferite acțiuni urête și rușinóse, motivate pe binele societății⁴.

Posidoniū se ocupase multū de astrologiă, studiândū, cu ajutorulū unei sfere mobile, miscarea de rotațiune a planetelor⁵. Câtū despre geografiă, își dedese silința să determine matematicesce circumferința pământului după înălțimea polului, relativū la Alesandria și Rodos. Asemenea încercase a calcula mărimea sórelui.

1. De aceia îl numesce «familiaris noster Posidonius» în *De finibus* I. 2. 6 și în *De natura deorum*. II. 34.

2. După afirmările lui Strabonē și lui Cleomede.

3. «Posidoniū a deo, deinde a fato, deinde a natura vim omnem divinandi rationemque repetiit». A se consulta Ciceronis *De divinatione*. I. 55. 125 și 57. 130.

4. «Ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quedam, ita obscena, ut dictu quoque videantur turpia». Cic. *De offic* I. 44.

5. «Posidoniū sphaeram effecit, cuius singulae conversiones idem efficiunt in sole et in luna et in quinque stellis errantibus, quod efficitur in caelo singulis diebus et noctibus». A se vedē Ciceronis *De natura deorum*. II. 34. 88.

HECATON (Ἑκάτων) din Rodos, elevul lui Panețiu, trăise câtă-va timp la Roma. Dintre numeroasele scrieri¹, pe cea *Despre datoriă* (Περὶ τοῦ καθήκοντος)² o dedică lui Quintu Tuberonē, strănepotul lui Paulu Emiliu³.

CAPITULUL XI.

§ LVI.

SCOLA EPICUREĂ.

Acastă scolă s'a numitū ast-felū, după fundatorul Epicurū, care nu inventă uă teoriă nouă seū originală, ci combină atomismulū lui Democritū cu idonismulū lui Aristipū, dér avu noroculū sē producă multū sgotmōtū și sē atragă fōrte mulți adepti. Ea se propagă cu răpediciune, din cauzele următore :

I^o caracterulū înaltū alū scōlelor academică și peripatetică, una pré idealistă, alta reclamândū încordarea minții în observarea naturii și uă mulțime de cunoștințe, accesibile numai spiritelor alese;

II° înclinarea societății spre luxū, spre superficialitate, mai cu sēmă spre lene și spre plăceri materiale;

III° caracterulū lui Epicurū, ostilū artelor și sciințelor, dér indulgentū pentru trebuințele simțurilor;

IV° teoriile lui, seducătore prin aprofundarea na-

1. Intre care se citéză, ca mai însemnate: *Despre bunuri* (Περὶ ἀγαθῶν), *Despre virtuți* (Περὶ ἀρετῶν), *Despre turburări* (Περὶ παθῶν), *Despre paradoxe* (Περὶ παραδόξων), *Despre scopū* (Περὶ τέλους).

2. Subiectū de predilecțiune și basă a doctrinei stoice, fōrte importantū pentru jurisprudință și legislațiune.

3. «Hecato Rhodius, discipulus Panætii, libros *De officiis* Q. Tuberoni scripsit». Cicer. *De officiis*. III. 15. 63.—«Plenus est sextus liber *De officiis* Hecatonis ambiguarum quæstionum». Cicer. *ibid.* lib. III. 25. 89 și *De amicitia* (edițiunea mea din 1892) cap. III. 11, § XI. 37, notele 2 și 4 (paginele 23 și 41).

turii, prin disprețuirea orî-cărei superstițiunii, și înfrumusețate prin plăcerile vieții sociale, printr'ună aspectă de eleganță și de urbanitate. Aceste însușiri impresionară pe Lucrețiu, care cu atâta entusiastă admirațiune îlă celebréză prin versurile următore:

Humana ante oculos fœde quum vita jaceret
 in terris, oppressa gravi sub religione,
 quæ caput a cœli regionibus ostendebat,
 horribili super aspectu mortalibus instans;
 primus Grajus homo mortaleis tollere contra
 est oculos ausus, primusque obsistere contra.
 Quem nec fama deum, nec fulmina, nec minitanti
 murmure compressit cœlum, sed eo magis acrem
 virtutem irritât animi, confringere ut arcta
 naturæ primus portarum claustra cupiret.
 Ergo vivida vis animi pervicit et extra
 processit longe flammantia mœnia mundi
 atque omne immensum peragravit mente animoque,
 unde refert nobis victor quid possit oriri,
 quid nequeat; finita potestas denique quoique
 quanam sit ratione, atque alte terminus hærens.
 Quare religio pedibus subjecta vicissim
 obteritur, nos exæquat victoria cœlo¹.

§ LVII. EPICURŪ.

EPICURUS (Επίκουρος)² se născu, din părinți scăpetați, în satulă Gargetŭ de lângă Atena, la anulă 337 a. Cr.³, și își petrecu primii ani ai vârstei la Samos. Pe cândă erea de 14 ani, citirea operelor lui Esiodŭ desceptă într'ensulă tendința spre studiulă filosofiei⁴; apoi în

1. Lucretii *De rerum natura*, lib. I, vers. 63—80.

2. A se vedé Diogene Laertiulă, cartea X întrégă.

3. Alte cronologii daŭ anulă 342 a. Cr., după 6 ani de la mórtea lui Platone. André Lefèvre susține anulă 341.

4. Se naréză că, pe cândă invetătorulă îi esplica *Teogonia* lui Esiodŭ, la versulă în care poetulă afirmă că «mai întaiŭ de

doctrina atomistă fu inițiată de scepticulă Nausifane¹ și prin citirea cărților lui Democritu, în cea idonică sedusă de teoriile lui Aristipă. Din Samos călători pênă la Colofonă, apoi merse la Atena și ascultă cândă prelegerile academicilor Xenocrate și Pamfilu, cândă pe ale peripateticulu Teofrastă, cândă pe ale altora.

În etate de 39 ană, deveni capulă sistemei care-i pörtă numele; profesă mai ântăiă la Colofonă, apoi deschise uă scólă la Mitilena și Lampsacă în timpă de 5 ană; în fine, se stabili în Atena, unde duse ună traiă austeră, linistită, petrecută în cele mai strânse relațiuni cu amicii și cu adeptii².

Elă își ținea prelegerile în nisce grădină, cum-părate cu 80 mine: aci alergău discipulă de pretutindenă, care formaă uă congregațiune ca a pitagoreilor și, la umbra arborilor, lângă uă apă curgătoare, ascultaă lecțiunile maiestrulu, glumiaă, citiaă, prânđiaă împreună, gonindă frica de ței și de mörte, grija de nevoiele vieții, intrigele, invidia, răsbunarea și setea de măriri trecătoare. Epicură, care nu se însurase, ducea uă vieță frugală, de și erea de uă slabă sănătate. Elă

ori-ce a esistată chaosulă» (Ἦτοι μὲν πρώτιστα χάος γίνετ' αὐτὰρ ἔπειτα»), Epicură ilă intrerupse, întrebândă: dér pe chaos cine-lă născuse? Dascălulă îi răspunse că asemenea cestiuni le potă esplica număi filosofă, cea-ce inspiră ténărulu dorința de a se ocupa cu ast-felă de cercetări, adică cu filosofă.

1. Despre Nausifane, a se vedé pag. 134 și 182 de mai susă.— «Epicurus gloriatus est in scriptis se magistrum habuisse nullum. Xenocratem audire potuit, et sunt qui putent audivisse, ipse non vult. Pamphilum quemdam, Platonis auditorem, ait a se Sami auditum, ibi enim adolescens habitabat cum patre et fratribus, quod in eam Neocles agripeta venerat; sed quum agellus eum non satis aleret, ludi magister fuit. Sed hunc platonicum mirifice contemnit Epicurus. In Nausiphane democriteo tenetur, quem, quum a se non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis». Ciceronis *De natura deorum*. I. 26. 72. și 73 A se vedé mai susă nota 2 de la pagina 209.

2. «Quis illum negat et bonum virum et comem et humanum fuisse?». Ciceronis. *De finibus*. II. 25. 80.

muri la Atena, în anul 270 a. Cr.¹, lăsându ca succesoru pe Ermarchu din Mitilena, după ce'și răspândise ideiele printr'ua mulțime de discipuli².

După dénsulu, filosofia este arta de a procura omului fericirea, conformu teorielor lui, care, fiindu urmate întocmai, conducu directu la imoralitate. Studiulu ei consta din trei părți: 1°) ântâia canonica (τὸ κανονικόν), ținându locul logiciei (pe care o găsia aprópe inutilă) și ca întroducere (ἐφόδος) la psihologia, amêndoué còprinse în opera'i intitulată *Κανών* și în cartea'i despre sorgintea cunoscințelor umane séu despre criteriulu veritătii (Περὶ κριτηρίου καὶ ἀρχῆς); 2°) a doua cosmogonia, numită φυσική, espusă în scrierea'i *Despre natură* (Τὰ φυσικά)³ și pe care o considera ca necesară ómenilor spre a nu mai fi supuși superstițiunii, spre a se feri de falsele invențiuni care le-aru puté inspira frica și împedica fericirea; 3°) a treia ἠθική, care se ocupa cu mobilulu acțiunilor umane și cu cercetări despre scopulu vieții (τέλος)⁴.

Canonica (care, în sistema lui Epicuru, erea ca Ὀργανον într'a lui Aristotele) consta din xvi canóne séu reguli, dintre care patru relative la simțuri, patru la criteriulu cunoscinței séu anticipării, patru la pofté și

1. A se vedé Ciceronis *De fato*. 9. 19.

2. «Epicurus se unus, quod sciam, sapientem profiteri est ausus; nam Metrodorum non puto ipsum professum; sed, quum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse». Ciceronis *De finibus bonorum*. II. 3. 7.

3. Găsită în săpăturile ruinelor de la Herculenum.

4. După Diogene Laertiulu, sistema epicureă avea trei părți: τὸ κανονικόν, καὶ φυσικόν, καὶ ἠθικόν, dându importanță fiziciei în opera'i Περὶ φύσεως, scrisă în xxxvii cărți. Ideiele'i principale se mai găsescu în epistolele adresate amicilor lui, ca Erodotu (despre cele din natură), Pitocele (despre cele ceresci), Menecemu (despre fericirea vieții).

dorințe, ér patru la limbagiu¹. Cele d'ântâiü XII constituiaü «canonica» propriu ȃisă și constaü din enunțările următóre :

I.—Antâia seriä, privitóre la simțuri:

- 1). Simțurile nu ne amăgescü nici-uă-datä.
- 2). Erórea nu provine de câtü din opiniune (părere).
- 3). Orî-ce opiniune séü părere este adevărată, atuncî cândü este confirmată séü necontraȃisă de simțuri.
- 4). Orî-ce opiniune séü părere este falsă, atuncî cândü simțurile o contraȃicü séü nu o confirmă.

II.—A doua seriä, despre anticipare séü cunoscințä:

- 1). Orî-ce noțiune séü anticipare provine din simțuri.
- 2). Anticiparea e adevărata cunóscere și chiarü definițiunea completă a lucrurilor percepute prin simțuri.
- 3). Anticiparea este principiulü orî-cärei raționări.
- 4). Ce nu este evident prin sine (prin imediata senzațiune) trebuie să se demonstre prin anticiparea unü lucru evident.

III.—A treia seriä, în ce privesce plăcerile :

- 1). Alege plăcerea care n'arü fi urmată de neplăcere.
- 2). Fugi de suferința care n'arü aduce plăcere.
- 3). Evită plăcerea care te-arü lipsi de uă mai mare plăcere séü ȃi-arü aduce mai multă neplăcere de câtü plăcere.
- 4). Alege neplăcerea care te-arü scăpa de uă mai mare neplăcere séü arü puté fi urmată de uă mai mare plăcere².

Aceste formule, numite «maxime fundamentale» (*κοινὰ δόγματα*)³, adeptii le învățau pe din a-fară, ca să le

1. In acéstă *Canonică*, Epicurü fusese inspiratü de *Tripoda* lui Nausifane. A se vedé pagina 134 de mai susü.

2. A se vedé André Lefèvre (opera citată, pag. 167 et seq.), care se arétä așia de entusiastü în elogiulü ce face lui Epicurü, cum și introducerea-i la *De rerum natura*.

3. «Epicuri Κοινὰ δόγματα, id est quasi maxime ratæ, quia gravissimæ sint ad beate vivendum, breviter enuntiatae sententiæ».

sciă din memoriă. De și scrise fără talentū în prosă, dăr cu destulă claritate¹, ele aũ fostū pe largū dezvoltate, în numeroșe volume, de către cei-l-alți discipulī, apoi întroduse la Romani și transmise posterității, mai cu sēmă de poetulū Lucretiū, prin poemaĩ didactică *De rerum natura*.

În psihologiă, Epicurū adoptă preceptele lui Aristipū². Simțurile suntū singurulū criteriu alū cunoșcerii și distingerii: ele nu ne încelă întru nimicū și nici-uă-dată³, căci reproducū cu fidelitate impresiunea ce obiectele aũ făcutū asupra-le. Cunoșcerea lucrurilor se efectueă atătū prin intrarea în noi a imaginii lor, câtū și prin alte trei miđlŃce⁴: prin simțire seũ sensațiune (αἰσθησις), prin anticipare seũ prenoștiune (πρόληψις)⁵, prin afectū seũ pasiune (πάθος), tŃte avēndū ca punctū de plecare numaĩ sensațiunea⁶.

Cicer. *De finibus*. II. 7. 20—«Video nonnullis videri Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisset deos, re sustulisset. Itaque in illis selectis brevibusque sententiis, quas appellant Epicurei κυρίας δόξας, hæc prima sententia est: quod beatum et immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium». Ciceronis *De natura deorum*. I, 30, 85.

1. «Nam dicit plane quod intelligam». Ciceronis *De finibus*. I.

2. «Epicuri disciplina nunc est notior quam Aristippi, neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens». Ciceronis *Academicæ disputationes*. II. 42. 131.

3. «Omnes sensus veri nuntios dixit esse». Ciceronis *De natura deorum*, lib. I, 25.70.

4. «Κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις, καὶ πρόληψεις, καὶ τὰ πάθη». Diogene Laertiułū, lib. X. 31.

5. Prin πρόληψις (*anticipatio*, *insita ratio*) înțelegea uă anticipare a rațiunii, formată prin repetirea sensațiunilor, uă concepere generală despre natura fiă-căruĩ lucru, unū felū de descriere seũ definire. Ea ne permite sē apreciamū întru câtū sensațiunile noui se deosebesc de cele vechi seũ se referū la dēsele. — «Quæ est gens aut quod genus humanum, quod non habeat sine doctrina *anticipationem* quamdam deorum, quam appellat πρόληψιν Epicurus?». Cf. Cicer. *De natura deorum*. I. 16. 43.

6. «Επίνοιαί πάσαι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων γηγόνασιν». Diog. Laertiułū X. 31. 32. A se vedē mai susū teoriile stoice.

Ideiele dér nu'și aũ originea numai în impresiune (*κατὰ περίπτωσιν*), ci provinũ și prin adausulũ analogiei, proporțiunii, asemãnării, compositiunii obiectelor, etc., dér în totũ casulũ orĩ-ce ideiã și orĩ-ce raționamentũ depindũ de simțurĩ și de impresiunile lor: *πᾶς λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται*¹. Ast-felũ «teoria represintãrii» se basézã pe ipotesa unor emanațiuni subtile din corpuri (*ἀπορροιαί, ἀποστάσεις*) și unor emisiuni de imagini, care se rãspãndescũ în aerũ, ne atingũ organele simțibile (în specialũ vederea) și producũ percepțiunii, care corãspundũ întocmai obiectelor. Represintãrile imaginare se deosebescũ de percepțiunii printr'ũã mãi mare subtilitate, prin combinãri fortuite și printr'ũã mãi micã relațiune cu obiectele.

Cunõscerea obiectului e coprinsã în actulũ imediatũ alũ percepțiunii simțibile (*ἐπαίσθησις*), din care resultã și ideiele generale, care de mãi nainte se aflã în germenẽ în simțibilitate (*προλήψεις*), dér la a cãror formare contribuie și «întelegerea»². Pentru ceia-ce este evidentũ prin sineși, nu este nevoiã de niciũã demonstrațiune, ci de simpla observare prin simțurĩ³. Ast-felũ, admitẽndũ cã simțurile nu ne potũ amãgi, nici de cum și nici-ũã-datã, nu admite deosebire între cunoscințele subiective și cele obiective.

1. «Epicurus omne iudicium in sensibus et in rerum notitiis et in voluptate constituit». Cicer. *Academic.* II. 46. 142 — «Caput (*κορία δόξα*) est Epicuri: *si ullum sensus visum falsum est, nihil potest percipi*... Eorem dimittit, si unus sensus semel in vita mentitus sit, nulli unquam esse credendum». Cicer. *Academ.* II. 32. 101 și 25. 79 — «Epicurus dicit ne argumentandum quidem de voluptate, quod sit positum eius iudicium in sensibus». Ciceronis *De finibus.* III. 1. 3.

2. Tennemann, *Man. de l'hist. de la philos.* edit. cit., pag. 200. t. I.

3. «Ὅν ἀποδείξεως προσδεῖται, ἀλλ' ἐπιλογισμοῦ». Diog. Laert. X. 24. — «Non demonstratione (hoc indiget), sed animadversione tantum». Ciceronis *De finibus.* I. 9. 30.

În totu ce trebuie să alegem (ἀίρεσις) séu să evităm (φυγή), urmază să ne conducem de simțiminte (πάθη). Dintre poftē și dorințe, unele sunt naturale și necesare, capabile să potolēscă suferințele corpului (ca măn-carea și bēutura); altele naturale, nu ênsē necesare (ca măn-cările luxose, etc.); altele nici naturale, nici necesare (ca dobândirea de corōne și statue, etc.)¹. De aci rezultă dificultatea d'a alege ce e bun (plăcerea) și d'a evita ce e rău (durerea) pentru sănătatea corpului și linistea sufletului, scopul suprem al unei vieți fericite². În regulă generală, omul prevădător trebuie să renunțe la unele plăceri, ca să evite mai mari dureri, precum ierăși să sufere durerea, déca dintr'ênsa i-arū surīde pentru viitorū uă mai mare plăcere³.

Rațiunea neavândū nici uă valōre și simțurile fiindū supremulū judecătorū în tōte acțiunile vieții, urmază că omul se pōte dispensa de ori-ce cultură intelectuală: sciințele suntū inutile și ori-ce învățatură trebuie evitată⁴. De aci disprețuirea geometriei, astronomiei, poeziei și muziceii, neglijerea logiceii, retoriceii și dialecticeii, ca unele ce se basēză pe nisce prin-

1. «Quæ est enim aut utilior aut ad bene vivendum aptior partitio, quam illa, qua est usus Epicurus, qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent naturales et necessariae; alterum quæ naturales essent, nec tamen necessariae; tertium quæ nec naturales, nec necessariae». Cicer. *De finibus*. I. 13. 45. — «Epicurus cupiditatum genera divisit, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales et necessarias, partim naturales et non necessarias, partim neutrum». Ciceronis *Tuscul.* v. 33. — Între cele din urmă, ađi putemū pune fumatulū, deco-rațiunile civile, trāsurile de luxū ținute numai pentru preâm-blare și pentru ochii lumii, cu multe alte necesități factice.

2. «Τὸ μακαρίως ζῆν τέλος». Diogene Laertiułū x. 27.

3. A se vedé Ciceronis *De finibus*. I. 14—16.

4. «Παιδείαν πᾶσαν φεύγετε!» scria elū lui Pitocle. Diog. Laert. x. 3. — «Vellem aut ipse doctrinis fuisset instructor (est enim non satis politus iis artibus, quas qui tenent eruditi appellantur), aut ne deterruisset alios a studiis». Cicer. *De finibus*. I. 7. 26.

cipie false, în contradicere cu mărturia simțurilor¹.

Fisica lui Epicurū coprinde cosmogonia (cosmologia), metafisica (psicologia) și teodicea (teologia).

Cosmogonia constă din amplificarea teoriei atomiste a lui Democritū², pe care se încercă a o completa și îndrepta. Simțurile, care nu ne încelă, ne arătă că în mundū suntū corpuri miscătore, coprinse într'unū spațiu, care este imobilū și golū (κενόν). Universulū (τὸ πᾶν) constă dér din golū și din corpuri compuse, variabile, destructibile. Fiindū că ênsē ce-va nu se pôte nasce din nimicū, urmēză că trebuia sē existe, la începutū, nisce corpuri simple, invariabile, nedestructibile și indivisibile (ἄτομα), ca elemente primordiale, din care s'aū formatū tôte lucrurile din lume.

Așia dér, mai ântâiū de orī-ce, a esistatū materia, în modū necesarū și sub forma de atome, care, aflându-se în golulū infinitū, aū fostū miscate perpendicularū de susū în josū, în lineă dréptă, prin impulsionea ce le da propria lor greutate³, apoi printr'ua miscare accidentală și inclinată, din care a rezultatū a lor întêlnire⁴. Așia dér, de și recunósce esistința unei forțe active, unei cause eficiente, elū o atribuie, pentru prima

1. «Quæ et a falsis initiis profecta vera esse non possunt et, si essent vera, nihil afferrent quo jucundius, id est quo melius viveremus». Ciceronis *De finibus*. I. 31, 72.

2. «Epicurus Democriti fontibus hortulos suos irrigavit». Ciceronis *De natura deorum*. I. 43. 120.

3. «Ἡ κάτω διὰ τῶν ἰδίων βαρῶν φορά, ἢ ἄνω, ἢ εἰς τὸ πλάγιον διὰ τῶν κρούσεων φορά». — Ferri deorsum suo pondere ad lineam; hunc naturalem esse (dicit Epicurus) omnium corporum motum». Ciceronis *De finibus* I. 6. 18.

4. «Ἐπὶ τὴν περιπλοκὴν κεκλιμέναι». — «Epicurus in physicis democritea dicit, perpauca mutans, sed ita ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur... In quibus sequitur Democritum non fere labitur». A se vedé Ciceronis *De finibus bonorum*. I. 6. 17 18. 20, 21 și VI. 5. 13.

óră, greutateii materiei (una din proprietățile atomelor), și o confundă séu o consideră inseparabilă de substanță și de spațiul gol.

Miscarea atomelor a fostă uniformă și egală (ισοταχῶς) în acelă gol, în care nimică nu le-a putută împedica căderea¹. Fiindă că ênsă căderea perpendiculară și paralelă n'arū fi avută ca efectū întêlnirea atomelor și putința d'a se agrega, spre a da nascere lucrurilor, de aceia Epicurū le atribuie uă fôrte mică inclinațiune² (παρέγκλισις, *exiguum clinamen*)³, admițendū că unele aū mersū în lineă dréptă, altele oblică și că, din acéstă învâlmășită miscare⁴, s'a formatū atătū lumea, pe care o percipemū, câtū și multe alte lumī, separate între dênsele prin nisce fôrte mari intervale (μετακοσμία, *intermundia*).

În astronomiă, Epicurū se exprimă cu nesicuranță, espunendū mai multe opiniuni despre același lucru.

După dênsulū, miscarea astrelor e continuarea acelei

1. Diog. Laert. x. 61 și Lucretius Carus, II. 79. Poetulă latinū, reproducendū teoriile lui Democritū și Epicurū, susține că, deca corpurile cadū unele mai încetū de câtū altele, causa e resistanța ce le opune mediulū prin care cadū, precum suntū aerulū și apa, dér că, într'unū spațiū golū, arū căde tôte cu aceeași iuțelă, cele mai grele dintr'ênsele întocmai ca și cele mai ușore:

Omnia quapropter debent per inane quietum
atque ponderibus non æquis concita ferri.

Ast-felū autorulū poemei *De rerum natura* (lib. II, vers. 225) întrevedea unū adevêrū, pe care tocmai în seculul XVII aveaū sêlū demonstré sciințificesce erudiții Galileū și Newton.

2. «Quo nihil potest fieri minus». Cicer. *De finibus*. I. ibid.

3. Lucretiu (*De rerum natura*, II. 241—294) stabilește ôre-care legătură între acéstă inclinațiune și între libertatea relativă a miscării și voinței umane. — «Epicurus invenit quod videlicet Democritus fugerat: ait atomum, quum pondere et gravitate directo deorsum feratur, declinare paululum». Ciceronis *De natura deorum*. I. 25. 69; *De fato*. 20. 46.

4. «Hæc turbulenta atomorum concursio non potuit efficere hunc mundi ornatum». Ciceronis *De finibus*. I. 6. 20. — Cu tôte acestea, materialistiī modernī aū esplicatū asertiunea lui Epicurū prin teoria afinității și ondulațiunii, admisă în fîsică și în chimiă.

impulsiunii primordiale, pe care atomele o primiseră de la început¹. Sórele, luna, stelele se stingă cândă apună, și se reaprindă cândă răsără, conformă credințelor populare. Ele suntă atâtă câtă se vedă, séu ce-va mai mică oră mai mară, de óre-ce ochii ne suntă unulă din organele cele mai fidele².

Pământulă are legătură, care'lă țină, precum capulă se légă cu gútulă și cu trunchiulă corpului. Luna e posibilă să aibă uă lumină séu propriă séu împrumutată de la sóre³.

Eclipsele de sóre și de lună potă să provină séu din stingerea momentană a acestor astre, precum vedemă, séu prin interpunerea altor corpuri, a lunii pentru sóre, a pământului pentru lună⁴.

Curcubeulă provine din descompunerea undelor luminóse, reflectate de moleculele apóse ale nuorilor.

Fenomenulă de atracțiune a magnetului îlă esplică aprópe ca Democrită: ună felă de vârtegiă de efluvii séu semințe ese din pétra magnetică și gonesce aerulă din spațiulă ce o separă de feră; de aci se produce ună golă, pe care ferulă îlă ocupă îndată, ca uă

1. «Ἐξ ἀρχῆς τριαύτην δίνην κατελιθῆναι τοῖς ἄστροις τούτοις». Diogene Laertiu. x. 25.

2. «Mărimea sóreli și a celor-l-lalte astre, precum ni-se pare, e atâtă câtă ni-se arătă séu ce-va mai mare oră mai mică: τὸ μέγεθος ἡλίου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρον, κατὰ μέντοι πρὸς ἡμᾶς, τῆ-λικούτων ἐστίν, ἡλίικον ὅποτε φαίνεται, ἤτοι μείζον τοῦ ὁρωμένου ἢ ἔλαττον μικρό». Diog. Laert. *Epistola ad Pythoclem*. x. 25. — «Epicurus posse putat etiam minorem esse solem quam videatur, sed non multo, nec maiorem quidem multo putat esse, vel tantum esse quantus videatur». Cicer. *Academ.* i. 26. 82 și 39. 125. — «Sol. Democrito magnus videtur, quippe homini erudito in geometriaque perfecto; huic pedalis fortasse, tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paulo aut majorem aut minorem». A se vedé Ciceronis *De finibus bonorum*. l. 6. 20.

3. «Ἡ σελήνη ἐξ ἑαυτῆς ἔχει τὸ φῶς ἢ ἀπὸ τοῦ ἡλίου». A se vedé Diogene Laertiu. x. 25.

4. A se confrunta Diogene Laertiu, lib. x. 24--27.

navă cu pânzele întinse și cu vântul în spate¹.

În schimb însă Epicurū are meritul d'a explica, în modū aprópe sciințificū: transmiterea luminii și sunetului prin intermediulū aerului, cea d'ântăiū mai răpede de câtū celū d'alū douilea; producerea visurilor; formarea limbagiului; nascerea nuorilor din evaporarea apei, a tunetului prin ciocnirea și sdrobirea acelorași nuori; vederea fulgerului mai nainte de auđirea tunetului, etc. Asemenea vorbesce despre densitatea aerului (ἀέρος πίλησις); despre curentulū vântului, care produce atătū vârtegele de aerū (στροβίλοι, turbines), câtū și pe cele de apă (δῖνοι, vertigines, cīcloni); despre cutremurele pământului (σεισμοί) și erupțiunile vulcanice²; despre diferitele opiniuni cum se produce ninsóra, grindina, roua, vântulū, ghiața, bruma, cometele și stelele ce cadū, fenomene care pentru vulgū însemnaū (și însemnéză încă) totū atâtea arėtări și semne prevestitóre³.

Ființele s'aū produsū în condițiunile cerute de necesitățile esistenței lor, ivindu-se mai întâiū lucrurile neînsuflețite (metale, pietre, etc.), apoi plantele, în fine animalele. Dintre viețuitóre, cele mai bine organizate aū învinsū pe cele mai slabe, s'aū produsū mai cu tăria și aū transmisū prin ereditate însușirile rasei.

Omulū apăru celū din urmă și, în nenumėrate miī de ani, trăi ca sēlbaticū prin păduri și în pesceri, ser-

1. Lucretii *De rerum natura*. vi. 1001, etc. ap. Hoefler *Hist. de la phys. et de la chimie*, pag. 243. — Plutarcū formuléză uā teoriā fórte analogă cu a lui Epicurū, dicendū că «pētra magnetică emite efluvii, care forméză unū vârtegiu împrejurūi; de aci îi vine forța cu care acéstă pētra atrage ferulū». *Quest. platonie*. vii. 7. Aceste aserțiuni amintescū *les tourbillons* ale lui Descartes.

2. Aceste erupțiuni suntū cauzate, după Epicurū, de aerulū și foculū închise în unele cavități subterane ale pământului, cavități care de obiceiū comunică cu marea.

3. A se vedé studiulū meu despre *Miturile lunare: vārcolacii* (în *Convorbiri literare*, anulū x. 1889).

vindu-se de unghii, întrebuintându (ca arme) lemnul, osul, pietra, fără să ştie ce este familia şi societatea, ce este proprietatea şi dreptul. Unirea sexuală şi întreaga viaţă erau asemenea traiului animalelor. După prinderea şi îmblândirea fiérelor, posesiunea turmelor şi cireşilor de animale domestice născu ideia de proprietate. Semnele şi sunetele vocale conduseră, cu timpul, la formarea limbajului între triburile nomade său stabilite, care atunci, înţelegându-se prin cuvinte, putură face învoielă şi deosebi dreptatea de nedreptate. Din piei îşi făcură vestminte, din lemne şi pietre unelte necesare traiului. În loc de pesceri, îşi construiră bordeie şi colibe, în jurul cărora îşi adunară tot ce posedau. D'ua-dată cu descoperirea focului, se născură meşteşugurile şi civilisarea. Moravurile se îndulciră, alimentele fură pregătite prin ferebere, coccere, şi frigere, câmpiele începură a fi arate şi, cu totă ruditătea lor primitivă, societăţile umane se constituiră în mod durabil.

Din toate aceste puncte de privire, fizica are o deosebită însemnătate, motivată pe intenţiunea lui Epicur de a explica totul, spre a scăpa omenirea de temerea celor din cer¹, de frica morţii şi de preocupările unei vieţi viitoare²: alt-fel, n'ar fi nici uă trebuintă de ştiinţa naturii³. Doctrina este der accesibilă celui bătrân, ca şi celui ténér, folosind u nuia pentru ca, la bătrâneţe, să se întinerescă în bu-

1. Adică de de, de trăsnetele şi tunetele lor, de orice meteore.

2. «Omnium rerum natura cognita, levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines». Ciceronis *De finibus bonorum*. I. 19. 63. Acestu serviciu adus omenirii li-se pare aşia de mare, în câtu ilu amintescu continuu.

3. «Εἰ μηδὲν ἡμᾶς αἰ περὶ τῶν μετεώρων ὀποψίαι ἠνώχλων, καὶ αἰ περὶ θανάτου, οὐκ ἂν προσεδεόμεθα φυσιολαγίας». Diogene Laert. x. 31.

nurii, prin amintirea plăcută a trecutului, altuia pentru ca să se bucure de nepăsarea celor viitoare¹.

După Epicurū, sufletul se compune din căldură, aerū, vântū și uă materiă fără nume, de care-i depinde simțibilitatea. Cele d'ântăiū suntū răspândite în totū corpulū; cea de a doua, care e partea rațională, își are reședința în peptū, precum resultă din impresiunile fricii și bucuriei²; totuși chiarū acea energiă, care imprimă miscare corpului, este materială, căci într'alt-felū n'arū puté să simtă și să se misce: aiuréză dér toți aceia, care susținū că rațiunea, inteligența séu mintea suntū ce-va incorporalū³.

Sufletulū esistă, cu tóte însușirile lui, ênsē e materialū, compusū dintr'uă substanță mai subtilă de câtū a corpului, din atome proprii miscării, fórte netede și rotunde⁴. În aparință s'arū deosebi de corpū; în realitate se amestecă și se contopescū, unulū fiindū numai esența celui-laltū: sufletulū e uă materiă mai delicată, coprinsă într'alta mai vêtósă. Ambele pierū prin mórte. Corpulū se disolvă în elementele-i constitutive; sufletulū se respândește ca fumulū în aerū, ca mirosulū ce dispare d'uă-dată cu flórea séu cu ligidulū din care se esală. Impreună cu sensațiunea, dispare și inteligența și rațiunea: omulū e, după mórte, ceia-ce fusese înainte de nascere, adică nimicū. Așia dér nu esistă nemurire, nici viéță viitoare: singurā materia persistă, luândū forme care de care mai felurite. Platone se încelă, cândū își dă silința să de-

1. «Φιλοσοφητέον καὶ γέροντι καὶ νέῳ· τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεαί-
ζη τοῖς ἀγαθοῖς, διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων· τῷ δὲ ὅπως νέος ἄμα
καὶ παλαιὸς ἤ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων». Diog. Laertj, x. 27.

2. «Τὸ λογικὸν ἐν τῷ θώρακι, ὡς δῆλον ἐκ τε τῶν φύβων καὶ τῆς χα-
ρᾶς». Diogene Laertjilū. x. 27.

3. «Ματαιάζουσιν οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν». A se vedé Diogene Laertjilū. x. 24.

4. «Ἐξ ἀτόμων συγκεῖσθαι λειοτάτων καὶ στρογγυλωτάτων» cum se exprimă Diogene Laertjilū. x. 24.

monstre că sufletele sunt nemuritoare, de orice acea nemurire ar fi contrară tuturor condițiilor unei divinități imutabile și eterne. Ea e uă superstițiune, care de multe ori împedică realizarea plăcerii, este un obstacol pus fericirii.

Raiul și iadul sunt pe pământ, ér nu într'ua viêtă viitoare, care nu există. Raiul este plăcerea liniștită, traiul fără supărări și fără durere, seninătatea înțeleptului epicureu. Iadul este frământarea cugetului, remuscarea, invidia, grija, superstițiunea¹.

Deii, déca există (căci ideiele religioase sunt universale), apoi sunt ca nisce agregări de atome, cu figură umană (cea mai desevêșită dintre toate formele): ființe eterne, neschimbătoare, bucurându-se d'ua fericire supremă și fiind demni de respectul ómenilor, dér fără calitățile și puterea ce le atribuie vulgul. Nu ei aú creatú acéstă lume imperfectă, unde nu întelnim de câtú amaruri, distrugere și mórte (cum mai cu sémă în omú se manifestă). Mundul nu e opera unei forțe abstracte, unei cauze inteligente. Deii trăiesc departe, în spațiurile ceresci dintre diferitele lumi (*τὰ μετακοσμία*, *intermundia*)², ca nisce ființe materiale și nepesători (*ἀπαθοί*) de sórta ómenilor séu de conducerea universului³. Nu trebuie dér ca, după mórte

1. A se citi cartea III din poema lui Lucrețiu *De rerum natura*.

2. A se vedé Ciceronis *De natura deorum*. I. 8. 18.

3. Democritus simulacra et Epicurus imagines (deorum) inducens, quodam pacto negat esse deos». Cicer. *De nat. deor.* II. 30. 76, și Varronis *Fragm.* 214. — «Primum Epicuri: nihil curare deum nec sui, nec alieni». Cicer. *De legib.* I. 7. 21. — «Omnibus superstitionis terroribus ab Epicuro soluti et in libertatem vindicati, nec metuimus deos, quos intelligimus, nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere, et pie sancteque colimus naturam excellentem atque præstantem». Cicer. *De nat. deor.* I. 20. 56. — «Dii, ut dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati». Cicer. *In Pison.* 25. 59. — «Epicurus deos, jocandi causa, induxit perlucidos et perflabiles et habitantes, tan-

(care e simpla suprimare a simțirii)¹, să ne temem de densesii, de ore-ce totul se distruge de uă potrivă, sufletul ca și corpul².

Vięta orî-cărei ființe vii e agitată de două afecte: plăcerea și durerea. Omul, ca și animalele, alege pe cea d'ântăi și evită pe cea de a doua, din instinct și fără ajutorul rațiunii. Scopul acestei vieți este fericirea, care constă în plăcere (*ἡδονή*)³. Și, fiind că Aristotele dividea plăcerile în două categorii, unele care urmăză după satisfacerea trebuințelor naturale (*καθισταμένης τῆς φύσεως*), altele care se nască din această satisfacere (*καὶ καθεστηκυίας*), de aceia, imitându divisiunea și termenii peripateticii, admise și densulă două feluri de plăceri: unele produse în miscare (*ἐν κινήσει*), altele în repaus (*ἐν στάσει, ἐν ἡμερίᾳ*), cele din urmă mai puternice de câtă cele d'ântăi⁴, cu specificarea că plăcerea stomacului e începutul și basa orî-cărei fericiri: *ἀρχὴ καὶ ρίζα παντὸς ἀγαθοῦ ἢ τῆς γαστρὸς ἡδονῆς*⁵.

quam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum, eosque habere putat eadem membra quæ nos, nec usum ullum habere membrarum». Cicer. *De divinât.* II. 17. 40. — «Monogramos deos et nihil agentes commentus est». Cicer. *De nat. deor.* II. 25. 59. — «Epicurus ex animis hominum extraxit radicis religionem, quum diis immortalibus et opem et gratiam sustulit». Cicer. *De nat. deor.* I. 43. 121. — «Epicurus de diis immortalibus non magno opere pugnat: tantum modo negare deos esse non audet, ne quid invidiæ subeat aut criminis». Cicer. *De nat. deor.* III. 1. 2. — «In libro quinto *De natura deorum*, Posidonius disseruit nullos esse deos Epicuro videri, quæque is de diis immortalibus dixerit invidiæ detestandæ gratia dixisse». Cicer. *De nat. deor.* I. 44. 123. — «Epicurus, balbutiens de natura deorum, etiam divinationem sustulit». Cicer. *De divinât.* I. 35. 39. 87. — «Nihil tam invidet, quam prædictionem rerum futurarum». A se vedé Ciceronis *De natura deorum.* II. 65. 162.

1. «Στέρησις αἰσθήσεως ὁ θάνατος». Diog. Laertiulă. x. 31. 32.
2. «Τὸ ἀφθαρτον οὐτ'αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὐτ'ἄλλω παρέχει».
3. «Ἡ ἡδονὴ μὲν ἀρχὴ καὶ τέλος ἐστὶ τοῦ μακαρίως ζῆν». A se vedé Diogene Laertiulu, liber x, cap. XXIV.
4. «Ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἡμερίᾳ ἐστίν, ἢ ἐν κινήσει».
5. A se vedé Ateneu, liber VII, cap. XI.

Plăcerile sunt egale între dênsele: pot¹ varia, d^{er} nu spori. Intre ele și durere nu există nici un^u termen^u de mijloc^u: înlăturarea s^{eu} lipsa de durerea este u^a stare de plăcere, é^r nu intermediară s^{eu} neutră. Astfel Epicur^u ține a se distinge de cirenaicⁱ, pe careⁱ numesce desfrânați (ἀσώτους), fiind^u că admitea^u numai plăcerea materială în miscare (μόνον ἡδονή ἐν κινήσει), pe când^u dênsul^u asocia și plăcerea în repaus^u (καταστημυτική), plăcerea intelectuală, sufletescă, produsă pe de u^a parte de netemerea de d^{ei} și de m^{or}te, pe de altă parte de continua amintire a plăcerilor trecute și de speranța celor viitoare¹. Cu modul^u acesta, înțeleptul^u epicure^u, chiar^u de s^{ar}ă afla în mijlocul^u torturilor, totuși n^{ar}ă înceta de a fi fericit^u².

Practicarea virtuții și bunele moravuri sunt^u admise nu ca scop^u, ci ca mijloc^u ajutător^u pentru realizarea plăcerii. Justiția e un^u contract^u de folosință, care ne asigură linistea; injustiția este un^u rău, numai fiind^u că ne espune la bănuielⁱ, la ură din partea altora, la pedepsa legilor³. Coragiul^u, cumpătarea și cele-l-alte virtuți sunt^u tot^u atâtea mijl^oce d^a ne procura stima concetățenilor, siguranța traiului și diferite alte plăceri.

Scopul^u vieții, fericirea supremă, fiind^u plăcerea, înțeleptul^u cată să înlătore orⁱ-ce durere. Déca nu p^ote, atunci — de cât^u să trăiescă amăr^êt^u și chinut^u, adică contrar^u naturii — să prefere m^{or}tea (care nu este un^u rău)⁴, căci e liber^u să é^să din ac^éstă lume ca de la un^u spectacul^u, după opiniunea lui Democrit^u că «ó

1. «Bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere». Ciceronis *De finibus*. II. 32. 104.

2. «Κἄν στρεβλωθῆ ὁ σοφὸς εἶναι αὐτὸν εὐδαίμονα». Diogene Laertii^u. x. 26. — Ciceronis *Tusculanæ quæstiones*, II. 7. 17. și 19. 44: v. 26. 73; *De finibus*. v. 27. 80; *In Pison*. 8. 42.

3. A se vedé Diogene Laertii^u. x. 36. 37.

4. A se vedé teoria stoică de mai sus^u, pagin^ele 277 și 278.

κόσμος σκηγή, ὁ βίος πάροδος· ἤλθες, εἶδες, ἀπῆλθες»¹. Fiindă că ênsă nu există de câtă acéstă viétă terestră și nimică altă după mórte, totă e mai bine pentru omă sě caute a trăi, nu ca ciniciî² în privațiune, ci uă viétă îndulcită prin ospețe cu amiciî³, prin petreceri și pre-âmblári, prin totă felulă de comodităři și fapte desfētátore; sě guste tóte plăcerile, retrasă de sgomotă (τάραχος) și de afacerile publice⁴, evitândă oră-ce neastêmpêră și oră-ce supêraré, procurândă'și linistea sufletulă (ἀοχλησία sěú ἀταραξία τῆς ψυχῆς) și sănétatea corpulă (ὕγεια τοῦ σώματος) prin neobosire (ἀπονία).

Pe lângă operele mențiunate, Epicură mai compusesese numeróse volume⁵ (pêně la 300), într'ună stilă neglesă, din cauza pripei cu care le scrisese. Ele aă fostă ună obiectă constantă de combatere din partea celor-l-alte scóle filosofice, ér la Romană din partea eclecticulă Cicerone⁶.

1. A se confrunta Lucrețiu, *De rerum natura*. III. vers. 195.

2. «Οὐδέ κινεῖσιν». Diogene Laerțiu, liber XI. 26.

3. «Omnium rerum, quas ad beate vivendum sapientia comparaverit, nihil esse majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius, etc.». A se vedé Ciceronis *De finibus*. I. 20. 65.

4. «Οὐδέ πολιτεύεσθαι, οὐδέ τυραγνεύειν». Diog. Laert. X. 26. — A se confrunta P. Gassendi *De vita, moribus et placitis Epicuri* seu Animadversiones in libr. X Diogenis Laertii. Lyon. 1649.

5. Intre care *Despre golă și atome* (Περὶ κενοῦ καὶ ἀτόμων), *Despre iubire* (Περὶ ἔρωτος), *Despre deî* (Περὶ θεῶν), *Despre destină* (Περὶ εἰμαρμένης), *In contra naturalistilor* (Πρὸς τοὺς φυσικοὺς), *Despre producere și corupere* (Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς), *Despre vedere* (Περὶ τοῦ ὁρᾶν), *Despre imagină* (Περὶ εἰδώλων), *Despre plăcere* (Περὶ ἡδονῆς), *Despre închipuire* (Περὶ φαντασίας), *Despre zelă sěú scopulă vieți* (Περὶ τέλους), *Despre justițiă și cele-l-alte virtuți* (Περὶ δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν), *Despre daruri și grațiă* (Περὶ δώρων καὶ χάριτος), *Despre vieți* (Περὶ δίων), *Despre alegere și evitare* (Περὶ αἰρέσεως καὶ φυγῆς), *Epistole* (Ἐπιστολαί), și multe altele, enumerate de Diogene Laerțiu în liber X.

6. «De sanctitate, de pietate adversus deos libros conscripsit. At quo modo in his loquitur? Ut Coruncanium aut Scaevolam, pontifices maximos te audire dicas, non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem, nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus deo-

Epicurū avu mulțime de adepți, dintre care vomă menționa pe cei mai însemnați.

§ LVIII. SUCCESORII LUI EPICURŪ.

METRODORUS (Μητρόδωρος)¹, născutū la 330 a. Cr., și pe care Epicurū l'arū fi lăsatū ca succesorū, de n'arū fi muritū cu 7 ani înainte de dēnsulū (la 277 a. Cr.), profesā în Lampsacū și duse uā vieță cu totulū frugală². Elū completase canonica maiestrului, specificāndū că dintre sufletū și corpū, ambele materiale, tōtā importanța o are celū din urmă, ca reședință a simțurilor. Sufletulū nu pōte gusta plăceri intelectuale și morale, de cātū numai prin intermediulū, prin organele corpului și cāndū carnea e sănētōsā, linistitā, satisfăcutā (τὸ σαρκὸς εὐσθατὲς κατάστημα). Dintre numeroșele scrieri, ce i-se atribuie³, unele figurēzā printre manuscrisele pe papirū, găsite în săpăturile de la Erculanū și publicate la Neapole între 1802-1855, în xi volume, sub titlulū de *Herculaniensia volumina*.

rum immortalium templa et aras everterit». Cicer. *De nat. deor.* i. 41, 115.—«Etiam liber est Epicuri *De sanctitate*. Ludimur ab homine non tam faceto, quam ad scribendi licentiam libero». Cicer. *De nat. deor.* i. 44. 125.—Epicuri liber *De summo bono* (Περὶ τέλους), qui continet omnem eius disciplinam: loci ex eo a me in latinum conversi». Cicer. *Tuscul. disputationes.* iii, 18. 41.—Despre dēnsulū Cicerone mai vorbește adesea în *Academicæ questiones*, *De officiis*, *De senectute*, *Brutus*, *Ad familiares*, etc.

1. Care nu trebuie confundatū cu Metrodorū din Scepsi (orașū în Misia), oratorū și filosofū academicū, nici cu Metrodorū din Stratonicia (orașū în Caria), scolarulū lui Carneade. Cf. Ciceronis *De oratore.* i. 11. 45 și *Academic.* ii. 6. 16 și 24. 78.

2. Ast-felū se văieta că cheltuiesce unū asū pe zi, cāndū lui Epicurū îi ajungea și mai puținū.

3. Precum *In contra medicilor* (Πρὸς τοὺς ἰατροὺς), *Despre simțuri* (Περὶ αἰσθήσεων), *Despre māriniimiā* (Περὶ μεγαλοψυχίας), *In contra dialecticilor, sofistilor și a lui Democritū* (Πρὸς τοὺς διαλεκτικούς, σοφιστὰς καὶ Δημόκριτον), *Despre îndrumarea către înțelepciune* (Περὶ τῆς ἐπὶ σοφίαν πορείας), etc.

TIMOCRATES (Τιμοκράτης), pe care fratele său Metrodorū îl critica, fiindū că se îndouia despre aserțiunea lui că numai stomaculū e criteriulū cu care se mēsōră totū ce contribuie la fericirea omulū¹.

Ca epicurei se mai distinseră cei următori:

AMYNOMACHUS (Ἀμνόνμαχος) din Lampsacū, intimulū și unulū din eređii lui Epicurū.

ATHENÆUS, SANDES (din Lampsacū), MELAS și LEUCUS (din Alesandria), DEMETRIUS (din Laconia) și ORION.

COLOTES (Κολώτης), în contra căruia e îndreptatū unulū din tractatele filosofice ale lui Plutarcū.

IDOMENEUS (Ἰδομενέες) din Lampsacū.

POLYÆNUS (Πολύαινος) din Lampsacū, matematicū (geometru), care, pentru amiciția și după stăruințele intimulū său Epicurū, renunță la studiu, din causă că sciința admite divisibilitatea pēnē la infinitū a materiei, pe cândū doctrina epicureă o mārginia, admitēndū corpuscule indivisibile (ἄτομα)².

LEONTEUS (Λεοντέες) din Lampsacū și femeia lui THEMISTA (Θεμιστά), cărora maiestrulū le adresase diferite epistole³.

METRODORŪ din Stratonicia, care în urmă trecu la scōla academică.

§ LIX. DIONISIU, ERMARCŪ ȘI ALȚI EPICUREI.

DIONYSIUS (Διονύσιος) din Eraclea (în provincia Pontulū) — după ce ascultase mai întâiū pe concetățenu'i Eraclide Ponticulū, apoi pe Alexinū din Elida și pe Menedemū din Eretria, în fine pe stoiculū Zenone—sus-

1. «Accusat Metrodorus Timocratem, fratrem suum, quod dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri». Ciceronis *De natura deorum*. I. 40. 113.

2. A se vedē Ciceronis *De finibus*. I. 21. 68.

3. Reproduse de Diogene Laertilū, lib. X.

țină că fericirea constă în virtute. Mai târziu, nemulțumită cu teoriile stoice, mai cu seamă de cândă începuse a suferi de rēnichī și de durerea ochilor, se converti la doctrinele epicureie (de unde și poreclăi de μεταθήμενος), afirmându că durerea nu e ce-va indiferente și că fericirea supremă, scopul vieții umane, este plăcerea: τέλος εἶπε τὴν ἡδονήν. Cu tōte acestea, la etatea de 80 anī, muri cu multă tăria de caracterū, ca unū filosofū stoicū, prin nemāncare.

HERMARCHUS (Ἑρμαρχος¹) din Mitilena succese în capul scōlei din Atena, după mōrtea și conformū testamentulū lui Epicurū. Elū combātu, în scrierile lui, doctrinele pitagorice, academice și peripatetice, ca contrare sistemei materialiste a maiestrului, și adresă amicilor xxiv *Epistole* despre ideiele lui Empedocle².

Lui Ermarcū îi succese POLISTRATUS (Πολύστρατος), acestuia DIONYSIUS (Διονύσιος), ér lui Dionisiu BASILIDES (Βασιλίδης).

Intre adeptii lui Epicurū mai figuréză: APOLLODORUS (Ἀπολλόδορος), care scrisese peste XL de volume; DIOGENES (Διογένης) din Tarsū și DIOGENES din Seleucia, ér în epoca romană se distinseră Fedru, Zenone Sidoniulū și Filodemū din Gadara³.

Epicurismulū dură încă, fără modificări însemnate, din cauza respectului aprōpe fanaticū ce sectarii aveau către Epicurū, apoi fiindū că ideielei generale ereau puține și ușorū de înțeleșū.

1. Acestū nume e datū și fără ρ, sub forma de Hermachus.

2. Sub titlurile următore Περὶ τῶν μαθημάτων, Πρὸς Πλάτωνα, Πρὸς Ἀριστοτέλην, Ἐπιστολικά περὶ Ἐμπεδοκλέους. A se vedé Diogene Laertilū, ibid. și Ciceronis *De natura deorum*. I. 33. 93.

3. A se vedé mai josū *neo-epicurismulū* la Romani.

§ LX. RESUMATŪ COMPARATIVŪ.

Stoicismul ū epicurismul ū suntu sisteme contim-purane, care — de ū nu aū sublimitatea scólelor academie ū peripatetică — presintă unū interesū realū.

Celū d'ântaiū înaltă pe omū ū 'i întăresce simūimântulū demnităūii, prin avântulū raūiunii ū prin quasidevinisarea virtuūii; celū de alū douilea îlū scapă de superstiūiune, dér îlū degradă la trépta animalelor, stingându'i din sufletū orū-ce idealū ū orū-ce credinūă în puterea raūiunii. Zenone inspirase discipulilor lui uă forūă de neînvisū ū unū coragiū nestrămutatū în contra isbirilor sórtii; Epicurū înculcase într'ai lui gustulū bunului traiū, oportunismulū séū acomodarea (în tóte împrejurările) cu toūi ómenii ū cu tóte opiniunile, moliciunea ce aducū plăcerile.

De ū cu totulū opuse în principie, ele ênsé posedū următóarele puncte comune :

amêndoué suntu ca uă continuare firéscă a scólelor cinică ū cirenaică ;

amêndoué desvoltă de preferinūă partea practică a filosofiei, făr'a escluce cu totulū pe cea teoretică;

amêndoué admitū sinuciderea, de ū pentru motive contrare, una cândū filosofulū nu mai póte practica virtutea, alta cândū nu mai póte gusta plăcerea;

amêndoué suntu formate nu ca unū totū naturalū ū organicū, ci în modū artificialū ū mecanicū, prin combinarea de principie împrumutate de la alte scóle anterióre ;

amêndoué esercitară, chiarū de la începutū, uă influinūă puternică ū durabilă, absorbindū preocupările multor cugetătóri spre a se combate cu înverūunare.

CAPITULUL XII.

§ LXI.

NOUELE ACADEMIİ.

Ideiele socratice, combinate cu dezvoltarea ce le deseră Platone și Aristotele, produsерă media și noua academiă, care pună în evidență incertitudinea cunoștințelor umane, ceia-ce e uă varietate a scepticismului¹.

Crantoră trece dreptă inițiatoră ală celei de a doua academiі, dér ea fu dezvoltată și renumită de Arcesilaū.

Pe de uă parte rigórea dogmatismului stoicū, pe de alta criticele amare, îndreptate de Zenone și de Crisipū în contra lui Platone, siliră pe succesoriі lui a examina sistema stoică, și de aci resultă unū felū de îndouielă, care deosebesce nouele academiі de fundatorulū scólei cu acéstū nume.

§ LXII. ARCESILAŪ. SECUNDA SĒU MEDIA ACADEMIĂ.

ARCESILAUS (Ἀρκεσίλαος)², din Pritana³ (Eolida), născutū pe la 316 a. Cr., studiase retorica și matematica în scóla filosofului Autolicu, concetățenulū sēu (cu care călătorise pēnē în orașulū Sardes), geometria cu Ipo-

1. «Academicici prudenter a rebus incertis assensionem cohibuerunt.» Cicero. *De nat. deorum*. I, 1. 1;—«Academicis mos fuit occultandi sententiam suam». *Fragm.* p 471.—«Academicici id habent decretum (δόγμα) nihil posse percipi». *Acad.* II, 9, 29.—«Conantur ostendere esse aliquid perspicui, verum aliud quidem impressum in animo atque mente, neque tamen id percipi ac comprehendere posse». *Ibid.* II, 11, 34.—«Volunt efficere iis omnibus, quæ visa sint, veris adjuncta esse falsa, quæ e veris nihil differant: ea quum talia sint, nihil posse comprehendere». *Ibid.* 13, 42.

2. Sive Arcesilas.

3. A se vedé Diogene Laertīulū, lib. IV, cap. VI.

nică (*Ἰππώνικος*) și muzica sub Xantu Atenianulă. Ducându-se la Atena, citi cu tragere-de-inimă scrierile lui Pirone și pe ale lui Platone, apoi ascultă pe Teofrastă și Polemone, în fine pe Crantoră, împreună cu Zenone, ală cărui spirită sistematică și novatoră îlă așită la contradicere. Arcesilau, care poseda uă mare abilitate în dialectică, urmă lui Sosicrate în capulă scôlei fundate de Platone și desvoltă uă sistemă diferită, numită academia mediă, spre deosebire de aceia, care se va ivi mai târziu. Mórtea lui Arcesilau se pune pe la anulă 241 a. Cr.

În predare, elă nu proceda prin întrebări și prin răspunsuri ca Socrate, nici prin cuvântare continuă¹ ca Platone, nici prin convorbiri ca Aristotele, ci unii dintre auditori își esprimaă părerile, pe care apoi densusulă le combătea, ast-felă cum făceaă sofistii², mai cu sémă renumitulă Gorgia³.

Printr'ua dialectică subtilă, elă puse la îndouielă principalele doctrine dogmatice, ca să provóce cercetări mai aprofundate și, în scopulă acesta, întroduse metoda disputării⁴. Mai ântaiă atacă represintarea însoțită de concepțiune, așa numită *φαντασία καταληπτική*, pronată de Zenone și admisă de densusulă ca *κριτήριον ἐν θέσει*, de și o nega *ἐν ὑποθέσει*⁵. Apoi, preocupată de neîntrerupta combatere a propozițiunilor stoice, spre

1. Ceia-ce în latinesce se dice *oratio perpetua, lectio*.

2. A se vedé Diogene Laertiulă lib. iv, cap. XLIV. — «Instituit ut ii, qui se audire vellent, non de se quærent, sed ipsi dicerent quid sentirent; quod, quum dixissent, ille contra; sed eum qui audiebant, quoad poterant defendebant sententiam suam». Ciceronis *De finibus*, lib. II. I. 2.

3. A se vedé paginelle 136-138 de mai susă.

4. Diogene Laertiulă, lib. iv. 28; Plutarchi. *Adversus Coloten*. 27. Ciceronis *Quæst. academicæ*. I. 12 și II. 6; *De finibus*, lib. II. 1.

5. Ciceronis *Quæstiones academicæ*. II. 24; Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*. VII. 156—408.

a le pune în contradicere cu propriile raționamente ale aceleiași scóle, Arcesilaū fu condusū la unū scepticismū generalū, în ce privesce ființa absolută și substanța lucrurilor, astū-felū că negă esistența unui criteriu îndestulătorū pentru găsirea adevărului¹.

Admise dér, ca termenū cu totul contrarū stoicilor, ἀκαταληψεία, adică incomprehensibilitatea, neputința de a se percepe, cunósce și înțelege lucrurile cu certitudine². Ca uă condițiune esențială a înțelepciunii, elū recomandă suspendarea judecătii apodictice (ἀφασία, ἐποχή), cum susțineau și scepticii³, ca singurū mijlocū de a asigura repausulū, linistea completă a sufletului.

În partea practică, admise verosimilitatea și probabilitatea, adică aparințele apropiate de adevărū și probabile, în lipsa celor certe: ele potū servi dreptū normă conduitei umane, mântinēndū ênsē valabilū principiulū că omulū trebuie să se conforme rațiunii (τὸ εὖλογον).

Ast-felū spiritulū de îndouielă și de esaminare se manifestă cu modestiă, printr' uă sfielă care tinde a limita pretensiunile rațiunii filosofice.

Succesorii imediați ai lui Arcesilaū fură pe rōndū:

LACYDES din Cirena, care mai în urmă va deveni capulū unei noui academiī.

TELECLEUS (Τηλεκλέης) din Focida, discipululū lui Lacydes, împreună cu EVANDER (Ἐβανδρος) din Focida.

1. Acestū scepticismū își avea sorgintea în disimularea intenționată seū ironia lui Socrate, în subtilitățile scólei eleatice și în dialectica lui Platone. A se vedé părțile relative.

2. «Arcesilas negabat esse quidquam quod sciri posset: ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. Sic omnia latere in occulto!». Ciceronis *Acadēmicę disputationes*. I, 12, 45.

3. «Arcesilas sapientis hanc censet vim esse maximam, Zenoni assentiens, cavere ne capiat, ne fallatur videre». Ciceronis *Acadēmicę disputationes*. II, 20, 66.

HÈGESINUS (Ἠγῆσίνοϛ) din Pergamŭ, discipululŭ lui Evandru, se distinse pe la anulŭ 185 a. Cr.¹

§ LXIII. LACIDE. TERȚIA SÈU NOUA ACADEMIĂ.

După cum teoriile lui Platone, combinate cu scepticismulŭ, dedeseră nascere mediei academiï, totŭ astfelŭ apropiarea lor de cirenaici sèu de epicurei produse a treia sèu noua academiă².

LACYDES (Λακίδης) din Cirena³, studiosŭ din tinerețe, atrăgătorŭ în vorbire și d'ua rară serioșitate, succese lui Arcesilaŭ și profesă 26 ani, lângă localulŭ vechiei Academiï, în grădina cumpărată de regele Atalŭ și pe care o numiaŭ Λακίδιον. In etate destulŭ de înaintată, elŭ aprofundă studiulŭ geometriei, modifică ideiele platonice, combinându-le cu scepticismulŭ predecesorului, adoptă bunurile esteriore ca factori pentru adevărata fericire, și astfelŭ continuă sistema pe care o inauguraseră Arcesilau⁴.

In capulŭ nouei academiï urmară Telecle și Evandru, acestuia Egesinŭ, căruia i succese Carneade.

§ LXIV. CARNEADE.

CARNEADES (Καρνεάδης) din Cirena⁵, născutŭ pe la a-

1. A se vedé Ciceronis *Academicæ disputationes*. II. 6, 16.

2. Cicerone amintesce numai două Academii, pe cea vechiă a lui Platone, și pe cea nouă, fundată de Arcesilau. Unii admitŭ trei: vechiă (a lui Platone), mediă (a lui Arcesilau) și nouă (a lui Carneade). In fine, alții numără ca a patra pe a lui Filone și Carneada, ca a cincia pe a lui Antiocŭ din Ascalonŭ.

3. A se vedé Diogene Laerțitulŭ, lib. IV, cap. VIII.

4. «Arcesilæ ratio proxime a Lacyde solo retenta est». A se confrunta Ciceronis *Academicæ disputationes*. II, 6, 16.

5. Diogene Laerțitulŭ, lib. IV, cap. IX.; Ciceronis *De oratore*. II, 37, 155 și Ciceronis *Tusculanæ questiones*. IV. 3, 5.

nulă 215 a. Cr., mai întâi studiă în școala stoicilor, apoi deveni scolarul și în urmă succesorul lui Egeșin în capul noii școli academice. La 155 a. Cr., fu trimis la Roma, ca delegat din partea Atenienilor, împreună cu Diogene Babiloniul și Critolaș¹. Aci, de și în etate de 60 ani, produse uă admirațiune generală, prin elocința'i dialectică și în special prin metoda'i quasi-sofistică de a improvisa cuvântări și prelegeri despre subiectele ce i-se propuneau seă despre întrebările ce'i făceau ascultătorii². După ce se întorse în patriă, muri de 85 ani la 130 a. Cr.³.

Din cauza combinării teoriilor platonice cu cele aristotelice, epicureie și pironice, Carneade (ér nu Licide) se consideră ca fundator al celei de a treia seă noii academii.

Elă își îndreptă scepticismul în contra lui Crisipă⁴, ajutat de uă mare forță logică și oratorică.

Pornind de la îndouita relațiune, ce are represintarea (φαντασία) mai întâi cu obiectul (τὸ φανταστόν), apoi cu subiectul (ὁ φαντασιούμενος), contestă, prin ingeniose

1. A se vedé paginile 263 și 290 de mai sus.

2. «Recentior Academia, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii Carneades». *De oratore*. III 18. 68—«Homo omnium in dicendo acerrimus et copiosissimus». Ibidem, lib. II, 45. — «Carneades eloquens et in dicendo suavissimus atque ornatus». Ibid. 11, 49. — «Carneadis vis incredibilis dicendi et varietas, qui nullam unquam in illis disputationibus rem defendit». Ibid. II, 38, 161.

3. Cicerone afirmă că trăise 90 de ani.—«Diu Academiam tenuit, nam nonaginta vixit annos». *Academ. questio*. II, 6, 16.

4. De aceia și dicea că elă n'ară fi fostă ce este, de n'ară fi existat Crisipă: Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρῖστος, οὐκ ἂν ἦν ἐγώ.—«Ratio contra omnia disserendi nullamque rem aperte iudicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata a Carneade». Cicerone *De nat. deor.* I, 5. 11.—«Morem socraticum, in omni disputatione quid esset simillimum veri quaerendi, Carneades acutissime copiosissimeque tenuit». Ciceronis *Tuscul. quest.* V 4, 11.—«In ἑποχῇ minus bene sibi constitit quam Arcesilas, ut nonnulli existimant». Ciceronis *Academ. disput.* II, 18, 59.

argumente, posibilitatea orî-cărei cunósceri obiective.

Sub punctulú de vedere obiectivú, cunoscința nu póte fi adevărată orî falsă, fiindú că nici simțurile, nici inteligința nu ne daú unú mijlocú sigurú (*κριτήριον*) pentru veritatea obiectivă¹. Sub punctulú de vedere subiectivú, lucrurile rămânú a fi nu adevărate, ci verosimile, așa cum aparú individului: cu alte vorbe, caută să ne mulțămimú numai cu probabilitatea (*τὸ πιθανόν*)² în trei diferite grade³, de óre-ce nu e posibilă certitudinea. Acéstă teoriă s'a numitú *probabilismulú* lui Carneade.

Asemenea atacá, în tóte aménuntele, teologia stoică, arétându că dumnezeú nu póte fi consideratú ca animalú (*ζῶον*), fiindú că nu i-se póte aplica nici una din formele séu ideiele ontologice și morale⁴. Prin demonstrațiuni victorióse⁵, elú dovedi vițiele și absurditatea antropomorfismului⁶. Contrariu opiniunilor stoice, susținu esistența unui dreptú particularú. Prin opunerea justiției civile la cea naturală séu a prudenței la moralitate, scóse la lumină firea acțiunilor umane; dér, neresolvându contradicerea aparinte a acestor doué legi, compromise noțiunea datoriei și a moralei, de și caracterulú și propria lui conduită ereaú în totulú conforme cu dênsele⁷.

1. «Semper Carneades προβολήν pugilis et retentionem aurigæ similem facit ἑποχή». Ciceronis *Ad Athicum*. xiii. 20. 3.

2. A se vedé Ciceronis *Quæstiones academicæ*, lib. ii, 10.

3. Numite ἔμφρασις séu πιθανή φαντασία, apoi ἀπερισπαστός, în fine διεξωδημένη séu περιωδημένη φαντασία. Sextus Empiricus *Adversus mathematicos*. vii. 159, 161, 167; Eusebii *Præparatio evang.* xiv. 7.

4. «Carneades contra Stoicos eorumque de deo doctrinam ita multa disseruit, ut excitaret homines non secordes ad veri investigandi cupiditatem». Ciceronis *De natura deorum*. i, 2, 4.

5. Ciceronis *De natura deorum*. iii. 12; *De divinatione*. ii. 3.

6. «Dicebat ne Apollinem quidem futura posse dicere, nisi ea, quorum causas natura ita contineret, ut ea fieri necesse esset». A se confrunta Ciceronis *De fato*. 14, 32.

7. Lactantius, *Divinæ institutiones*. v. 14, 16, 17; Quintilianú. xii; Ciceronis *De legibus*. 13 și *De finibus*. ii. 18.

După Carneade, binele supremă, adică fericirea omului în vieță, constă din unirea virtuții cu plăcerea, din satisfacerea trebuințelor naturale, unită cu practicarea virtuții¹, conformă opiniunilor susținute și propagate de către contimpuranii lui CALLIPHON², DIODORUS³ și DINOMACHUS⁴, ceia-ce pregăti calea eclecticismului romană⁵.

Lui Carneade îi urmară. în conducerea scôlei academice, scolarii lui, AESCHINES și CHARMADAS, pe la anulă 645 de la fundarea Romei⁶.

1. «Aristippo voluptas, Hieronymo doloris vacuitas, Carneadi frui principiis naturalibus esset extremum». Cicero *De finibus*, lib. II, cap. XI. 35.—«Carneades non quo probaret, sed ut opponeret Stoicis, introducebat summum bonum esse frui iis rebus, quas primas natura conciliavisset». Cicer. *Academ.* II. 42, 131.—«In finibus bonorum hic quoque est: nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat». Ciceronis *Tusculane disputationes*. III. 30, 84.

2. Califone (Καλλίφων). contimpurană cu Carneade, cu Diodoră și cu Dinomacă, concilia morala stoicilor cu a epicureilor, susținendă că practicarea virtuții trebuie aliată cu plăcerea, spre a produce adevărata fericire.—«Calliphon voluptatem et honestatem finem esse censuit». Cicer. *Academ.* II. 42, 131.—«Adjunxit ad honestatem voluptatem». Ciceronis *De finibus*. II, 6, 19.

3. «Calliphon, Diodorus ad honestatem aliud adjungunt, quod ex eodem genere non sit». Cicer. *De finibus*. IV. 18, 49.—«Calliphon et post eum Diodorus, quum alter voluptatem adamavisset, alter vacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est a Peripateticis laudata maxime». Cicero. *De finibus*. V. 25, 73.

4. «Voluptas adjungi potest ad honestatem, ut Calliphonti Dinomachoque placuit». Cicer. *De finibus*. V. 8, 21.—«Calliphon et Dinomachus voluptatem cum honestate copulavit». Cicer. *Tuscul.* V. 30, 85.—«Reprehendendos Calliphontem et Dinomachum judico, qui se dirempturos controversiam putaverunt, si cum honestatem voluptatem, tanquam eum homine pecudem copulavissent». Ciceronis *De officiis*. III, 33, 119.—Cf. Clementis Alexandrini *Stromata*. II, § 127, 128.

5. Acastă contopire, acastă alegere de idei din diferite sisteme, potrivită firii Romanilor și epoei în care se produse, luă numirea de eclectică (de la ἐκλέγειν, a alege).

6. Ciceronis *Academice questiones*. II. 6, 16; *De oratore*. I, 11, 45.—«Carneades noster dicere solebat Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere». Ciceronis *Orator*. 16, 51.—«Charmadas, summus homo et divina prope memoria». A se vedé Ciceronis *De oratore*. II, 88, 360.

§ LXV. CLITOMACŪ ȘI FILONE.

CLITOMACHUS (Κλειτόμαχος) din Cartaginea¹, care în limba patriei se numia Asdrubale, merse la Atena în etate de 40 ani și ascultă pe Carneade, căruia'i succese în capulū nouei academiī la 129 a. Cr. In peste 400 volume, mai tôte perdute pentru noi, elū desvoltase fôrte pe largū argumentele sceptice ale lui Carneade, în comparațiune cu preceptele stoicilor și peripateticilor². Lui îi succese METRODORUS din Stratonicia, fostū epicureū, apoi elevū alū lui Carneade³.

Dogmatismulū și scepticismulū stoicilor începu a'și slăbi, treptatū și pe nesimțite, faimósa rigóre primitivă prin doctrinele filosofilor Filone din Larisa și Antiocū din Ascalonū.

PHILON (Φίλον) din Larisa, discipululū și succesorulū lui Clitomacū⁴, profesă la Roma (unde fugise în timpulū resbelului cu Mitridate, pe la anulū 100 a. Cr.⁵) și aci, între alții, avu ca elevū pe Cicerone, pe care'lū inițiă în principiile filosofiei academice. Uniū îlū consideră ca fundatorū alū unei a *patra* academiī, pentru mai multe reforme restrictive. In adevărū, scepticismulū lui se limită numai la combaterea metafisicei stoice și a pretinsului criteriu pentru cunoscintă⁶; ase-

1. A se vedé Diogene Laertiulū, liber vi, cap. x.

2. «Carneades Calliphontis sententiam (de finibus bonorum) ita studiose defensitabat, ut eam probare etiam videretur, quam Clitomachus affirmabat nunquam se intelligere potuisse quid Carneadi probaretur». Ciceronis *Academ quæst.* II, 45, 139.

3. A se vedé Ciceronis *De oratore.* I 11, 45.

4. A se vedé Ciceronis *Academicæ disputationes.* II, 6, 17.

5. «Prin eps Academiæ (novæ), Philo, Mithridatico bello, Athenis profugit Romamque venit». Ciceronis *Brutus.* 89, 306.

6. A se vedé Ciceronis *Quæstiones academicæ.* II. 6.

menea mărgini sfera logiceî¹; apoi reduse filosofia morală la unŭ obiectŭ de învățământŭ popularŭ; în fine, se sili să probeze că vechia și noua academiă ereaŭ una și aceiași, în ce privesce îndouieŭla despre certitudinea cunoscinței abstracte².

La Roma profesase atâtŭ filosofia, câtŭ și retorica³, împodobindu'și prelegerile cu diferite exemple, cu citarea de sentințe epicureie și cu intercalarea de versuri.

§ LXVI. ANTIOCŪ ȘI ERACLITŪ TIRIANULŪ.

ANTIOCHUS (Ἀντίοχος) din Ascalonŭ, de uă fire blândă, ascultase prelegerile lui Filone. Generalulŭ romanŭ Lucius Lucullus îlŭ luă pe lângă densusulŭ în espedițiunele'i din Siria, unde și muri⁴.

Elŭ profesă la Atena, în localulŭ numitŭ πτολεμαϊόν, unde 'lŭ ascultase Terențiu Varone. Cicerone, în călătoria'i din orientŭ (la anulŭ Romei 675), îlŭ ascultă vr'o 6 luni, împreună cu fratele său Quintu, cu M. Pisone și cu Titu Pomponiu Aticu⁵. Asemenea mai predase lecțiunii la Alesandria și la Roma.

De și se ocupase cu scepticismulŭ încă din tinerețe, totuși găsi în conștiința morală uă trebuință imperioasă și unŭ stimulentŭ puternicŭ de a i-se opune. De aceia îmbrățișă noua Academiă și se sili a demonstra uni-

1. A se vedé Ciceronis *Quæstiones academicæ*. II. 28.

2. Cicero, *Quæstion. academ.* II. 5—23; Sextus Empiricus, *Hypotypos.* I. 220. 235; Stobeu, *Eclogæ ethicæ*. II. Acéstă aserțiune fu combătută de Antiocŭ din Ascalonŭ, elevulŭ lui.

3. «Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tralere, alio philosophorum». A se consulta Ciceronis *Tusculanæ disputationes*. II. 3. 9.

4. Ciceronis *Academ. quæstion.* II, 2, 4 și 4. 10, apoi 19. 61.

5. A mea edițiune din *Istoria literaturii latine*, pagina 83.—Ciceronis *De finibus*. V. 1. 1 și 2, 6; *Brutus*, 91, 305.

tatea doctrinei la toate scólele academice, peripatetice  i stoice, relativ  la moral ¹, neadmi end  între d nsele alt  opozi iune, de c t  numai în expresiuni, în termeni². Fără temei  unui l'au considerat  ca fundator  al  unei a *cincia* academi , căci se apropi  mai mult  de stoici, pentru că recunoșce, ca  i d n ii, ce-va sigur  în cunoa tin a uman   i respinge probabilismul carneadic .

 n sistema lui moral , Antioc  da iubirea-de-sine (egoismul) ca cel  d' nt iul mobilul al  omului  i al  animalelor, acțiunea acestui principiu p r ndu'  la începutul instinctivă, apoi  nso it  de cona in   i de ra iune: teoria care modifica  i atenua f rte mult  în-sa i basa stoicismului³.

Relativ  la binele suprem , el  combină opiniunea lui Aristotele cu a lui Polemone⁴.

HERACLITUS Tyrius, care ascultase mul i ani pe Clitomac   i pe Filone, fu amic  intimă cu Antioc , d r nu se distinse prin scrieri de valoare⁵.

1. De aceia  i Bo thius (*De diis*)  ice despre d nsul  că erea «partim Stoicus, partim Academicus».

2. «Academiae nova correctio, veteris Academiae potius, quam aliqua nova disciplina putanda, ut placebat etiam Antiocho». A se confrunta Ciceronis *Academicae quaestiones*. I, 12, 43, 46.

3. Ciceronis *Quaestiones academicae*. I. 4; II, 4, 7, 1, 11, 13, 8, 22, 34, 35, 43; *De finibus*. II. 3, 8, 25; V. 3. 7, 8, 9, 11, 21; *De natura deorum*. I. 7; Sextus Empiricus, *Hypotypos*. I. 233.

4. «Antiochus antiquorum Peripateticorum sententiam de summo bono mihi videtur persequi diligentissime, quam eandem Aristotelis fuisse et Polemonis docet» Cic. *De finibus*. V. 5, 14; 6, 16.

5. A se ved  Ciceronis *Academicae quaestiones*. II, 4. 11.

PARTEA A PATRA.
EPOCA III A FILOSOFIEI ANTICE.
CAPITULUL I.

RENOUIREA VECHIELOR DOCTRINE ȘI AMESTECULŢ LOR
CU CREDINŢELE ORIENTALE. FILOSOFIA LA ROMANI. PĂRINŢII BI-
SERICII CRESTINE.

(300 a. Cr.—750 p. Cr.)

§ I.

După ce lupta dintre scepticismă și dogmatismă încetase, făr'a fi deslegatŢ marea problemă a găsirii unui criteriŢ sigurŢ, unui principiŢ solidŢ pentru orŢ-ce cunoscinŢă în genere și pentru filosofă în parte, observarea consciinŢei morale pusese și mai în evidenŢă necesitatea unei certitudini. ScepticismulŢ nu mai absorbi debaterile scŢlelor academice, dŢr se ivi într'ale medicilor empirici și produse nouŢ cercetări dogmatice, basate pe contemplarea absolută și favorisate nu numai de amesteculŢ ideielor grece cu credinŢele popŢrelŢ orientale, dŢr și de următŢrele trei evenimente, care determină sub-divisiunile acestei epoce:

1°. Cuceririle lui Alesandru-celŢ-mare și fundarea în

Egiptu a oraşului Alesandria, unde dinastia Lagiţilor isbuti să védă înflorindü uă scólă literară şi filosofică, numită «prima scólă alesandrină», căreia îi urmă uă a doua, şi a *neo-platonice*, şi uă a treia *alesandrino-ateniană*.

II°. Cuceririle Romanilor, care adoptară mai tóte sistemele pên'aci cunoscute şi le modificară în cât-va, ca să 'şi-le adapteze şi să dé nascere *eclectismului*.

III°. Apariţiunea *crestinismului*, care aduse noui elemente şi influinţă cu putere asupra raţiunii filosofice.

Aceste împrejurări de căpeteniă causră decadinţa filosofiei grece, dér îi deschiseră cărări ne mai cunoscute pentru cercetări ulterioare. Cu câtü crestinismul se întinde, ér păgânismul slăbesce, cu atätü sectatorii feluritelor religiunii, aflate acum în luptă, întrebuintează filosofia ca armă pentru apărarea séü propagarea cultului orî sectei căroră aparţineau.

Vechiele tradiţiuni ale Indiei, Fenicieii, Persiei, Tracieii se amestecă cu doctrinele mosaice ale Ebreilor întorşi din Babilona şi cu învăţămintele crestine; se altoiesc cu dogmele mistice ale pitagorismului, cu metafisica şi teologia lui Platone; se alteréză reciproc, în marele centru comercialü şi literarü din Alesandria; iéü dreptü realitate produsulü fantasiei estravagante, şi ast-felü contemplarea, misticismulü, estasulü şi esaltarea transformă filosofia în teosofiă, sciinţă dobândită în modü supranaturalü de câte-va persóne, alese de divinitate şi convinse că potü ajunge la teurgia¹, adică la practicarea unor lucrări miraculoşe.

1. De la θεός şi σοφία, înţelepciune divină, transmisă omulü de énsuşü dumnezeü, séü sciinţă a lucrurilor divine.

2. De la θεός şi έργον, lucrare, acţiune divină, actü de putere dumnezeiescă. Acéstă θεωργία séü θεωργική άπειρή, care inlocuia religiunea politeistă, erea totü unü felü de magiă, énsé pusă sub auspiciile religiunii şi considerată ca sacră, divină.

CAPITULUL II.

§ II.

PRIMA SCOLĂ ALESANDRINĂ.

Victoriile lui Alesandru-cel-umare nimiciseră libertatea republicană și instituțiunile democratice ale patriei, dăr supuseră dominațiunii grece mare parte din Asia, pênă la Indu, împreună cu Egiptul. Intre cele trei continente se stabiliră noui relațiuni, care întinseră dominiul artelor și sciințelor.

Alesandria, devenindă celebră și înfloritore prin comerciul, navigațiune¹, sciințe și arte, pe nesimțite luă locul Atenei decădute, în privința activității materiale și cercetărilor de tot felul. Dinastia Lagișilor², prin stabilirea unei bibliotecii și unui museu, unice în totă lumea, aduse sciinței cele mai însemnate servicii. Mulțimea mișlócilor sciințifice aci grămădite, în-

1. Intre altele, portul Alesandriei era dotat cu un far, construit de către Sosicrate din Cnid, pentru înlesnirea desbărcării vaselor în timpul nopții.

2. Acastă dinastie, fundată de Ptolemeu Lagus, numără pe următorii Ptolemei: Ptolemeu I Soter (născut la 369 a. Cr.), care domni de la 323 pênă la mörte (283 a. Cr.); Ptolemeu II Filadelful (născut la 308 a. Cr.), care domni de la 284 pênă la mörte (247 a. Cr.); Ptolemeu III Evergetul (născut la 286 a. Cr.), care domni de la 247 ierăși pênă la mörte (222 a. Cr.); Ptolemeu IV Filopatorul, care domni între 222—205 a. Cr.; Ptolemeu V Epifane între 205—181 a. Cr.; Ptolemeu VI Filometorul între 181—170 a. Cr.; Ptolemeu VII Evergetul II (disu *φόσκον* și *κακέρχετος*) între 170—130 a. Cr.; Ptolemeu VIII Soter II Filometorul (disu *λάθωρος*) între 117—89 a. Cr.; Ptolemeu IX Alesandru I între 107—88; Ptolemeu X Alesandru II, ultimul descendent legitim al Lagișilor, mort la 80 a. Cr.; Ptolemeu XI Auletul între 80—58 a. Cr.; Ptolemeu XII Dionisiul, omoritorul lui Pompei (mort la 48 a. Cr.); Ptolemeu XIII Copilul între 48—46 a. Cr.; Ptolemeu XIV Cesarion, fiul nelegitim al lui Iuliu Cesare cu regina Cleopatra a Egiptului.

lesnirea de a le utiliza și de a le transmite, atraseră în Egiptu pe învățații și filosofii răspândiți prin Asia și prin Europa, lățiră foarte multă instrucțiunea generală în decursu de peste trei seculi, dér în același timp îi atenuară puterea de originalitate.

Alături cu decadența treptată a spiritului filosofic, se rădică gustul de lucrări pedante. Cercetările erudiților sunt consecrate aprópe exclusivú comentărilor, comparațiunii, combinărilor și compilării. Doctrinile lui Pitagora sunt conciliate cu ale lui Platone și ale amândorora cu ale lui Aristotele. In schimbú ênsé, se cultivă sciințele teoretice, speculațiunile abstracte, de preferință matematica și astronomia.

§ III. EUCLIDE.

EUCLIDES (Εὐκλείδης)¹, care trăise mai ântâiu la Atena, se stabili în Alesandria, unde îlú atrăsese generositatea lui Ptolemeu I Soterulú. Blandú și modestú din fire, elú își păstrá tótá independința², se ocupá cu studiulú și ajunsé însemnatú geometru, fizicú și filosofú pitagorico-platonicú³.

Meritu'i fără séménú fu d'a aduna într'unú corpú de doctrine adevêrurile elementare ale geometriei, pên'aci răspândite; de a le adăuga noui descoperiri, și mai cu sémá de a produce demonstrațiuni neîndouiose despre punctele pên'atunci nedemonstrate⁴.

1. Care nu trebuie confundatú cu Euclide din Megara. Pag. 174.

2. Ast-felú, fiindú întrebatú de monarhulú Egiptului déca pentru învățarea geometriei nu e altú mijlocú de câtú celú elementarú, îi răspunse cá nu esistá uá a-nume cale regalá către geometriá: μή είναι βασιλικήν άτραπών 'επί γεωμετρίαν.

3. A se consulta Ciceronis *De oratore*. III. 33. 132.

4. De aceia este adesea citatú, dintre anticí, de Archimede, Apoloniu din Perga, Pappus; dintre moderní, de Pascal, Fermat,

Tractatu'î de geometriă, intitulatü Στοιχεῖα (*Elementa*), urmatü de Δεδομένα (*Date*)¹ în xv cărți², se distinge prin justetea și concisiunea definițiunilor, prin întrebunțarea de termenî care s'au adoptatü în sciință: operă prețioasă³, considerată de toți specialistii ca evangeliă a geometriei elementare⁴.

Din numeroșele scrieri⁵, printre cele ce ni-s'au păstratü figurază două despre lumină, una intitulată *Optica*, cea-l-altă *Catoptrica*⁶.

În cea d'ântăiü, după ce găsisse demonstrarea direcțiunii rectilinere a rașelor luminiî, a-nume în direcțiunea dréptă a umbrelor și în modulü cum se face vederea, care nu permite să se îmbrățișeze d'uă-dată tôte punctele unü obiectü vëđutü la ôre-care distanță, Euclide porni de aci ca să stabilescă unü șirü de teoreme seü fapte generale de perspectivă⁷, căutându a demon-

Descartes, Leibniz, Newton, Lagrange, care vorbescü cu respectü de *Elementele* lui, basa educațiunii lor geometrice.

1. *Datele* (δεδομένα) suntü cantități cunoscute, care, după condițiunile problemei, aducü determinarea celor necunoscute.

2. Cărțile I-VI se ocupă cu geometria, a VII-IX cu aritmetica, ér a X-XIII cu numerele irrationale și cu corpurile solide (στερεομετρία); în fine XIV-XV se atribuie lui Hypsicles Alexandrinus. Noi le posedămü după îndreptările făcute de Teone Alesandrinulü pe la finele seculului alü IV-lea, sub împératulü Teodosiu-celü-mare.

3. Ceia-ce esplică nenumératele'i edițiunii, dintre care noi personalü posedămü una rară, pe cea din Colonia (apud Maternum Cholinum). M. D. LXIII (1564), cu prefața de St. Gracilis, datată din Paris: *Lutetiae 4 Idus April. 1557*.

4. Ferd. Hofer, *Histoire des mathématiques*. A se vedé pag. 176.

5. A-nume: 2 cărți despre *Porisme* (*Date seü corolare*), 2 depre *Perspectivă*, 4 despre *Secțiunile conice*, 1 *Despre divisiuni* (Περὶ διαιρέσεων) și 1 *Despre aparințe* (Περὶ ψευδαρίων). Asemenea i-se mai atribuie lui Euclide tractatele intitulate *Divisiunea scării armonice* (Κατατομή χάνονος), *Principie de musică* (Κατὰ πρόσκλην στοιχειώσεις) *Arëtările ceresci* (Φαινόμενα).

6. Publicate pentru prima ôră, grecesce și latinesce, de J. Pena la Paris, în anulü 1557, 4°.

7. Precum suntü, de exemplu, teoremele următóre:

Dintre mai multe obiecte, de aceiași mărime, cele mai apropiate de noi se vëdü mai lămuritü de câtü cele mai depărtate.

stra¹, prin perspectiva corpurilor ceresci, adevărata sistemă a mundului, cum Pitagora o învățase cu multă mai nainte de Kopernic.

În *Catoptrică* susține că rața visuală e frântă prin refracțiunea² în apă și în aer³; distinge refracțiunea (*διάκλασις*) de reflexiune (*ἀνάκλασις*) prin împrejurarea că în cea d'ântăiū ânghiurile rațelor refractate seū emergente nu suntū egale (a-fară de rața perpendiculară) cu ale rațelor incidente. Prin refracțiunea ce rațele suferū, trecēndū prin aerū, Euclide esplică pentru ce só-rele și luna parū mai mari la orizonte de câtū d'asupra nóstră, dér nu lămuresce că, prin același efectū, astrele nu ocupă esactū loculū unde le vedemū, a-fară de casulū cândū suntū la zenitū³.

§ IV. ARCHIMEDE.

ARCHIMEDES (²*Ἀρχιμήδης*)⁴, născutū în Sicilia pe la anulū 287 a. Cr. (mortū la 212), aparține primei scóle alesandrine nu ca filosofū teoreticū, ci ca celū mai strălu-

Orī-ce obiectū, dincolo de óre-care distanță, nu se mai vede. Obiectele de aceiași mărimē, la distanțe inegale, vorū păré de mărimī diferite: celū mai depărtatū va păré ca celū mai micū, ér celū mai apropiatū va păré ca celū mai mare.

Unū corpū dreptânghiularū se vede rotundū din depărtare.

Uă sferă, vēqută de ochiū omulū la óre-care distanță, se pare ca unū cercū seū ca unū planū circularū.

Dintre obiectele ce s'arū misca pe aceiași lineă dréptă, ajungēndū la ochiulū nostru imobilū, celū din urmă (celū mai depărtatū) se va păré că trece înaintea celor-l-alte și, din contra, că vine în urma lor, déca ochiulū își va schimba loculū.

1. După cum afirmă renumitulū astronomū Kepler.

2. În sprijinulū acestei teoreme, citēză esperința cu ânelulū care, invisibilū cândū ocupă fundulū unū vasū golū, devine visibilū cândū vasulū se imple cu apă.

3. Ferd. Hofer, *Hist. de la physique et de la chimie*, pag. 170.

4. Titu Liviu, *Histor.*; Cicer. *Tusculan.* v; Plinii, *Hist. natur.* vii. 38; Plutarchū, *Vita Marcelli*; Valeriu Maximū. viii. 7.

cită geniu matematică ală anticității, care, prin mai multe și valorose scrieri în dialectul dorică, realisă progrese mari și neîndouioase pentru fisică, întemeiă geometria superiără și creă mecanica.

§ V. ERATOSTENE.

ERATOSTHENES (Ἐρατοσθένης) din Cirena, scolarulă lui Aristone din Chios, poetulă Calimacă și gramaticulă Lysanias, se născuse în anulă 276 a. Cr. și trăia la Atena, cândă Ptolemeu III Evergetulă îlă chiamă în Egiptă și 'i încredință direcțiunea faimosei bibliotecă din Alesandria, funcțiune păstrată pënë la finele vieții (196 a. Cr., sub domnia lui Ptolemeu Epifane¹).

Fiindă că escelase ca gramatică, ca oratoră, ca poetă, ca filosofă și ca matematică, de aceia tu poreclită Πεντάεθλος, nume care se da numai învingătorulă la cele cincă lupte din jocurile olimpice².

Elă inventă metoda indirectă d'a alege séu deosebi numerele fără soță (impare) de cele cu soță (pare)³, întrebuintată pënë astăđi; scrise ună tractată geometrică⁴ și altulă astronomică⁵; făcu prima încercare sciințifică d'a măsura mărimea pământulă⁶, pe a sórelui comparativă cu a pământulă și distanța dintre pământă și sóre⁷; determină, pentru prima óră, oblicitatea eclii-

1. Alte cronologii îlă daă ca născută la 272 și mortă la 192 a. Cr.

2. A se consulta Ferd. Hofer, *Histoire de l'astronomie*, paginile 151—159 și *Histoire des mathématiques*, paginile 237—239.

3. Alegere numită ciură (ζόσκινος), de unde și numele acestei metode de «ciurulă lui Eratostene».

4. Cunoscută sub titlulă de *Loca ad medietates*.

5. Tractată intitulată *De dimensionibus*.

6. Pe care o găsise de 252000 stadie, adică 700 stadie de fiă-care gradă din cele 360 grade ale pământulă.

7. In care nu greșia de câtă cu 2-3 milióne leghe, comparativă cu calculele stabilite de astronomia modernă.

pticeii cu destulă esactitate; măsură intervalele dintre tropice și, cu dreptă cuvânt, merită titlul de creatorul alu geografiei fisico-matematice¹.

Scrierea'i despre *Constelațiuni* (Καταστερισμοί seu Καταστερίσματα), în care se tractază despre numele și istoria mitică a 44 constelațiuni², se consideră ca posterioară³.

Ca geografu, Eratostene fixă latitudinea țărilor după climate, după constelațiuni și după altitudinea sórelui; susținu turtirea globului pământescă la poli și îl împărți în cinci zone; trase unu meridianu, care trecea prin Alesandria, și subdivise ecuatorulă în 360 grade de câte 700 stadie fiă-care. Geografia lui (Γεωγραφικά) în III cărți, perdută ađi, dér care erea fórté căutată la Romani⁴ (căci Cicerone avusese intențiunea de a-lu imita într'uă a-nume scriere) coprindea noțiuni sistematice despre geografia istorică și uă geografia matematică, întocmită după esacte observațiuni astronomice⁵. Sub numele lui a fostu pusă o epigramă⁶ despre *Duplicarea cubului* (Κύβου διπλασιασμός).

§ VI. ARISTARCŪ.

ARISTARCHUS (Ἀρίσταρχος) din Samos înflori pe la anulă 250 a. Cr., inventă cadranulă solaru și puse sórele în numărulă astrelor fixe, în jurulă căruia pă-

1. Fragmentele din opera'i Γεωγραφικά, din poema'i astronomică Ἡρμῆς și din cele-l-alte scrieri perdute ale lui, au fostu publicate de Bernhardt sub titlulă de *Eratosthenica* (Berlin. 1822).

2. Care în totalu coprinđu 175 stele.

3. Prin urmare de altu autoru și pe nedreptu atribuită lui.

4. Strabone însé (lib. 1, 2.) afirmă că Eratostene nu cunoscea bine părțile de apusă și de medă-nopte ale Europei.

5. Dintr'ensă se găsecă numai câte-va extracte la Strabone.

6. Inserată în *Analectele* lui Brunck și în *Anthologia* grécă a lui Jacobs.

mântul se învârtesc în mod circular¹: aserțiune pentru care Cleante îl acuză de impietate². El mă atribuie pământului îndouita mișcare de rotațiune și translațiune, pe care tocmai peste 3000 de ani astronomul Kopernic avea să o demonstreze în mod științific. Asemenea posedăm de la dânsul uă scriere despre mărimea și distanța sórelui și lunii³.

§ VII. IERONE. APOLONIU ȘI ALȚI CONTÎMPURANȚI.

HERON (Ἡρων) din Alesandria⁴, care trăiește pe la 250 a. Cr., puse în practică principiul că un corp gazos pōte esercita asupra unui licid, cu care s'ar afla închis, uă presiune de natură a fi transmisă totalității aceluia licid. Ast-fel inventă aparatul pneumatic numit «fōntâna lui Heron»⁵ și «eolipila» (αἰολίπυλη), prima întrebuintare a vaporilor ca forță de mișcare⁶. Dintre operele lui, unele ni-s'au păstrat aproape complete⁷.

APOLLONIUS (Ἀπολλώνιος) din Perga (Pamfilia), scola-

1. «Τὸν ἥλιον ἴσται μετὰ τῶν ἀπλανῆν, τὴν δὲ γῆν κινεῖ περὶ τὸν ἥλιακὸν κύκλον». Plutarchi *De placitis philosophorum*. II, citat. apud Ferd. Hofer *Histoire de la physique et de la chim.* pag. 111.

2. A se vedé, despre Cleante, pagina 282 de mai sus.

3. Fr. Ficker, *Istoria literaturii grece*, ed. cit., pag. 216.

4. Care nu trebuie confundată cu Heron-cel-tênêr, care trăiește sub împăratul bisantin Eracliu, între anii 610-641 p. Cr.

5. În care apa erea aruncată în sus, prin aer comprimat, și în același timp servia ca mijloc de comprimare.

6. Eolipila consta din învârtirea unei sfere de către aburii eșiți prin tuburi dintr'ua olă în ferbere.

7. Ast-fel sunt: *Pneumaticele* (Πνευματικά, *Spiritualia*), publicate latinesc cu notele lui Commandini la Urbino în 1575; apoi *Despre construcțiunea automatelor* (Περὶ αὐτοματοποιητικῶν), publicată grecesc și latinesc în culegerea *Veteres mathematici* a lui Thevenot (Paris. 1693.) și *Despre construîrea proiectilelor* (Βελοποιικά), publicată grecesc și latinesc de Baldi, la Augsburg, în 1616.

rulă lui Euclide, trăi la Alesandria sub Ptolemeu iv Filopatorulă (222-205 a. Cr.) și se distinse atătă ca matematică, prin trei opere de valăre ¹, cătă și ca filosofă neo-platonică, prin scrierea *Περὶ χωρίων ἀποτομῆς* (*De sectione spatii*) ².

Intre contimpuraniă lui Apoloniu se cităză NAUCRATE, EUDEMŪ (din Pergamă), FILONIDE (din Efesă), TRASIDEU, NICOTILŪ (din Cirena). De aci 'nainte, filosofii matematici din Alesandria inclinară spre aplicațiune, cultivăndă de preferință geometria, mecanica și astronomia, precum fură ceă următări:

NICOMEDES (*Νικομήδης*) geometrulă ³ se ocupă cu problema duplicării cubului și inventă curba cunoscută sub numele de concoidă ⁴.

§ VIII. IPARCŪ. CTESIBIU. DIOCLE. FILONE.

HIPPARCHUS (*Ἰππαρχος*) din Nicea (Bitinia), care deveni celă mai ilustru astronomă (între aniă 160-124 a. Cr.), mai ântăiă la Rodos, apoi în Alesandria, determină lungimea anului solară și esactitatea ecinocțiilor, cal-

1. Despre *Secțiuni'e conice* (*Κωνικά στοιχεία*) in viii cărți, din care ni-s'ău păstrată cele d'ântăiă patru in limba grăcă; a v, vi, vii suntă cunoscute prin traducerea lor in limba arabă; a viii-a coprinde ună indice ală materiei Acăstă scriere face epocă in istoria matematicelor. Importante mai suntă operele lui despre contactulă linielor drepte și cercurilor seă *Περὶ ἑπιπέδων* (*De tactionibus*) și *Περὶ ἑπιπέδων τόπων* (*De locis planis*), ajunsă pենă la noi fărte alterată.

2. Din care două cărți *Περὶ λόγου ἀποτομῆς* (*De sectione rationis*) ni-s'ău păstrată printr'uaă traducere in limba arabă.

3. Posterioră lui Eratostene, despre care amintesce.

4. Descrisă in urmă de Geminus, mai târziu întrebuintată de Newton (pentru construirea geometrică a ecuațiilor de gradulă ală iii și iv), in fine pe largă studiată de către geometrii seculilor xvii și xviii.

culă distanța dintre sóre și pământ, stabili primele table solare și lunare, împreună cu catalogul stelelor fixe (după longitudine și latitudine), inventă proiecțiunile stereografice și înălțimea precisă a polului. Ca geograf arătă, pentru prima óră, modul de a determina pozițiunea unui loc după latitudine și longitudine și de a le găsi pe amândouă cu ajutorul eclipselor lunare. Elu combătu teoriile lui Eratostene¹ și scrisse mai multe tractate astronomice².

CTESIBÍUS (Κτησίβιος), fiul unu bărbieru din Alesandria, pe la 150 a. Cr. inventă uă ingeniósă machină, ce servia dreptu clepsidră, orgă și orologiu³. Luí i-se mai atribuie invențiunea pompelor și întrebuițarea elasticității aerulu ca forță de miscare⁴.

DIOCLES (Διόκλης) din secululú alú II-lea a. Cr. resolvă problema duplicării cubulu prin inventarea cissoidei⁵ și problema nu mai puținú dificilă a ducerii unu planú, care se împartă sfera în rațiune dată⁶.

PHILON (Φίλων) din Bisanțiu⁷, care trăi la Rodos și la Alesandria, în timpulú lui Ptolemeu Physkon, pe la

1. Ciceronis *Ad Atticum*. II. 6. 1; Strabonis lib. I și II.

2. Delambre ilú consideră ca celú mai mare astronomú alú anticității. A se vedé *Cursulú de cosmografiă* de Th. Popescu, profesorú (Bucuresci. 1893) pag. 224 și passim. De la Iparcú posedămú unú comentariu în III cărți despre *Fenomenele lui Eudoxu și Aratu*.

3. Apa punea în miscare unú aparatú cu roțițe, prin ajutorulú căruia se produceau sunete musicale, ér pe uă colonă se învêrtia unú arătătorú pentru orele zilei și nopții.

4. Ferd. Hofer, *Histoire des mathématiques*, pag. 239.

5. Perfecționată mai târziu de celebrulú Newton.

6. Acéstă problemă fusese pusă mai întâiú de către Archimede, făr'a fi fostú resolvată. Diocles îi găsi soluțiunea, întrebuițându două secțiuni conice.

7. Care nu trebuie confundatú cu Filone din Larisa, despre care s'a menționatú mai susú, la pagina 324.

146 a. Cr., scrise două tractate: unul despre machinile de atacul și apărarea cetăților, în care vorbesc despre ἀερότονος (instrumentul care presintă multă analogie cu pusca de vânt), altul despre întrebuințarea otrăvurilor în resbele.

§ IX. GEMINŪ. TEODOSIŪ. DIONISIDORŪ. ELIODORŪ.

GEMINUS (Γέμινος) din Rodos, care înflori între 70-66 a. Cr., fu primul erudit alesandrin, care împărți matematicile în teoretice (νοητά) și practice (αἰσθητά), așezându în prima categorie aritmetica și geometria, în a doua astronomia, mecanica, optica, geodesia, calculul și musica. El a scris despre conoidă, uă introduce la opera Φαινόμενα și diferite considerațiuni despre sferă, utilizate mai târziu de Proclus.

THEODOSIUS (Θεοδόσιος), originar din Bitinia său din Tripoli (Africa), trăi pe la jumătatea secolului 1 a. Cr. și se distinse, ca geometru și astronom, prin mai multe opere¹. Vitruviu îi atribuie invențiunea unui cadran universal, adaptat tuturor climelor.

DIONYSIDORUS (Διονυσιδώρος), originar din Cydnus său din Emesa (Siria), se ocupă cu probleme matematice², cu construirea de cadrane³ și cu calcule astronomice⁴

1. Dintre care posedăm: *Sfericele* (Σφαιρικά) în 3 cărți; *Despre locuințe* (Περὶ οἰκίσεων), în care tractează despre aspectul cerului, comparativ cu diversitatea regiunilor, și dintr'ale căreia demonstrațiunii rezultă sfericitatea pământului; apoi *Despre nopți și zile* (Περὶ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν).

2. Precum fu cea despre divisiunea unei semi-sfere în rațiune dată, printr'un plan dus paralel la basă.

3. A-nume cadrane solare de formă conică.

4. Ast-fel găsește că, de la suprafață pînă în centrul pământului, distanța ar fi de 42000 stadie.

HELIODORUS (Ἡλιοδώρας) din Larisa continuă cercetările lui Euclide, scriind și dănsul uă *Optică*, în care pentru prima oră se găsește spusă, în mod clar, că rașele luminoșe, ce determină vederea, formăză ună conă ală căruī vērfū se termină la pupila ochiului, pe cândū basa'ī coprinde suprafața obiectului vēđutū. Asemenea mai dă definițiunea esactă a ânghiului visualū, variabilū în mărime după cum vedemū obiectele mai mari sēū mai micī. Impreună cu toți pitagoreiī, elū crede că ochiulū e în stare sē emită lumină¹.

CAPITULUL II.

§ X.

DOCTRINELE EBRAICE.

Nu s'a pututū stabili cu siguranță déca, la acéstă epocă, esista sēū nu vre unū învēțământū filosoficū orientălū (*ἀνατολική διδασκαλία*): uniī aū susținutū afirmativa², alții negativa³. Este neîndouiosū ênsē că, în orientū, esistaū și circulaū sentințe, formule și precepte, făr'a se determina déca aveaū unū caracterū filosoficū sēū déca nu se desvoltaseră și nu se perfecționaseră după răspândirea în orientū a filosofiei grece, mai cu sēmă a teorielor lui Platone.

Dogmele mistice ale intuițiunii imediate, ale emanațiunii și spiritelor trecuseră, din țerile estremului

1. Ca probă cita esemplulū împēratului Tiberiu, care vedea clarū nóptea, întocmai ca și ziua, cum vēdū unele pasēri răpitōre, ai căror ochi strălucescū la întunericū. «Heliodori *Opera*» s'aū publicatū în *Opuscula mythologica, ethica et physica* de Gale. (Cambrige. 1670, în 12) cit. apud Hoefler, ibidem, pagina 176.

2. Precum Mosheim, Brucker, Walsch și Buhle, în operele lor.

3. Intre care se potū cita cūnosecūiī Meiners și Tiedemann.

orientu, în Persia: de aci se lăţiseră prin Grecia şi prin Tracia, în cele din urmă se desvoltară la Alesandria¹.

Ast-felū se esplică ivirea, în acestū timpū, a scrierilor apocrite, pe nedreptū atribuite lui Zoroastru, Hermes şi altora, precum şi silinţele multor gnosticiei de a micşora meritulū lui Platone.

Orī-care şi orī-cum vorū fi fostū credinţele şi ideiele orientale, ele aū trebuitū sē vină în contactū cu altele, sē se amestece şi sē se modifice, în coprinsulū şi pe timpulū monarhiei romane, ceia-ce istoria ne învederéză prin doctrinele Evreilor, gnosticilor şi ultimilor neo-platonici. Intēlnirea ideielor şi credinţelor orientale cu sistemele filosofiei grece se făcu în Alesandria, unde nu încetaseră de a fi aprofundate şi transmise, āncă de sub Ptolemeū Soterulū, pēnē într'alū III-lea seculū alū erezī nōstre.

§ XI. EVREII DIN EGIPTŪ. ARISTEA ŞI ARISTOBULŪ.

Evreii, teisti mai pre susū de tōte, fanatici pentru credinţele lor, fricoşi d'a nu li-se altera religiunea (care la dēnşii se identifică cu naţionalitatea), nu admiteaū cā alţii potū inventa sisteme filosofice şi religiōse mai bune de cātū ei, cārora dumneḏeū — prin Moise — le revelase voinţa'ī divină. Stăpāniţi de acestū orgoliu, reduceaū totulū (şi reducū pēnē astăḏi²) la noţiunile sēū învăţāmintele coprinse în cārţile lor sacre.

1. Celū puţinū ast-felū sustine Bouterwek în escelinta'ī dissertaţiune «*Philosophorum alexandrinorum ac neoplatonicorum recensio accuratior* comment. in societ. Gott. habita». 1821 în 4°, cit. apud Tennemann, tom. I, pagina 280, § 200.

2. Se scie ce silinţe şi-aū datū ei de a convinge cā vechia ebraică este muma tuturor limbilor. Pēnē aḏi se observă fenomenulū cā Evreulū, indatā ce dobāndesce cultură, tinde a demonstra cā vechiulū testamentū, *Talmudulū* şi scrierile rabinice sūntū isvorulū tuturor sciinţelor, artelor, credinţelor, etc.

Cei mai inteligenți dintre dênșii, pe timpul captivității din Babilona, făcuseră cunoscință cu doctrinele lui Zoroastru. La întorcere, se stabiliră în Egiptu, formară uă numerosă coloniă în marele orașu alu Alexandriei și, ducându uă vieță contemplativă, întreprinseră a comenta testulu *Bibliei*, a cărei traducere în limba grécă, din inițiativa lui Ptolemeu Filadelfulu, se făcuse de șapte-deci erudiți (de unde numirea'i de *Septanta*). Acéstă versiune începură a o interpreta înfr'uă direcțiune preconcepută, a se ocupa cu cercetări despre esența și nemurirea sùfletulu, despre esistența și puterea lui dumnezeu, despre diferitele părți ale moralei. Speculațiunile lor ereau ajutate atât de vechiele practice ale magiei și ghicitoriei (căci încă din vechime Ebreii alergau la *ραβδομαντεία*¹, la interpretarea visurilor, la puterea talismanelor²), cât și de interpretările profetilor, unite cu credințele împrumutate de la Persi de către erudiții farisei³.

În tóte scrierile, exprimându-se prin simbole și înfr'unu stilu alegoricu, ei susținură că, spre a se pătrunde acele înalte adevăruri, e neapărată trebuință de uă revelațiune imediată, de uă inspirațiune séu grația divină. Ast-felú ARISTEAS, ca sé dé acestor pretenșiuni uă aparință de realitate, imagină fantastica aserțiune că vechiulu testamentu fusese tradusú în grecesce cu multú înainte de cei șapte-deci interpreți, că filosofia grécă dintr'ensulú se inspirase pentru combinarea diferitelor ei sisteme.

ARISTOBULUS (Ἀριστοβούλος) interpretă cărțile sacre prin

1. Adică arta de a ghici viitorul prin bețe (baghete).

2. Mai cu sémă la *Theraphim*, unú felú de idoli, consultați ca dătători de oracule, și la *Thephillim* séu phylactre. Acéstă înclinare spre fetișismú și idololatriă e atestată chiarú de *Bibliă*.

3. Ca Isusú, fiulu lui Sirachú, ca Hillel și Gamaliel.

mitologia și filosofia grăcă, ba încă, fără nici unŭ temeiu, presupuse esistența unor cărți și unor afirmări apocrife, de și activitatea acestui filosofŭ peripateticŭ alŭ Evreilor este pusă la îndouielă, de și comentariile, ce i-se atribuie despre cărțile lui Moise, suntŭ considerate ca produceri ale unei epoci posteriore.

§ XII. FILONE ALESANDRINULŪ.

Evreulŭ PHILON (Φίλων)¹, născutŭ la Alesandria cu câți-va ani înainte de Isusŭ Cristosŭ (și trămisŭ ca delegatŭ din partea orașului său natalŭ către împăratulŭ Caligula, în anulŭ 41 p. Cr.), dotatŭ de unŭ spiritŭ subtilŭ și eruditŭ, nu fu scutitŭ de aceleași prejudiție ale conaționalilor lui, dér le sciū presinta sub uă formă mai străvestită.

Profitândŭ de cunoscința ce dobândise despre sistemele filosofiei grece, în specialŭ despre doctrinele platonice—care în atâtea privințe se potriveau cu ideile religioase din orientŭ—își propuse a demonstra că religiunea mosaică e uă dogmă perfectă și divină. Spre ași ajunge scopulŭ, introduse într'ensă ideii de ale lui Platone, ér în sistema acestuia (spre a'i isbuti și mai bine întreprinderea) dogme orientale, străine fundatorului primei acadēmii. Acéstă dibace alterare, răspândită prin mai multe tractate², nu fu îndată observată, și ast-felŭ autorulŭ ei trecu dreptŭ unŭ filosofŭ însemnatŭ alŭ epoci, dreptŭ primulŭ neo-platonice din Alesandria³.

1. Care nu trebuie confundatŭ nici cu Philon din Larisa (a se vedé mai susŭ pagina 324), nici cu Philon din Bisantŭiu, amintitŭ mai susŭ (pagina 337).

2. Intre care cele despre *Vięta contemplativă*, *De mundi opificio*, *De vita Mosis* și alte xxviii scrieri filosofice.

3. Ast-felŭ îl consideră Bouterwek.

După Filone, două principie aũ esistatũ din eternitate: dumnezeũ ca fiinã reală, imutabilă, infinită, pe care nici uã inteligenã umană n'o pôte concepe¹, și materia ca nefiinã², care de la dumnezeũ și-a primitũ forma și vieãta. După aceste aserãiuni (ĩn care ideiele biblice sũntũ combinate cu cele platonice), elũ arėtã pe dumnezeũ prin imaginĩ orientale: ca luminã primitivă, ca inteligenã neãermuritã, dintr'ale cãreĩ raãe s'aũ derivatũ inteligenãele mãrginite și ĩn care se coprindũ ideiele tuturor lucrurilor posibile. Cugetarea lui dumnezeũ, care conãine ideiele (λόγος ἐνδιάθετος) e ĩnsași lumea ideală, numitã de dẽnsulũ și fiulũ (produsulũ) lui dumnezeũ sėũ archangelũ.

Divinitatea, de și unică, constã din uã treime, se presintã sub trei forme (ὁποστάσεις): dumnezeũ-bunėtate, (θεός), care, prin cuvẽntu'ĩ creatorũ (λόγος προφορικός), a formatũ lumea simãibilă dupã tipulũ idealũ (λόγος ἐνδιάθετος), lume care este, prin urmare, imaginea divinitããi; dumnezeũ-putere, care mãnãine armonia universală; dumnezeũ-ĩnãtelepciune, miãlocitorũ ĩntre bunėtate și putere.

Cunõscerea lui dumnezeũ este posibilă numai printr'acea acãiune, pe care dẽnsulũ o pôte esercita directũ și imediatũ asupra sufletelor nõstre: de unde dogma «intuiãiunii ĩnterne». Celũ dreptũ e represintarea lui dumnezeũ: «bine cuvẽntarea tuturor și rėscumpãrarea celor rėi». Faptele bune nu valorėzã cãtũ graãia divinã: sciinãa și cultulũ religiosũ sũntũ mai pre josũ de credinã.

Vieãta din acėstã lume trebuie sė fiã uã deprindere pentru mórte, de care ne putemũ apropia prin ĩnãbu-

1. Adicã τὸ ὄν. alũ lui Platone, fiinãa de sine esistinte.

2. Sėũ τὸ μὴ ὄν din filosofia platonıcã.

șirea patimilor. Căsătoria, care perpetuă viața, e o necesitate naturală, de care însă cei aleși trebuie să se ferească, considerându ca o datoriă să umilească carnea, s'o înfrângă, s'o torture prin toate mișlocele și în toate momentele, spre a se răscumpăra din sclavia corporală; căci scopul suprem al omului este spiritualizarea și inefabila unire cu dumnezeu.

Lumea fiind condusă de dreptul etern, tuturor faptelor și tuturor ființelor trebuie să li-se aplice legea divină. Omenii sunt datorii ca, prin caritate, să se rădăcească mai pre sus de orice deosebire de castă, de clasă, de naționalitate, practicându acelă cosmopolitism, pe care lă propagă și religiunea creștină. Lui Filone i-se pare că chiar vede ziua, când religiunea adevăratului dumnezeu, atrăgându la dânsa tot ce este curat în alte credințe, va strînge toate popoarele la baza aceluiași altar, când un pontifex universal se va ruga pentru tot genul uman.

Afară de aceste aserțiuni, mai discută despre amestecarea limbilor ¹, despre visuri și interpretarea lor ², despre spirite ³, despre recompense și pedepse, ceea ce învederă că noțiunile primitive și dobândite ale Evreilor fuseseră modificate de cele platonice ⁴, că din acest amestec rezultată noi doctrine. Și totuși intențiunea lui Filone fusese de a convinge că mozaismul era cea mai vechiă, cea mai curată, cea mai înaltă sistemă filosofico-religioasă, că el trebuia să predomină peste păgânismul care decădea și peste creștinismul care se rădăca.

- 1 Conform narațiunii biblice despre turnul Babel.
2. Ca cele esplicate de Iosef (cu 7 vaci și 7 spice de grâu).
3. După dânsul, sufletele, demonii și ângerii se deosebesc prin numiri, dăr în realitate sunt același lucru. *De gigantibus*, iv.
4. De aceia s'a și quis, ca glumă: *aut Philo platonizat, aut Plato philonizat*.

§ XIII. NUMENIU.

În secolul al II-lea după Cristu, NUMENIUS (Νουμένιος), originar din orașul Apamea (Siria), admise în parte aceste inovațiuni, mănținându rațiunea ca facultate de a cunoște absolutul și totu ce trece peste simțuri.

Elu perfecționă noțiunea trinității, distingându în ființa divină, abstractă și incorporeală (ἀσώματον), următorele trei ipostase: dumnezeu (θεός), ființă primitivă, inteligență supremă, imutabilă, perfectă și eternă; apoi pe maestrul creator al universului (δημιουργός); în fine, rațiunea divină (νοός), care e fiul lui dumnezeu, în ce privesce ființa eternă, și autorul totului, în ce privesce mundul¹.

Asemenea susținu imaterialitatea și nemurirea sufletului, ér pe Platone îl numi Moise aticul (ἀττικίζων), ceia-ce lăsa a se înțelege că Moise fusese Platone al Evreilor.

§ XIV. CABALISTICA.

Prin *cabală*² (kabbala) se înțelege uă pretinsă înțelepciune divină, propagată printre Evrei prin tradițiune orală și secretă, alu cărei istoric este învăluit în fabule³. Ivită în primul secol alu èrei nôstre, ea fu sistematizată de rabbi AKIBHA⁴ și dezvoltată de scolarul lui, SIMEON BEN JOCHAI, poreclit, în modu emfaticu, «scînteia lui Moise».

1. A se compara definițiunea ce crezul creștinu dă creatorului: «tatăl al totu-șinătorulu, făcătorulu (ziditorulu) cerului și alu pământulu, vędutelor tuturor și nevędutelor».

2. Care, în limba ebraică, însemnă transmitere orală.

3. «*Recondita theologica, philosophica et metaphysica Hebræorum transcendentalis doctrina*».

4. Mortu în anul 138 p. Cr.

Cabala consta dintr'unu șirū de formule și espunerī filosofice, care presintaū totulū, ca operă a lui dumneđeū. Cabalistiī comunicaū inițiaților, sub vĕlurī misteriose, uă teosofiă ciudată, apropiată de neo-platonismulū alesandrinū și de creștinismulū neo-platonicū.

Din *ενοσφος*, lumina primară, aū emanatū tôte lucrurile, după deosebite grade de perfecțiune și pe uă scară descrescēndă: ast-felū 'și-aū luatū nascere cele deșese sefirote (*σεφίροθοι*) séū cercurī luminoșe, și cele patru lumī, numite Aziluth, Briah, Jesirah, Aziah. Primulū omū, Adam-Kadmon, a fostū fiiulū ântăiū-născutū alū lui dumneđeū, Mesia prin care universulū a emanatū și emană continuū din tatălū a-totū-puterniculū și a-totū-ținĕtorulū, fĕtulū divinității, care represintă ideia mundului conceputū de dumneđeū.

Totū ce esistă e de natură spirituală: materia, de la omū pĕnĕ la cărbune, este uă condensare și uă întunecare a rașelor de lumină. Fiindū că dĕr totulū a provenitū de la dumneđeū, de aceia urmĕză că orī-ce substanțā este de origine divină.

Din lumea inteligibilă provine lumea simțibilă. Cea din urmă e cu atătū mai întunecată, cu atătū mai rea, cu câtū se depărtĕză de ființa curată. Intre cele douĕ lumī se află omulū, care întrunescē cele douĕ naturī, spirituală și materială, avĕndū ca prototipū pe «omulū cerescū», intermediarū între creatorū și creațiune, între divinitate și universū.

Omulū se perpetuă prin reproducere: de aceia cabala aprobă și apără căsătoria, fiindū că, după cabalistiī, unirea celor douĕ sexurī simbolisa unirea definitivă a ființei cu isvorulū ființei.

La doctrina emanațiunii se adăugaū și alte teorii complicate și numeroșe, precum: despre preesistența

și nemurirea sufletelor, cu transmigrarea și espiarea lor prin pedepse;—despre spirite și demoni¹;—despre știința secretă a magiei, cu aplicațiunile ei prin semne ciudate, prin invocațiuni și evocațiuni (necromantiă), prin farmece și vrăjitorii, prin ghicirea după zodii, (constelațiuni), prin semnele de pe corp, prin interpretarea visurilor etc. ;—despre cele patru elemente ale sufletului, despre originea și combinările lor; —despre om, considerat ca uă lume în miniatură (μικροκόσμος) după imaginea universului;—despre noul criteriu și pretinsul mijloc de a dobândi, prin iubire, credință și estas, cunoșcerea ideilor abstracte, obiectelor concrete, faptelor trecute și viitoare.

Acestu amestec de concepțiuni esaltate și de misticism cu ore-care tendințe științifice se formase sub influința ideilor religioase ale magilor Persiei și fu întrebuintat ca să înlesnescă răspândirea doctrinelor ebraice despre crearea lumii și despre esistența răului.

Cărțile cabalistice — una intitulată *Jezirach*² (*Cartea creațiunii*), atribuită rabinului Akibha, alta *Sohr* (*Sohar* sėu *Zohar*, adică *Cartea luminii*)³, atribuită lui Simeon Ben Jochai, care trăiau la începutul celui de alu n-lea seculu — fură completate cu unu supplementu *Tikkunim*, apoi comentate de rabinul COHEN IRIRA, sub titlul de *Porta caelorum*⁴, și alterate prin interpolări introduse, în diferite epoci, de către interpreți. Asemenea se întoc-

1. Sub dependența lui Satanu spiritul răului (Ahriman alu Persilor), se afla Beelzebuth (deulu filistenu Baal-Zebub), Astaroth (Astartea, dina lunară a Fenicilor), Belial (unulu din angerii căduți), Lucifer (Venus, adorată de Asiriani), toți capi ai unor mari și numeroase legiuni infernale.

2. Liber *Jezirach* translatus et notis illustratus a Rittangelo. Amstelodami. 1642. in 4°.

3. «*Kabbala denudata*», tom. I. Solisberg. 1677; tom. II. Francoforti. 1684.

4. Wolf, in *Biblioth. Hebr.* Hamburg. 1721, in 4 volume.

miră cărți de magiă, de semne cabalistice, de alchimiă, de fiziognomiă și de evocarea spiritelor, opere puse sub numele lui Noe, Cham, Abraam, Iosif, Salomon, etc. Legende de spuneauă că diavoli învătaseră pe Cham sciința astrologiei (magiei); pe când űngerii comunicaseră cunoscerea astronomiei lui Seth, Enoch și Abraam¹.

Crestinii aflară despre cabală numai în secululă ală xv-lea, acestă sciința misterioasă fiindu-le ascunsă de către Evrei cu multă îngrijire.

CAPITULULĂ III.

§ XV.

Gnosticismulă.

Secta filosofilor gnostici s'a numitū ast-felū de la cuvântulă γνῶσις (cunoscința), fiindū că, amestecândū dogmele religioase ale Magilor și Chaldeilor² cu ale filosofilor greci și creștini, pretindeauă că posedū uă cunoscința superioară și secretă despre originea tuturor lucrurilor, despre mundū și despre ființa divină, cu care se potū pune în relațiune directă prin estasū și prin contemplare.

După dênșii, lumea a fostū creată de uă putere imperfectă: de aceia Cristosū, ființa superioară, s'a înduratū de omenire ca să ié formă umană și s'o îndrepteze.

Cei mai mulți dintre gnostici profesauă creștinismulă, în care tinseră să întroducă dogmele panteismului orientalū și ale dualismului zoroasticū, din care cauză fură considerați ca eretici; alții adoptaseră cultulă mo-

1. Cf. Alfred Maury, *Magie et astrologie*, pag. 105.

2. A se vedé paginile 33—34 și 37—39 de la începutū.

saicū, pe cândū uniī ilū combăteaū; uă a treia categoriă nu profesa nici uă religiune determinată.

Mai toți aveaū uă încredere ilimitată în eficacitatea farmecelor și talismanelor, alternându — în conjurațiunile și formulele lor — numele ebraice ale lui dumnezeū, ale ângerilor și ale patriarchilor¹, cu mulțime de deități străine.

Marea ființă se află răspândită, din eternitate, în spațiul nemărginitū, ca putere divină numită pleromă (πλήρομα). Divinitatea, printr' uă miscare (sguduire) spontană, produse uă seriă de emanațiuni, de ființe spirituale, numite eoni (ἄονες), care se nascū în șiruri descendente, perđându din ce în ce energia divină, pêne ajungū la starea de suflete umane. Creatorulū lumii, unū θεμιουργός, eonū ciudatū, a întocmitū pe omū din materie și spiritū, supuinđu'lū pasiunilor, suferințelor, bătrâneții, etc. Dér marea ființă i-a trămisū unū mântuitorū, ca ast-felū omulū, victima eonilor, sē'si pōtă redobândi starea perfectă, sē pōtă gusta fericirea supremă în sînulū *pleromei*.

§ XVI. GNOSTICISMULŪ ÎN SECULI I ȘI II.

Printre gnosticii de căpeteniă, veniți cei mai mulți din orientū, se citéză numeroși filosofi, dintre care nu toți s'au bucuratū de același renume.

În secolulū I alū erezii crestine, se distinseră SIMON MAGICUS, MENANDER Samaritanus și CORINTHUS Ebrelulū.

În secolulū alū II-lea, întêlnimū pe SATURNINUS Sirianulū și pe BASILIDES, ai căruī discipulī admiteaū teoria budistă despre transmigrarea sufletelor, susținêndū că

1. Precum cele de Abraam, Isaac, Iacob, Adonai, Iehovah, Sabbath, Cherubimī, Serafimī, etc.

acei ómeni, care aú caracterulú lupului, maimuþei, leului, ursului, etc., în cea-l-altá lume păstreázá aceleaþi inclinări þi imitá acþiunile acelor animale¹.

CARPOCRATES din Alesandria propaga mortificarea carnií, nu ênsé prin înfrênare séu abstenenþá, ci prin îndestularea tuturor cerinþelor ei; asemenea susþinea, sub cuvântú de respectarea legilor naturii, comunitatea femeielor þi averilor. Luândú pe Cainú ca modelú, láuda omórirea lui Abelú, ceia-ce denotá gradulú de confusiune la care ajunsese mintea unora dintre gnosticí.

VALENTINUS din Alesandria, fórte apropiatú de neoplatonicí, trece dreptú cãpetenia gnosticilor panteistí. Elú susþinu cã materia e susceptibilá de rarificare, de subþiare; cã se póte séu condensa þi întuneca, séu afêna pênê a deveni transparentá ca umbra séu ca fumulú; cã ast-felú, dupá starea sufletului, corpulú reflectá aci bucuria, aci durerea þi întristarea. In ce privesce traiulú, proscrise carnea þi ca hraná þi ca instrumentú alú pasiunilor, propagá celibatulú þi, pentru a suprima plãcerile corporale, susþinu mutilarea omului prin practicarea castraþiunii².

MARCION din Sinope compuse, în ideiele sectei gnostice, scrierea intitulatá Ἀντιθέσεις.

Mai puþinú importantú fu CERDON Sirianulú.

BARDESANES (Bardisanes) Sirianulú, supranumitú «ipnologulú³», fu contimpuranú cu Marcu Aureliu þi repre-

1. A se vedé Clemens Alexandrinus, *Strom. et.* II. 20.

2. Pe care Origene a experimentat-o asupra'þi. Ea se aflá ancá în vigóre la uá sectá de vre 50000 ómeni în Rusia (scapetii) þi chiarú în þera nóstrá. A se vedé scrierea episc. Melchisedec.

3. Din opera lui Bardesanes *D spre destinú* s'aú păstratú fragmente în *Præparatio evangelica* a lui Eusebiu (lib. IV. 10) þi în scrierea *Recognitions* a Sf. Clement (IX 22 et seq.). Prinr'ênsele se combate astrologia, ca contrará dogmei crestine despre providinþá.

sintă gnosticismul dualistic, admitându două principie de uă potrivă active, dér nedeterminate, aflate în luptă continuă: dumnezeu séu spiritul, autorul binelui, și satan séu materia, isvorul rului¹.

§ XVII. MANICHEISMUL. GNOSTICI POSTERIORI.

În secolul al III-lea, persanul MANES séu Manicheu (*Μάνης* séu *Μανιχαίος*), originar din Chaldea, întemeia «manicheismul», sectă religioasă, care admite spiritul și materia, binele și răul, ca două principie antagoniste. Dumnezeu, isvorul a totu ce e bine și frumos, este lumina originară și stăpânul suprem al universului; spiritul reului (diavolul), materie compusă, este domnul întunericului și al distrugerii.

Ast fel, între sectele crestine séu semi-crestine, manicheanii represintau ideia dualismului, dusă pêne la ultimele limite.

Ei susținură, mai mult de câtu oricine, doctrina unei ciudate metempsicose, după care omorătorul unei paseri, unui șorice, devine pasere ori șorice după mórte, ér sufletele secerătorilor trecu în bob și în orđu, al auditorilor (ómeni limitați la minte) în castraveți și în pepeni, putendu ajunge la completă purificare, déca aceste produse aru fi fostu mâncate de sfinți.

În resumat, din combinarea doctrinelor lui Zoroastru cu budismul și creștinismul, Manicheanii formară uă credință mistică, adoptându teoria indiană a espiării și purificării sufletelor prin migrațiuni succesive în corpuri de animale și de plante. Din parte-le

1. A se vedé doctrina zoroastrică a Persilor. Cf. paginile 33—34 și 37—39 de la începutu.

adăugară acelor credințe câte-va amănunte fantastice¹.

Sectele gnostice continuară să existe și să facă propagandă pînă în secolul al VII-lea.

Unele recunoscără pe dumnezeu ca singurul principiu (ἀρχή) din care, ca dintr'unu isvoru de lumină, derivaseră (radiaseră) felurite cete de creaturi luminoase, ângerî și spirite (æoni)²; altele admiseră două principie primordiale, celu bunu și celu rău, aflate într'ua luptă continuă; altele, în fine, considerară principie întunericului și luminiî ca provenite dintr'unu autoru suveranu și primordialu. În generalu, materia erea privită de dênșii ca principiu alu răului, ér formarea lumii ca uă cădere a ființei divine.

La aceste dogme principale se adăugaū multe idei esagerate, unele mai absurde de câtu altele, cărora li-se da ca sorginte uă relațiune superiôră. Fiindū că la orientali rolul de căpeteniă îlū are imaginațiunea, chiarū în filosofîă, de aceia gnosticilor le plăceaū ipotezele, continuū aplicate unor fapte supra-naturale.

Aceste visurî ale fantasiei modifcară cu totulū morala, reducënd-o la unū ascetismū strimtū, minuțiosū și adesea ridiculū.

1. Beausobre, *Histoire de Manichée*, cit. apud Tylor, eod. op. volumulū II, pag. 19. Cf. St. Augustin, *Contra Faustum*, *De hæresibus* și *De quantitate animæ*.

2. Ast-felū Valentinū Alesandrinulū stabili uă genealogiă de trei decî Eoni (Ἄϊονες). Celu mai d'ântaiū și perfectū, numitū Πρόον (sêu preesistentulū) locuise multū timpū cu Ἐνοια (cugetarea) cunoscerea într'ua adâncă tăcere, făr'a pronunța nici unū cuvântū eficace. În cele din urmă, și unulū și alta produsera intelectulū (înțelegerea), părintele tuturor lucrurilor, avëndū ca soțiă veritatea. Eoniî suntū 15 de sexū masculinū și 15 de sexū femininū. Cândū suntū adunați, compunū Πλέρομα sêu totalitatea divinității. Este probabilū că Valentinū întrebuinta unū limbagiu alegoricū și că adeptii lui aū luatū pe Eoni dreptū ființe personale, în a-fară de dumnezeu. A se vedé Alfred Maury, *Histoire des religions*, tom. III, și *Magie et astrologie*, ibidem.

§ XVIII. ARIANISMUL ȘI NESTORIANISMUL.

Pe lângă manicheismul, gnosticismul mai produse încă două secte religioase: «arianismul», numit astfel după fondatorul ARIUS (Ἀρειός), care combătu dogma despre consubstanțialitatea (ὁμοουσία s-ău ὁμοούσιος) celor trei ființe ale trinității divine, susțin-nd-ă că Isus-ă Cristos-ă, ca fiu-ă al-ă lui Dumnezeu, este uă emanațiune inferi-ă divinității absolute, prin urmare nu de uă ființă cu tatăl-ă; și «nestorianismul», propagat-ă într'al-ă v-lea secul-ă de NESTORIUS (Νεστορίος), care nu admitea în pers-ăna lui Isus-ă Cristos-ă contopirea naturii și puterii divine cu natura umană.

CAPITULUL IV.

§ XIX.

NEO-PLATONISMUL.

Căderea dinastiei Lagi-ăilor, cu încurajarea artelor, sciințelor, literaturii și comerciului; reducerea Egiptului în provincie romană; căderea păgânismului și rădicarea creștinismului, fură evenimente importante, care influențară decisiv-ă asupra s-ărtii națiunilor. Din amalgamarea novelor doctrine cu ale lui Pitagora și Platone, eși uă a doua sc-ălă alesandrină, numită neo-platonică, spre a se deosebi de cea d'ântăiu.

Conduși de un-ă zel-ă entusiast-ă și dorind-ă s-ă ajungă culmea sciinței, partizanii novelor teorii aspira-ă la cun-ăscerea absolutului și, ca menire finală a omului, la unirea intimă (ἔνωσις) cu divinitatea prin mijlocul-ă contemplării (θεωρία). Ei pretindea-ă că, în mod-ă direct-ă

și imediat, percep, cunosc și privesc în față pe dumnezeu și că se contopesc într'ensul.

Introducerea acestor procederi în știință se datorează mai multor cauze, între care mai însemnate sunt:

1° decăderea adevăratului spirit grec și confundarea-i din ce în ce mai pronunțată cu spiritul oriental;

2° înclinarea spre esaltare și spre cel mai înflăcărat entuziasm, după deprinderile orientale, întărite prin dese arătări divine și prin numeroase revelațiuni ceresci, care atenuau meritul filosofic al lui Platon;

3° gustul dominant al epocii, coruperea moravurilor și pornirea spre soluțiune a puterii romane.

În adevăr, sistemele anterioare zăriseră adevărul numai dintr'un punct de vedere, și erorea se străcurase cu înlesnire, din cauza lipsei de metodă filosofică. Desbaterile dintre diferitele școli deceptau rațiunea, dăruindu-i dorința curată și imparțială de a găsi adevărul. De aceea știința nu se mai ocupă cu noi cercetări despre principiile primare ale cunoștințelor umane, ci se mărginește a susține, lămurii și aplica rezultatele pînă aci dobândite.

Starea politică, religioasă și morală a imperiului roman, în primii secolii ai erei creștine, nu crea princiiosă unei culturi științifice, căci nici nu stimula, nici nu întreținea setea de cercetări raționale. Grecia își perduse nu numai independența, dăruind chiar esistența politică, Roma libertățile republicane. În capitala lumii, despotismul nu permitea nici chiar libertatea cugetării, necum manifestarea și propagarea ei orală sau scrisă. Luxul, egoismul, nepăsarea de binele public năvăliseră chiar în provinciile depărtate. Cultul național era părăsit, adesea disprețuit, preferându-i-se rituri străine. De aci amestecul și contuziunea credințelor, răspândirea superstițiilor, tendința către

lucruri curioase și extraordinare, plăcerea pentru științe ciudate și procederi oculte, amuțirea orî-căror simțiminte generose și nobile. Ast-felū tôte studiile bărbaților de talentū și tôte silințele spiritelor cultivate, atrase în direcțiunī deosebite, avură ca obiectū:

1° să păstreze sistemele și scólele esistente, neinventându altele, dér alterându-le prin modificări numeroase;

2° să scótă la ivielă vechiele doctrine ale instituțiunilor pitagorice, orfice și hermetice;

3° să unescă diferitele sisteme prin interpretări (de unde rezultă sincretismulū și eclecticismulū), făcute mai cu sémă filosofiei lui Platone și Aristotele;

4° să refere totulū la învățămintele lui Orfeu¹, Pitagora, Hermes și Zoroastru, contopindū spiritulū orientală cu alū popórelor occidentale².

În decursulū acestei epoce, filosofia câștigă în estensiune și realisă progrese numai aparinte. Romanii, Evreii și alte popóre se familiarisară cu doctrinele grece, ér scepticismulū, reproduș sub uă formă mai serioasă, dete nascere unū nou dogmatismū în sînulū scólei neo-platonice. Imaginându ca isvorū de cunoștințe ce-va supranaturalū, contemplarea ființei absolute, apoi silindu-se a împăca ideiele vechi cu cele noi ale orientulū și occidentulū, puse uă basă mai temeinică filosofiei dogmatice; dér, pe cândū se silia să apere religiunea politeistă și să stăviléscă progresele răpedi ale creștinismulū, se avéntă din ce în ce mai multū în regiunea visurilor metafisice.

Noua scólă alesandrină mai profită și de alte îm-

1. Despre Orfeū. se va citi cu folosū lucrarea d-lui I. S. Petrescu, presintată ca teșă pentru obținerea gradulū de licență în litere și intitulată *Orpheus* (București. 1893. pag. 104), în care se tractéză despre legenda lui Orfeū, despre misterele și poemele orfice, despre represintarēa lui Orfeū în arta păgână și creștină.

2. A se vedé paginile 33, 37-41, 42-43 de mai susū.

prejurări propice. Fiindă că neo-scepticii continuaū a se contradice, respingendū posibilitatea orî-cărei cunoșcințe raționale; fiindă că lățirea creștinismului arunca unū vëlū de umilință peste religiunea pên'aci dominantă și peste filosofia născută sub ale ei auspicio, de aceea platonismul luă uă nouă importanță printre mai toți păgânii, în lupta lor cu creștinismul, din cauza purității și idealismului dogmelor lui, pe care cu destulă succesū le puteau opune preceptelor nouei religio.

Acestū neo-platonismū, altoitū ideielor orientale, produse acelū nimbū cu totul seducătorū alū filosofiei entusiaste, în care noțiunile științifice se găsiu amestecate cu doctrinele tuturor școlilor anterioare. Esemplul speculațiunilor mistice și combinării ideielor orientale cu cele platonice fusese datū de filosofii evrei¹: continuarea o va face neo-platonismul, apoi chiarū mai mulți dintre filosofii creștini².

§ XX. TRASILŪ. ALCINOŪ. ALBINŪ. MENELAŪ.

În primulū seculū alū erezii nōstre, se distinseră următorii filosofi neo-platonici:

THRASYLLUS (Θρασύλλος) din Mendes, supranumitū și «astrologulū», după ce la Rodos inițiasse pe Tiberiu în știința astrologiei, fu chematū în Roma la curtea imperială³, atâtū spre a perfecționa pe împăratū în arta magiei, câtū și spre a-i prevesti continuū cele mai neînsemnate din evenimintele viitoare.

ALCINOUS (Ἀλκίνοος), renumitū pe la 16½ p. Cr., ne-a

1. În specialū de Filone și de Numeniu. Cf. pag. 342—345.
2. Ca Iustinū martirulū, Clemente Alesandrinulū, Origene.
3. Suetoniu, *Vita Tiberii*. 14.— Tacitū (*Annales*. VI, 20) narază cum Tiberiu prevestise tardiva și scurta domniă a lui Galba.

lăsată uă serioasă scriere despre filosofia platonice¹, pe care se silise a o apropia de cea aristotelică.

ALBINUS, profesorul lui Galenu, este numai menționată între neo-platonicii primului secolu.

MENELAUS (Μενέλαος) din Alesandria trăi la Roma și, sub domnia lui Traianu (pe la anul 100 p. Cr.), ajunsese cunoscutu prin observări astronomice². Elu celu d'ântăiu se ocupă și scrisese în cărți de trigonometriă sferică³. Nu ni-s'a păstratu opera'i în vi cărți *Despre corde*, dér posedămă interesantu'i tractatu în m cărți⁴, pe care'lă intitulase *Sphaerica* (Σφαιρικά)⁵.

§ XXI. PLUTARCŪ.

PLUTARCHUS (Πλούταρχος) din Cheronea, născutu la anul 50 p. Cr., elevul lui Ammonius, călători prin Egiptu și prin totă Grecia spre a se instrui, deveni preotu alu lui Apoline, apoi sub Traianu veni să profeseze filosofia la Roma, unde avu ca scolaru pe împăratulă Adrianu. După ce fu procuratoru în Grecia, se întorse în orașu'i natalu, unde muri la 120 p. Cr.

De și înclină către platonismu, caracterulă filosofiei lui este eclecticismulă, unitu cu pietatea și c'ua sinceră iubire de virtute, de erudițiune, de cercetări archeologice.

1. Alcinoi *Introductio ad Platonis dogmata*, grecesce, cu traducerea latină, edițiunea lui Marsilius Ficinius. Paris. 1533.

2. Despre densusulă este vorba în interesantulă dialogu alu lui Plutarcu intitulatu *De facie in orbe lunæ*.

3. Adică găsirea părților necunoscute ale unui trianghiū, cu ajutorulă celor cunoscute. Cunoscințele'i de căpeteniă ni s'au păstratu în *Almagestulă* lui Claudiu Ptolemeu. Cf. pag. 359.

4. Numai în traducere latină, testulă grecu fiindu perdutū.

5. Costard l'a publicatu în Londra și în Oxford la 1758, sub titlulă de «Menelai *Sphaericorum* libri tres», etc. A se vedé Ferd. Hoefler, *Histoire des mathématiques*, pagina 253.

Ca scriitoru, e totu atatu de renumitu prin cele XLVI *Vieți paralele* (Βίοι παράλληλοι) ale bărbaților iluștri din anticitate (scrise dupa documentele din Capitoľiu și din bibliotece, puse la dispozițiunea lui de Traianu, care ilu numise consulu și dupa aceia guvernatoru alu Ili-riei), ca și prin cele xcii tractate filosofice, ȃise și «opere morale», cu totulu prețioșe printr'ua vastă erudițiune filosofică și istorică. In teogonia Grecilor elu vede sciința naturii, învelită în forme simbolice ¹.

§ XXII. THEON DIN SMIRNA.

THEON (Θέων) din Smirna, unulă din precursorii sincretismului, sub regnulu lui Adrianu scrise ua esplicare a dogmelor platonice ² și, între anii 129-132, făcu mai multe și interesante observări astronomice asupra planetelor Venerea și Mercuriu.

Elu este însemnatu prin tractatu'i în iv cărți «*Despre cele ce, în matematică, suntă folositoare pentru citirea lui Platon*³». Cartea I se ocupă cu aritmetica și, dupa ce vorbesce despre unime, se întinde pe largu asupra numerelor pare și impare, asupra modulu lor de reproducere, etc. Cartea II privesce musica și a III astrono-

1 Astu-felū Plutarchu, între altele, demonstră că prin Latona arū trebui sē se înțelēgă apa; prin Junona pământulu, prin Apoline sōrele, prin Diana luna, prin Vesta castitatea, prin Jupiter aerulu și căldura etc., dupa cum la Egipteni Osiris represinta sōrele (elementulū masculinū) și Isis luna (elementulū femininū).

2 A se vedē opera intitulatā «Theon Smyrnensis: *De iis, quae in mathematicis ad Platonis lectionem utilia sunt*. Paris. 1644, edit. Io. Bulialdus, græcē et latine» in 4°.

3 Περὶ τῶν κατὰ μαθηματικὴν χρῆσιν εἰς τὴν τοῦ Πλάτωνος ἀνάγνωσιν. Primele douē cărți, în latinesce, aū fostū publicate la Paris de Bouillaud (Bulialdus) sub titlulū precedinte, la 1624 și 1644, ȃr în totalū pentru prima oră, grecesce și latinesce, de Th. H. Martin, sub titlulū de «Theonis Smyrnæi platonici liber *De astronomia*. Paris. 1849». Acestă edițiune a fostū forte căutată.

mia. Aci demonstră sfericitatea pământului, prin umbra lui în eclipsele lunii. Pe lângă noțiunile astronomilor anteriori, citază și pe câțiva necunoscuți, ca Adrastu, Dercilida, Alesandru din Etolia. Cartea iv tractează despre geometriă, după vederi pitagoreo-platonice.

XXIII. CLAUDIU PTOLEMEU.

CLAUDIUS PTOLEMÆUS (Πτολεμαίος), născut la Pelusiu său Ptolemis (in Thebaida), se distinse în Alesandria, pe la 139 p. Cr., prin importantele-i observări astronomice și prin celebra-i operă în xii cărți, intitulată *Intocmirea matematică* (Μαθηματικὴ σύνταξις) său *Marea întocmire* (Μεγάλη σύνταξις)¹, mai cunoscută sub numele de *Almagestă*², în care completează pe Iparcū, adăugându-i propriile-i cunoștințe astronomice.

Ca filosof, Claudiu Ptolemeu aliează idealismul lui Platone cu empirismul lui Aristotele.

Ca astronom, negă miscarea anuală a pământului, pe care-l considera ca un mic punct din tot universul; dezvoltă teoria pitagorică a cercurilor superpuse (ἐπικύκλια) pentru explicarea inegalității miscării astrelor, adică stațiunile și retrogradările planetelor, metodă înlăturată tomai târziu de Kepler; descoperi evecțiunea lunii³; demonstră oblicitatea eclipticei și

1. De aci și titlul de Μέγας Ἀστρονόμος, ce i-se dete.

2. Termenul format din articolul arabu *al* și superlativul grecescu μέγιστος: așa der «scrierea cea mare». Acesta lucrare fu tradusă în limba arabă pe la mijlocul secolului ix, ér din arabesce în evreiesce, în Spania, prin secolul xiii Boetiu făcuse prima traducere latină. Uă prescurtare, revêdută de Purbach și Regiomontanus, se tipări la Venetia în 1496. A se vedé a mea *Cronica de Nürnberg* (Bucuresci. 1893) paginile 13, 14, 15, 19, 42.

3. Termenul dat, în secolul al xvi-lea, de către astronomul Bouillaud, inegalității miscărilor lunii, relativ cu distanța dintre lună și sóre, apoi cu distanța lunii la perigeu.

aduse mari servicii astronomiei, căci prin observările lui fură conduse, verificate și chiar îndreptate observările astronomilor moderni.

Pe lângă alte cinci însemnate scrieri despre muzică, cronologie¹ și astronomia², de la dânsul ne-au mai rămas: un *Tractat geografic* (Γεωγραφικὴ ὑφήγησις)³; apoi *De analemmate* și *De planisphaerio*, relative la descrierea sferei pe un plan, prin lăsarea de linii perpendiculare⁴; în fine *De opticiis*⁵, în care pentru prima oară se espun legile refracțiunii⁶.

§ XXIV. CALVISIU. APULEIU. CALCIDIU. MAXIMU.

CALVISIUS TAURUS din Beritū (lângă Tirū) înflori pe la 139 p. Cr. și fu profesorul lui Aulu Geliu.

LUCIUS APULEIUS din Madaura (Numidia)⁷, crescut la Cartaginea, înflori sub Antonin ca poet, ca filosof, ca retor (150-159 p. Cr.).

1. Intitulată *Πρόχειροι κανόνες* și relativă la dinastiile și regii Asiriei, Mediei, Persiei, apoi la Greci și la Romani, de la Nabucodonosore pînă la Antonin Piulū, unind ast-fel cronologia ebraică cu variatele cronologii ale celorlalte popore.

2. Intitulate *Făsele stelelor fixe și culegere de prognostice* (Φάσεις ἀπλανῶν ἀστέρων καὶ συναγωγὴ ἐπισημασιῶν); *Impătrita compozițiune* (Τετραδιόβλος σύνταξις) cu uă culegere de aforisme, și *Káρπος* (*Cantiloquium*); *Despre ipotezele planetare* (Περὶ ὑποθεσεῶν πλανωμένων); *Despre muzică* (Μουσικά), *Regula regnelor* (Κανὼν βασιλείων).

3. În care urmăze pe geograful Marinus din Tirū. Acastă operă rămase celebră pînă în secolul alū xvi-lea.

4. De unde și numirea-i de «proiecțiune ortogonală».

5. Tradusă din limba arabă în limba latină.

6. A-nume că corpurile transparente, de uă densitate diferită, refracteză lumina în modū inegalū; că anghiul de refracțiune, referit la perpendiculară, este mai mare de câtū anghiul de incidentă, cândū lumina trece dintr'unū fluidū densū într'altulū mai puținū densū; că, din contra, acelū anghiū este mai micū, cândū lumina trece inversū, de esemplu din aerū în apă.

7. A se vedé a mea *Istoria literaturii latine*, pag. 142, 143, 154.

Imitându narațiunile miraculoase, pe care Luciu din Patras le scrisese sub titlul de *Μεταμορφώσεων λόγοι*, Apuleiū compuse x cărți de *Metamorphoses*, în care espune prefacerea ómenilor în animale, în plante și în obiecte prin puterea magiei, împreună cu faimósa povestire despre asinul de aurū. Acéstă operă, într'unū stilū cândū înfloritū, cândū neglesū, depinge în modū alegoricū moravurile corupte ale epocēi și satiriséză cu energiă misticismulū, mai cu sémă credințele în farmece, în descântece, în mistere. *Floridorum libri iv* e uă poemă bogată în cugetări, care—pe lângă ornamentele'i stilistice—escelezá prin cunoscințe istorice.

Din causă că profesa și susținea vechia religiune politeistă, fu datū judecătii ca fărmeccătorū, luându-se ca pretestū totū ce scrisese despre magiă și practicele superstițióse. Spre a se disculpa de acéstă acușatiune, la 173 p. Cr. pronunță, în presința proconsulelui romanū din Africa, cunoscuta'i *Oratio de magia* sive *Apologia* (ipsius), atătū de interesantă prin spiritulū ironicū și pentru noțiunile ce dă despre practicele credințelor orientale, care înlocuiseră vechia religiune.

Elū se mai distinse prin operele'i intitulate *De deo Socratis* (relativă la spirite și geniū), *De dogmate Platonis libri iii* (care esplică învățămintele fundatorului Academiei în partea relativă la idei, abstracțiuni, sufletū, etc.) și *De mundo* (uă parafrasare a tractatului aristotelicū *Περὶ κόσμου*). Asemenea mai traduse în latinesce «*Introducerea aritmetică*» a lui Nicomacū Gerasenulū¹.

Apuleiū se întinde, mai cu sémă, asupra doctrinelor superstițióse din secululū alū u-lea, silindu-se a interpreta și esplica religiunea populară, miturile anti-

1. A se vedé § LXII paginile 417—418 de mai josū.

cității, filosofia misterelor și efectele magiei, pe care le opune religiunii creștine.

Totă acestei epoci și totu neo-platonismului aparține și CHALCIDIUS, care întreprinsese traducerea și comentarea primei părți din *Timeul* lui Platone¹.

MAXIMUS din Tiru², oratoru și filosofu neo-platonicu pe la anii 180 p. Cr., trăi la Roma sub domnia lui Comodu și scrisc XLII *Disputationes* (Διαλέξεις) seu *Dissertationes* (Λόγοι) despre subiecte de filosofie morală, în care se manifestă marea iubire de adevăr și consiliile practice, popularisându ast-felu doctrinele platonice cu ore-care bun-gustu și cu destulă imaginație.

§ XXV. GALENŪ.

CLAUDIUS GALENUS³ din Pergamū (născutu la anul 131 și mortu pe la 200 p. Cr.) se ilustră ca medicu, matematicu, gramaticu și filosofu neo-platonicu seriosu, linititu, cum resultă din scrierea *De optimo docendi genere*. Ca filosofu, admite esistența lui dumnezeu și a cauzei finale (cu Platone și Aristotele), cum și cele trei suflete din omu (după Pitagora, Ipocrate și Platone), der considerându-le ca materiale și muritoare. In morală, adoptă preceptele stoice.

Elu inventă a patra figură logică și scrisc unu tratatū escelinte de *Psicologie umană*. Ca să esplice multiplele și complexe fenomene ale vieții, elu admise unu spiritū vitalu (πνεῦμα ζωϊκόν) și unu spiritū-sufletū (πνεῦμα ψυχικόν). Ca scriitoru, comentă pe Platone, Ari-

1. A se vedé *Istoria literaturii latine*, pagina 154.

2. Care nu trebuie confundatū cu stoiculu Maximu, unul din profesorii lui Marcu Aureliu. A se vedé pag. 407 de mai josū.

3. Cunoscutu și sub numele de *Claudius Galienus*.

stotele, Teofrastu și Crisipă. Interesante suntu noțiunile ce dă despre otrăvurile cunoscute în anticitate¹ și enumerarea substanțelor considerate ca veninoase².

Ca medicu deveni capulu scôlei eclecticice³, care îi supraviețui multă timp, din cauza utilității principielor ei despre terapeutica generală⁴.

§ XXV. FAVORINŪ. POTAMONE.

PHAVORINŪS (Φαβωρίνος) Arelatensis, adică din orașulu Arles (Galia), de și figurază printre neo-platonici, înclină spre scepticismu, adică spre teoriile lui Enesidemă, cum se vede din ambele-i scrieri Ἀπομνημονεύματα și Παντοδαπή ιστορία. Elu combătu astrologia și puse la îndouielă adâncă vechime ce i-se atribuia⁵.

Cei mai mulți din acesti filosofi ereau în același timp eclecticii, în felulu lui Cicerone.

In acéstă direcțiune se deosebi mai cu sémă POTAMO (Ποτάμων) din Alesandria, care, alegându ce găsia mai bună în fiă-care sistemă, tindea să formeze uă

1. Noțiuni atribuite lui Orfeu teologulu, lui Horus, lui Mendesiuss-celū-tênērū, lui Heliodorus din Atena, lui Aratus și altora.

2. Despre care mai facū mențiune și Nicadru, Dioscoride, Pliniu-celū-bêtrânū, Paulū din Egina și alți poligrafi.

3. Intre medici esistaū deosebite scôle, a-sume cea *dogmatică-empirică*, fundată de Ipcrate și desvoltată in urmă de către Asclepiade din Prusa (Bitinia) pe la finele republicei romane; scôla *metodică* seū metodistă, căreia aparținū Xenocrate din Afrodisea, Tesalu din Tralla și Soranu din Efesū; scôla *pneumatică* seū spirituală, fundată de Ateneu Ciliculu din Astalia; și scôla *eclectică*, ilustrată de Claudius Galenus.

4. Tractatele-i principale suntu: *Despre întrebuintarea părților corpulu umanū* (Περὶ χρείας τῶν ἐν ἀνθρώπου σώματι μορίων) in xvi cărți și *Metoda terapeutică* (Θεραπευτικὴ μετόδος) in xvi cărți. Cea mai mare parte din scrierile lui aū fostū traduse in arabesce, ebreiesce si apoi latinesce. Ele aū apărutū inainte de testulu grecū și cea d'ântăiū se tipări la Venezia in anul 1490.

5. A se vedé Aulu Geliu, *Noctes atticæ*, liber xiv. 1.

combinare propriă: tentativă izolată, care nu p^ote caracteriza neo-platonismul^u filosofilor alesandrinⁱ, a căror silin^ță erea s^e propage morala și teoriile religi^ose ale lui Platone, sub forme populare și didactice, imaginându un^u fel^u de interpretare alegorică, prin care dogmele filosofului idealist^u ereau puse în strînsă rela^țiune cu vechiele mistere religi^ose.

§ XXVI. MISTICISMUL^u.

AMONIU. ERENIU. LONGINU. ANATOLIU.

Din alegerile și combinările amintite, rezultă un^u sincretism^u s^eu mai bine un^u eclecticism^u propriu sc^olei alesandrine, început^u de prin seculul^u II al^u erei n^ostre și care își propunea nu numai s^e contopescă teoriile lui Pitagora, Platone și Aristotele, s^e desvolte în mod^u dogmatic^u teoriile cele mai absurde (abia s^eu de loc^u indicate în scrierile platonice) despre dumne^ude^u, despre demiurg^u, despre sufletul^u mundului, despre demoni (genii), despre orginea lumii și a r^eului, d^er încă s^e apropie și s^e amestece ideiele spiritualismului grec^u cu doctrinele orientale. Ei deteră ideielor uă realitate substan^țială și, în mod^u arbitrar^u, aplicară principiele lor abstracte la fapte care pe atunci impresionau și atrăgeau aten^țiunea, precum erea încetarea oraculelor ¹.

AMMONIUS (Ἀμμώνιος) din Alesandria, supranumit^u «Saccas»², se născuse din părin^{ți} creștinⁱ, fără ca d^ensul^u s^e profeseze și s^e practice ac^ostă religiune. A-

1. Plutarchi *De defectu oraculorum, De Iside et Osiride, etc.*

2. Din căusa meseriei lui de hamal^u s^eu purtător^u de saci (σάκκος, σάκκοι).

vëndü uă nespüsă ardóre pentru învățatură, talentü și entusiasmü estraordinarü, profundă noua filosofię și, pe la 193 p. Cr., întemeiă uă scólă, cu intențiunea de a apropia pe Platone de Aristotele în cestiunile cele mai însemnate, amestecându-le doctrinele cu misticismulü orientalü. Scopulü îi erea contemplarea ființei absolute, perfecte, și intima unire a omului cu dënşa.

Făr'a scrie ce-va, elü sciu sē transmită discipulilor (pênē la 220 p. Cr.) avëntulü de care erea coprinsü, și ast-felü se póte dice că puse basa esaltării și misticismului în filosofię. «Acestü omü inspiratü de dumneđeü, dice Ierocle, purifică opiniunile vechilor filosofi și stabili armoniă între doctrinele lui Platone și ale lui Aristotele, în părțile lor esențiale și fundamentale». Plotinü și cei-l-alti alesandrinü numai desvolară principiile maestrului, redactându'ı și comentându'ı lecțiunile.

HERENIUS, ca și Origenes, profesă aceleași dogme, pă strândü ca ce-va secretü doctrinele neo-platonice.

LONGINUS (Λογγίνος), născutü la Atena în anulü 215¹, scolarulü lui Ammonius, profesă neo-platonismulü în orașu'ı natalü și fu condamnatü la mörte de regina Zenobia la Palmira, în anulü 275 p. Cr., după ordinile împēratului Aurelianü, care coprinsese cetatea.

Criticü și gramaticü celebru, cugetătorü profundü și judiciosü, elü scrisese: comentarie de valóre despre operele lui Platone *Φαίδων* și *Τίμαιος*; apoi câte-va compositiuni mai micı despre retorică și filosofię; în fine, *Convorbiri filosofice*, dise (*Φιλόλογοι ὁμιλίαι*, astăđi perdate. Ast-felü nu ne-a rămasü de la dënşulü de câtü

1. După alte cronologii, s'arü fi născutü la anulü 213 și arü fi muritü la 273.

numai micu'i tractatū retorico-filosoficū *Despre sublimū* (Περὶ ὑψους), atâtū de bine apreciatū.

ANATOLIUS din Alesandria se ocupă mai multū cu teologia și cu matematica, de câtū cu filosofia. Ajungēndū episcopū alū Laodiceiei, asistă la conciliulū din Antiochia, unde se desbātu despre data celebrării Pascelor. Elū scrise uă *Aritmetic*, în x cărți, unū *Catechismū de matematică* și unū *Canon paschale*.

§ XXVII. PLOTINŪ.

PLOTINUS (Πλωτίνος), născutū la 205 p. Cr. în orașulū Lycopolis (Egiptū), erea dotatū de natură cu însușiri superiōre: multă și puternică imaginațiune, inimă simțitōre, spiritū d'ua pētrundere rară. La etatea'i de 28 anī se duse în Alesandria, unde învățā filosofia și își cultivā calitățile în scōla lui Ammonius Saccas. La 244 p. Cr., urmā armata lui Gordianū în Asia, ca să studieze învățamintele popōrelor orientale chiarū in cărțile sacre. Ast-felū deveni unū visătorū, cufundatū în meditațiune și esaltare, aspirândū continuū spre regiuni înalte și căutândū să coprindā ființa absolută prin contemplare. Aceste idei, adoptate din filosofia lui Platone, le esagerā prin entusiasmū'i personalū și întreprinse a le desvolta după propriu'i caracterū, pe cândū în realitate denatura fondulū platonice, din care păstra numai părți alterate și incomplete. Vioiciunea unū spiritū es-citatū, care adesea îlū făcea să cadă în estasū, îlū împedicā de a'si sistematiza raționalismū'i misticū. Abia mai târziū diferitele'i tractate fură revēdute de Porfiriū și clasate în vi *Eneade* (Ἐννεάδες)¹. Elū trăi multū timpū

1. Numite ast-felū fiindū că, în fiă-ce parte, se coprindū câte nouē cărți seū uă treime de treimi, uă nouēime(ἔννεάς): prin urmare

și dete lecțiuni la Roma, unde devenise obiectul unei venerațiuni aprópe religioase din partea discipulilor. In etate de 65 ani, muri în Campania (270 p. Cr.).

Plotinü plécă de la principiulü că nu se póte filozofa, de câtü numai déca cunoscătorulü și lucrulü de cunoscutü, subiectulü și obiectulü, vorü fi cu totulü identice. Menirea filozofiei este sę cunóscă unitatea ($\tau\acute{o}\ \acute{o}\nu\ \acute{s}\acute{e}\acute{u}\ \tau\acute{o}\ \acute{\epsilon}\nu$), originea și esența tuturor ființelor, identificată cu binele ($\tau\acute{o}\ \acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{o}\nu$), și s'o cunóscă în sine, fără intermediulü cugetării séü reflesiunii, adică printr'unü miđlocü mai înaltü, prin întuițiunea presinte și imediată ($\pi\alpha\rho\upsilon\sigma\iota\alpha$), care merge mai răpede de câtü reflesiunea. După dęnsulü dér, scopulü filozofiei este imediata unire a înțeleptului cu ființa divină ($\acute{\epsilon}\nu\omega\sigma\iota\varsigma$). Uă îndouită intențiune, în același timpü sciintifică și morală, îlü conduse la acestü idealismü misticü, singura cale pe care n'o mai încercase pën'atunci rațiunea umană.

Totulü esistă în virtutea unității: totulü este unulü ($\acute{\epsilon}\nu$) și coprinde în sine unitatea. Esistința și unitatea nu suntü identice, căci fiă-ce obiectü coprinde uă pluralitate. Nici rațiunea nu e ênsași unitatea, căci cu uă vedere perfectă o contemplă nu în a-fară, ci chiarü în sineși: e în același timpü contemplóre și contemplată, activă și pasivă, subiectü și obiectü; nu este dér simplă, ci îndouită; nu este esistința primară séü primitivă,

întrunirea a ix cărți (în 54 mari capitule). Fără uă formă îngrijită, fără stilü, acéstă carte coprinde, alături cu abstracțiunile subtile și confuse, alături cu formulele mistice, părți scilpitóre, pline de viेतă și de căldură, ca unü torentü turbure, care rostogolésece și nisipü de aurü. Ast-felü *Eneadele* forméză unü felü de enciclopediă filozofică, care începe cu psihologia, continuă cu morala și fisica, spre a sfęrși cu teologia. Dintr'ensele apăru mai întâiü traducerea latină, cu comentariile lui Marsilü Ficinü la Florenza, în anulü 1492, ér testulü grecü, cu traducerea latină a aceluiași filozofü, la Basileă în anulü 1580.

ci numai unitatea dedusă seú derivată dintr'unú altú principiú, de la care purcede.

Unitatea primitivă nu este unú lucru, ci principiulú tuturor lucrurilor, binele și perfecțiunea absolută, ce-va simplu în sine și care nu cade sub concepțiunile înțelegerii. Ea nu are nici cantitate, nici calitate, nici sufletú, nici rațiune; nu e nici în miscare, nici în repausú, nici în timpú, nici în spațiú; nu e nici unitate numerică, nici punctú¹, ci esistența pură fără vr'unú accidentú, despre care ne putemú face ideia gândindu-ne că, în modú constantú, e îndestulátore sieși, scutită de orí-ce trebuință, de orí-ce dependență, de orí-ce cugetare și de orí-ce voință; nu e ființă cugetátore, ci énsași cugetarea în acțiune: principiulú și cauza totului, mărimea și micimea infinită, centrulú comunú alú totului, binele, dumnezeú, represintatú ca lumină primitivă și curată, din care unú cercú luminosú emană fără de'ncetare. Unitatea posedea visiunea și sciința de sine, fără dualitate de termeni, fără reflesiune, ca virtualitate pură, ca esență a totú ce esistă.

Unulú, perfecțiunea, se află rěspânditú în regiunea superióră și eternú decurgú dintr'ensulú ființa, rațiunea, vieța, fără se pérdá ce-va dintr'a lui substanță, căci e simplu, ér nu colectivú ca materia. Și acéstă provenință nu se forméză în timpú, ci se produce după ideia pură de causă și de ordine, fără nici uă voință (căci voința este uă schimbare).

În primulú rîndú emană, cum lumina emană din sóre, unú ce eternú și absolutú perfectú, inteligința supremă (νοῦς), care contemplă unitatea și are nevoia numai de sine ca se esiste; din inteligință apoi emană

1. Căci punctulú și unitatea numerică suntú dependinte, ca unele ce trebuie se fiă cöprinse în ce-va.

sufletulă totului ($\psi\upsilon\chi\eta\ \tau\omicron\upsilon\ \pi\alpha\nu\tau\omicron\varsigma$, $\psi\upsilon\chi\eta\ \tau\omicron\omega\nu\ \delta\lambda\omega\nu$). Aceste trei principie ale oră-cărei esistențe reale, care'si aă începutulă în unitate, constituiescă treimea ($\tau\rho\iota\acute{\alpha}\varsigma$) seă cele trei ipostase ($\delta\upsilon\pi\omicron\sigma\tau\acute{\alpha}\sigma\epsilon\iota\varsigma$) ale lui Plotină.

Inteligența este produsulă și imaginea unității. Pe câtă timpă o contemplă ca obiectă, devine subiectă și se deosebesce de ceia-ce contemplă: de aci rezultă a ei dualitate. Pe câtă timpă privesce posibilulă în unitate, se determină, se limitază, devine ună ce reală și efectivă ($\tau\omicron\ \delta\upsilon$). De aci urmază că inteligența este realitatea primară, basa tuturor celor-l-alte realități și inseparabilă unită cu ființa reală. Cugetarea și lucrulă la care se cugetă suntă identice: ceia-ce inteligența cugetă în același timpă și constituie lucrulă. Cugetândă mereă, în același modă și totuși ce-va nouă, inteligența produce tôte lucrurile, căci dēnsa e totalitatea esistențelor și vieța fără de sfērșită, în tōtă a ei întregime.

Sufletulă e produsulă inteligenței, cugetarea'i fecundă și plastică: totă ună felă de inteligență, dēr cu uă cunoșcință și cu uă vedere maiă întunecată, fiindă că contemplă obiectele nu în sine, ci în inteligență, posedândă uă forță activă, care îi îndrēptă privirile în a-fară; este uă lumină, dēr nū originară, ci rēsfrântă: principiulă miscării și lumii esterne. Propria'i activitate constă în contemplare ($\theta\epsilon\omega\rho\iota\alpha$) și în producerea de obiecte prin acea contemplare. Ast-felă la rōndu'i produce diferite ordine de suflete, printre care sufletulă umană, ale cărui facultăți tindă se se înalțe seă se se scobore. Tendința'i cea maiă de josă, îndreptată spre materiă, este și dēnsa uă forță, aplicată la formarea lui: facultatea sensitivă și vegetativă seă natura ($\varphi\upsilon\sigma\iota\varsigma$).

Natura, creațiunea, este uă forță intuitivă, motóre, care impune formă materiei și îi dă vieță; este uă cu-

getare creatóre (λόγος ποιῶν), căci forma (εἶδος, μορφή) și cugetarea (λόγος) suntū unulū și același lucru. Totū ce se petrece în mundū e opera intuițiunii și e făcutū pentru dēnsa. Ast-felū din sīnulū unității, ca din punctulū centralū alū unui cercū, se desvoltă pluralitatea, ființa divisibilă și vieța, prin mijloculū separării.

În unitate se distinge forma și materia: cea d'ântaiū întocmesce, deliniază, impune uă formă și, în modū necesarū, presupune materia, informă, dér susceptibilă de a primi uă formă determinată. Forma și materia, sufletulū și corpulū, suntū inseparabile.

Totulū a fostū însufletitū din eternitate, dér cugetarea póte face distincțiune și își pune întrebarea: ce este materia și cum a fostū produsă de unitate, de óre-ce dēnsa este principiulū orī-cărei realității.

Materia e unū ce realū, nedeterminatū, informū, énsē susceptibilū sē priméscă uă formă, cu care se află în aceiași relațiune ca umbra cu lumina. Unitatea, ca una care produce orī-ce realitate, se derivă neîncetatū din sineși. La ultima tréptă a acestei produceri perpetue, se ivesce unū ultimū produsū, din-colo de care nici unū altulū nu mai este posibilū: limită din care nimicū nu mai póte sē ésa, care nu mai păstrează nimicū din unitate și din perfecțiune.

Sufletulū, prin contemplarea'i progresivă, care e în același timpū producere, își crează singurū teatrulū activității, adică spațiulū, căci este uă lumină aprinsă de inteligință, care'si trāmite rađele pēnē la óre-care distanță, din-colo de care începe întunericulū. Privindū acéstă nópte¹, îi aplică uă formă și, din întunericū, își face uă locuință frumósă și felurită, pe care și-o dă

1. Căci sufletulū nu póte răbda nimicū împrejurūi, care sē nu represinte uă cugetare (uă formă).

corpului, merită a fi nedespărțit de cauza care l'a produs: de aci materia inteligibilă și cea simțibilă.

Une-orî Plotină consideră materia ca informă, lipsită de orî-ce bună însușire, dér totu ca produsu alu sufletului, din cauza vre unui vițiu seú vre unei defectuosități intrinsece; căci, ocupatú fiindú cu producerea, i-s'a pututú întempla se nu'și mai arunce privirea la principiulú primarú și perfectú, ceia-ce l'a făcutú se fiă plinú de nedeterminare. Câte uă dată ierăși afirmă că materia informă este ce-va realú, care n'a fostú produsă de sufletú.

Fiindú că există uă lume a inteligenței și alta a simțurilor, cea din urmă imagine a celei d'ântăiu, de aceia unú perfectú paralelismú se află între amēdouē. Lumea inteligenței e unú totú invariabilú, absolutú, viú, fără despărțire în spațiu, fără schimbare în timpú: într'ēnsa unitatea se găsește în pluralitate și pluralitatea este una, ca și sciința; într'ēnsa se află imperiulú spiritelor, dér și óre-care nedeterminare, căci cu câtú se depărtēză de ființa adevērată, cu atátú devine mai nedeterminată. In lumea simțibilă, foculú, plantele, pāmēntulú, petrele, tóte suntú vii, acēstă lume fiindú uă ideia adusă la vieță. Foculú, aerulú, apa suntú uă vieță și uă ideia, unú sufletú care locuiesce în materiă, ca principiu plasticú¹. Tóte ființele din natură, chiarú și animalele, aú rațiune, ēnsē uă rațiune de altă speciă de câtú a ómenilor. Fiă-ce obiectú e unitate și multiplicitate², cea din urmă aparținēndú corpului, care se póte divide și descompune în spațiu. Sufletulú e

1. Acēstă teoriă filosofică d'a se atribui materiei (ὕλη) uă vieță (ζωή) primitivă și inerente ei, s'a numitú *hylozoismú*.

2. Cartea vi din *Eneade* e consecrată numerelor și în specialú ab:tracțiunilor subtile despre finitú și infinitú, apoi speculațiunilor despre monadă, diadă, triadă, tetradă și decadă.

substanță fără întindere, imaterială, simplu, fără corp și cu două firii: una superioară și indivizibilă, alta inferioară și divizibilă. Motivele metafisice despre imaterialitatea și nemurirea sufletului Plotinului le dezvoltă cu erudițiune și profunzime, dându drumul visurilor esaltării lui mistice în ce privesce unirea elementului imaterial cu substanța corporală¹.

În lume, totul e necesar și operă a unei produceri necesare, a unui principiu nedespărțit de produsele lui². Tote lucrurile depind unele de altele printr'ua comună înlănțuire: determinism universal, în care numai unitatea face excepțiune³. Prin acea legătură inevitabilă dintre lucruri și fenomene, Plotinul explică magia naturală și ghicitoria. Cât despre răul ce se arată în lumea simțibilă, el une-orî îl consideră ca uă negațiune necesară, alte-orî ca ce-va pozitiv (cum este materia, corpul) și, în acest din urmă caz, cându ca provenit din a-fără de suflet (causă a imperfectei. lui produceri), cându ca reședend în suflet (efectul său produs imperfect al lui). Ast-fel, cădend în aceiași greșelă, pe care o impută gnosticilor, ajunge la un optimism și la un fatalism contrar moralei. Totuși, câte-ua-dată recunoșce că răul moral aparține liberului arbitriu, care-l poate supune, că ast-fel orî-ce rău merită să fiă imputat autorului.

Dumnezeu, perfecțiunea și unitatea, este scopul final, spre care tind toate lucrurile câte de la densul își au ființa și natura: numai prin el pot deveni perfecte. Sufletele umane pot să ajungă la perfecțiune

1. A se consulta, în *Eneada* IV, cărțile I, II, III, VI. Tennemann.
2. Această idee se consideră ca germenul al teoriilor lui Spinoza și al teodiceiei lui Leibniz.
3. Uă excepțiune însă mai multă aparinte, de cât reală.

și la fericire numai prin contemplarea unității supreme, desfăcându-se cu totul de orice este diversă și multiplu, adică numai în stare de simplificare (*ἀπλῶσις*) și cufundându-se în sînul ființei pure.

În această contemplare constă virtutea, care este de două feluri: una inferioară, din viața petrecută în societate (*πολιτικῆ*), proprie sufletelor care se purifică; alta superioară, a sufletelor purificate, constîndu în unirea intimă a omului, prin contemplare, cu ființa divină (*ἔνωσις*). Causa ei este însuși divinitatea, care ne luminează și ne încălzește: din frumusețea divină sufletele aș se dobîndescă uă desfătare care le sémănă și se fiă încinse de unū focū cerescū.

Cătū despre spirite (*δαίμονες*), Plotinū le admite esiștiņa, dér nu și adorarea. Pe alienați și pe cei atinși de felurite afecțiuni nervose nuī consideră ca energumeni și demoniaci, ci combate această doctrină mai prin aceleași argumente, cu care Ipocrate susține că epilepsia nu este uă bōlă trāmisă de ȃei.

§ XXVIII. ALIAREA NEO-PLATONISMULUI CU ORFISMULŪ ȘI CU PITAGORISMULŪ. SCRIERILE HERMETICE ȘI ZOROASTRICE.

Filosofia mistică se întemeiează pe două presupuneri nedemonstrate: ântâiū, că absolutulū, că ceia-ce trece mai pre susū de simțurī, este principiulū universulū și pōte fi recunoscutū ca atare; alū douilea, că ființa absolută se pōte cunōsce printr' uă intuițiune intelectuală, care întrece chiarū cugetarea.

Plotinū transformă cugetarea în contemplare, filosofia în poesiă, formele curate ale ideielor în obiecte pozitive. Doctrina și-o compune luândū câte-va idei platonice și abusândū de dēnsele prin neînstrunatulū

entusiasmul de care pe atunci se simția atâta nevoie.

Fără a examina posibilitatea mișcărilor, el pretinde să ajungă la abstractul absolut și să formeze o sistemă completă despre cunoștința absolută. În schimb însă, produse câte-va considerații esecive despre facultatea de a cunoaște, precum și mai multe cugetări înalte, care în urmă au fost reînnoite și dezvoltate de către alți diferiți filosofi.

Doctrina contemplării dobândi cea mai mare stimă, prin admiterea unui principiu de cunoaștere superior simțurilor, prin dogma trinității și prin relațiunea ei cu lumea ființelor: de aceea fu luată drept o interpretare completă a filosofiei marelui Platone, a lui Platone iluminat de către dumnezeu.

Atunci se ivi năsuința de a se demonstra potrivirea ideilor platonice cu doctrinele anterioare ale lui Orfeu, Pitagora, Hermes și Zoroastru, din care se credea că se adăpase Platone. Pentru înlesnirea demonstrării, se afirmă existența unor scrieri de felul acesta, precum erau cărțile hermetice¹ și ostanice².

1. Hermes, care trece ca autor al teoriei despre macrocosm și microcosm, autoritatea de competență a alchimistilor, era supranumit Trismegistul, adică cel «întreținut pre-mare» (τρισμέγιστος, *ter maximus*) și identificat cu Thot al Egiptenilor, cu Mercuriu al Romanilor, zeul cerului și infernului, principiul vieții și morții. Adepții acestor teorii se diceau filosofi hermetici, ăr știința lor *arta hermetică*. Iamblic (scolarul lui Anatiolius și Porphyrius), citând cronică preotului egiptean Manethon, atribuia lui Hermes trismegistul 36525 volume despre toate științele, volume deosebite «cărți hermetice». Cele ce ne-au rămas cuprind împrumuturi din scrierile lui Moise și ale lui Platone, făcute de un autor care trăia în epocă când creștinismul triumfa, ăr păgânismul se afla în agoniă. Cea intitulată *Mesa* (tabla) de smarandă, codul alchimistilor, espunea teoria elixirului universal și aurului potabil, apoi cuprindea noțiuni despre toate lucrurile, putându-se satisface oricărui curiozitate. A se vedea mai sus: pagina 31, nota 2; pagina 34, nota 1; pagina 40, nota 1.

2. Eruditul Ostan, discipul al lui Zoroastru, venise în Grecia cu ocaziunea expediției lui Xerxe, care pretutindeni mergea

Ca unŭ pasŭ înainte fu dorința de a se stabili aceeași potrivire între Platone cu succesorii lui, în specialŭ cu Aristotele: încercări care depărtaŭ filosofia de adevăratu'i caracterŭ, ênsê care rêspondeau cu totulŭ spiritulu'i epocii și esaltării mistice.

§ XXIX. PORFIRIU.

PORPHYRIUS (Πορφύριος), care în limba patriei lui se numia Malchus (Μάλχος, Malk¹), se născu la Batanea² în anulŭ 232 p. Cr. De ténêrŭ studiă la Atena sub Origene și Longinŭ³, dobândindŭ totŭ felulu de cunoscințe. In etate de 30 ani, călători la Roma, urmă filosofia în scôla lui Plotinŭ și'i deveni celŭ mai strălucitŭ discipulu și celŭ mai înfocatŭ admiratorŭ, ceia-ce 'lŭ decise ca mai târziu sê'i scriă biografia.

Posedândŭ mai multă învățatură, dér mai puțină profunđime de spiritŭ de câtŭ maestrulu, Porfiriu erea melancolicŭ, înclinatŭ spre vanitate, stăpânitŭ de setea reputațiunii. Scrierile'i istorice și filosofice ni'lŭ arêtă pe alocurea animatŭ de dorința cercetărilor și reflesiunilor

însoțitŭ de preoți și ghieitori, spre a'i atrage favórea divină și prevesti viitorulu. Elŭ introduse în Grecia arta d'a evoca morții și tóte procederile magiei orientale, printr'ua operă compusă după modelulu liturgiei mazdeane: «ut narravit Osthanes, species ejus plures sunt, namque et aqua, et sphæris, et aere, et stellis, et lucernis ac pelvibus securibusque et multis aliis modis divina promittit; præterea umbrarum inferiorumque colloquia»: Plinii *Hist. natur.* xxx. 5. — Lui i-se atribuie tractatulŭ despre *Arta sacră și divină, êr schimniculu Cosma Indreptarea sciinței chrysoæpiei* (producerii de aurŭ). Hierotheus, Archelaus și Heliodorus, filosofi hermetici, tractară chiarŭ în versuri subiecte de felulu acesta. Ferd. Hofer, *Hist. de la phys. et de la chimie*, pag. 354-355.

1. Malk însemna, în limba siriană, rege, născutŭ sêu îmbrăcatŭ în purpură, de unde traducerea grécă prin numele de πορφύριος.
2. Coloniă fundată în Siria de către locuitorii Tirulu.
3. A se vedé § xxvi de mai sus și § lxxvii de mai josŭ.

serioase, mergându pên'a pune la îndouielă diferite dogme din doctrina religiósă a păgânilor, mai cu sémă pe cele despre demoni, spirite și aparițiunea lor, ér într'alte părți răpitú de idei esaltate, aprópe fanatice. In uă etate mai înaintată, fu și mai multú sedusú de misticismú, ba chiarú onoratú, ca și Plotinú, cu vederea (arétarea) lui dumneđeú. După mórtea maestrului, elú continuá sê profeseze la Roma elocința și filosofia pêně la finele vieții (anulú 305 p. Cr.).

Nu ni-s'au păstratú scrierile'i despre aritmetică și astronomiá, dér posedámú câte-va fragmente din tratatu'i *Despre misterele numerelor*. Prin operele'i filosofice — intitulate *Viéța lui Pitagora*, *Viéța lui Plotinú*, despre *Abținerea de a mânca animale*¹, epistole către Anebone despre *Dei și spirite*, *Introducere* (Εἰσαγωγή) la «*Categoriile lui Aristotele*», către soția sea *Marcella*, *De antro Nympharum*, *Quæstiones homericæ*, *Περὶ τῆς ἐκ λόγιων φιλοσοφίας*², etc.—își dá silința sê esplice și sê răspândescă filosofia lui Platone, sê'i unescă învățamintele cu ale lui Pitagora, sê lámurescă câte-va cestiuni religióse (precum pe cele relative la sacrificie, la ghicitoriá, la oracule și la spirite³), în fine sê combată câte-va din dogmele crestinismului, mai cu deosebire misterele.

§ XXX. AMELIU. ZOSIMŪ. PSEUDO-DEMOCRITŪ.

AMELIUS GENTILIANUS din Etruria, scolarulú lui Plotinú, scrisese opere numeroase și importante pentru interpretarea filosofiei platonice, opere care aú fostú perdute.

1. *De abstinentia ab esu animalium* libri iv.

2. In care espune doctrina secretă a órfismului.

3. Elú pune între spiritele rele pe deulú egipténú Serapis și pe toți deii păgâni, ale căror atribute implicaú acțiuni rele.

ZOSIMUS, supranumitū Tebanulū séu Panopolitanulū, trăi pe la finele seculului alū III-lea séu pe la începutulū celui de alū IV-lea, și se ocupă fórtē multū cu arta sacră, scriindū¹ două-șeci și optū cărți despre ceia-ce pe atunci se numia chimiă (χημεικᾶ)².

DEMOCRITUS, ȕisū Mystagogus și Pseudo-Democritus³, contimpuranū cu Zosimū, scrise *Fisicele și misticele* (Φυσικᾶ καὶ μυστικᾶ) despre arta de a produce aurū, atribuindū cunoscințele dintr'ênsele medului Ostone, alū cărui spiritū (afirma dênsulū) îlū evocase spre a'î revela arta d'a armonisa naturile⁴.

§ XXXI. IAMBLICŪ.

IAMBlichus (Ἰαμβλίχος)⁵ din orașulū Chalcis⁶ se distinse ca pitagorico-neoplatonicū în epoca împēratului Constantinū-celū-mare și întrecu pe învățatorii sēi Anatiolius și Porphyrius, pe la anulū 293 p. Cr., nu atâtū prin

1. După cum afirmă, în scrierile lor, Foțiu și Suidas.

2. Cele mai însemnate suntu: *Despre coptórele și instrumentele de chimiă*, descrise după cele ce autorulū vȕduse într'unū vechiū templu din Memfis și relative la distilațiune; *Despre puterea și compositiunea apelor*, în care materiile minerale suntu represintate sub forme umane; *Despre apa divină* séu apa-de-argintū, adică mercuriulū (ὕδραργυρος) consideratū de alchimisti ca principiū alū tuturor lucrurilor; *Despre arta sacră de a face argintū* din mercuriū, prin obținerea oxigenului, etc. F. Hofer, ibid. pag. 346-348.

3. Spre a se deosebi de vechiulū fundatorū alū teoriei atomelor.

4. Spiritulū lui Ostone îi rȕspunsese că scrierile lui se află în templu. Pe timpulū unei serbări, unū stălpū se desfăcu de sineși, scrierile apărură, dȕr constaū numai din următórele trei frase: *natura se bucură de natură, natura supune natura, natura stăpănește natura*. A se vedé nota 2 de la pagina precedentē 374.

5. Care nu trebuie confundatū cu omonimu'ī Iamblicū, compositorū de romanțe și povestiri fabuloșe, autorulū scrierii Βαβυλωνικᾶ, care trăise cu multū înainte de acestū filosofū.

6. Orașū din provincia Caelesyria. Iamblicū dȕr erea compatriotū cu Elagabal, marele pontifice alū «petreî-negre» (Caaba).

talentă, câtă prin renume, căci fu poreclitū θαυμάσιος (admirabilulū) și θεϊότατος (pré divinulū), faimă pe care o păstră pêne la mórte (anulū 333 p. Cr.).

Iamblicū profesă la Alesandria, nică-de-cum la Roma, amestecândū filosofia cu magia și cu practicele teurgiei, susținendū că prin asemenea practice se póte stabili uă directă comunicare între omū și dumnezeū, între omū și spirite (δαίμονες).

Elū scrisse: *Cuvântări esortative către filosofă* (Προτρεπτικοὶ λόγοι εἰς φιλοσόφειαν); *Despre sciința generală a matematicelor* (*De generali mathematicum scientia*) în x cărți, jumătate perdute¹; uă *Introducere* la opera lui Nicomacū din Gerassa (Περὶ τῆς Νικομάχου ἀριθμητικῆς εἰσαγωγῆς, *Introductio in Nicomachi Gerasseni arithmetica*), care se ocupă cu doctrina ocultă a pitagoricilor despre numere; în fine, lui se datorescū uă *Arithmetica* și *Theologumena arithmetices*.

A-fară de acestea, mai compuse și opere curatū filosofice, în care misticismul se arétă și mai conformū cu caracterulū superstițiosū din secululū alū iv-lea, mai cu sémă în ce privesce credința în puterea spiritelor.

De și, în disertațiunea'i *Despre viața pitagorică* (Περὶ βίου πυθαγορικοῦ λόγος)², se arétă compilerulū fără critică alū diferitelor sisteme; de și, în tractatū'i *Despre sufletū* (Περὶ ψυχῆς) și în *Epistole*³, întêlnimū mai multū bunăsimțū și cunoscințe despre vechiele opiniuni filosofice pe care adesea le amestecă cu ale séle proprii, totuși

1. Cartea iii, relativă la matematică, are multe din fragmentele lui Philolaus și Architas; a iv-a este unū comentariū despre „*Introducerea la aritmetica lui Nicomacū*“; a vii-a coprinde *simbótele aritmetice*. Despre Nicomacū a se vedé pagina 417.

2. Cunoscută și sub titlulū de *Vita Pythagoræ*. Ea forméză prima parte dintr'ua fórte prețiosă operă în x cărți *Despre secta pitagoreă* (Περὶ τῆς πυθαγορείου αἰρέσεως).

3. Pe care ni-le a păstratū Iónū Stobeu în scrierile séle.

din cartea'î «*Despre misterele Egiptenilor*»¹ s'eu R'espuns'ă la epistolele lui Porfiriu c'atre Anebone» (*De mysteriis Ægyptiorum* seu *Responsio ad Porphyrii epistolam ad Anebonem*)² și din opera'î intitulat'ă *De fato*³, se vede c'ă nimeni nu dusesese mai departe de c'at'ă d'ensul'ă esalta-rea și misticismul'ă filosofic'ă al'ă epocii'.

Calific'ându-se de teosof'ă, de preot'ă al'ă divinit'ății, el'ă desl'eg'ă cu cea mai neturburat'ă siguranț'ă îndou-ielile și cestiunile enunțate de Porfiriu⁴ în epistolele'î c'atre Anebone; distinge p'ene în cele mai mici am'ănunte diferitele clase de ânger'î⁵, aret'ările đeilor și spiritelor bune s'eu rele, aplic'ându fi'ă-c'ăru'î lucru u'ă mulțime de împejur'ări pozitive; în fine, înv'et'ă cum omul'ă se p'ôte uni cu dumneđeu prin teologi'ă și teurg'ă, sciințe supranaturale, c'ăroră subordin'ez'ă filosofia.

Prin teurg'ă, Iamblic'ă înțeleg'e practicarea unor procederi oculte, cu deosebire plăcute lui dumneđeu, apoi puterea atribuit'ă ore-c'ăroră simb'ole, conjurațiun'î și semne misteriose (magice), a c'ăroră cun'oscere aparține numai divinit'ății, d'er prin care ómen'î pot'ă atrage spiriteles spre d'ens'ă.

Ca s'ă justifice asemenea estravaganțe, el'ă se bazez'ă pe autoritatea c'ărților hermetice și ostanice, atribuindu-le u'ă mare vechime și afirm'ându c'ă în adev'er'ă Pitagora și Platone se inspiraser'ă dintr'ênsele⁶.

1. Un'î critic'î îi contest'ă originalitatea, consider'ând-o ca întocmit'ă de c'ătre discipul'î și succesori'î lui Iamblic'ă.

2. Care i-a fost'ă asemenea f'orte contestat'ă.

3. Din care un'ă fragment'ă se g'ăsesc'e la Tennull'ă.

4. De care ține a se deosebi nu numai în mai multe cestiun'î doctrinale, d'er chiar'ă în privința forme'î și compozițiun'î.

5. Ast-fel'ă g'ăsim'ă: *archangeli* (ἀρχάγγελοι), care duc'ă sufletele în regiunile superioare; *ânger'î* (ἄγγελοι), care le scot'ă din legăturile materiei; *demon'î* (δαίμονες), care le scob'or'ă în materi'ă; *eroi* (ἕρωες), care se amestec'ă în lucrurile simțibile; *st'ăpânitori* (ἑρπ-χοντες), care presid'ă afacerile din ac'astă lume. *De myster. Ægypt.* II. 2

6. A se ved'ă mai sus'ă paginile 355, 374 și 377.

§ XXXII. SUCCESORII LUI IAMBLICŪ.

Contimpurani și uniți succesori altora mai fură :

DEXIPPUS și SOPATER (din Apamea), apoi ÆDESIIUS și EUSTATHIUS (din Capadocia), câteși patru mistici.

EUSEBIUS (din Myndes) și PRISCUS (din Molossus), însemnați prin faptul că se înduplecară a înlătura magia și teurgia din învățământul neo-platonic.

MAXIMUS (din Efes), CHRISANTHUS și EUNAPIUS (amândouă din orașul Sardes)¹, care urma ră a lui Priscu.

§ XXXIII. LIBANIU. JULIANŪ. CLAUDIANŪ. SALUSTIU.

Retorulă LIBANIUS (Λιβαίνιος) din Antiochia (născută la 314 și mortă la 368 p. Cr.) fu scolarulă lui Diophantes. Elă trăi în Constantinopole la curtea împăratului Juliană apostatulă, la mărtea căruia îi pronunță ună însemnată *Elogiu* funebru ².

De și păgănă, Libaniu întreținea relațiuni amicale cu Sf. Basiliu, cu Sf. Iónă Crisostomulă, cu Sf. Gregoriu din Nazianză. De aceia desaprobă rigurile lui Juliană în contra religiunii crestine. Elă tractă subiecte istorice, mitologice și morale, scrise cuvântări oficiale, dér mai cu sémă peste 2000 epistole, din care se pôte vedé

1. Eunapiu, care trăi la începutul seculului ală v-lea, scrise *Viețile filosofilor și pe ale sofistilor*, fôrte interesante pentru istoria filosofiei și în specială a neo-platonismului. A se vedé pag. 23.

2. De la densuslă posedămă LXXII eserciție retorice (intitulate Προπομνάσματα), XLIV declamațiuni retorice, XXXVII discursuri (în-tre care *Elogiulă lui Constantină* și *Elogiulă lui Antiochă*), multe resumate din discursurile lui Demostene, cu uă biografiă a ilustrului oratoră; epistole și alte compozițiuni.

starea literaturii, credințelor și moravurilor societății grece de la finele seculului al IV-lea.

FLAVIU CLAUDIU, om de talent, fu scolarul lui Edesiu.

JULIANUS (Ἰουλιανός) — zis «apostatul», din cauza lepădării lui de creștinism — se născu în Bisanțiu la 331, deveni împărat la 360 și muri la 363. În anul 360 se renumi prin faimosul edict în contra religiunii și a filosofilor creștini¹.

Ca împărat, se afla tot-dé-una înconjurat de aruspici și de ierofanți², spre a încoragia politeismul.

Ca filosof sincretic și adept pasionat al neoplatonismului, scrise: opera *De artibus*, menită a restabili vechea religie greco-latină, care acum ajunsese în stare de «pagana superstitio»³; apoi două opusculi *Despre regele sóre* și *Despre muma ȕeilor*; Epistole către senat și către poporul din Atena, cu idei de filosofie morală; *Panegirice* declamatoare și două *satire* elegante, *Misopogon* și *Cesari* său *Ospetul*⁴.

Diferite părți ale filosofiei neo-platonice mai fură propagate său dezvoltate de către numeroși erudiți, care comentară pe Platone și pe Aristotele, unii susținându, alții combătându creștinismul. Intre acestia fură: CLAU-

1. Despre care se se confrunte scrierea lui Iohannes Pet. Ludewig. Halæ. 1702.

2. A se vedé Ammianus Marcellinus. xxii. 12; Zosim. iii. 11; Eunapius, *Vita philos. Chrysanth.* 110; Marinus, *Vita Procli.* 18.

3. Sub împărății creștine, numai satele (*pagi*) oferiau asilul religiunii politeiste, acum proscrisă și persecutată. Ast-fel adulatorilor vechiului cult li se ȕise *pagani*, ér vechiei credințe *religio pagana* (*paganica* său *paganorum*), precum rezultă din legea lui Valentinian I din anul 368. *Codex Theodosianus*, lib. xvi. titl. ii. 1. 18. Paulu Orosiu se exprimé ast-fel: «Qui ex locorum agrestium compitis et pagis *pagani* vocantur». (Orosii lib. i. 2). Poetul creștin Prudentiu numesce pe păgân *«pago impliciti»*. A se citi *Contra Symmachum*. (lib. i. vers. 260).

4. Ni-s'au perdut, din scrierile lui, apărarea *elenismului* în contra religiunii creștine, și *Memoriele* despre luptele din Germania

DIANUS, fratele lui Maximă din Efesă, și SALLUSTIUS, consulă sub Juliană, la anulă 363 p. Cr., care scrisese ună resumată din filosofia neo-platonică sub titlulă de Περὶ θεῶν καὶ κόσμου (*De diis et mundo*).

§ XXXIV. ARTA SACRĂ: PELAGIU, OLIMPIODORŪ,
ALEXANDRU, ERMINŪ, ARISTOCLE, SINESIU.

În secululă ală III-lea și în prima jumătate din secululă ală IV-lea, filosofii alexandrină începură a se ocupa cu sciința sacră (ἱερὰ ἐπιστήμη), care mai fu numită încă «arta divină și sacră» (θεία καὶ ἱερὰ τέχνη).

Pe lângă Zosimă și Democritus Mystagogus, despre care s'a amintitū¹, se mai distinseră cei următoră.

PELAGIUS erea ună erudită călugără din Britania, care în secululă ală V-lea (pe timpulă lui Zosimă) din Irlanda călători în Africa, cu amicuă Cœlestius, și aci, în lungă polemică cu St. Augustină, susținu că omulă posedă uă putere liberă de a face binele, ér nu prin grația lui dumnezeu. Ast-felă întemeiă doctrina contrară grației divine, numită «pelagianismă», și formă numeroși aderenți, șiși «pelagiană»².

A-fărăde cestiunile dogmatice, se ocupă și cu sciințele. Într'ună mică tractată *Despre arta sacră*, elă studiéză în specială colorarea metalelor (fiă prin oxidare sêu sulfurare, fiă prin disoluțiune) și amalgamarea auru-lui cu mercuriulă, întrebuintându-se uă parte de aură în trei părți de magneșiă și de cinabru κιννάβαρι, (adică sulfură roșiu de mercuriă).

1. A se vedé pagina 377 de mai susă.

2. St. Prosperă din Aquitania îl combātu prin poemăi intitulată *In ingratos*. A se vedé *Istoria literaturăi latine*, pag. 141.

OLYMPIODORUS¹ (Ὀλυμπιοδώρος) trăi pe la jumătatea secolului al 4-lea, și profesă în Alesandria, ca filosofu neo-platonicu, comentându pe Platone și pe Aristotele.

Intr'ua operă *Despre arta sacră* și *Despre pétra filosofală*, întrebuințază pentru prima óră numirile de *chiiă*, apoi de *chemiă*². Sciința topirii și combinării metalelor o atribuie preoților egipteni, adevérații părinți ai alchimiei. Elu menționéză și despre «arta psammurgică», adică despre procederea de a estrage aurulú din nisipuri (ψάμμοι), fiindú că anticii dedeseră numele de nisipuri celor șépte metale de căpeteniă³.

ALEXANDER din Afrodizia (în Caria), celebru comentatoru alú operelor lui Aristotele, după ce studiase sub HERMINUS și ARISTOCLES, deveni profesorú în Atena și în Alesandria (pe timpulú lui Septimiu Severu și Caracala); fundă uă scólă propriă de caracterú criticú, numită «scólă alesandrină», și scrise numeróse opere⁴ în scopulú de a combate fatalismulú, ca incompatibilú și ireconciliabilú cu ordinea morală.

Intr'unú comentariú despre meteorologiă, vorbindú de topire și calcinare, menționéză pentru prima óră de-

1. Care nu trebuie confundatú cu istoriculú Olimpiodorú, posteriorú c'unú seculú, celú trámisú ca solú, pe la anulú 452 p. Cr., la curtea lui Atila, regele Hunilor.

2. După unii, de la χέω séú χεώω, a curge, a topi, ér după alții de la expresiunile egiptene *Kem*, *Kemi* (în grecesce κημι, χημι), care însemnáză «pământú negru» și se citescú de mai multe ori pe monumentele ieroglifice din țera Nilului.

3 Pe care le-a adoptatú și păstratú arta eraldică, ca termenii convenționali. A se vedé mai susú pagina 34, nota 1.

4. În secululú alú xvi-lea s'aú tipăritú separatú (la Venezia și la Florenza) comentariile ce i-se atribuie despre următóarele opere aristotelice: *Primele ana'itice*, *Topícetele*, *Elenchi sophistarum*, *Meteorologicele*, *Despre simțú și simțibilú*, *Fisica*, *De anima* (Περὶ ψυχῆς), *De fato* (Περὶ εἰμαρμένης), *De fato et de eo, quod nostræ potestatis est* (Περὶ εἰμαρμένης καὶ τοῦ ἐφ' ἑμῶν), apoi Περὶ μίξεως și altele. A se vedé despre Alesandru Egeulú § LVIII de mai josú.

spre uneltele chiice ($\chiυῖκα ὄργανα$), dintre care celū mai d'ântâiū erea tiguaia ($τήγγανον$) pentru topirea metalelor. Atunci se răspândi și termenulū de *chemiă*, care, în seculii următōri, fu adoptatū pentru sciință, sub forma de *chimiă*, cum se întrebuintēză pēnē astă-đi.

În privința magnetismului, fiindū că Pliniu-celū-bē-trânū susținuse că ambra frecată esalēză căldură, Alesandru Afrodisiulū plecā de aci ca sē stabilēscă uă teoriā mai multū subtilā de cătū adevēratā, a-nume că chihlibarulū atrage corpurile uşōre, precum ventusa atrage humorurile, pentru că, neputēndū rēmānē spațiu golū (după principiulū *naturæ horror vacui*, admisū de toșī și pretutindenī ca axiomă nediscutabilā), trebuie ca ce-va sē înlocuiescā căldura ce ese din ventusă și foculū ce ese din chihlibarulū încăldītū prin frecare¹.

SYNESIUS ($\Sigmaυνέσιος$) din Cyrena², filosofū platonice și scolarū alū Ipatiei din Alesandria, devenitū episcopū la Ptolemais în Africa (pe la anulū 410 p. Cr.) scrise, după doctrinele neo-platonice: mai āntāiū numerōse *Epistole*, *Imnuri* sacre și *Omilii*, în care găsimū unū ciudatū amestecū de ideī crestine cu filosofia alesandrinā; apoi unū tractatū *Despre visuri* și însemnate *Comentarie* dedicate lui Dioscorū, preotulū marelui Serapis din Alesandria³. Tractatulū *Despre pētra filosofalā*⁴, ce i-a fostū atribuitū⁵, nu'i aparține lui, ci unui autorū puținū cunoscutū, care arū fi trāitū în secululū alū ix-lea.

1. *Quest. physicae et morales*, apud Th. H. Martin. «La foudre».

2. Scolarulū Hypatiei din Alesandria, despre care sē se vedā mai la vale § xxxix la paginile 391-392.

3. A se vedē *Synesii opera* recensuit D. Petau (grecesce și latinesce) 1612 și 1640 în folio.

4. Prin pētra filosofalā, scopulū cercetārilor alchimiste, se înțelegea uă compozițiune care sē pōtā transforma totulū în aurū.

5. Tradusū în limba francezā de către P. Arnauld.

§ XXXV. SINCRETICI: PAPU, TEMISTIU, MACROBIU, IEROCLE,
ENEA DIN GAZA.

Din a doua jumătate a secolului al 4-lea și până în primul al 5-lea, se distinseră următorii filosofi și erudiți, considerați ca sincretici pentru combinarea ideilor aristotelice cu cele academice și stoice.

PAPPUS (Πάππος), născut în Alexandria, înflori pe la 390 p. Cr. ca filosof și matematic. E însemnată scrierea de geografie matematică, publicată sub titlul *De situ orbis*. Opera este intitulată *Συναγωγή μαθηματικά*, în 8 cărți, cuprinde adânci cunoștințe și e foarte interesantă pentru istoria științelor matematice. Ea probează că anticii se ocupa să găsească centrul de gravitate, adică punctul unde se aplică resultanta greutateii tuturor particulelor materiale dintr'un corp.

THEMISTIUS (Θεμιστίσιος), născut pe la 325 în Paflagonia, fu orator elegant (de unde poreclă de εὐφραδής). Ca om de stat și ca filosof, înflori sub Julian, fu senator în anul 355, prefect în Constantinople între 362-384 și însoți pe elevul Arcadiu în orient. El scrisse: parafrasări la mai multe din operele lui Aristotele, a-nume 8 cărți despre *Fizică*, și 2 despre *Analiticele posterioare*; apoi un tractat propriu despre înțelesul și intitularea *Categoriilor*; în fine xxxiv *discursuri*, panegirice și esortări (ca cea adresată împăratului Valente, prin care îl recomandă toleranța religioasă în privința ortodoxilor), combateri în contra sofistilor, etc. El profesă neo-platonismul atât la Nicomedia, cât și la Bisanziu.

AURELIUS MACROBIUS Ambrosius Theodosius, care înflori între anii 390-424 p. Cr., pe lângă operele gra-

maticale¹, compuse în spiritul neoplatonismului două cărți de comentarie despre *Somnium Scipionis*, cu care Cicerone își termină opera *De republica*. Aci găsim un resumat despre toate cunoștințele dobândite pînă atunci prin cercetări despre fenomenele ceresci și terestre, apoi uă espunere a doctrinei pitagorice despre numere. Calea lacteă este considerată ca drumul pe care-l urmăzează sufletele în mersul lor la cer și în scoborîrea lor spre pămînt².

HIEROCLES (născut în anul 410 și mort la 476) profesă filosofia platonice în Alesandria și scrise diferite comentarie, între care «despre versurile de aur ale lui Pitagora» și Ἄσπερα (*Facetiae*).

ÆNEAS din Gaza, scolarul lui Ierocle, profesă religieuna creștină și apără, prin două *dialoguri*, doctrina nemuririi sufletelor și înviării morșilor.

CAPITULUL V.

§ XXXVI.

SCOLA ALESANDRINO-ATENIANĂ.

După despărțirea statului roman în două imperie, unul de răsărit, altul de apus, filosofia și sciințele își căutară refugiu la Atena, vechiul lor focar, de unde mai în urmă vor trece în Bisanzțiu, noua capi-

1. A se vedé a mea *Istoriă a literaturii latine* paginile 161-162.

2. Macrobiu își incepe comentariul cu a VI carte din *De republica*, unde Cicerone represintă pe Scipione Africanul, învingătorul lui Anibale. arătându-se în vis nepotului său Scipioncelu-tênăr (Emilianul) pe calea lacteă, spre a-i revela recompensele ce ascéptă în cea-l-altă viétă (lume) pe bărbații care au adus serviciu patriei și umanității.

tală a lumii, de cândă Constantină-celū-mare îlū alese ca reședință a curții imperiale, îi dedese numele său (Κωνσταντινου πόλις) și proclamase creștinismul ca religione oficială și dominantă a statului.

Acastă nouă scólă se formă din teoriile mistice ale filosofilor alesandrinii și dură din secululū alū v-lea pînă într'alū vi-lea.

§ XXXVII. PLUTARCŪ DIN ATENA. SIRIANŪ. ERMEA.

PLUTARCHUS (Πλούταρχος) din Atena, fiulū lui Nestoriu și supranumitū celū-mare său celū-bêtrânū, înflori între anii 350-430 p. Cr.

SYRIANUS (Συριάνος) din Alesandria¹, elevulū și sucesorulū lui Plutarcū, merse la Atena sub regnulū lui Teodosiu-celū tēnērū și se distinse ca retorū pe la 432 p. Cr. Pe lângă desvoltarea ambelor epopei ale lui Omerū, scrise unū eruditū comentariu despre *Metafisica* lui Aristotele, unū altulū (în vii cărți) despre *Republica*, și alte asemenea esplicări ale filosofiei platonice. Elū fundă uă scólă filosofică, care, în secululū alū v-lea, presinta teoriile filosofului din Stagira ca uă pregătire prealabilă pentru ale lui Platone. Asemenea i-s'a atribuitū unū comentariu despre opera lui Ermogene, intitulatū Περὶ στάσεων. Elū muri în anulū 450 p. Cr. și avu ca urmași pe Hermeas și pe Proclu.

HERMEAS din Alesandria, distinsū prin caracteru'i modestū și circumspectū, cu totulū contrarū dispozițiunilor conscolarului său Proclu, scrise comentarie despre operele lui Platone, mai cu sémă despre *Phædrus*.

1. După alții originarū din Gaza.

§ XXXVIII. PROCLU.

LYCIUS PROCLUS, supranumitū Διάδοχος, născutū (după unii la Xantu în Cilicia, după alții la Bisanzțiu) în anul 412, își cultivă tinerețea — înflăcărată și pornită spre entuziasmul religios — mai întâi în orașul Xantu¹, de unde îi ereau originari părinții, apoi la Alesandria, în scôla lui Olimpiodor. După aceia, în etate de 20 ani, se duse la Atena, unde învăță filosofia platonice și aristotelică sub Plutarcu și sub urmașiu'i Sirianu. De acolo întreprinse diverse călătorii, spre a se iniția în toate misterele și procederile teurgiei. Ast-felū, cu totu numărul considerabilu alu inamicilor; cu toate persecuțiunile ce suferi din partea creștinilor², ca principalu apărătoru alu platonismulu și religiunii politeiste, ba pôte chiaru din aceste cauze, deveni foarte renumitū. Pe la 450 succese lui Sirianu în capulu scôlei neoplatonice de curându reînviată la Atena³, fu consideratū ca adevăratu filosofu (ceia-ce, după densusul, însemna preotū alu universulu), ca mare poetu și ca mare scriitoru; în fine, avu ca elevu pe Marcu Aureliu Antoninu (care'lu înălță la demnitatea de consul). Elū muri în etate de 73 ani, la 485 p. Cr.

Prin operele lui filosofice⁴, dete unū nouă aventū misticismulu neo-platonicu; prin marea'i erudițiune

1. Orașu consecratū Minervei și lui Apoline.

2. In contra cărora scrise xviii Epichereme.

3. De aci porecla de διάδοχος, adică succesorulū.

4. *Theologia Platonis* în iv cărți; comentarie despre *Timeulū* lui Platone, în v cărți; unū tractatū *Despre sferă*; comentarie despre scrierile *Alcibiade* și *Parmenide* ale lui Platone, constândū dintr'ua parte intitulată *De anima ac demone* și *De sacrificiis et magia*, ér dintr'alta cu titlulū Περὶ ἑνώσεως καὶ κάλλους. Cea mai îngrijită edițiune a acestor scrieri apăru la Hamburg, în anul 1700. Elū comentase asemenea operele lui Omeru și cunoscuta poemă Ἔργα καὶ ἡμέραι a lui Esiodu.

și prin spiritu'i subtilă, minuțiosă, a căru'i forță de cugetare nu se putea stăpâni de a'și espune mulțimea cunoscințelor, dobândi reputațiunea de mare înțeleptă, de mare teurgă cu putere miraculósă, aprópe divină¹.

După dânsulă, Orfeu, Pitagora și Platone cugetaseră aprópe în același modă unulă ca altulă, ér poemele orfice și oraculele chaldeiane (pe care le studiase cu atențiune) ereaă uă revelațiune divină și puteaă deveni ună isvoră de filosofă, prin acea esplicare alegorică, pe care dânsulă o întrebuița pentru conciliarea lui Platone cu Aristotele². Prin vi *Immuri* entusiaste³ ale lui, ni-se arétă ca poetă inspirată, avëndă uă parte din sufletulă lui Omeră unită c'ua parte din sufletulă lui Platone. Personală se da ca ultimulă ânelă din lanțulă hermetică (*σειρα ἑρμαική*) ală bărbaților aleși de Hermes și în care, printr'ua constantă mostenire, se perpetuase înțelepciunea ocultă a misterelor.

Maï pre susă de sciință, elă pune credința (*πίστις*), care efectuéză cea maï deplină unire cu binele și unitatea.

În scrierea'i despre teologiă, Proclu comentéză doctrinele lui Plotină și se silește a demonstra că există numaï ună principiă reală ală lucrurilor, unitatea, care produce totulă întreită seă în triade (*παράγωγος, πρόοδος*). Demonstrațiunea se baséză pe confundarea principie-

1. În modulă lui d'a se esprima nu găsimă desordinea, violința și confusiunea din scrierile lui Plotină, ci eleganța plăcută a lui Longină și Porfiriu, escelândă prin metoda'i didactică d'a înțelege, d'a esplica și d'a concilia ori-ce ideie, ori-ce sistemă. A se coufrunta Vacherot, *Histoire critique de l'école d'Alexandrie*, și A. Pierron, *Histoire de la littérature grecque* (Paris 1850).

2. De aceia Proclus asocia întrebuițarea riturilor orfice cu practicele chaldeiane, îmblânđindă sufletele morților prin daruri, prin conjugări, prin rituri espiatorie și funebre.

3. Două către Venerea, unulă către Ecata și Ianu, ală patrulea către Sóre, ală cincilea către Minerva Polymetis (sciinței și înțelepciunii), ală șeselea către Muse.

lor abstracte și logice cu cele active și reale. Ideile le-î dominante suntu relative la unitate, dualitate, limitațiune (πέρας) și ilimitare (ἀπειρία), în fine la amestecul rezultatul din cele două elemente, care constituie ființa, adică viața și cugetarea (νοῦς).

După densusul, divinitățile se împartul în inteligibile și intelectuale, naturale și supranaturale¹. Numelul ființei divine îl presupune uă putere miraculosă și, ca și predecesorul, rădică teurgia mai pre susul de filosofă.

Ca se combată creștinismul, întrebunțeză nu mai puținul de trei-deci și două argumente, în mare parte relative la originea mundulul.

În cele trei tractate *Despre providința*, *Despre sôrtel*, *Despre rêu*, susține că rêuul nu provine din materia, ci din limitarea forțelor: ideia desvoltată cu pricepere, silindu-se a pune sistema lui Plotinul în acordul cu credințele rațiunii sănătose.

În privința demonologiei, admite mai aceleași idei ca Plotinul, considerândul spiritele ca ministri ai lui dumnezeul, esecutori ai voinței divine, însarcinați a veghia asupra-ne și a duce la cerul rugăciunile și dorințele ómenilor. Spiritele bune ne întorcul de la rêu și îl depărtéză de noi (δαίμονες ἀλεξίκακοι), ne deslégă și ne scapă de orice neajunsuri (δαίμονες λῶσιοι), pe cândul cele rele iubescul sângele și omorulul, turbură sacrificiele, caută se ne têrască la vițiu și la impietate (δαίμονες προστρόπαιοι, παλαμναίοι). În modul și mai sistematicul, Proclus împarte spiritele bune în cinci categorii: ântâiul clasa celor divine (θεῖοι δαίμονες); a doua care coprine pe cele-ce participă din natura intelectuală și presidéză suirile și scoborîrile (καὶ τῶν ἀνό-

1. După Proclu, sufletele celor morți suntu seul devinul δαίμονες, adică spirite protectóre ale celor vii.

δων προστάμενοι καὶ τῶν καθόδων), care pună în evidență acțiunile zeilor; în a treia intră cele-ce împartă afecțiunile sufletelor divine și completează legătura celor ce și primesc emanățiunile din acțiunea zeilor; în a patra clasază pe cei-ce transmită puterile eficace ale naturii în părțile generatōre și coruptibile (εἰς τὰ γενητὰ καὶ φθαρτὰ), care comunică naturilor particulare viață, ordine, putere și rațiune; în fine, a cincia clasă coprinde spiritele corporale¹.

Proclu poseda cunoscințe întinse despre matematică și astronomia. Ast-felū, în tractatu'i *De sphaera*, suntă espuse tōte divisiunile sferei ceresci; comentările lui la prima carte a lui Euclide coprinde multe amănunte interesante despre istoria și metafisica geometriei, ăr espunerea ipoteselor astronomice e ca unū sumarū din *Almagestulū* lui Claudiu Ptolemeū.

Cronicarul Zonaras' îi atribuie meritul de a fi incendiatū, cu ajutorulū unor oglindī, flota lui Vitalianū, care impresura Bisantiulū, ăr cronicarul Malalas construiera de machinī prin care se arunca sulfū arđetōrū².

§ XXXIX. ADEPTŪ LUI PROCLU: SOSIPATRA, EDESIA, ASCLEPIGENIA, IPATIA, MARINŪ.

Printre adeptīi lui Proclu se numără și patru femeī: SOSIPATRA, AEDESIA, ASCLEPIGENIA⁴, HYPATIA. Cea din urmă, fiica matematiculū Teone din Alesandria, studiase sub Plutarcū din Atena și profesă neo-platonismulū la Alesandria în miđloculū atātor secte păgâne, crestine, ju-

1 Alfr. Maury, *Hist. des religions*, etc. tom. III, pag. 422—423.

2. Mortū pe la anulū 1130.

3. Ferd. Hoefler, *Histoire de l'astronomie*, pagina 238.

4. Care nu trebuie confundatā cu Asclepigenia, fiica lui Plutarcū, pe care ęnsuși Proclu o ascultase în prelegerere'i filosofice.

daice și eretice, care se certaū pênă la continue lupte de stradă, adesea pênă la bătăi sângerose.

În anul 415 p. Cr., discipulii invidiosului episcopū Cirilū, fanatisați în contra celor ce totū mai țineaū la religiunea păgână¹, o smulseră de pe tribună, unde preda lecțiunī, o lapidară în piața publică și o sfășiară în bucăți, fiindū că pré escita entusiasmū în sufletele celor ce mai rămăseseră fideli vechiei filosofii grece.

Dintre adeptii scōlei alesandrino-ateniane, deosebiți între dênșii prin opiniunī și talente, în mare parte nepăsătorī de poetica filosofia a scōlei, ca mai însemnatū se citéză MARINUS², de origine ebraică, născutū la Flavia Neapolis (Sichem) în Palestina, care succese lui Proclu în capul scōlei neo-platonice din Atena și, ca semnū de recunoscință, îi scrise biografia³. Mai târziu ênsē se depărtă de teoriile lui, în interpretarea lui Platone. Asemenea mai scrise uă lucrare matematică, ca «întroducere» la *Datele* (Δεδομένα) lui Euclide⁴.

§ XL. DIFERIȚI FILOSOFI DIN SCOLA ALESANDRINO-ATENIANĂ.

Ca filosofi formați în scōla ateniană, cei următorī înfloriră sub împărații Anastasiu, Justinū și Justinianū.

ISIDORUS din Gaza, mai ântăiū scolarū alū lui Marinus la Atena, apoi stabilitū în Alesandria, fu unū spiritū entusiastū, dér fără nici uă originalitate.

1. Ea avu ca scolarū pe Sinesiu. Cf. pag. 384 de mai sus.

2. Deosebitū de geografulū Marinus din Tirū, care trăia în secululū alū II-lea. A se vedé mai susū pagina 360, nota 3.

3. «Marini *Vita Procli*» apăru grecesce și latinesce, împreună cu *Theologia* lui Proclu, la Hamburg, în anulū 1618, în edițiunea lui Æmilus Portus.

4. A se vedé pagina 331 de mai susū.

ISIDORUS din Miletu, care se distinse în secolul alu vi-lea, fu asociatü lu ANTEMIU pentru construirea celebrei catedrale a Sf. Sofia din Constantinopole ¹.

ZENODOTUS succese lu Isidoru în ešia numitulü «lanțu de aurü» alü filosofilor hermetici și mistici.

EUTOCIUS din Ascalonü², celü mai renumitü dintre succesoriü lu Proclu, elevulü lu Isidoru din Miletu, se ocupä în specialü cu matematica și scrise: comentarie despre primele iv cärti ale *Cronicelor* lu Apoloniu din Perga, *Despre sferä și cilindru*, *Despre quadratura parabolii* și *Despre ecilibrulü corpurilor plutitoare* ale lu Archimede, în care se gäsescü prețioše cunoscințe despre problema duplicării cubulü și despre vechii geometri, ale căror opere äu fostü perdute.

HELIODORUS din Alesandria³, fiiulü lu Hermeas și scolarulü lu Syrianus, filosofü hermeticü, compuse üä poemä despre *Arta misticä a filosofilor*, dedicatä lu Teodosiu-celü-mare⁴: de aceia și este consideratü ca începătorü alü studiilor alchimiste.

AMMONIUS din Alesandria, fratele lu Heliodorus, dete lecțiunii de filosofię în orașuü natalü și avu ca contimpurani pe HERAISCUS, ASCLEPIADES, ASCLEPIODOTUS, SEVERIANUS, HEGIAS și ULPIANUS (toți originali din Egiptü), THEODORUS PRISCIANUS (din Lida)⁵, EULAMIUS (din Frigia), HERMIANUS și DIOGENES.

1. A se vedé § xc, pagina 457, de mai la vale.

2. Elü trăi sub Iustinianü, care domni între 532-559 p. Cr.

3. Care nu trebuie confundatü nici cu celü din Larisa (a se vedé mai susü § ix, pagina 339), nici cu Eliodorü din Emesa (Siria), care trăi sub Teodosiü-celü-mare.

4. Impäratulü Teodosiu muri în anulü 395 p. Cr.

5. Care nu trebuie confundatü cu gramaticulü și poetulü Priscianu, mai din același seculü.

§ XLI. DAMASCIU.

DAMASCIUS din Damascū, după ce studiă sub Marinus Isidorus, Zenodotus și Ammonius, fu ultimul filosofū care profesă neo-platonismulū în Academia din Atena.

Nemulțămītū de modulū cum Plotinū subîmpărțise unitatea primară în mai multe unități subordonate¹, spiritulū limpede și imaginațiunea'ī entusiastă căutară să reducă totulū la unitate. Vēdēndū ēnsē imposibilitatea de a avé uă ideia despre principiulū absolutū alū lucrurilor, elū susținu că inteligibilulū și absolutulū nu potū fi coprinse în sinele de cugetarea umană, ci numai prin analogii, prin simbóle și printr'ua descompunere în mai multe noțiunī parțiale.

Numai fragmente posedămū din tractatulū lūi despre originī, intitulatū Ἀπορίαι καὶ λύσεις περὶ ἀρχῶν, și dintr'ua interesantă *Biografīa a filosofilor*. Elū mai scrise uă continuare a lūi Proclu *Despre Parmenide*, unū comentariu despre Ipocrate și alte opere.

§ XLII. SIMPLICIU. STINGEREA SCÓLEI ATENIANE.

SIMPLICIUS din Cilicia, elevulū lūi Ammonius și Damascius, înflori pe la jumētatea seculului alū vi-lea (550 p. Cr.) și deveni celebru prin comentariile'ī erudite despre scrierile de căpeteniă ale lūi Aristotele², a că-

1. Ca să deducă mai întâiū treimea, apoi treimea treimelor sēu nouēimea (ευνεάζς), de unde numele datū scrierii lūi.

2. Precum «In Aristotelis *Categoriis*, in *Physica*, in libros *De anima*, *De cælo*, etc. In cea din urmă, Simpliciu găsesce diametrulū sōrelui de 100 orī mai mare de câtū alū pământului; adaugă că esistă stele mai mari de câtū sōrele, că luna nu ne arētă tot-dé-una aceeași față, etc. Comentariile lūi, împreună cu ale lūi Alesandru din Afrodisia, se consideră ca cele mai importante din câte aū produsū nouii peripatetici din scóla neo-platonică.

ruî doctrină abia eră cunoscută orientului. Asemenea comentă, cu multă pătrundere, morala lui Epictet. Printr'ênsele își dete silința să concilieze învățămintele peripatetice cu ale lui Platone și să combată pe IOHANNES PHILOPONUS, eclectică crestină din Alesandria.

În anulă 529 p. Cr., ună decretă rigurosă ală lui Justiniană, care impunea închiderea scólor de filosofă păgână, sili pe Isidoră, pe Damasciu, pe Simpliciu și pe alți filosofi ași căuta refugiu în Persia, la curtea lui Cosroe, unde doriau să cunóscă pe falniculă monarcă, de atâtea ori victoriosă și renumită ca celă mai învățată omă din Asia. Aci ênsă găsiră pe rege înconjurată de curtesani depravați: așa dér rêmaseră numai pêne în anulă 533, cândă ierăși fură nevoiți a se întórce în patriă.

De aci 'nainte, se potoli treptată ardórea filosofiei entusiaste, care atâtea timpă escitase celă mai mare zelă în ținuturi felurite și depărtate, care pe nesimțite se străcurase chiară în ideiele obicinuite ale filosofilor crestinismului. Despre Atena nu se va mai auđi vorbindu-se, timpă de șapte seculi, pêne la expedițiunile cruciate, ér de aci pêne la 1455, cândă vechiulă focară ală filosofiei căđu în puterea lui Mahomet II.

CAPITULULĂ VI.

§ XLIII.

FILOSOFIA LA ROMANI.

Romanii erău ună poporă rebelnică și cuceritoră: în timpă de pace, îi absorbiau lucrările practice, preocupările politice și organizarea statului. Vięta austeră

și asprele moravuri adoptate de la Sabinii îi înclinău spre stoicism și spre uă înțelepciune naturală (*prudentia*), nu dobândită prin studii teoretice (*sapientia*).

Ideiele pitagorice fuseseră introduse la Roma de Eniu, ênsă ca poetu, nu ca filosofu (ceia-ce esplică puțina-le influință) și chiaru atunci asociate evemerismulu. Ast-felū, numai după reducerea Greciei în provinciă romană, pe la jumătatea secululu alu u-lea înainte de  ra n stră, filosofia începu a fi sistematicu propagat , prin teoriile a trei sc le deosebite și de către următorii filosofi: peripateticul Critolau din Faselis¹, stoicul Diogene din Babilonia² și academicul Carneade din Cirena³, tr miși senatulu romanu de Atena, ca delegați din partei, la anul 155 a. Cr.

Atunci spiritele culte fură atrase spre cestiunile filosofice, d r studiulu lor fu ce-va excepționalu, cu totul restrinsu în familiile c tor-va patrici și îndreptat  spre aplicațiuni practice: noțiunile dobândite erea  utilizate la aprofundarea sciinței juridice, la întocmirea, interpretarea s u modificarea legilor civile și religiose, la oratori  și magistraturile publice.

Pe totu timpul republicei, filosofia ( mpreun  cu t te artele, sciințele și literatura) fu considerat  ca «*otium et mollities*»: Roma voia să r m n  liber  de ori-ce preocupare, spre a put  să domine. Mai în urmă, cu t te prejudiciile Romanilor și cu t te interdicțiunile repetate în contra filosofilor greci, doctrinele novelor academii se r sp ndir  din ce în ce, ajutate fiindu de împrejurarea că, la 84 a. Cr., Sylla transportă la Roma operele lui Aristotele și Teoфраst , împreună cu  ntr ga

1. A se ved  partea III, § XLIV, pagina 263 de mai susu.
 2. A se ved  partea III, § LIII, pagina 290 de mai susu.
 3. A se ved  partea III, § LXIV, pagina 320 de mai susu.

bibliotecă a lui Apelicone din Teos¹. Totuși, chiară atunci fu considerată numai ca mijlocă eficace pentru ajungerea scopurilor personale și politice, ér nu ca obiectă de cercetări științifice desinteresate.

După căderea constituțiunii republicane, despotismulă succesorilor lui Augustă și coruperea moravurilor puseră nouă pedică desvoltării filosofiei. Tótă lumea romană se despărțise în două mari tabere: d'ua parte epicureii, care, nepăsători de afacerile statului și de interesele generale, preferiaă bunulă traiă și uă cultură superficială; de alta stoicii, care numai în studiu găsiaă consolare de persecuțiunile tiraniei, de restriștea sôrtii, de relele și ingratiștinea societății. Fôrte puțină cutezaă să aprofundeze speculațiunile abstracte și complicate ale unor filosofi ca Platone și Aristotele.

Romanii nu făcură nici ună pasă înainte spre nouă cercetări originale, ci propagară vechiele sisteme, le discutară prin scrieri în limba națională, întreținură și răspândiră doctrinele grece. Impreună cu mai mulți erudiți străini, ei întroduseră numai ôre-care modificări parțiale în modulă de a le transmite. Acestor filosofi li-se dă, în generală, numirea de neo-epicurei, neo-stoici, neo-peripatetici, neo-pitagorici, neo-sceptici, etc.

Caracterulă filosofiei la Romani fu eclecticismulă.

§ XLIV.

NEO-EPICURISMULă.

Prima încercare d'a întroduce la Roma doctrina materialistă a lui Epicură o făcuseră filosofi greci Alceu

1. A se vedé mai susă nota 4 de la pagina 222.

și Filiscu; dér, ideiele ce propagaă părëndü contrare religiunii și bunelor moravuri, ei fură goniți în anul 174 a. Cr. Mai târziu, cândü luxulü și plăcerile se întinseră, epicurismulü găsi cei mai numeroși aderenți, fiindü că, nereclamându nici uă sciință și nici uă pregătire prealabilă, erea tuturor accesibilü, indulginte pentru înclinările individuale, atrăgătorü prin faimosa-i pretensiune de a scăpa spiritele de superstițiune, de mörte, de frica pedepselor unei vieți viitoare.

Următorii filosofi se distinseră în epoca romană, aparținându unii gintii latine, alții națiunii grece.

§ XLV. FEDRU, ZENONE, FILODEMÜ DINTRE GRECI; RABIRIU, CAȚIU, PETU, MARIU, AMAFANIU DINTRE ROMANI.

PHÆDRUS, pe care Cicerone¹, încă tēnerü, îlü ascultă mai întâiü la Roma, după aceia la Atena, cu amicu-i Titu Pomponiu Aticu², scrise unü tractatü *Despre de-i* (Περὶ θεῶν), consultatü de Cicerone pentru opera-i *De natura deorum* și förte târziu regăsitü (printre manuscrisele estrase din ruinele orașului Herculanium).

ZENON Sidoniulü, distinsü prin inteligința-i naturală și prin talentu-i de elocință, audiase pe Apolodoru³ și profesă la Atena, în același timpü ca Fedru. Prin scrierile lui (unele aflate în săpăturile de la Herculanium), susținuse uă viiă polemică în contra stoicilor⁴.

1. Cf. «Phædri epicurei fragmenta» de Petersen (Hamburg, 1883). Cicer. *Tusculan.* III. 17, și Ölleris *De Phædro epicureo* (1841).

2. A se confrunta Ciceronis *De finibus.* I. 5.16.

3. A se vedé partea III, § LIX, pagina 315 de mai susü.

4. Cicerone dice: «Nisi mihi Phædrum mentitum aut Zenonem putas, quorum utrumque... cum Attico nostro frequenter audivi, quum miraretur ille quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret». *De finibus.* I. 5. 16. A se vedé pag. 316 de mai susü.

PHILODEMUS din Gadara, intimă cu Luciu Pisone, înflori de pe la anulă 120 a. Cr. și fu celă mai însemnată epicureă pe timpulă lui Cicerone. Din scrierile lui ne aă rămasă: xxxiv *epigrame*¹ și ună tractatū *Φιλοσόφων σύνταξις*. Ună fragmentū din *Περὶ ῥητορικῆς* și scrierea *Ἱ Περὶ μουσικῆς* s'aă găsitū în ruinele de la Herculanium și figurăză în «*Herculaniensia volumina*».

Dintre Romană, nu ca filosofi de profesiune, ci ca adepti ai epicurismului, se citéză RABIRIUS, CATIUS, PAPIRIUS, PÆTUS și M. MARIUS.

C. AMAFANIUS², scriitorū mediocru, este amintitū de Cicerone, care'i dă ore care importanță, din causă că, fiindū încuragiatū de tăcerea stoicilor și academicilor romană, atrăsese mulțimea la doctrinele epicureie, pe de uă parte fiindū-că ereaū facile de apropiatū și seducătoare prin momielile plăcerii, pe de alta fiindū-că n'aveaū concurința altor învățăminte mai bune³.

§ XLVI. LUCREȚIU ȘI CEI-L-ALȚI EPICUREI.

T. LUCRETIUS CARUS (95-51 a. Cr.) întreprinse a desvolta preceptele lui Epicurū, coroborate cu ale altor filosofi materialisti⁴, în cele vi cânturi din opera'i *De rerum natura*, lucrare multă mai prețioasă din punctū

1. Cf. *Analecta* de Brunck, tom. II; *Anthologia* lui Jacobs, tom. II, și *Herculaniensia volumina*, tom. I.

2. Séu, după alte ortografii, *Amafinius*

3. «Stoicis et Academicis silentibus, C. Amafanius exstitit dicens Cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, sive quod erat cognitu perfacilis, sive quod invitabatur illecebris blandæ voluptatis, sive etiam quia nihil prolatum erat melius, illud quod erat tenebant». A se vedé Ciceronis *Tusculanæ disputationes*. IV. 3. 6.

4. Ca Anaxagoras, Empedocles și alți.

de vedere poetică¹, de câtă ca espunere filosofică.

Totă ca epicurei romani din epoca republicană sunt cunoscuți: SAUPEIUS, călară intimă cu Tită Pomponiu Aticu și autoră ală unei scrieri filosofice;—C. VELEIUS care făcuse uă espunere despre vechiele scóle ale filosofiei grece²;—SCYRON, amintită de Cicerone³;—L. MANLIUS TORQUATUS⁴, STATILIUS, C. TRABATIUS TESTA⁵, P. VOLUMNIUS, C. CASSIUS; amiculă lui Cicerone, renumitulă TITUS POMPONIUS ATTICUS⁶ și poetulă Q. HORATIUS FLACCUS⁷.

In secululă 1 ală ărei crestine, se citéză ca epicurei: C. PLINIUS CÆCILIUS Secundus seă «celă-bătrână⁸», enciclopedistă renumită printr'a lui *Historia naturalis*⁹, și istoriculă AUFIDIUS BASSUS¹⁰.

Ună aă enumerată printre epicurei, ca și printre cini, pe scepticulă Luciană din Samosata, scriitoră însemnată care, într'ală 11-lea seculă, prin ascuțitele i satire, biciui diferitele scóle filosofice, superstițiunea și corupțiunea moravurilor¹¹.

Asemenea mai e trecută in numărulă epicureilor, dér fără motive îndestulătore, biografulă DIOGENES LAERTIUS din Cilicia (născută la 139 și mortă la 217 p.

1. *Istoria literaturii latine* (București. 1891), § 13, pagina 36.
2. A se vedé nota 3 de la pag. 96 și nota 2 de la pag. 155.
3. A se confrunta *Academicæ quæstiones*. II. 33. 106.
4. Pe care Cicerone îlă represintă ca interlocutoră in *De finibus*. Elă fusese alesă pretoră in anulă 48 a. Cr.
5. Tribună ală plebei in anulă Romei 707.
6. Născută la 110 și mortă la 32 a. Cr. *De finibus*. I. E de observată că acestă nume se scrie cândă *Atticus*, cândă *Athicus*.
7. Născută la anulă 65 și mortă la 8. a. Cr.
8. Născută la anulă 23 și mortă la 79 p. Cr.
9. A se vedé, in a mea *Istoria a literaturii latine*, pag. 130-132.
10. A se vedé *Istoria literaturii latine*, pagina 115.
11. A se vedé pagina 165 de mai susă și partea IV, cap. VII, § LXVIII de mai josă.

Cr.), care, sub domnia lui Septimiū Severu și Caracala, întreprinse uă compilare puțină sistematică, dér foarte interesantă pentru istoria filosofiei, despre «*Viețile, învățămintele și maximele filosofilor străluciți*»¹, câtă și pe CELSUS, adversarū elocinte alū creștinismului, combătutū cu multă vigóre de către Origene².

§ XLVII.

NEO-STOICISMLŪ.

Învățămintele scólei stoice și morala' severă se potriviaū cu firea romană din timpulū republicei, înclinată spre vieța frugală, spre muncă continuă, spre împlinirea consciințioasă a datoriilor. De aceia prelegerile lui Diogene Babiloniulū, începute la Roma în anulū 155 a. Cr., atraseră pe mai toți tinerii serioși, între care figuraū Scipionii, C. Leliu, jurisconsultū Publiu Rutiliu Rufu³, Scauru, Quintu Tuberone, A. Muciu Scevola (augurulū) și P. Muciu Scevola (pontificele), pe care'i urmară Catone de la Utica și Marcu Brutu⁴.

Unii dintre filosofii greci, ca Diogene din Seleucia, Panetiū și Ecatone din Rodos⁵, locuiră multū timpū la Roma; pe alții tinerimea romană îi ascultă la Atena seū la Rodos⁶, formându'si spiritulū pentru aprofundarea cestiunilor juridice și sociale, decī pentru conducerea afacerilor publice.

1. A se vedé paginile 22 și 24 de la începutū.

2. A se vedé mai susū pag. 23 și mai josū cap. VIII, § LXXVII.

3. «Homo doctus et philosophiæ deditus»; «Panætii auditor prope perfectus in Stoicis»; «Habemus igitur in stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis». A se confrunta Ciceronis *De oratore*. I, 53. 227; *Brutus*. 114, 116 și 118.

4. A se vedé *Istoria liter. latine*, pag. 41 și *De amicitia* passim.

5. A se vedé paginile 290, 291 și 295 de mai susū.

6. A se vedé pagina 294 de mai susū.

§ XLVIII. BRUTU. SCIPIONE. LELIU.

M. IUNIUS BRUTUS, discipul turannoxτόνος, ascultase la Atena pe Aristone și pe Antiocū¹, apoi scrisese două tractate, unul despre virtute², altul despre datorii³.

P. CORNELIUS SCIPIO Africanus minor, discipul Æmilianus, scolarul lui Catone și amicul intim al lui Leliu, nu lăsa din mână operele lui Xenofonte⁴, mai cu seamă Κόρον παιδεία⁵, și umbla nedespărțit de erudiții greci Panețiu și Polibiu⁶, care atunci se afla în Roma.

CAIUS LÆLIUS, amintit de Cicerone în mai toate scrierile și al cărui nume îl dăde dialogului *De amicitia*, ascultase în tinerețe pe Diogene Babiloniul, er mai târziu pe Panețiu⁷. Toți erudiții greci, câți veniau la Roma, găsea din partei cea mai bună primire și uă generoasă ospitalitate⁸.

1. A se confrunta Ciceronis *Brutus*. 332; *Academicæ disputationes*. I. 3, 12; *Tusculanæ quæstiones*. V. 8. 21; *Ad Atticum*. XIII. 25 3. Despre Aristone din Chios a se vedé pagina 283, ér despre Antiocū din Ascalonū a se reciti pagina 325.

2. Din care Seneca a păstratū câte-va părți într'a lui *Consolatio ad Helviam matrem*, capitululū IX.

3. «Marcus Brutus, in eo libro, quem Περὶ καθήκοντος inscripsit, dicit multa præcepta et parentibus, et liberis, et fratribus». Seneca in *Epistola* xcv. Cf. Quintilianus. X. 1. 123.

4. «Semper Africanus socraticum Xenophontem in manibus habebat, cuius in primis laudabat illud, quod diceret eosdem labores non esse æque graves imperatori et militi, quod ipse honos laborem leviorum faceret imperatori». Cicer. *Tuscul.* II. 26, 62.

5. «Xenophontis Κόρον παιδείαν non sine causa de manibus ponere solebat». Ciceronis *Ad Quintum fratrem*. I. 8. 23.

6. A se vedé mai înainte pagina 292, cu notele din josulū ei, și Ciceronis *De oratore*. II. 37. 154.

7. «C. Lælius Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panætium audierat». Ciceronis *De finibus*. II. 8. 24.

8. A se confrunta Ciceronis *De oratore*. II. 37. 154.

§ XLIX. DIODOTŪ. ANTIPATRU. ATENODORŪ.
SABINIANIŪ ȘI PROCULEIANIŪ.

DIODOTUS, profesorul lui Cicerone, trăi multă timp la Roma în casa oratorului roman, căruia i lăsa, la moarte¹, uă avere de peste 100000 sesterții². De și rămăsese orb, el nu numai că se ocupa cu literatura, der și învăța pe alții geometria, ér une-orî cânta cu lira, după deprinderile pitagoricilor³.

Pe timpul războaielor civile, ANTIPATER din Tir⁴ profesă stoicismul la Atena⁵ (pe la 705 de la fundarea Romei) și scrisese despre diferite cestiuni morale.

ATHENODORUS din Tarsus, supranumit «calvus», care înflori pe la anul 2 p. Cr., fusese amicul lui Cicerone⁶ și profesorul lui Octavian⁷, ér ca scriitor compuse memorie (Ἰπόμενημα) și opere morale.

Studiul filosofiei stoice influență din ce în ce asupra jurisprudenței, precum se vede din constituirea, sub Augustus, a sectei Procleianilor⁸, în opozițiune cu a Sabinianilor⁹.

1. In anul 695 de la fundarea Romei.

2. A se vedé Ciceronis *Ad Atticum*, liber II. 20. 6.

3. «Cæcus factus, non modo litteris utitur, sed etiam geometriam docet; fidibus utitur Pythagoreorum more». A se confrunta Ciceronis *Tusculanæ disputationes*. v. 39. 113.

4. A se vedé nota 2 la pagina 291 de mai sus.

5. «Antipater Tyrius stoicus duo præterita censet a Panætio, valetudinis curationem et pecuniæ». Cicer. *De officiis*. II 24 86.

6. «Ad Athenodorum Calvum scripsi ut mihi τὰ κεφάλαια (id est posidoniani libri Περὶ τοῦ κατὰ περιστάσιν καθήκοντος) mitteret». Ciceronis epistolæ *Ad Atticum*, liber XVI. 11. 5.

7. A se vedé Suetonii Tranquilli *Claudii vita*. 4.

8. Fundată de M. Ateius Labeone și desvoltată de către scolarul acestuia, Sempronius Proculus sêu Procleius.

9. Fundată de C. Ateius Capito și continuată de Masurius Sabinus. Cf. *Istoria literaturii latine*. § 33, pag. 93 și § 47, pag. 127.

§ L. MUSONIU. CORNUTU. CHEREMONE. EUFRATE.
DIONE CHRYSOSTOMULŪ.

C. MUSONIUS¹ RUFUS din Volsinium (Toscana), care fu esilatŭ de Nerone și mai târziu rechiămatŭ de Vespasianŭ, scrise în limba grăcă unŭ tractatŭ de filosofie stoică², susținendŭ că singură filosofia arătă o-muluŭ calea virtuții și că numai virtutea este unicul scopŭ alŭ sciinței, prin urmare alŭ filosofiei.

L. ANNÆUS CORNUTUS³ din Lepti-séu Lepcis (în Africa), stabilindu-se la Roma, fu preceptorulŭ satiriculuŭ Aulu Persiu Flacu și unchiulŭ epiculuŭ M. Aneŭ Lucanŭ. Elŭ scrise în limba grăcă unŭ manualŭ *Despre natura ȃeilor* (Περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως ἐγγχειρίδιον) în xxx secțiuni, adesea în modŭ alegoricŭ, din care causă fu gonitŭ din Roma de către Nerone, pe la anulŭ 66 p. Cr., împreună cu C. Musoniu Rufu, pe motivulŭ că filosofia, amestecată atuncŭ cu magia, erea unŭ lucru deșertŭ și unŭ pretextŭ pentru ghicirea viitoruluŭ⁴.

CHEREMON, ierogramatŭ din Egiptŭ, care în epoca alexandrină compusese unŭ tractatŭ despre sciința sacră a Egiptenilor⁵, dete câte-va lecțiuni luŭ Nerone, ca și EUPHRATES din Alesandria. Amândouŭ trăiră sub împărații Traianŭ și Eliu Adrianŭ.

DION CHRYSOSTOMUS din Prusa (în Bitinia), cunoscutŭ ca sofistŭ, apoi ca filosofŭ stoicŭ (94-117 p. Cr.), fusese

1. După unŭ *Musonius*, babilonianŭ de origine.
2. Din care ne au rămasŭ numai puține fragmente.
3. Care, după unŭ, s'arŭ fi numitŭ *Cornatus*.
4. Philostrati *Vita Apollonii Tyan.* liber iv. 35.
5. Citatŭ de Porfiriu, apud Eusebium (*Præparatio evangelica* v. 10). Cf. Leemans, *Monuments égyptiens du musée de Leyde*, apud Maury în *Magie et astrologie*, pagina 41.

nevoitū sē trăiescă ascunsū sub domnia tiranică a lui Domițianū. Cele LXXX *Cuvântări* sēu declamațiunī ale lui¹ despre subiecte felurite, mai cu sēmă filosofice, arētă că posedă unū mare talentū oratoricū.

§ LI. LUCIŪ ANEU SENECA. EPICETETŪ.

Următorii bărbați deveniră celebri prin scrieri, prin practicarea virtuții și prin morala lor filosofică:

L. ANNÆUS SENECA, spaniolū de origine, născutū în anulū 2 p. Cr., mai ântâiū profesorulū, apoi victima lui Nerone în anulū 65 p. Cr., aliâ stoicismulū cu eclecticismulū și scrise: XII tractate de filosofă morală, CXXIV epistole și VII cărți despre cestiuni fisico-meteorologice².

Elū pentru prima óră deosebi filosofia teoretică séu pentru scólă, de cea practică pentru vieță, atribuindū mai multă importanță celei din urmă și dându'i ca obiectū morala specială (*philosophia præceptiva*). Cu tótă pompa stilului, cu tóte esagerările și antitesele ce se întélescū la totū pasulū, învățămintele lui suntū escelinte pentru regularea conducerii vieții umane, în specialū pentru formarea și întărirea caracterului³.

În *Questiones naturales* emite câte-va cugetări geniale despre miscarea astrelor⁴, mai cu sēmă despre orbitele ce descriū cometele; pređice descoperirea unei lumī necunoscute⁵; dă uă ideiă clară și justă despre atmosfera ce ne înconjóră; confirmă opiniunea că aerulū

1. Tipărite pentru prima óră la Milano în 1476.

2. Despre vieța, operele și calitățile lui, se se vedă a mea *Istoriă a literaturii latine*, § 45, pagina 123.

3. A se vedé pagina 278 de mai susū.

4. După Apollonius din Mynda.

5. A se vedé a mea *Cronica din Nürnberg* (1893) pag. 6, nota 2.

este vehiculul sunetelor, fără de care n'amă pute audi nimic¹; în fine, atinge multe puncte interesante.

EPICETUS din Hierapolis (în Frigia), întâi sclav, apoi libertă ală lui Epafrodită, își păstră tătă libertatea și puterea de sufletă în timpulă captivității. Elă trăi la Roma, pêne cândă ună edictă ală lui Domițiană îlă goni, împreună cu alți filosofi. Atunci se retrase la Nicopolis (în Epiră)² și întemeiă uă scolă, în care formă numeroși discipuli. Luândă ca punctă de plecare libertatea acțiunilor umane, elă reduse morala stoică la formula ἀνέχοι καὶ ἀπέχοι (*sustine et abstine*) și își atrase uă stimă generală pentru curăția moravurilor, pentru nobilitatea sufletului și pentru cumpătarea vieții.

§ LII. ARIANŪ. SESTIŪ. MARCU AURELIU.

FLAVIUS ARIANUS din Nicomedia (în Bitinia), fostă guvernatoră ală Capadociei din anulă 134 p. Cr., sub Adriană și Antonină, senatoră și consulă în Roma, fu scolarulă lui Epictetă, ale cărui precepte le transmise prin scrieri de valóre, a-sume printr'ună *Manuală* (Ἐργεῖριδιον) de morală prictică și prin IV cărți de *Discursuri* filosofice: celă mai frumosă monumentă, ce ne-a rămasă din morala stoică. Ca istorică, scrise *Istoria expedițiunii lui Alesandru* (Ἱστορία ἀναβάσεως Ἀλεξάνδρου) în VI cărți și a evenimentelor din India (Ἡ Ἰνδική), prima în dialectulă atică, secunda în celă ionică.

QUINTUS SEXTIUS³ din Cheronea, nepotulă lui Plutarcă,

1. Adevără demonstrată sciintificesce tocmai în secolulă ală XVII, prin esperiențele lui Otto de Guericke (1602-1686).
2. Pe la anulă 90 după Cristosă.
3. Său Quintus Sextus, care erea adăpată și de idei pitagorice.

profesă stoicismul cu destulă eficacitate, spre a se ilustra prin formarea unui discipulă, care deveni împărată (Marcu Aureliu). Elă se distinse printr'ua culegere de însemnate sentințe morale¹.

MARCUS AURELIUS Antoninus—scolarulă stoicilor Maximus, Q. Sextius și ală retorului Erode Aticulă²—se sui pe tronă la anulă 161 p. Cr. Ca filosofă scrisă xi cărți de comentarie filosofice, intitulate «Convorbiri cu sine însuși» (Τῶν εἰς ἑαυτὸν ὁποθηκῶν) seă în prescurtare *Εἰς ἑαυτὸν*, compuse cu intențiunea de a se lumina, prin ajutorulă filosofiei, despre modulă cum trebuie se se considere vieța în feluritele'i relațiuni, și de a stabili regulile invariabile ce aveaă seălă conducă pe calea virtuții. Elă dete stoicismulă ună aspectă particulară de blândețe și bună-voință, făcendă se predomine într'ensulă, în loculă rigori și seăbătăciei de altă dată, iubirea de umanitate (φιλανθρωπία), asociată cu religiunea.

Reflesiunile lui Marcu Aureliu, rezultatulă unei meditari profunde și unei vieți devotate esercițiilor morale, constaă în maxime scurte, pline de adevăruri.

Elă admite că sufletulă nostru este de natură divină și că, după mórtea corpului, se reîntórce în marele sufletă ală mundului, din care a fostă derivată. Ca și Arianu, Marcu Aureliu nu se pronunță pentru sinucidere (αὐτοχειρία) în modulă așia de categorică ca Seneca³.

Asemenea mai posedămă de la dănsulă uă corepondință epistolară cu Frontone⁴ și alte epistole⁵.

1. Publicate de Th. Gale în *Opuscula mythologica, physica, etc.*

2. Tiberius Claudius Atticus Herodes, cunoscută mai multă sub numele de Herodes Atticus, preceptorulă lui Luciu Veru și Marcu Aureliu (fii adoptivi ai lui Antoninus Pius), fu consulă la 143 p. Cr., apoi guvernatoră ală provinciilor Asiei și Greciei.

3. A se vedé mai susă partea III, § XLVII, pagina 278.

4. Descoperită de Angelo Mai în biblioteca vaticană.

5. Inscrise de Spartiană în «Viețile lui Avidius Cassius și lui Pescenninus Niger».

După exemplul dat de acești filosofi, apărură multe de scrieri stoice, în care se profesază și se apără cu tărie credința în spiritualitatea și nemurirea sufletului, în care se infieră vițiul, se detestă crușimea și perfidia. Seneca și Dione Chrisostomul urăsc nedreptatea, condamnă sclavia, dăr fără nici uă eficacitate, căci jurisconșulți cei mai distinși, adăpați din învățămintele stoice, ca Ulpian și Papinian, de și întroduc principiul ecității în jurisprudența formalistă a Romanilor, totuși recunosc a-tot-puternicia imperatorilor și drepturile proprietarului de sclavi.

§ LIII.

NEO-CINISMUL.

Acastă sectă rămase cu totul neînsemnată.

Abia se citază ca adepți ai ei, într'ală II-lea seculă ală ereză năstre: — DEMONAX din Cipru, care profesă la Atena; — CRESCENS din Megalopolis; — PEREGRINUS din Parium (în Misia), supranumită «Proteus», despre care se spune că s'ară fi arsă de bună-văia la Olimpia, în anulă 168 p. Cr.

§ LIV.

ECLECTISMUL.

Firea lor cea practică făcea pe Romană ca, în cestiuni filosofice, să alăgă totă ce găsiaă bună și folositoră în diferitele sisteme grece. Acastă alegere dete nascere eclecticismului¹, propriu ginții romane și ală

1. A se vedă, mai susă, pagina 323 nota 5.

căruî represintantū autorisatū fu M. Tuliu Cicerone.

Dintre tóte scólele, cea mai priinciósă unei asemenea combinări erea noua academiă, care păstra unele teoriî platonice (ca nemurirea sufletului), dér le tempera cu empirismulū aristotelicū în ce privesce logica, și cu rigórea stoică, în ce privesce morala.

§ LV. M. TER. VARONE, M. TUL. CICERONE.

M. TERENTIUS VARRO¹ (născutū în anulū Romei 638 mortū la 727), pe care Cicerone'lū considera ca pe celū mai eruditū dintre Romani, aparținea mai multū filosofiei academice, ca unulū ce studiasse sub LUCIUS ÆLIUS și ascultase prelegerile lui Antiocū din Ascalonū. Cicerone îi dedică *Academica posteriora*², trāmițēndūi manuscrisulū pe lângă uă epistolă.

M. TULLIUS CICERO³ (a căruî viețā, ale căruî talente și scrieri suntū cunoscute din istoria literaturii latine)⁴ studiasse la Roma poetica cu Aulus Licinius Archias, retorica cu Molone din Rodos și cu M. Antonius Gniphon, dreptulū civilū și canonicū cu cei două veri Quintu și Pnbliu Muciū Scevola; în principiile filosofiei stoice fusese inițiatū de Diodotus⁵, într'ale celei academice de către Filone din Larisa⁶, într'ale epicureilor de către Fedru⁷. Lucrărilei din tinerețe

1. Despre viețā, scrierile și calitățile lui Varone, se se vedă, într'a mea *Istoriă a literaturii latine*, paginile 94—95.

2. Din care numai cartea I ne-a fostū păstrată.

3. Născutū la Apinum în anulū 107 și ucisū la 43 a Cr.

4. A se vedé, într'a mea *Istoriă a literaturii latine*, paginile 82 și 92, apoi întroducerile la *Pro Macello* și *De amicitia*.

5. A se vedé mai susū partea III, § XLIX, pagina 403.

6. A se vedé mai susū partea III, § LXV, pagina 324.

7. A se vedé mai susū partea IV, § XLV, pagina 398.

ni'lă arătă familiarisatŭ cu Xenofonte (dintr'ale cĂruŭ opere tradusesse pe cea intitulatĂ *Οἰκονόμοις*),  r cu oca- siunea cĂlĂtoriei, ce întreprinse în orientŭ, frecuentĂ la Atena prelegerile academicului Antiocŭ din Asca- lonŭ¹, apoi pe ale epicureilor Fedru²  i Zenone³, la Ro- dos pe ale stoicului Posidoniu din Apamea⁴.

Acestui zelŭ pentru filosofĂ datorĂ, în mare parte, reputațiunea'  de eruditŭ, succesele'  oratorice  i chiarŭ influința'  de omŭ politicŭ.

CĂndŭ libertĂtile republicane se aflĂ în agoniĂ,  r d nsulŭ în v rstĂ înaintatĂ  i depĂrtatŭ de la afacerile statului, Cicerone   i consecrĂ totŭ timpulŭ în com- punerea unor numero se scrieri filosofice⁵, prin care espuse, desbĂtu s u desvoltĂ diferite cestiuni, silindu-se a transplanta pe solulŭ romanŭ teoriile sistemelor grece. Cu t te intențiunile'  patriotice, ostenéla nu'  fu apre- ciatĂ: concetĂtenii lui se arătarĂ ingra i, celŭ pu inŭ nep sĂtor  fațĂ cu d nsulŭ.

Intru cĂtŭ privesce partea teoreticĂ, Cicerone apar-  ine noiei Academii  i'  urm zĂ metoda, în forma ce dĂ scrierilor lui filosofice⁶. Despre divinitate, despre imate- rialitatea  i nem rirea sufletului⁷, despre vieța viitoare,

1. A se ved  mai susŭ partea III,   LXVI, pagina 325.

2. A se ved  mai susŭ partea IV,   XLV, pagina 398.

3. A se ved  mai susŭ partea IV, pag. 398  i nota 2 ibidem.

4. «Nostra (scripta)... non multum a peripateticis dissidentia». Ciceronis *De officiis* I. 1. Despre Posidoniu a se ved  pag. 293.

5. Enumerate la inceputul edițiunii mele din *Laelius sive De amicitia* dialogus (Bucuresci. 1892), paginile 3—7.

6. «Nostra (scripta).. non multum a peripateticis dissidentia», A se confrunta Ciceronis *De officiis*. I. 1.

7. MeritĂ să fiĂ notate urmĂtoarele idei, care parŭ a fi cu to- tulŭ crestine, în ce privesce trecerea sufletului într'ua altĂ viețĂ viitoare: «Quum animus, cognitis perceptisque virtutibus, ab corporis obsequio indulgentiaque discesserit, voluptatemque sicut la- bem aliquam dedecoris oppresserit, omnemque mortis dolorisque timorem effugerit, societatemque caritatis coierit cum suis, om-

reproduce unele aserțiuni platonice¹, dér — ca cei mai mulți dintre noii academici — nu afirmă nimic în mod pozitiv și categoric, mărginindu-se la probabilitate², care trebuie să ne satisfacă și să ne linistescă³.

În morală preferă principiile austere ale stoicilor⁴ (în special pe ale lui Panețiu), ca mai apropiate de caracterul roman și mai capabile să formeze cetățeni onestți, magistrați integri, în speranța mănținerii său restabilirii ulterioare a constituțiunii republicane.

În politică, de și adoptă mare parte din învățămintele peripatetice, își păstrează deplina libertate de apreciere, alegându ce i-se pare bun în teoriile socratice, platonice⁵ și aristotelice⁶. Aceiași normă o urmăze în tôte

nesque natura conjunctos suos duxerit, cultumque deorum et puram religionem susceperit et exacerit illam, ut oculorum, sic ingenii aciem ad bona eligenda et rejicienda contraria, quæ virtus, ex providendo, est appellata prudentia, quid eo dici aut cogitari poterit beatius?» Ciceronis *De legibus*. I. 23. 60.

1 Precum în *De republica*, partea finală (Somnium Scipionis), în *De senectute*, în *De natura deorum*, etc.

2. «Nostræ disputationes nihil aliud agunt, nisi ut in utramque partem dicendo eliciant et tanquam expriment aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proxime accedat» Cicer. *Academicæ* II. 3. 7. — «Academici volunt probabile aliquid esse et quasi veri simile, eaque se uti regula et in agenda vita et in quærendo ac disserendo». Ciceronis *Academicæ questiones*. II. 10. 32.

3. Ciceronis *De natura deorum*, și *Quæst academicæ*, passim.

4. «Sequemur igitur, hoc quidem tempore et hac in quæstione, potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed, ut solemus, e fontibus eorum iudicio arbitrioque nostro, quantum quoque modo videbitur, hauriemus». Ciceronis *De officiis*, I. 2.

5. «Utrique et socratici et platonici esse volumus». Cicer. *ibid.* I. 1.

6. Ètè cum laudă Cicerone combinarea idealismului platoniceu cu empirismul aristoteliceu, combinare care formă obiectul preocupărilor constante ale atător filosofi: «Ex eorum (Academicorum et Peripateticorum) scriptis et institutis quum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ut ad minora veniam, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac, tanquam omnium artium officina, profecti sunt». A se confrunta Ciceronis *De finibus*. V. 3. 7.

privințele, arătându deplină imparțialitate către adversari, spre exemplu către Epicurū, pe care'lū laudă pentru corectitudinea vieții¹. Ast-felū se născu sistema eclectică: acelu sincretismū temperatū, care este caracterulū fundamentalū alū filosofiei romane.

Scrierile filosofice ale lui Cicerone² aū adusū și continuă să aducă fôrte mari servicie. Ele suntū prețioase:—i) fiindū că, pentru cunóscerea întregēi lumi romane și a posterității, espunū în limba latină și într'unū stilū îngrijitū mai tóte doctrinele scólelor grece, aplicându preceptele lor la viața practică a individului și la conducerea statului;—ii) fiindū că într'ensele găsimū culegerea cea mai interesantă a unor discusiuni și aprecieri limpedi despre cestiuni capitale, precum despre divinitate (*De natura deorum*), despre mobilulū acțiunilor umane în vederea scopului finalū séu fericirii supreme (*De finibus bonorum et malorum*), despre datoriele morale (*De officiis*), despre legi (*De legibus*), despre organizarea statului (*De republica*), despre destinū (*De fato*), despre ghicitoriă (*De divinatione*) și altele;—iii) fiindū că, în decursulū atâtor seculi, aū fostū ca unū bogatū și principalū isvorū de cultură;—iv) fiindū că, prin variatele lor cunoscințe despre mai tóte sistemele și cugetătorii anticității, facilitează întocmirea istoriei filosofiei.

§ LVI.

NEO-PERIPATETICISMLŪ.

Filosofia lui Aristotele, de și mai multū esperimen-

1. Ciceronis *De natura deorum* I. 5 și *Academicæ questiones*. IV. 3. A se vedé mai susū pagina 297, nota 2.

2. Enumerarea lor, cu amănuntele coréspundétore, se se vedă în introducerea edițiunii mele din «*Laelius sive De amicitia dialogus*» (Bucuresci. 1892), ér aprecierea lor în *Istoria literaturii latine* (1891), paginile 87-90.

tală de câtă idealistă, nu fu îmbrățișată cu tragere-de-inimă de Romanii cei practici, ei abia utilizată de câți-va bărbați instruiți, pentru cunoștințele ce procura oratoriei. Peripateticii epocii, fără a produce lucrări noi, se mărginiau să esplice și să comenteze operele maestrului, cu multă greutate și în diferite înțelesuri, din cauza formei adesea obscure și alterate a scrierilor lui¹. Mai cunoscuți sunt cei următori.

§ LVII. ANDRONICU. SOSIGENE.

ANDRONICUS din Rodos înflori pe la anul 80 a. Cr. și, ducându-se la Roma, întreprinse a esplica în mai multe comentarie² unele din scrierile importante ale lui Aristotele, al căror manuscris fusese espediată de Sylla în capitala lumii romane³.

SOSIGENES, originară din Egiptă și filosofă peripatetică, făcea parte din colegiulă astronomilor din Alexandria, cândă tu chiămată la Roma (în anul 708 séu 46 a Cr.) ca să conlucreze cu Iuliu Cesare la reforma calendarului romană, care în urmă luă numele de «calendarulă iuliană». Comentariulă lui Sosigene privia scrierea lui Aristotele *Περὶ οὐρανοῦ* (*De caelo*).

§ LVIII. CRATIPŪ ȘI ULTIMII NEO-PERIPATETICI.

CRATIPPUS, născută în Mitilena, capitala insulei Lesbos unde primi pe Pompeiu, după învingerea'i de la Far-

1. A se vedé mai susă pagina 222, nota 4.

2. Nu'i aparține lui *Περὶ πάθων* (edit. Hoeschel. Augusta Vin. delicorum. 1594), nici *Parafrasarea* moralei lui Aristotele (edit. Heinsius. Lugduni Batavorum. 1607).

3. *Istoria literaturii latine*, pag. 45, și mai susă pagina 222.

sala)¹ înflori pe la anul 48 a. Cr. în Atena, unde era cel mai renumit filosof și capul școlii peripatetice. La 44 a. Cr., era preceptorul tînerului Cicerone, fiul oratorului, trimis în capitala Aticei pentru studiul elocinței și al filosofiei². Dintre prevestiri credea numai în arătările făcute ómenilor în vis, dîrînlătura celelalte procederi augurale.

Sub August și succesorii lui se distinsă următorii patru peripatetici.

NICOLAUS Damascenus fu contimpuran cu Diodor Sicilianul și iubit de împăratul August. Din multe scrieri istorice și filosofice, mai însemnată era *Is'oria'î universală* (Ἱστορία καθολική) în cXLIV cărți (din care a scăpat numai fragmente³), dedicată lui Erod, regele Iudeiei, cu care era foarte amic. Lui i-s-a atribuit, de către unii, cartea Περὶ κόσμου, publicată printre operele lui Aristotele⁴.

XENARCHUS din Seleucia predase lecții de filosofie la Roma, împreună cu Nicola Damascenul, sub domnia împăratului August.

ALEXANDER Ægæus fu unul dintre profesorii lui Nerone. Lui i-a fost atribuite comentariile despre *Metafisica* și *Meteorologicele* lui Aristotele⁵.

1 A se vedé Plutarchi *Vita Pompeji* lxxv.

2 «Quamquam te, Marce fili, annum jam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet præceptis institutisque philosophiæ, propter summam et doctoris auctoritatem et urbis, quorum alter te scientia augere potest, altera exemplis, tamen, etc.», Ciceronis *De officiis* I. 1.

3 Păstrate de compilatorul Ion Stobeu.

4 A se vedé Fr. Sévin, *Recherches sur l'histoire de la vie et des ouvrages de Nicolas da Damas* în «Mémoires de l'Académie des inscriptions», tom. IX (Paris).

5. Aceste comentarii aș mai fost atribuite, de unii critici, lui Alesandru din Afrodisia. A se vedé § xxxiv, paginile 383-384.

ADRASTUS din Afrodisia înflori în secolulă ală 11-lea p.Cr.

§ LIX.

NEO-PITAGORISMLŪ.

Ideiele lui Pitagora, răsândite în tótă Italia meridională, fuseseră în cât-va întroduse la Roma de poetul QUINTUS ENNIUS, născutū la Rudi (aprópe de Tarentū) dintr'ua familiă nobilă, pe la 230 a. Cr. (mortū la 169)¹. Elū profesa teoria metempsicosei și credea că posedă sufletulū lui Omerū, dér susțineea că tóte ființele sântū compuse din patru elemente: sufletū (aerū), sóre (căldură), pământū și apă. Doctrinelle pitagorice le propagă prin traducerea, sub titlulū de *Epicarmus*, a operei lui Epicarmū Περὶ τῆς φυσιολογικῆς ἐπιστημῆς², dér le modifică în parte după preceptele lui Evemerū, a căruī Ἱερὰ ἀναγραφή o traduse în versurī latine³.

§ LX. FIGULU. SOTIONE. EUXENU.

Vięta esemplară a lui Pitagora, misterulū care'i învélua doctrinelle și disparițiunea, legendelle miraculoșe țesute în jurulū persónei lui escitară entusiasmū și admirațiune⁴. De aceia, înainte și după nascerea lui Isusū Cristosū, câțī-va cugetători cređeră că vorū puté

1. A se vedé a mea *Istoriă a literaturii latine*, paginelle 27-29.

2. A se vedé, mai susū, partea 1, § XII, paginelle 87-88.

3. A se vedé mai susū pag. 170 și nota 3 ibid. Acéstă combinare a pitagorismulū cu evemerismulū esplică pentru ce Ebinū combătuse magia și astrologia. Cicer *De divinatione*. I 58.

4. Chiarū lui Numa Pompiliu, alū douilea rege alū Romanilor, i-se atribuiseră ideī pitagorice, de și filosofulū din Crotona trăise tocmai peste douī seculi de la fundarea Romei.

să reformeze credințele și moravurile, adoptându-și principiile practice și felul traiului. Dintre acești noui pitagorei merită să fiă menționați cei următori.

P. NIGIDIUS FIGULUS, senatorul pe la 63 a. Cr. și pretorul la 59, ocupându-se cu astrologia și cu celelalte științe, dobândi reputațiunea de erudit și porecla de *magus*, din cauza tractatului ce compusese despre știința astrologiei¹. La nașterea lui Octaviu, elu prevesti gloria și mărirea ce așteptau pe viitorul împărat².

SOTION din Alesandria înflori pe la anul 15 p. Cr. și profesă la Roma, unde îl cunoscuse Seneca⁴.

EUXENUS din Eraclea fu profesorul lui Apoloniu din Tiana, care-i și succese.

§ LXI. APOLONIU DIN TIANA. SECUNDUS.

APOLLONIUS din Thyana (în Capadocia) deveni renumit ca orator și traumaturg între anii 60-70 p. Cr. După ce călători prin Persia, prin Egipt și prin India, la întorcere treu drept mag, ierofant și brahman. Imitându pe neo-platonici și pe Pitagora, elu asociă misticismul religios cu doctrinele stoice. Astfelu propagă nemurirea sufletului, providința, rugăciunea și uă morală austeră, pe care o observă elu însuși. Ce-va mai multu: practică diferitele ramuri ale ghicitoriei, cu puterea magică, prin care deosebia spiritele bune de cele rele. Vorbia toate limbile, fără să le fi învățat vr'uă-dată, și astu-fel se putea adresa um-

1. A se vedé Auli Gellii *Noctes atticæ*. liber III. 10.

2. Suetonii *Vita Tiberii*. 14; Dion Cassius. XLV. I; Cedrenus, *Historiæ compendium*.

3. Precum declară în *Epistola* I CVII.

brelor morților de orî-ce naționalitate. Prin aceleași mișlôce vindeca tôte bólele, chiarŭ nebunia și mórtea. În fine, i-se atribui operarea multor lucruri miraculoșe. Cândŭ erea sĕ fiă condemnatŭ pentru magiă, dispăru în modŭ misteriosŭ, spre a se arĕta ca fantomă. De aceia unii dintre contimpuranii¹ îlŭ consideră ca pe unŭ Mesiaș alŭ politeismului, alții ca deŭ care numai trecuse pe acestŭ pămĕntŭ. În totŭ casulŭ, elŭ se póte numi strămoșulŭ spiritistilor și magnetisatorilor.

SECUNDUS din Atena trăi pe la 120 p. Cr. și scrisse prețioșe sentințe morale, ca ale lui Quintus Sextius².

§ LXII. ANAXILAU. MODERATŪ. NICOMACŪ.

Unii din filosofii epocii, ca ANAXILAUS din Larisa, care sub Augustŭ fu gonitŭ din Italia, ca bănuitŭ de magiă, aplică pitagorismulŭ la studiulŭ naturii, după esemplulŭ lui Apoloniu din Tiana; alții căutară sĕ găsĕscă în doctrina numerelor lui Pitagora uă sciință superiôră și ocultă³, cum făcu MODERATUS din Gades în secululŭ I alŭ ȅrei crestine.

NICOMACHUS din Gerassa se ilustră în secululŭ alŭ II-lea (pe la 147 p. Cr.) ca pitagoricŭ. În II cărți de *Introducere aritmetică* (Ἀριθμητικὴ εἰσαγωγή)⁴, tractĕză despre aritmetică, independentŭ de geometriă, ca resumatŭ alŭ

1. Spre esemplu Filostratŭ, sofistŭ care înflori pe la 245 p. Cr. și învĕtă elocința la Atena și la Roma. Elŭ scrisse *Viĕța lui Apoloniu Tianeulŭ* (în VIII cărți), *Viĕța a LIX sofistii* (în II cărți), *Descrierea pinacotecei din Neapole*. Eroice, Epistole, etc.

2. A se vedĕ cap VI, § LII, la pagina 407 de mai susŭ.

3. Uă încercare din acĕstă «sciință ocultă a numerelor» se găsesce în opera lui Sextus Empiricus Ἠθὸς τοῦς μαθηματικούς, x. 248.

4. Tradusă în limba latină de Apuleiu. A se vedĕ pag. 360-362.

doctrinei pitagorice despre teoria numerelor¹. In *Θεολογούμενα ἀριθμητικά*, operă perdută, espunea relațiunile mistice dintre numere². De la dânsulū posedămū și unū *Manualū de armoniă* (Ἐγχειρίδιον ἀρμονικῆς) în 11 cărți³.

Prin abreviările lui Boețiu, lucrarea aritmetică a lui Nicomacū esercită mare influință asupra studiilor matematice în totū decursulū evului mediu.

§ LXIII. ULTIMII NEO-PITAGORICI.

Ca neo-pitagorici se consideră și următorii matematici:

THYMARIDAS, care scrisese uă culegere de recreațiuni aritmetice, sub numele de *Eflorescență* (Ἐπάνθημα), considerate ca origine a ecuațiunilor algebrice.

HYPICLES din Alesandria, care, ca eruditū astronomū, înflori sub domnia lui Marcu Aureliu, pe la 160 p. Cr., scrise unū tractatū *Despre ascensiunile drepte ale stelelor zodiaculū* (Περὶ τῆς τῶν ζωδίων ἀναφορᾶς) seū simplu *Ascensiunile* (Ἀναφορικὸς)⁴.

SERENUS din Antissa (în insula Lesbos), care compuse 11 cărți *Despre secțiunile cilindrulū și conulū*.

PHILON din Thyana, care scrise despre curbele ce nascū din intersecțiunea unui planū cu unele suprafețe, numite plectoide.

1. Explicată de Iamblicū și publicată (grecesce) la Paris în anulū 1538, sub titlulū de *Introductio in arithmetica*, de Christian Wechel. A se vedé § xxxi la pagina 377-379 de mai susū.

2. Fragmente din această lucrare, disă și «Simbolică a sciinței numerelor» se găsescū la Photius, în *Bibliotheca*, edit. cit.

3. Publicatū de Meursius în *Auctores veteris musicae* (Leyde. Anno 1616) și de Meibomius în *Antiquae musicae auctores VII* (Amstelodami. Anno 1652).

4. Lui i-au fostū atribuite cărțile xiv și xv din *Elementele* lui Euclidē. A se vedé mai susū nota 2 la pagina 331.

DIOPHANTES, filosofu neo-platonicu din Alesandria, sub regnulu împăratului Iulianu (pe la 365 p. Cr.) scrisă uă *Ἀριθμητικά* în XIII cărți ¹, unde se găsescă primele noțiuni de algebră. Diofante este consideratū ca inventatorū alū analizei algebrice și ca unulū din marii matematici ai anticității, atâtū din cauza menționatei opere, câtū și a unui tractatū despre numerele mulțiânghiulare séu poligóne.

CAPITULULŪ VII.

§ LXIV.

SCEPTICISMLŪ EMPIRICŪ. ENESIDEMŪ.

Adepții scepticismului, ca succesorii măi tuturor scólelor filosofice, se mărginiră a combina, a desvolta și a perfecționa teoriile fundatorilor, făr'a inventa altele noui. Ei pórtă diferitele numiri de sceptici posteriori, de empirici, de neo-sceptici.

ÆNESIDEMUS (*Ἄνεσιδῆμος*) ², născutū la Gnosus, în insula Creta, fu elevulū lui Eraclide din Cirena ³, se stabili în Alesandria (pe la 60 a. Cr.) și, prin scrierile lui ⁴, în specialū prin cele VIII cărți intitulate *Περὶ πρόνοιαι λόγοι*, renouii scepticismulū, caracterisatū și motivatū pe aserțiunea că, aplicându-ne cugetarea și observațiunea la fenomenele simțibile și la ideiele abstracte,

1. Din care posedămū numai pe cele d'ântăiū șése.

2. A se vedé Diogene Laertiulū. liber IX. 11, 3. 8. 9. 13.

3. A se vedé partea III, § XXIV, la pagina 184 de măi susū.

4. Intitulate *Despre cestiune* (*Περὶ ζήτησεως*), *Conformū filosofiei* (*Κατὰ σοφίας*), *Introducere la teoria pironică* (*Εἰς τὰ πωρόνεια ὑποπόσις*).

găsimă într'ênsele cea mai mare confușiune, incoerență și lipsă de orî-ce lege constantă.

Fiindă că totă lucrulă își are contrariulă lui, elă stabili că mai ântăiă trebuie să ne convingemă de contradicțiunea ce presintă aceluiăși spirită fiă-care apercepțiune. Ast-felă atribui cugetăriă uă regulă esterióră, punendă esistența adevărului în universalitatea aparinței subiective (căci scepticismulă academică îi imputa tocmai lipsa de universalitate, prin urmare contradicerea cu sine ênsuși), ér pentru confirmarea și întinderea scepticismulă, admise cele ęce argumente dubitative atribuite lui Pirone (*δέκα τρόποι ἔποχῆς*), care determină suspendarea orî-cărei aprecieri decisive¹, și opuse obiecțiunii sceptice tuturor părților și tuturor afirmațiunilor filosofiei dogmatice.

Cele mai cutezătore silințe, pe care vechia filosofă le-a îndreptată în contra posibilității orî-cărei cunoșcințe demonstrative (*ἀποδεικτική*), se reducă la cele optă obiecțiunii ale lui Enesidemă în contra realității ideiei de causă, de și aceiași ideia o aplică chiară dênsulă cercetării cauzelor naturii (*αιτιολογία*). Atătă prin dovedă *a priori*, câtă și prin învederarea falselor raționamente seú erorilor filosofiei dogmatice în cercetarea cauzelor, elă căută să demonstre că ideia de causalitate e nulă, fiindă că relațiunea dintre causă și efectă nu se pôte înțelege, și conchise că în tóte ne isbimă de ignorarea adevărului (*ἀγνοσία τῆς ἀληθείας, ignoratio veri*): nu scimă nimică despre causalitate (*αίτιή οὐδέν ἴδμεν*), căci lucrurile și fenomenele nu suntă în realitate cum le percepă simțurile, ci numai pară a fi ast-felă². Fiindă că dér nu putemă cunósce nimică cu certitudine, fiindă

1. A se vedé § xxiii, paginile 180-181 de mai susă.

2. «Οἷα φαίνεται τὰ πράγματα μὴ τοιαῦτα εἶναι τῇ φύσει, ἀλλὰ μόνον φαίνεσθαι».

că ignorămă totulă (*ἀγνοῦμεν, ignoramus*), de aceia despre nimică nune putemă pronunța în modă afirmativă. Necunoscute fiindu-ne norma și criteriulă aprecierii, necunoscută ne rămâne și adevărulă: *ἀγνωστον τὸ κριτήριον καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀλήθεια*.

§ LXV. SUCCESORII LUI ENESIDEMŪ.

După Enesidemă, scepticismulă fu continuată de către scolarulă lui, ZEUXIPPUS POLITES, care formă pe ZEUXIS, supranumită *ὁ γωνιόπους*¹.

Acestuia îi succese ANTIOCHUS LAODICÆUS din Lycos, care avu ca discipulă pe MENODOTUS din Nicomedia și pe THEODAS din Laodicea.

HERODOTUS din Tarsă, care ascultase pe Menodotă, avu ca elevă pe Sestu Empiriculă. Mai toți acestia, fiindă medici empirici din scôla metodistă, se măr-giniră a observa numai fenomenele diferitelor afec-țiuni și respinseră teoria că mai ântâiă de oră-ce tre-buie a se cerceta cauzele bôlelor.

§ LXVI. AGRIPA.

AGRIPPAS (*Ἀγρίππας*)² se distinse în anulă 93 p. Cr. (ală XII-lea de cândă domnia Domițiană), prin obser-varea ascunderii unei părți din Pleiade de către cor-nulă meridională ală lunii. Printr'ânsa se verifica pre-cisiunea ecuinocțielor, descoperită de Îparcă. Ca filo-sofă, elă reduce cele de-ce motive ale îndouielii scep-tice la următóarele cincă formule mai de căpeteniă:

1. Ceia-ce însemnéză «picio-re-strâmbe».

2. A se vedé Diogene Laerțiulă, liber IX, cap. XI, no. 10.

I^o. Discordanța, nepotrivirea opiniunii ómenilor despre una și aceeași persónă, despre unul și același fapt, despre una și aceeași idee, de unde rezultă contradicerea, care negă afirmațiunea unui pretinsu principiu.

II°. Necesitatea nemărginită, ce se simte, ca ori-ce probă să fiă probată mai ântâiu dânsa: de aci tendința continuă, care în zadară caută să probeze un principiu enunțat printr'altu principiu mai întinsu.

III°. Variabilitatea represintărilor, fiindu că totu ce și represintă uă persónă e în relațiune cu gradu de cultură, de esperiință, de condițiune socială: de aci relativitatea, căreia nu i-se pôte sustrage nici uă axiomă.

IV°. Necesitatea, ce se simte, de admiterea ipoteselor în ori-ce demonstrațiune, și la care se reducú tóte afirmațiunile nesprijinite de probe neîndouiose.

V^o. Cercul vițiosu, în care ne întórcem și care este inevitabilu pentru ori-ce probațiune; căci, în regulă generală, se invócă, în sprijinul dâmonstrațiunii, un principiu care nu este demonstratú âncă.

Agripa dér desvoltă și susținu, cu stăruință și cu mai multă metodă, teoria că în cunoscințele nóstre nu pôte să existe nimicú sigurú, nici în modú imediatú (ἐξ αὐτοῦ), nici în modú mediatú (ἐξ ἐτέρου). Ast-felú cunoscerea lucrurilor erea negată prin chiarú cercetarea condițiunilor ei formale: totulú e probabilú, nimicú sigurú.

§ LXVII. SESTU EMPIRICULŪ. SATURNINŪ.

SEXTUS EMPIRICUS (Σέξτος)¹, supranumitú ἐμπειρικός fiindu că aparținea scólei de medicină empirică², se născuse în Mitilena³ și fu scolarulú lui Erodotú din Tarsú

1. A se vedé Diogene Laertiulú, lib. ix. cap. xii, no. 7.

2. Se numia «empirică» acea scólă medicală, care susținea combaterea imediată a simptomelor morbide, fără a se mai perde timpú cu cercetarea prealabilă a cauzelor bólei.

3. Precum a arêtatú Visconti, într'a lui *Iconografiă*, după uă

Pe la finele secolului al 11-lea (anul 190 p. Cr.), sub domnia lui Comodă, elă rădică din nou scepticismul.

Profitându de lucrările predecesorilor (în special de ale lui Enesidemă, Menodolă și Agripa), stabili cu multă pricepere obiectul, scopul și metoda scepticismului, mai cu deosebire în cele 11 cărți *Περὶ πυρρώνειων ὑποτιπώσεων*¹, ér spre a'lă pune la adăpostă de criticele filosofilor dogmatici, îi distinse cu precisiune procedurile, în opozițiune atătă cu ale adversarilor, câtă și cu ale nouilor academici.

După dănsulă, scepticismulă e facultatea (*δύναμις*) d'arăta opunerea și contrađicerea represintărilor simđibile și concepțiunilor spiritului (*φαινόμενά τε καὶ νοούμενα*) ca ast-felă — prin egalizarea séu balanđarea dintre aceste lucruri și concepte opuse² — să ajungemă la suspendarea séu amănarea oră-cărei aprecieri (*ἐποχή*) despre acele obiecte (*ὑποκείμενα*), a căror esență ne este ascunsă, nemanifestă (*ἄδηλον, ἄφανες*), de aci apoi la repausulă spiritului (*ἀταραξία*) și, în fine, la ună perfectă ecilibru (*μετριοπαθεία*).

Scepticismulă admite represintările și aparințele (*φαινόμενα*). Nu négă de locă posibilitatea, ci numai realitatea cunóscerii lucrurilor, ér acéstă cercetare și-o interđice. Este dér nu uă doctrină, ci numai ună modă de vedere cu totulă subiectivă, care nu are nevoie să fiă probată, ci numai espusă, enunțată. Formula'i răstrînsă constă în *οὐδὲν μᾶλλον* și *οὐδὲν ὀρίζειν*, adică despre nici ună lucru nu se póte đice că e mai bună de câtă altulă și nimică nu trebuie nici afirmată, nici definită, nici precisată cu siguranță.

medaliă găsită în acelă orașă. A se confrunta Tennemann, *Istoria filosofiei*, tom. 1, pagina 264.

1. *Despre instituțiunile (ipotesele) pironice.*

2. «*Διὰ τήν ἐν τοῖς ἀντικειμένοις πράγμασι καὶ λόγοις ἰσοσθένειαν*».

Acestu caracteru alu scepticismulu Sestu pare călă uită, cându îlă rădică la uă doctrină, la uă artă pozitivă, de natură a ştinge orî-ce tendinţă, orî-ce curiositate pentru căutarea adevărulu, orî-ce credinţă în posibilitatea de a'lă cunósce. Uitatea merită a' fi imputată celū puţinū în următorele şese casurî:

- I^o cându îi lipsescū motive de contradicere, recurge la ipotesa de a le puté găsi altă dată;
- II° stăruiesce a nu intra în nici uă explicaţiune, întru câtū privesce perceperea şi cunóscrea;
- III° alérgă la curate sofisme, orî de câte orî simte séu crede că are trebuinţă de dênsele;
- IV° totū prin sofisme caută să demonstre că nici uă sciinţă nu pôte fi învăţată séu transmisă;
- V^o în contradicere cu propria'î doctrină, merge pên'a găsi argumente prin care să probeze că percepţiunile nóstre nu esistă în realitate;
- VI° nici chiarū dênsulū nu presintă ca precise acele fapte sicure, ce'î servescū ca punctū de pornire şi pe care le admisesese cu certitudine, precum suntū percepţiunile esterne şi legile cugetării.

După esaminarea celor đece categorii ale lui Pirone, celor optū argumente dubitative ale lui Enesidemū şi celor cincî tropi a' lui Agripa, elū ajunge a stabili că totulū este relativū şi nimicū absolutū, că ast-felū cunóscrea cu certitudine este peste putinţă omulu.

In ce privesce divinitatea, scepticii anteriori admiteă esistinţa đeilor (conformū legilor, credinţelor şi instituţiunilor religiose), dér nu consimţiaū ca cestiunea să fiă supusă debaterii. Sestumerge şi mai departe: discută atributele divinităţii şi, întrebuintându dileme séu trileme, ajunge la conclusiunea că nu esistă şi că nu pôte esista uă providinţă divină.

Cu tóte aceste defecte, espunerea scepticismulu de către Sestu Empiriculū e uă lucrare fórte importantă,

atâtă pentru modulă cum tracteză subiectulă, câtă și fiindă că oglindesce starea în care se aflaă, la cei vechi, sciințele abstracte și în specială filosofia.

Tractatu'i în xi cărți intitulată *In contra matematicilor* (Πρὸς τοὺς μαθηματικούς, *Adversus mathematicos*¹), scrisă cu eleganță, într'ună stilă simplu, e forțe prețiosă pentru istoria filosofiei. În ultimele v cărți, esaminază doctrinele filosofilor principală despre cele mai însemnate cestiuă, arătându-le părțile nesicure, principiile slabe și neconsecința raționamentelor pe care se basaseră. În urma acestor demonstrări, pretinde că dogmaticii nu găsiseră nici ună criteriu solidă și irefragabilă pentru constatarea adevărului; că nu ereaă înțeleși despre fundamentulă și principiile logiceă, fiziceă și moraleă. Negânduă dér ori-ce felă de certitudine imediată, față cu contradicerea ce domnesce între aserțiunile diferiților filosofi, începe prin a reclama ca ori-ce adevără să fiă demonstrată și probéză apoi că acesta e peste putință, din causa lipsei unor principie sicure. Și astă-felă surpa (celă puțină credea că surpă) tôte lucrările sciințifice ale spirituluiă umană, pêne chiară și matematicele, ba încă părea că pune capetă cercetărilor ulterioare și că amenință viitorulă sciinției, stabilindu'i uă limită peste care nu mai putea să trecă.

Acestă scepticismă coprindea în sine uă gravă contradicere; căci, de și pretindea să nimicescă trebuința viă simțită a rațiunii de a cerceta și de a cunosce totulă, nu erea capabilă să realizeze obiectulă din care își făcea ținta atâtor silințe, adică linistea spirituluiă, pe care nu'lă împăca de locă, ci 'lă lăsa în com-

1. Înțelegendă prin matematică atătu pe filosofi, erudiți, dogmatici, câtă și pe magi, vrăjitori, astrologi, astronomi, traumaturgi, etc. A se reciti nota 1 de la pagina 65 de mai susă.

pletă nedomirire. De aceea, în epoca cându se produse, făcu puțină impresiune, din cauza nepăsării generale către studiile filosofice, și aprópe se stinse cu discipulul și succesorul lui Sextus Empiricus, a-nume SATURNINUS (Σατορνίνος) empiricul, poreclitū Κοθηγῶς.

După Sextus Empiricus, pré puțini medici se mai ocupară—ca filosofi—cu teoriile scepticismului.

§ LXVIII. LUCIANŪ.

Mai multū ca scriitorū, de câtū ca filosofū de profesiune, merită să fiă menționatū LUCIANUS (Λουκιανός)¹, născutū în orașulū Samosata² pe la anulū 120 p. Cr.

Părăsindū studiulū sculpturii, pe care îlū urmase sub conducerea unchiului său despre mamă, îmbrățișă literatura. Pênē pe la 160 p. Cr., dete lecțiuni de retorică și escelă ca oratorū în Antiochia și în Atena. De aci nainte, începu să scriă și să călătoréscă. După uă prelungită ședere în Italia, trecu în Galia, ér de aci — prin Macedonia și Grecia — înaintă spre Asiatică, pênē se opri în Egiptū. Prin talentulū ce poseda, pentru lecțiunile și conferințele ce ținea (după sistema retorilor și sofistilor), prin scrierile'i sarcastice, care ereau fôrte căutate, dobândi avere și renume. În Egiptū, Marcu Aureliu îi încredință funcțiuni administrative și demnitatea de «procurator». Elū muri în Alesandria pe la 200 p. Cr., sub domnia lui Aureliu Comodū.

Ca adevăratū scepticū, în filosofă ca și în religiune, elū satiriséză divinitățile politeismului, ca și credințele creștinilor, pe filosofii tuturor scólelor grece și chiarū

1. A se vedé, mai susū, § XLVI la pagina 400.

2. Capitala ținutului Comagena din provinciă romană Syria.

pe fundatorii scepticismului¹. Ast-felū înlăturâ totū ce e teoriă și abstracțiune, mărginindu-se la bunulū-simțū, la ceia-ce privesce vieța obicinuită. Elū dēr se pōte considera celū multū ca eclecticū, care, ca și Cicerone, se mulțâmia cu probabilismulū lui Carneade².

Numerōsele'i scrieri, cele mai multe în dialogū, nu coprindū, ca dialogurile lui Platone, espunerea de doctrine și de vederi înalte, ci numai scurte convorbiri glumețe, ci numai ironia continuă și sarcasmulū, întrebuintate pentru depingerea moravurilor societății.

Cele mai însemnate din aceste compozițiuni plăcute suntu: *Dialogurile ȡeilor* (în numărū de xxvi), *Dialogurile morților* (în numărū de xxx), *Dialogurile marine* (în numărū de xv), *Visiunea* (*visulū*), *Toxaris*, *Navigațiunea*, *Κωνιάς*, *Timone* sēu *Misanthropulū*, *Judecata vocalelor*, etc.

Lucianū mai scrise și alte lxx opuscule, în care se arētă totū moralistū scepticū, după aceiași sistemă, pe care o urmārise în dialoguri. Ast-felū suntu: *Mōrtea lui Peregrinus*, *Fugariū*, *Saturnalele*, *Anacharsis*, *Adunarea ȡeilor*, *Viēta falsului profetū Alesandru*, *Modulū de a scrie istoria* și multe altele. *Istoria adevērată* este unū romanū despre lucruri estraordinare, miraculoșe³, imaginate după esemplulū călētorieilor lui Ulise și povestirilor lui Iambulū. *Luciu sēu asinulū* e uă parodiă a *Metamorfoselor* lui Luciu din Patras. In fine, pe lângă epigrame, mai parodiase două tragedii ale lui Rhinton.

1. Spre esemplu în scrierea *Ἐρμώτισμος ἢ περὶ αἰρέσεων* (*Sectele la mezatiū*), unde represintă pe Pirone cumpăratū de unū stăpānū care 'lū bate, strigāndu'i mereū: «abține-te de a decide ce-va și nu te pronunța categoricū!».

2. Hippolyte Rigault s'a încercatū sē arēte pe Lucianū ca adaptatū de ideiele lui Platone. Cf. André Lefèvre, op. cit. pag. 202.

3. Precum călētorii în lună, călētorii în iadū, petrecerea ómenilor în corpulū unei balene, despre sirene cu picioare de măgari, etc. Așia dēr Jules Verne n'a inventatū metoda, căci ea e vechiă de 1700 anī. D'altminteri Rabelais imitase pe Lucianū în *Gargantua* și Swift în *Călētoriele lui Gulliver*, atātū de popularisate.

CAPITULUL VIII.

§ LXIX.

FILOSOFIA CRESTINĂ.

Crestinismul, religiune sentimentală, prescrie uă iubire desinteresată de dumneđeş şi de aprópele, adică de umanitate. Ideia că toţi ómenii suntú egalí, toţi fiii aceluiaşi creatorú, sguduia din fundamentú instituţiunea sclaviei şi punea în desbatere chiarú condiţiunile de căpeteniă ale constituirii vechiei societăţii.

Alianţa dintre némulú omenescú cu dumneđeş, prin incarnarea fiului său, aducea lumii doctrine noui şi interesante, care'si derivaú autoritatea parte din raţiune, parte din revelaţiune. Ast-felú ideia de fraternitate universală, propagată mai ántáiú de Socrate şi răspândită în lumea romană (căci Lucanú vorbise despre *mundi jura*¹, ér Staşiu despre *terrarum leges* şi *fœdera mundi*²), acum e consecrată ca dogmă generóşă a noiei religiuni, şi pune basa unui dreptú alú ginşilor, unui noú dreptú publicú.

Prin marea'i simplicitate, prin strínsa'i legătură cu morala, prin cultu'i severú, dér umanú, crestinismulú erea meritú sě devină religiune universală. Ceí ce o propagară, ca învęşetură trămisă de la dumneđeş, se întemeiară pe mărirea morală şi pe divinitatea fundatorului ei, punéndu'i adevęrurile în faţa celor dobândite pên'atunci prin cercetări sciinşifice. Ceia-ce raşiunea căutase atáta timpú, fără vr'unú rezultatú, părú găsitú în noua religiune, care făcea sě înceteze separarea

1. In epopea'i *Pharsalia*, cartea vi, vers. 139.

2. In epopea'i *Tebaida* (*Thebaïs*), cartea xii, vers. 842.

dintre știință și morală. Dér chiară ideia despre originea cerescă a creștinismului suscita câte-va cestiuni serioase, mai cu seamă pe cele trei următoare: cum adevărul se poate revela, spre a întemeia uă credință; prin ce se poate cunoaște că uă doctrină este de natură divină; care-i este adevăratul înțeles?

Restrînsă la început, numărul aderenților noii dogme crescă din ce în ce și dobândi admiratori de naționalități diferite, preocupați de idei și de trebuințe variate, în mare parte formați prin studiul filosofiei.

Erudiții bisericii creștine, care cât-va timpă dispreseră și respinseseră sistemele filosofiei grece, în cele din urmă admiseră uă parte dintr'ênsele, utilizându-le ca s'și apere sistema religioasă în contra criticelor ce-i aduceau atâtă filosofii păgâni, câtă și ereticii creștini¹, apoi ca s'și-o desvolte și s'o așeze pe temelii solide, să de unitate soluțiunilor multiple ce din di în și provocau noile nedomiriri seú multele-i combateri.

Aceste silințe se continuară pêne în momentul cândă invasiunea popórelor barbare și deslipirea provinciilor, ce formaseră imperiul romană, aduseră întreruperea aproape completă a orî-cărui activității științifice.

§ LXX. CREȘTINISMULĂ FAĂ CU FILOSOFIA.

Chiară din primulă seculă ală erezii nóstre, se ivi uă sistemă filosofică proprieă creștinismului, care cu timpulă luă forme deosebite, relativă la principiile ce susținea și la scopulă ce'și propunea. Ast-felă uă parte din filosofia grécă trecu în operele părinților bisericii, avëndă să producă mai târziú desceptarea spiri-

1. Cum făcură eresiele Ebioniților, Cerintianilor, Nicolaiților, Nazarienilor și câte altele.

tului pentru cercetări deca nu originale, celū puținū cu totul independinte de preocupările religiōse.

Cei mai mulți doctori ai bisericii *orientale* consideră filosofia ca potrivită religiunii crestine, de ore-ce și una și alta decurgeau dintr'ua sorginte comună.

Acestū isvorū alū adevērului în filosofia păgână este, după martirulū Sf. Justinū, revelarea interioră prin *λόγος* (rațiune) și tradițiunea¹; după Sf. Clementū din Alexandria² și alți filosofi alesandrinī, tradițiunea scrisă în cărțile Ebreilor; după Sf. Augustinū, transmiterea orală³. Pentru toți dēr filosofia erea, deca nū neapărată, celū puținū folositōre spre lauda, apărarea și întărirea doctrinelor crestine.

Alți părinți ai bisericii, în specialū ai celei *occidentale*, consideră filosofia ca unū studiū de prisosū, sterpū și chiarū opusū crestinismului, capabilū sē depărteze pe omū de dumnezeū, ba o numiră chiarū invențiune a diavolului și isvorū alū eresielor. Intre acesti erudiți, cei mai distinși fură cei-ce urmēză.

§ LXXI. DOCTORI CRESTINI: TERTULIANŪ, ARNOBIU, LACTANȚIU, ST. ATANASIU.

TERTULLIANUS din Cartaginea (160-245 p. Cr.), adeptū alū sectei montanilor—care, cu vaste cunoscințe juridice, archeologice și sciințifice, scrise peste două-deci de tractate, relative la dogmale fundamentale ale crestinismului⁴—se pronunță în modulū celū mai cate-

1. A se vedē *Apolog.* II. 50, 51, 83; și *Cohortatio ad Græcos.*

2. A se vedē *Stromta*, liber I. 298—312.

3. A se vedē *De civitate dei*, liber VII 11.

4. Despre viēta, talentele și operele lui Tertulianū, sē se vedă a mea *Istoriă a literaturii latine*, pagina 156.

goricū și de mai multe ori în contra filosofiei¹, în contra aliiării séu contopirii ei cu religiunea crestină.

ARNOBIUS din Sicca (în Africa), profesorū de elocință pe la 301 p. Cr. (mortū în anulū 326 p. Cr.), deveni renumitū prin tractatu'i de erudițiune intitulatū *Adversus gentes*² în vii cărți, scrisū într'unū stilū ironicū.

LACTANTIUS Firmianus (250-325 p. Cr.), profesorū de elocință în Galia și la Nicomedia, fu convertitū la creștinismū pe la 300 p. Cr. Prin tractatele'i de morală dogmatică, între care strălucescū *Institutiones divinæ*, elū apără noua religiune și merită porecla de «Cicerone alū creștinătății»³. Elū se opuse filosofiei⁴, susținēndū că tótă sciința, tótă cunoscința și tótă înțelepciunea provinū numai de la dumneđeū.

ST. ATHANASIUS, episcopū în Alesandria (mortū la 373 p. Cr.), deca nu egală pe alți doctori creștini în erudițiune, îi întrecu în pietatea și zelulū evangelicū ce desvoltă. Elū își consecră vieța'i curată întru a face binele și deveni celebru prin combaterea eresielor, în specialū a doctrinelor lui ARIUS, fundatorulū sectei «arianismului» (care susținea că fiulū lui dumneđeū nu este de aceeași natură cu tatălū)⁵. Cea mai mare parte din scrierile Sf. Atanasiu suntū polemice și istorice⁶.

1. In *Apologia*, cap. XLVII, în *De præscript. hæres.* cap. VII și în *Adversus Marcion.*, liber V, cap. XIX.

2. Fiindū că Evreii numiaū națiuni (*gentes*, în grecesce τὰ ἔθνη) pe cei străini cultului mosaicū, de aceea creștinii latini deteră numele de *gentiles* tuturor acelora, care nu aparțineau religiunii creștine. A se vedé, în *Istoria literaturii latine*, pagina 157.

3. A se vedé, în *Istoria literaturii latine*, pagina 157.

4. In *Divinæ institutiones.* IV. 2 și în *De falsa sapientia.* III. 1. 10

5. De unde, în cređulū nostru, afirmarea că Isusū Criștosū este «celū de uă ființă cu tatălū». A se vedé pagina 353.

6. Ast-felū suntū: Σόμβολον, *Despre simpla și curata biserică a lui dumneđeū*, *Istoria însemnată*, etc, apoi *Vieța Sf. Sincretica*, *Despre virtutea psalmilor*, *Omilii*, *Esortațiune către uă promisă*, etc.

§ LXXII. DIONISIŪ AREOPAGITULŪ.

În partea orientală, patru opere filosofico-religioase, întitulate *De cœlesti hierarchia*, *De divinis nominibus*, *De ecclesiastica hierarchia* și *De mystica theologia*¹, pe nedrept atribuite lui DIONYSIUS AREOPAGITA (care trece dreptă contimpurană cu Isusă Cristosă și cu Apostolii, primulă episcopă creștină ală Atenei), escitară admirațiunea multor adepți și deveniră, în evulă mediu, ună isvoră prețiosă pentru misticismă.

Printr'ensele se aplică creștinismulă teorielle platonice și doctrina emanațiunii: de aceia unii le aă considerată ca produceri din seculii ală III-lea și ală IV-lea², ér alții ca aparținendă seculului ală VI-lea³.

§ LXXIII. ADOPTAREA NEO-PLATONISMULŪ.

Încetulă cu încetulă, opiniunea favorabilă filosofiei începu să prevaleze, și ast-felă părinții bisericii se folosiră, ca eclecticii, de sistemele filosofiei grece.

Atunci împăratulă Juliană apostatulă, prin faimosulă edictă menționată⁴, ordină oprirea studiellor și închiderea scôlellor filosofice, creșendă că printr'aceta a găsită mijloculă celă mai eficace d'a stăvili întărierea creștinismulă. Cu tôte aceștea, părinții bisericii, în adânculă singurătății, continuară să mediteze și să

1. Tipărite la Basilea în anulă 1539, la Veneția în 1558, la Paris în 1562 (grecesce și latinesce), totă la Paris în 1615, la Anvers în 1634 și, în fine, ierăși la Paris în anulă 1644.

2. Între cei-ce aă susținută aceta ideă e și eruditulă Dallaus.

3. Dintre cercetările posterioare se recomandă dissertațiunea lui Io. Ge. Vital. Engelhardt din anulă 1820 (Erlagen) și a lui L. Frid. Otto Baumgarten Crusius din 1825 (Iena).

4. A se vedé § xxxiii la pagina 381 de mai susă.

adune de pretutindenii totu ce găsiau priinciosu religiunii care pen'atunci fusese persecutata.

Ideielor peripatetice, epicureie si stoice li-se dete putina atentiune, fiindu ca unele ereau contrare, altele negative, er cele din urma ecivoce relativu la esintinta lui dumnezeu, la providinta si la nemurirea sufletului. Platonismulu, din contra, prin apropiarea doctrinelor lui de ale *Bibliei* si *Evangeliei*, dobandi cea mai inalta stimă: de aceia primii parinti ai bisericii apartinura noiei scole alesandrine, cum fură cei urmatori.

§ LXXIV. ST. JUSTINU.

ST. JUSTINUS, nascutu in anul 89 p. Cr., la Sicheu Flavia Neapolis (in Palestina), se converti la crestinismu, ilu propagă cu ardore in Egiptu si tu ucisu ca martiru¹, la Roma, in anul 165 p. Cr.¹.

Elu studiasse tote sistemele principale din filosofia greca, der nici una nu'lu multamise. Morala stoica avea maxime sublime, der care ereau contraoise de paradoxele ei teoretice, mai cu sema de asertiunea ca mundulu e ua fiinta insufletita si in același timp dumnezeu. Peripateticii ii parura pre abstracti si pre dialectici, er pitagorismulu, cu subtilitatile lui, oferia ua mare piedica, reclamandu cunoscerea prealabila si aprofundata a musicei si matematiciei. Se opri der la neo-platonismu, in care teoria ideielor convenia contemplarii religioase, er nemurirea sufletului si vieta viitoare raspundea invetamintelor evangelice: intr'ensulu der caută originea datoriilor si menirii omului. «Filosofia, dice

1. De aci trecerea i între sfinți, sub numele de sfentulu Iustinu martirulu (in calendarulu nostru «muceniculu Iustinu»).

2. După alte cronologii, tote datele sunt inapoiate cu 2 ani.

elū, este unū bunū fórte mare, plăcutū lui dumnezeū, fiindū că ne conduce la dēnsulū». Așia dēr, după Sf. Justinū, atâtū religiunea revelată, câtū și filosofia, pornescū din aceiași sorginte comună.

În prețioasă'i *Apologiă*¹, susține că λόγος, rațiunea divină, mai nainte d'a se fi încarnatū în Isusū Cristosū, se revelase și altor înțelepți ai păgânismului, bună-óră lui Platone, care stabilise unitatea, imaterialitatea, forța creatóre și omniputinta divinității.

§ LXXV. FL. CLEMENTE ALESANDRINULŪ.

Flavius CLEMENS Alexandrinus, născutū la 150 p. Cr. (mortū la 220), fu contimpuranū cu Ammonius Saccas și cu Plotinū, înflori între 170-200 p. Cr., fu asemenea canonisatū și răspândi aceleași idei ca Sf. Justinū, considerându filosofia păgână, celū puținū unele sisteme, ca uă pregătire pentru religiunea crestină.

Elū își dete tóte silințele ca să popularizeze cretinismulū, comparându'lū cu doctrinele morale ale vechilor filosofi² și arētându'i superioritatea. Ast-felū își vėdesce variata'i erudițiune și profunda cunóscere a scriitorilor păgâni (ale căror idei le espune cu artă și c'ua adevėrată elocință)³ prin tractatu'i în VIII cărți intitulatū *Στρωματεϊς* sėu *Στρωματα*⁴, care coprinde uă parte istorică despre filosofia grėcă și orientală, alta privitóre la logică și uă a treia teoretică despre dogmele și mo-

1. În cartea II, pag. 83, cit. de Tennemann, tom. I, pag. 313.

2. În specialū cu metafisica și cu morala lui Platone, apoi cu ale lui Aristotele, în fine cu morala stoicului Zenone.

3. A se vedé, despre cele-lalte scrieri, nota 10 de la pag. 23.

4. Invelishiū de colorī, carte de felurite opiniuni și materii, ceia-ce în latinescē corėspunde cu espresiunile *stratum* și *stragulum*. Ea ne este folositóre pentru istoria filosofiei crestine.

rala creștină, cu scopul de a demonstra că filosofia se bazează pe religione și că'i este inferioară.

Adevărata filosofie, după densusul, e cunoșcerea lucrurilor divine și umane: numai cuvântul lui dumnezeu face pe om să ajungă la înțelepciune.

Câtă despre spiritul, îl divide în două: focul divin și sufletul, și spiritul corporal, alimentul focului simțibil și baza combustiei¹. Alte scrieri ale lui sunt: un *Discurs esortator* (Προτρεπτικός λόγος) și III cărți intitulate Παιδαγωγός.

§ LXXVI. IRENEU. ERMA. ATENAGORA. TAȚIANU.

Dintre cei-ce găsim, în filosofia platonice, multe adevăruri în armonie cu creștinismul, merită să fie numiți următorii apologisti:

IRENEU, episcopul la Lionă (Lugdunum) în Galia, pe la 178 p. Cr., combătu pe gnostici, opunându-le doctrinele platonice. Dintre scrierile lui, uă mențione specială merită cele v cărți *In contra ereticilor*.

HERMAS sau Hermias pe la 190 p. Cr. scris *Disprețuirea filosofilor păgâni* (Διασυρμός των ἔξω φιλοσόφων), în care se ocupă despre principiile lucrurilor, despre suflet și divinitate, răspândind ridiculul peste opiniunile filosofilor religiunii politeiste. Dorind să eslice inclinațiile contrare ale omului, el admite că

1. Σωματικὸν πνεῦμα, τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τροφή καὶ ὀφέλιμα γίνεται. Sententia Theodoti. — Basându-se pe *Republica* și doctrina demonologică a lui Platone, el demonstrează existența unui ânger păzitor al ființei omului, și afirmă că Platone înțelesese pe diavol prin espresiunea κακόεργος ψυχή, că Phocylides recunoscuse demoni buni și demoni răi, dintre care cei d'antăiu sunt ângeri, ér cei-l-alti diavoli. A se vedé *Stromata*, liber v.

fiă-care omă are pe lângă sine două spirite, două ângeră, unulă ală binelui, care'lu îndemnă la împlinirea datoriilor (virtute), altulă ală răului, care'lu îndemnă la fapte contrare (vițiū).

ATHENAGORAS din Atena își dete silința să esplice ideiele crestine prin cele platonice și, pe lângă opera'i *Despre înviarea morților*, scrise uă *Apologiă pentru crestini* (*Deprecatio pro Christianis*), adresată împăratului Marcu Aureliu și lui Comodă, apologiă în care subiectulă este tractatū cu ordine și cu elocință.

TATIANUS din Siria, care se distinse pe la anulă 176 și muri pe la 218 p. Cr., după ce aprofundase literatura și filosofia grăcă, se făcu crestinū la Roma, împărtăși ideiele lui Sf. Justinū și, mai în urmă, fundă uă nouă sectă. De la dănsulă posedămă prețioasă'i *Cuvântare în contra Grecilor* (*Λόγος πρὸς Ἑλληνας*).

§ LXXVII. ORIGENE. ST. IPOLITŪ. ENEA DIN GAZA.

ORIGENES din Alesandria¹ (născutū la 185 p. Cr.)² fu scolarulū lui Ammonius Saccas și alū lui Flaviu Clemente Alesandrinulū. După ce îmbrățișiă crestinismulă, deveni preotū la Cesarea și rămase constantū în zelulū lui pentru acăstă religiune, cu tôte persecuțiunile ce avu să sufere sub domnia lui Septimiū Severū. In timpū de 25 ani, predete filosofia și esplică dogmele crestinismulă, întreprinse călătorii pentru confirmarea credinței și duse uă viéță mai multă de cătū austeră³. Elū fu escomuni-

1. Care nu trebuie confundatū c'unū altū Origene, păgănu de religiune și care fu contimpuranū cu dănsulū.

2. A se vedé pagina 23, nota 4, de mai susū.

3. A se vedé mai susū pagina 350, nota. 2.

eată și gonitū din Alesandria. Din Egiptū, trecu în occidentū, ér de acolo în Palestina, în Fenicia, în Capadocia, în Arabia, în Grecia. Supusū martiriului, sub împératulū Decius, mai trăi unū anū în mari suferințe și, cu totul slūțitū, muri la Tirū în anulū 255 p. Cr.

Elū comentă întréga traducere grécă a *Bibliei*, făcută de cei șépte-đeci interpreți (*septuaginta*)¹, și compuse opere numeróse, din care puține aū ajunsū péné la noi.

Eruditū și misticū, ca Plotinū și Porfiriū, elū susține că fericirea constă în contemplarea lui dumneđeū (*θεωρία*), care e uă inteligință pură și absolută. Tóte ființele, care fără distincțiune emană de la dumneđeū (substanța eterică cea mai curată), se învértoséză și se materialisézá cu câtū se depártéză de sorgința lor, prin pécate (fructe ale liberului arbitriu), dér se subțieză, se ușurézá și se apropiă de dēnsa, prin propria-le voință, cu câtū iubirea de dumneđeū li-se sporesce.

Scopolū supremū, fericirea, este întórcerea și con-topirea lor în substanța primară. Așia dér chiarū diavoli, căđuți din voința și greșelele lor, s'arū puté rădica prin căință și prin rugăciune.

Fiindū că stabilia deosebire între învățământul elementarū, destinatū poporului, și celū secretū séu înaltū, pentru inițiați și ómenī culți (învățământū de care Isusū Cristosū se servise, ca și filosofiī Platone și Aristotele), de aceia uniī l'aū consideratū ca fundatorū alū filosofiei crestine, prin tractatūī *Περὶ ἀρχῶν* (*De principiis*), în care espune în modū sistematicū basele cretinismului¹, pe cândū alțiī (din cauza aserțiunilor lui despre trinitate și atributelor ce da tatălui, fiului și sfēntului spiritū) ca inițiatorū alū tuturor eresielor.

1. Séu «traducere luciană», căci fusese revēđută după testulū ebraicū de Sf. Lucianū din Alesandria.

2. Din acéstă însemnată scriere posedămū numai traducerea latină, făcută de Rufinū în secululū alū iv-lea.

A-fără de acésta scriere și de vastele-î comentarie asupra vechiului testament, mai scrisese: în VIII cărți uă apărare a religiunii crestine *Contra Celsum*; diferite *maxime*, și uă edițiune a sfintei scripturî în șese limbî pe 6 colóne, intitulată 'Εξάπληξ¹. După dēnsulū, déca ideiele înalte și principiile morale ale vechiei filosofii spiritualiste² suntū mai aceleași ca și ale religiunii crestine, cauza este că aceste noțiuni suntū sādite chiarū de dumneđeū în sufletulū omulū.

În fine, i-se mai atribuie tractatulū intitulatū *Φιλοσοφούμενα*, fórte interesantū pentru istoria filosofiei, dér pe care unii critici îlū contestă lui Origene și'lū consideră ca operă datorită lui St. HIPPOLYTUS.

La începutulū seculului alū v-lea, înfloriră: ÆNEAS din Gaza (pe la 410 p. Cr.), amintitū ca filosofū crestiniū neo-platonicū³, și contimpuranu'î St. Augustinu (410 p. Cr.), despre care se va vorbi mai la vale.

§ LXXVIII. NEMESIUS.

Pe nesimțite, biserica crestiniă se împacă și cu Aristotele, mai cu sémă de cândū disputele cu arianismulū puseseră în evidență necesitatea unor mai mari subtilități retorice și dialectice pentru apărarea credinței, ast-felū cum dēnsa resultă din preceptele evanghelice. În acésta direcțiune se distinseră: mai ântâiu Nemesiu, ér mai târziu înțeleptulū Boețiu.

NEMESIUS, episcopū la Emesa (în Fenicia), înflori între anii 370-380 p. Cr. și urmă conformū scólei peripa-

1. Numire numerică, după esemplulū *Eneadelor* lui Plotinū.
2. Ca cea pitagorică, academică, etc.
3. A se vedé cap. IV, § xxxv la pagina 386 de mai susū.

tetice în cele XLVI secțiuni ale tractatului său antropologic *Περὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου*, în care arétă «despre natura omului» cunoștințe rare în secolul al V-lea, un studiu conștiințios despre filosofii greci, uă judecată sănătósă în privința dogmelor și multă pătrundere în privința aplicării lor la principiile teologice.

§ LXXIX. TEOLOGII BISERICII ORIENTALE. EUSEBIU.

În imperiul bizantin, studiile literare și științifice nu fură nici-uă-dată părăsite, de și nu mai oferiau vr' uă originalitate. Aci biserica își păstră tot-dé-una constituirea aristocratică¹: represintanții ei, ómenii învățați, nu se despărțiră de nemuritoréle opere ale filosofiei grece. Ast-felú, începéndú din secolul al V-lea, se distinseră următorii teologi.

EUSEBIUS (Εὐσέβιος) Pamphilius din Cesarea (în Palestina), născutú la 264 p. Cr., ajunse la demnitatea de episcopú în orașu'i natalú la 315 și muri la anulú 340 p. Cr. Elú revédu cronica lui Sextus Julius Africanus² și de la anulú 221 o continuă pêné la 325³. Scrierile principale (enumérate de la începutú⁴) privescú dogmele credinței și istoria bisericii. *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευή* (*Præparatio evangelica*) este uă lucrare fórté prețiosă pentru istoria filosofiei antice.

1. Înțelegéndu-se prin acestú termenú, cõnformú etimologiei cuvéntului, bărbații cei mai buni, adică mai virtoși, mai devotați și mai erudiți, ér nu cei nobili prin nascere orí prin avere. Ast-felú s'au véduți ómenii din poporú, simpli monachi séu preoți, rădicați la cele mai înalte trepte ierarchice: dovédă, la noi, mitropolitul Grigorie II, Antimú Ivirénulú, etc.

2. Sextus Julius Africanus din Siria înflori pe la 222 p. Cr. și compuse prima cronică de la începutul lumii pêné la anulú 221.

3. Dintr'ênsa ne-a rămasú unú fragmentú și traducerea latină, făcută de Sf. Ieronimú, care o continuă pêné la anulú 378.

4. A se vedé, mai susú, nota 12 de la pagina 23.

§ LXXX. SFINȚII GREGORIU, BASILIU ȘI IÓNŪ GURĂ-DE-AURŪ.

Sf. GREGORIU din Nazianzŭ (în Capadocia), născutŭ la 330 p. Cr., studiă în orașele Cesarea, Alesandria și Atena, împreună cu intimu'î amicŭ Basiliu.

După mórtea tatălui său (episcopŭ în Nazianzŭ), fiindŭ persecutatŭ de arianŭ, se retrase la Isauria și, sub Teodosiu, fu alesŭ arhiepiscopŭ alŭ Constantinopolului (anulŭ 378), demnitate din care demisionă spre a trăi în liniste pênă la finele vieții (390 p. Cr.).

Elŭ scrisese: CLXVIII compozițiuni *poetice*, pline de melancoliă, între care și drama religioasă *Patima lui Cristosŭ* (Χριστὸς πάσχω), în mare parte cu versuri din tragediile lui Euripide; CCLXXXV *epistole*; CCLIV *epigrame* și *invecive*¹, mai cu sémă în contra lui Julianŭ apostatulŭ și care amintescŭ blăstemele profeților; în fine, *L discursuri* ocazionale și funebre², care parŭ ca nisce imnuri în prosă. Prin aceste opere, sf. Gregoriu Nazianziulŭ contribui fórtă multŭ la întărirea bisericii ortodoxe: de aceea a fostŭ numitŭ «teologulŭ»³ și consideratŭ ca mare poetŭ alŭ creștinismului orientalŭ⁴.

Sf. BASILIU *celŭ-mare*, născutŭ la Cesarea (în Capadocia) la 329 p. Cr., studiă elocința și filosofia la Atena, cu amicu'î Gregoriu și cu viitorulŭ împăratŭ Julianŭ. După ce călători prin Egiptŭ, se retrase în singurătate. La mórtea lui Eusebiu (340), fu alesŭ episcopŭ în Cesarea și mitropolitŭ alŭ Capadociei. Elŭ muri de 50 ani (la 1 Ianuarie 379) după ce combătuse arianismulŭ. Intr'unŭ

1. Care forméză cartea VIII din *Antologia* lui Constantinŭ Kefala.

2. Precum este frumoasă cuvântare ținută la mórtea fratelui său Cesariu (εἰς Καισάριον τὸν ἄδελφον).

3. În literatura noastră bisericească, e cunoscutŭ sub numele de Sf. Gregoriu teologulŭ său «cuvântătorulŭ-de-dumnezeŭ».

4. A se confrunța Ullmann, Monografia'î din 1825. Heidelberg.

ană de fomete, își dedese totă averea pentru săraci, voindă să se împărtășească dintr'ênsa chiară Evreii și păgânii; asemenea construisese scôle, spitale, etc.

Pe lângă frumósele *omilii*¹ și *epistole*, făcu interesante *comentarii* despre sfânta scriptură, dintre care celă mai însemnată este *Ἐξάμειρον*, prin care espune poporațiunii din Cesarea cele șese zile ale creațiunii.

După Nemesiu, despre care s'a amintit², se distinsese Sf. Ión³ *gură-de-aur*, născut³ în Antiochia la anulă 354, botezat³ la 372, înălțat³ pe scaunulă arhiepiscopulă din Constantinopole la 398, în fine esilat³ pentru energia cu care înfiera pe față vițiile și perversitatea celor puternici. Elă repausă la 407 p. Cr.

Prin marele³ talent³ de elocință (care³ îi ocasionă porecla), întrecu pe toți părinții bisericii orientale, ér numerósele³ scrieri se caracterisă prin claritate, prin forța și puritatea limbagiului. Pe lângă *comentariile* făcute cu pătrundere, în mod³ practic³ și cu cea mai dréptă judecată asupra unor părți din sfânta scriptură, mai compuse tractatulă în vi cărți *Despre preoțiă* (*Περὶ ἱερωσύνης*), *cuvântările* către Eutropi³ și la întórcerea lui Flavian³, despre turburările din Antiochia, martiriulă lui Joventin³ și Maxim³, viéta sf. Meletie (episcopulă Antiochiei), sf. Pelagia (martiră în Antiochia), etc.

§ LXXXI. SFINȚII IERONIM³ ȘI ILARIU.

St. IERONIM³, născut³ la Stridone (în Dalmația) la 330

1. Una din cele mai frumóse e cea adresată tinerilor despre folosulă ce pot³ trage din citirea scrierilor grece séu profane (*Πρὸς τοὺς νεοτὸς ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφέλοιντο λογῶν*), apoi cea către cămătari, despre crescerea copiilor (*Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς*), etc.

2. A se vedé § LXXVIII la pagina 438 de mai sus.

3. In grecesce *Χρυσόστομος*, ér in slavonesce *Zlataost* (Zlataust).

p. Cr. (mortă la 420), dotată cu imaginațiune puternică, învățată în literatura sacră și profană, fu cel mai originală dintre părinții bisericii occidentale.

Elu participă la desbaterile ce agitău biserica, călători prin țeri numeroase și depărtate, duse ună traiu austeru și mai multu retrasu în singurătate (pentru care i-se dete porecla de «părintele pustiei»).

În vieța'i de 90 ani, traduse în limba latină întreaga *Bibliă* (cunoscută sub numele de *Vulgata* și adoptată pentru serviciulu bisericii occidentale), făcendū asupră'i *comentări* erudite; apoi scrise cxvi *epistole* într'ua limbă latină corectă și c'unu stilu îngrijitū; în fine, traduse din grecesce în latinesce cronica lui Eusebiu Pamfilu și o continuă de la 325 pênă la anulū 378¹.

Contimpuranū cu sf. Ieronimū fu St. ILARIU, episcopū în Poitiers (Francia)², care ne-a lăsatū: *invective* adresate împăratulu Constanțiu; *polemice*, prin care combate arianismulū și pe episcopulū arianū Auxentius din Milano; în fine, tractatulū *De trinitate*, care precisază dogma bisericii occidentale despre acestū misteriu.

§ LXXXII. SISTEMĂ OCCIDENTALĂ. SF. AUGUSTINŪ.

St. AUGUSTINUS Aurelius³, născutū crestinū în orașulū Tagastū din Numidia (Africa) la 354 p. Cr., studiă filosofia ce se preda în scólele din Madaura și din Cartaginea. Devenindū unū manicheistū întocatū⁴, Q. Aurelius Symmachus, proconsulū romanū în provincia Africa și adversarū neîmpăcatū alū religiunii crestine,

1. A se vedé mai susū § LXXIX, pagina 439.

2. Repausatū în anulū 370 p. Cr.

3. A se vedé a mea *Istoria literaturii latine*, pagina 160.

4. Despre manicheismū a se vedé pagina 351 de mai susū.

ilă trâmise la Milană ca să aprofundeze elocința. Aci ănsă, prin talentulă puternicū alū sfântului AMBROSIU¹, fu convertitū la adevărata credință în anulă 387. Intorcându-se în patriă, deveni episcopū la Ipona, în anulă 405, și conduse biserica crestină din Africa, ca predicatorū zelosū, ca adversarū alū ereticilor și ca scriitorū din cei mai fertili², pênă la finele vieții. Elū muri la Ipona (Hipporegium) în anulă 430 p. Cr., tocmai pe cândū Vandalii împresuraū Cartaginea.

Profitându de întinsele-i cunoscințe filosofice și de puterea-i de inițiativă, elū scrise numeroase opere oratorice, istorice și tractate doctrinale³, dândū dogmelor crestine uă formă științifică, și stabilindū uă sistemă rațională de doctrine religioase, în care crestinișmulū se combină cu filosofia neo-platonică.

Pentru depărtarea îndouielii sistematice și scepticismului academicū, fu cu totul mulțămitū să găsească două formule juste: «dăca cugetū, esistū; dăca mă

1. Născutū la 340 (și mortū la 398), Ambrosiu studiase la Lyon și, după mórtea lui Auxențiu, fu alesū episcopū în Milană. Elū se distinse ca împăciuitorū în desbinările ce turburaū imperiulă de apusū, ca oratorū sacru și ca omū cu virtuți înalte. Din scrierile-i dogmatice, practice și exegetice, însemnate suntū: *De fide*, *De spiritu sancto*, *De pănitentia*, *De mysteriis*, *De virginitate*, *De bono mortis*, *De paradiso* și altele; apoi imnuri sacre, *De officiis* (ministrorum) și altele de mai puțină importanță. A se vedé a mea *Istoriă a literaturii latine*, paginile 159-160.

2. A se vedé a mea *Istoriă a literaturii latine*, pagina 159.

3. Dintre ale lui opere, mai însemnate suntū: *De civitate dei*, *Confessiones*, *De quantitate animæ* (tractatū psihologicū, în care esaminéză tóte cestiunile privitoare la sufletū, la facultățile lui, la separarea-i de corpū și la destinaținea ce lū ascéptă într'ua altă viétă), *De vera religione*, *De nuptiis et concupiscentia*, *De natura et gratia*, *De gestis Pelagii*, *De corruptione et gratia* (contra Julianum), *De prăestinatione sanctorum*, *De ordine* (în care arétă ordinea cu care a fostū întocmitū și cu care e condusū universulū), *De veritate*, *De libero arbitrio*, *Quæstiones octoginta* (în care adoptă cu totulă teoria ideielor lui Platone, că ideiele esistă în cugetarea lui dumneđeū, ca rațiuni fixe, ca forme primordiale ale lucrurilor), *Contra Faustum* și multe altele. Cf. pagina 24.

încelū, esistū». Avëndū acum uă basă pentru certitudinea cunoscințelor, desvoltă pe largū și în modū strălucitū teoria ideielor represintative ale obiectelor, imaginiī lor păstrate de memoriă; apoi își propuse să caute numai în consciință, în așa numita «rațiune universală», elementele orī-cărui adevēru: de aci resultă sistemaī abstractă, intuitivă.

Cugetarea și iubirea suntū, după Sf. Augustinū, substanța constitutivă a omului, însușirile și resultantele organismului viū. Obiectulū lor este perfecțiunea, fiă morală, fiă estetică. Perfecțiunea e dumneđeū, care, la sclipirea unei lumini corporale și prin concentrarea cugetării în ea. ênsași, constituie realitatea supremă, în care totulū se esplică și din care totulū se derivă.

După dēnsulū, nu pōte fi adevērată fericire, de câtū în a ne conforma voinței divine. Ca să cunoșcemū adevērulū, calea ne-o arētă religiunea crestină, ér nu filosofia. Ca să ajungă la completă fericire, omulū trebuie să devină plăcutū divinității, să dobândescă «grăția divină». Cunóscerea lui dumneđeū este păstrată și acordată numai cător-va, celor aleși de dēnsulū.

Dumneđeū este ființa cea mai înaltă și perfectă, unitatea substanțială și invisibilă, principiulū fundamentalū alū tuturor lucrurilor, care esistă în modū necesarū pretutindenī, ca mare creatorū alū universului; e adevērulū eternū și legea eternă a orī-cărei dreptăți, dēspre care omulū posedă idei înăscute în propriaī rațiune, în facultateaī intuitivă, superioriă simțurilor¹; e bunulū celū mai prețiosū din lumea spirituală, spre care tîndemū și cu care avemū uă legătură firéscă (*religio*)². Dumneđeū a chiămatū tōte ființele raționale la

1. A se confrunta *De quantitate animæ*, cap. xx.

2. *De civitate dei*. x. 3 și *De vera religione*, cap. lv.

fericire, prin virtute. Ca să ajungă la dânsa, le-a dat rațiunea și liberul arbitriu. În voință, causalitate absolută, residă principiul primar al bunei și relei întrebunțări ce facem de libertatea noastră: printr-înșa ființa rațională se apropie și se depărtează de dumnezeu, se face demnă și nedemnă de fericire.

Răul există numai în falsele relații stabilite între ființe cu lumea și pe care ființele le stabilesc de bună-voia între dânsese, der dintr'unu întreit punct de privire: și sub influința unui spirit rău, contrar divinității; și ca pedepsă pentru cele comise într'ua existență anterioară; și că așa i-a plăcut lui dumnezeu, să pună răul alături de bine, spre a face oameni perfectibili. Vițiul moral este o privațiune și nu are o cauză pozitivă: cei răi aparțin necesar mîntoșirii totalității universului, care, avîndu menirea de a fi perfect, reclama ca toate ființele posibile să se producă în toate gradele posibile².

Sf. Augustin nu interzice căsătoria, der preferă celibatul. La obiecțiunea că, deca toți oamenii ar adopta această sistemă, nemul omenesc s'ar stinge, răspunde că ar fi cu atîtu mai bine, căci sfîrșitul lumii ar veni mai răpede și, prin nimicirea cetății terestre, s'ar realiza cetatea cerescă (*civitas dei*).

Intr'ua etate mai înaintată, Sf. Augustin își modifică aceste teorii, adoptîndu sistema următoare.

De la păcatul originar, omul și-a perdut nemurirea și libertatea d'a se feri de păcat², der și-a păstrat libertatea de a-l comite³. Așa der numai dum-

1. A se vedé *De libero arbitrio*. I. 14; II. 1. 19. 20; III. 9, etc.

2. Ca unul ce n'a știut și n'a voit să se reziste, pe cîndu era nemuritor. Consecința e der că omul se află sub tutela lui dumnezeu, că este neresponsabil de ceia-ce face.

3. La comiterea păcatului și la ferirea de dînsul se referă și aserțiunile despre îngeri și diavoli. Asemenea e de observat

neședă produce imediată voința de a face binele. Această «grație divină» o acordă cui îi place, după propria alegere, fiă absolută, fiă predestinată. Stăruința în bine, în practicarea virtuții, este în specială efectul grației divine, căreia omul nu pôte să reziste¹.

La această sistemă, contrară naturii ordinii morale, fusese condusă de stricta observare a termenilor *Bibliei* în disputele și polemicile lui cu Pelagius².

Afară de aceste teorii, Sf. Augustină măi espuse câte-va considerațiuni originale despre simțul internă, despre cele esterne, cum și despre cele cinci diferite grade ale inteligenței³, adesea reproduse, în ceia-ce privesce sufletulă și facultățile lui.

Admițendă uă vietă viitoare, erea naturală ca densusulă să admită și nemurirea sufletului, în sprijinulă căreia produce probe numeroșe. Câte-uă dată consideră nemurirea ca ce-va condițională, dobândită numai de sufletele ajunse la grade superioare. In totă casulă, sufletulă străbate șapte stadiu și trece prin șapte grade⁴, ca să ajungă pêne la dumneședă, din care s'a derivată.

Acastă sistemă supernaturalistă, preconisată de Sf. Augustină, cu dogma grației divine, fu adoptată în oc-

că, de ore-ce unii din deii păgâni (ca Plutone, Hermes, Proserpina, Ecata, Serapis) aveau ună caracteră infernală și ună cultă amestecată cu magia, Sf. Augustină se sileșce a dovedi că păgânii suntă nișce vrăjitori, care lucrăză cu puterea diavoliilor (*De civitate dei*. VIII. 19) prin semne, farmece, pietre și lemne, invocări și ceremonii (*De civitate dei*. XXI. 6.). Astrologia o combatu în scrierea-i *De Genes. ad litter.* II. 16. 35.

1. *De civitate dei*. XIV. 10; XV. 21; XXI. 12; XXII. 30; *De nuptiis et concupiscentia*. II. 34; *De gratia et libero arbitrio*; *De prædest. sanct.* etc.

2. In *De natura et gratia*, *De gestiis Pelagi* (contra duas epistolas Pelagianorum), *Contra Julianum De corruptione et gratia*. Despre Pelagiu a se vedu § XXXIV, pagina 382 de măi susă.

3. A se confrunta *De quantitate animæ*, cap. LXX.

4. A se compara afirmările Sf. Augustină cu ale bisericii orientale în privința celor «șapte vămă ale vèzduhului».

cidentă ca basă a științei dogmatice. Tendința ei de a deprecia rațiunea, de a limita libertatea și acțiunea umană — urmări inevitabile ale supernaturalismului — fu îndată favorisată de grave evenimente, care părură că o justifică. Distrugerea imperiului roman, invasiunea barbarilor, pierderea vechiei civilizațiuni: toate aceste circumstanțe contribuiră cu multă putere la întărirea despotismului eclesiastic.

Pentru secolul de ignoranță și de turburare, ce urmară de aci înainte, fu o nădejde că scrierile celor mai distinși părinți ai bisericii păstrară și întreținură un rest din cultura intelectuală de următori.

Operele sfântului Augustin contribuiră foarte mult la această binefacere, împreună cu *Principia dialecticæ* și cu *Decem categoriæ*, care pe nedrept i-au fost atribuite lui, însă care avură mare căutare în evul mediu, din cauza autorității și renumelui ce și dobândise marele scriitor eclesiastic.

CAPITULUL IX.

§ LXXXIII.

BASELE CREDINȚEI CRESTINE.

Fiă că părinții bisericii întrebuițaseră filosofia ca mijloc de propagandă, de recomandațiune și de apărare a noii religii pe lângă Grecii instruiți, fiă că o aplicară combaterii eresiilor, fiă că ea le servise pentru dezvoltarea, precisarea și întinderea învățămintelor eclesiastice, mai cu seamă a punctelor ce priviau credința, în toate aceste cazuri teologia fu privită în fond ca singură adevărată, ca sorginta a tuturor cunoștințelor sigure, și filosofia ca o servitoare a celei d'ân-

tâiū, ca uă sciință profană séū luméscă (*scientia mundana*¹).

Logica și dialectica fură exclusivū utilizate în polemice: morala pusă cu totul sub auspiciile religiunii.

Doctrina predominantă a părinților bisericii este supernaturalismul, mai multū séū mai puținū amestecatū cu raționalismulū. Acestū supernaturalismū se accentua, din ce în ce, în combaterea ereticilor, care puneau rațiunea pe aceeași tréptă cu revelațiunea, și prin zelulū învățătorilor creștini d'a înlătura de la testulū revelațiunilor sacre orī-ce intervenire a spiritulū umanū, orī-ce esaminare, orī-ce capriciu, spre a păstra unitatea și curăția credinței. Revelațiunea fu dér considerată nu numai ca singurū isvorū alū credințelor creștine, ci în genere ca isvorū alū orī-cărei cunoștințe abstracte și reale.

Ca regulă de învățământū se stabili unū formularū alū credinței, *regula fidei*², basatū atâtū pe revelațiune, câtū și pe tradițiunea orală. Ce-va mai multū: după aceleași vederi, ênsași credința și hotărîrea de a iubi cum se cuvine pe dumnezeū și pe aprópele séū fură date ca efectū alū grației divine; căci spiritulū umanū, după căderea primului omū, a devenitū incapabilū să cunóscă prin sine ênsuși adevărulū și să se rădicesc pêne la virtute. Ast-felū se stabilia pasivitatea rațiunii, și ómenii se despărțiau în douē tabere: uniū care puteau deveni plăcuți lui dumnezeu, dobândindū grația divină, alții care n'o puteau dobândi, cu tóte solicitările lor.

Punctele principale, supuse meditării, cu intențiunea de a lumina și convinge prin raționamente, fură: dum-

1. Ast-felū susținură: Tertullianus în *De præscript. hæres.* vii; Lactantius în *Divinæ institutiones.* i, 1, v. iii. 1; Salvianus în *De gubernatione dei* præf.; Eusebius în *Præparatio evangelica.* iv. 22; Damascenus în *Dialecticæ* c. 1; Didymus în «*Damasceni Paralleli*» p. 685, etc. cit. apud Tennemann, p. 315 tom i.

2. Cum fu, la noi, *Confesiunea ortodoxă* de mitr. Petru Movilă.

neșe; relațiunile dintre dumnezeu și lume; omul; relațiunea lui cu dumnezeu și datoriele-i de totu felul.

§ LXXXIV. DUMNEZEU DUPĂ CREDINȚA CRESTINĂ.

Că dumnezeu există, părinții bisericii o învederază prin probe psico-teologice, cosmologice¹, morale² și ontologice³, de și facu dintr'ênsa mai multu uă dogmă de credință, de câtu uă cestiune științifică.

Dumnezeu se pôte cunoșce în trei moduri: prin imaginea sea, prin natura-i esterióră, printr'uă revelare esternă imediată. Esența lui ênsă nu e accesibilă rațiunii⁴, celu puțină nu se pôte percepe cu ideiele nôstre, chiară admițându-se că s'arú puté prin intuițiune mistică⁵. In acéstă privință unii nu se pronunță lămurit, primindú întrebuițarea ideielor și a inteligenții.

Cea mai mare parte din doctorii crestini, la început, represintaú pe dumnezeu în timpú și în spațiu, ca ființă corporală⁶, dér acéstă noțiune o înobilară treptatú, aducênd'o la imaterialitatea séu celu puțină la întinderea infinită în spațiu⁷ a lui dumnezeu.

Despre însușirile lui dumnezeu se gândiră mai profundú de câtu filosofii păgâni, dér nu putură evita ôre-care imputări de inconsecință și contradicțiune.

Doctrina trinității⁸ îi ocupâ mai multú ca dogmă

1. Precum Sf. Gregoriú din Nazianzú, în *Orat.* xxxiv. și Sf. Iónú Damascenulú în tractatu-i dogmaticú *De orthodoxa fide.* I. 3.

2. Sf. Augustinú în *De trinitate.* viii 3. și *De genesis.* viii, c. 14

3. Sf. Augustinú în *De libero arbitrio,* liber II. 5—15.

4. Sf. Ionú Damascenulú, *De orthodoxa fide,* liber I. 4.

5. Dionysius Areopagita, *Epist.* v. și *De mystica theolog.* c. 4.

6. Tertulliani *Adversus Prax.* c. 7; Arnobii *Adversus gentes.* I. 17.

7. A se vedé Sf. Augustinú, *De div.*, xx Q. ep. 57.

8. Teofilú, episcopú din Antiochia, în cărțile-i către Autolyces, întrebuițá celú d'ântaiú cuvêntulú de *trinitate* (treime) pentru cele trei persóne divine, și acéstú esemplu fu urmatú de toți.

revelată, ér Sf. Augustinü se sili a'ï pune uă basă rațională prin cunoscuta'ï scriere *De trinitate*.

§ LXXXV. RELATIUNEA DINTRE DUMNEDEU ȘI LUME.

In contra manicheanilor și gnosticilor, părinții creștini susținü doctrina biblică că lumea a fostü creată din nimicü, prin voința și cuvântulü lui dumneđeü. Se punea ênsë întrebarea: cum, cândü și pentru ce a fostü creată? Sf. Atanasiu, Metodiü și Sf. Augustinü afirmă că s'a făcutü în timpü, Sf. Clemente Alesandrinulü și Origene¹ că a esistatü din eternitate.

Toi admitü uă providința generală (ér Lactantiü² și cu Nemesiü³ chiarü una particulară), împreună cu întreținerea și guvernarea lumii prin intermediulü ângelilor, după Sf. Iustinü, Atenagora, Tertulianü, Sf. Augustinü și Sf. Iónü din Damascü, ênsë fără ajutorulü lor după Nemesiü.

Ca së lase deplină libertate omului, decï sancțiunea meritulü pentru faptele bune, a demeritulü pentru cele rele, ei combatü⁴ fatalismulü stoicilor și astrologilor, mergëndü une ori pêne a da lumii uă condițiune contingentă și fortuită⁵. Asemenea se silescü a concilia omnisciința și omniputința divină cu libertatea omului⁶ și discută originea rëului fizicü și moralü, susținëndü unii că este necesarü⁷, că nu s'a produsü nicï cu, nicï fără ordinile lui dumneđeü, prin urmare că a fostü numai permisü, toleratü; alții că

1. In opera'ï intitulată *Περὶ ἀρχῶν*, liber III. 5.

2. A se confrunta Lactantii *De ira dei*, c. 30.

3. A se vedé Nemesii *De natura hominis*, c. 42, 44.

4. Nemesius ibid. 68, 34 și Sf. Augustinü, *De civitate dei*, v. 9.

5. Nemesius în *De natura hominis*, liber I. 38.

6. Sf. Augustinü, în *De civitate dei*, liber v. 9.

7. Lactantii *Divine institutiones*, II. 8-12 și v. 7.

provine parte din libertatea umană, parte din influința și din intervenirea eficace a spiritelor rele¹.

În această lume există ființe supra-umane c'ună corpă subtilă, vaporosă, dintre care cele bune ajută divinitatea întru conducerea universului². Câtă despre spiritele rele³, găsim superstițiuni și idei estravagante în *De caelesti hierarchia* a lui Dionisiu Areopagitulă și în *De dæmonibus* a lui Psellus⁴. În regulă generală, părinții bisericii crestine combată astrologia, magia și toate cele-lalte practice superstițioase⁵, considerându pe deii politeismului ca pe nisce spirite rele⁶, ér celor bune dându-le numirile de ângerî⁷, de sfinți, etc.

1. A se vedé Tertuliană și Sf. Augustină în diferite opere.

2. Origine, Περὶ ἀρχῶν. I; Sf. Ión Damascenulă, ibid. II. 3.

3. Dion Chrysostomus (*Orat.* xxv) numesce δαίμων puterea care impune fiă-cărui omă (τὸ κρατοῦν ἐκάστου) și îi inspiră acțiunile, fiă sclavă seú liberă, fiă bogată ori sêracă, fiă rege ori cerșetoră. Acelă spirită îi e stăpână (κύριος) și coducătoră (ἀρχὼν).

4. Despre diversitatea opiniunilor în privința demonilor, a se vedé Sf. Iónă Gură-de-aură (*In Matth.* xxviii. 2, și *Oper.* vii); Origenes (*Adversus Celsum.* viii. 31. 32); Minucius Felix (*Octav.* 23—24); Tertullianus (*Apolog.* 23), și Athenagoras (*Legat.* 26).

5. Ast-felă suntă: Sf. Atanasiu (în *Syntagma* și *Doctrin. ad monach.*); Sf. Cirilă din Ierusalimă (în *Catechumen.* iv. 37); Tertuliană (în *De præscript. adversus hæret.* 43); Sf. Basiliă (în *Homil.* vi, în *Hexameron* § 5, în *Esaiam.* II. 6, în cap. I *Epist. ad Galat.* 7, în *Epistol. I ad Corinth.* 4); Sf. Augustină (în *De hæres.* 70, *De genes. ad litter.* II. 16. 35); Eusebiu, episcopulă Alesandriei (*Sermones.* v. 11); Sf. Iacobă Nisen. (*Sermones.* II. 15).

6. Eusebiu, *Præpar. evangel.* v. 5 și Sf. Augustină, *De civitate dei.* II. 26.—Sf. Iustină (*Apologet.* I. 5) se esprimă ast-felă: «Altă dată spiritele rele (δαίμονες φάρλοι) se manifestaă prin aparițiuni, pécătuiă cu femeiele, arêtaă staffi îngrozitóre ómenilor, care, într'a lor spaimă, nu'si mai daă sêma despre faptele ce sêvêrșiaă, ci—coprinși de frică și nesciindă că ereaă diavoli rêu-făcêtori— îi numiaă deii și'i chiămaă cu fiă-care din numele ce'si impuseră acesti demoni». Hobbes este unulă dintre cei d'ântăiă filosofi moderni, care demonstraă (în *Leviathan*, capitululă xlv) că doctorii crestini datoraă Grecilor tótă sistema lor demonologică.

7. Numirea de ἄγγελος o găsimă la Iamblică (*De mysteriis Ægyptiorum.* II. 5), la Stobeu (*Eclog. ethic.* I. 52. 35), la Philon (*De mundo*) și la Tertullianus (*De anima*, 37.), etc.

§ LXXXVI. ANTROPOLOGIA.

Sufletul omului tu considerat la început ca ce-va quasi-materială și corporală, după credințele Romanilor¹; apoi ca ce-va spirituală, mai cu seamă de către filosofi platonici, în special de către Nemesiu², Sf. Augustin³ și Claudian Mamertin⁴.

Sf. Justin și părinții care i succedă, adăpați de neo-platonism, susținură că omul este compus din două sevă trei părți esențiale, sufletul, spiritul și corpul, cel din urmă creat din materie, cel d'ântăiu sevă fiind creat imediat și apoi creându-se perpetuu de dumnezeu, sevă fiind creat mediat, adică fiind preesistente.

Sf. Augustin susține că nemurirea e uă însușire inseparabilă a sufletului; Sf. Justin și Arnobiu că e un dar particular al lui dumnezeu, dăruit sevă tuturor ómenilor, sevă numai celor aleși de densul.

Apostolul Pavel cel d'ântăiu desvoltă cu tăria ideia despre înviarea corpurilor, adoptată mai în urmă de teologi, ér Origene, vorbind despre corp, susține că substanța cărnosă, de care se servește sufletul pe acest pământ, se transformă într'ua materie mai subtilă și mai curată, care s'a numit spirituală⁵.

1. Ast-fel Tertulian susține că sufletul este material, avendu aceleași dimensiuni și aceeași formă ca și corpul, participându la creșterile și perderile lui, la starea sănătósă sevă bolnavă; că, în fine, e produs de sufletele tatălui și mumei, ale căror trăsuri sevă chipuri le păstrează și le transmite sufletele copiilor.

2. Nemesius in *De natura hominis*.

3. St. Augustinus in *De quantitate animæ* I.

4. Cl. Mamertinus in *De statu animæ*, lib. III.

5. «Materia corporalis, cuius materiæ anima usum semper habet, in qualibet qualitate positæ, nunc quidem carnali, postmodum verò subtiliori et puriori, quæ spiritalis appellatur». Origenes *Περὶ ἀρχῶν* (*De principiis*), liber II. 3. 2.

§ LXXXVII. MORALA ȘI RELATIUNEA OMULUI CU DUMNEDEU.

Morala părinților bisericii, privită în totală, nu are principie și forme științifice: oferă nu caracterul și legătura unei adevărate sisteme, ci ună amestecă cu teologia. În amănunte, învățămintele ei suntă aspre, tindendă a rădica pe omă într'ua sferă superiōră simțurilor. Ea se basază pe voința lui dumneđu, fiă în modă subiectivă, fiă în modă obiectivă, cerendă către dēnsa uă supunere absolută și nediscutată din partea omului. Voința divină o putemă cunōsce prin douē mijlōce, prin *Bibliă* și prin rațiune. Într'ua epocă posteriōră, rațiunii i-se rădică ori-ce putere.

Dumneđu reclamă a i-se împlini voința, după uniă, în virtutea puterii absolute ce i-se recunōsce¹; după alții, pentru mântuirea eternă și fericirea ómenilor²; după uă a treia opiniune, ca fiindă legislatorulă suverană și binele supremă, ținta spre care trebuie să tindă tōte ființele raționale: numai voința de a se uni cu dēnsulă produce uă vieță pe deplină fericită³. Sf. Paulă afirmase că dumneđu e pretutendenă, că vede și cunōsce totă ce cugetă și făptuiesce omulă, căci «într'ensulă viiamă, și ne miscămă, și suntemă⁴».

Doctrina morală despre datoriă, drepturi și virtuți, la începută nu forma uă teoriă completă și sistematică, ci consta din învățăminte folositōre. Virtuțile de căpeteniă, pe care părinții bisericii le iēu adesea ca subiectă în cuvēntările, predicele și omiliile lor, suntă: sinceritatea și buna-credință, iubirea desinteresată că-

1. A se vedē Tertulliani *De pēnitentia*, c. 4.

2. Lactantii *Institutiones divinæ*, lib. III. c. 11 et seq.

3. A se vedē St. Augustini *De libero arbitrio*. I. 6; II 19

4. A se vedē nota² la pagina 58 de mai susă.

tre alți ómenī sėu caritatea, rãbdarea și umilința, castitatea prin înfrėnarea dorințelor și pasiunilor.

Rigórea celor din urmă trei fu esagerată pėn'a se interđice nu numai resbelele, děr chiarũ certele și bătãiele dintre ómenī, pėn'a se proscie onorurile și distincțiunile, děr mai cu sėmã petrecerile (în care intrau spectaculele, balurile, jocurile de totũ felulũ, etc.).

Libertatea, admisã ca uã condițiune subiectivã pentru acte morale, fu succesivũ restrĩnsã și aprópe suprimatã în urmă, prin desvoltarea mai consecinte a sistemei supernaturaliste, prin dogma despre cãderea omulũ, a mostenirii pėcatului strãmoșescũ, a grației divine și a predestinãrii de cãtre dumnezeũ. Pe acėstã cale, fiindũ redusã la scopulũ unei sfințiri negative, la uã curățire de orĩ-ce pėcatũ, fu transformatã în nisce practici capabile sė facã pe cine-va a deveni sfėntũ, într'unũ adevėratũ misticismũ asceticũ.

§ LXXXVIII. ERUDIȚII MARCIANŪ CAPELA ȘI CASIODORŪ.

Intre scrierile ce se întrebuintãu în scóle, ca intermediare între vechia și noua instrucțiune, figura prescurtarea lui MARCIANUS FELIX CAPELLA, intitulatã *De septem artibus liberalibus*¹, apoi operele a doui patrici romani din regatulũ ostrogoticũ, Casiodorũ și Boețiu, cu care se stinse literatura clasicã în partea de apusũ a Europei. Amėndouĩ furã filosofi eclecticĩ, care asociarã opiniunile lui Platone cu ale lui Aristotele.

CASSIODORUS Magnus Aurelius², nãscutũ la Squillacium (în Abruțiu) pe la 470 p. Cr. dintr'ua familiã nobilã,

1. A se vedé *Istoria literaturii latine*, pagina 162.

2. A se vedé *Istoria literaturii latine*, pagina 150.

trăi sub Odoacru și Teodorică, fu numită consulă în anulă 512 și, după ce fu ministrulă regilor ostrogoți Teodorică, Teodată și Vitiges, la 560 muri¹ lângă satulă natală, în monastirea Vivari, unde deprinsese pe călugeri a decopia vechi manuscrise.

Pe lângă *Historia Gothorum* (prescurtată în urmă de Iornandes) și pe lângă uă culegere de *Epistolă varice* în XII cărți, compuse scrierea'i *De septem disciplinis sive De institutione divinarum litterarum*, în care acumulă diferite resturi din sciința grécă, fórte utilizată în epocile posterioare. Ea e împărțită în *trivium* (gramatica, logica, retorica) și *quadrivium* (aritmetica, geometria, astronomia, musica)².

§ LXXXIX. BOETIU. VICTORINUS.

BOETHIUS Anicius Manlius Torquatus Severinus³, născută la Roma séu Milană în anulă 470, se formă prin studiarea operelor lui Aristotele și Proclu, își apropiă teoriile neo-platonice, combinate cu cele peripatetice, și își petrecu tótă tinerețea ocupându-se cu filosofia, cu matematicele, cu facerea de clepsidre și gnomuri. În anulă 510, regele Teodorică îlă numi consulă, dér mai în urmă, din cauza violinței lui în contra catolicilor, fu disgrățiată, condamnată fără judecată pentru crima de înaltă trădare (ca înțelesă cu împăratulă bisantină Justină pentru scăparea Romei de jugulă Ostrogoților) și ucisă⁴ în anulă 525 p. Cr.⁵ cu epitetulă de trădătoră și vrăjitoră.

1. După alte cronologii, s'ară fi născută la 480 și a murită la 575.

2. A se vedé nota 1 la pagina 17 de la începută.

3. A se vedé *Istoria literaturii latine*, pagina 154.

4. După unii prin decapitare, după alții prin strangulare.

5. Alte cronologii îi pună nascerea la 460 și mórtea la 526.

Luī dătorescē occidentulū păstrarea cător-va cunoșcințe din Aristotele, prin traducerea și comentarea *Categoriilor*, *Analiticilor*¹, *Topicilor* și altor opere de logică; luī comentarea scrierii *Εἰσαγωγή* a luī Porfiriu, întrodúcere la «Categoriile» luī Aristotele, tradusă în limba latină de retorul VICTORINUS și care fu considerată ca întrodúcere la întregul studiul filosofiei peripatetice; elū transmise barbarilor creștinați din seculul al VI-lea cunoșcințe despre ramurile matematicii, mai ântăiū prin scrierea ĩ intitulată *De institutione arithmetica libri II*, considerată ca traducere liberă după Nicomacū din Gerassa², apoi prin *De institutione musica libri V*, în fine prin tractatul *De geometria*, privitū ca traducere prescurtată după matematiculū Euclide.

A-fără de acestea, pe cândū se afla întemnițatū la Ticinum (Pavia) și înainte de a fi omorîtū, compuse tractatul ĩ—în V cărți și în dialogū—intitulatū *De consolatione philosophica*³, întrebuițându versulū și prosa⁴. În acéstă lucrare, considerată ca teodiceă, se demonstră că bunătatea absolută a luī dumnezeū nu e în contradicere cu esistența rēului, nici presința acestui rēū în contradicere cu libertatea umană. Boetiu imagineză că filosofia, presintându-i-se în închisóre⁵ sub figură umană, ĩlū consolă de restristele luī, amintindu ĩ că esistă uă providință divină; ĩi arėtă câtū de neîntemeiate suntū plângerile ómenilor despre inconstanța fericirii, și ĩ întăresce convingerea că numai virtutea pôte da omulū uă adevărată pace, uă vieță dulce, uă

1. Atătū a celor prime, câtū și a celor secunde.

2. A se vedé paginile 417-418 de mai susū.

3. Prima edițiune apăru la Nürnberg în anulū 1473. A se vedé a mea *Cronica din Nürnberg* (București. 1893), pagina 13.

4. A se vedé a mea *Istoria literaturii latine*, paginile 154-155.

5. Cum Platone arėtă că luī Socrate i-se presintaseră legile.

môrte fericită. Acéstă operă deveni cartea de predilectiune a seculilor următori, fiindă scrisă într'ună stilă curgătoră, c'ua elocință demnă, cu atrăgătoare și variate cunoscințe despre filosofia antică.

§ XC. ANTEMIU. STOBEU.

În secolulă ală v-lea, ANTHEMIUS din Tralla (în Lydia)¹ cultivă filosofia, sciințele și în specială matematica. Din Atena fu chiămată de Justiniană la Constantinopole, spre a i-se încredința construirea bisericii catedrale a Sf. Sofii², acelu măreț și faimosă monumentă de arhitectură bisantină³.

Elă scrisse *Despre machinele minunate* (Περὶ παραδόξων μηχανάτων), în care se gădescă și probleme de optică. Cronicarii posteriori⁴ îi atribuie cunoscerea (dér nu și experimentarea) puterii vaporilor.

Într'ală vi-lea secolă, Iohannes STOBÆUS⁵ din Stobi (în Macedonia), care aprofundase de preferință doctrinele neo-platonice, întocmi extracte prețioase din poezi și prosatorii anteriori, cu uă culegere de sentințe filosofice, cu date biografice și cu multe compilări felurite. Acestă materială îlă aședă în două cărți: una intitulată *Eclogae physicae, dialecticae et ethicae* (în care găsimă opiniunile, doctrinele și vederile celor antică, pênă la neo-platonici, despre fizică, dialectică și morală), alta

1. Murtă la Constantinopole în anulă 534 p. Cr.

2. A se vedé pagina 393 de mai susă.

3. Abia fusese terminată, cândă ună cutremură de pământă îi surpă turla, care trebui să fiă din nou reconstruită.

4. Precum Agathias în *Istoria regnului lui Justiniană*, lib. x.

5. A se vedé nota 6 la pagina 23 de la începută.

intitulată ᾽Αποφθέγματα (*Sermones, Sententiæ* siye *Proverbia*) în 11 secțiuni. Asemenea mai întocmi uă ᾽Ανθολογία¹ de fapte capabile să instruiască și să moralizeze².

§ XCI. IÓNŪ FILOPONU. IACOBU EDESIULU.

Eclecticulū crestinū din Alesandria IOANNES Grammaticus, supranumitū Φιλοπόνος³ (mortū în anulū 608), întreprinse a comenta *Analiticele* prime și posterioare, scrierile despre *fisică* și *metafisică*, despre *spiritū* și alte tractate ale lui Aristotele⁴, deosebindu-se de dēnsulū în ce privesce părerea despre eternitatea mundulū⁵, din care causă fu combătutū de către Simpliciu. Asemenea se ocupă cu matematica, scriindū unū *Tractatū despre astrolabiu* și unū *comentariu* despre «Introducerea la aritmetica lui Nicomacū din Gerassa».

În ce privesce ideiele peripatetice, monofisitulū IACOBU din Edesa traduse, în limba siriană, tractatele filosofulū din Stagira, pe care le popularisă în mai multe din ținuturile orientale.

§ XCII. ISIDORU DIN SEVILA.

În Spania, sub guvernulū Visigoților, ISIDORUS Hispalensis, născutū în Cartaginea (mortū la 636) și care a-

1. Cunoscută sub titlulū latinescū de *Florilegium*.

2. A se vedē nota 6 la pagina 23 de mai susū.

3. Adică iubitorū de muncă, nepregetătorū.

4. Tipărite, în cea mai mare parte, la Veneția în secululū xvi.

5. În «*De aeternitate mundi* contra Proclum», unde se găsescū și «*Procli xxxii argumenta adversus christianos*», edit. Trincavelli (grecesce) din 1535 și cea din 1557 (latinesce) de la Lugdunum Batavorum. A se vedē pagina 390 de mai susū.

junse episcopu la Sevilla¹, aduse reale servicii studiilor enciclopedice, prin folositoru'i compendiu de cuvinte și fapte, intitulatū *Origines* seu *etymologicæ*, în xx de cărți². Aci suntū resumate mai tôte cunoștințele de căpeteniă ale epocii.

Primele trei-spre-zece capitule din cartea III se ocupă cu aritmetica și geometria, dându etimologia numerelor, tractându pe scurtū despre cele pare și impare, despre poligone, poliedre, etc. Elū celū d'ântăiū deosebi aritmetica de geometriă, întemeiându-se una pe adunare, alta pe înmulțire, și astronomia de astrologiă, prima avându ca obiectū miscarea astrelor, secunda mersulū sórelui, lunii, planetelor (astrologia naturală) și influința ce eserecită cele două-spre-zece constelațiuni ale zodiacului asupra elementelor, asupra corpului și sufletului omului (astrologia supranaturală).

§ XCIII. BEDA VENERABILIS.

În Englitera și în Irlanda, instrucțiunea se păstră mai multū de câtū în alte ținuturi nordice. Între alți erudiți, monaculū anglo-saxonū BEDA, supranumitū «venerabilis» (născutū la 673 și mortū la 735), dobândi mare reputațiune compilându operele predecesorilor și compuindū prescurtări folositoare¹, de care mai târziu se vorū folosi Alcuin și cei-l-alți erudiți, care aparținū filosofiei scolastice.

Elū scrisse: unū micū tractatū aritmeticū *De numeris*,

1. A se vedé a mea *Cronica din Nürnberg*, paginile 31 și 32.

2. Sub titlulū de «Isidori Hispalensis *Originum seu etymologiarum libri xx*», apăru pentru prima óră la Augsburg (Augusta Vindelicorum) în anulū 1472, în filio.

3. Bedæ *Opera omnia* apăruură în trei volume la Paris, între anii 1521—1544.

altulă *De numerorum divisione*, multe compozițiuni geometrice și astronomice (precum *De circulis, sphaera et polo, De astrolabio, De mensura horologii*, etc.). Beda celă d'ântăiă observă trecerea ecuinocțiului înainte de epoca ce stabilise conciliulă de la Nicea în anulă 325 pentru celebrarea Pascelor și propuse uă corecțiune asemănată calendarului gregoriană, cum rezultă din feluritele'ı scrieri¹. Asemenea întroduse în Englitera usulă de a se număra aniı de la nascerea lui Cristosă².

§ XCIV. SISTEMA ORIENTALĂ.—ST. IÓNU DAMASCENULĂ.

ST. IOANNES DAMASCENUS³, siriană originară din Damască, supranumită *Χρσορρόας*⁴, se născu pe la 675, străluci între 717-745 și muri pe la anulă 780.

Născută în religiunea crestină, diferite împrejurări ilă constrînseră să locuiescă multă timpă între Arabi și Sarasinı. De și dobândise considerațiunea, ba chiară deplina încredere a kalifului din Damască, care îi destăinuia tóte proiectele, totuși în cele din urmă fu nevoită a se retrage din funcțiunea ce esercita. Iși împărți dér averea la săraci, își liberă numeroșiı sclavi și se stabili la monastirea Sf. Sava din Ierusalimă. După câtva timpă, călători prin Siria și prin Asia-mică pêne la Constantinopole, ca să propage religiunea și să combată pe iconoclasti. La întórcere, se aședă ierăși în monastirea Sf. Sava și acolo, departe de orı-ce preo-

1. Precum *De embolismorum ratione, De temporum ratione, De Paschæ celebratione* seu *de æquinotio vernali juxta Anatolium*, etc.

2. A se vedé *Cronica din Nürnberg*, paginile 30 și 31.

3. Cunoscută în literatura nóstră religiósă sub numele de Sf. Iónă Damaskină, în franțusesce Saint Jean de Damas.

4. Adică curgătoră (curgere) de aură, după esemplulă porelei ce se dedese lui Sf. Iónă gură-de-aură.

cupațiune lumescă¹, regulă musica eclesiastică, după sistema învățatorului său Cosma Asieritulă, și reduse varietatea melodiilor la optă tonuri, despre care scrisese tractatu'î intitulatū 'Οκτώηχος². Asemenea compuse tractatele'î *Despre trinitate*, cu epistola'î către Iordanū *Despre trisagium* (τρισάγιον), și *De hæresibus*³, în care — ca oratorū sacru, ca filosofū și ca istoricū — se distinge prin varietatea doctrinei, prin zelulū luminatū ce arătă în contra ereticilor epocei, mai cu sémă în contra iconoclastilor, care sfârîmau icónele, dērîmau templele și sdruncinau chiarū fundamentele credinței.

Sf. Iónū Damascenulū scrisese: tractate *In contra nestorianilor*, *Despre virtute și vițiu*, *Despre natura compusă* (a lui Isusū Cristosū), *Despre cele două voințe* (în contra monoteliștilor); discursuri *Despre icóne* (De imaginibus), *Despre sfânta învățatură* (De sacra doctrina), *In contra manofisiștilor*, *Dispută în contra Sarasinilor* (unde se espunū obiecțiunile erudiștilor islamismulū din secululū alū viii-lea în contra divinității lui Cristosū, incarnațiunii, originii rēului și liberulū arbitriu); dialoguri *In contra manicheanilor*, *Despre zmei și vrăjitori*, *Despre cele optă viție capitale*; epistole *Despre postulū pãresimilor*; comentarie despre *Epistolele Sf. Pavelū* și unū *Etymologicon*. Lui i-se mai atribuie *Vięta pãrinșilor nostri Varlaamū și Iosafū*, măiestrită apologiă a vieții monacale și ascetice⁴.

Pe lângă numeroase *Omili*, *Ode*, *Imnuri sacre*, esplícări și cuvântări, mai compuse în ordine alfabetică

1. Interesanta'î biografiă a fostū scrisă de Iónū, patriarchulū Ierusalimulū. A se vedé G. I. Vossius, óp. cit. pag. 24.

2. A se vedé *Vięta și activitatea lui Antonū Pann*, pagina 14.

3. Sf. Iónū Damascenulū enumără pēnē la 103 eresii

4. Tipărită în 1470 la Spira, intr'unū volumū în folio, și tradu-ă în limba română de Udriste Năsturelū din Fieresci, la 1648-1650, dēr pēnē astăzi rēmasă numai în manuscrise.

uă *Paralelă* (comparațiune) între maximele părinților bisericii cu ale sfintei scripturi despre adevărurile morale, prețioasă prin fragmentele mai multor autori perduți și prin sentințele vechilor filosofi. In fine, mai scrise uă foarte esactă *Prescurtare* (Ἐπιτομή) din morala și *Dialectica* lui Aristotele, comentarie despre *Fisica* și *Instituțiunile* prime ale aceluiași filosofu, opere care îi serviră să întocmescă valorosu'i tractatū *De orthodoxya fide* (Ἐκτεσις τῆς ὀρθοδόξης πίστεως) în iv cărți¹. Prin elū întreținu studiulū filosofiei aristotelice, continuatū pêne la căderea imperiulū bisantinū, și stabili uă sistemă teologică pentru biserica orientală, cum Sf. Augustinū stăbilise pe a celei occidentale.

Acéstă operă ni'lū arétă ca mare cunoscătorū alū dialecticeī, ca scriitorū priceputū în a tracta cu ordine cestiunile de căpeteniă ale teologieī, a-fară de unū singurū punctū dificilū, acela d'a împăca adevărurile revelate cu cele reale, adică ceia-ce învătă rațiunea și sciința cu ceia-ce impune religiunea și credința. Ca să ajungă la scopulū ce urmăria, stabili două puncte fundamentale: ântâiū, că dumnezeū are puterea și înțelepciunea de a lăsa să subsiste principiile naturale alături cu adevărulū misterelor și cu certitudinea miraculelor; alū douilea, că nu e datū ómenilor să pētrundă acéstă legătură, pe care trebuie s'o admită fără esitare și fără cercetare, ca una ce nu póte fi vedută de ochiī ceī slabi ai muritorilor.

Elū demonstră unitatea lui dumnezeū prin unitatea ființei necesare (ideiă desvoltată mai târđiu de către Descartes) și prin probe fisice (reenumerate în urmă de Fénelon). In resumatū, Sf. Ionū Damascenulū nu numai că întrece pe toți predecesorii în tractarea subiectelor

2. Tradusă în limba latină de către Iacobū de Billy, ǃisū Bilius, superiorulū monastirii Sf. Michailū din Elm.

teologice, d'ér mai deschide noui orizonturi succesoriilor¹: de aceia biserica orientală îi acordă același respectu de care St. Augustinū și Sf. Thomas d'Aquin² se bucură în cea occidentală³, preferindū opiniunile lui opiniunilor orî-căruia dintre părinții bisericii.

§ XCV. PATRIARCULŪ FOȚIU.

Pe aceiași cale merse, în secululū alū IX-lea, renumitulū PHOTIUS⁴, alesū patriarcū alū Constantinopolelui în loculū lui Ignațiu la 859 (mortū la 891) și celū mai mare eruditū alū epoei, cum resultă din prețuitele-i culegeri de legi (*Νομοκάνονα*) și din numeroșele-i scrieri întrunite sub titlulū de *Μυριοβιβλίον*⁵ sive *Bibliotheca*⁶.

§ XCVI. SFĒRȘITULŪ FILOSOFIEI ANTICE. ÎNCEPUTULŪ SCOLASTICEI.

Cu tractatulū *Despre credința ortodoxă*, începe filosofia scolastică⁷. Înainte de acéstă lucrare, se citia sânta scriptură, ca într'ênsa s'è găsescă principiile moralei și religiunii. Altă teologie nu esista, èr episcopi și preoți—cândū aveaū s'è apere biserica pe de uă parte de oprobriulū păgânilor, pe de altă parte de subtilitățile ereticilor—nu se gândiaū s'è între în amênunte inutile, în controverses, în arguții care ațîță îngômfarea omulū, d'ér îi stingū pietatea sufletulū⁸.

1. A se vedé aprecierile Cardinalulū Bellarmin, în scrierea-i intitulată *Liste raisonnée des auteurs ecclésiastiques*.

2. A se vedé paginile 18-19 și 442-447 de mai susū.

3. A se consulta Arnauld în *Perpétuité de la foi défendue*. I. 1. 2 și Claude în *Réponse à la Perpétuité, etc.* I. 3.

4. A se vedé nota 5 la pagina 24 de mai susū.

5. Adică cărți (tractate) nenumărate, mii de scrieri. Opera fu publicată la 1691 în Augsburg de Hoeschel.

6. Scrise după stăruința fratelū s'eu Tarasiu.

7. A se vedé paginile 17, 18, 19 și 226 de mai susū.

8. A se vedé Eusebii *Præparatio evangelica*. I. liber 15.

Sf. Iónū Damascenulū cređu că va înălța religiunea, esplicând'o după principiile filosofiei: de aceia pëtrunse în cele mai neînsemnate cestiuni despre mistere, uitându că celū mai bunū mijlocū de a le propaga constă în întrebuiñțarea de expresiuni generale, capabile să mănțină dogma, s'o întindă și să pună tóte comunitățile crestine în pozițiune de a se unifica.

Voindū să examineze hotăriri care cereau numai supunere, să raționeze în cestiuni care necesitaū numai credință, elū puse basa metodei teologice¹, care fu adoptată în tóte țerile occidentale cândū din monastiri, chinovii și biserici pacea făcu adëposturi de cultură și de virtute. Cuvintele lui Tertulianū, că nu mai e permisū a se căuta și inventa alt-ceva, în urma evangheliei și în a-fară de dënse, fură cu desëvërșire uitate².

Cercetările filosofiei scolastice se îndreptară spre cestiuni nu numai subtile, dër și curioșe. Ast-felū se discuta: cum se află Isusū Cristosū d'a drépta Tatălui, ședëndū josū seū stândū în picióre; déca Sf. Pavelū a fostū rădicatū în alū treilea cerū împreună cu corpulū; care este întocmirea interióră a raiului; déca vestmintele cu care Cristosū s'a arëtatū apostolilor, după înviiäre, ereaū reale seū numai aparinte, déca cu dënsele s'a înălțatū la ceruri, ce-aū devenitū și déca dureză încă; cum este corpulū lui Isusū Cristosū în sfânta cuminicătură, golū seū îmbrăcatū, și cu ce a-nume, etc.

Și asemenea cestiuni aveaū, în evulū mediu, multū mai numeroși cititori de câtū cele XII volume in folio ale lui I. Scotus Erigena, cele XXI ale lui Albertus Magnus și cele XVII ale lui St. Thomas d'Aquin³.

națiune

1. Cardinalulū du Perron, *Trailé de l'Eucharistie*, t. 3, cap. xx.

2. A se confrunta Tertulliani *De præscriptione hæres.*

3. A se vedé, la începutū, pag. 18 nota 2 și pag. 19 nota 2.

TABLA MATERIELOR.

PRECVĒNTARE.

	Pagina.
Opiniunile contrare limbilor grĕcă și latină	3.
Necesitatea clasicismului în scólele române	4.
Căusele insuficienței învățământului clasică	5.
Miđlócele de a remedia neajunsurile esistinte	7.
Necesitatea și scopulă presentei lucrării	7.

PARTEA ANTAIA.

CAPITULUL I.

INTRODUCERE.

§ I. — Prima manifestare a filosofiei	11.
Teorii, sisteme, scóle, secte. Numirea lor la antică	12.
§ II. — Pentru ce istoria filosofiei începe numai de la vechă Elenă. Descifrarea cuneiformelor și ieroglifelor.	13.
§ III. — Metoda sintetică și analitică, inductivă și deductivă	14.
Metoda critică și dogmatică; dogmatismă și scepti- cismă; naturalismă rațională și supernaturalismă	15.
Realismă și idealismă; simțualismă și raționalismă	16.
Empirismă și nòologismă; unitarismă și dualismă	16.
Materialismulă și spiritualismulă	16.
§ IV. — Divisiunea istoriei filosofiei în trei perióde	16.
a) Istoria vechă (seculă VI a. Cr.—VIII p. Cr.) între 600-450 a. Cr.; 450-300 a. Cr.; 300 a. Cr.—750 p. Cr. 17.	

	Pagina.
b) Istoria mediă seü filosofia scolastică (secolii ix-xv p. Cr.) cu patru subdivisiuni, între anii 810-1050; 1089-1220, 1220-1347, 1347-1476 p. Cr.	18.
c) Istoria modernă: filosofii secolilor xvi-xviii.	19.
Filosofia contimpurană, cu filosofii secolului xix	22.
§ V. — Isvórele istoriei filosofiei antice	22.
Bibliografia scrierii de față	24.

CAPITULUL II.

VECHIELE POPÓRE ORIENTALE.

§ VI. — INDIA. Prime noțiuni: numerațiune, caste, etc.	26.
Teoria emanațiunii. Treimea Brahma-Vișnu-Siva	27.
Divinități subalterne. Scrierile sacre (<i>Vedas</i>)	27.
Brahmanismul și budismul. Gimnosofistii	28.
Mimansa și vedantismul. <i>Sankya</i> de Kapila	29.
<i>Yoga</i> de Patandjali și <i>Vaisesika</i> de Kanada	30.
Scrierea <i>Nyaya</i> de Gautama (Gotama)	30.
§ VII. — TIBETUL. Credințe religioase. Lama	31.
§ VIII. — CHINA. Caracterul Chinesilor. Magia	31.
<i>Y-King</i> de Fu-hi, <i>Șu-King</i> de Yu. Lao-tzeu	32.
Comentatorii Confucius și Mencius	33.
§ IX. — CHALDEA. Preoții Chaldei și clasele lor. Astrologia. Baalü și alte divinități chaldeie. Berosiu	33.
.	34.
§ X. — FENICIA. Invențiuni, navigațiune și comerciu	34.
Sanchoniaton și Ochus. Cosmogonia feniciană	35.
§ XI. — IUDEA. Scrierile lui Moise. <i>Biblia</i>	35.
Cosmogonia mosaică. David, Salomonü. Eseniani	36.
Ebreii neo-platonici din Egiptü	37.
§ XII. — PERSIA. Magii. <i>Zend-Avesta</i> de Zoroastru	37.
Ormuzd și Ahriman. Demonologia persană	38.
§ XIII. — EGIPTUL. Casta sacerdotală. Erudițiunea ei	39.
Sabeismul, fetișismul și metempsicosa	39.
Ammon, Isis, Osiris și alte divinități	40.
§ XIV. — Inceputurile civilisării și filosofiei grece	41.
Orfeu și orfismul: poeme, mistere, sacerdoți	42.
Museu, Omerü, Esiodü. Poeți lirici. Legislatori	43.
Cei șapte înțelepți. Filosofia mistică și gnostică	43.
Priviri generale asupra filosofiei grece	44.

PARTEA A DOUA.

EPOCA I A FILOSOFIEI ANTICE.

CAPITULUL I.

	Pagina.
§ I. — Enunțarea scólelor anti-socratice (600-450 a. Cr.)
și caracterizarea fiă-căreia dintr'ensele	45.

CAPITULUL II.

§ II. — Scóla ionică: numirea, meritul și metoda ei	46.
§ III. ✕— Talete: vieța și activitatea i științifică	47.
Cosmogoniă: materiă ($\delta\omega\rho$) și spiritul ($\nu\omicron\delta\varsigma$)	49.
Panteismul lui Talete. Distribuiea universului	50.
Maxime rămase de la Talete seú atribuite lui	51.
§ IV. ✕— Anasimandru: vieța și activitatea lui	51.
Opiniunile i cosmogonice: $\alpha\pi\epsilon\iota\rho\omicron\nu$ ($\alpha\pi\epsilon\iota\rho\alpha\tau\omicron\nu$)	52.
Astronomia, antropologia și scrierile lui	53.
§ V. — Ferecide: vieța și cunoștințele lui	54.
Teismul ($Z\epsilon\upsilon\varsigma$). Materia eternă ($\chi\theta\acute{\omega}\nu$)	54.
Coprinsul operelor lui. Spiritualismul	55.
§ VI. ✕— Anasimene din Miletu: noțiuni biografice	57.
Cosmogoniă: aerul ($\alpha\acute{\iota}\rho$) forță și materiă	58.
Opiniunile astronomice ale lui Anasimene.	58.
§ VII. — Diogene din Apolonia: noțiuni biografice	59.
Desvoltarea teoriei lui Anasimene.	60.
Opiniunile i astronomice și fizice	60.

CAPITULUL II.

§ VIII. — Scóla pitagorică: numele, caracterul și metoda ei	60.
§ IX. — Pitagora. Biografia lui (Epimenide)	61.
Importanța și efectele pitagorismului	64.
Invetămintul lui: pitagorei și pitagorică	65.
Meritele și invențiunile lui Pitagora	66.
Dumnezeu-unime coprindeudă pătrime	67.
Numerele ca principie și forme ale lucrurilor	68.

	Pagina.
Monada și numerele pare, triada și cele impare	68.
Universul și părțile ce-lu constituie.	69.
Divinitățile represintate prin numere.	69.
Aritmética și logistica, geometria și geodesia	70.
Armonia astrelor: diapasonul universalu	71.
Cosmologiă: universul, sôrele, luna, spiritele	71.
Elementele materiale și mundul însufletit	72.
Simțurile și rațiunea. Psihologia pitagorică.	73.
Teoria metempsicosei: purificarea.	74.
Sufletul cu cele trei facultăți: sediul lor	75.
Morala pitagorică: frugalitatea, monogamia, etc.	75.
Virtutea: binele, justiția. Politica, ascetismul	76.
Maxime și felurite simbole pitagorice	77.
Astronomia: sôrele, plantele, pământul	78.
Cutremurul. Optica: fenomenul vederii	78.
Monocordul: știința și notațiunea musicală.	79.
§ X. — Succesorii lui Pitagora: urmași imediați. Aristeu. 80.	80.
Telaugé, Mnesarcu, Alemeone, Polus din Lucania. 81.	81.
Teano, Fintis și Ipasu din Metapontu	81.
Ecfante, Astone, Iceta și Ocelu din Lucania	82.
Operele lui Ocelu. Timeu din Locri.	83.
§ XI. — Filolau: biografia și scrierile lui	83.
Generațiunea geometrică a divinităților	84.
Pluralitatea armonielor. Opiniunile astronomice. 84.	84.
Învărtirea pământului în-pre-jurul sôrelui	85.
Succesorii lui Filolau: Euritū, Xenofilū, Fanto	85.
Echecrate, Acrione, Diocle și Polimnastū.	85.
§ XII. — Archita: viața și cunoscințele mecanice.	86.
Ipocrate din Chios și medicul Ipocrate din Cos	87.
Filosoful Epicharmū și operele lui.	87.
Lise: «versurile de aurū» atribuite lui Pitagora	88.

CAPITULUL IV.

§ XIII. — ȘCOALA ELEATICĂ. Numirea și caracterul ei	88.
§ XIV. — Xenofane din Colofonū: biografia lui	89.
Cosmogonia, Divinitatea și atributele ei	90.
Dualitatea elementelor materiale: apă, pământ	91.
Ivirea panteismului spiritualistū.	91.
Totalu este unul și unul este dumnezeu	91.

	Pagina.
Producerea este imposibilă. Astronomia	92.
Operele lui Xenofane: opiniunile teologice.	92.
§ XV. — Ipono din Rhegium. Dualitatea focu și apă	93.
Enopide din Chios. Dualitatea focu și aeru	94.
§ XVI. — Parmenide din Elea: noțiuni biografice	94.
Cosmogonia lui: teismu și idealismu.	95.
Criteriele cunoscințelor: rațiune și simțuri	95.
Operele lui Parmenide: <i>Περὶ φύσεως</i>	96.
§ XVII. — Melisu din Samos: noțiuni biografice	96.
Negațiunea absolută. Dinamismulu	97.
§ XVIII. — Zenone eleaticulu: noțiuni biografice	97.
Ideiele te cosmogonice și antropologice	98.
Neesistinta spațiulu, miscării, divisibilității.	99.
Xeniade Corintianulu, ultimulu eleaticu	100.

CAPITULUL V.

§ XIX. — SISTEME INTERMEDIARE. Sincretismulu	100.
§ XX. — Eraclitu din Efesu: noțiuni biografice	100.
Cosmogonia lui: foculu cauză a miscării.	101.
Inceputulu teoriei determinismulu.	102.
Nascerea totulu prin condensare și rarificare	103.
Atracțiunea produce, repulsiunea distruge	103.
Rațiunea este superioară simțurilor.	104.
Sufletulu e unu focu, dumnezeu este unicu	104.
Ideiele astronomice și meteorologice	105.
Operele și sentințele lui Eraclitu	105.
§ XXI. — Anasagora din Clazomena: noțiuni biografice	107.
Cosmogonia lui: chaosulu materialu	108.
Similulu atrage similulu: teoria <i>omiomeriilor</i>	109.
Spiritulu (<i>νοῦς</i>) cauză a miscării și creațiunii	110.
Unirea elementelor e viața, desfacerea lor mórtea.	111.
Opiniunile metafisice: dumnezeu este spiritu	111.
Genesa universulu. Opiniunile astronomice.	112.
Fisica lui Eraclitu. Cunoscințele matematice	113.
Monoteismulu lui: fundarea teodiceiei	114.
§ XXII. — Archelau din Miletu: viața și activitatea lui.	114.
Căldura și frigulu au născutu totulu	115.
Opiniunile cosmologice, fisice și astronomice	115.

- § XXIII. — Onomacrită, întemeiătorul orfismului . . . 116.
 Focul, apa și pământul ca elemente universale. 116.
 Introducerea credințelor orientale în Grecia. . 117.
- § XXIV. — Empedocle: noțiuni biografice și legende . . . 117.
 Reputațiunea și apoteosarea acestui filosof. . 118.
 Cosmogoniă: patru elemente materiale . . . 120.
 Două forțe active: amicitia imbină, ura desbină. 121.
 Sufletul și metempsicosa lui Empedocle . . . 121.
 Spiritele bune și spiritele rele 122.
 Nimic nu se naște și nimic nu piere . . . 122.
 Lumea simțibilă și lumea inteligibilă 123.
 Opiniunile lui fizice și astronomice 123.
 Identitatea dintre subiect și obiect 124.
 Operele poetice ale lui Empedocle 124.

CAPITULUL VI.

- § XXV. — ȘCOALA ATOMISTĂ SĂU ABDERITANĂ: numirile ei . . 124
- § XXVI. — Leucipă: atomele au dat naștere elementelor, din care apoi s'au format toate lucrurile. . . 125.
 Miscarea, spațiul, varietatea materiei sunt reale. 125.
- § XXVII. — Democrită din Abdera: noțiuni biografice. . . 126.
 Teoria atomelor: însușirile și miscarea lor . . 127.
 Similul atrage similul: atracțiune, repulsiune. 128.
 Teoria imaginilor: originea cunoștințelor. . . 129.
 Metafizică: sufletul, imaginațiunea, adevărul . 130.
 Teodiceea: spiritele și efectele lor. 130.
 Pluralitatea lumilor și condițiunea lor 131.
 Fizica: căldura și magnetismul 131.
 Calea lacteă. Ζεός și εἰδωλα (spiritele) 132.
 Morala lui Democrită. Fericirea e εὐνομία . . . 132.
 Cunoștințele și scrierile lui Democrită 133.
- § XXVIII. — Succesorii lui Democrită: Nesu, Metrodoră . . 134.
 Diomene, Nausifane, Naucide și Anasarcă . . 134.

CAPITULUL VII.

- § XXIX. — SECTA SOFISTILOR: cauzele care au produs-o . . 135.
- § XXX. — Gorgia din Leonțiu: noțiuni biografice 136.

- Realitatea nu există și, chiar d'ară exista, nu se poate nici înțelege, nici transmite altora . . . 137.
 Impresiunile simțurilor sunt simple amăgiri . 138.
 Vițiul este egal cu virtutea, binele cu răul . 138.
- § XXXI. — Protogora din Teos: noțiuni biografice . . . 139.
 Omul este criteriul tuturor lucrurilor . . . 139.
 Bun e numai ce ne folosește personal . . . 140.
 Despre zei nu se poate afirma nimic sigur . 140.
- § XXXII. — Sofiști secundari: Calicle, Critia, Diagora . . 141.
 Prodicu, Ipia, Calia, Polu din Agrigentă . . . 141.
 Eutidemă, Nesu și Metrodoră din Chios . . . 141.
- § XXXIII. — Resumată comparativă între diferitele școli din prima epocă a istoriei filosofiei antice . . 143.

PARTEA A TREIA.

EPOCA II A FILOSOFIEI ANTICE.

CAPITULUL I.

- § I. — Școlile fondate de către discipulii lui Socrate . . 145.

CAPITULUL II.

- § II. — SISTEMUL SOCRATIC: numirea și metoda ei . . . 146.
- § III. — Socrate din Atena: noțiuni biografice . . . 147.
 Caracterul filosofiei socratice: știința și virtutea. 148.
 Logică: ironia socratică și dialogul . . . 149.
 Cunoșterea: cugetarea și limba . . . 150.
 Geniul lui Socrate (*δαίμων*): demonologia . . . 151.
 Morală: *γνώθη σεαυτόν*. În ce constă fericirea . . 152.
 Metafizică. Divinitatea și teologia . . . 152.
 Sufletul și însușirile lui. Ce este amicitia . . . 153.
 Discipulii lui Socrate și clasificarea lor . . . 154.
 Școlile filosofice fondate de elevii lui Socrate . . 154.
- § IV. — Xenofonte din Atena: noțiuni biografice . . . 155.
 Ideile și scrierile lui Xenofonte . . . 155.
- § V. — Eschine Atenianul. Talentu' oratoric . . . 156.
 Simone, Critone, Glaucone, Simia, Cebete . . . 157.

CAPITULUL III.

	Pagina.
§ VI. — ȘCOALA CINICĂ: numirea și caracterul ei	158.
§ VII. — Antistene din Atena: noțiuni biografice	158.
Psihologia, logica și teologia lui	159.
Morală: traiul conform naturii	160.
Sentințe morale de ale lui Antistene.	160.
§ VIII. — Diogene ciniculul: noțiuni biografice.	161.
Viața și escentricitățile lui Diogene	161.
Ideile și sentințele lui Diogene	162.
§ IX. — Succesorii lui Diogene: Monimul din Siracusa	163.
Onesicritul din Egina, Cratete din Teba	163.
Iparchia, Metrocle, Menipul și Menedemul	164.

CAPITULUL IV.

§ X. — ȘCOALA IDONICĂ SĂU CIRENAICĂ: numirea ei	165.
§ XI. — Aristipul din Cirena: noțiuni biografice.	165.
Plăcerea este fericirea și scopul vieții.	166.
Virtuțile sunt mijloace pentru plăcere.	167.
Sentințele și scrierile lui Aristipul	167.
§ XII. — Succesorii lui Aristipul: Areta, Etiopul, Antipatru	168.
Aristipul-cel-tinerul: teoria senzațiunilor.	168.
§ XIII. — Teodorul ateulul. Bucuria și întristarea	169.
Adevărul nu se poate nici găsi, nici cunoaște.	169.
Egoismul și imoralitatea ca norme pentru viață	169.
Bione retorulul. Confirmarea ateismului	170.
§ XIV. — Evemerul. Explicarea politeismului. Evemerismul	170.
§ XV. — Egesia. Teoria indiferinței în toate și pentru toate	171.
Mortea este preferibilă unei vieți dureroase	171.
§ XVI. — Aniceride. Plăcerea trebuie unită cu virtutea.	172.
§ XVII. — Resumatul comparativ între cinici și idonici	172.

CAPITULUL V.

§ XVIII. — ȘCOALA MEGARICĂ: numirile ei. Dialectica	173.
§ XIX. — Euclide din Megara: noțiuni biografice	174.
Binele este unitatea. Modificări aduse teologiei	174.

Pagina.

- § XX. — Eubulide din Miletu. Raționamentele sofistice . 175.
 § XXI. — Alesinū din Elis: tentativa unei secte olimpice. 175.
 Apoloniu Cronu, Diodorū, Filone dialecticulū . 176.
 Stilpone din Megara. Înțelepciunea e ἀπαθία. . 176.
 Brisone, Clinomacū, Eufantū, Ichtia, Zenone . 177.

CAPITULULŪ VI.

- § XXII. — SCOLA SCEPTICĂ: numirile și fazele ei 178.
 § XXIII. — Pirone din Elida: noțiuni biografice 178.
 Adevărulū nu se pōte cunōsce nici prin simțuri,
 nici prin rațiune: *omnes omnia ignoramus* . . . 179.
 Cele de ce dubitațiunii ale scepticismulū . . . 180.
 Fericirea constă în nepăsare: ἀδιαφορία 181.
 Natura și bunulū simțū ca reguli ale vieții . . 181.
 Consecințe sceptice. Eurilocū, Ecateu, Nausifane. 182.
 § XXIV. — Timone din Fliunta: noțiuni biografice 182.
 Operele lui Timone. Confirmarea scepticismulū. 183.
 Știința e vană. Fericirea e neturburarea (ἀταραξία). 183.
 Dioscuride, Nicolocū, Eufranorū, Prailū. . . . 184.
 Ebulū Alesandrinulū. Ptolemeū Cireneulū . . 184.

CAPITULULŪ VII.

- § XXV. — SECTELE ELIACĂ ȘI ERETRIACĂ: numirea lor . . . 184.
 § XXVI. — Fedone, Plistanū, Anchipilū, Moscu. 185.
 § XXVII. — Menedemū din Eretria: noțiuni biografice . . 185.
 Fericirea este instruirea spre a face binele . . 185.

CAPITULULŪ VIII*.

- § XXVIII. — SCOLA ACADEMICĂ: numirea și caracterulū ei . . 186.
 § XXIX. — Platone din Atena: noțiuni biografice. 187.
 Călătoriele și activitatea lui Platone 188.
 Operele lui Platone: clasificarea lor 189.
 Menirea filosofiei și subdivisiunile ei 190.

* Din erōre, cap. VIII s'a tipăritū ca VII. De aci înainte, tōte capitulele se vorū spori c'ūā unime. Cap. VIII, IX, X, XI, etc. devinū IX, X, XI, XII, etc.

	Pagina.
Logica lui Platone. Facultățile sufletului . . .	190.
Simțurile și rațiunea: noțiuni și cunoștințe. . .	191.
Gradele certitudinii: opiniunea și știința . . .	191.
Speciile frumosului. Reminiscința.	191.
Teoria ideilor înăscute. Tipurile eterne. . . .	192.
Inovațiunile lui Platone. Speciile vorbirii . . .	193.
Realitatea și aparința (<i>τὸ ὄν</i> și <i>τὸ φαivόμενον</i>). . .	194.
Existința și atributele lui dumnezeu. Providința. . .	195.
Spiritele și baza demonologiei platonice. . . .	196.
Fisica. Materia pasivă și divinitatea activă. . .	196.
Mundul simțibil și mundul inteligibil.	196.
Sufletul: calitățile și speciile lui.	197.
Facultățile sufletului. Probele nemuririi	198.
Aritmetica și geometria: dezvoltările lor	200.
Aerul, sunetul, lumina și vederea	201.
Gruparea corpurilor după tipuri.	201.
Sucurile vegetale, metalele, astrele, pământul. . .	202.
Astronomia. Medicina și ramurile ei	203.
Morala. In ce constă fericirea. Bunurile.	204.
Virtutea și formele ei. Virtuțile cardinale. . . .	205.
Bine-facerea. Iubirea și speciile ei	205.
Știința, moralitatea, onestitatea dau fericirea . . .	205.
Educațiunea estetică: «amor platoniceus»	206.
Politica. Modul de organizare a statului	206.
Clasa celor mai culti: practicarea înțelepciunii. . .	207.
Clasa luptătorilor: practicarea vitejiei.	207.
Clasele lucrătorilor și agricultorilor: frugalitatea. . .	207.
Forme de guvern: democrația, aristocrația	207.
Oligarchia, regalitatea și tirania	208.
Comunismul femeilor și copiilor. Slavă	280.
Idealismul academic și consecințele lui.	209.
Discipulii lui Platone: numele lor.	209.

CAPITULUL IX.

SUCCESORII LUI PLATONE SĂU VECHIA ACADEMIĂ.

- § XXX. — Speusip. Platonismul și pitagorismul 210.
- § XXXI. — Xenocrate din Calcedona: noțiuni biografice . 211.
- Interpretarea matematică. Teologia 212.

	Pagina
§ XXXII. — Polemone. Unirea virtuții cu plăcerea	213.
§ XXXIII. — Cratete Atenianul și discipulii lui	213.
Crantor. Comentarea platonismului. Morala	214.
Sosicrate, ultimul capăt al vechiei academii.	214.
§ XXXIV. — Eudoxu din Cnidă: noțiuni biografice	214.
Operele și calculele lui astronomice	215.
Invențiunile și descoperirile lui Eudoxu.	216.
Autolicu. Aprofundarea și aplicarea matematicii.	216.
Sfera dreaptă și sfera oblică. Miscarea astrelor.	217.
§ XXXV. — Pitea din Marsilia. Observările și măsurările lui.	217.
Espedițiunile și călătoriile geografice	218.
Ermotimū și Aristeu matematicul.	219.

CAPITULUL X.

§ XXXVI. — ȘCOALA PERIPATETICĂ: numirea și procederea ei	219.
§ XXXVII. — Aristotele din Stagira: noțiuni biografice	220.
Fundarea școlii peripatetice sėu Liceului.	220.
Meritele și manuscrisele lui Aristotele	222.
Calitățile și metoda filosofică a lui Aristotele	223.
Observarea, esperiința și rațiunea. Empirismul.	224.
Divisiunea studiului filosofiei aristotelice	224.
Operele variate și numeroase ale lui Aristotele.	225.
Logica și silogismul. <i>Organum</i> (<i>Ὀργανον</i>).	225.
Cele deșce categorii: enumerarea lor <i>Categoreme</i>	226.
Espresiunea ideilor. Limba și cugetarea.	228.
Separarea verităților particulare. <i>Analiticele</i>	228.
Regulile raționării și discușiunii. <i>Topicele</i>	228.
Argumentele artificioase. <i>Sofisticele</i>	229.
Metafisica. Esperiința e originea cunoscințelor.	229.
Caușele: materia, forma, miscarea, scopul.	230.
Materia ca substrat, în stare potențială	230.
Forma ca determinare: relațiunea ei cu materia.	231.
Caușa motore și relațiunea ei cu scopul final.	232.
Teologia. Divinitatea și atributele ei	232.
Fizica aristotelică și obiectul ei	233.
Clasificarea obiectelor după darata lor	233.
Mundul supra-lunar și mundul sub-lunar.	234.
Ἐντελεχῆαι ca principie ale creațiunii.	234.

Definițiunea jocului, spațiului, timpului, etc.	235.
Cosmologia. Cele cinci elemente generatoare	235.
Universul și pământul. Speciele mișcării.	236.
Fisica aristotelică. <i>Istoria animalelor</i> . Zoologia	237.
Antropologia. <i>Meteorologicele</i> . Stările apei.	238.
Fulgerul și trăsnetul. Disolvarea și topirea.	238.
Céța, nuorii, plouia, vânturile. Greutatea aerului.	238.
Căderea corpurilor. Căldura. Lumina	239.
Speciele esențelor. Magnetisarea ferului	240.
Psicologia aristotelică. Natura sufletului	240.
Facultățile și manifestările sufletului	241.
Cele cinci simțuri. Simțibilitatea.	241.
Simțul comun (bunul-simț). Intuițiunea	242.
Inteligența activă și inteligența pasivă	242.
Rațiunea. Voința, dorința și bucuria.	243.
Sufletul sensibil și rațional. Morte și nemuire.	243.
Morala și divisiunea ei. Binele moral: etica	243.
În ce constă fericirea omului. Virtutea	244.
Virtutea rațională și virtutea practică	245.
Fericirea depinde și de bunurile esteriore	245.
Evitarea esceselor și calea de mijloc: fericirea.	246.
Cele șapte virtuți cardinale: extremele contrare lor.	246.
Coragiul, cumpătarea, liberalitatea, sinceritatea.	246.
Justiția și speciele ei: distributivă și comutativă.	247.
Dreptul natural și dreptul pozitiv.	247.
Caracterele etice peripatetice. Evidemonismul.	248.
Economia domestică. Organizarea familiei	248.
Căsătoria: scopul și obligațiunile ei.	249.
Relațiunile dintre soți și membrii familiei	249.
Slavia și justificarea ei de către Aristotele	249.
Politica. Organizarea și datoriele statului	250.
Diferitele sisteme de guvernământ	250.
Puterile statului. Variabilitatea constituirii lor	250.
Combaterea comunismului academic	251.
Cetățenii: drepturile și datoriele lor	251.
Educațiunea. Studiul gramaticii, muzicii, etc.	252.
Câte-va din sentințele lui Aristotele	252.
Deosebirea-i de Platone. Câte-va contradicții.	252.
§ XXXVIII.—Teofrastul din Eresu: noțiuni biografice	253.
Operele lui Teofrastul. Psihologia și fizica	254.

	Pagina.
	255.
§ XXXIX. — Eudemū. Aristoxenū și empirismulū lui	256.
	257.
	257.
§ XL. — Eraclitū Ponticulū: noțiuni biografice.	258.
	259.
§ XLI. — Stratone și desvoltarea sciințelor naturale	260.
	260.
§ XLII. — Licone și modificările aduse scōlei peripatetice	261.
	261.
§ XLIII. — Demetriu Falereulū: noțiuni biografice	262.
	262.
§ XLIV. — Ieronimū din Rodos și Critolaū din Faselis.	263.
	264.
§ XLV. — Comparațiune între Platone și Aristotele	264.

CAPITULUL XI.

§ XLVI. — Scōla stoică: numirea și scopulū ei	265.
§ XLVII. — Zenone din Cițiu: noțiuni biografice	266.
	269.
	269.
	270.
	270.
	271.
	271.
	272.
	272.
	272.
	273.
	273.
	274.
	275.
	275.
	276.
	277.
	277.
	277.
	278.
	278.

- Operele lui Zenone, fondatorul școlii stoice . . . 279.
- § XLVIII. — Succesorii lui Zenone: Perseu din Cițiu . . . 279.
Atenodor, Filonide, Calip, Posidoniu, etc. . . 280.
- § XLIX. — Cleante din Asos: noțiuni biografice 280.
Sufletul e muritor. Dumnezeu e rațiunea . . . 281.
Interpretarea miturilor. Opiniuni astronomice. 282.
Morală lui Cleante. A trăi conform naturii . . . 282.
- § L. — Aristone din Chios. Scepticismul lui 283.
Inlăturarea logice și fizice din filosofie . . . 283.
Înțeleptul este un actor. Zei nu există . . . 284.
Operele atribuite lui Aristone din Chios . . . 284.
- § LI. — Eril. Scopul vieții umane este știința. 285.
Sferă din Bospo. Aparința și probabilitatea. 286.
- § LII. — Crisip din Soli: noțiuni biografice 286.
Desvoltarea silogisticii. Categoriile logice. . . 287.
Focul activ și materia pasivă 287.
Explicarea politeismului prin fiziologie. 288.
Optimismul și determinismul lui Crisip . . . 288.
Scopul suprem e variabil. Cișismul 289.
Bazele dreptului natural. Operele lui Crisip . 289.
- § LIII. — Succesorii lui Crisip. Zenone din Tarsu. . . 290.
Diogene Babiloniul. Influența lui la Roma . . 290.
Antipatru din Tarsu. Inutilitatea unui criteriu. 291.
- § LIV. — Panețiu din Rodos: noțiuni biografice 291.
Concilierea stoicismului cu școlile spiritualiste . 292.
Morală și teologie stoică, după Panețiu . . . 293.
Succesorii lui Panețiu: Demetriu și Mnesarcu . 293.
- § LV. — Posidoniu din Apamea: noțiuni biografice . . 293.
Ghicitoria. Studierile astrologice și geografice . 294.
Ecateu din Rodos. *Despre datoriă* 295.

CAPITULUL XII.

- § LVI. — ȘCOLA EPICUREĂ: cauzele care au favorizat-o . . 295.
- § LVII. — Epicuru din Gargetu: noțiuni biografice . . . 296.
Diviziunea filosofiei de către Epicuru 298.
Canonica: simțurile, cunoșterea, plăcerea . . . 298.
Psihologia. Simțurile ca sorginte a cunoștințelor. 300.
Teoria emanațiilor unor imagini subtile . . . 301.
Identitatea ideilor generale și particulare . . 301.

	Pagina.
Pofte, dorințe, plăceri: clasificarea lor	302.
Inutilitatea științelor, artelor și oricărei culturi.	302.
Cosmogonia: atomele și spațiul gol	303.
Miscarea atomelor. Inclinațiunea lor	303.
Astronomia. Nesicuranța opiniunilor lui.	304.
Fisica lui Epicurū. Explicări meteorologice	306.
Producerea ființelor. Mersul civilizației umane.	306.
Scopul fiseei. Frica de zei și de morțe	307.
Sufletul e materialū, prin urmare muritorū	308.
Nu există viată viitoare, ci materiă care se preface.	308.
Teologia. Zeii, ființe materiale, în «intermundia».	309.
Morala epicureă. Fericirea constă în plăcere	310.
Plăcerea în miscare și plăcerea în repaus	310.
Deosebirea școlii epicuree de șola idonică.	311.
Virtutea, sub toate formele, înlesnesce plăcerea.	311.
Pentru ce epicureul se poate sinucide	312.
Scrierile lui Epicurū: influința ce au avutū.	312.
§ LVIII.— Succesorii lui Epicurū. Metrodorū	313.
Timocrate, Colote, Polienū, Leonteu, Temista, etc.	314.
§ LIX. — Dionisiu din Eraclea: ἡδονῆ τέλος	314.
Ermarcū, Polistratū, Apolodorū și alți epicurei	315.
§ LX. — Comparațiune între stoicismū și epicurismū.	316.

CAPITULUL XIII.

§ LXI. — NOUELE ACADEMII: caracterizarea lor	317.
§ LXII. — Academia secundă seū mediă. Arcesilaū	317.
Scepticismul lui Arcesilaū	318.
Combaterea stoicilor. Verosimilulū și probabilulū	318.
Succesorii lui: Telecleū, Evandru, Egesinū	319.
§ LXIII. — A treia seū noua academiă. Lacide din Cirena	320.
§ LXIV. — Carneade din Cirena: noțiuni biografice	320.
Sincretismul lui. Combaterea lui Crisipū.	321.
Teoria probabilismului. Zeulū nu e animalū	322.
Justiția civilă și justiția naturală	322.
Fericirea e virtutea, unită cu plăcerea	323.
§ LXV. — Clitomacū. Filone din Larisa: a iv-a academiă.	324.
§ LXVI. — Antiocū din Ascalonū: noțiuni biografice	325.
Combaterea probabilismului. Egoismulū	326.
Eraclitū din Tirū, succesorulū lui Antiocū	326.

PARTEA A PATRA.

EPOCA III A FILOSOFIEI ANTICE.

RENOUIREA VECHIELOR DOCTRINE ȘI AMESTECULŪ LOR
CU CREDINȚELE ORIENTALE.—FILOSOFIA LA ROMANȚ.—PĂRINȚII
BISERICII CRESTINE.

CAPITULULŪ I.

- § I. — Divisiunile epocii. Amesteculū diferitelor credințe . 327. Pagina.

CAPITULULŪ II.

- § II. — PRIMA SCOLĂ ALESANDRINĂ: dinastia Lagișilor . . . 329.
- § III. — Euclide: biografiă. Lucrările i geometrice . . . 330.
Elementele, Datele, Optica: coprinsulū lor . . . 331.
Catoptrica lui Euclide (Copernic și Kepler) . . . 332.
- § IV. — Archimede din Siracusa. Crearea mecanicei . . . 332.
- § V. — Eratostene din Cirena: noțiuni biografice . . . 333.
Lucrări aritmetice, geometrice și astronomice . . . 333.
Tractatele *Katasterismata* și *Γεωγραφικά* . . . 334.
- § VI. — Aristarcū din Samos. Pământulū se'nvêrtesce . . 335.
- § VII. — Erone din Alesandria și fontâna lui. Eolipila . . 335.
Apoloniu și operele i filosofico-matematice . . . 335.
Naucrate, Eudemū, Filonide, Nicotilū, Nicomede . 336.
- § VIII. — Iparcū: lucrările i astronomice și geografice . . 336.
Ctesibiu, Diocle, Filone din Bisaniū 337.
- § IX. — Geminu, Teodorū, Dionisidorū, matematici . . . 338.
Eliodorū din Larisa. Scrierea i *Optica* 339.

CAPITULULŪ III*.

- § X. — DOCTRINELE EBRAICE: amesteculū ideielor orientale . 339.
- § XI. — Evreii din Egiptū. *Septanta* seū *Septuaginta* . . . 340.

* Fiindū cā din erōre aci s'a trecutū cifra II în locū de III, de accia numerașiiunea capitulelor următōre se va spori c'ua unime.

	Pagina.
Aristea și aserțiunile lui Aristobulă	341.
§ XII. — Filone. Alterarea platonismului cu mosaismulă.	342.
Dumnezeu și materia: cugetarea tipurilor ideale.	343.
Divinitatea represintată sub trei ipostase	343.
Dogma intuițiunii interioare: grația divină	343.
Celibatulă. Cosmopolitismulă religiosulă.	344.
Diferite aserțiuni ale lui Filone. Spirite și visurilă.	344.
§ XIII. — Numeniu și doctrina trinității divine	345.
§ XIV. — CABALISTICA. Ivirea cabalei printre Ebrei.	345.
Rabbi Akibha și Simeon Ben Jochai	345.
Ensofulă, sefirotele, cele patru lumilă, Mesia.	346.
Din lumina divină a emanată lumea materială.	347.
Metempsicosa, demoniilă, magia, estasulă	347.
Cărțile cabalistice: <i>Jezirach</i> , <i>Sohrr</i> , <i>Tikkunim</i>	347.
Comentatorulă Cohen Irira: <i>Porta caelorum</i>	347.
Cărți de magiă, cabalistică, alchimiă. Spiritismulă	348.

CAPITULULĂ IV.

§ XV. — GNOSTICISMULĂ: numirea și caracterulă lui	348.
Religiuniile diferiților filosofilă gnosticiilă	348.
Eficacitatea farmecelor și talismanelor	349.
Pleroma și emanațiunile ei. Eoniilă	349.
§ XVI. — Gnosticii din secululă I. Simon, Menandru, Corintulă	349.
Gnosticii din secululă II. Saturniulă, Basilide	349.
Carpocrate, Valentin, Marcion, Cerdon, Bardesane.	350.
§ XVII. — Manicheulă și dualismulă zoroastriculă	351.
Metempsicosa și misticismulă manicheismulă	351.
Gnosticii posteriori: sincretismulă și ascetismulă.	352.
§ XVIII. — Arianismulă și nesterianismulă. <i>Ομολογία</i>	353.

CAPITULULĂ V.

§ XIX. — NEO-PLATONISMULĂ: caracteristica lui	353.
Unirea cu divinitatea prin contemplare	353.
Imprejurările priincioase neo-platonismulă	354.
Alterarea filosofiei cu idei orfice, hermetice, caldeie.	355.
Importanța platonismulă. Entusiasmulă misticulă	356.
§ XX. — Trasilă astrologulă și Alcinous	356.

	Pagina.
Albinū. Menelau și lucrările lui matematice . . .	357.
§ XXI. — Plutarcă din Cheronea: noțiuni biografice . . .	357.
Meritele lui Plutarcă ca biograf și filosof . . .	356.
§ XXII. — Teone din Smirna. Matematica neo-platonice . . .	358.
§ XXIII. — Ptolemeu. <i>Almagestul</i> . Lucrările astronomice . . .	359.
Tractatele de geografie matematică și optică . . .	360.
§ XXIV. — Calvisiu. Luciu Apuleiu: <i>Metamorfosele</i>	360.
<i>De magia, De deo Socratis, De dogmate Platonis</i> . . .	361.
Parafraza la <i>De mundo. Introductio arithmetica</i> . . .	361.
Calceidiu. Maximă din Tiru și operele lui . . .	362.
§ XXV. — Claudiu Galen și filosofia sincretică	362.
Psicologia: spiritul vital și spiritul suflet . . .	362.
Școlile de medicină ale epocii. Toxicele . . .	363.
§ XXVI*. — Favorin din Arles. Combaterea astrologiei . . .	363.
Potamone: neo-platonism și vechi mistere . . .	363.
§ XXVII. — MISTICISMUL: amestecul ideilor spiritualiste . . .	364.
Ammoniu Sacca: esaltarea în filosofie	364.
Ereniu. Longin și operele literare	365.
Anatoliu. Matematica pentru teologie	366.
§ XXVIII. — Plotin: noțiuni biografice. <i>Eneadele</i>	366.
Menirea filosofiei mistice: <i>ἔνωσις</i>	267.
Totul este unul. Esența unității	367.
Unitatea: atributele ei Emanajunii. Ipostase . . .	368.
Identitatea dintre cugetător și cugetat	369.
Sufletul: activitatea și producerile lui	369.
Identitatea cugetării (<i>λόγος</i>) ca forma (<i>εἶδος</i>) . . .	370.
Forma este inseparabilă de materie. Corpurile . . .	370.
Mundul inteligibil și mundul simțibil	371.
Nemurirea sufletului. Optimism și fatalism . . .	372.
Dumnezeu: fericirea, virtutea, spiritele	373.
§ XXIX. — Alierea neo-platonismului cu orfismul și cu	
pitagorismul. Doctrina contemplației	373.
Scrierile hermetice și zoroastrice. Ostone . . .	374.
§ XXX. — Porfiriu din Batanea: viața și caracterul lui . . .	375.
Operele lui Porfiriu. Combaterea creștinismului . . .	376.
§ XXXI. — Amelius Gentilianus din Etruria	376.

* Acest paragraf trecându-se totu sub no. XXV, numerațiunea tuturor celorlalte următoare trebuie sporită cu oă unime.

	Pagina.
Zosimū Panopolitanulū. Arte oculte. Chimia.	377.
Democritū Mistagogulū. <i>Fisicile și misticele</i>	377.
§ XXXII. — Iamblicū din Calcida: noțiuni biografice	377.
Demonologia. Operele'î matematice	378.
Operele'î filosofice. Simbóle, conjurațiuni, etc.	379.
§ XXXIII. — Dexipū, Sopater, Edesiu, Eustatiu	380.
Eusebiu, Priscu, Maximū, Crisantū, Eunapiu	380.
§ XXXIV. — Libaniu din Antiochia: noțiuni biografice.	380.
Operele lui: istoriă, mitologiă, morală, epistole.	380.
Fl. Claudiu. Iulianū apostatulū și scrierile lui.	381.
Claudianū din Efesū și Salustiu	382.
§ XXXV. — ARTA SACRĂ: Pelagiu și «pelagianismulū»	382.
Olimpiodorū și Alesandru din Afrodisia	383.
Meteorologia și chimia. Magnetismulū	384.
Sinesiu și operele lui. <i>Pétra filosofală</i>	384.
§ XXXVI. — Filosofi sincretici. Papu geografū-matematicū.	385.
Temistiu: parafrașări la scrierile aristotelice	385.
Aureliu Macrobiu, gramaticū și comentatorū	386.
Crestiniū Ierocle și Enea din Gaza	386.

CAPITULULŪ VI.

§ XXXVII. — SCÓLA ALESANDRINO-ATENIANĂ: caracterulū ei	386.
§ XXXVIII. — Plutarcū din Atena. Sirianu și Ermea	387.
§ XXXIX. — Liciu Proclu: noțiuni biografice	388.
Operele'î filosofico-poetice. «Lanțulū hermeticū»	389.
Producerea în triade. Speciele divinităților	390.
Demonologia: clasificarea spiritelor bune	390.
Cunoscințe matematice, astronomice, mecanice.	391.
§ XL. — Sosipatra, Edesia și Asclepigenia	391.
Ipatia din Alesandria, ucisă de creștini	392.
Marinū din Sicheș și scrierea'î matematică	392.
§ XLI. — Diferiți alesandrino-ateniani. Isidorū din Gaza	392.
Isidorū din Miletū, Zenodotū și Eutociu	393.
Eliodorū și Ammoniu din Alesandria	393.
§ XLII. — Damasciu din Damascū și operele'î filosofice	394.
§ XLIII. — Simpliciu din Cilicia. Comentarie și combateri	394.
Stingerea scólei alesandrino-ateniane	395.

CAPITULUL VII.

	Pagina.
§ XLIV.—FILOSOFIA LA ROMANI: starea și caracterul ei . . .	395.
§ XLV.—NEO-EPICURISMULŪ în Roma: Alceu și Filiscu . . .	397.
§ XLVI.—Fedru, Zenone, Filodemū, filosofi epicurei greci . . .	398.
Rabiriu, Cațiu, Petu, Mariu, Amafaniu romani . . .	399.
§ XLVII.—Lucrețiu, Saufeu, Veleiu, Scirone și alți epicurei . . .	400.
T. Pomp. Aticu, Orațiu, Pliniu, Diogene Laerțiu . . .	400.
§ XLVIII.—NEO-STOICISMULŪ : elevii lui Diogene Babiloniulū . . .	401.
§ XLIX.—M. Iuniu Brutu, P. Corneliu Scipione, Caiu Leliu . . .	402.
§ L.—Diodotū, Antipatru din Tirū, Atenodorū	403.
Secte juridice: Proculeianii și Sabinianii	403.
§ LI.—Musoniu, Cornutu, Cheremone, Dion Chrisostomu . . .	404.
§ LII.—L. Aneu Seneca: «philosophia præceptiva»	405.
Scrierile i filosofice. <i>Questiones naturales</i>	405.
Epictetū din Halep: «sustine et abține»	406.
§ LIII.—Flaviu Arianū: viața și operele lui	406.
Quintu Sestiu. Culegerea i de sentințe morale	406.
Marcu Aureliu. <i>Εἰς ἑαυτόν</i> și alte scrieri	407.
Caracterulū stoicismului sub Marcu Aureliu	407.
Ineficacitatea moralei stoice asupra societății	408.
§ LIV.—NEO-CINISMULŪ: Demonax, Crescens, Peregrinus . . .	408.
§ LV.—ECLECTISMULŪ propriū ginții romane	408.
§ LVI.—M. Terențiu Varone. Luciu Eliu	409.
M. Tului Cicerone: studiile i din tinerețe	409.
Activitatea filosofică a lui Cicerone	410.
Cicerone adoptă metafisica noiei academii	410.
Morala i stoică și politica i peripatetică	411.
Scrierile i filosofice și importanța lor	412.
§ LVII.—NEO-PERIPATETICISMULŪ aplicatū oratoriei	412.
§ LVIII.—Andronicu din Rodos. Sosigene matematiculū . . .	413.
§ LIX.—Cratipū din Mitilena la Atena	413.
Nicolaū Damascenulū. <i>Istoria universală</i>	414.
Xenarcū din Seleucia. Alesandru Egeulū	414.
§ LX.—NEO-PITAGORISMULŪ. Quintus Ennius	415.
§ LXI.—Faima și legendele despre Pitagora	415.
P. Nigidiu Figulū, Soțione, Euxenū	416.

- § LXII. — Apoloniu din Tiana și viața-i miraculoasă. . . 416.
 Mesia politeistă. Spiritismul. Secundus . . . 417.
- § LXIII. — Anaxilaă din Larisa. Nicomacă din Gerasa. . 417.
- § LXIV. — Timarida, Ipsicle, Serenu, Filone din Tiana . 418.
 Diofante. Inventarea analizei algebrice . . . 419.

CAPITULUL VIII.

- § LXV. — SCEPTICISMUL EMPIRICĂ. Enesidemă 419.
 Argumentele dubitative. Etiologia 420.
 Nu cunoscemă nimic. ἀγνοῦμεν. 421.
- § LXVI. — Polite, Menodotă, Teoda, Erodotă. 421.
- § LXVII. — Agripa și cele v formule dubitative 422.
 Totulă este probabilă, nimică sigură. 422.
- § LXVIII. — Sestu Empiriculă: medicina empirică. 422.
 Obiectulă scepticismului: ἀπαράξια 423.
 Erorile imputabile lui Sestu Empiriculă 424.
 Nu se pôte să existe uă providință 424.
 Coprinsulă operei Πρὸς τοὺς μαθηματικούς. . . 425.
 Contrađicerile scepticismului. Saturnină . . . 425.
- § LXIX. — Retorulă Luciană: noțiună biografice 426.
 Scepticismulă lui Luciană. Probabilitatea . . 426.
 Dialogurile și alte scrieri ale lui Luciană . . 427.

CAPITULUL IX.

- § LXX. — FILOSOFIA CRESTINĂ: caracterulă ei 428.
- § LXXI. — Crestinismulă față cu filosofia păgână 429.
 Părinții bisericii. Sorgintea adevărului 430.
- § LXXII. — Doctorii creștini. Tertuliană. 430.
 Arnobiu, Lactanțiu și Sf. Atanasiu. 431.
- § LXXIII. — Dionisiu Areopagitulă: operele ce i-se atribuie. 432.
- § LXXIV. — Adoptarea filosofiei neo-platonice. 432.
- § LXXV. — St. Iustină martirulă neo-platonică 433.
 Revelarea rațiunii divine (λόγος) 434.
- § LXXVI. — Fl. Clemente Alesandrinulă. Στρώματα 434.
 Definițiunea filosofiei. Opere filosofice 435.

	Pagina.
§ LXXVII.	— Ireneu din Lyon și Ermia 435. Atenodorū din Atena și Tațianū din Siria . 436.
§ LXXVIII.	— Origene din Alesandria: noțiuni biografice . 436. Emanațiunea universală din dumnezeū . . 437. Eficacitatea căinței, rugii și contemplării . 437. Aprecieri diverse. Tractatu'i Περὶ ἀρχῶν . . 437. Operele'i <i>Contra Celsum</i> și Ἐξαπλήτης, . . 438. Φιλοσοφούμενα atribuită atâtū lui Origene, cătū și lui sf. Ipolitū. Enea din Gaza. . . 438.
§ LXXIX.	— Adoptarea aristotelismului. Nemesiu . . . 438.
§ LXXX.	— Teolōgii bisericii orientale. Eusebiu . . . 439.
§ LXXXI.	— Sf. Gregoriu din Nazianzū. Opere 440. Sf. Basiliu-celū-mare. Opere. Ἐξάμερον . . 440. Sf. Iōnū gură-de-aurū. Opere. Περὶ ἑρωτώνης. 441.
§ LXXXII.	— Sf. Ieronimū: vieța și activitatea lui . . . 441. Operele sf. Ieronimū: versiunea <i>Vulgatei</i> . . 442. Sf. Ilariu din Poitiers. <i>De trinitate</i> 442.
§ LXXXIII.	— Sistema bisericii occidentale. Sf. Augustinū. 442. Vieța sf. Augustinū. — Sf. Ambrosiu 443. Dumnezeū e perfecțiunea și fericirea . . . 444. Grația divină față cu voința și libertatea . 444. Cauzele rēului moralū. Preferirea celibatului. 445. Dogma «predestinării». Gradele inteligenții . 446. Metafisica. Intărirea puterii ecleziastice . . 447.

CAPITULUL X.

§ LXXXIV.	— BASELE BISERICII CRESTINE. Teologia. 447. Supernaturalismulū și revelațiunea 448. «Regula fidei». Pasivitatea rațiunii 448.
§ LXXXV.	— Dumnezeū, după credința crestină. Providința. 449.
§ LXXXVI.	— Relațiunea dintre dumnezeū și lume . . . 450. Demonologia crestină. Combaterea magiei. 451.
§ LXXXVII.	— Antropologia: sufletulū, nemurirea, înviarea. 452.
§ LXXXVIII.	— Morala. Voința lui dumnezeū. Virtuți creștine. 453. Rigōrea moralei creștine. Ascetismulū. . . 454.
§ LXXXIX.	— Erudiți didactici. [Marcianū Capela. . . . 454. Casiodorū Magn. Aureliu: noțiuni biografice. 454.

	Pagina.
<i>Septem disciplinae: «trivium» și «quadrivium»</i>	
§ XC.	— Boetiu (Aniciu): noțiuni biografice 455. Traduceri și comentări din operele aristotelice . 456. Victorinus. Scrieri de matematică și musică . 456. <i>Consolati philosophiae</i> : coprinsul ei 456.
§ XCI.	— Antemiu. Catedrala sf. Sofii. Mecanica 457. Iónu Stobeu. <i>Eclogae, Sermones, Florilegium</i> . . 457.
§ XCII.	— Iónu Filoponul: comentarii aristotelice, etc. . 458. Iacobu edesiul: traduceri peripatetice 458.
§ XCIII.	— Isidoru hispalensis seú din Sevilla 458. <i>Origines seu etymologiae</i> : coprinsul lor 459.
§ XCIV.	— Beda venerabilis: operele-i matematice. 459.
§ XCV.	— Biserica orientală. Sf. Iónu Damascenul . . . 460. Noțiuni biografice. Sistema-i musicală. 460. Combaterea iconoclastilor. Scrierile-i religioase . 462. <i>De orthodoxa fide</i> : coprinsul-i dogmaticu 461. Insemnătatea sf. Iónu Damascenul 462.
§ XCVI.	— Foțiu. Νομοκάνονα și Μυριόβιβλιον 463.
§ XCVII.	— Procederea lui sf. Iónu Damascenul. 464. Metoda teologică in chinoviele occidentale . . 464. Scolastica: obiectul cercetărilor ei 464.

Tabla materiilor 465-487.

Indice alfabeticu de numiri, autori, titluri, etc. . 489.

INDICE ALFABETICU*.

(Nu s'aũ mai trecutũ operele pierdute, citate la fiã-care autorũ,
nici scrierile clasice indicate ca isvõre).

A

	Pagina.		Pagina
Ababas (insulã).	218.	Acordulũ musicalũ.	79.80.
Abanõ P. (filos.).	19.	Acrio (filosofũ).	85.188.
Abælardus P. (fil.).	18.	Acþiunea (forþa).	30.227.
Abdera (oraþiũ).	124.126.139.	Acustica (sciinþã).	223.
Abderitanã (scõla).	124-134.	Adam-Kadmon	346.
Abel (fiulũ lui Adam).	350.	Adevãrulũ. 76.140.143.169.421.444.	
Abraham (patriarchũ).	348.349.	Ἀδιαφορία (ἀπαθεία).	181.283.
Absolutulũ în genere.	373.374.	Adonai (deũ).	35.349.
<i>Abstinentia ab esu animal.</i>	376.	Adonis (deũ).	35.
Abstracþiunii în genere. 14.73.132.		Adrastũ (astron.).	359.415.
Abþinerea de sine.	159.179.	Adrianũ (imper.).	357.358.406.
Abu-Ali-al-Hosain (arabũ).	19.	Adulteriulũ (viþiũ).	28.
Abu-Bekru (fil. arabũ).	19.	<i>Adversus Celsum</i> Orig.	23.438.
Abu-Geafer (fil. arabũ).	19.	<i>Adversus gentes</i> Arnobii.	431.
Abu-Hamed (fil. arabũ).	19.	<i>Adversus mathem.</i>	65.92.417.425.
Abu-Iusuf-Ebn Eþak.	19.	<i>Adversus Jovianum</i> Hier.	255.
Abu-Nasr' Mohamed.	19.	Ædesia (filosofã).	391.
Abundanta (simbolũ).	69.	Ædesius (filosofũ).	380.
Abu-Walid (fil. arabũ).	19.	Ægos Potamos (localit.).	112.
Academia (scõla). 146. 186-219.264.		Ælius Lucius (retorũ).	409.
<i>Academica posteriora.</i>	409.	Æneas din Gaza.	386.438.
Academiile cele nouã. 146.154.178.		Æschines (neo-acad.).	323.
191.213.317-319.320-322.323-326.		Aerolitele (stele).	112.306.
Academus (eroũ).	186.268.	Aerulũ.	30.50.58.59.72.86.91.94.
Accidentulũ (calitate).	227.		102.108.110.112.120.200.201.
Achaia (þinutũ).	177.		238.306.405.
Acharna (oraþiũ).	141.	Ἀερότονος (instrumentũ).	338.
Achile (eroulũ).	99.	Ἀφαίρα (ἐποχή).	183.319.
Achilles Tatius.	55.92.215.	Ἀφάρτων (ἄφφαρτα).	52.

* Cu acãstã ocaþiune, se vorũ îndrepta þi unele erori, strecurate în cãte-va titluri.

	Pagina.		Pagina.
Afinitatea (fortă).	30.103.	Alesandru Afrodisiu.	383.384.414.
Afrodisia (orașiū).	383.	Alesandru-celū-mare	33 40.47.161.
Afrodita (dīnă).	35.69.		179 220.221.222.223.327.329.
Agamemnone (eroū).	284.	Alesandru din Etolia.	359.
Agathias (istoricū).	457.	Alesandru din Hales.	18.19.
^α ἄγγελος (spiritū).	451.	Alesinū (filosofū).	175.314.
^α ἄγετον (fortă).	52.	Alesius (filosofū).	18.
Agasilau (rege).	155.215.	Alfabetulū (scriere)	35.
<i>Aglaophamus</i> (operă).	42.	Al Farabi (fil. arabū).	19.
Agni (divinitate).	27.	Alfeu (riū).	176.
^α ἄγνοῦμεν (<i>ignoramus</i>).	421.	Algazel (fil. arabū).	19.
Agregarea (fortă).	110.111.122.	Alge (plante).	218.
Agricultura.	41.81.207.217.	^α Algebra (sciință).	418.419.
Agrigentulū (orașiū).	61.64.117.	Alienații (ōmenī).	373.
Agrippas (scepticulū).	181.421.422.	Alliaco (de) P. (filos.).	19.
^α ἄρ (aerulū atmosf.).	56.57.72.	^α Ἀλλοίωσις (modificare)	111.125.235.
^α ἄθεος . . .	59 108.140-142.169 260.	<i>Almagestulū</i> (operă)	357.359.391.
Ahriman (deū).	38.39.347.	Alopecense (satū)	147.
Ahura-Mazda (deū).	37.38.	Al Šaūch al Raūs.	19.
Αἰθήρ. <i>æther</i>	56.57.72.200.201.274.	Amafanius (epicureu).	399.
Ailly Pierre (astronomū).	19.	Amasis (rege).	54.63.
Ἄνεμος (spirite).	349.352.	<i>Ambertkend</i> (operă).	27.
Airy (astronomū).	48.	Ambra.	48. 50. 60. 202 218. 284.
Ἀισθητόν (lucrulū).	123.	Ambrosiu St. (episcopū).	443.
Αἰτίαι (<i>causae</i>).	49.63 420.	Ameliu (filosofū).	376.
Aitihāsika (eruditū).	171.	America (continentū).	405.
^α Ἀκάδημος (eroū).	186.268.	Amesteculū limbilor.	344.
Akerblad (paleogr.).	13.	Amicii.	77.182.252.263.312.
Akerene-Zeruane (timpū)	38.	<i>Amicitia</i> (De). Ciceronis	7 8.75.86.
Akibha rabbi (cabalistū).	345.347.		292.402.410 412.
^α Ἀκουστικοί (sectă).	65.	Amiciția (simpatia).	75.77.122.167.
Albertus Magnus.	8.18.19.464.		171.172.205.247.252.
Albinus (neo-platoniciū).	357.	Amiclu (platoniciū).	209.
Alceu (epicureū).	397.	Amintas II (rege).	220.
Alchimia . . .	32 42.34 348.383.393.	Amintiri . . .	28.241.242.270 308.311.
Alchimistiī.	34.104.374.	Amisu (orașiū).	222.
Alchindius (Al-Kendi).	19.	Ammon (Amun-Ra).	40.
Alcibiade (generalū).	184.	Ammonius alesandrinulū.	393.
Alcimus (filosofū).	177.	Ammonius Saccas.	364.
Alcinous (neo-platon.)	200.356.357.	Amor platoniciūs.	206.
Alcmæon (pitagoricū).	81.	<i>Amores</i> Ovidij.	7.
Alcuin (scolasticulū).	18 459.	Amskaspands (spirite).	38.
Alembert D' (enciclop.).	20.	Amynomachus (epicureū).	314.
Alegerea (lucrurilor).	302.	^α Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου.	406.
Alesandria . . .	47.172.292 294.325.	^α Ἀνάβασις Κύρου.	7 155.
	328 329.334.336.337 340-342.357.	Anacharsis (înțeleptū).	43.
	359 364.366 378 383.391 413 419.	^α Ἀναφορικός (operă).	418.
Alesandrină (scóla).	17.329 339.	^α Ἀνάγκη (fortă).	98.103.125.128.
Alesandrinī (filosofū).	329-339.	Anaitis (dīnă).	34.
Alesan.-aten. (scóla).	328.386-395.	<i>Analecta</i> (scriere).	334.399.
Alesandru Ægeulū.	414.	Analisa (procedere).	228.

	Pagina.		Pagina.
Analitică (metoda).	14.193.219.	Antropologia (sciință).	17.145.
<i>Analiticele</i> (opere).	225.228.416.	Antropomorfismă.	31.104.225.322.
Analogia (log.).	150.174.245.300.	<i>Antrum Nympharum</i>	376.
Anastasiu (impăratū).	392.	Antwerpia (orașiū).	24.
Anath (divinitate).	34.	Anu (deu).	34.
Anatolius (filos.).	366.374.377.	Anubis (deu).	40.
Anaxagoras.	46.52.59.107-114.127.	Anulū	32.48.51.93.203.336.
Anaxarchus (fil.).	11.134.136.178.	Αρα (δδωρ).	30.32.49.50.67.72.91.93.
Anaxilaus din Larisa	417.	93.102.111.115.116.121.200.237.	
Anaximandru(ionicū).	49.51-54.	Ἀπαθεία (indolentia).	177.277.
Anaximenes (ionicū).	57-59.107.	Apamea (din Siria).	293.345.380.
Anchipyllus (eliacū).	185.	Apamea (din Frigia).	293.
André Lefèvre (autorū).	30.56.	Apărarea cetăților.	338.
Ἀνδρία (virtute).	152.204.276.	Aparința	193.194.230.236.
Andromeda (eroină).	56.	Ἀπειρία (infinitio)	390.
Andronicu (filosofū).	222.473.	Ἀπειρον (ἀπείρατον)	52.69.97.192.
Androtion (evemeristū).	170.	Apelicone din Teos	222.297.
Angerī (spirite)36.344.348.352.379.		Apis (deu).	40.215.
435.436.445.450.		Ἀποσθέγματα (opere)	23.167.458.
Angra-Manyu (deu).	38.	Ἀποκαρτερώων (scriere).	171.
Ἀνθολογία (culegeri).	23.458.	<i>Apologeticum Tert.</i>	24.
Aniceris (filosofū).	172.188.	Ἀπολογία Σωκράτους.	7.156.
<i>Anima (De) Tertul.</i>	24.	<i>Apoloogia</i> (scrieri).	361.434.
<i>Anima ac demone (De)</i>	388.	Apollo.	40.64.67.74.142.358.388.
Animalele.	28.53.74.112.167.197.	Apollodorus (coment.).	54.89.
241.245.272.306.371.		Apollodorus (epicureu).	315.
Animismulū (doctrină).	87.	Apollonia (orașiū).	51.59.
Animus (sufletulū).	57.197.	Apollonius Cronus	176.
Anitus (politicū).	34.148.	Apollonius din Mynda.	405.
Anquetil du Perron.	38.	Apollonius din Perga.330.335.393.	
Anra-Mainyu (deu).	38.	Apollonius din Thyana. 416.417.	
Anselmus St. (filos.).	9.18.	Apollonius din Tyrū.	280.
Anthemius (matem.).	393.457.	Ἀπορρημονεύματα	156.363.
Anticiparea (proced.)	299.300.	Ἀπονία (odihna)	312.
<i>Anthologia</i> (opere).	6.334.440.	Apono (de) P. (filos.)	19.
Anticități (liter.).	6.357.	Aporetici (filosofi)	178.
Antigonū.	177.215.262.267.279.	Ἀπορία (argumente).	99.
Antim II (mitropol.)	439.	Ἀποτελεσματική.	33.
Antinomiele pitagorice. 226.407.		Apsaras (spirite).	27.
Antiochia (orașiū)	366.380.426.	Apuleiu Luciu (fil.).	360-362.417.
Antiochū din Ascalonū 320.324.		Apunerī de astre.	217.
325.326.402.409.410.		Aquino(de)St.Th.9.19.239.463.464.	
Antiochū din Laodicea.	421.	Arabia, Arabiū.	19.62.170.460.
Antipatru din Cirenă.	168.	Aratus (poetū).	215.337.363.
Antipatru din Sira.	291.	Arcadiu (imper.).	385.
Antipatru din Tarsū.	290.291.	Arcadiani (poporū).	209.
Antipatru din Tirū	291.403.	Arcesilaū.213.214.216.263.317.319.	
Antissa (orașiū).	418.	Archangeli (spirite)	38.343.379.
Antisthenes (cin.) 137.154.158.161.		Archelaus	46.107.114.115.116.
Antonini (imperatorī).	406.	Archelau (hermeticū)	375.
Antoninus Pius (imp.)	360.407.	Archeologia (sciința).	4.5.357.

	Pagina.		Pagina.
Archias L. Aulus.	409.	Arles (orașiū galicū).	368.
Archimede. 48 330.332.333.337.393.		Armonia.	79.84.103.246.250.
Archita. 64.82.83.85.86.188.215.378.		Armonia astrelor.	71.84.
Arhitectura (arta).	41.	Armonia prestabilită	21.102.
Arculū (instrum.)	103.	Armonicii (musicii).	25.80.257.
Areta (filosofă).	168.	Arnauld de Brescia	18.
Argens (eruditū).	82.83.	Arnauld P. (teologū).	384.
Argentoratum (orașiū).	23.	Arnobius (episcopū).	431.
Argintulū (metalū).	34.	Arnold de Villanova	19.
Argintulă-viu (mercuriū).	34.49.	<i>Ars sacra</i> (divina). 375.377.382.384.	
Argos (nava mitol.).	62.	<i>Ars poetica</i> Horatii.	119.130.
Argos (orașiū).	74.	Arta hermetică.	274.
² Ἀργοναυτικά (poemă).	42.	Arta mistică.	393.
² Ἀργὸς ναυπηγία (poemă)	62.	Arta sacră.	375.
Argumentarea (log.).	139.	Artele în genere. 31.63.65.162.253.	
Argumentele dubitative. 420-422.		Artemis (dina).	69.106.
² Ἀρχή, ἀρχαί (originii).	49.272.352.	<i>Artibus</i> (De), (scriere)	381.
² Ἀρχηγός (creatorū).	68.	Aruspicalulū. (ghicire)	381.
² Ἀρχῶν (Παρι) Orig.	23.437.	Arvernus Guil. (filos.).	19.
Arianismulū. 353.431.438.440.442.		Ascalonū (orașiū).	325.393.
Arianus Flavius.	406.	Ascetismulū. 39.76.117.163.352.454.	
² Ἀριθμητικά (scriere).	419.	Asclepiade (eretricū).	185.186.
² Ἀριθμός (rhythmus).	70.	Asclepiade (medicū).	363.393.
² Ἀριθμοὶ ἰνδικοί	26.	Asclepiigenia (filos.).	391.
Aristarchus (astron.). 282.334.335.		Asclepiodotus (filos.).	393.
Aristaeus (pitagoreū).	80.219.	Asdrubale (Clitomachus).	324.
Aristeas (ebreulū).	341.	Asemnarea.	301.
Aristippus	151.165.167.295.300.	Așera (dina).	34.35.
Aristipū-celū-tenērū.	168.	Asia (contin.).	155.221.329.
Aristo Ceus (peripat.)	261.	Asia-mică	43.46.88.101.104.135.
Aristo Chius. (stoicū) 283.285.333.		Asimilarea (forță)	103.
Aristo (musiculū).	285.	Asiria (țără).	35.42.62.360.
Aristo Iulietulū.	285.	Asociațiunea ideielor	193.
Aristo din Alăa	285.	<i>Assistentia dei</i>	20.
Aristo Alexandrinus	285.	Assur (divinitate).	34.
Aristo tragicus.	285.	Astartea (dina).	34.35.347.
Aristobulus (ebreulū).	341.342.	Astaroth (spiritū).	347.
Aristocles (neo-plat.)	333.	Astrele în genere	33.37.53.66.82.
Aristocles (Plato).	187.		105.112.202.217.259.304.405.
Aristocrația.	76.207.249.251.	<i>Astrolabio</i> (De).	458.460.
² Ἀριστοί (optimates).	207.	Astrologia.	31.32.33.37.63.65.244.
Aristonymus (legisl.).	209.		348.350.363.414.451.459.
Aristophanes (comicū).	135.187.	Astrologia judiciară.	65.
Aristotele din Cirena	177.	Astronomia.	10.17.31.32.40.50.57.
Aristotele din Stagira. 11.22.30.49.			66.194.211.256.302.304.330.333.
	154.174.219-253.330.396.		338.348.358.360.376.459.
Aristotelismulū.	18.	² Ἀστρολογούμενα	215.
Aristoxenes (musicū)	80.254.257.	Asuras (spirite).	27.
Aritmetica. 10.17.31.34.67.70.326.		² Ἀσώτοι (idonicii).	311.
331.338.358.366.378.417.418.459.		Atalū (rege).	320.
Arius (ereticulū).	353.431.	Atanasiu Sf. (teol.).	431.

	Pagina.		Pagina
Ἀταραξία (scopă).	183.423.	Augustinus.	18.24.382.438.442-447.
Atarneii (poporū).	220.	Augustus (imper.).	414.417.
Ateismulū (doctr.).	170.	Aulus Gellius.	23.24.176.360.
Atena (dina).	69.	Aura (spiritus).	57.
Atena (orașiū). 62 87.88.94.97 107.		Aurelianū (imperat.).	365.
114.126.135.147.187.267.296.297.		Aurulū (metalū).	34.202.382.
315.321.329.386.388.394.426.432.		Aurulū potabilū.	374.
Ateneu (epicureū).	314.	Auspiciile (ghicire).	293.
Ateneu (poligrafū).	23.310.	Autolycus (filos.).	216 217.317.
Ateneu (medicū).	363.	Autori clasici.	6.7.
Athenagoras (filos.).	436.	Auxențiu (episcopū).	442.
<i>Athenæum</i> (scriere).	48.	Avariția (vițiu).	162.252.
Athenodorus din Soli.	280.	Averea (banī).	164 167.245.
Athenodorus din Tarsū.	403.	Averroes (fil. arabū).	19.
Athos (munte).	220.	Aversiunea (pasiune).	30.
Atica (ținutū).	47.	<i>Avasta</i> (Zenda).	37.
Aticū (dialectū).	47.406.	Avicena (fil. arabū).	19.
Aticu T. Pomponiu. 325.398.400.		Avidius Cassius.	407.
Atmosfera pământ. 131.238.405.		Avienus (poetū).	215.
Atome (ἄτομα). 30.35.111.121.124.		Ἀυτόγενη.	67.
125.127.303.304 314.		Ἀυτόζωον.	69.
Atomistă (scóla). 12.46.124.134.144.		Ἀυτός ἔφα.	64.
Atomistī (filosofī).	35.124.134.	Ἀυτοχειρία	278.407.
Atracțiunea.	97.103.122.128.129.	Axiome filosofice.	224.
Atreu (cina lui).	39.	Axiotea (filos.)	210.
Auđulū (simțū).	32.	Aziah (lume).	346.
Auguratulū (ghicire).	64.414.	Aziluth (lume).	346.

B

Baal (Zebub)	34.36.347.	Barbier Ed. (traduc.).	199.
Baalthis (divinitate)	34.35.	Bardilli Godfr. (filos.).	21.83.
Babel (turnulū)	344.	Bardisanes (gnosticū).	250.351.
Babilona (reg.)	13.33.328.341.	Basilides (epicureū).	315.
Βαβυλωνιά (scriere).	377.	Basilides (gnosticū).	349.
Bacon Franciscu (fil.).	20.	Basiliu Sf. (teol.)	380.440.441.
Bacon Roger (filos.).	8.19.	Bassus Aufidius.	400.
Bactrianii (poporū)	37.	Batanea (orașiū).	375.
<i>Bagavadas</i> (scrieri)	27.	Batteux (editorū).	82.167.
<i>Bagavagita</i> (scrieri).	17.	Baumgarten Crusius.	432.
Baiere (talismane).	42.	Beattie (De), filos.	20.
Baiterus I G. (erud.).	25.	Beaumont (de) Elie	115.
Baldi (editorū).	335.	Beausobre (erud.).	251.
Baltica (maré).	218.	Beauvais (de) Vincent	19.
Banii (monete).	205.	Beda venerabilis.	459.460.
<i>Baptismo</i> (De) Tertul.	24.	Beelzebuth (spiritū).	347.
Bărbăția (ἀνδρεία).	152.204.276.	Belial (spiritū).	347.
Bărbatulū.	69.70.75.249.	Bellarmin (cardinalū).	463.

	Pagina.	Pagina.	
Bellovacensis Vincentius.	19.	Bosporus (Bisanțiu).	286.
<i>B. Num judaicum</i>	36.	Botanica (știința).	133.223.254.
Βελοποικία (scriere).	325.	Botta (arheologu).	13.
Belus (deu).	34.	Bouillaud (Bulialdus).	358 359.
Berenger de Tours	18.	Bouterweck Fr.	32 340.342.
Berenice (autoare).	43.	Bradwardine (de) Thomas.	19.
Beritulū (orașiū).	360.	Brahma (deu).	27.
Berlinulū (orașiū).	62.	Brahmanii (preoți).	26.29 416.
Berkeley G. (filos.).	21.	Brahmanismulū.	28.
Bernard de Citeaux.	18.	Brandis A. Christ.	62.90.95 96.
Berosiu (istoricū).	34.	Brescia (orașiū).	18.
Bessel W. (autorū).	218.	Bretonii (poporū).	218.
Bêtrânețea.	75.77.103.162.251.	Briah (lume).	346.
Bhutas (spirite).	27.	Britania (țeră).	382.
Bias (ințeleptū).	43.	Brontinus din Crotona.	81.
<i>Biblia</i> . (vechiulū testam.).	36.53.115. 341.433.437 442 446.453.	Brósca (esemplu cu).	99.
Biblioteca alesandrină.	262 329.333.	Brown Thomas (fil.).	22.
Biblioteca Atenei	222.	Brucker (criticū).	399.
<i>Bibliotheca</i> Photii	24.418.	Bruma (meteor.).	306.
Biel Gabriel (filos.).	18.19.	Brunck (eruditū).	339.
Bilita (dină).	35.	Bruno Giordano (fil.).	20.89.
Billius (traducătorū).	462.	Brutium (ținutū).	61.64.
Binele, bunulū.	87.152.204.244.263.	Brutus Lucius.	63.
Bine-facerea.	76.171.172.205.	Brutus M. Iunius.	401.402.
Biografii (scrieri).	259.	Bryson (Dryson), fil.	177.
Bione (filosofū)	170 214.	Buchner A. (filos).	22.
Bisanțiu.	338 381.385.386 388 391.	Buëkle (filosofū).	22.
Bitinia (prov.).	336.337.338.404.406.	Bucuria (tafectū).	169.242 243.
Blândețea (calitate).	407.	Buda (Bouddha).	28.32.
Blasteme (anateme)	32.	Buddæus Fr. (erud.).	63.
Blemmydes Nicefor (chron.).	18.	Budismulū.	28 29.32 349.351.
Bobulū (leguma).	64.	Buhle (erud.).	95.339.
Boeck Augustū. (erud.).	84.112.	Buna-credință.	453.
Boetica (botanica).	203.	<i>Bun-Deheș</i> (scriere).	38.
Boëtie La (filosofū).	20.	Bunătatea (virtute).	29.407.
Boëthius (filosofū).	17 86.326.359. 418.438.455.457.	Bunulū moralū.	76.
Bogăția (averea).	49.262.	Bunulū simțū.	148.241.289 323.
Bogații (avuții).	162.	Bunulū supremū.	174.20 .213 243. 245 263.
Bólele de totū felulū.	72.289.	Bunurile.	245.255.275.289.320.
Bonaventura (filos.).	19.	Burchard I. F. G. (erud.).	133.
Bonđii (poporū).	28.	Buridanū Iónū (erud.)	19.
Bonnet (filosofū).	20.	Burlæus (Burleigh).	19.
Boristene (riulū).	170.	Burnouf Eugène (arch.).	13.

C

Pagina	Pagina.		
Caaba (fețișu).	377.	Capito Robertus.	19.
Cabala (doctrină).	345.346.	Capriciulū (fantasia). 141.143	250.
Cabalistica (sciință). . 19.345.348.		Capulū umanū.	198.
Cabalisticele (cărți).	347.	Caracala (imper.).	383.401.
Cabanis (filosofū).	21.	<i>Caracterele</i> lui Teofrastū.	254.
Cabirii (mitolog.).	56.	Cărbunele fosilū.	218 254.
Căderea corpurilor.	239.304.	Caria (ținutū).	176.313.383.
Cadix (orașiū).	217.	Caritatea (virtute).	205.454.
Cadmus (eroū mit.).	56.186.	<i>Carmin. reliquice</i> Emped.	120.
Cadrane solare	51.54.334 338.	Carnea.	64.74.122 313.344 350.
Cainū (fiulū lui Adam)	350.	Carneade.263.290.291 320-323.396.	
Căința (pœnitentia).	437.	Carolus celū-mare	17.
Calabria (ținutū).	61.415.	Carpocrates (gnosticū).	350.
<i>Căldriă (Despre)</i>	156.	Cartaginea. 24.35.324.360.430.442.	
Calcedona (orașiū)136.141.183.211.		Carte geografice.	52.
Calcida (ținutū).	85.	<i>Cartea creațiunii</i>	347.
Calcululū (matem.). 65.66.70.338.		<i>Cartea luminii</i>	347.
Căldura (forță).	57.66.69.93.94.98	<i>Cartea morților</i>	40.
	115.131.232 239.260.	<i>Cartea transformărilor</i>	31.
Calea lacteă.	93.112.132.336	Cartesiu16.20 108.128.149.330.462.	
Calendarulū gregorianū.	460.	Cărți apoerife.	340.342.
Calendarulū iulianū.	413.	Cărți sacre.	39.341.
Calende (timpū).	217.	Casandru (rege).	170.262.
<i>Călătoriele lui Gulliver</i>	427.	Căsătoria. 162.249.255 344 346.444.	
Caligula (imper.).	342.	Casaubon (erud.).	23.
Calimacū (poetulū).	333.	Cassiodorus	17.454.455.
Calitatea lucrurilor.	227.	Cassius C. (epicureū).	400.
Callias (filosofū).	143.	Caste (instituțiunii).	13.26.
Callicles (filos.).	136.141	Castitatea (virtute).	75.454.
Callistrates (filos.).	81.	Castrațiunea (chirurg.)	350.
Callieratides (filos.).	80.	Castro Vincenzo (trad.).	25.
Calliphon (filos.).	323.	Catana (orașiū).	66.
Callipus (filos.).	209 280.	Categorii logice.	30.287.
Călușulū (instrum.).	79.	<i>Categoriile</i>	225-229.239 376 456.
Calvisiu (filos.).	360.	Categoreme logice.	227.
Camarina (orașiū).	61.	Catius (epicureū).	399.
Campanella Thomas (fil).	20.	Cato M. Porcius major.	402.
Campania (ținutū).	367.	Cato Uticensis.	401.
Cănele (anim.).	158.159.161.	<i>Catoptrica</i> (scriere).	331.332.
Canonū musicalū	71.78.79.	Catlegat (strimțore).	218.
<i>Canon Paschale</i>	366.	Causele in genere. 14.230-232.420.	
Canonica (music.)	80.298.299.	Causticele (substanțe).	87.
Canonicii (musicii)	80.257.	Cebes (filosofū)	83.153.158.
Cantorbery (orașiū).	18.	Cecrops egiptenulū.	66.
Cantitatea lucrurilor.	227.	Cedrenus (istoricū).	416.
Capadocia (orașiū).	380 406 416.	Celibatulū (pract.) 162.343350.444.	
Capella Marcianū.	17.18.454.	Celsus (erud. păgânū).	23.401.
Capito C. Ateius.	403.	Celtice (insulele).	217.

	Pagina.		Pagina.
Centrul de gravitate.	385.	Cilenul (munte).	257.
Ceos (insula).	43.142.	Cilicia (provincia).	291.394.
Ceramica (suburbe).	41.268.287.	Cilindrul (geometr.).	418.
Cercet. relig. lui Lama	31	Cimbrii (popor).	218.
Cercops pitagoreul.	42.66.	Cinică (școală). 12.145.151.158-165.	165-165.
Cercul (geometr.).	77.237.	Cinismul (sistema).	164.
Cerdon (gnostic).	350.	Ciocnirea (fortă).	232.
Ceremonii sacre.	153.	Ciprul (insula).	134.267.408.
Cerșetorii în genere.	163.	Cirenaici (fil.).	165-173.319.384.
Certitudinea.	30.95.191.423.	Cirena.	165-172.188.209.320.333.
Cerul.	28.32.55.58.112.224.234.	Ciril (episcop).	392.
Cesare Germanicul.	215.	Ciru (regele).	155.
Cesare Iuliu (scriit).	329.413.	Cisoida (curbă).	337.
Cesarea (oraș). 23.436.439.440.441.	441.	Citeaux (filos.).	18.
Ceța (meteor).	57.238.	Cittium (oraș).	266.279.
Cetățenii în genere.	251.	Çiurul lui Eratostene.	333.
Chalcis (localit.).	220.222.377.	Çiuta (animal).	218.
Chalcidius (filos.).	362.	Civilizarea omenilor.	206.
Chaldea (țară).	33.351.	<i>Civilisation primitive</i>	28.40.199.
Chaldeii (preoți). 13.33.62.290.348.	348.	<i>Civitate dei (De)</i>	24.443.
Cham (pers. bibl.).	348.	Cizicula (oraș).	215.
Champollion Fr. (arch).	13.	Clase (categorii).	206.207.
Chaos. 36.55.62.67.108.110.111.297.	297.	Clasicismul.	3.4.5.6.19.
Charmadas (filos.).	323.	Claudianul din Efes.	382.
Charondas (legislat.).	43.66.	Clazomena (oraș).	46.74.107.
Charron Pierre (fil.).	20.	Cleantes din Assos. 280-282.335.	335.
Charterius (erudit).	23.	Clearchus din Soli.	37.
Cheremone (filos.).	404.	Clemangis (de) N. (fil.).	19.
Cherephonte (deleg.).	147.	Clemens Ales.	23.42.350.434.435.
Cheronea (oraș).	357.406.	Cleobul (înțelept).	43.
Cherubim (spirite).	349.	Cleomedes (istor).	294.
Chiăia musicală.	71.76.	Cleopatra (regina).	329.
Chilon (înțelept).	43.	Clepsidra (instrum.).	337.455.
Chimia (știința). 32.66.377.383.384.	384.	Clima (acru).	13.250.
China (țară).	27.31.32.33.	Clinamen Epicuri.	304.
Chios (insula).	87.93.	Clinias (filos.).	80.
Chirurgia (știința).	203.	Clinomachus (fil.).	177.
Chrisipp (medicul).	215.	Clinton (critic).	136.
Chrisipp 72.176.286-290.317.321.	321.	Clitarchus (fil.).	177.
Chrochove (localit.).	19.	Clitomachus (fil.).	324.
<i>Chronicon bipartitum</i>	23.	Codom-Samuna (deu).	32.
Chronologia în genere	360.	Coesyria (prov.).	377.
Chrysanthus (fil.).	380.	<i>Caelestis hierarchia</i>	432.451.
<i>Chrysoepie ars</i>	375.376.	Caelestius (teol).	382.
Cicerone. M. Tulliu. 11.17.22.25.54.	54.	<i>Caelo (De)</i> Arist.	413.
133.145.156.203.215.286.294.312.	312.	Cohesiunea (fortă).	122.
324.325.334.403.409-412.	412.	Colchida (ținut).	62.
Cicladele (insule).	54.	Colofonul (oraș). 46.89.93.297.	297.
Ciclone de apă.	306.	Colona Egidio (fil.).	19.
Ciclul (timp).	93.	Colonia (oraș).	331.
Cifrele usuale.	34.	Colorile (nuanțe).	104.223.

Pagina.	Pagina.		
Colotes (epicureu)	314.	Cordova (oraşiu)	19.
Colotu (cinicu)	164.	Cordulu (inima)	75.
Columbu Christoforu	210.	Coribanţii (sacerd.)	62.
Comedi (drame)	183.	Corintulu (teră) 43.155.161.162.188.	
Comentarie. 261 262.330.362.365.		Corinthus (filos.)	349.
383-388.410.411.438.441 442.458.		Coriscus (filos.)	209.
Comentatori	362 383.437.	Cornutus L. Annæus	404.
Comerciulu	34.62.135.	Corpulu umanu	28.70.308.
Cometele (astre)	306.405.	Corpurile (obiecte) 21.200.201.272.	
Comodu (imper.)	362.423.426.	<i>Corrupt. et gratia</i> (De)	24.
Commandini (adnotat.)	335.	Corupţiunea	135.140.147.
<i>Comentări Bibliiei</i>	53.437.	Cos (insulă, oraşiu)	37.
Compilaţiuni diferite	330.	Cositorulu (metalū)	34.
<i>Comp. hist. phil. ant.</i>	23.	Cosma Asicritulu	375.461.
Compunerea (combinarea)	122.	Cosmogonia	17.65.190.303.
Compte Auguste (filos.)	22.	<i>Cosmografia</i> (carte)	337.
Comunismulu (sistemă)	162.	Cosmologia	190.235.287 303.
208.209.251.252.276 350.445.		Cosroe (rege)	395.
Conclusiunea (log.)	193.	Cosmopolitismulu	344.
Concoida (teurbă)	336 338.	Costard (edit.)	357.
Concordia (unirea) 81.121.206.250.		Cotis (tiranu)	209.
(<i>concursus dei</i>) (Descartes)	20.	Cousin Victor (fil.)	25.49.
Condensarea	57 59.60.103.	Crantor (filos.)	214.317.
Condillac (fil.)	9.20.242.270.	Crates (ciniculu)	163.164.
Condorcet (filos.)	20.	Crates (acad.) 105.177 213.214.267.	
<i>Confesiunea ortodoxă</i>	448.	Cratippus (filos.)	413.414.
<i>Confessiones</i> St. Augustini	443.	Cratylus (filos.)	101.187.
Confucius (legislatoru)	33.	Creaţiunea	35.235.450.
Conjectura (ipotesa)	191.	Creatorulu lumii	96.349.
Conjuraţiuni sacre 32 349.379 389.		Credinţa	191.343.347.389.448.
Consciinţa (facult.)	20.30.242.	Creieri (ἐγκεφάλος)	75.198.
Consilie (poveţe)	51.	Crescens (filos.)	408.
Constantinū-celu-mare. 277.387.		Crescerea (sporirea)	109.
Constantinopole	380.387.441.	Crestinismulu. 9.153.194.200.328.	
Constanţiu (imper.)	442.	344.351.353.381.387.390.428-464.	
Constelaţiunile	32.200.334.459.	Creta (insula)	43.59.62.161.
Constituaţiuni politice. 13.250.251.		Crisna (divinitate)	17.
Consubstanţialitatea	353.	Cristalele (pietre)	200.
Contemplarea. (<i>θεωρία</i>) . 17.27.32.		Criteriulu verităţii	95.113.
327.328.348 365.368.369.373 374.		139.167.191.271.291.298.319.321.	
<i>Contra Celsum</i> Origenis	438.	Critias (sofistū)	136.144.
<i>Contra Faustum</i>	24.352.444.369.	Critică (metoda)	15.
<i>Contra Symmachum</i>	381.	Critolañ (filos.)	263.290.321.396.
Contrarietatea	21.193.	Criton (filos.)	153.157.184.
Controversele (dial.)	17.	<i>Cronica din Nürnberg</i> (conf.) 19.	
Conulu (geometr.)	92.418.	87.98.359.405.456.459.460.	
Copernic (astron.)	8.332 335.	<i>Cronice</i> (naraţiuni)	393.
Copulū micu	53.	Crotona	42.61.63.64.80.81.116.
Copiii (tinerii)	249 252.452.	<i>Croyances et legendes</i>	38.
Coragiulu	152 198.204.246 276.	Ctesibiu (mecanicu)	337.
Córdele (instr.)	79.103.162.	Cubulu (geometr.)	86.200.

	Pagina.	Pagina.
Cugetarea. 20 32.193.223.241.260.		Cureții (sacerdoti) 62.
Cume (orașiu) 46.		Cutremurū. 52.54 78.112.181.306.
Cumpătarea (moderare) . . . 159.		Cuvântulū creatorū . . . 27.343.
Cuneiforme (scriere) 13		<i>Cyclops</i> (dramă) 42.
Cunoscințe. 95.96.129.192.270.300.		Cynosarges (localū). 158.219.283.
Curbe (liniile) 216.418.		Cydnus (orașiu) 338.
Curcubeulū (meteor.) 305.		

D

Dacii (poporū) 62.	Delavigne A. (autorū) 9.
<i>Dæmonibus</i> (<i>De</i>) 451.	Delfii (oracululū) 50.
Daevas (spirite) 38.	Delictele (fapte rele) 276.
Δαίμων (<i>genius</i>) 50.121.151.	Deliu (localitate) 147.
Δαίμονες (<i>genii, lares</i>) . 27.36.72.	Delos (insula) 67.74 188.
112.148.196.373.374.378.390.391.	Demagogia (guvern.) 101.135.250.
Dallaëus (eruditū) 432.	De media-villa Rich. 19.
Dalmația (provinciă) 441.	Demeritulū (moral.) . . . 199.276.
Damasculū (orașiu) 294.460	Demetriu Bitiniulū 293.
Damascenus Ioannes St. 460-464	Demetriu Falereulū.9.211.262 263.
Damascius (filos.) 55.394.395.	Demetriu Laconiulū. . . . 314.
Damasippus (pitag.) 80.	Democrația (gav.) 135.207.249.250.
Damianus Petrus (fil.) 18.	Democritus Mystagogus. 377.382.
Damigeron (magū) 74.	Democritus din Abdera . 52.83.
Dāmon (tipulū amic.) 56.	107.126.127-134.141.179.295.297.
Danau (colonisat.) 46.	Demonax (cinicū) 408.
Dardanus (magū) 43.	Demoni.27.36.344.347.364 376.379.
Darius Hystaspes (rege) . . 37.101.	Demonologia (doctrină) . . 39.151.
<i>Daruri</i> (<i>Despre</i>) 275.	196.369.371.390.391.416.417.435.
Darwin (filos.) 22.53.	<i>Demonstratio evangelica</i> . . . 23.
Dasypodius (eruditū) 217.	Demonstrațiuni 251.420.
David Armēnulū. 225.	Demoralisarea. 138.
David (regele) 36.	Demosthenes (orat.) . 8.175.209.211.
<i>Datele</i> (scriere) 331.392.	Demotică (scriere) 13.
<i>Datine, cret., morav.</i> 72.	Densitatea (calit.) 111.306.
<i>Datoriă</i> (<i>Despre</i>) 292.295.	<i>Deo Socratis</i> (<i>De</i>) 196.361.
<i>Decem categoriæ</i> 447.	<i>Deprecatio pro Christianis</i> . 436.
Decimea (decada) 69.	Dercilida (astron.) 359.
Decius (imperat.) 437.	Desăgregarea (forță) 30.
Δεδωμένα (<i>Datele</i>) 331.392.	Desbinarea (forță) 30.
Deductivă (metoda) 14.228.	Descântece (magiă) . 32.33.42.361.
Defăimătorii (calomn.) 162.	Descartes (Cartesius) René. 16.
Definițiunile 191.286.300.	20.102.108.128.149.306.330.462.
<i>Dei și spirite</i> (<i>Despre</i>) . . . 376.	Descrierea (definirea) . . 129.300.
Deii (puteri supreme) . 97.130.132.	<i>Descrierea Greciei</i> 258.
153.155.194.274.376.279.307.309.	Descompunerea. 102.104.122.201.
<i>Deipnosophistæ</i> (scriere) . . . 23.	Desfrânații (ἀσώτοι) 311.
Δεῖνα τρόποι ἐποχῆς . . 180.420-422.	Despotismulū. 13.208.249.265.279.
Δεῖκνοι (divinități) 40.	Destinulū (<i>fatum</i>) 68.69.102.
Delambre (matem.) 337.	Determinarea (deciderea) . 243.

Pagina.	Pagina.
Determinismu. 21.102.266.288.372.	Diog. Laertiulü. 23.24.43.400.401.
Deü (divinitate). 26 140.142.	Diogene misticulü. 393.
Devas (Daevas, Dewes). 38.	Diogene stoiculü. 263.
Deville H. St. Claire. 239.	Diogene Tarsiulü. 315.
Devotamentulü 76.247.269.	Diomene (filos.). 134.136.
Dexippus (misticü) 380.	Dion Cassius (istor.). 416.
Deycks Ferdinand. 177.	DionCrysostomus 404.405.408.451.
Δημιουργός. 36.95.345.349.364.	Dion Syracusius. 188.209.
Diada (douimea). 68.70.212.	Dionisiü Areopagitulü . 432.451.
Diagoras (sofistü). 136.141.	Dionisiu din Eraclea. . 314.315.
Διάκρισις (desfacere). 111.125.	Dionisiu Siracusanulü. . 76.188.
Dialectica (logică). 17.18.98.136.	Dionysidorus din Cydnus. . 338.
138.175.190.272.290.302.321.322.	Dionysodorus sophista. . . 143.
Διαλεκτικά Aristotelis 228.	Diophantes algebricus. . 380.419.
Διαλεκτικοί (filos.). 173.	Dioscor (sacerdote). 384.
Διαλέξεις (λόγοι). 362.	Dioscorides (poligr.). 363.
Dialogulü. 98.147.149.150.189.	Dioscurides (scepticü). . . . 184.
<i>Dialogurile deilor</i> 427.	Δόσποιλις (orașiü). 63.
<i>Dialogurile mortilor</i> 7.164.427.	Discordia (ura). 103.121.
Diametrulü pământulü. 338.394.	Discusiunea (log.). 228.
Diametrulü sórelü. 215.394.	Disoluțiunea (forță). 102.238.
Diana (dina). 69.358.	Disonanța (music.). 80.
Diapasonulü (music.). 71.79.	Disputa (<i>lectio</i>). 318.
Διασποράς τῶν ἔξω φιλοσ. . . 435.	Distilațiunea licidelor. . . . 377.
Diavoliü (spirite). 348.251.437.445.	Distrugerea (peire). 52.102.
Dicæarchus (fil.). 210.254.257.258.	Diua (timpü). 78.84.
Diderot (enciclop.). 20.	Divinatio (ghicire). 278.288.
Didot Firmin (edit.). 105.	<i>Divinatione (De)</i> 412.
Dietetică (medicină). 203.	<i>Divinis nominibus (De)</i> 432.
Διωθέραι (picü). 55.	<i>Divina institutiones</i> 24.431.
Diferința (calitate). 227.	Divinitate. 159.211.284.288.390.412.
Diflû Bosporianulü. 177.	Divisibilitatea. 97.99.235.314.
Diflû Stoiculü. 283.293.	Divisiunea (subimpărț.). . . 191.
Δικαιοσύνη. 81.152.205.250.276.	Doctrina ebraice. 329-348.
Dilatațiunea (forță). 57.	Dodecaedrulü (geom.). 20.
Diilele (timpulü). 105.	Dogmatică (metoda). 15.17.43.355.
<i>Dimensionibus (De)</i> 333.	Dogmatismulü (sistemă) . . . 15.
Dinamismulü (teoriă). 260.	<i>Dogmate Platonis (De)</i> 361.
Dinamachus (filos.). 323.	Dogme in genere. 15.443.
Dinostratü (filos.). 209.	Dogme crestine. 447.454.
Diocles (pitagoreü). 85.	Domitianü (imp.). 405.406.421.
Diocles (alesandrinü). 337.	Doricü (dialecțulü). 47.71.333.
Diodorü din Iasos. . 176.263.267.	Doricü (modulü). 71.
Diodorü neo-academ. 323.	Dorințele (pofte). 30.302.
Diodorü din Sicilia. 107.414.	Douimea (diada). 67.69.
Diodorü din Tirü. 263.	Δόξα (<i>opinio</i>). 100.191.
Diodotü (stoicü). 403.409.	Drepanum (orașiü). 61.
Diogene Apoloniulü. 58.59.60.113.	Drepta judecată. 271.275.
Diogene Babiloniulü (stoicü). 288.	Dreptatea. 81.152.205.250.276.
290.291.292.315.321.396.401.402.	Dreptulü in genere. 4.76.138.141.
Diogene ciniculü. 161-163.	143.152.247.271.277.289.307.344.

	Pagina.	Pagina.
Dreptul canonicu.	205.	272.273 281.287.294.322.341.343.
Dreptul civilu.	205.248.	351.354.368.372.444.449.453.462.
Dreptul comercialu.	205.	Duns Scotus I. (fil.). 19.239.
Dreptul criminalu.	205.277.	Dunston (oraşiu). 239.
Dreptu naturalu. 151.248.288.322.		Duplicarea cercului 216.
Dreptul pozitivu.	151.248.322.	Duplic. cubului 86.334.336.337.393.
Dreptul privatu.	322.	Durand de St. Porcien 18.
Dryson (filos.).	177 178.	Durata anului. 216.
Dualitatea in natură	68.69.	Durata lunii. 215.
Dualismulu (sistemă) 16.32.38.40.		Durata timpului. 38.
41.56.68.89.108.114.348.351.352.		Durere.30.166.167.261.302.310.311.
Dubitaţiunea (sept.).	149.150.	Δουάδη (douimea). 67.68.
Dulcele (dulceţa)	111.	Διάς (diada). 68.
Dumnezeu (θεός, deus). 21.29.30.42.		Δόναρις (putere). 68.
90.152.192.194.195.224.232.233.259.		Dwapaiana (Viasa). 27.

E

Ebreii (poporū). 35-37.328.339-348.	Egoismulu (<i>amor sui</i>). 8.256.326.
Ecata (Diana). 161.446.	Ἔθνη (<i>gentes</i>). 431.
Ecateu (scepticū). 182.	Eichhoff (erud.). 106.
<i>Ecclesiastica hierarchia</i> (De). 432.	Εἰδωλον (<i>imago</i>). 129.130.132.
Echecrates (filos.). 85.187.	Ἐμαρμένη (<i>fatum</i>). 68.102.103.274.
Ecilibrulū. 21.98.103.117.129.393.	Εἰς ἑαυτὸν Marci Aurelii 407.
Ecinoctiele. 51.216 336.421.	Εἰσαγωγή (introduc.). 376.456.458.
Ecitatea (dreptate) 251.248.289.	El (nume ebraicū). 36.
Electismulu (sistemă). 21.292.328.	Elagabal (sacerd.). 377.
355.357.363.397.408.409.410.412.	Elasticitatea aerului. 335.337.
<i>Eclesiastulu</i> (scrijere). 36.	Elea. 61.78.90.92.94.97.98.209.
Eclipse. 48.93.105.215.305.337.359.	Eleatică (scôla). 12.45.88.100.143.
Ecliptica. 52.92.216.333.359.	Electra (sofismă). 175.
<i>Eclogæ phys., eth. et dial.</i> 23.457.	Electricitatea (forţă). 66.
Economica (sciinţă) 224.243.	Electrum. 48.50.69.129.259.381.
Ephantes (filos.). 82.259.	<i>Elementa</i> Euclidis. 331.418.
Ecuatorulū (astron.). 52.93	<i>Elementele armonice</i> (scrijere). 257.
Educaţiunea. 150.204.206.252.	Elementele in genere. 120.235.
Efectele cauzelor. 14.227.	Elenii (poporū). 13.41.
Efecticii (filosofi). 178.	Ἑλληνικά (scrijere). 156.
Efesulu (oraşiu) 46.100.106.107.	Elespontulu (strimt.). 108.112.
Efluvie (emanări). 131.305.306.	Eliacă (scôla). 146.154.184.186.
Egalitatea (moral.). 77.249.	Elianu (istoricū). 67.93.
Egeseu din Sinope. 163.	Elipsa (curbă). 209.
Egesia (filosofū). 161-172.	Elis (oraşu). 152.178.179.183.184.254.
Egesiacii (filosofi). 171.	Elixirulū universalū. 374.
Ἐγχειρίδια (manuale) 406.418.	Elocinta (vorbire) 135.263.
Egina (insula). 161.163.188.	Elohim (Iehova). 135.263.
Egipteni (poporū). 26.39.40.41.74	Emanaţiunea. 27.28.73.432.437.
Egiptulū. 39.40.42.126 329.341.357.	Emanaţiuni 27.28.339.346.349.368.
Ἐμφάλοσ (creieri) 75.	Emesa (oraşiu) 338.438.

	Pagina.		Pagina
Empedocle din Agrigentū.	8.28.	Eretriacă (scōla).146.154.184-186.	
46.74.81.98.117.123-124.136.315.		Ἐρετριανοί (filos.).	184.185.
Empirismū. 16.21.154.220.229.252.		Erigena I. Scotus.	18.
Ἐν (τὸ), unitatea.	68.95.	Ἐπιστήμη (metoda).	139.
Enăcenu Ghenadie (episcopū) 9.		Ἐπιστοί (filos.).	173.
Enade (unimī).	192.	Ἐρημνείας (Περὶ).	225.228.
<i>Enēida</i> Vergiliū.	8.	Ermodamas (filos.).	62.
Enesidemū. 178.184.363.419-421.		Ermogene (astron.).	387.
Engelhardt I. G V. (erud.) 432.		Eroi divinisafi	73.379.
<i>Enneadele</i> lui Plotinū.	366.367.	Erōrea (greșela).	139.171.
Ennius A. (poetū). 87.170.396.415.		Erudițiunea (sciința).	252.
Ἐννοια (cugetare).	352.	Esaltarea	43.130.328.354.365.
Enoch (pers. bibl.).	348.	Esculapū (deū.	220.
Enopide (filos.).	93.94.	Eschine (socraticū). 153.156.157.	
Ἐνσοφος (divin.).	346.	Esenianii (sectă).	36.
Ἐντελέχεια.	234.240.241.270.	Esențe în genere.	30.
Entități (individ.).	226.	Esistința (ființa.	97.
Ἐνωσις (unirea).	253.367.373.	Esiodū din Askra (poetū).	43.
Eolida (ținutū).	88.	56.92.101.273.288.295.388.	
Eolipyla (instr.).	335.	Esoterică (doctrină).	39.
Eonii (spirite).	349.352.	Espansiunea (fortă).	122.
Epaminonda (generalū).	88.155.	Esperiența.	20.89.202.224.229.
Ἐπάγγελμα (scriere).	418.	Espiațiunii (sacrif.).	42.62.351.
Epaphroditus.	406.	<i>Espiațiunile</i> lui Emped. 120.124.	
Epicharmus (filos.).	87.88.415.	Estasulū.	17.29.328.347.348.366.
<i>Epicharmus</i> (scriere).	415.	Estienne Henry (erud.).	106.
<i>Epichereme</i> (scrieri).	388.	Estiue (platoniciū).	209.
Epicureă (scōlă). 12.146.295-316.		Estremele (escesele).	246.
Epicureii (filos.).	313.316.397.	Etalide (eroū mit.).	74.
Epicurismulū.	154.316.398.	Eternitatea (durata).	90.
Epicurū din Gargetū.8.20.113.124.		Eterulū (αἰθέρ).	30.56.67.
166.270.295.296.297.298-313.412.		Ethica.	17.168.190.324.243-248.
Ἐπιθυμητικόν.	198.	Etiopia (țeră).	126.
Ἐπιπέλα (astron.).	78.359.	Etiopū Ptolemaidulū	168.
Epilepsia (bōlă).	373.	Etna (munte).	119.187.
Epimenide (poetū).	43.62.	Etruria (provinciă).	376.
Epirulū (țeră).	406.	<i>Etrymologie</i> (scriere).	459.
Episcopiele (monastiri).	17.	Eubea (insulă).	184.220.222.
<i>Epistolele</i> lui Oratiū.	8.	Eubulides (filos.).	175.176.
Ἐποχή (scept.).	178.179.319.423.	Eubulu (filos).	184.
Eraclea (orașiū).	258.314.	Euclides, filos. megariciū. 94.154.	
Eraldica [sciință].	34.383.	173.174.175.176.177.187.339.	
Erastu (academ.)	209.	Euclides alesandr.	330.332.391.
Eratosthenes.	69.333.334.337.	Eudemū din Pergamū.	336.
<i>Eratosthenica</i> (scriere).	334.	Eudemū peripat. 86.211.254.256.	
Erchieu (satū).	155.	Eudoxus din Cnidū 209.214-216.	
Ercule (eroulū).	56.142.280.	Euforbū (erou).	74.
Eresii religiōse.	12.429.441.	Eulamius din Frigia.	393.
Eresu (orașiū).	253.	Eunapius (misticū).	23.380.
Ereticii (relig.).	348.429.	Eunomus (pitag.).	62.
Eretria (orașiū).	184.	Euphantus (filos.).	177.

	Pagina.		Pagina.
Euphranor (filos.).	184.	Εὐδαίμωνια.	134.204.244.248.276.
Euphrates (alesandr.).	404.	Evemerû (filos.).	170.171.415.
Euridica lui Orfeû.	43.	Evemerismulû (sist.).	170.279.
Euripide.8.42.107.110.135.183.187.		Eveû (academ.).	209.
Euripû (riû).	222.	Εὐδομία (fericirea).	132.
Euritu (pitag.).	85.86.187.	Evectiunea lunii.	359.
Eurylochus (scept.).	182.	Evitarea (φυγή).	302.
Eurymedon (polit.).	222.	Evocarea morţilor (spirit.).	31. 32.33.38.42.72.347.348.375.377.
Euryphamus (pitag.).	80.	Evoluţiunea (facult.).	241.
Eusebiu din Myndes.	380.	Εὐπραξία (facerea de bine).	152.
Eusebiu Pamfiliu. 23.49.439.442.		Evreii (poporû).	35-37.339-348.
Eustrathius (mitrop.).	18.	Ἐξάμηνον St. Basiliu.	441.
Eustrathius din Capadocia. 380.		Ἐξαπλῆς Origenis.	23.428.
Euthydemus (sofistû).	143.	Exegesa (esplacarea).	212.
Euxenus din Eraclea.	416.	Exorcisme (practice).	42.
Evandru din Focida.	319.320.	Exoterică (doctrina).	39.
Εὐαγγέλια (scriere).	433.	Εξω-Ἡεδα (scriere).	27.
Εὐαγγέλι. προπαρασκευή. 23.49.439.			
Evaporarea.49.93.103.104.116.237.			

F

Facticius (faptû).	40.	Fedon (filos.).	154.
Faguri de miere.	64.	Fedru (epicureu).	398.409.
Φαίδων (scriere).	148.192.365.	Fedru (scriere).	189.195.199.
Φαινόμενα (scriere).	338.423.	Femeia (ca sociă).	208.249.
Φαινόμενα και διασημεία.	215.337.	Fenareta (filos.).	147.
Falera (oraşiu).	262.	Fénelon (moralistû).	462.
Falsa religione (De).	24.	Fenicia (ţeră). 34.35.41.62.117.328.	
Familia.	70.208.248.249.307.	Fenicianii (poporû).	34.35.
Fanatismulû.	340.	Fenomenele.	14.56.104.333.
Fanius Caius (augur).	292.	Ferecide (filos.).	43.54.55.56.266.
Φαντασία.	270.271.321.	Ferfers (spirite).	38.
Φαντασιόμορφος.	321.	Ferguson Ad. (filos.).	22.
Φάντασμα.	271.	Fericire (opiniuni despre). 30.32. 51.76.112.152.160.166.172.244.245. 255.266.269.311.315.323.437.444.	
Fanto (filos).	85.	Ferulû (metalû).	34.
Fantome (simulacra).	417.	Feruers (Fervers).	38.
Faptulû (legătură).	40.	Fetişismulû (superst.).	39.
Farisei (sectă).	341.	Fetişû (Fétiche, Fétisso).	39.40.
Feitico (farmecû).	40.	Fëtulû umanû.	70.
Farmaceutică (arta).	202.	Fichte I. Gottl. (fil.).	22.
Farmece. 32.33.40.42.347.349.361.		Ficinû Marsilû (fil.).	357.367.
Farsala (poemă).	413.428.	Ficker Fr. (profes.).	25.287.335.
Faselis (oraşiu).	263.	Fidanza (de) I. (filos.).	19.
Fatalismulû. 194.266.372.383.450.		Fidelitatea conjugală.	75.
Faticaria (farmece).	40.	Fidias (artistû).	135.187.
Fato (De), scriere.	379.412.	Φιλανθρωπία (simţim.).	407.
Fatum (ἐπιχαρμένη).	39.128.		
Fauna (geolog.).	323.		

Pagina.	Pagina.
Φιλία (amicitia).	98.121.122.167.
Filipū din Opunta.	209.
Filipū (regele).	220.
Filiscū din Egina.	163.398.
Filodemū din Gadara.	315.
Filolaū (pitag.).	71.83-86.187.378.
Filologia (sciința).	4.5.
Filone academiculū.	320.
Filone din Bisantju.	337.338.
Filone dialecticulū.	176.
Filone Ebrelulū.	36.342.343.344.
Filone din Larisa.	324.325.409.
Filone din Thyana.	418.
Filonide din Efesū.	336.
Filonide din Teba.	267.280.
Φιλοσόφος Iónū.	3.390.395.458.
Filosofia 4.5.11 19.136.163.190.223. 269.298.367.404.405.429.430-435.	
<i>Filosofia antică și modernă.</i>	9.
Φιλόσοφος (sapiens).	64.135.
Φιλοσοφούμενα Origenis.	23.438.
Φιλοσόφων ιστορίας (Περὶ).	23.
Filostratū Flaviu.	23.417.
<i>Finibus (De).</i>	8.133.261.400.412.
Finisterræ (capū).	217.
Fintia (amicū).	76.
Fintis (pitagor.).	81.
Fisica (sciința naturii). 17.57.63.66. 133.190.200-203.233.307.333.457.	
Fisiognomia (artă).	348.
Fisiologia (sciință). 47.66.190.288.	
Flatus (πνεῦμα).	57.
Fliaunta (orașiū).	85.210.
Flavia Neapolis (orașiū). 392.433.	
Flaviu Claudiu (neo-plat.).	381.
Flogisticū (fluidū).	202.
Flora (geolog.).	223.
Florenza (orașiū).	23.
<i>Floridorum libri.</i>	361.
<i>Florilegium</i> (scriere).	458.
Fluxū și refluxū	217.
Foceanii (poporū).	88.
Focida (ținutū).	319.
Foculū (căldura, πῦρ). 32.49.50.57.	
72.93.94.95.98.101.104.115.116. 121.162.200.238.266.272.287.307.	
Fōntāna lui Heron	335.
Φορὰ (<i>translatio</i>).	235.
Forckel (autorū).	79.
Forma în genere.	230.231.370.
Formule sacre.	31.349.
Forța în genere.	138.
Fortele naturii. 31.32.37.142.260.	
Fortele vitale.	257.
Foss. E. H. (erud.).	138.
Fōtiu (patriarchū). 24.65.418.463.	
<i>Fragmenta</i> Anaxagoræ.	113.
<i>Fragmenta</i> Philonis.	36.
Francofurtum ad Mœnum.	24.
Frase (logic).	228.
Frasidemū (filos.).	177.
Φράσεις (<i>ratio</i>).	75.
Frica (simțim.).	132.168.
Frigia (țeră).	41.42.117.406.
Frigianū (modulū).	71.
Frigulū (ca elementū).	57.115.
Φρόνησις (<i>prudentia</i>).	167.276.
Frontone (retorū).	407.
Fructele (ca daruri).	75.
Frugalitatea (virt.). 64.66.76.204.	
Frumosulū.	116.191.206.
Frumosulū esteriorū.	191.
Frumosulū usualū.	191.
Frumosulū utilitarū	191.
Frumusețea (estet.).	51.245.
Fu-hi (filos. chinesisū).	32.
Fulgerulū.	108.113.238.306.
Fumatulū (vițiu).	302.
Furie (spirite).	74.
Furulū (hoțulū).	28.
Φύσις (natura).	45.69.230.233.
Φύσις τοῦ ἀνθρώπου.	24.439.
Φυσικά (scriere).	298.
Φυσικά καὶ μυστικά.	377.
Φυσικοί (filosofi).	65.
Φυσικός (poreclă).	116.260.
Φυσιολογική (ἐπιστήμη).	87.

G

Gades (orașiū).	417.	Gale Th. (edit.).	82.83.339.407.
Galba (imper.).	356.	Galenū Cl. (med.). 23.357.362.363.	

	Pagina.	Pagina
Galileo Galilei (astr.)	8.132.304.	Ginnastica (esercițiū) 252.
Gama musicală	71.	Gimnosofistiū 29.37.49.179.
Gamaliel (fariseū)	341.	Girgenti (orașiū) 61.64.117.
Gandavensis (filos.)	19.	Glaucone (filos.) 157.
Gandharvas (spirite)	27.	Gloria (moral.) 204.244.
Gândulū (cugetarea)	52.	Gniphon M. Ant. 409.
Gansfort (filos.)	19.	Gnomică (filosofia) 36.43.65.
<i>Gargantua</i> (scriere)	427.	Gnomulū (instr.) 51.455.
Gargetu (satū)	296.	Gnosos (orașiū) 62.419.
Garofalo L. (erud.)	138.	Gnostică (scôla) 348-353.450.
Gassendi (fil.)	9.20.127.167.	Gnosticismulū 348-253.450.
Gautama (Gotama)	28.29.30.226.	Γνώσις (cunoscință) 50.106.152.
Gaza (orașiū)	35.	Γνώμα (sentințe) 43.
Gaze în genere	335.	Γνώμον (instrum.) 51.
Gazrim (sacerd.)	33.	Γνώσις (cunoscință) 348.
Geminus (matem.)	336.338.	Goetling Carl. (erud.) 106.
Generalitatea	14.229.	Golulū (κέρων) 97.98.125.126.127.128.129.235.273.288.303.304.384.
Generațiunea	49.104.112.234.241.	Gordianū (imper.) 366.
<i>Genesa</i> (Biblia)	115.	Gorgias (solistū) 136-138.158.318.
Geneva (orașiū)	23.	Gotii (poporū) 218.
Gentes (<i>gentiles</i>)	431.	Gracilis St. (edit.) 331.
Genii (spirite)	38.72.196.	Gramatica (sciință) 6.17.27.133.
Genulū (γένος)	227.	Gramaticī (erud.) 142.458.
Geografia	6.10.57.257.294.334.337.	Grăsimile în genere 202.
Geografia matem.	52.359.360.385.	<i>Gratia</i> (De) St. Aug. 24.
Geometria	10.17.31.40.48.54.61.65.67.70.200.211.302.330.333.338.459.	Grația div. 341.343.444.446.448.454.
<i>Geometria</i> (De) scriere	256.456.	Grecia 104.146.265.340.354.357.
Geometrică (scôla)	61.	Grecia-mare (Italia merid.) 47.
<i>Georgica</i> Vergilii	8.43.215.218.	61.63.64.65.66.82.88.126.135.187.
Gerassa (orașiū)	361.378.417.	Grecii în genere 13.14.41-44.
Gerbert (filos.)	18.	Gregoriū din Rimini 19.
Gerson Charlier (filos.)	19.	Gregoriū Sf. Teologulū 440.
<i>Geschichte der griech. Philos.</i>	61.	Gregoriū Sf. Nazianziu 380.440.
<i>Gesch. der Entwick. d. gr. Ph.</i>	62.	Gregoriū II Mitropolitū 439.
<i>Geschichte der Musik.</i>	79.	Greutatea 123.127.238.303.
<i>Gestis Pelagii</i> (De)	24.	Greutatea aerului 123.
Getii (poporū)	62.	<i>Griechische Philosophie.</i> 47.
Γεωγραφικά (scriere)	334.	Grilu (eroū) 155.
Γεωγραφική ὑφήγησις	360.	Grimaldi A. F. (erud.) 167.
Γεωδαισία (sciință)	70.338.	Grindina (fenom.) 117.238.306.
Γεωμετρίας (Πισί)	215.	Groeland (insula) 219.
Γῆ (pământulū)	56.	Gronovius (erud.) 23.24.
Ghiata (formă a apei)	117.306.	Grote (erud.) 105.
Gibraltar (strimțore)	217.	Grotofend (paleogr.) 13.
Ghicatoria (μαγική τέχνη)	32.33.	Guizot (filos.) 24.
118.130.152.153.288.290.291.292.		Guschtasb (Hystaspes) 37.
293.294.341.345.347.372.376.404.		Guvernū (forme de) 250.
Gigantii (mitol.)	27.	Gutulū omului 198.
<i>Gigantibus</i> (De)	344.	

H

	Pagina.		Pagina
Ἡδονή (<i>voluptas</i>).	165.168.	Ἡθική (moral. epic.).	298.
Ἡδονικοί (filos.).	165-173.	Ἡλεκτρον (ambra).48.50.60.129.254.	
Ἡδονισμός (sistemă)	168.	Ἡλιότροπιον (instr.).	54.
Ἡγεμονικόν (rațiunea stoic.). 270.		Ἡρμῆς (Mercuriu).	334.
Ἡγεμών (<i>dominus</i>).	68.	Ἡγέσιον (music.).	79.

Θ

Θαυμάσιος (minunatulū).	378.	Θεός (<i>deus</i>).	67.195.196.343.345.
Θεῖον (divinulū).	52.	Θεοσοφός (<i>sacerdos</i>).	56.
Θεϊότατος (pré divinulū).	378.	Θεοφιλής (<i>sacerdos</i>).	56.
Θεογονία (scrieri).	43.56.62.	Θῦμος (sufletū).	75.197.198.
Θεοκρασία (operă).	56.	Θυσιών (Ἡερῖ), operă.	215.
Θεόλογος (titlu).	212.440.	Θεωρία (<i>contemplatio</i>). 353.369.437.	
Θεολογούμενα ἀριθμητικά.	418.		

X

Χαρά (bucuria).	169.	Χρόνος (timpulū).	54.55.56.
Χειρομαντεία (artă).	42.	Χρόσει ἐπη Pythag.	66.88.386.
Χθονία (elementū).	55.	Χρυσόρροας (st. Iónū Dam.). 460.	
Χθών (pământulū).	54.55.	Χρυσόστομος (Sf. Iónū).	380.441.
Χριστός πάσχων (dramă).	440.		

H

Hæcitas (term. scol.).	239.	Hegesinus (academ.).	320.321.
Hæresibus (<i>De</i>), scriere. 352.461.		Hegias (filos.).	393.
Hakamim (medici)	33.	Heidelberg (orașiū).	23.
Halep (Hierapolis).	406.	Heinsius (erud.).	254.
Halitus (respir.).	57.	Heliodorus din Alesandr. 375.393.	
Halmius Carl. (edit.).	25.	Heliodorus din Atena.	363.
Hamburg (orașiū).	23. 25.	Heliodorus din Emesa.	393.
Hamcken Thomas (fil.)	19.	Heliodorus din Larisa.	339.
Hamilton (filos.).	22.	Heliopolis (orașiū).	188.215.
Harmonia præstabilita	21.	Helix (elice).	202.
Hartley David (filos.).	20.	Hellanicus (istoricū).	170.
Hartmann (Von), filos.	22.114.	Helvetius (filos.).	8.21.
Haruspiciele (ghiciri).	293.	Heuric de Hessa (fil.).	19.
Hathor (deū egipt.).	40.	Henric de Munda (fil.).	19.
Hecaton Rhodius.	295.401.	Heraclia (orașiū).	61.
Hegel G. Wilh. Fr. (fil). 22.114.144.		Heraclides Pon. 74.209.258.259.314.	

	Pagina.		Pagina.
Heraclides scepticus.	184.419.	Hippasus (pitagor.).	81.
Heraclitus Ephesius.	46.87.100.101.	Hippias (s sofistü).	142.209.
102-106.127.186.187.266.272.273.		Hippocrates din Chios.	87.113.135.
Heraclitus (neo-acad.).	326.	Hippocrates din Cos.	23.87.363.373.
Heraclius (imper.).	335.	Hippodamas (pitagor.).	80.
Heraiscus (ales.-aten.).	393.	Hippon Rhegius.	93.
Herbst F. L. (biogr.).	140.	Hippolytus St. (teol.).	438.
Herbert I. Fr. (filos.).	22.	Hipporhegium (oraşiu).	443.
<i>Herculanensia volumina.</i>	313.399.	Hipposthales (platon.).	209.
Herculanum (oraşiu).	313.398.	Hispalensis Isidorus.	458.
Herenius (neo-plat.).	365.	Hispanus Petrus (fil.).	19.
Herillus (stoicü).	285.286.	<i>Histoire de l'astronomie.</i>	25.46.48.
Hermarchus (epicur.).	298.315.	<i>Hist. de la philos. ionnienne.</i>	25.46.
Hermas (neo-plat.).	435.	<i>Hist. des mathém.</i>	26.47.48.62.
Hermes	40.74.340.374.389.446.	<i>Hist. anc. des peuples de l'or.</i>	13.
Hermeas (ales.-aten.).	387.393.	<i>Hist. phil. anc. comp.</i>	23.
Hermetice (scrieri).	355.374.379.	<i>Hist. de la phys. et chim.</i>	25.72.
Hermetici (filos.).	374.389.393.	<i>Hist. des réligions.</i>	25.26.209.
Hermias (rege).	220.222.	<i>Historia ecclesiastica.</i>	23.
Hermianus (ales.-aten.).	393.	<i>Historia Gothorum.</i>	455.
Herminus (misticü).	383.	<i>Historicis græcis (De).</i>	24.461.
Hermodorus din Efesü.	101.	<i>Historicis latinis (De).</i>	24.
Hermotimus din Clazom.	74.107.	<i>Hist. natur.</i>	32.43.52.363.384.400.
Hermotimus din Colofonü.	219.	Hobbes Thomas (filos.).	8.20.
Herodes Atticus (retorü).	407.	Hoefer Ferd. (istor.).	25.26.48.62.
Herodes Judæus.	414.	Holcot Robert (filos.).	19.
Herodotus historicus.	52.55.62.88.	Home H. (filos.).	21.
Herodotus Tarsius.	42.421.	Honestum (moral.).	275.283.
Heron Alexandrinus.	335.	Honofor (cuv. creator).	38.
Heron-celü-tênêrü.	335.	Honos (<i>honor</i>).	71.
Herschel (astron.).	8.	Horatius Q. Flaccus.	119.130.400.
Hervæus (filos.).	19.	Horror vacui.	239.
Hicetas (pitagor.).	84.	Horus (divinit).	40.363.
Hierapolis (oraşiu).	406.	Hugues de St. Victor.	18.
Hierocles (coment.).	386.	Hüllman (criticü).	31.
Hieronymus St.	22.255.439.441.442.	Hume David (filos.).	21.
Hieronymus Rhodius.	263.	Hutcheson Fr. (fil.).	21.
Hierotheus (hermet.).	375.	Huyghens (astron.).	8.
Hildebert (filos.).	18.	Huxley (filos.).	22.
Hillel (fariseü).	341.	Hydromel (bêutură).	218.
Hincks (archeol.).	13.	Hylozoismü (teoriä).	371.
Hind (astron.).	48.	Hypatia (filos.).	384.391.
Hipparchia din Maronea.	164.	Hyperides (oratorü).	209.262.
Hipparchus (pitag.).	80.116.	<i>Hypotiposes</i> (scriere).	423.
Hipparchus (rege).	116.	Hypsicles (astron.).	331.418.
Hipparchus (astr.).	255.336.359.421.	Hystaspes (Darius).	37.

I

	Pagina.		Pagina.
Iacobu din Edesa. . . *	458.	Inclinațiunea (<i>clinamen</i>). . .	304.
Iadul (infernul). . . .	55.309.	Incomprehensibilitatea. . . .	179.
<i>Iagur-Veda</i> (scriere). . . .	27.	India. 26.32.39.126.127.171.328.406.	
Jahveh (Iehova). . . .	36.	Indianii (popor). . . .	26.31.32.
Iamblicu. . . .	79.374.377-379.418.	Indolența (<i>ἀπάθεια*</i>). . . .	263.
Iambul (scriitor). . . .	427.	Indouiela (<i>ἐπιλογία</i>). . . .	325.
Iasone (ero). . . .	56.62.	Indra (divinitate). . . .	27.
Ichonuphis (sacerd.). . . .	215.	Indu (riul). . . .	329.
Ichthyas (megaricu). . . .	176.177.	Inductivă (met). 14.47.150.219.245.	
Iconoclastii (sectă). . . .	461.	Infinitul (<i>ἄπειρον</i>). . . .	52.53.86.235.
Icosaedrul (geom.). . . .	200.	Influxus physicus (Leibniz). . . .	21.
Ida (pesceră). . . .	62.	Ingenuus Marsilius (filos.). . . .	19.
Idealismul (sistemă). 16.21.29.95.		Inghen D' (filos.). . . .	19.
98.146.186.187.188-200.201-210.		Ingòmfarea (<i>superbia</i>). . . .	31.
Ideie. . . .	73.123.130.270.301.	Ingratitudinea (viciu). . . .	28.
Idei înăscute. . . .	123.192.198.229.	Inima (cordul). . . .	60.
Identitatea (log.). . . .	123.193.367.	Inimicii (<i>hostes</i>). . . .	161.
Identitatea absolută. . . .	21.29.	<i>In ingratos</i> (scriere). . . .	383.
Ideografia (scriere). . . .	13.	Inițieri sacre. . . .	42.66.118.
<i>Idololatria</i> (<i>De</i>) Tert. . . .	24.	Inițiatii pitagorici. . . .	65.
Idomeneus (epicureu). . . .	314.	Inspirațiunea (poetică) 130.197.209.	
Idonică (scôla). . . .	146.154.165-173.	Instinctele în genere. 243.277.310.	
Iehovah (Iahveh). . . .	36.349.	Instinctul conservării. . . .	182.
Iela (Ila). . . .	88.	<i>Institutio arithmetica</i>	456.
Iena (orașiu). . . .	63.	<i>Institutio musica</i>	456.
<i>Ἰερα ἀναγραφή</i>	170.415.	<i>Institutiones divina</i>	24.431.
Ieratică (scriere). . . .	13.	Instrucțiunea	150.204.252.
Ierna (stagione). . . .	35.	Înțelegerea (priceperea). 30.198.	
Ierofanți (sacerdoti). . . .	381.416.	Înțelegciunea. 106.152.204.255.319.	
Ieroglifele (scriere). . . .	13.39.	Înțepți (cei șapte). . . .	43.
<i>Ἰερός λόγος</i>	42.	Înțeptul stoicu și epic. 275.311.	
Ierusalimul (orașiu). . . .	460.	Inteligența (<i>νοῦς, mens</i>). 69.75.104.	
<i>Ἰερωσύνης</i> (<i>Περὶ</i>), operă. . . .	441.	110.152.190.191.242.274.369.446.	
Igiena (sănătatea). . . .	66.204.	Întemplarea (forță). . . .	255.
Ignatiu (patriarchu). . . .	24.463.	Înteresul (mobilu). . . .	135.140.
Ignițiunea (arderea). . . .	103.	Intermediare (scôle). 100-124.144.	
Ignoranța. . . .	32.149.199.285.421.	Intermundia (spație). . . .	304.309.
Ilariu Sf. (teologu). . . .	442.	Interpolări în scrieri. . . .	347.
<i>Iliada</i> (epopeă). . . .	221.	Interpretări. . . .	344.347.364.376.
Iliria (provinciă). . . .	358.	Interpreții (cei 70). . . .	341.437.
Imaginatio . 130.209.241.274.352.		Interstiție (pori)	123.127.131.
Imagini (<i>εἰδωλία</i>). 129.130.132.300.		Intervale (<i>μετακοσμία</i>). . . .	304.309.
Imnuri (poeme). . . .	117.384.389.	Intristarea (mobilu). . . .	169.
Impulsiunea (forță). . . .	128.305.	<i>Introductio arithmetica</i>	417.418.
Înălțimea (<i>altitudo</i>). . . .	69.70.	Intuițiunea 242.339.343.367.373.449.	
Încarnățiunea (dogmă). 40.199.461.		Intunericul (recele). . . .	29.94.
Incendiul (arderea). . . .	106.	* Nu <i>ἀπαθία</i> , ca la pagina 491.	

	Pagina.	Pagina.	
Invențiunii științifice	182.	Isocrate (oratoru).	137.263.
Inviiarea (dogmă).	386.436.452.	Israelitiți	35-37.328.339-348.
Invocațiunii sacre.	117.347.	Istara (Istar)	34.35.
Ionia (ținutū)	46.89.107.	Istmu (localit.).	147.174.
Ionică (scôla)	12.45-60.143.	Istoria în genere.	4.6.262.
Ionicū (dialectulū).	47.120.133.406.	Istoria naturală.	221.254.260.
Ionū Damascenū Sf.	17.460-464.	Istoria animalelor.	223.237.
Ionū Gură-de-aurū Sf.	380.441.	Istoria plantelor	254.
Ionū Patriarchulū	461.	Istoria filosofiei	13.17-24.25.
Ionū Stobeū (compil.).	457.	<i>Istoria liter. grece</i>	12.46.
Iosefū Flaviu (istor.).	36.344.348.	<i>Ist. liter. lat.</i> 7.18.88.221.290.360.	
Iperbola (curbă).	209.	<i>Istoria liter. clas. ant.</i>	25.
Iperboreii (poporū)	64.	Istoria universală.	414.
Ipostase (treime).	47.369.	Isusū Christoșū. 348.353.428.429.	
Ireneū (episcopū).	435.	432.434.437.448.461.462.463.464.	
Irra Cohen (cabalistū).	347.	Isusū Sirachū (fariseū).	341.
Irlanda (țără).	382.	Italia (țără).	46.
Ironia socratică.	147.149.	Italică (scôla).	12.60.
Isaac (fiulū lui Abramū).	349.	<i>Itihasas</i> (scrierī).	27.
Isauria (orașiū).	440.	Iubirea (<i>amor</i>). 97.98.198.205.247.	
<i>Iside et Osiride (De)</i>	38.	Iudea (provinciă).	35.36.37.
Isidorū din Miletū.	393.395.	Iulis (orașiū) din Ceos.	142.161.
Isidorū din Sevilla	438.459.	Iustinū Sf. (martirū). 430.433.434.	
Isis (divinitate)	358.	Iutlanda (peninsulă).	218.
Islanda (insulă).	218.	Izatas (Izeds), spirite.	38.

J

Jacobi Fr. (filos.).	22.25.	Junius Brutus (neo-stoicū).	402.
Jacobs (antologr.).	334.399.	Juno (dînă).	75.358.
Janet Jules (profes.).	16.	Jupiter (Joue).	108.142.288.358.
<i>Jejunio (De)</i> Tertul.	24.	Jupiter (astru).	34.71.203.
Jesirah (lume).	346.	Juriconsulți romani.	408.
<i>Jezirah</i> liber (cabbal.).	247.	Jurisprudența.	5.10.295.403.408.
Joventinū (martirū).	441.	Justinianū (imper.).	392.393.395.
<i>Judæos (Adversus)</i> Tert.	24.	Justinus (imper.).	455.
Judiție (logic).	193.270.	Justinū (istoricū).	392.
Jugulū (simbolū).	77.	<i>Justitiã (Despre)</i>	81.
Jules Verne (scriitorū).	427.	Justiția (<i>δικαιοσύνη</i>). 76.77.96.132.	
Julianū Apostatulū (imper.) 380.		207.247.248.251.263.289.311.	
381.382.385.419.432.440.441.			

K

Kabbala (sciința).	345.346.347.	Kaimes (De), filos.	21.
Kabalistică (secta).	345.348.	Kama (deu).	27.
Kabalistică (scrierī).	347.	Kanada (fil.).	29.30.127.226.
Kadmon-Adam.	346.	<i>Κανονική</i> (sciința).	80.

	Pagina.		Pagina
<i>Κανονικόν</i> (logica).	298.	<i>Κιννάδαρι</i> (chinăvarū)	382.
Kant Eman. (fil.).	9.15.16.21.	Kitzeu (filos.).	32.
Kantion (localit.).	218.	Koeler Dav. G. (erud.).	259.
<i>Κανών</i> (regula).	71.78.79.298.	Kopernic (astron.).	8.332.336.
Kapila (filos.).	29.30.	<i>Κόσμος</i> (mundus).	45.72.195.234.
Karsten (erud.).	90.120.	<i>Κόσμου</i> (Περὶ), scriere.	215.413.
Karttikeya (deū).	27.	<i>Κόσμου</i> Ψυχῆ (scriere).	82.
Kasdim (sacerd.).	33.	Krause C. Chr. Fr. (fil.).	22.
<i>Κατασκευάσματα</i> (opera).	334.	Krausius I. Paul (edit.).	24.
Kefala Const. (cronic.).	440.	Krische Aug. Bernh.	63.
Kempis A. (filos.).	19.	<i>Κρίτων</i> Platonis.	8.189.
<i>Κενόν</i> (golulū).	97.98.125.128.303.	Krūger (criticū).	136.
Kepler (astron.).	71.333.359.	Kuhn A. (erud.).	171.
Khartumim (sacerd.).	33.	Kung-fu-tze (legisl.).	33.
<i>Khordah-Avesta</i> (scriere).	37.	<i>Κονόσαργες</i> (localū).	158.219.283.
Kiel (orașiū).	25.	<i>Κυρίαί δόξαι</i> Epicuri.	299.300.
Kihlibarulū.	48.50.60.129.254.384.	<i>Κύρου παιδεία</i> Xenoph.	7.402.

L

Labeone M. Antistiu. (jurisc.).	403.	Lava vulcanică	119.
La Boetie (filosofū).	23.	Layard (arheol.).	13.
La Bruyère (filos.).	254.	Leeman (arheol.).	404.
Lacedemonii (poporū).	155.	Lefèvre André (scriit.).	26.30.299.
Lactantiu (teologū).	24.431.	<i>Legenda sacră</i> (poemă).	42.
Laeydes (neo-acad.).	319.320.	<i>Legibus</i> (De) Cicer.	412.
Lælius Caius.	290.291.292.401.402.	Legile în genere.	66.76.77.106.116. 142.151.182.206.248.250.275.396.
Lagidiū (regi).	328.329.339.353.	Leibniz Godfr. Wilh. (filos.).	9.16. 21.102.108.230.288.330.331.372.
Lagrange (astron.).	331.	Lemnulū (elementū).	32.
Lama (deū tibetanū).	31.	Leodamas (geometru).	209.
Lamark (filosofū).	22.	Leon Phliasius (rege).	64.
Lamartine (poetū).	218.	Leonteu (epicureū).	314.
Lambert I. H. (fil.).	21.	Leontiū (orașiū).	136.
La Metrie (filos.).	20.	Leplis (Leptis).	404.
Lampsaculū (orașiū).	108.114. 164.260.262.297.313.314.336.337.	Lesbos (insulă).	62.253.413.
Lanfranc (filos.).	18.	Leucippus (atom.).	124.126.253.
Laodicea (orașiū).	366.421.	Leucus (epicureū).	314.
Lao-tzeu (reform.).	32.	Libaniu (retorū).	380.381.
Larcher (chronol.).	61.	Liberalitatea (virt.).	247.
Lares (<i>δαίμονες</i>).	196.	<i>Libero arbitrio</i> (De).	24.443.
Lasaulx (erud.).	104.	Libertatea.	151.159.204.206.246. 271.276.278.304.406.447.450.451.
Lassen Crist. (poleogr.).	13.	Liberulū arbitriu.	246.372.437.444.
Lasthania (filos.).	210.	Liceulū (scolă).	12.219.221.268.
Lățimea (dimens.).	69.70.	Licidele în genere	238.335.
Latitudinea (astron.).	217.337.	Lidia (Lidiū).	48.
Latona (dină).	358.	Liguria (provinciă).	88.254.
Latris (Rügen).	218.		
Laurianū Treb. A. (prof.).	9.		

	Pagina.	Pagina.	
Lilybæum (oraşiu)	61.	Luciferul (astru)	78.95.
Limbăgiu 135.151.193.289.306.307.		Lucianu	7.164.165.400.426.427.
Limbile clasice	3.4.5.	Luciferu (spiritu)	347.
Limba greacă (elenă)	5.7.	Lucianu sf. din Alesandria	437.
Limba latină (clasică)	4.5.7.	Luciu din Patras	361.427.
Limbile moderne	4.	Lucrătorii (clasă)	207.
Limbile romanice	5.	Lucretius Carus (poetă) .	8.106.
Limitaţiunea	69.227.	109.119.121.133.296.300.304.399.	
Linia (geometr.)	69.70.200.	<i>Luctu (De)</i> , scriere	214.
Linguşitorii	160.162.	Lucullus L. (generalu) . . .	325.
Lipsca (Lipsia)	24.	Ludewig. P. I. (erud) . . .	361.
Lira (instrum.)	149.162.	Lugdunum (oraşiu)	23.435.
<i>Loca ad medietates</i>	333.	Lugdun. Batavorum	23.24.
Lobeck (erud.)	42.	Lullius Raymond (filos.) . .	19.
<i>Locis planis (De)</i>	336.	Lumea	52.98.273.348.352.450.
Locke Iohn (filos.)	9.20.270.	Lumile (<i>κόσμοι</i>)	52.98.
Locomotiunea	241.	Lumina in genere	29.30.66.
Locri-epizefirici	61.66.83.	94.201.239.240.306.324.331.360.	
Loculu (<i>τόπος</i>)	227.234.	Luna (timpu)	48.
Logica (sciinţa) . 17.18.30.133.175.		Luna (astru) . 32.35.40.53.58.71.72.	
190.221.224.225-233.286.298.302.		92.105.108.112.203.216.305.394.	
<i>Λογικόν (ratio)</i>	197.	Lunaticii (bolnavi)	180.
<i>Λογισμός</i> (rationam.)	16.274.	Lungimea (geometr.)	69.70.
<i>Λογιστική (ars logicæ)</i>	70.	Luptătorii (clasă)	207.
<i>Λόγοι</i> (scriere)	362.	Luxulu	75.135.159.185.268.293.
<i>Λόγος</i> (raţiunea) . 16.104.430.434.		Lycanthropia (bôlă)	42.
<i>Λόγος ἐνδιάθετος</i>	343.	Lycan (filos.)	148.216.
<i>Λόγος ἑξῆρος</i> (poemă)	42.	Lycos (oraşiu)	421.
<i>Λόγος προφορικός</i>	343.	Lycopolis (oraşiu)	366.
Lombardus P. (filos.)	18.	Lycurgus (oratoru)	209.
Lopdra (oraşiu)	357.	Lycurgus (législ.)	43.119.
Longinus (gramat.)	365.389.	Lysanias (gramat.)	333.
Longitudinea (astr.)	336.337.	Lysias (orat.)	148.157.262.338.
Lucania (provincia)	64.82.88.	Lysis (filos.)	64.88.
Lucanu M. Aneiu (poetă) . 404.428.			

M

<i>Machinile</i> (scriere)	457.	Magistraţii anticî	207.
Macrobius. Aur.	23.203.385.386.	Magnesia (oraşiu)	382.
Maculu (planta)	202.	Magnetisatorii	417.
Madaura (oraşiu)	360.442.	<i>Μάθησις</i> (studiu)	65.
Magia (artă ocultă) 19.31-33.38-42.		<i>Μαθησιακοί</i> (filos.)	65.
72.328.341.347.348.356.361.362.		<i>Μαθηματικός (Πρόξ)</i> . . .	417.425.
372.375.378.380.404.416.417.451.		<i>Maha-Bharata</i> (operă)	27.
Magii . 33.37.42.62.65.179.188.348.		Mahometanii (relig.)	39.461.
<i>Magie et astrologie</i> . 25.32.40.348.		Mai Angelo (erud.)	407.
Magnetulu (<i>μάγνης</i>) . 48.50.60.123.		Maiencia (oraşiu)	18.
124.129.131.202.240.305.306.384.		Maimonides Moses (fil.) . . .	19.

Pagina.	Pagina.
<i>Μακρολόσιμος</i> . 109.117.127.347.374.	Maury Alfred (erudită). 25.
Malalás (chronic.). 391.	38.40.42.70.170.348.352.391.
Malchus (Malk). 375.	Maxime fundamentale 299.
Malebranche Nic. (fil.). 20.	Maxime morale. . 23.407.417.438.
Mallet M. C. (erud.). . 25.46 104.	Maximă din Efesă. 380.
Mamercus Claudianus. 84.	Maximă martirulă. 441.
Manas (conștiință). 30.	Maximă stoiculă. 362.
Manetone (sacerd.). 41.374.	Maximă din Tiră. 103.362.
Mânia (supărarea). 78.	Mazdeismulă (doctr.). 37.375.
Manicheismulă. 351.450.461.	Meandru (râu). 46.
Maniche (Manes) 351.	Meaux (localitate) 18.
Mannheim (orașiu). 47.61.	Mecanică. . 10.31.86.223.333.338.
Mantineia (orașiu). 210.	Medea (eroină). 56.
Manu (Menu), legisl. 27.28.	Medicii dogmatici. 363.
<i>Manuală de filosofă.</i> 9.	Medicii eclectică. 363.
<i>Manuel de l'hist. de la phil.</i> . . 25.	Medicii empirică. . . 363.421.422.
Marciană Capella . . 17.454.455.	Medicii metodici. 363.
Marcion (gnostică) 250.	Medicii pneumatici. 363.
Marcu Aurelă.350.388.407.418.426.	Medicii spirituală. 363.
Marea egeă. 46.	Medicina. 4.10.32.36.42.66.203.215.
Marea în genere. 115.	Međă (poporă). 13.37.48.360.
Marea mediterană. 46.	Medium (μέσον). 246.
Marea mórta. 218.	Megalopolis (orașiu) 408.
Marea négră. 51.	Megara din Grecia. 119.
Măreția (μεγαλοπρέπεια). . . 247.	Megara din Sicilia. 87.173-176.185.
Mărinimia (μεγαλοφρογία). . . 247.	Megarică (scóla). 146.154.173-177.
Marinus Ebreulă. 392.	Meibome (erud.). 257.418.
Marinus din Tiră (geogr.). . 360.	Meiners (erud.). 62.82.339.
Marmacă (tatălă lui Pitag.). 61.	Mela (orașiu). 125.
Marmora din Paros 88.	Melancolă (afectă). 101.
Maronea (orașiu). 164.	Melanchton (filos.). 19.
Marsilia (orașiu). 88.217.	Melas (epicureu). 314.
Marsilă d'Inghen (fil.) 19.	Melcarth (deă). 35.
Marte (astru). 34.71.203.	Melchisedec (episcopă). . . 350.
Marte (deă). 194.	Melek (deă). 35.
Martin H. Th. (erud.). . 358.384.	Meletie (martiră). 441.
Martin-Saint (filos.). 21.	Melitus (sofistă). 148.
<i>Martyres (Ad)</i> . Tert. 24.	Melissus (filos.). 96.97.
Maspero G. (istor). 13.	Melos (ins. și orașiu). . . . 136.141.
Mateiu din Chrochove (fil.). 19.	Memfis (orașiu). 47.377.
Matematică (sci). 7.27.34.61.63.66.	<i>Memorabilia Xenoph.</i> 156.
86.200 237.330.336 366.378.409.	Memoria (facult.). 241.242.
Matematică (scóla). 61.	Memorie (scrieri). 403.
Matematică (erud.). 162.425.	Menander Ciniculă 163.187.
Materia în genere. . 67.69.72.101.	Menander samaritanulă . . 349.
110.122.196.198.230.231.265.303.	Mencius (legisl.). 33.
343.346.350-352.369.370.371.437.	Mendes (orașiu). 356.
Materialismulă (doctrină). 8.16.20.	Mendesiu (botanistă). 363.
21.29.30.56.140.160.167.256.289.	Menecemă (epicureu). 298.
Maternus Cholinus. 331.	Menedemă. 154.164.185.314.
Matrimoniu (căsătoria). . . 69.	Menelaă (eroă). 74.

	Pagina.	Pagina.	
Menelau (alesandrină).	357.	Milană (orașiu)	443.
Menippus (cinică).	164.	Miletulă (orașiu ionică).	43.46. 47.48.51.57.104.114.124.125.
Menodotus (sceptică).	421.	Mill Stuart (filos.).	22.
Mens (νοδς).	9.67.69.110.	Milon din Crotona.	64.
Mercuriulă (metală).	34.382.	Miltiade (filos.).	283.
Mercurius (astru).	34.71.203.358.	Mimansa (doctrină).	29.
Mercurius (deu).	40.74.374.	Mina, μνζ (monetă).	85.188.297.
Meridiane (terestre).	334.	Minciuna (falsitatea).	252.
Meritulă (morală).	199.	Minda (orașiu).	133.
Merodach (deu).	34.	Mineralele în genere.	74.377.
Mesapia (Calabria).	61.64.	Minerva (dină).	385.
Mésa de smarandă	374.	Minos (rege).	62.
Mesia (mântuitorulă).	346.417.	Mintea (νοδς).	49.67.69.110.
Messană (Mesena).	257.	Miraculele.	118.234.417.
Mesteșugură în genere.	307.	Mirinsiu (sată).	210.
Mesuri în genere.	34.	Mirmecă (megarică).	177.
Μεταβολή (revolutio).	235.	Miron (artistă).	135.
Metafisica (filos.).	18.62.229.	Miscarea (fortă) în genere.	52. 69.70.77.89.95.97.99.101.102.111. 125.139.176.202.230.233.236.
Μετακοσμία (intermundia).	304.309.	Misericordia (virt. crest.).	235.
Metalele.	32.59.116.202.306.	Misia (provinciă).	220.313.408.
Metamorphoses (scrieri).	111.361.	Misopogon (scriere).	381.
Μεταμορφώσεων λόγοι.	361.	Misterele (săcre).	41.42.142.362.
Metapontulă (orașiu).	63.81.83.	Misterele Egiptenilor.	379.
Metempsicosa (doctrină).	28.29. 36.63.74.121.199.315.	Misterele numerelor.	376.
Meteorele (fenom.).	112.223.307.	Mistici (filosofi).	374.389.393.
Meteorologia (sciintă).	32.383.	Misticismulă.	30.38.43.151.198.328. 339.361.364.366.376.378.388.454.
Meteorologica (scriere).	237.	Mitilena.	43.220.297.298.413.422.
Μεταωρολογούμενα.	215.	Mitologia în genere.	6.56.
Meteorosofia (sciintă).	114.	Mitriade (rege).	324.
Metoda terapeutică	363.	Miturile politeiste.	56.281.361.
Metodiă (teologă).	450.	Miturile lunare (scriere).	47.71.306.
Meton (astron.).	113.	Mnesarcă (pitagoră).	81.
Μετωποσκοπία.	42.	Mnesarcă (stoică).	293.
Metopus (pitagoră).	80.	Mnesistrată (acad.).	209.
Metrica latină.	7.	Mobed (Mog, Mogbed).	37.
Metrocles (filos).	164.	Mochus (Moschus).	35.124.
Metrodidactus (poreclă).	168.	Modalitatea (măsură).	227.
Metrodoră din Chios.	134.136.143.	Moderatiunea (virt.).	247.268.
Metrodoră epicureulă.	133.313.	Moderatius (neo-pitag.).	417.
Metrodoră theorematicus.	177.	Modestia (pudorea).	75.150.268.
Metrodoră din Scepsu.	313.	Modificarea (prefacerea)	227.
Metrodoră Stratonice	313.314.324.	Moise.	35.119.340.342.345.374.
Meursius (erud.).	418.	Moleculele.	109.111.115.124.135.
Michaelis Io. (erud.).	70.	Moles (φύσις, ὄλη).	69.
Micșorărea (micieina).	235.	Moloch (deu).	35.
Middleton Rich (de).	19.	Molon din Rhodos.	409.
Mierea (fagură).	202.268.	Monachismulă.	525.
Mίγμα (amestecă).	52.123.		
Migrarea sufletelor.	74.		
Μικροκόσμος	109.117.127.347.374.		

	Pagina.		Pagina.
Monade (unimî)	21.68-70.192.	Mou, Mu (divin. egipt.)	40.
Μονάδες (unime)	67.68.	Mulach (erud.)	113.
Monadologia lui Leibniz.	21.	Muller Otrf. (erud.)	12.46.52.113.
Μονάς (unime)	21.68.	Munda (oraşiu)	19.
Monastiri (chinovii)	17.	<i>Mundi opificio (De)</i>	342.
Monarchia (guv.)	83.249.250.251.	<i>Mundo (De)</i> , scriere	361.
Monete în genere	34.	Mundul 57.72.91.212.272.309.332.	
Monimū (filos.)	163.	Mundul inteligibilū	96.123.190.
Monocordulū (instr.)	78.79.80.	192.212.346.364.370.371.450.	
Monofisiții (sectă)	461.	Mundul simțibilū	96.123.190.192.
Monogamia (instit.)	75.208.	212.346.364.370.371.374.450.	
<i>Monogamia (De)</i> Tert.	24.	Munții în genere	257.
Monoteismū	32.36.90.114.194.222.	<i>Museum</i> (scriere)	106.
Montaigne (filos.)	20.	Muschii (organ)	116.
Montanii (sectă)	430.	Musele (divin.)	63.67.
Morala în genere	66.75.132.	Museū (poetū mit.)	43.116.
275.276.277.278.352.406.453.454.		Museul din Alesandria	329.
<i>Moralia</i> , opera Plutarehi	358.	Musica (arta)	10.17.65.67.133.208.
Moravurile	243.244.250.	211.252.256.302.338.358.360.399.	
Morțea	103.111.171.235.309.343.	Musica bisericescă	461.
Mortificarea carnii	350.	Musoniu C. Rufu	404.
Mosaismulū (relig.)	328.342.	Mylitta (dină)	34.35.
Moschus (filos. eliacū)	185.	<i>Mystica theologia (De)</i>	432.
Mosheim (criticū)	339.	Μυρίοδρον Photii	24.463.

N

Nabucodonosore (rege)	360.	Nectanabe (rege)	215.
Nairukta (filos.)	171.	Neesistinta	97.137.
Narațiunea în genere	129.	Negoțulū (comerciulū)	77.
Nascerea (producerea)	111.235.	Negrii (rasă, poporū)	40.
Năsturelū P. (loc. colonelū)	34.	Νεῖκος (ura)	98.121.253.
Năsturelū Udriste (scriit.)	461.	Neith (divinit.)	40.
<i>Nationes (Ad)</i> Tert.	24.	Νεκρομαντεία (artă)	32.42.64.347.
Natura (φύσις)	30.233.369.	Neleū din Scepsis	222.
<i>Natura deorum</i>	294.298.404.412.	Nemesius (filos.)	24.438.439.
<i>Natura et gratia (De)</i>	24.	Nemurirea	27.54.114.148.194.198.
Naturalismulū	15.20.56.	199.200.254.287.292.308.341.345.	
Naucides (filos.)	134.	347.372.386.403.410.416.446.452.	
Naucrate (filos.)	336.	Nenorocirile în genere	32.
Naucrate (oraşiu)	47.	Neologismulū (etim.)	16.
Nausiphanes (fil.)	134.182.297.299.	Neo-cinicii (filosofi)	408.
Navigațiunea	31.34.35.217.	Neo-epicureii (filos.)	397-401.
Ναυτική ἀστρολογία	50.	Neo-peripateticii (fil.)	412-415.
Nazianzulū (oraşiu)	440.	Neo-pitagoricii (filos.)	415-419.
Nearchus (tiranū)	98.	Neo-platonicii	198.328.353-386.
Nebo (divinit.)	34.	Neo-scepticii (filos)	419-427.
Nebulosele (astron.)	132.	Neo-stoicii (filos.)	401-408.
Nebunia (bôlă)	417.		

	Pagina.		Pagina.
Nepăsarea (<i>ἀπάθεια</i>)	28.32.	<i>Noctes atticae</i> Gellii	23.24.
Neptunus (deū)	69.142.	Noe (pers. bibl.)	348.
Nerone (imper.)	404.405.414.	<i>Νοήτων</i> (cosmol.)	56.123.
Nessus (atomistū)	134.136.343.	Nominalismulū	18.19.226.
Nestorianismulū	353.461.	<i>Νομοκάνονα</i> (culeg.)	24.463.
Nestorius (ereticiū)	353.387.	Noologismulū (sist.)	16.
Nevoia (<i>ἀνάγκη</i>)	51.	Nóptea (astr.)	78.84.94.105.
Newton (astronomū engl.)	8. 201.304.330.336.337.	Noroculū (<i>fortuna</i>)	262.
Nicandru (poligr.)	363.	Nosognomonica (artă)	203.
Nicea (orașiū)	336.460.	Notațiunea musicală	80.
Nicocreonte (tiranū)	134.	Notațiunea (cunoștința)	129.
Nicolaus de Clemangis (fil.)	19.	Nourii (meteor.)	57.238.305.306.
Nicolochus (filos.)	184.	<i>Novum organum</i> (operă)	20.
Nicomachus din Damascū	414.	<i>Νῶς</i> (<i>mens, ratio</i>)	16.49.67.69.75. 110.113.114.174.198.345.368.390.
Nicomachus din Gerassa	79. 84.361.378.417.418.456.458.	Numa Pompiliū (rege)	415.
Nicomedes (geometru)	336.	Numeniū (filosofū)	345.
Nicomedia	385.406.421.431.	Numerațiunea (sciința)	26.41.
Nicopolis (orașiū)	406.	Numerele	18.61.68.84.371.386.418.
Nicotilū (filos.)	336.	Numerele indiane	26.
Nicovale (instrum.)	79.	Numerele impare	68.69.77.84.358.
Nigidius P. Figulus	416.	Numerele pare	68.77.84.333.358.
Nilulū (riū)	40.94.	<i>Numeri</i> (<i>De</i>), scriere	459.
Nimfe (spirite)	27.	<i>Numerorum divisio</i>	460.
Ninive (orașiū)	13.	Numirea scólelor filosofice	12.
Ninsóra (meteor)	108.113.238.306.	Nutrițiunea (act.)	109.241.
Nirvana indiană	29.	<i>Nuptiis et concupisc.</i> (<i>De</i>)	24.
Nobilitatea	149.160.244.267.	<i>Nyaya</i> (scriere)	29.

O

Obelisecele egiptene	40.	Oligarchia (gub.)	118.208.250.
Obiectele în genere	233.	Olimpia (local.)	97.176.408.
Occam Guil. (filos.)	18.19.	Olintū (orașiū)	177.
Oceanulū (mărea)	49.53.56.	<i>Olympica</i> Pindari	49.
Ocellus (fil. pitag.)	82.	Olympiodorus (fil.)	383.388.
Ochii în genere	78.339.	Omerū (poetulū)	43.92.101. 104.194.288.292.293.387.388.415.
Ochlapit (sacerdos)	188.	Omenirea în genere	169.
Ochus (legisl.)	35.	<i>Omilia</i> (disc. sacre)	384.441.461.
Octaedrulū (geom.)	200.	<i>Ὄμοιομερεια</i>	109-111.114.128.202.
Octavele (music.)	79.	<i>Ὄμοιωματα</i> (tipuri)	192.
Octavianū (Augustū)	403.416.	<i>Ὄμολογία</i> (asemenare)	103.
<i>Odele</i> lui Orațiu	8.	<i>Ὄμορσια</i> (relig.)	353.
Odoacru (rege)	455.	Omulū (<i>ἄνθρωπος</i>)	53.70.98. 115.197.250.287.306.346.347.452.
<i>Officiis</i> (<i>De</i>) Cicer.	8.292.412.	<i>ὄν</i> (<i>τι</i>)	190.191.343.367.369.
Ofioniđii (spirite)	56.	Onesicritū (filos.)	163.
<i>Οικονομικός</i> (scriere)	156.410.		
Olearius (adnotat)	23.		

Pagina.	Pagina.
Onomacritū (filos.). 42.46.116.117.	Orgoliulū. 37.77.102.106.274.340.
Opiniunea (ὀψία). . . . 191.299.	Origenes (martir. crest.) . 23.115.
Oppert (archeol.) 13.	350.365.401.436.437.438.
Optica (sciință) . . 31.201.338.457.	<i>Origines</i> sive <i>Etymologiae</i> . . . 459.
<i>Optica</i> , scrieri. . . . 331.332.339.	Orion (epicureū). 314.
<i>Opticis</i> (<i>De</i>), scriere 360.	Ormuzd (deū). 37.38.39.
Optimea (aritm.). 69.	Orologiulū (machină). . 337.460.
Optimismulū (teoriă). 21.288.372.	Orologiulū solarū. 57.
Oracule (instituțiuni) . . 42.117.	Oronte (riū). 293.
153.258.288.289.293.364.376.	<i>Orthodoxa fides</i> 462.463.
Oramus N. (Oresmius). . . . 19.	<i>Orthodoxiă</i> (credință). . . . 12.
Orașulū (πόλις) 70.250.	Oscilațiunile (fisc.) . . 103.128.
<i>Oratio pro Marcello</i> 7.	Ōsele corpulū. 117.
Oratoria (ars) . . 156.194.254.396.	Osiris (divinitate). . . . 40.358.
Oratorii în genere. 162.	<i>Ospētulū</i> (scrieri) 156.381.
Orcadele (insule). 218.	Ostane Medulū. . 43.374.375.377.
Ordinea (aședarea). 246.	Ostane (scrieri). 374.379.
Orelli Io. Gas. (erud.). . . 25.167.	Ostracismulū la Greci. . . 101.
Oreste (eroū mit.). 185.	Ostrogoțiū (poporū). . . . 455.
Orfeotelestiū (sacerd.). . . . 42.	Otto de Guericke (fiscicū). . 406.
Orfeū (poetū miticū). . . 42.43.65.	Otrăvuri (<i>venena</i>). . . . 338.363.
66.116.152.340.355.363.374.389.	Ouessant (Uxianea). 218.
Orfice, (scrieri) . . 42.116.355.389.	Oulū cosmicū. 62.116.
Orfismulū (sist.). 42.65.376.	Ὀψία (ființa). 67.272.
Orga (instrum.). 337.	Ovidius P. Naso. 7.51.111.
Organele simțirii. 30.	Oxford (orașiū). 239.357.
<i>Ὀργανον</i> Aristotelis. . 30.222.298.	

P

Pacea (εἰρήνη). 103.	Pamfilū (academ.). . . . 209.297.
Padarthas (categorii). . . . 30.	Pampelus (pitagor.). 80.
Paflagonia (provincia). . . . 385.	Panateneie (adunări). 94.
Pagani (politeisti). 381.	Pânea (alimentū). 64.268.
Păgânismulū. 328.344.353.	Panețiū (filosofū stoicū). . . 281.
Pagi (sate). 381.	285.290.291.293.294.401.402.411.
Πάθη (sensatiuni). 167.168.270.302.	Panormus (orașiū). 61.
Πάθος (afectū) 300.	Pântecede corpulū. 198.
Παρθενωγράφος Clem. Alex. . 23.435.	Pantedu (dialecticū). 261.
Παιδεία Ἀλεξάνδρου. 163.	Panteismulū. 32.50.58.89.91.
Παιδεία Κύρου Xenoph. 156.163.	Παντοδαπή ιστορία. 363.
Palada (Palas). 69.	Panzerbieter Frid. (erud.). 60.113.
Palleyn Robert (fil.). 18.	Papinianū (juriscons.). . . . 408.
Palmira (orașiū). 365.	Papirius (epicureū). 399.
Pământulū. (<i>terra</i>) 30.32.50.53.56.	Pappus (geogr. matem.) 330.385.
58.67.72.82.83.85.91.92.94.95.111.	Papura (plantă). 267.
115.116.121.123.125.200.202.236.	Parpyrus (egiptenū). . . 55.313.
257.272.282.305.333.337.359.371.	Parabola (curbă). 209.393.
Pamfilia (provincia). 335.	Παραδείγματα (tipuri) : 68.192.196.

	Pagina.		Pagina.
<i>Paradyso (De) Tert.</i>	24.	<i>Πέρασ</i> (limitarea).	390.
<i>Paralelă</i> (scriere).	462.	Perceptiunea.	201.260.269-271
Paralelismă (compar.).	371.	<i>Peregrin. Pithag. (De)</i>	63.
Parasiu (artistă).	135.	Peregrinus (cinic).	408.427.
Parebate (filos.).	171.172.	Perfecțiunea absolută.	368
Părechia umană	70.	Perga (orașii)	335.
Părghia balanței.	237.	Pergamulă (țără) 222.280.320.362.	
Părintii bisericii.	17.	<i>Περί γεωμετρίας</i> (operă).	54.
Paris (orașii)	239.	<i>Περί θεῶν</i> (operă). 55.169.382.398.	
Parmenide	89.94-97.100.117.	<i>Περί κόσμου</i> (opere).	52.225.
Parsi (Parții).	37.39.	<i>Περί λιβῶν</i> (operă).	42.
Particularul.	14.224.227.229.	<i>Περί οὐρανοῦ</i> (opere).	52.225.
Pascal Blaise (matem.).	330.	<i>Περί παιδείας</i> (operă).	37.
Pascele (serbătore)	366.460.	<i>Περί πολιτείας</i> (operă).	189.
Pasările (sburătore)	78.339.	<i>Περί φύσεως</i> (opere).	54.55.
Pasiunile.	29.182.277.300.408.	58.92.95.96.113.120.124.189.	
Patahdjali (filos.).	29.30.	<i>Περί ψυχῆς</i> (scrieri).	226.378.
Pateneit (sacerdote).	188.	Periandride (înțelept).	43.
<i>Patientia (De) Tert.</i>	24.	Pericles (orator).	97.107.108.
Patratulă (geom.).	69.70.226.	Perictioneus (pitag.).	80.
Patratulă ipotenusei.	67.69.	<i>Περὶ ἐγγύθου</i> (coprîndătorul).	52.68.
Patria (originea). 107.160.169.182.		Perigeu (astron.).	359.
Pătrimea (tetrada).	67.69.70.	<i>Περὶ γῶνιῶν</i> (circulare).	110.
Patrizzi (filosof).	20.	Peripatetică (școlă).	12.19.146.
Paulă Sf. (apost.). 58.452.453.464.		154.219-264.412-415.433.438.	
Paulă Emiliu (gener.).	295.	<i>Περὶ πᾶτον</i> (preâmbulare).	219.
Paulă din Egina (poligr.).	363.	Persanii (Persii). 33.37-39.135.170.	
Pausania (poligr.).	43.	Peræsus (stoic).	170.267.279.
Pavana (deu).	27.	Perseu (eroi mit.).	56.
Pecatul.	35.171.276.445.454.	Persia (țără).	33.37-39.42.126.
Păcura (<i>catramen</i>).	202.	135.170.221.328.341.360.375.416.	
Pedagogia (educarea).	156.	Persiu Aulu Flaccu.	404.
Pedepsele (<i>pænae</i>).	199.344.	Perspectiva (optică).	332.
Pegron A. (erud.).	90.	Pesceninus Niger.	407.
Pehlivi (limbă).	37.38.	Pescii (respirarea lor).	59.
Peirea (nimicirea)	96.	Petana (orașii).	216.
<i>Περσιαννάκτηριος</i> (nume).	265.	Phavorinus (filos.).	363.
<i>Περσιήνατος</i> (poreclă).	172.	Phædon din Elis.	184.185.
Pelagia Sf. (mart.).	441.	Phædrus (neo-epic.).	398.
Pelagianii (eresiă).	382.	Philistio (medic).	215.
Pelagianismul (sectă).	382.	Philodorus (istoric).	170.
Pelagius (teolog). 382.443.446.		Philodemus din Gadara.	399.
Pelasgii (popor).	46.	Philosophia gnomica.	43.
Pelion (munte).	257.	Philosophia mythica.	43.
Peloponesulă (țără). 112.118.119.		<i>Philosoph. Transact.</i>	48.
Pelusium (orașii).	359.	<i>Philosophie (La)</i> , scriere.	26.
Pena J. (erudit).	331.	<i>Philosophumena</i> , scriere. 52.53.438.	
Pentada (cincimea).	70.	Phlasiu (popor).	64.
Pentagonulă (pentagrama).	77.	Phocus din Samos.	50.
Peonii (megaric).	177.	Phocylides (scriitor).	435.
Peptulă (<i>βῆμος</i>).	75.198.308.	Phormion (legisl.).	209.

Pagina.	Pagina.
Photius (patriarchū) 24.65.277.463	Plinius C. Cæcil. Maj. (poligr.) 32. 43.52.71.78.137.363.384.400.
Phtha (divin. egipt.). 40.	Plistanus din Elida. 185.
Phython (generalū). 209.	Plotinus (misticū). 366-374.
Picenum (provinciã). 64.	Plóuia (meteor.). 42.108.238.
Pictura (arta). 41.104.129.244.245.	Plumbulū (metalū). 34.
Pielea in genere. 117.	Plutarchū din Atena. 387.
Pierron Al. (autorū). 119.389.	Plutarchū din Cheronea. 22.43.67. 120.170.201.209.318.357.358.364.
Pietatea (εὐσεβεία). 75.152.	Plutocrazia (guv.). 208.
Pietrele (λίθοι). 57.91.111.306.371.	Pluton (deu infern.). 288.446.
Pietre (Despre). 254.	Πνεῦμα (aura). 56.57.273.362.
Pietra filosofală. 383.384.	Poeme fabuloase. 41.
Pilade (tipū de amicū). 185.	Poeme orfice. 42.55.288.
Pindarū (poetū). 49.	Poeme sacre. 41.42.
Piramida (geometr.). 48.70.200.	Pœnitentia (De) Tert. 24.
Piramidele Egiptului. 40.	Poesia in genere. 133.244.245.
Pirone(scept.). 154.178.182.420.424.	Poetica (arta). 17.117.
Pironii (filos.). 178.	Poetica Aristotelis 252.
Piru (pescarū). 74.	Poetii (vates). 244.245.
Piru (rege). 266.	Poſtele in genere. 75.197.242.302.
Pisistratū (tiranū). 116.	Poitiers (oraſiū). 442.
Piso Lucius (neo-epic.). 399.	Polemon (filos.). 200.213.267.
Piso Marcus (neo-acad.). 325.	Πόλεμος (discordiã). 103.
Pitacus (infeptū). 43.54.	Polibiu (istoricū). 257.292.402.
Pitagora. 8.11.28.36.54.60.80.117. 127.186.330.332.374.389.415.417.	Polieletū (artistū). 135.
Pitagoreii (discipuli). 65.80.	Policrates (rege). 63.
Pitagoricã (scóla). 12.45.60.143.	Polides din Egina 188.
Pitagorismulū. 328.355.417.433.	Poliedre (fig.) 200.250.254.262.459.
Pitagoristiū (discipuli). 65.	Polignotū (artistū). 135.265.
Pitocle (epicureū). 298.	Poligóne (geometr.). 419.459.
Plãcereã in miscare. 310.311.	Polii pãmẽntului. 218.294.334.337.
Plãcereã in repausū. 310.311.	Pelioretū Demetriu 262.
Plãcereã (ἡδονή, voluptas). 30.142. 166.165.167.171.172.197.204.244. 245.269.277.299.302.310.311.315.	Πολιτεία ἐν Κρήτῃ. 62.
Planete 28.32.58.78.93.203.359.371.	Πολιτείας (Περὶ). 194.272.
Planțele. 49.74.197.241.306.	Politeismulū (religiunea). 170. 195.255.288.382.388.435.
Planulū (geometr.). 69.200.	Politica. 66.75.76.141.206.207. 208.222.224.243.248.249.250.251.
Platone acad. 7.8.11.18.22.72.74. 82.83.85.86.105.106.113.154.172. 173.186.210.220.292.293.330.334. 339.340.342.345.353.374.389.435.	Polites Zeuxippus (scept.). 421.
Platonicã și neo-plat.(scóla). 12. 186-219.356-386.387.389.433.	Politicii (filos.). 65.
Plautus M. Acœius (comicū). 88.	Polus din Agrigentū. 136.143.
Plectoide (curbe). 418.	Polus din Lucania. 81.
Pleiadele (cõnstelat). 421.	Polyænus (epicureu). 314.
Pleșuvulū (sofismã). 175.	Polymanastus (pitagor.). 85.
Πλέρομα (total. divin.). 349.352.	Polystratus (epicureū). 305.
Πληγή (impulsió). 128.305	Pompe (instrum.). 337.
	Pompeiu (gener.). 413.
	Πόνος (muncã, durere). 168.
	Popescu Th. (profesorū). 337.
	Porcien Durand St. (fil.). 18.

	Pagina.	Pagina.	
Porii (interstiție)	123.127.	Programele scolare.	6.
Porphyrius. 366.374.375-377.389.		Progresiuni (aritm.)	17.79.203.
<i>Porta caelorum</i> (scriere)	347.	<i>Proiectile</i> (<i>Despre</i>).	335.
Porticulă (ποτά), scôlă. 12.265-295.		Proiecțiuni ortogonale.	360.
Posesiunea (proprietatea).	227.	Proiecțiuni stereografice.	337.
Posidone (deu)	69.	Πρόληψις (prenoțiunea). 300.301.	
Posidoniu Alesandrin.	280.293.	Πρόον (spiritu).	352.
Posidoniu Apame. 35.290.294.410.		Propontida (mare).	215.
Posițiunea pământ.	50.53.55.58.	Proporțiunea (măsură).	246.301.
Postirea (postulă)	64.66.75.	Proposițiunile (frase).	228.
Postulă păsăsimilor	461.	Proprietatea (posesiunea).	307.
Potamo Alexandrinus	363.	Proserpina (dină).	446.
Potențialitatea	231.239.240.	<i>Prosodia latină</i>	7.
Potidea (orașiu).	147.	Prosperu Sf. (teol.).	382.
Praylus (sceptic).	184.	Protagoras (solistu). 136.139.140.	
Praxiteles (artistu)	187.	Προτρεπτικός λόγος.	23.435.
<i>Prædestinatio sanctorum</i>	24.443.	Proverbe (maxime).	289.
<i>Preparatio evangelica</i>	23.439.	Providența divină(πρόνοια)	35.
Predestinarea divină.	454.	132.152.195.253.273.416.450.	
Preesistența (etern.)	27.	Proxenu Beotiu.	137.155.220.
Prefacerea (schimbarea)	235.	Prudența	152.167.207.276.381.
Preller (erud.)	55.	Psellus Mich. Const.	18.451.
Prenoțiunea (cunoscerea).	300.	Pseudo-Democritus.	377.
<i>Preoție</i> (<i>Despre</i>)	441.	Psamurgică (arta).	383.
Preoții egipteni. 37.39.47.54.63.65.		Psicologia (sciință).	75.
Presintele (timpu).	67.77.	Πολυεμαίον (loculu).	325.
Prevederea (prudința).	130.167.	Ptolemais (orașiu).	359.384.
Prevestirile (ghicirea). 32.258.306.		Ptolemeu Cireneu (scept.). 184.	
Priena (orașiu)	43.46.	Ptolemeu Claudiu.(geogr.)	78.
Priestley (filos.).	20.	220.357.359.360.391.	
Primăvera (stagiune).	35.	Ptolemeu I Soterulu (rege). 176.	
<i>Principia dialectica</i>	447.	262 329.330.340.	
Principie (elemente).	14.73.	Ptolemeu II Filadelfulu. 171.260.	
Priscianus Theodorus.	393.	329.341.	
Priscus din Molosus.	380.	Ptolemeu III Everghetu.329.333.	
Pritana (orașiu).	317.	Ptolemeu IV Folopatorulu.	286.
Pritaneulu (institutu).	148.	329.336.	
Privațiunea (στέρησις).	231.	Ptolemeu V Epifane.	329.333.
Probabilismulu (probabilitate)191.		Ptolemeu VI Filometoru.	329.
273.286.288.319.322.326.411.427.		Ptolemeu VII Everghetu.329.337.	
Probitatea (onestitatea)	205.	Ptolemeu VIII Latyrus.	329.
Probleme (matem.).	338.	Ptolemeu IX Alexandru.	329.
Procesiuni sacre	41.	Ptolemeu X Alexandru II.	329.
Proclus Lycius.	84.338.388-391.	Ptolemeu XI Auletulu.	329.
Proculeianii (sectă jur.).	403.	Ptolemeu XII Dionisiulu.	329.
Proculeius (juriscons.).	403.	Ptolemeu XIII Copilulu.	329.
Prodicus din Ceos.	107.136.142.	Ptolemeu XIV Caesarion.	329.
Prodigalitatea (răsipa).	252.	<i>Pudicitia</i> (<i>De</i>) Tert.	24.
Prodigiulu (τέρας).	234.	Pulberea chaotică	67.
Producerea.	91.96.97.103.230.	Pulmonulu de mare.	218.
Profeții (prevestitori).	36.341.	Puñtulu (geometr.).	69.70.200.

	Pagina.		Pagina.
<i>Puranas</i> (scrieri).	27.	Πῦρ (foculū).	56.69.101.102.273.
Purbach G. (matem.).	359.	Προβλήματα λόγικα.	419.
Purificări. 28.42.62.72.102.120.351.		Προβλήματα ὁποιοῦσας.	423.
Pusca de vântū.	338.	Pyrrha (orașiu).	209.
Puterea (ἐνέργεια).	244.	Pytheas (filos.).	217.219.
Puterile statului.	250.251.	Pythias (soția lui Arist.).	220.

Q

Quadratura cercului.	87.113.	Quidditas (term. scol.).	239.
Quadrievium (invetăm.).	17.455.	Quintele (music.).	79.
<i>Quaestiones naturales</i>	405.	Quintesența (extractū).	240.
<i>Quantitate animae</i> (De). 24.352.443.		Quintus Sextius (stoicū). 406.407.	

R

Ra (divinit. egipt.	40.	Reid Thomas (filos.).	20.
Rabelais (scriitorū).	427.	Reincarnare. 28.39.74.120.121.199.	
Răbdarea (<i>patientia</i>).	269.454.	Relațiunea (reportulū).	227.
Ῥαβδομαντεία (ghicire).	341.	Relativitatea (limitarea).	422.
Rabirius (epicureū).	399.	Religiunea în genere.	141.
Radamantū (eroū mit.).	62.	142.152.153.209.249.444.448.	
Raiulū (paradisulū).	309.464.	Reminiscința.	191.192.241.
Rakshasas (spirite).	27.	Renulū (animalū).	218.
<i>Ramaiana</i> (scriere).	27.	Reproducerea (nascerea).	241.
Rarificarea.	57.59.60.102.350.	<i>Republica</i> (De) Cicer.).	386.412.
Raționalismulū.	16.193.448.	Repulsiunea (forță). 97.103.121.129.	
Raționamentulū (logic.).	191.	<i>Resum natura</i> (De).	300.399.
224.225.228.242.284.299.		Resăriri de astre.	217.
Rațiunea. . 70.73.75.95.96.104.113.		Resbelulū (lupta).	251.
149.151.153.190.191.193.196.204.		Resina (sucū).	202.
230.241.243.266.270.289.302.319.		Resonanța (music.).	80.
322.367.371.379.390.430.444.448.		Respirațiunea. 59.102.117.123.202.	
Rațiunea suficientă.	21.	<i>Restauratio magna</i>	20.
Rațiunea supremă.	128.195.	<i>Resurrectione carnis</i> (De).	24.
Rawlinson Henry (arch.).	13.	Retori (sofisti).	136.
Rea (Rhea), dină	288.	Retorica (arta). 17.117.262.272.302.	
Realismulū.	15-18.19.29.226.	Retrogradarea astrelor.	359.
Recele (récéla).	94.98.232.360.	Rēulū materialū.	195.444.450.
<i>Recherches astronomiques</i>	48.	Rēulū moralū în lume.	72.
Recompensele (<i>praemia</i>). 199.344.		76.195.347.372.390.444.450.	
Recunoscința (<i>gratitudo</i>).	142.	Rēutatea (<i>malitia</i>).	29.
Reflexiunea (optic.).	332.	Revelațiunea divină (supern). 13.	
Refracțiunea (optic.).	332.360.	15.16.239.341.354.448.	
Regalitatea (<i>Βασιλεία</i>).	208.	Rhabanus Maurus (filos.).	18.
Regiomontanus (astron.).	359.	Rhegium (orașiu).	93.
<i>Regula fidei</i> christianæ.	448.	<i>Rhetorica</i> Aristotelis	252.

	Pagina.		Pagina.
Rhinton (scriitorū).	427	Roscelin I. (filosofū).	18.
Rhythmus(cadență).	70.	Rotatiunea cerului.	112.128.
Richard de Middleton.	19.	Rotatiunea lunii.	105.215.359.
Rigault Hippolyte (aut.).	427.	Rotatiunea miscării.	128.
<i>Rig-Veda</i> (scriere).	27.	Rot. pământ. 84.126.215.259.335.	
Rigorea în genere.	279.407.	Rotermund (edit.).	82.
Rimini (orașiū).	19.	Roth (orientalistū).	38.47.
Rinulū (riū).	218.	Röth (istoriografū).	61.
Rittangelo (erud.).	347.	Roua (mețeor.).	306.
Ritter H. Dr. (istoriogr.).	25.	Rudi (orașiū).	415.
Riturī (practice).	62.389.	Rüdiger (filos.).	20.
Riurēnu M. I. (autorū).	218.	Rudolphi (edit.).	82.
Rochefaucauld (La), filoz.	21.	Rufinus (traduc.).	437.
Rodos	43.291.294.295.336-338.	Rügen (insule).	218.
Roma.	263.290.295.321.324.354.	Rugina (oxidulū).	202.
	356.357.362.367.375.376.406.415.	Rutiliu P. Rufu (stoicū).	292.401.
Romanii.	14.328.360.395-419.408.		

S

Sabaoth (deū).	349.	Sănătatea.	72.245.269.
Sabeismulū (cultū).	33.37.39.	Sângele în corpū.	49.117.141.
Sabinianiī (sectă jur.).	403.	<i>Sankya</i> (scriere).	29.
Sabinii (poporū).	396.	Săracii în genere.	162.
Sabinu Masuriu (juris.).	403.	Sarasinii (poporū).	460.
Sacerdoții (preoți).	39.383.	Sardes (orașiū).	216.
Sacrificie de animale.	64.75.376.	Sarea topită.	238.
<i>Sacrificiis et magia</i> (De).	388.	Sargasa (mare de).	218.
<i>Sacrificie</i> (Despre).	62.	Sarpedon (scept.).	184.
Sacrificiulū.	75.182.269.376.	Sasaniții (dinastia).	37.
Sacru (capulū).	217.	<i>Sastras</i> (scrieri).	27.
Sacy Silvestre (De), arch.	13.	Satanū (spiritū).	36.347.351.
Sæbonde Raymond (De), fil.	19.	Satira socială.	101.
Săgēta (instrum.).	99.	<i>Satirele</i> lui Orașiu.	8.
Saint-Martin (fil.).	21.	Satirele menipeie.	164.
Sais (orașiu).	188.	<i>Saturnalia</i> Macrobij.	23.
Σάξοι: (saci).	364.	Saturninū scepticulū.	426.
Salamina (insula).	43.136.	Saturninū Sirianulū.	349.
Salisbury Iōn (De), fil.	18.	Saturnū (astru).	34.71.203.
Saliva (sucū).	117.	Saturnū (deū).	62.288.
Sallustius (neo-plat.).	382.	Saufeiu (neo-epicur.).	400.
Salomon (rege).	36.348.	Saulcy (paleogr.).	13.
<i>Saman-Veda</i> (scriere).	27.	Scævola Muc. Quintu.	292.401.409.
Samos.46.61.62.63.96.147.296.334.		Scævola Muc. Publiu.	292.401.409.
Samosata (orașiū).	426.	Scania (țeră).	218.
Samuna-Codom (deū).	32.	Scapeții (sectă).	350.
Sanchoniathon (filos.).	35.	Scaurus (neo-stoicū).	401.
Sanctiunea morală	199.	Scepsu (orașiu).	209.222.
Sandes (filos.).	314.	Sceptică (scōla).	12.146.178-184.

Pagina.

Pagina

- Scepticii (filosofi). . . . 178-184.
 Scepticismul. (sistemă). 15.20.
 99.134.140.149.154.169.178.179.
 180.181-184.319.327.363.419-427.
 Schaubach (erud.). . . 107.110.113.
 Schelling Fr. W. Ios. (fil.). . . 22.
 Schimbarea (μεταβολή). . . 235.
 Schlegel frații (filosofi). . . . 22.
 Schleiermacher (erud.). . . 106.189.
 Schöppenhauer Art. (fil.). 22.114.
 Schott (edit.). 23.
 Schorn Wilh. (erud.). . . . 113.
 Schweighaeuser (erud.). . . . 23.
 Știința. . . 190.205.233.271.285.302.
Știința medicală (scriere). . . 124.
 Științele în genere. . . 149.162.
 Științe natur. 10.237-240.254.405.
 Științele oculte. 417.
 Științe sacre. 274.375.382.393.404.
 Sipiō P. Africanus. . . 292.386.402.
 Scipionii (familia). 401.
 Scitia (țără). 157.
 Sclavia, sclavi. . . . 208.249.408.
 Școala filosofică. 12.
 Școlastica(sistema).17.18.226.464.
 Școlasticii (fil.). . . 11.226.230.253.
 Școpulū (τέλος). . . . 232.244.311.
 Școpulū vietii. . . . 289.302.311.
 Scotus Io. Duns (fil.). . . . 19.
 Scotus Io. Erigena (fil.). 18.464.
 Scrierea (arta). 41.
 Scrierile platonice. . . . 189.
 Scrierile aristotelice. . . 225.226.
 Sculptura (arta). . . . 244.245.
 Scurgerea (ρόή). . . . 102.139.
 Scylacium (orașiu). . . . 61.
 Scyron (neo-epicur.). . . . 400.
 Seb (divin. egipt.). . . . 40.
 Σεβαστικοί (discipuli). . . . 65.
 Secta filosofică. 12.
 Sectele religiose. . . 391.392.461.
Sectione rationis (De). . . . 336.
Sectione spatii (De). . . . 336.
Secțiunile conice. 336.
 Secundus (filos.). 417.
 Σεσιρόβοι (cercuri lumin.). 346.
 Seleucia (orașiu). . . . 290.414.
 Selinus (orașiu). . . . 61.155.
 Selinunte (orașiu). . . . 118.
 Seminte (Despre). 156.
 Seneca.22.177.274.401.405.406.408.
 Sensațiunile. . . . 168.241.260.300.
 Sentințe (maxime).50.77.407.417.
Septanta (Septuaginta). . . 341.437.
 Șapte înțelepți ai Greciei. . . 43.
Septem artes liberales. . . . 17.454.
Septem discipline (scr.). . . . 455.
 Septimea (7 unități). . . . 69.
 Serafimii (spirite). 349.
 Serapis (Osiris). . . 40.376.384.446.
 Serduscht (Zoroastru). . . . 37.
 Șerpele (simbolū). . . . 42.258.
 Șerpui de casă (*genii*). . . . 72.
 Serviu Tului (rege). 54.
 Șesimea (șese unități). . . . 69.
 Sesostris (rege). 52.
 Seth (pers. bibl.). 348.
 Severianus (filos). 393.
 Severū Septimiu. . . 383.401.436.
 Sextius Quintus (stoicū). 406.407.
 Sextus Empiricus (scept.). 22.89.
 104.178.417.422.423.424.425.426.
 Sextus Iul. Africanus. . . . 439.
 Sextus din Mitilena. . . . 104.
 Σφαίρα Empedoclis. 123.
 Σφαιρικά (scrieri). . . . 338.357.
 Sfera (geometr.). 48.51.
 217.294.337.338.360.388.
 Sfera cerescă. 216.235.391.
 Shetlande (insule). 218.
 Siam (țără). 26.
 Siamesii (poporū). 28.32.
 Sicca (orașiu). 431.
 Sicheu (orașiu). 392.433.
 Sicilia(insula)46.47.64.136.187.188.
 Sidhas (spirite). 27.
 Sidonulū (orașiu). 35.
 Silfii (spirite). 27.
 Σίλλαι (scrieri). 183.
 Silogismulū. . . 30.225.228.287.289.
 Silvestre de Sacy (archeol.). 13.
 Silvestru II Papa (fil.). . . . 18.
 Simbóle. 13.77.378.389.394.
 Simbolica numerelor. . . . 418.
 Simeon Ben Jochai (cab.). 345.347.
 Simias (filos.). 83.157.177.
 Similulū (ὅμοιον). 52.104.110.128.
 Simon Socraticus. . . . 153.157.
 Simon Magicus. 349.
 Simonides din Ceos. . . . 43.
 Simpatia (simțim). . . . 122.205.
 Simplicius. 54.59.110.113.394.395.

	Pagina.	Pagina.
Simțibilitate.	69.70.75.198.241.242.	Sosicrates din Rodu. 214.285.318.
Simțimentulū. 183.301.	Sosipatra (ales. aten.). 391.
Simțualismulū. 16.20.139.	Sotione Alesandrinulū. 89.108.416.
Simfulū comunū.	104.158.241.271.	Spania (țera). 359.
Simfulū interiorū. 30.446.	Sparta (orașiū). 43.
Simfurile.	73.89.95.104.138.159.	Spartianū (biogr.). 407.
167.191.241.242.249.256.270.271.		Spațiulū. 30.50.67.99.125.235.288.
274.299.300.302.322.341.378.420.		Specia (felulū). 227.230.
Sin (divinit. chald.). 34.		<i>Spectaculis (De) Tert.</i> 24.454.
Sinceritatea. 247.453.		Spectralū solarū. 201.
Sincretismū. . 43.100.266.355.364.		Spencer Herbert (fil.). 22.
Sinonime (numiri). 142.		Spengel (criticū). 138.
Sinope (orașiū). 161.258.350.		Speranța (ἐλπίς, ὁρῆα). 252.311.
Sintetică (metoda). 14.193.		Speusippus (filos.). 209-211.
Sinucidere. 75.277.278.311.312.407.		<i>Sphaera (De)</i> , scriere. 391.
Siria (țera). 117.293.325.436.		Sphaerus din Bosporū. 286.
Sistemă filosofică 12.17.		Spiegel (erud.). 38.
Situațiunea (loculū). 227.		Spinosa Baruch (fil.). 20.89.372.
<i>Situ orbis (De)</i> 385.		Spiritele. 31.38.72.73.104.196.198.
Sira (divinit. ind.). 27.		344.347.352.376.379.390.416.451.
Σοφιστικός (poreclă). 105.106.		Spiritismulū. . 16.72.198.417.452.
Smirna (orașiū). 46.		Spiritualisarea materiei. 344.
Smith Adam (filos.). 21.		Spiritualism. 20.29.56.108.194.444.
Smochinulū (arbore). 202.268.		Spiritulū. 57.91.95.96.111.351.373.
Societatea. 207.248.249.307.		Spiritus (πνεῦμα). 57.
<i>Societ. pythagor. (De)</i> 63.		Sporadele (insule). 87.
Socrates. 8.17.50.83.94.		Squillacium (orașiū). 454.
107.114.141.145-154.179.186.189.		Stagira (orașiū). 220.221.
Sofia Sf. (catedrala). 393.457.		Stagiunile anului. 35.
Sofisme (raționam.). 135.175.		Stahl (chimistū). 202.
Sofistică (secta). 46.99.135-143.144.		Stăpânitoriī (spirite). 379.
Sofistii (filos.). 135-143.144.147.318.		Statilius (neo-epic.). 400.
Σοφοί (<i>sapientes</i>). 43.64.135.		Stațiu (poetū). 428.
Sofocle (poetū trag.). 135.187.		Statulū. 76.160.206.250.251.
Sofroniscū (tatălū lui Soer.). 147.		Stelele în genere 72.237.305.337.
<i>Sohrr, Sohar</i> (carte cabal.). 347.		Stelele fixe. 337.
Soli (orașiū). 280.286.		Stéua polară. 50.
Solidele (corpuri). 200.216.219.		<i>Stema României</i> (scriere). 34.383.
Solone (legisl.). 43.47.62.135.		Steward Dugald (fil.). 22.
Solstițiile (astron.). 51.		Stigele (rîu infern.). 49.
Somnambulii. 180.		Stilistica (espres.). 117.
<i>Somnium Scipionis</i> 23.386.		Stilpon (filos.). 176.177.267.
Sopater (misticū). 380.		Στοά (<i>porticus</i>). 265.
<i>Sophistica</i> (scrieri). 225.228.229.		Stobeū. 23.43.81.84.92.378.457.458.
Soranū Efesiulū (med.). 363.		Stoică (scóla). 12.146.265-295.
Sórele. 32.34.37.40.48.53.58.71.78.		Stoiciī (filos.). 265-295.397.
85.92.105.108.112.115.203.216.		Stoicismulū. 154.287.316.406.433.
281.294.305.333.334.335.337.394.		Στοιχεῖα Euc idis. 331.
Sorita (raționam.). 175.287.		Στοιχεῖα (<i>elementa</i>). 272.
Sosigenes (astron.). 413.		Strabone (geogr.). 294.334.
Sosicrates din Cnidū. 329.		Strămoșiī (<i>majores</i>). 31.74.

Pagina.

Pagina.

Strasburg (orașiu)	19.	349.362.367.372.407.435.452.446.
Strategia (milit.)	133.	Suidas (lexicogr.)
Straton (filos.)	260.	<i>Su-King</i> (scriere chin.)
Stridone (orașiu)	441.	Sunetulü
Strimone (golfü)	220.	<i>Superstitione sæculi (De)</i>
Στρούματα (scriere)	23.434.	Superstițiunile în genere
Sturz Fr. Guil. (erud.)	55.118.	39.132.153.168.298.309.354.361.
Substanța (<i>ὄψια</i>)	30.193.227.	Supernaturalismü (sist.)
Substratulü (materia)	47.230.	367-373.374.379.390.446.447.454.
<i>Sublimü (Despre)</i>	366.	Surya (divinit. ind.)
Sucurile în genere	49.202.	Sybaris (orașiu)
Suedia (țără)	218.	Σύγκρισις (<i>dissolutio</i>)
Suegler Albert (autorü)	9.	Sylla (dictatorü)
Suetoniu Tranq. (biogr.)	416.	Symmachus Aurelius
Suferința (ca formă a simț.)	30.	Συμπόσιον Xenoph.
Sufletulü individualü	30.371.	Synesius (episcopü)
Sufl. animalelor.21.55.87.115.241.		<i>Syntagma philosophorum</i>
Sufletulü mundului. 30.69.74.83.		Syra (insulă)
112.195.198.265.274.364.369.407.		Syracusæ. 61.64.82.86.87.136.209.
Suflet. plantelor. 21.115.197.241.		Syrianus (sincret.)
Sufletulü umanü. 29.30.60.73-75.		Συναγωγαὶ μαθηματικαὶ
80.81.95.104.115.121.125.131.141.		Swift (autorü)
153.155.190.196.198.199.200.240.		Σωφροσύνη
241.242.243.254.256.257.274.281.		152.204.207.276.
287.289.293.308.344.345.346.347.		

T

<i>Table cronologice</i>	54.	Teatrele (spectacule)
<i>Tactionibus (De)</i>	336.	Teba din Egiptü
Tagastü (orașiu)	442.	Teba Greciei. 83.155.157.164.183.
Talbot Fox (paleogr.)	13.	<i>Tebaida</i> (epopeă)
Talete (ionicü)	17.43.47-51.266.	Tebanii (poporü)
Talismanele (magiă)	341.349.	Teetetü (academ.)
<i>Talmudulü</i> (scriere)	340.	Tegea (orașiu)
Tanagra (orașiu)	188.	Teismulü (credință)
Tao (eternitatea)	32.	Telaponii (poporü)
Tarasiu (fratele lui Foțiu)	24.463.	Telauges (pitagor)
Tarentum (orașiu, portü)	61.63.	Telecleus (neo-acad.)
80.83.85.86.187.		Telegrafia (invent.)
Tarquinius Superbus (rege)	63.	Teleologia (proced)
Tartaria (țără)	26.	Telesio (filosofü)
Tartarulü (infernulü)	62.78.	Τέλεται (inițiari)
Tațianu din Siria	436.	Τέλος (<i>finis</i>)
Tatius Achilles	55.92.215.	Τέλους (Περι), operă
Tauler Iónü (misticü)	19.	Tëmöiă (aromat.)
Teages (pitagor.)	80.	Temple (biserici)
Teana (soția lui Pitagora).65.81.		Temperanța

	Pagina.	Pagina.	
Tennemann (erudită).	16.21.	Thomas de Bradwardine.	19.
	25.49.54.70.82.340.	Thomas Campanella (fil.).	20.
Tennulliu (coment.).	379.	Thomas Hobbes (filos.).	8.20.
Teodas (neo-scept.).	421.	Thomas a Kempis (filos.).	19.
Teodicea (sciință).	113.212.372.	Thomas de Strasburg (fil.).	19.
Teodorică (rege).	455.	Thophail (fil. arabă).	19.
Teodoră atelă.	169.170.214.	Thoth (deu egipt.).	40.374.
Teodosiu din Bitinia.	338.	Thrasyllus astrologus.	356.
Teodosiu-cel-umare. 331.393.440.		Thrasymmachus (sofistă). 136.141.	
Teodosiu (coment.).	435.	Thule (insulă).	218.
Teofrastă (peripat.).	108.170.	Thuriă (orașă).	61.117.177.
	177.209.222.253.254.255.297.396.	Thurium (orașă).	80.
Teofilă (episcopă).	449.	Thyana (orașă).	416.417.
Teogonia (relig.).	32.55.	Thymaridas (neo-pitag.).	418.
Teologia (sciință).	17.18.19.27.	Tiberiă (imper.).	339.356.
	42.115.194.260.288.366.389.447.	Tibetulă (țără).	31.
Teomedonă (medică).	215.	Tiedemann (filos.).	82.339.
Teopompă (istorică).	55.	<i>Tikkunim</i> (scr. cabal.).	347.
Teoreme (posițiuni).	48.331	Timagora Geloulă.	177.
Teoria (espunere).	12.	<i>Timaeus</i> Plat. 83.85.192.204.362.365.	
Teoria atomelor.	35.	Timeu (filosofă).	83.187.
Teoria imaginilor.	129.301.	Timocrates (epicureă).	314.
Teoria reprezentățiunii.	301.	Timolaă (academ.).	209.
Teos (portă și ins.). 139.182.222.397.		Timon Atenianulă.	183.
Teosofia.	19.56.328.346.379.	Timon Fliasiulă (scept.). 182.183.	
Terapeutica (medic.).	32.363.	Timpulă.	30.50.67.128.227.235.
<i>Téras (monstrum)</i>	234.	Tinerimea (tineriă).	194.208.251.
Terentius Varo. 64.164.325.409.		Tineretea (junia).	103.
Tersită (pers. mitol.).	284.	Tinuta (atitudine).	32.
Terțe (musicale).	79.	Tipulă ideală.	343.
Tertullianus.	24.43.430.452.464.	Tipurile ideale.	68.192.196.
Testamentulă vechiă. 36.341.347.		Tirană (guvern.).	135.208.250.
Tetida (dină).	49.	Tiranione din Amisu.	222.
<i>Τετραδία</i> (pătrime).	69.70.80.	Tirenulă (fratele lui Pitag.).	62.
Tetraedulă (geometrică).	200.	Tissot C. (profes.).	25.
<i>Τετρακτύς</i> (impătritulă). 67.68.69.		Tohu-Bohu (chaos).	36.
Teurgia.	328.378.379.380.388.	Toleranța religioasă.	385.
<i>Τίγανον</i> (tigaiă).	384.	Tonurile (music.).	71.
Thaut (Theuth, Thot).	40.374.	Topirea (disolvarea).	232.238.
Themista (epicureă).	314.	<i>Topica</i> Aristotelis.	225.228.456.
Themistius (neo-plat.).	385.	Torquatus M. Lucius (epic.). 400.	
<i>Theogonia</i> Hesiodi. 43. 273.296.297.		Tourbillons (Descart.). 20.128.306.	
<i>Theogonie des Phereçides</i>	55.	Tours (orașă).	18.
Theon din Alesandria.	215.331.	Tracia (țără). 124.209.220.328.340.	
Theon din Smyrna. 84.216.358.359.		<i>Tractatus aurei</i> duo.	24.
Thephillim (filactre).	341.	<i>Tractatulă de geometriă</i>	86.
Theraphim (idolă).	341.	Tradițiunea orală.	430.448.
Thesalus din Tralla.	363.	Tragediele în genere.	117.183.
<i>Thes. antiquit. græc.</i>	23.	Traiană (impër.).	357.358.404.
Thevenet (erud.).	335.	<i>Traité élément. de philos.</i>	16.
Thomas d'Aquin. 9.19.239.463.464.		Tralla (orașă).	457.

Pagina.

Pagina.

Transformarea mater. 102.103.110	Tripoli (orașiù). 338.
Transmigrarea suflet. 27.28.349.	<i>Tripoda</i> (poemă). 134.299.
Transparenta corpurilor. 240.	<i>Trisagium</i> (Τρισάγιον). 461.
Trapezulü (geometr.). 58.70.	Trismegistus (Mercurius). 374.
Trasideu (filos. alesandr.). 336.	<i>Tristia</i> Ovidii (elegiæ). 7.51.
Trebațiü Testa (epicur.). 400.	Trivium (învătăm.). 17.455.
Trecutulü (timpulü). 67.	Troia (orașiù). 74.
Treimea (trinitatea). 27.67.195.	Τροπῆς (Περὶ) Thaletis. 50.
Triada (treimea). 67.70.	Tropicele (astron.). 48.334.
Triade (treimi). 389.	Τρόποι ἐποχῆς δέκα. 180.420.
Τριάδα (triada). 69.	Tuberone Quintu (neo.st.). 295.401.
Triânghiulü dreptânghiu. 69.	Tucidide (istoricü). 107.135.187.
Triânghiulü ecuilateralü. 212.	Tunetulü (met.). 108.113.238.306.
Triânghiulü isoscelü. 212.	Turba (combustibilü). 218.
Triânghiulü scalenü. 48.212.	Turburări (supărări). 29.132.
Triânghiurile. 48 70.84.200.	Turcan Ebn (fil. arabü). 19.
Τριάς (treimea). 69.369.	Tylor M. Edw. (ant.). 28.40.199.352.
Triasu (orașiù). 213.	Typhon (magü). 43.
Tribulü (sălașiù). 70.307.	Tyrtamus (Teofrastü). 253.
Trigonometria plană. 217.	Tyrulü (orașiù). 375.437.
Trigonometria sferică. 357.	Τύχη (<i>fortuna</i>). 125.128.234.
<i>Trinitate (De)</i> 24.442.450.461.	Τυράννις (guvern.). 64.83.
Trinitate. 343.345.353.374.437.449.	

U

Ucigașiulü (omorêtorulü). 28.	Unitatea (în genere). 68.69.77.
Ulise (eroü). 162.427.	174.208.232.236 367.368.389.394.
Ullmann (erud.). 55.440.	Unitarismulü (sist.). 16.46.50.367.
Ulpianus (juriscons.). 393.408.	Universalulü. 224.229.239.
Umanitatea. 66.407.428.	Universu (πάν, κόσμος). 68.69.81.83.
Umbreit (eruditü). 55.	84.91.97.130.132.200.202.236.303.
Umbrele mortilor. 38.	<i>Upanizadas</i> (scrieri). 27.
Umiditatea (ὕδωρ). 49.50.98.111.	<i>Upneck'hat</i> (scrieri). 27.29.
Umilinta crestină. 454.	Ura (discordia). 97.98.121.122.
Undulațiunile. 103.	Urbino (orașiù). 335.
Unimea (numărü). 67.	Ursa-mare (constel.). 48.50.
Unisonulü (music.). 79.	Uscatulü (pământ.). 50.98.
Unitatea divinității. 104.114.	Utilulü (folositorulü). 87.143.151.
	Uxiana (Quessant). 218.

V

Vacherot (erud.). 389.	Valentinus (gnosticü). 350.352.
Vacui horror (axiomă). 239.384.	Vaporii în genere. 57.116.238.457.
<i>Vaiseshica</i> (scriere). 29.	<i>Varlaam și Iósaf</i> (biogr.). 461.
Valente (imperat.). 385.	Varro Terentius. 64.164.325.409.

	Pagina.	Pagina.	
Varuna (deu ind.)	27.	Vincent de Beauvais (fil.)	19.
Vedangas (scrieri)	27.	Vincenzo de Castro (trad.)	25.
Vedantismul (sistemă)	29.	Vinul (băutura)	64.162.202.237.
Vedas (scrieri)	27.38.	Virtutea	29.30.75.140.141.152.158.
Vederea	30.31.78.201.331.332.339.	160.164.171.204.206.244.245.266.	
Vegetalele (plante)	112.	269.275.285.311.373.404.445.456.	
Velia (orașiu)	61.88.	Virtuți cardinale	204.205.206.246.
Velita, Velit (dină)	34.35.	Visconti (arheol.)	422.
Velleius C. (epicureu)	96.400.	Visigoții (popor)	458.
Vânătoriă (Despre)	156.	Vișnu (divin. ind.)	27.
Venezia (orașiu)	25.	Vistula (riu)	218.
Ventul	42.105.108.113.238.306.	Visuri (Despre), seriere	384.
Venus (astru)	69.71.78.203.288.358.	Visurile in genere	32.72.130.258.
Venus (dină)	34.35.69.194.347.	288.289.293.303.306.341.344.347.	
Vera religione (De)	24.	Vita Mosis (De)	342.
Vera (stagiune)	35.	Vitea sophistarum	23.
Vergilius P. Maro	43.215.218.	Vitalianu (gener.)	391.
Veritatea (adeverul)	135.139.193.	Vitalismul (sist.)	87.
Versurile de aur	66.88.386.	Vitejia (coragiul)	161.204.207.
Vertejuri	20.128.306.	Vitiges (rege)	455.
Veru Luciu (Antonin)	407.	Vitis, dogm. etc. philos. (De)	23.24.
Vespasianu (imper.)	404.	Vitruviu (matem.)	86.110.338.
Vesper (astru)	78.	Vițiu in genere	29.30.141.160.
Vesta (dină)	282.358.	199.246.265.275.276.282.283.285.	
Viasa (autor)	27.	Vivari (monast.)	455.
Vibrațiunile corderelor	39.80.	Viviani (erud.)	210.
Vico f. Bapt. (filos.)	21.99.	Vocea umană (acustic.)	115.
Victor (De) St., filos.	18.	Voiața omului	30.69.70.198.
Victorinus (retor)	205.456.	241.242.274.304.445.448.453.454.	
Viena (orașiu)	24.25.	Volatilizarea (evapor.)	104.
Vieta in genere	58.102.103.343.	Volsinium (orașiu)	404.
Vieta anterioară	192.229.	Voltaire (De), filos.	21.
Vieta viitoare	199.200.308.309.446.	Volumnius P. (epicur.)	400.
Vieta contemplativă	342.	Voluptatea (ἡδονή)	165.166.167.
Vieta lui Pitagora	376.	Vorbăria (vorbă multă)	51.
Vieta pitagorică	378.	Vorbirea	32.103.151.193.274.
Vieta lui Plotin	376.	Vossius Ger. Io. (istor.)	24.461.
Vieta filosofilor	380.	Vrăjitoria	33.40.118.347.446.
Vieta paralele	358.	Vulcanii (munți)	306.
Vigellius M. (neo-stoic)	292.	Vulcanu (deu)	194.288.
Viitorul	67.77.132.288.294.	Vulgata (trad. Bibliei)	442.
Villanova (De) Arnold (filos.)	19.		

Υ

Υδωρ (apa) 49.56.
 Υλη (materia) 95.111.230.272.
 Υπαχώριον (călușiu) 79.

Υπόμνησις (amintire) 241.242.308.
 Υποστάσεις (personae) 343.369.
 Υποτελής (scopu secund.) 285.

Y

	Pagina.		Pagina.
Yama (deu ind.).	27.	Young Th. (paleogr.).	13.
<i>Y-King</i> (scriere).	31.33.	Yu (scriitoru relig.).	32.
<i>Yoga</i> (scriere).	29.30.		

X

Xanthus (musicu).	318.	Xenophilus (pitagor.).	85.
Xanthus (orasu).	388.	Xenophanes eleates.89-94.101.183.	
Xeniades (eleaticu).	100.161.	Xenophontes (socraticu). 7.8.135.	
Xenocrate. 72.209.211.212.267.297.		147.151.153.155.156.187.402.410.	
Xenocrates din Afrodisea. . 363.		Xerxes (rege).	42.126.374.
Xenarchus (neo-perip.).	414.		

W

Walsch (autoru).	339.	Wieland M. C. (autoru).	167.
Wechel Christ. (erud.).	418.	Winterbottom (erud.).	39.
Wendelinus Moewaltus (ed.). 24.		Wolf Christ. (filos.).	21.23.347.
Wessel I. Gansfort (fil.).	19.		

Z

Zaleucu (legisl.).	43.66.	Zenodotus (misticu).	393.
Zalmoxe (legisl.).	62.63.119.	Zerduscht (Zoroastru).	37.341.
Zalomitu I. (prof.).	25.	Zeruanne Akerene.	38.
Zancle (Messana).	89.	Zetefici (filos.).	178.
Zarathustra (legisl.).	37.	Zeuxis (scepticu).	135.
Zarpanit (divinit.).	34.	Zeuxis (artistu).	135.
Zech (astronomu).	48.	Zeuxippus Polites (mist.).	421.
Zelulu (<i>studium</i>).	204.	Zeys (Joue).	54.55.69.132.288.
<i>Zend-Avesta</i> (operă).	37.38.	Zimmer B. (filos.).	22.
Zendii (poporu).	37.38.	Zlataost (poreclă).	441.
Zenocittiaeus.177.265.266-279.317.		<i>Zmei și vrăjitori (Despre)</i>	461.
Zeno eleates.	94.97-100.137.266.	Zodiaculu (astron.).	94.123.
Zeno grammaticus.	266.	Zodiași (astrologi).	42.347.
Zeno herophileus.	266.	Zodiele (constelațiuni).	347.
Zeno historicus.	266.	<i>Zchar</i> (operă cabal.).	347.
Zeno phaenicus.	177.	Zonaras (cronicaru).	391.
Zeno rhodius.	266.	Zoofite (concescente).	218.
Zeno sidoniu.266.280.315.398.410.		Zoologia (sciinta).	133.223.237.
Zeno tarsius.	266.290.	Zoroastru. 36-39.340.351.355.374.	
Zenobia (regina).	365.	Zosimus (misticu).	377.382.
Zenit (astron.).	332.	<i>Zōon</i> (animalu).	272.322.

NUMELE SUBSCRIITORILOR *

Autorul ă mulțămese atătă persónelor care aă bine-voită a se însărcina cu liste de subscrieri, câtă și celor ce, în dorința d'a se instrui, aă avută deplina încredere de a plăti prin anticipare.

Alesandria.

Aricescu A., prof. și direct. gimn.
Cireș Iónă, profes. la gimnasiu.
Saftu Nic., profes. la gimnasiu.
Secășenu G., prof. la gimnasiu.
Teodorescu N., profes. la gimn.
Bădescu N. Roșiori, deput. și prim.
Angelescu G. Ilie, studentă fac.
Trotea Dană, institutoră primar.

Bacău.

Mortzun Hortensia, prof. est. sec.
Bilciurescu Elvira, institutoră.
Collini Cecilia, profes. la est. sec.
Ressu Harelia, profes. la est. sec.
Tăbuș C. Toma, institutoră.

Bêrladă.

Rômnicenu G. Constant., prof. lic.
Radovanu G. R., prof. dir. sc. norm.
Drouhet Maria, prof. și stud. la fac.
Antonovici I. Econ., prof. est. sec.
Dodan Elena, secretara est. sec.
Hinche Ecaterina, prof. est. sec.
Stupenu Hortensia, prof. est. sec.
Calmuschi C., fostă revisor scol.
Armașiu C., profesoră la liceu.
Ghimușu Dimitrie, institutoră.
Condrea Petre, institutoră.
Slobođianu D. C., prof. sc. norm.
Lascară Costină, avocată.
Patriciu Gr., profes. la sc. norm.

Procopiu C., profes. sc. norm.
Riga Theodoră, institutoră ur.
Stiubeiu I. B., institutoră urb.
Trandaf Vasile, profesoră.

Botoș ni.

Ionescu N. V., prof. și dir. liceu.
Gheorghiu V., profesoră la liceu.
Giurgea Nic., profesoră la liceu.
Prasa Iónă, profesoră la liceu.
Răutu Nic., profesoră la liceu.
Rocnénu Alexe, profes. la liceu.
Bugescu Em. G., profes. la liceu.
Severini G. I. V., profesoră.
Adam Aglae, prof. estern. secund.
Buzne Elena, profes. est. secund.

Brăila.

Gulioti I., directorulă gimnasiului clasică și alți 6 d-ni profesori.

București.

Iónă M. Rîurenu, f. prof. 10 esempl.
N. B. Locustenu, senat., Romanași.
Dr. M. Mirinescu, med. spit. copii.
St. Ionescu Cheianu, inst. R-Vale.
Crasan Fl., profes. la scól. comerci.
Basilescu N., profesoră scól. com.
Brătilă M., profesoră scól. comerci.
Hodoșiu Il., profesoră scól. com.
Ionescu Dim., profes. scól. com.
Licherdopolu P. I., prof. scól. com.

* Exemplarele s'aă trămisă persónelor ale căror nume aă fostă sublineate, spre a le distribui subscriitorilor.

- Patriciu Dem., prof. scól. comer. ci.
 Dr. Petrini Paul, prof. scól. com.
 Ștefănescu Saba, prof. scól. com.
Dragu C. George, prof. lic. «Lazăr»
 Georgescu Dem., prof. lic. «Lazăr»
 Manicatușe Al., prof. lic. «Lazăr»
 Novianu Radu, prof. lic. «Lazăr»
Nicolae Barbu, prof. lic. «Sf. Sava»
 Podolenu Aies., prof. lic. «Sf. Sava»
 Codrescu Nic., prof. lic. «Sf. Sava»
 Roșianu T., advoc. Câmpu-Lung.
Popescu Teodor, prof. gim. «Șincaï»
 Cornoiu I., profes. facult. teolog.
 Moga S. V., prof. gimn «Șincaï»
 Cristescu C., prof. lic. «Mat. Bas.»
 Saita G. I., advocat ū Bucureșci.
 Coculescu, P., prof. sc. norm. Carol
 Crivăț T., direct. ministr. instr.
 Dobrescu T. D., prof. gim. «Șincaï»
 Alesandrescu C., pr. gim. «Șincaï»
 Ionescu P., prof. gimn. «Șincaï»
 Bădescu N., prot. gimn. «Șincaï»
 Nădejde I., prof. gimn. «Șincaï»
 Colceag R., prof. gimn. «Șincaï»
 Constantinescu Lucaș I. Pr. id.
 Șapcaliu G., pr. scól. norm. Carol
 Dumitrescu N., șef. serv. min. cult.
 Iulian T., șef. bir. ministeru cult.
 Prădățenu George, profesor ū p.
 Bănușescu N., prof. sc. norm. Car.
 Georgescu D. Pr. prf. gim. «Șinc.»
Tem. V. Alesandrescu, prf. sem. cen.
 Călinescu St. Econ, prf sem. cen.
 Nedelescu George, proprietar ū.
 Ciosu Platon, stud. facult. teolog.
 Vasilescu C., stud. facult. teolog.
Colorian A., prof. sc. norm. inst.
 Borgovan Gr. V., prof. sc. n. in.
 Speranția T., prof. sc. n. instit.
Rômnicenu Virginia, prof. sc. prof.
 Rômnicenu Natalia, stud. litere.
 Bragadiru Aurelia, studentă liter.
 Greculescu Dochia, stud. litere.
 Vasilovicî Caterina, stud. litere.
Năsturel ū P., l. colonel ū, profes.
 Biblioteca pirotechniei, 2 esempl.
 Economescu N., maior pirotechn.
 Nanu, căpitan ū la pirotechniă.
 Balmez, căpitan ū la pirotechniă.
 Lăzărescu, gard ū artil., clasa I.
 Brătescu, gard. artileriă cl. III.
 Minculescu, gard. artiler. cl. II.
 Achimescu, gard. artiler. cl. III.
 Mărăcinenu, gard. artiler. cl. III.
Constantinescu C. N. maior, sc. resh.
 Bibliot. scôlei super. de răsboiu.
 Mironescu M. V., locot. ibidem.
 Sideri Al., locotenent ū ibidem.
Șonțu I. Al., advocat ū și profes.
 Neamțu G. I., profesor ū suplin.
 Negrescu Traian ū, profes. supl.
 Teodorescu E., control. C. F. R.
 Alesandrescu P. M., funcț. C. F. R.
 Petrescu Ștefan ū, funcț. C. F. R.
 Georgescu G. Pr., profesor ū relig.
Otescu I., prof. lic. «Mih. Vitezu».
 Stoicescu S. C., prof. lic. «Mih. V.»
 Crainic Sim., prof. lic. «Mih. V.»
 Locustenu Nicd. prof. lic. «M. V.»
Dulfu P., prof. Asil. Elena Dóm.
Gârbovicenu P., pr. sc. norm. și sem.
 Iordăchescu I. Preot., profesor ū.
 Popescu M., prof. sc. norm. s. Ec.
 Nicolescu Lazăr, instit. sc. n. s. Ec.
Dimitriade P., locoten. marină.
 Iliescu D., căpitan ū de stat.-maj.
 Verbicenu N., locot. de st.-maj.
 Ștefănescu I., locot. de st.-maj.
 Ionescu D., locoten. de stat.-maj.
 Cuțarida N. I., loc. de stat.-maj.
 Vasiliu N., locoten. de stat.-maj.
 Cristescu I., locot. de stat.-maj.
Dedu B. Zaharia, funcț. Ad. deput.
 Roșiu I. D., farmacist ū propr.
 Mircea R. Constant., inginer ū.
 Lilovicî A. St., funcționar ū trib.
 Miltiadi B. Ștef., elev ū de liceu.
Bacaloglu G. Ales., pensionar ū.
Gheorghiu D. Lazăr, oficiant. sup.
 Angelo Gr., cas. centr. al teleg.
 Negruzzi C. C., oficiant. telegraf.
 Năcescu Dim., oficiant. tel. super.
 Ghitzescu D., oficiant. telegraf.
 Florian Mateiu, ofic. tel. super.
 Tulbure Ermina, oficiant. teleg.
 Constantinescu Filip, ofic. teleg.
 Alesandrescu N., ofic. tel. super.

- Lăzărescu V., ofic. telegr. super.
 Necșulea Al., ofic. telegr. super.
 Annăuțoiu I., studentu univers.
Săulescu I. Victor, ofici. telegr.
Thierrin Florian, profesor, 2 es.
 Festeu P., prof. inst. Schewiz, 2 es.
 Costescu G., studentu și pedagog.
 Bobeș G., studentu și meditator.
 Crisbăsan N., studentu și pedagog.
 Martinescu D., studentu și pedagog.
 Constantinescu St. P., studentu.
 Vălenu C. C., institutoru Bucur.
 Alesandrescu C., institutoru Buc.
 Bărsan A., absolv. facult. Bucur.
 Michăilescu I., studentu univers.
Kivu C. At., consil. curtea apel.
 Iulianu M., consil. curtea apelu.
 Manolescu Rôm. Cornel. idem.
 Giuvara D., consil. curtea apel.
 Athanosovică A., cons. curt. apel.
 Costescu Al., consil. curtea apel.
Băltănu Eniu, prof. și dir. instit.
 Enescu Iónu, funcționar public.
 Micescu G., studentu la univers.
 Băltănu Eniu Lucreția, elevă.
 Băltănu Eniu Fagă, elevu.
 Ignat Al., studentu la univers.
 Bulgăreanu C., profes., Romanu.
Grozescu T. Gh., instit. sc. no. 18.
 Galbenu Mih., institut. sc. n. 18.
Oprană I., institut. școlă no. 8.
 Bunescu Ana, instit. sc. no. 16.
 Petrovică Victoria, instit., sc. 16.
 Țigara Eufros., instit. sc. n. 16.
 Bărcan C. Maria, instit. sc. n. 16.
 Istrate Alesandrina. in. sc. no. 5.
 Anastasiu Sevasta, inst. sc. n. 5.
 Grigorescu N. B., institutoru pr.
 Ionescu Elisa, instit. sc. no. 15.
 Stoinescu G., institut. șc. n. 6.
 Buteică N., institut. școl. no. 8.
 Negulescu Ștef., instit. sc. n. 8.
 Seraba D. G., institutor sc. n. 8.
Petrescu S. I., prof. «Mat. Bas».
 Valaori D. Iul., prof. supl. sem.
 Litzica C., stud. sc. norm. supe.
 Drăgănescu G. S., profes. supl.
 Colescu Leonida, advocat, Buc.
 Ionescu Nic., stud. sc. norm. sup.
- Bărbulescu I., stud. sc. norm. sup.
 Longinescu G. N., studentu ibid.
Găvănescu I., inspect. inv. secund.
 Vlădescu M., inspect. inv. secund.
 Găvănescu C., ofic. sup. Brăila.
Ghenea E. Paul, instit. sc. no. 7.
 Beiu Iónu, institutoru pension.
 Onulă I. Iónu, instit. sc. no. 7.
 Mircea Vasile, institutoru ibid.
 Gheorghiu Iónu, institut. sc. n. 7.
 Băltănu V. Alex., instit. sc. no. 13.
 Marinescu Fulvia, instit. sc. no. 21.
 Florinescu Vasile, institut. Buc.
 Georgescu D. Caterina institutore.
 Popescu St. Elena, institutore.
 Gheorghiu N. I., diac., institut.
 Marinescu Sim., instit. școl. n. 6.
Cămpinenu G., institutoru sc. n. 4.
 Ionescu T. G., institut. sc. n. 4.
 Grigorescu D. Aristia, institut.
 Scărlătescu Vasilina, inst. sc. n. 28.
 Cămpinenu Smar., inst. sc. n. 28.
 Leurdenă Zoe, instit. sc. no. 19.
 Ciocanu Iónu, institutoru Bucur.
 Kihăia I. Const., studentu univ.
 Kapri, direct. de instit. privată.
 Negrișenu Al., institutoru prim.
 Vasilescu C., institut. sc. no. 4.
 Haris Nic., institutoru primaru.
 Florescu C. Ión, instit. sc. n. 16.
Adelsberg Carlota, direc. sc. prof.
 Ciculescu Eleonora, prof. ibidem.
 Teodorescu C., profesor, ibidem.
Ionescu Petre, prof. lic. «Sf. Sava».
 Șăinenu Lazăr, prof. «Sf. Sava».
 Michăilenu Ștef., profesor supl.
 Iosefina Protopopescu Em. Pake.
 Zătrănu C., secret. cons. comun.
 Eliescu H., șef. servic. primar.
 Nicolescu M., impieg. primăria.
 Georgescu I., profes., sculptor.
Dimitrescu Al. ofic. sup. telegr.
 Brătescu D., șef. divis. tehnice.
 Preda N. Romulu, ofic. sup. compt.
 Petrovică Al., ofic. telegr. super.
 Ștefănescu G., ofic. teleg. super.
 Naiman Frid, oficianțu telegr.
 Dimitrescu Athan., ofic. super.
 Brătescu Const., studentu univ.

- Constantinescu P. N., f. magistr.
 Bucovescu I., imp. casa depun.
 Ciocârlan M. C., comerciantă.
 Georgescu Iónu, comerciantă.
 Ionescu A. Ionică, comerciantă.
 Nestorescu V., instit., scól. no. 9.
 Velovan St., prof. la scóla norm.
 Periețenu Victoria, institutore.
 Stroescu G. Nicol., institutoră.
 Bonciu T. Mih., elevă în liceu.
Cireșenu Badea, prof. fac. teol. 2 e.
 Gherasim Timuș, episc. Argeșu.
 Arh. Ieronim Ploescenu, vic. mitr.
 Pr. Mironescu Al., prof. fac. teol.
 Pr. Georgescu P., prof. fac. teol.
 Pr. Pantelimon M. Ex. protoiereu.
 Pr. Popp Vas., Econ., protoiereu.
 Boroianu D., profesoră la semin.
 Pr. Popescu Gregor., protoiereu.
 Pr. Floru G., profes. lic. «Lazăr.»
 Pr. Ivăncianu Dem., protoiereu.
 Chirieă G., funcț. la sf. mitrop.
 Popescu Const., funcționară ibid.
 Pr. Georgescu Grigore, diaconu.
 Archi. Humulescu Eugeniu, cler.
Pr. Artărenu, institut. sc. no. 11.
 Michăescu C., institutor sc. no. 11.
 Pr. Bidoianu G. Chir. inst. sc. 11.
 Epitropia bisericii Silivestru.
Mihăilescu M., institut. sc. n. 13
 Costesculă N. G., institutoră prim.
 Stavry Cosma, comerciantă Buc.
Vrana C., profes. lic. «Sf. Sava.»
Dianu G., institutor. sc. no. 19.
 Ionescu Toma, institutoră supl.
 Paulescu P. Dr., institut. sc. n. 19.
 Pr. Iordăchescu Th., diac., inst.
Constantinescu M., instit. sc. no. 15
 Pr. Ialomițenu I. C., profesoră.
 Pantelimon Popescu C., institut.
 Georgescu Carpen St., institutor.
Demetrescu Anghel, instit. sc. no. 26
 Niculescu Gabr., institut. sc. no. 26
 Constantinescu T., inst. sc. no. 26.
Droc Manol. N., instit. sc. no. 27.
 Sturdza Lucia, institutore prim.
 Ionescu Pascal, institut. sc. no. 27
 Pr. Popescu R. Dobre, preotă.
Constantinescu D., inst. sc. n. 2. 2 es.
 Pr. Popescu M. institut. sc. no. 2.
 Costescu M. D., institut. sc. no. 2.
 Stoicănescu V., institut. sc. no. 2.
 Bascovits G., ofic. super., compt.
 Cociu I. St., oficiantă super. tel.
 Protopopescu Pache I., maioră.
 Vranceanu Matilda, rentieră Buc.
 Pr. Constantinescu Vas., preotă.
 Atanasiu N. Iónu, comerciantă.
 Zlatcu Stefană, comerciantă.
 Dimitriu Tănase, comerciantă.
 Andreescu Petre, comerciantă.
 Constantinescu N., funcționară.
 Vera G. Dimitrie, rentieră Buc.
 Guva P. N., mare agricultoră.
 Adamiade I. Marină, rentieră.
 Popp D. I., avocată (str. Vântu 5).
 Negrănu Petre, comerciantă.
Mantiu I. Elisa, profesoră și dir.
 Berha Aurelia, profesoră secund.
 Munteanu Anastasia, profesoră p.
 Staicovică Lucreția, profesoră p.
 D-ra Grigorescu, profesoră part.
 Focșenănu Maria, profesoră p.
 Pr. Constantinescu I., protoiereu.
 Dimitriu Elena, studentă la univ.
 Roșca Cornelia, elevă *Educ. rom.*
 Cioranu Emilia, elevă *Educ. rom.*
 Zalie Maria, elevă inst. *Educ. rom.*
 Dobrian Maria, elevă inst. *Educ. r.*
 Christodorescu Virginia elevă ib.
 Costopolu Eugenia, elevă ibid.
 Nicolaă Maria, elevă ibidem.
 Nedelcovică Elena, elevă ibidem.
Paroșianu G. M., instit. sc. no. 12.
 Popovică Andreă, deputată, indst.
 Cecropide D., institut. sc. no. 28.
 Tincă Petre, șefă de birou.
 Dr. Elefterescu, medică Bucur.
 Dumitrescu N., șef. serv. culte.
 Mircea Ignatie, elevă în gimn.
Ionițescu G., instit. sc. no. 14.
Drugănu D. C., prof. și secret.
 Șonțu I. C., prof. «Matei Bas.»
 Beraru M., profesoră «Mat. Bas.»
 Mihăilescu N., prof. lic. «Mat. Bas.»
 Pr. Enescu C., prof. sem. Nifon.
 Zamfirolu G., prof. «Mat. Bas.» 2 es.
 Săvenu N., profesoră suplinitor.
 Lolliot H., prof. supl. «Mat. Basar.»

Maniu V. V., prof. «Mat. Bas.» 2 es.
 Alesandrescu C., prof. g. «Sincaï».
 Băillénu G. M., prof. «Mat. Bas.».
 Popescu M. D., studentu univer.
 Liceul nou de d-şóre (Lolliot) 6 es.
 Vasilescu Eman., elevu în liceu.
 Iónide N. Nicol., elevu în liceu.
 Solacolu Teodoru., elevu în liceu.
 Gherassi Const., elevu în liceu.
 Băjeanu Demetru elevu în liceu.
 Bageru George, elevu în liceu.
 Frumuşénu Leon, elevu în liceu.
 Simionescu G. N., elevu în liceu.
 Pandelescu Const., elevu în liceu.
 Birnberg Isidor, elevu în liceu.
 Bosnief Nicolau, elevu în liceu.
 Lebel Ferdinand, elevu în liceu.
 Dimitriade Ales., elevu în liceu.
 Ghentulescu Nic., elevu în liceu.
 Paylovici Const., elevu în liceu.
 Domnişoru D., institut. sc. no. 17.
 Manea I., institutoru sc. no. 17.
 Dimitriu I., institut. sc. no. 17.
 Mateiescu Maria, institutore prim.
 Cristescu N., institutoru urban.

Busteni.

Arh. Simionescu R. Dionisie, par.
 Babeş G. I., comptabilu (Azuga).
 Blebea I. C., industrialu (Azuga).

Buzéu.

Iorgulescu B., prof. şi dir. gimn.
 Dr. Constantinescu G., profesorú.
 Georgescu Z., profesorú la gimn.
 Vasilescu Th., profesorú la gimn.
 Diac. I. Costescu D., profesorú.
 Mircescu Iónu, profesorú gimn.
 Severénu N., profesorú la gimn.
 Bogăţianu I., profesorú la gimn.
 Zanaresculu P., profesorú gimn.
 Demetriade I., avocatú, primar.
 Christu Petre, magistratú tribun.
 Cătunénu I. Const., proprietarú.
 Jiţianu Nicolau, avocatú.
 Bărdescu Antonu, avocatú.
 Tisescu Const., magistratú trib.
 Bărbulescu N., magistratú trib.
 Teodoru Emilu, advoc. stat.

Căláraşi.

Turnavitu C., maiorú, com. garn.
 Păclénu Ales., medicú de regim.
 Copcea I., căpitanú de infanteriá.
 Cernea C., căpitanú de infanteriá.
 Constantinescu Gr., locotenentú.
 Nichifor Iónu, locotenentú de inf.
 Ionescu George, locotenentú.
 Budakevici I., sub-locotenentú.
 Pănculescu Cr., căpitanú de inf.
 Ionescu Fl. Claud, căpitanú id.
 Săndulescu G., administr. cl. I.
 Sellim Petru, căpitanú de infant.
 Bădărău G., comand. de batal.
 Vasilescu C. P., locotenentú.
 Leca Aristide, sub-locotenentú.
 Stratú Zaharia, locoten. de infant.
 Rudianu I., căpitanú de infanter.
 Popovici George, locotenentú.
 G. Popescu Ciocanelu, revis. scolar.
 Mănescu C. Theodoru, diaristú.
 Andreiu I. I., profesorú secund.
 Nicolescu V., profesorú secund.
 Vlădescu Iónu, institutorú prim.

Câmpu-lungú.

Ionescu G., inst., revisorú scolarú.
 Rucărénu M., senatorú, propriet.
 Eustatiade M., mare proprietarú.
 Iorgulescu A., mare proprietarú.
 Iorgulescu Nicolae, deputatú, pr.
 Vlădescu C., maiorú de infanter.
 Calangiu I., institutorú primarú.
 Stănescu I., institutorú primarú.
 Ionescu N. I., institutorú prim.
 Bălcescu N., institutorú primarú.
 Lăzărescu G., institutorú prim.
 Ionescu Maria, institutore prim.
 Crăciunescu Virginia, institutore.
 Dimitrescu Aquilina, institutore.
 Tântărénu Eufrosina, institutore.
 Diaconescu I., inv. com. Leordeni.
 Iorgulescu G., inv. com. Drăghici.
 Constantinescu M., inv. Hârtieni.
 Anastasescu Ghica, inv. Rucărú.
 Tuţianu G., învăţat. la Rucărú.

Caracalú.

Suciu A. Aurel, profes. la gimn.

Vasilie C. At., profes. la gimn.

Galați.

Craiova.

Anagnostache A. G., prof. la liceu.
 Bușilă I. G., profesor la liceu.
 Constantinescu D., profes. liceu.
 Mateiescu C. Sc., prof. și dir. lic.
 Metzulescu Marius, proesf. liceu.
 Moiescu Nicol., profes. la liceu.
 Spinigaglia L., profesor liceu.
 Pr. Iónnescu S., diacon, instit.
 Giorocianu M., profesor liceu.
 Stravolca G. Const., prof. liceu.
 Ștefănescu Constant., profesor.
 Dr. Ormanu M. Const., medic.
 Pr. Brănescu Dim., profes. liceu.
 Haggiad H., profesor secundar.
 Protoiereu Ionescu C., profesor.
 Arnold G. Ern., profes. la liceu.
 Frateșiu Alesandru, profesor.
 Valsamaky Edmond, profesor.
 Sibianu F. Nicolau, profesor.
 Murgășenu N. N., elev la liceu.
Cășănescu Gr., dir. gimnas. real.
 Ștefulescu P. Pr., prof. gim. real.
 Javet Jules, profes. gimn. real.
 Costescu D. P., prof. gimn. real.
 Hesselmann I., prof. gimn. real.
 Nicolescu Ionu, prof. gimn. real.
 Sarchisian L., profes. gimn. real.
Cantuniar N., prof. sc. comer.
 Vincenz Ed., prof. sc. comer.
 Rosca Michailu, student sc. co.
 Chintescu Nae, proprietar.
 Constantinescu St., funcț. bancă.
 Daniel A., secretar contabil.
 Penchas R. N., comerciant.
 Pencioiu G. D., comerciant.
 Morărescu Ionu, student sc. co.
 Dobrovicescu S., student ibid.
 Alimănestenu A., comerciant.
 Mendel L. Alfr., student sc. co.
Bibl. școlii fiilor de mil., 2 es.

Dorohoiu.

Pascu G., prof. și dir. gim. real.
 Lupescu Eugeniu, avocat.
 Pășcanu Ecaterina, institutore.

Besteleiu A. M., consil. curte apel.
 Poenaru Bordea M., cons. curte.
 Aslanu, avocat in Galați.
 Părvulescu D., cons. curte apel.
 Rômnicenu Victoru, cons. curte.
 Mimny Al., procur. curtea apel.
 Macri P., avocat in Galați.
 Gamulea N. G., avocat. Galați.
 Șerbesculu C., avocat. Galați.
 Dariu N. N., avocat in Galați.
 Plesnilă G. C., senator, propr.
 Kiriacu Zacharia, proprietar.
 Botzanu Petre, proprietar.
 Orlenu G. Mich., proprietar.
 Malcoi Petrescu A., proprietar.
 Demetrescu Sterie Pantazi, portar.
 Popescu Scarlatu, magistrat.
 Tancovicenu George, magistrat.
 Macri Victoru, deputat, advoc.
 Băltenu Ionu, magistrat.
Pacu N. Moise, profes. f. deputat.
 Nicolescu Al., prof. și dir. liceu.
 Crețescu Grigorie, avocat.
 Braun Alesandru, profes. la liceu.
 Mihăilescu Ionu, institutor prim.
 Anastasiu N., profes. supl. liceu.
 Cerchez V. D., profes. la liceu.
 Chousserie El., profes. la liceu.
Adamescu G., profesor la liceu.
 Petrovici D. P., profes. la liceu.
 Constantinescu Dr., prof. liceu.
 Petroniu Georg., profes. la liceu.
 Andreescu Nic., profes. la liceu.

Huși.

Pr. sf. Silvestru Bălău, episcop.
 Dinulescu St., dir., episcopiei.
 Protulu Gogenu I. Economulu.
 Bărjovanu Teodoru, preot ep.
 Potu Ionu, diaconulu episcop.
 Harnagea C. Economulu.
 Isăcescu C. Economulu.
 Manoliu Nicolau, diacon.

Vernescu N. Al., prof. și dir. gim.
 Ventu C. G., profesor. la gimn.
 Ionescu V., profesor la gimn.
 Ghiga Theodoru, profes. la gimn.
 Săvescu George, profes. la gimn.

Suflețelū I. Nic., institutorū.
Marinescu R. T., judecătorū.

Iași.

Gheorghiu Xenophon, pr. la liceu.
Burlă M. Vas., profes. la liceu.
Doucet Georges, profes. secund.
Brândiă B. A., prof. și dir. liceu.
Paulū I. Dr., profesorū la liceu.
Thiron C. Dr., prof. facult. med.
Fântănarū P., profesor la liceu.
Novlenu Petre, profesorū secund.
Vasilū Th., prof. gimn. Ales c. bun
Pastia D. D., profesorū la liceu.
Stiubeiu I. Con., profes. la liceu.
Urzicenu I. P., profes. supl. div.
Apostolū Nic., profes. supl. liceu.
Dima I. Gh., profesorū la liceu.
Atanasiu Cl., profesorū secund.
Cuza C. Al., deputatū, autorū.

Gărcinenu P., profesorū la liceu.
Caragiani I., prof. și dec. fac. lit.
Buțurenu C. Gr., profes. la liceu.
Lascar Georg., profesorū la liceu.
Drăghici G., profesorū la liceu.
Costinū Iónū, funcționarū publ.
Averescu I., studentū la univers.
Stavri R., studentū la universit.
Darie I., studentū la universitate.
Georgescu I., studentū la univ.
Alevra M., studentū la univers.

Aramă G., profesorū la seminarū.
Aramă G. Maria, institutore pr.
Temotiu Eleonora, institutore.
Gavrilescu Ana, institutore pri.
Renescu Aglaia, institutore prim.
Grumăzescu M., stud. facult. lit.
Răilenu V. arhim., profes. sem.
Sacel. D. Constantinescu, instit.
Erbicenu G., profesorū la semin.
Bou C. G., prof. gimn. Ales c. bun.
Botez Maria, prof. estern. secund.
și alte 7 d-ne profesore.

Odobesci.

Baicani Alesandru, institutorū.
Pr. Solescu Macarie, pensionarū.
Petroianu Iónū, institutorū prim.
Țintă Michaiū, institutorū prim.

Pitești.

Năsturelū V. Zah., s.șef la C. F. R.
cu alți 9 impiegați și particul.
Drugenu D. M., profes. la gimn.
Micescu Nic., profes., deputatū.
Alesandrescu N., profes. gimn.
Căprescu Mich., profes. la gimn.

Ploiești.

Crapellianu Nic., prof. și dir. liceu.
Nicolescu Ión, profesorū la liceu.
Nisipenu R. Ión, profesorū la liceu.
Ieremia Ales., profesorū la liceu.
Nicolau T., prof. la scól. comerc.
Spirescu M., prof. la se. comerc.

Râmniculū-Vâlcei.

Siretenu Dim., direct. episcopiei.
Filip Nicolae, profes. la semin.
Pr. Ionescu N., preotū la episc.
Lungulescu D., diac. episcopiei.
Răuțu Meletie, protoier., profes.
Dragomirescu P., profes. semin.

Râmniculū-Săratū.

Mihalcea C. I., prof. și dir. gimn.

Sinaia.

Archim. Nifonū, super. monast.

Slănicū (Prahova).

Slănicenu Alesandru, institutorū.
Stănescu I. Mateiu, institutorū.
Tănăsescu Constant., institutorū.
Popescu Petre, institutorū urb.
Tănăsescu Nicolaū, conductorū.
Constantinū Michaiū, preotū.
Rădulescu Stefan, comerciant.
Georgescu Petre, preotū.
Teoharescu Moise, proprietarū.

Slatina.

Protopopescu G. C., revis. scolarū.
Stoicescu N., inv. c. Negreni.
Marinescu G., inv. Valea-Merilor.

Voiculescu I., învăț. c. Mogoșesci.
 Mitulescu N., învăț. com. Buzesci.
 Stănculescu V., inv. com. Corbu.
 Ionescu M., învăț. c. Tâmpeni.
 Andreiescu C., inv. com. Alunișu.
 Ionescu G., învăț. com. Beciu.
 Nițescu I., învățăt. c. Viespesi.
 Stănescu G., învăț. com. Chilia.
 Trănescu V., învăț. com. Bălțați.
 Rădulescu T., inv. Constantinesci.
 Drăghicescu Fl., inv. com. Perieți.
 Rădulescu Badea, inv. com. Șuica.
 Pope-cu Radu, inv. com. Poboru.
 Pr. Teodorénu R., inv. Bădesci.
 Marinescu V., inv. com. Ibănesci.
 Lițescu I., învățăt. com. Oprelu.
 Stănescu G., inv. Otescii-de-sus.
 Olănescu I., inv. com. Cornățel.
 Constantinescu Gr., inv. Albesci.
 Udristénu Stană, inv. com. Urșii.
 Dimitriană I., învăț. com. Pêroșii.
 Constantin Nestor, inv. Făgetel.
 Florescu I., inv. com. Dobrotésa.
 Petrescu Dima, inv. Sâmburesci.
 Grigorescu I., inv. c. Ciomăgesci.
 Vieroșanu I., inv. Răslețu-Vieroși.
 Voiculescu I., inv. Băr-de-Vede.
 Pr. Neșulescu I., inv. c. Vlaici.
 Prună I. Zamf, inv. c. Colonesci.
 Pr. Brumușescu D., schitu Greci.

Târgul-Jiului.

Bobancu St., prof. și dir. gimn. real.
 Bontea Climent, prof. gimn. real.
 Radianu St. G., prof. gimn. real.
 Stolojan G., prof. la gimn. real.
 Stefulescu Alesan., institutor.
 Dănțescu P., institutor urban.
 Drăgoescu I. N., institutor urban.

Târgul-Némțului.

Cosmovici A. George, institutor.
 Cosmovici G. Smaranda, institi.

Turnu-Măgurele.

Sfetescu T. P., președ. tribunal.
 Oprescu A., jude instructor.

Miliană Chr., grefierul tribunal.
 Costovici D. Const., avocat.
 Cecropide Petre, avocat.
 Crăinicénu Petre, avocat.
 Burcă C. Demetriu, avocat.
 Dimitrescu George, magistrat.
 Aureliu Iónă, magistrat.
 Stanculescu Alesan., avocat.
 Iovcescu George, avocat.

Eftimescu E., profes. gimn. real.
 Dogaru I. D., profes. gimn. real.
 Scondăcescu St. I., prof. gimn. re.
 Constantinescu Har. Pr., profes.
 Mariană A., profes. la gimn. real.
 Maimarolu N., primar, adv. ocat.
 Golescu G., propriet. com. Dracea.
 Pavelescu George, proprietar.
 Woyowski C., inginer.
 Noica Andrei, popr. (Alexandria).
 Arie Samuel, comerc. (Bucuresci).

Turnu-Severin.

Ionescu Agripina, dir. sc. profes.

Tecuci.

Angelescu G., prof. și dir. gim. r.

Têrgoviște.

Popescu D. St., prof. și dir. gimn.
 Dragomirescu C. G., prof. gimn.
 Condurățénu D., revisor școlar.
 Condurățénu Const., institutor.
 Demetrescu I., inv. com. Voinesci.
 Negoescu St., inv. com. Raci.
 Popescu V., inv. com. Perșinari.
 Nicolescu T., institutor urban.
 Iascu N. Nic., institutor urban.
 Diaconescu C., inv. com. Puciósă.

Tulcea.

Nicolescu Eleuterie, avocat.
 Cotovă Brutus, institutor urban.
 Baboénu Silviu N., avocat.
 Davidoglu I. Const., avocat.

Donațiune

